Өзбекстан Республикасы
Жоқары ҳәм орта арнаўлы билимлендириў министрлиги

Әжинияз атындағы
Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Қарақалпақстан халық муғаллими, педагогика илимлериниң кандидаты, доцент Арзы Кенжебаевич Пазыловтың 70 жыллық юбилейине бағышланып өткерилген «Заманагөй тәлим ҳәм тәрбия технологиялары: тәжирийбелер, машқалалар ҳәм перспективалар» атамасындағы Республикалық илимий-әмелий конференция

М А Т Е Р И А Л Л А Р Ы

(2022-жыл 24-май)

Нөкис-2022 ж.

ӨЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ЖОҚАРЫ ҲӘМ ОРТА АРНАЎЛЫ БИЛИМЛЕНДИРИЎ МИНИСТРЛИГИ

ӘЖИНИЯЗ АТЫНДАҒЫ
НӨКИС МӘМЛЕКЕТЛИК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИНСТИТУТЫ

ПЕДАГОГИКА КАФЕДРАСЫ

Қарақалпақстан халық муғаллими, педагогика илимлериниң кандидаты, доцент Арзы Кенжебаевич Пазыловтың 70 жыллық юбилейине бағышланып өткерилген «Заманагөй тәлим ҳәм тәрбия технологиялары: тәжирийбелер, машқалалар ҳәм перспективалар» атамасындағы Республикалық илимий-әмелий конференция МАТЕРИАЛЛАРЫ (2022-жыл 24-май)

Нөкис-2022

УДК 378.8
ББК 74.58
Z-21

«Заманагөй тәлим ҳәм тәрбия технологиялары: тәжирийбелер, машқалалар ҳәм перспективалар» атамасында Республикалық илимий-әмелий конференция материаллары топламы. Нөкис. 2022 ж. 462 бет.

Қарақалпақстан халық муғаллими, педагогика илимлериниң кандидаты, доцент Арзы Кенжебаевич Пазыловтың 70 жыллық юбилейине бағышланып өткерилген «**Заманагөй тәлим ҳәм тәрбия технологиялары: тәжирийбелер, машқалалар ҳәм перспективалар**» атамасындағы Республикалық илимий-әмелий конференция материалларына Республикамыздың жоқары оқыў орынлары педагог-хызметкерлери, докторантлар, магистрантлар, студентлер ҳәм улыўма билим бериў мектеплери муғаллимлериниң илимий-изертлеў ҳәм тәлим-тәрбия мәселелерине арналған илимий баянатлары киргизилген.

Конференция материалларының мазмуны ҳәм онда көрсетилген дереклердиң дурыслылығына авторлар жуўапкер.

Жуўаплы редактор - ф.и.к., профессор К.Қощанов

Редколлегия қурамы:

пс.и.к., доцент Ш.Сапаров, п.и.к., доцент А.Пазылов, п.и.к., профессор А.Наўрызбаева, п.и.к., доцент М.Пазылова, PhD. Д.Гаипов, ассистент-оқытыўшылар М.Сабирова, М.Тангирбергенова, А.Жумамуратова, А.Бекмуратов таяныш докторантлар Е.Оразымбетов, Э.Кенгесбаева, пән кабинет менгериўшиси Г.Оразбаева

Пикир билдириўшилер:

1. **Ө.Әлеўов** – Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты Педагогика кафедрасы оқытыўшысы, п.и.д., профессор
2. **А.Тлегенов** – Қори-Ниёзий атындағы Өзбекстан педагогика илимлери илимий-изертлеў институты Қарақалпақстан филиалы директоры, п.и.к., профессор

Топлам Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты окыў-методикалық Кеңесиниң 2022-жыл 31–май күнги 10-санлы баянламасы менен тастыйықланған.

Алғы сөз

Бәршемизге мәлим усы күнге шекем турмыстың барлық тараўлары қатарында илим ҳәм билимлендириў тараўында да көплеген реформалар ҳәм өзгерислер әмелге асырылып келди. Бүгинги күнде илим ҳәм билимлендириў ҳәм тәрбия тараўының раўажланыўын тәмийинлеўши, миллий мәдениятымыз ҳәм менталитетимизге сай кең көлемли түп өзгерислер кейинги жылларда нәтийжели жолға қойылды. Бул әлбетте, ҳүрметли Президентимиз Ш.Мирзиёевтың мәмлекет келешегин, халқымыздың бахытлы ҳәм тыныш турмыс кешириўин гөзлеп алып барып атырған ишки ҳәм сыртқы сиясатының нәтийжеси болып есапланады.

Заманагөй турмысты илим-билимлендириў ҳәм тәрбияны раўажландырмай көз алдымызда сәўлелендире алмаймыз. Дүньяның жетекши мәмлекетлеринде билимлендириўди раўажландырыў биринши нәўбеттеги ўазыйпа ретинде белгилениўи де бийкарға емес. Себеби, мәмлекеттиң гүлленип, раўажланыўы усы тараў менен тиккелей байланыслы.

Бүгинги күнде илим ҳәм тәлим-тәрбияның нәтийжелилигин асырыў, жаслардың еркин билим алыўын тәмийинлеў ушын ҳәр бир оқытыўшы жақсы тәжирийбеге ийе болыўы ҳәм өз тараўындағы билимлерди терең ийелеўи, заманагөй педагогикалық технологияларды терең өзлестириўи, оқыў ҳәм тәрбиялық жумысларды шебер шөлкемлестире алыўы зәрүр.

Сонлықтан турмысқа жаңаша нәзер менен қараў, түп реформаларды әмелге асырыў, илим ҳәм тәлим тараўының раўажланыўында әҳмийетли фактор болып хызмет етпекте. Илим, билимлендириў, техника ҳәм ислеп шығарыў тараўларының тез пәт пенен раўажланыўы билимлендириў тараўы хызметкерлеринен илим, тәлим-тәрбия сапасын заман талабына сай жаңалап барыўды талап етеди ҳәм бул ҳәр бир профессор-оқытыўшыға оғада жоқары жуўапкершиликли ўазыйпаларда жүклейди.

Бул келешегимиз болған жасларды Ўатанға садықлық, миллий қәдириятларымызды қәдирлеў руўхында тәрбиялаў, оларға сапалы тәлим-

тәрбия сырларын дәўир талабына сай үйретиў, турмыс көнликпелерин ийелеў арқалы өз мақсетлерине ерисиў имканиятын жаратады Терең илим-билимге ийе, еркин пикирлейтуғын, Ўатан ҳәм халық мәпи ушын жан күйдиретуғын, пидәйы жасларды тәрбиялаў, бәсекиге шыдамлы қәнигелер таярлаў елимиздеги ҳәр бир оқыў орнының тийкарғы миннети болыўы керек.

Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институтында 2022-жыл 24-май күни Қарақалпақстан халық муғаллими, Педагогика илимлериниң кандидаты, доцент А.К.Пазыловтың 70 жыллық юбилейине бағышланып өткерилген «Заманагөй тәлим ҳәм тәрбия технологиялары: тәжирийбелер, машқалалар ҳәм перспективалар» атамасында өткерилген Республикалық илимий-әмелий конференция жоқарыла сөз етилген тәлим-тәрбия барысындағы әмелге асырыўды гөзлеген мәселелерди шешиўде хызмет атқарады.

Институт жәмәәти заманға сай, нәўқыран, ҳәр тәреплеме раўажланған жоқары дәрежедеги қәнигелерди таярлаўда, жасларға сапалы билим бериўде, тәлим-тәрбия ҳәм илим-изертлеў жумысларында жоқары көрсеткишлерге ерисиўине исенемиз ҳәм бул жолда бәршеңизге табыслар тилеймиз

Шөлкемлестириў комитети

1-SEKCIYA

ZAMANAGÓY TÁLIM HÁM TÁRBIYA TEXNOLOGIYALARÍ: TÁJIRIYBELER, MASHQALALAR HÁM PERSPEKTIVALAR

ZAMANAGÓY OQITIW PROCESSIN SHÓLKEMLESTIRIW HÁM OLARǴA QOYILATUǴIN TALAPLAR

A.Qaypbergenova - Shomanay rayonı 1-sanlı mektep oqıtıwshısı
G.Orazbaeva - NMPI izleniwshisi

Ǵárezsizligimizdiń dáslepki kúnlerinen-aq bárkámal áwladtı tárbiyalaw zárúrli hám áhmiyetli wazıypaǵa aylandı. Rawajlanıp atırǵan jámiyetimizdiń óz aldına qoyǵan maqseti keleshegi ullı mámleketti qurıw wazıypası sonı talap etedi.

Barlıq dáwirlerde de bárkámal áwladtı tárbiyalaw, oǵan tálim- tárbiya beriw haqqında qayǵırǵan hám de bul izertlewler házirge shekem dawam etpekte. Búgingi kúnde zamanagóy tálm texnologiyaları tiykarında bárkámal áwladtı tárbiyalaw mashqalasın úyreniwge tiyisli áhmiyetli teoriyalıq hám ámeliy tájiriybeler tóplanǵan. Fizikalıq tárepten salamat, bilimli, ruwxıy bárkámal, jetik insandı tárbiyalaw teması shıǵıs oyshılları tárepinen tereń úyrenilgen. Aristotel, Ibn Sina, Bahawatdin Naqshbandiy, Najmiddin Qubra sıyaqlı ullı oyshıllardıń dóretpeleri hám teoriyalıq táliymatlarında da jas áwladtı kámal taptırıw, tárbiyalawǵa úlken áhmiyetqaratılǵanlıǵı biykarǵa emes.

Ázelden ziyrek babalarımız óz milliyligin, ruwxıy baylıǵın saqlapǵana qalmastan, jaqsılıq, ilim hám bilim, ǵárezsizlik sıyaqlı iygilikli ideyalar tárepke umtılǵan. Milletimizge tán áne usınday umtılıw watan súyiwshilik, adamgershilik sıyaqlı pazıyletler, sonıń menen birge, ullı oyshıllar hám de aǵartıwshılar minez-qulqları sebepli xalqımız hár qanday sharayatlarda da bárkámal, mazmunı boyınsha jetik perzentler tárbiyalaw wazıypasın esten shıǵarmaǵan. Bul process tikkeley jámiyet rawajlanıwınıń tiykarın bekkemlew maqseti menen de ajıralmas bolıp tabıladı.

Biraq bul maqset tekǵana kúndelik iskerlik ólsheminde emes, al jámiyet hám shańaraq turmısında milliy hám ulıwma insanıylıq qádiriyatlardı óz-ara baylanıstırıwda da kórinetuǵın bolǵan. Búgingi kúnde de ayriqsha rawajlanıw jolımızda kórinetuǵın bolıp atır. Bárkámal áwlad - kewlinde, kewil tórinde isenim hám maqtanısh sezimler menen bayıtılǵan áwlad bolıp esaplanadı. Ol tekǵana óziniń huqıqın emes, al puqaralıq minnetin de tereń tusinip jetedi. Tap sol aǵarıw, seziw qaysı ılım dárgayında tálim alsada, qaysı bir tarawda miynet etsede, ullı jurttıń dástúrlerine múnásip bolıwǵa úndeydi.

Dúnyada qandaymillet bolsada óz perzentleriniń bárkámal bolıwın árman etedi. Tiykarınan bárkámallıq júdá keń túsinik. Tilimizdiń túsindirme sózliginde bárkámallıq tómendegishe táriyplenedi: “Fizikalıq hám aqılıy tárepten kámalǵa jetken, erjetiw, kemshiliksiz jetiliskenlik jaǵdayı hám t.b.”.

Sonday shaxslardı tárbiyalap atırǵan pedagogtıń ózi tereń bilimge, joqarı ruwxıy - etikalıq pazıyletlerge, pedagogikalıq sheberlikti ıyelewi, pándi zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalar, interaktivlik usıllardan nátiyjeli paydalanǵan halda

ótiwin turmıstıń ózi talap etpekte. Bul dáwir talabı bolıp tabıladı. Házirgi waqıtta pedagogika páninde zamanagóy sabaq sóz dizbegi tez- tez tilge alınıp atır.

Zamanagóy sabaq - bul hár qanday jaǵdayda da oqıtıwshı oqıwshınıń bar múmkinshiliklerinen sheberlik menen paydalanıp, onıń intellektual múmkinshiliklerin iske salıp, rawajlanıwın támiyinleydi. Oqıwshı bolsa óz gezeginde bilimlerdi tereń ózlestiredi hám ruwhıy bárkámallıq boylap qádem taslaydı. Házirgi kúnde zamanagóy sabaq kriteryaları hám belgileri tómendegilerden ibarat:

- sabaq oqıwshı shaxsına baǵdarlanǵan, oqıtıwshı hám oqıwshınıń óz-ara aktiv munasábetlerine tiykarlanǵan boladı;
- sabaq procesi tabaqalastırıw hám jeke qábiletlerine jantasıw tiykarında ámelge asıriladı;
- sabaq oqıwshınıń joqarı dárejedegi qızıǵıwshılıǵı, qálewi, intellektual aktivligi tabısqa erisiwge qaratıladı;
- sabaq oqıw materialı mazmunına kóre hár tirliuslıllar, qurallar, stilistikalarǵa súyenedi;
- sabaqta oqıwshınıń intellektual iskerligin aktivlestiriwge itibar qaratıladı;
- sabaqta oqıwshı ózligin rawajlandırıwǵa, birinshi náwbette, oqıwshınıń ózin-ózi basqara alıwına qaratılǵan mexanizm tolıq jumısqa salınıp, sol arqalı onıń bilimge bolǵan qızıǵıwshılıǵı hám intası asırıladı;
- sabaq sapası hám natiyjeliligin támiynlewshi qadaǵalaw túrlerinen paydalanıladı;
- sabaqta waqıttan ónimli hám maqsetli paydalanıladı. Oqıw materialı qıyınshılıqların ańsatlıq penen jeńa alıwǵa itibar qaratıladı;
- sabaqta teoriya hám ámeliyat óz-ara baylanısta alıp barıladı.

Juwmaqlap aytqanımızda, joqarıda keltirilgen zamanagóy sabaqqa qoyılǵan talaplar tiykarında oqıw processin shólkemlestirsek, aldımızǵa qoyılǵan maqset - bárkamal ávladlardı hár tárepleme jetik insan etip tárbiyalawda biz kútken nátiyjege erisiwimizge gúman joq.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Mavlanova R. “Pedagogika”, Tashkent 2000-jıl.
2. Hoshimov K., “Pedagogika tariyxı” Tashkent 2005-jıl.
3. Madumarov T., Kámaldinov M. “ Innovciyalıq pedagogikalıq texnologiya tiykarları hám onı tálim -tárbiya processinde qóllaw” .,Tashkent: “Talqin”. 2012-jıl.

KÁSIPLIK ETIKA - PEDAGOGTIŃ TIYKARǴI MINEZ-QULIQ MAZMUNI

A.Abdullaev
Nókis MPI magistrantı

Kásiplik etika - bul jámiyette pedagogtıń abırayın asırıwshı belgili bir minnetler hám minez-qulıq normaları esaplanadı. Kásiplik etika pedagogtıń ádep-ikramlılıq normalar hám talaplardı belgileydi. Kásiplik etika – bul pedagogtıń kásiplik qatnasın anıqlawshı morallıq normalar jıyındısı esaplanad. Kásiplik etikanıń mazmunın ádep-ikramlılıq óz-ara qarım-qatnasıqlardı belgileyshi minez-qulıq normaları quraydı.

Kásiplik etikanıń qáliplesiwine pedagogtıń kásiplik wazıypaların orınlaw barısında dus keletuǵın jaǵdaylar kúshli tásir kórsetedi. Miynet procesinde pedagogta belgili bir minez-qulıq qáliplesedi. Kásiplik etika pedagogtıń minez-qulqınıń normativlik baslaması sıpatında iskerliktiń konkret túrleriniń sheńberinde payda boladı.

Kásiplik etika tómendegilerdi óz ishine qamtıydı.

- qarım-qatnasıqlardı;
- ádep-ikramlılıq qásiyetlerdi;
- kásiplik tárbiyanıń ózgesheliklerin.

Kásiplik etika pedagogtıń isshenlik qarım-qatnasıqlarındaǵı óz-ara múnásibetti tártipke saladı. Kásiplik iskerliginde bir qatar normalar, talaplar, principlerdi óz ishine qamtıydı. Bular pedagogta kásiplik minez-qulıqtı qáliplestiriwde tiykarǵı xızmetti atqaradı.

Kásiplik qarim-qatnas principi – bul pedagogta mádeniyatlı qarım-qatnastı qáliplestiredi. Jámáátte abıray-itibarǵa eristiredi. Bul óz gezeginde oqıw procesinde oqıwshılardıń biliw imkaniyatların rawajlandırıwda áhmiyetke iye. Yaǵnıy bul:

- Oqıwshılarda bilim, tájiriybe hám kónlikpelerdi payda etedi;
- Oqıwshılarda dún'ya-qaras, pikir hám sezimlerdi qáliplestiredi;
- Oqıwshılardıń belgili dárejede tárbiyalı insan bolıp shıǵıwın támiyinleydi hám olardıń qábiletlerin rawajlandıradı.

Ádep-ikramlılıq qaǵıydalarǵa ámel qılıw principi - ádep-ikramlılıq qaǵıydalarǵa ámel qılıw arqalı pedagog kásiplik iskerligi dawamında nátiyjelerge erisedi.

Sonıń ushın oqıtıwshıdan:

- Pedagogikalıq xızmetke juwapkershilikli, qábiletli, dóretiwshi, is bilermen;
- Milliy mádeniyat hám ulıwma insanıylıq baylıqlardı, dún'yalıq bilimlerdi tereń iyelegen, diniy ilimlerden de xabarı bar ruwxıy jetik bolıwı;
- Elimizdiń ǵárezsizsiz mámleket sıpatında rawajlanıwına isenip, Oatansúyiwshilik minnetin durıs ańlawı;
- Qánigeligi boyınsha bilimlerdi, psixologiyalıq, pedagogikalıq bilim hám sheberlikti, sonday-aq, teoriyalıq bilimlerdi sheber iyelewi;
- Oqıtıwshılıq kásibin hám oqıwshılardı jaqsı kóriwi, hár bir oqıwshısınıń ulǵayıp jaqsı adam bolıp shıǵıwına iseniwi, olardıń tálim-tárbiyalı bolıp, insan sıpatında kamal tabıwına kómeklesiwi;
- Erkin pikirlewi, talapshań, ádil hám ádepli bolıwı talap etiledi.

Pedagogikalıq kásiptiń haqıyqıy ustası bolıw ushın pedagogta tábiyiy qábilet, fizikalıq hám ruwxıy qásiyetler jámleniwi zárúr. Máselen, artist bolıw ushın tábiyiy dawıs, jaqsı esitiw qábileti, fizikalıq jaqtan salamat bolıwı talap etilse, basshılıq wazıypasın jaqsı atqarıw ushın joqarı shólkemlestiriwshilik, basqalar menen jaqsı qarım-qatnas qıla biliwi, hám t.b. qásiyetler bolıwı kerek. Egerde adam kásibin natuwrı tańlasa, oǵan qızıqpasa, onnan ózi de, basqalarda qanıqpaydı.

Pedagogikalıq iskerlikte oqıtıw hám tárbiyalaw jumısın nátiyjeli orınlawı, ata-analar hám balalardıń húrmetine erisiwi ushın oqıtıwshıda bul kásipke qábilet, qızıǵıwshılıq bolıwı lazım. Basqa kásipler sıyaqlı oqıtıwshılıq kásibine de

pedagogikalıq kásipke ılayıqlı, balalar menen tez til tawısıp qatnas qıla alatuǵın, ilimli, talantlı jaslardı tańlap alıw kerek.

Pedagogikalıq kásipti tańlaǵan hár qanday adam birinshi gezekte fizikalıq hám ruwxıy jaqtan salamat bolıwı, sózlerdi durıs hám jaqsı, kórkemlep ayta alıwı, salmaqlı bolıwı dárkar. Oqıtıwshınıń balalardı jaqsı kóriwi, olar menen islesiwge qızıǵıwı, basqalar menen de jaqsı qarım-qatnasta bolıwı, keń hám sanalı pikirley alıwı, ózine hám basqalarǵa talapshańlıǵı, kishipeyilligi hám t.b. onıń pedagogikalıq kásipke jaramlılıǵın kórsetedi.

Pedagogikalıq iskerlik jas áwladqa tálim-árbiya beriw arqalı olardı turmısqa, miynetke tuwrı tayarlaw ushın arnawlı tayarlarǵan adamlardıń xızmeti esaplanadı. Mektep oqıtıwshılar xızmeti oqıwshılardıń keleshekte insan sıpatında qáliplesiwine qaratıladı. Hár bir bala óz minez-qulqına, xaraxterine iye. Balalardı oqıtıw háv tárbiyalaw, olardıń ózine tán ózgesheliklerin esapqa alıw, úyreniw ushın oqıtıwshıǵa úlken tájiriybe kerek boladı. Pedagogikalıq xızmetke tayarlıq kórip atırǵan jaslar bunı biliwi kerek. Oqıtıwshılıq kásiptiń bul sıpatları onıń professiogrammasında anıq kórinedi. Oqıtıwshınıń professiogramması óz ishine tómendegilerdi aladı:

- Oqıtıwshınıń jeke ózgeshelikleri;
- Oqıtıwshınıń pedagogikalıq tayarlıǵına qoyılatuǵın talaplar;
- Arnawlı tayarlıqtıń kólemi hám mazmunı;
- Qánigeligine baylanıslı metodikalıq tayarlıǵınıń mazmunı;

Pedagogikalıq kásipte jaqsı nátiyjelerge erisiw ushın hár bir oqıtıwshı joqarı pedagogikalıq qábilet hám sheberlikke iye bolıwı lazım. Pedagogikalıq sheberlikti iyelew ushın oqıtıwshıdan úlken miynet talap etilip, dóretiwshilik bárqulla onıń joldası boladı. Sonda ǵana tálim -tárbiyada jaqsı nátiyjege erisiw múmkin. Pedagogikalıq jumısqa qábiletli, talantlı adamlarda ǵana pedagogikalıq sheberlik boladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Солоницина А.А. Профессиональная этика и этикет. Владивосток: 2005
2. Bazarbaev J. Ruwxıyat tiykarları. –T.: 2019 j.
3. Pedagogika. T.: 1996 y.

PEDAGOGIKADA RUWXÍY-TÁRBIYALÍQ OY-PIKIRLERDIŃ ÁHMIYETI

S.Abdieva - Nókis MPI magistrantı

Jas áwladtı tárbiyalawda ruwxıy tárbiyanıń áhmiyeti ózgeshe orın iyeliydi. Pedagogikada bala tárbiyası ushın tek yadlatıw yáki túsindiriw emes, al mánis-mazmunın ańlap jetkeriwdi de úyretiw zárúr.

Tariyxtan belgili hár qanday dáwirde de bala tárbiyasına jámiyetlik itibar kúshli bolǵan. Jas áwladtıń qolında mámleket keleshegi turǵanlıǵın ańlap jetken hám óz táǵdirin jaslardıń qolına tapsırǵan

.Túrkiy xalıqlarınıń tálim-tárbiyaǵa baylanıslı baslı ideyası – bul aqıl-oyı jetilisken, salamat túrkiy qaǵanatınıń belsendi tulǵasın qáliplestiriw bolǵan. Bilge qaǵan dástanında: «Elin, jerin gúllendirer jaslar kóp bolsa, bizlerde uwayım joq» - degen pikirler keltirilgen. Túrkiy xalıqlardıń jazba dereklerindegi tálim-tárbiyasın, oy-

pikirlerdiń mánis-mazmunın hár tárepleme tańlaw nátiyjesinde házirgi milliy pedagogika menen tıǵız baylanıslıǵın kóremiz [1.34].

Qayqawıs miynetinen biliwimizge boladı, erte dáwirlerden belgi bolǵanınday shańaraqta ákeniń perzent aldındaǵı wazıypaları kórsetip ótilgen.

«Háy perzent, eger perzentiń bolsa, oǵan jaqsı at qoy, nege degende, ákede perzentlik haqlardan biri oǵan jaqsı at qoyıw esaplanadı. Odan keyin jáne biri, perzentti aqıllı hám mehriban baqqıshlarǵa tapsırǵaysań, súnnetlik dáwirde súnnet etkiyseń, jaǵdayıńa ılayıq toy hám tamasha bergiyseń hám de oqıwdı úyretkiyseń. Úlkeygen soń, eger baǵınıshlı xalıq bolsań, oǵan óner hám kásip úyretkiyseń, eger áskeriy xızmetker bolsań, áskeriy ilimlerdi úyretkiyseń. Bulardı bilgennen soń suwda júziwdi úyretiwiń tiyis» [2.104].

Tárbiyalı jámiyetlik dúzim ornatılǵan eller óz gezeginde xoaslıq jámiyettiń qanday aqıbetleri bar ekenligin jaqsı sezinedi. Sol sebepli jámiyette kámil insan máselesi ayrıqsha itibarǵa alınadı.

Búgingi kúnde milliy mánawiyatımızdıń tiykarǵı maqsetlerinen biri kámil insandı tárbiyalaw bolıp esaplanadı.

Kámil insan tárbiyası neshe ásirlerden berli jámiyettiń kerekli hám tiykarǵı wazıypalarınan bolıp kelgen. Házirgi kúnde bunday wazıypanı ámelge asırıwdıń túrli usıl hám qollanbaları islep shıǵılmaqta. Milliy ideyamızdıń baslı wazıypası da mánawiy kámil insandı tárbiyalaw bolıp tabıladı.

Jámiyettiń baslı maqseti mádeniyatlı, máripatlı, maǵlıwmatlı puqaralardı er jettiriwden ibarat. Zamanagóy pedagogikalıq izleniwlerde kámil insan tárbiyası jetekshi mashqala bolıp qaldı. Kámil insan máselesi jámiyetti rawajlandırıwdıń ajıralmas bólegi sıpatında kórsetiledi. Jámiyettegi salamat ortalıq, jámiyetshilik pikiri, jámiyettiń qáliplesiw dárejesi, onıń óz aǵzasına talapshańlıǵı, ózara járdem, jámiyetlik qadaǵalaw hám basqalar jámiyet aǵzası rawajlanıwına sheshiwshi tásir kórsetiwi, onıń baǵıtın belgilep beriw múmkin. Sol sebepli, bul tárbiya subiektleriniń pedagogikalıq talapların úylestiriw hám birden-bir talaplar islep shıǵıw óspirimler tárbiyasına jetkilikli tásir kórsetedi [5.322].

Ideologiyalıq azıalandırıw menen tárbiyalanǵan hár qanday insan sol ideyalardı sanasında qádiriyat sıpatında qáliplestiredi.

Tárbiya tariyxıy tıyanaqlı ideologiya menen tikkeliy baylanısıp kelgenligin hesh kim biykar ete almasa kerek. Oraylıq Aziyada jergilikli turǵınlar tárbiya sistemasınıń ideyalıq tiykarı islam dini hám onıń táliymatları bolǵan. V.I.Lenin basqarǵan bolshevikler Rossiyadaǵı islegen awdarıspaǵınan soń, markslıq-leninshilik filosofiyaǵa tayanǵan kommunistlik ideyası partiya-mámleket ideologiyası tiykarına ornatıldı. Bunda diniy iyman-isenim ornına adamlarda kommunistlik isenimdi qáliplestiriw ideologiyalıq wazıypa etip belgilenip, sol maqsetti ámelge asırıwda xızmet etetuǵın sociallıq institutlar hám sociallıq mexanizmler júzege keltirildi.

Bizge belgili, Oraylıq Aziya oyshılları insan aqıl-oy qúdiretine joqarı baha bergen. Alım V.I.Bernadskiy ásirimiz basında Aqıl tarawı – Nosfera bunnan bılay titishilik tarawı – biosfera táǵdirin belgilewi múmkin, degen edi[3.32].

Qaraqalpaq xalqı da erteden berli jaslarǵa ruwxıy-tárbiyalıq itibardı kúsheytip kelgen. Tiykarınan jaslarǵa jaqsı-jaman obrazları sáwlelengen dástanlar, qıssalar, ertekler, ápsanalar, ráwayatlar hám basqa da ádebiy janrlar menen tanıstırıp kelgen.

Hár bir molla yáki tálim beriwshi óziniń metodikalıq usıllarına iye bolǵan. Solardan biri qaraqalpaq xalqınıń ataqlı shayırı Ájiniyaz Qosıbay ul esaplanadı

Ájiniyaz Qosıbay ulı óziniń oqıtıwshılıq xızmetiniń barısında oqıtıwdıń eń qolaylı jolların izlestiredi hám tabadı. Ájiniyazdıń pikiri boyınsha balanı ańsat hám tez sawatlandırıwdıń jolı – bul qurı yadlatıw emes, al shákirtlerdiń óz betinshe oylawın, pikir júrgiziwin rawajlandırıw. Onıń shákirtlerdi oqıtıw isinde qollanǵan oqıtıw metodları házirgi awız-eki oqıtıw hám problemalı oqıtıw metodlarına tuwra keledi. Al oqıtıw barısında qollanǵan usılları házirgi zaman oqıtıw usıllarınıń gúrriń, túsindiriw, áńgime, problemalı sawallardı ortaǵa taslap onıń juwapların shákirtlerine taptırıw, yamasa bir mashqaladan ekinshi, onnan úshinshi mashqalalardı keltirip shıǵarıw usıllarına tuwra keledi. Sonıń ushın ol qanday temada sabaq ótilse de sol temaǵa baylanıslı bir neshe mısal-máselelerdiń bolıwın talap etken. Eger de bunday jol menen sabaq ótilmese berilgen bilimlerdiń, gewikligin dálillep «Másele aytpaǵan ulama, suwı joq arnaǵa megzer» dep kórsetedi.

Ájiniyaz bala tuwılǵannan baslap tárbiyaǵa mútáj ekenligin, egerde oǵan kishkeneliginen baslap durıslı tárbiya berilmese, tárbiyalawshı ata-analardıń ózleri tárbiya kórgen, kórgenli bolmasa, onda sońınan qayta tárbiyalanıwdıń qıyın ekenligin kórsetip ótedi [4.50].

Hár qanday tálim-tárbiyanıń maqseti hár bir jámiyette xaostı boldırmay, turaqlı jámiyetlik dúzmdi ornatıwdan ibarat. Tártipli jámiyet adamzat ortasındaǵı tinishlıq hám tatıwlıqtı támiyinlewshi funkciya esaplanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1) Ó.Álewov, A.Q.Jumabekov «VI-VIII ásirdegi túrkiy xalıqlarınıń tálim-tárbiyalıq oy-pikirleri» Fan baspası. Tashkent. 2008
2) Kaykovus «Qobusnoma» Óqituvchi baspası, Tashkent. 2011
3) Ibrahim Karimov «Mánaviyat, falsafa, hayot» Fan baspası, Tashkent. 2007
4) Arzı Pazılov «Milliy tárbiya haqqında oylar» Qaraqalpaqstan baspası, Nókis. 2000
5) Falsafa va ijtimoiy taraqiyot. Ruxieva X.A, Jalilova.I «Komil inson tarbiyasi – davr talabi» Ózbekiston Faylasuflari milliy jamiyati baspası, Tashkent. 2008

BALALARDI HUQIQIY TÁRBIYALAWDA INNOVACIYALIQ JOYBARLARDI JARATIW WAZIYPALARI

Q.A.Amanova - Nókis qalası 27-sanlı ulıwma bilim beriw mektebi oqıtıwshısı

Prezidentimiz Sh.Mirziyoev Oliy Majlistiń Nızamshılıq palatası hám Senatınıń qospa májilisinde shıǵıp sóylegen sózinde, “Biz qanshelli jetilisken nızamlar jaratpayık, qanday reformalar ótkermeyik, eger puqaralarımızdıń huqıqıy bilimi, sana-sezimi hám mádeniyatı jeterli bolmasa, kútilgen nátiyjelerge erisiw qıyın boladı, basqasha aytqanda, Konstituciya hám nızamlarǵa húrmet, huqıqıy sana-sezim hám mádeniyat hár bir puqaranıń, hár bir lawazımlı shaxstıń turmıs hám tumıs tárizine aylanıwı kerek” [1] dep, atap ótken edi.

Haqıyqattanda házirgi kúnde huqıq temasında gazetalarda kóplep járiyalanıp atırǵan turmıslıq waqıyalar, televideniedegi kórsetiwler xalqımızdıń huqıqıy sanası hám huqıqıy mádeniyattınıń ósiwine óziniń unamlı tásirin tiygizbekte. Bunı xalıq qabıllawxanaları, sudlar, basqa da huqıq qorǵaw uyımları hám shólkemlerge kelip túsip atırǵan puqaralardıń múrájatlarınanda kóriwimiz múmkin.

Xalıqtıń huqıqıy sanası hám huqıqıy mádeniyatın joqarılatıwǵa baylanıslı jumıslardıń nátiyjeliligin jáne de jetilistiriw, puqaralardıń sociallıq-siyasiy ózgerisler menen uyǵın ráwishte huqıqıy bilimlerin asırıp barıwınıń zamanagóy usılların engiziw, sonday-aq, xalıqtı, ásirese balalar hám jaslardı zıyanlı xabarlardan qorǵaw boyınsha bekkem huqıqıy tiykarlardı qáliplestiriw maqsetinde 2019-jılı 9-yanvar'da Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń “Jámiyette huqıqıy sana hám huqıqıy mádeniyattı joqarılatıw sistemasın túpten jetilistiriw haqqında”ǵı Pármanı [2] qabıl etildi. Párman menen Jámiyette huqıqıy sana hám huqıqıy mádeniyattı joqarılatıw Koncepciyası tastıyıqlanıp, jámiyette huqıqıy sana hám huqıqıy mádeniyattı joqarılatıwdıń tiykarǵı wazıypaları belgilendi.

Koncepciyada balalardıń, jaslardıń huqıqıy sana hám huqıqıy mádeniyattın joqarılatıw baǵdarında da bir qansha wazıypalar belgilendi. Atap aytqanda, bul wazıypalar - balalar ushın arnawlı huqıqıy portal jaratıwdan, bul portalda balalarǵa Ózbekstan hám Qaraqalpaqstan Konstituciyaların úyretiwge tiyisli dáslepki túsiniklerdi, kúndelikli turmısta qollanılatuǵın baslanǵısh huqıqıy bilimlerdi, huqıqtı násiyatlaytuǵın hár qıylı oyınlar, shınıǵıwlar hám programmalar boyınsha mazmunlı qollanbalar hám basqa da zárúrli maǵlıwmatlardıń berilip barılıwı belgilendi. Balalardıń, jaslarımızdıń sana hám huqıqıy mádeniyattın joqarılatıw ushın shańaraqta balalarǵa huqıqıy tárbiya hám ádep-ikramlıqtıń baslanǵısh qaǵıydaların úyretiw boyınsha ata-analar ushın usınıslar islep shıǵıw hám tarqatıw zárúr. Shańaraq sheńberinde huqıqıy sawatlılıqtı asırıwǵa mólsherlengen, hár bir ápiwayı huqıqıy bilimlerdi úyretiwge qaratılǵan hám kúndelikli turmıstaǵı zárúrli máseleler boyınsha huqıqıy qollanbalar tayarlaw hám olardı tegin tarqatıwǵa erisiwimiz kerek.

Balalar ushın huqıqıy temalarda hám ádep-ikramlıqtıń ápiwayı hám kúndelik qaǵıydaların biliwdi, watandı súyiwshilik, nızamlardı húrmet etiw, xalqımızdıń tariyxı hám milliy qádiriyatların úyretiwdi násiyatlawshı hár qıylı kishi kólemdegi fil'mlerdi jaratıw zárúr. Balalar ushın huqıqıy informaciyanı jetkiziwge hám de kúndelikli turmısta qollanılatuǵın normalar hám ádep-ikramlıq qaǵıydaların úyretiwge qaratılǵan audioertekler, kinofil'mler hám kinojurnallardı islep shıǵıwdı jolǵa qoyıw kerek. Shańaraqqa baylanıslı tınıshsızlıq hám de balalar qadaǵalawsızlıǵı hám qarawsızlıǵınıń aldın alıwǵa qaratılǵan, balalar arasındaǵı huqıqbuzarlıq hám jınayatlardıń unamsız aqıbetleri tuwrısında telekórsetiwler tayarlaw maqsetke muwapıq boladı. Jaslar hám ata-analar ortasında neke jası, aliment tólew shártleri, tuwısqanlar ortasındaǵı nekeniń qadaǵan etiliwi, jáne onıń huqıqıy awır aqıbetleri haqqında úzliksiz túrde huqıqıy úgit-násiyatlaw ilajların ótkeriw kerek. Bilimlendiriw mákemelerinde huqıqıy sawatlılıqtı asırıw baǵdarında «Ózbekstan Respublikasınıń Konstituciyasın úyreniw» [3], «Qaraqalpaqstan Respublikasınıń Konstituciyasın úyreniw» [4] hám «Insan hám bala huqıqların úyreniw» boyınsha arnawlı oqıw kursların barlıq tálim túrleri boyınsha sistemalı úyretiw islerin shólkemlestiriw hám de

usı oqıw kursları juwmaǵı boyınsha oqıwshı hám studentler arasında sınaqlar ótkeriwdi jolǵa qoyıw zárúr.

Mektepge shekem tálim mákemelerinde tárbiyalanıwshılarǵa balalar huqıq hám minnetlemelerine baylanıslı shınıǵıwlardıń engiziliwi tiyis. Bunda mektepge shekem tálim mákemeleri tárbiyashılarınıń huqıq tiykarları hám bala huqıqları boyınsha sawatqanlıǵın jetilistiriw maqsetinde, olardıń tólemsiz qánigeligin arttırıw hám de shınıǵıwlardı ótkeriw ushın hár qıylı innovciyalıq joybarlardı jaratıw kerek. Jańa áwlad huqıqıy sabaqlıqları hám oqıw qollanbaları sistemasın jaratıwda, ulıwma bilim beriw mektepleri baslanǵısh klass oqıwshıları ushın huqıqıy bilimlerdi ápiwayı hám kórgezbeli úyretiwge qaratılǵan oqıw qollanbaların, sonıń menen birge, bilimlendiriw mákemeleri ushın huqıq pánleri boyınsha oqıw sabaqlıqları hám qollanbaların jańa mazmuda tayarlaw ilajların ámelge asırıwımız tiyis. Ásirese, jaslarǵa óz huqıqların qorǵawdıń ámeliy mexanizmlerin úyretiwge qaratılǵan «Street law» (Kóshe huqıqı - ápiwayı huqıq) joybarın keń engiziw jaslardıń huqıqıy qızıǵıwshılıǵın arttırıwda úlken nátiyjeler beriwi múmkin. Bunıń ushın «Street law» joybarınıń ámelge asırılıwın metodikalıq támiyinlew ilajları islenip shıǵılıwı tiyis. Bul islerdi ámelge asırıwda, huqıqtanıwǵa qánigelestirilgen joqarı bilimlendiriw mákemeleri studentleri, yuridikalıq kolledjler oqıwshıları, mámleketlik emes shólkemler wákillerinen ibarat volontyorlar toparların qáliplestiriw, volontyorlar ushın interaktiv shınıǵıwlar ótkeriw metodikası boyınsha treninglar ótkeriw, volontyorlar tárepinen mektepge shekem tálim mákemeleri tárbiyalanıwshıları hám de ulıwma bilim beriw mektepleri oqıwshıları ushın shınıǵıwlar ótkeriw muwapıq boladı.

Bilimlendiriw mákemeleri tárbiyalanıwshıları, ulıwma bilim beriw mektepleri oqıwshıları hám studentler arasında huqıq páninen rayon, qala, respublika kóleminde «Huqıq - bul haqıyqatlıq», «Menińhuqıq hám minnetlemelerim», «Siz nızamdı bilesizbe?» hám de «Huqıq bilimdanları» atamasında jarıslar tańlawın shólkemlestiriw hám jeńimpazlardı xoshametlew úlken nátiyjeler beredi. Sonday-aq, jaslarda korrupciya hám basqa da huqıqbuzarlıqlarǵa qarsı kelispewshilik sezimin qáliplestiriwge qaratılǵan dóretpeler, ilajlar tańlawın ótkeriw, huqıqıy sana hám huqıqıy mádeniyattı kóteriw, ásirese, jaslar sanasında korrupciyanıń jámiyetimiz hám mámleketimiz rawajlanıwı ushın oǵada unamsız illet ekenligin násiyatlawǵa qaratılǵan oqıw materiallarınıń tayarlanıwı óziniń unamlı tásirlerin kórsetedi. Juwmaqlastırıp aytqanda, balalardıń, jaslardıń huqıqıy sana hám huqıqıy mádeniyatın joqarılatıw baǵdarında islerdi ámelge asırıw hár bir shańaraqtıń, mektepke shekemgi, ulıwma orta hám joqarı bilimlendiriw mákemeleriniń tiykarǵı wazıypalarınan biri bolıp esaplanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. “Ózbekstan Respublikası Prezidenti Shavkat Mirziyoevtiń 2020-jılı 21-yanvar kúngi Oliy Majlis Nızamshılıq palatası hám Senatınıń qospa májilisinde shıǵıp sóylegen sózi”.//«Erkin Qaraqalpaqstan» gazetası, 25-yanvar, 2020-jıl, (20409).

2. Ózbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 9 yanvardagi «Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish tóǵrisida»gi PF-5618-son Farmoni.

3. Ózbekstan Respublikasınıń Konstituciyası. Toshkent - «Ózbekiston» 2019.

4. Qaraqalpaqstan Respublikasınıń Konstituciyası. Nókis - 2021.

MUZIKA SABAǴINDA ZAMANAGOY TEXNOLOGIYA HÁM HÁM SABAQ NÁTIYJESI

L.Arzimova - Nókis MPI magistrantı

S.E.Romanova - Nókis MPI Musiqiy ta'lim kafedrasi docent

Házirgi kúnde respublikamizning barlıq tálim sistemasında, ásirese joqarı pedagogikalıq tálim sistemasında pedagog-kadrlar tayarlawdıń sapa hám natiyjeliligin joqarı kóteriwge úlken áhmiyet berilip atır jáne bul boyınsha túrli pedagogikalıq izertlewler alıp barılmaqta. Bul izertlewlerdiń kópshiligi oqıtıw maqseti jáne onıń joqarı nátiyjelerine jetiwinde tálimge aldıńǵı pedagogikalıq texnologiyalardı kirgiziw arqalı tálim natiyjeliligin asırıwǵa yo' naltirilgan bolıp, tálimdi texnologiyalastırıw eń zárúrli wazıypalardan bolıp turıptı.

Oqıtıwshınıń joqarı pedagogikalıq uqıpı, bilim dárejesi tálim-tárbiyanıń zárúrli faktorlarınan biri bolıp tabıladı. Pedagogikalıq uqıpı joqarı, tájiriybeli oqıtıwshı solayınsha aytıp bermeydi, bunı muzıka sabaqları mısalında anıqlama beretuǵın bolsaq, oqıtıwshı dáslep óziniń sóz mádeniyatı, sáz ásbapında shertiw, qosıq jırlaw, túrli kórgezbeli, texnikalıq qurallardan paydalanıwı sabaqtı qızıqlı hám mazmunli keshiwinde úlken rol oynaydı.

Oqıw shınıǵıwların joybarlaw hám ayırım pánlerge ǵana tán texnologiyalardı qóllawǵa muzıka shınıǵıwların texnologiyalastırıw tájiriybesinde kóriwi múmkin. Buǵan mısal etip aldıńǵı pedagoglar tárepinen qollanılıp kiyatırǵan "Konsert sabaqlari", "viktorina sabaqlari", "Kewilliler hám tapqırlar sabaǵı", "Muzıkalıq sayaxat", "Men dirijyor" sıyaqlı texnologiyalardı kórsetiw múmkin.

Shınıǵıwlardı joybarlaw degende neler názerde tutıladı hám bunda nelerge tiykarlanıladı? Tómende shınıǵıw procesin proektlestiriw tiykarında shólkemlestiriw basqıshların keltiremiz:

Sabaq temasına tiyisli materiallardı toplaw (Oqıtıwshınıń tema boyınsha tayınlıǵı);

Temanı úyreniw maqseti hám wazıypalardı anıqlap alıw;

Sabaq túri, forması, metod hám quralların tańlaw;

Joybarda názerde tutılǵan túsinik, bilim, kónlikpe, ilmiy tájriybelerdi ózlestiriw processinde sarplanatuǵın waqıt kólemin (Mısalı, muzıka sabaqlarında hár bir iskerlikke ajratılatuǵın waqıt normasın joybarlaw) esapqa alıw;

Hár bir basqıshda erisiletúǵın nátiyjelerdi tiykarın quraytuǵın (tapsırma, ámeliy kórsetip beriw) shınıǵıw, mısallar;

Shınıǵıwdı shólkemlestirilgen strukturası hám juwmaǵı, juwmaqlar;

Sabaqtıń qaysı bólegi, onıń túri (lekciya, ámeliy, seminar, muzıka sabaqlarında bolsa qosıq aytıw, muzıka tınlaw, muzıka sawatlı iskerligi) de qo'llanılıwına qaramastan oqıwshılardı psixologiyalıq, fiziologikalıq qásiyetleri, tayarlıq dárejeleri (dawıs diapazonı, jırlaw múmkinshilikleri, jas qásiyetleri) esapqa alınıwı kerek. Bul processda tiykarǵı itibar oqıwshılar aktivligin asırıw, ǵárezsiz pikirlewge úyretiw, dóretiwshilik pikirlay alıw, atqarıwshılıq ilmiy tájriybelerin ósiriw, mútajlik hám qızıǵıwshılıqlarına kóre jumıs júrgiziw, olardı ishki múmkinshilik hám talantlıların jumısqa salıw, óz - ózin baqlaw, ǵárezsiz bilim alıw kónlikpelerin ósiriwge qaratılıwı kerek.

Zamanagoy pedagogikalıq texnologiyalardı oqıw procesına nátiyjeli maslastırıw, ámelde qollanıw, dúris shólkemlestiriwdi itibarǵa ılayıq kompetentligine toqtalıp ótsek:

- Oqıwshı - studentler tek ǵana oqıtıladı, ǵárezsiz oqıw, bilim alıwǵa uyretilip barıladı;

- Oqıwshılarǵa beriletuǵın bilim, túsinikler tayın jaǵdayda berilmaydi, bálki o'quvchilar ózbetinshe túrde dereklerden paydalanǵan jaǵdayda temaǵa tiyisli maǵlıwmat, informaciyalardı jıynaw hám úyreniwge uyretip barıladı;

Oqıw baǵdarlaması, sabaqlıq, qollanbalar, lekciya tekstleri, seminar sorawları menen islew kónlikpeleri payda etinadi;

Oqıwshı óz pikirin bildira alıw, qorǵaw ete alıw, tastıyıqlawǵa ádetlantirib barıladı;

Muzıka sabaqlarında kópshilik oqıwshılar oqıtıwshına eliklep qosıq atqadı. Oqıtıwshıdan úlgi aladı, oqıtıwshınıń jeke "úlgisi" zárúrli áhmiyetke iye boladı. Sebebi sabaqta ámeliy atqarıwshılıq jetekshi orın tutadı, awız menen waziypa beriw arqalı atqartırıw hesh qanday nátiyjeli maqsetke erisip bolmaydı.

Sabaqtı jaqsılap shólkemlestiriw bilim beriw natiyjeliligin támiyinleytuǵın tiykarǵı faktorlardan biri esaplanadi. Bul processda aktiv qatnas etiwshi oqıtıwshılar úzliksiz túrde ózleriniń pedagogikalıq úqıpların arttırıp baradı hám de tálim - tárbiya natiyjeliligin támiyinlewde, keleshek ushın juwapker bárkámal áwladtı kámalǵa jetkiziwde basqalarǵa órnek bolıp xızmet etedi. Sonday eken hár bir tálim orınında, sonday-aq, ulıwma bilim beriw mekteplerinde "Muzıka" sabaqların alıp baratuǵın aldıńǵı pedagoglardıń innovciyalıq xızmetleri hám tájiriybelerin turaqlı rawajlanıwlashtirib, xoshametlantirib barıw arqalı jaqsı nátiyjelerge erisiw múmkin.

Innovciyalıq iskerlikti ilimiy tiykarda shólkemlestiriw munasábeti menen tálim procesine aldıńǵı pedagogikalıq texnologiyalardı kirgiziwde eń áhmiyetlisi oqıwshılardı bul iskerlikke tayınlıǵı hám qızıǵıwshılıqların inabatqa alıw hám kerekli texnologiyanı tańlaw esaplanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1.Кабалевкий. Как рассказыват детям о музыке . Москва, - Просвещение, 1987 - год.

2.Yo'ldoshev Sh, Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. - Toshkent, - Fan, 2001 - yil.

3. http//w.w.w. ZiyoNet.uz

NAQIL-MAQALLARDI OQITIW BARISINDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINAN PAYDALANIW HÁZIRGI ZAMAN TALABI

S.M.Baltabaeva – Nókis MPI magistranti

Házirgi waqıtta jámiyet hám bilimlendiriwdi informaciyalastırıw procesleri kúnnen-kúnge jedellesip barmaqta. Bunıń dálili sıpatında Prezidentimizdiń PQ-4884-sanlı "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" qararı qabıl etildi. Bul qararǵa muwapıq, ana tilin oqıtıwdıń jańa metodikasın islep shıǵıw hám de baslawısh klaslarda jazıw hám oqıw kónlikpelein

birgelikte qáliplestiriw maqsetinde ana tili hám oqıw pánlerin birlestirilgen sabaqlıq tiykarında oqıtılıp barıwı názerde tutılǵan [1].

Joqarıdaǵı qararǵa tiykarlanǵan halda baslawısh klass oqıwshılarına naqıl-maqallardı oqıtıw barısında axborot texnologiyalarınan paydalanıw házirgi kúnde bilimlendiriw sistemasınıń aktual máselelerinen biri ekenligin túsiniwimiz múmkin.

Sonıń menen bir qatarda, bilimlendiriw procesine jańadan engiziligen "Milliy oqıw dástúri" mazmunında "Ana tili páni oqıw dástúri boyınsha 1-klass ushın arnalǵan ana tili hám oqıw sawatlılıǵı sabaqlıǵınıń 2-bólim, berilgen mazmunı jaǵınan II bóliminde (Til hám kewil) naqıl-maqallardı oqıtıw boyınsha tiykarǵı talaplar kórsetilgen. Bunda, naqıl-maqallar menen baylanıslı berilgen shınıǵıwlardı orınlarda axborot texnologiyalarınıń bir túri audiotekstti tıńlaw arqalı naqıl-maqallar hám olardıń mazmunı menen tanıstırıwǵa tiyisli tapsırmalar berilgen. Jáne de, naqıl-maqallar hám gáplerdi ańlatatuǵın mazmun boyınsha analiz etiw, naqıl hám de gápti bir-birinen parqlay alıw menen baylanıslı shınıǵıw hám tapsırmalar ústinde jumıs alıp barıw kórsetilgen" [2].

Baslawısh klastıń derlik barlıq sabaqlıqlarında xalıq awızeki dóretpeleri úlgileri keltirilgen. Ana tili sabaqlıqlarında xalıq naqıl-maqalları kóbirek shınıǵıwlar quramına biriktirilgen. Kishi jastaǵı oqıwshılardıń psixologiyalıq hám fiziologikalıq ózgeshelikinen kelip shıqqan halda, sabaqlıqlarǵa kiritilgen naqıllar mazmunı jaǵınan túsiniw ańsat hám bárkámallıqqa baǵdarlawshı xarakterde bolıp tabıladı. Tema úyrenilip atırǵanda oqıtıwshınıń wazıypası temanı úyretiw menen birge xalıq awızeki dóretiwshiligi, sonday-aq, naqıl-maqal janrı boyınsha dáslepki maǵlıwmatlardı berip barıwı kerek bolıp tabıladı. Berilgen naqıllar oqıtıwshı basshılıǵında aldın tásirli etip oqıladı hám oqıwshılar menen birgelikte bul naqıllardıń mánisi úyreniledi.

Sol tiykarda, sabaq shınıǵıwlarınıń túsinikli hám qızıqlı bolıwın támiynlewde zamanagóy axborot kommunikaciya ortalıǵında ótkeriw úlken nátiyje beredi. Naqıl-maqallardı oqıtıw boyınsha alıp barılatuǵın jumıslar 1-klastan baslanatuǵınlıǵı joqarıda keltirip ótken pikirimizdiń dálili esaplanadı. Sabaqlıqta bul sabaqqa kirisiw sıpatında "Naqıl-maqallardıń mánisi. Naqıl-maqallar" temasınan baslanǵan. Kitapta keltirilgen naqıl-maqallar mánisi boyınsha temalarǵa ajıratıp keltiriliwi sabaq ótiw barısında axborot texnologiyalarınan paydalanıwda kóplegen kórgizbeli qurallar menen tolıqtırılıwına qolaylılıq tuwdıradı.

Sabaq barısında oqıwshılardıń naqıl-maqallar boyınsha bilim hám kónlikpelerdi tolıq ózlestiriwinde kishi kólemdegi diafilmlerden juwmaq retinde qanday hikmetli sóz payda bolatuǵınlıǵın sorawımız múmkin yamasa audiotekst boyınsha "Naqıldıń izin dawam et" didaktikalıq oyının shólkemlestiriwimizge boladı. Mısalı:

Erinshekke is buyırsań, _____ ;

Ana menen bala, _____;

Alarmanǵa altaw az, _____;

Altaw ala bolsa awzındaǵı aldırar, _____ h.t.b.

Kishi jastaǵı oqıwshılarǵa informacion-kommunikacion texnologiyaların úyretiw hám olardı tuwrı qollana alıw qábiletin baslawısh bilim beriw basqıshındaǵı universial oqıw quralları menen birgelikte qáliplestiriw, onıń nátiyjeliligin támiyinlewdiń zárúr elementi esaplanadı. Sol sebepli, baslawısh tálim basqıshında universal oqıw xızmetlerin qáliplestiriw ushın tómendegilerge itibar beriledi: hár qanday xızmetlerge

kiretuǵın informaciya-kommunikacion texnologiyaların qollanıw tarawındaǵı elementler menen tanıstırıw, informaciya-kommunikacion texnologiyalarınıń sawatlılıq elementleri esaplanǵan texnologiyalıq kónlikpeler bólek túrde emes, bálkim aqıl etiw hám kommunikativ máselelerdi sheshiw ushın olardı qollanıw menen birgelikte qáliplestiriliwine itibar qaratıw júdá áhmiyetli bolıp tabıladı.

Oqıwshılardıń informacion-kommunikacion texnologiyalardan durıs paydalana alıw ilmiy tájriybelerin qáliplestiriw sistemalı iskerlik sheńberinde, oqıw rejesindegi barlıq pánlerdi ózlestiriw procesinde júz beredi, onıń nátiyjesi bolsa, oqıwshılardı oqıtıwdıń interaktiv nátiyjesinen ibarat boladı.

Juwmaqlap aytatuǵın bolsaq, naqıl-maqallardı úyretiwde tek ana tili sabaq procesinde emes, bálkim basqa sabaq dawamında da belgili dárejede úyretip barıw maqsetke muwapıq bolp tabıladı. Bunda basqa pánler barısında demalıw minutların shólkemlestiriw dawamında axborot-texnologiyalarınan qolaylısın tańlap, oqıwshılıardıń pikir ótkirligin asırıw múmkin. Máselen, audiotekstte naqıl-maqallardı esittiriwden basqa, prezentaciya járdeminde kishi kólemde rebuslı oyın ótkeriw de oqıwshılardı belsendilikke shaqıradı.

Sonday-aq, informacion-kommunikaion texnologiyalardan paydalanıwda pedagog -qánigeler tómendegilerge itibar beriwi kerek:

- oqıwshınıń tábiyiy motivaciyası, tálim maqsetleri;
- informacion-kommunikacion texnologiyaları járdeminde ózlestirgen bilim nátiyjelerin qadaǵalap barıw;
- pán tarawı boyınsha informacion-kommunikacion texnologiyalarınan paydalanıw nátiyjeliligin asırıw;

Sonı da aytıp ótiwimiz kerek, xalıq awızeki dóretiwshiligi úlgileri baslawısh klaslardan-aq oqıwshılarǵa úyretip barıladı. Naqıl-maqallardı úyretiw oqıtıwshıdan úlken tayarlıqtı talap etedi. Hár bir sabaqa tayarlanıwda shıǵarma mazmunına hám sol jaǵdayda alǵa súrilgen ideyaǵa sáykes naqıl ústinde islew hám onı oqıwshılarǵa qanday túsindiriwdi rejeslestiriw zárúr bolıp tabıladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń Qararı. 06.11.2020 j. PQ-4884;
2. “Milliy o‘quv dasturi”, –T. 2020 y;
3. Ábdinazimov Sh., Qutlımuratov B., Ismaylova Z., Salieva P., Qutlımuratova G. Ana tili hám oqıw sawatlılıǵı. 2-bólim. 1-klass ushın sabaqlıq. –T.: 2021;

TEKSTLI OQIW XABARLARIN VIZUAL FORMADA BAYANLAW

G.S.Bekbergenova – Nókis MPI tayanısh doktarantı

Zamanagóy tálimniń zárúrli qásiyetlerinen biri - oqıw materialı, ol jaǵdayda aytilatuǵın bilim (oqıw informaciya) larin anıq, túsinikli tárizde vizual (obrazlı) formada bayanlaw esaplanadı. Oqıw informaciyasınıń obrazlı, vizual formada ańlatılıwı : birinshiden, oqıw materialı mazmunın qısqa, anıq, túsinikli bayanlanıwı támiyinleydi; ekinshiden, tálim alıwshılardıń itibarın tezirek tartadı ; úshinshiden, kem waqıt hám kúsh sarplaǵan halda oqıw materialınıń mazmunın ózlestiriw

múmkinshiligin jaratadı ; tórtinshiden, studentlerge sınaq hám imtixanlardan aldın oqıw materialın qısqa múddette takrarlap, yadqa salıp alıwǵa járdem beredi.

Búgingi kúnde tálim sistemasında oqıw materialın vizuallastırıwdıń bir gruppa quralları qollanılıp atır. Vizuallastırıw quralları úsh gruppaǵa ajratıladı. Olar: “diagramma hám grafikler; sxemalar hám vizuallastırılǵan tekstler. Diagramma hám grafiklar járdeminde sanlı dáliller (mısalı, paydanıń ósiw kórsetkishleri, berilgen sorawǵa juwaplardıń mazmunına kóre bólistiriliwi, muǵdarlıq strukturalıq strukturaǵa iye informaciyalar hám basqalar kórgezbeli formada ańlatpalanadı. Sxemalarda arnawlı bir kontseptsiya, process, ierarxiya hám óz-ara baylanıslı strukturalıq strukturalar óz ańlatpasın tabadı. Vizuallastırılgan tekst (keste, ústin, dizim) ler bolsa óz mánisine kóre sanap kórsetiletuǵın, salıstırıwlanatuǵın hám anıqlama beriletuǵın informaciyalardan ibarat boladı” [3].

Huqıq sabaqlarında tekstli oqıw informaciyasın vizullastırıwda joqarıda belgilengen qurallardıń barlıǵınan maqsetli, nátiyjeli paydalanıladı. Bunda bir qatar shártlerge ámel etiledi. Olar tómendegiler bolıp tabıladı: oqıw materialınıń tiyisli bólegi ajıratıp alınadı; onıń mánisi zárúr dárejede ózlestiriledi; oqıw informaciyasınıń xarakteri anıqlap alınadı ; oqıw informaciyasınıń xarakterinen kelip shıqqan halda vizuallastırıw quralları arasından kereklisi tańlap alınadı; tańlap alınǵan vizuallastırıw quralı járdeminde oqıw informaciyasınıń mazmunı kórgezbeli formaǵa ózgertiriledi.

Zamanagóy sharayatta oqıw informaciyaların vizuallastırıwdı úsh jol menen ámelge asırıw múmkin: 1) Microsoft Office programmasınıń “Úskeneler otıw jayı” (“Panel' instrumentov”) múmkinshiliklerinen paydalanǵan halda tekstli informaciyanı vizuallastırıw ; 2) arnawlı kompyuter programmaları járdeminde tekstli informaciyanı vizuallastırıw ; 3) grafiklı formaǵa iye interaktiv metodlar.

Áyne orında usı jollar hám olardan paydalanıw jóninde sóz júritiledi.

Microsoft Office (2010) programmasınıń “Úskeneler otiw jayı” (“Panel' instrumentov”) múmkinshiliklerinen paydalanǵan halda tekstli informaciyanı vizuallastırıwda “Qoyıw” (“Vstavka”) menyusı járdeminde ǵárezsiz túrde tekstlerdiń mánisinen kelip shıǵıp, túrli keste, sxema, diagrammalardı qáliplestiriw múmkin. Onıń ushın joqarıda aytıp ótilgeni sıyaqlı, oqıw informaciyasınıń mánisine tayanǵan halda keste, sxema hám diagrammanıń shala nusqası onda yamasa qaǵazda qáliplestirip alınadı. Keyininen kerekli menyu saylanadı, mısalı, “Keste” (“Tablitsa”), “Súwretler” (“Risunok”), “Kartina” (“Kartinka”), “Sırtqı kórinisler” (“Figuri”), SmartArt yamasa “Diagramma” (“Diagramma”).

“Keste” (“Tablitsa”), “Súwretler” (“Risunok”), “Kartina” (“Kartinka”), menyuları járdeminde olardıń óz atına múnásip túrde keste payda etiw, súwret hám kartinalardı jaylastırıw múmkin. “Sırtqı kórinisler” (“Figuri”), SmartArt hám de “Diagramma” (“Diagramma”) menyularında bolsa túrli variant daǵı forma, sxema hám diagrammalar usınıs etilgen [1, s. 27-31]. Atap aytqanda :

1. “Sırtqı kórinisler” (“Figuri”) menyusında sızıq (tuwrı, jóneltirgichli, bir tárepleme jóneltirgichli, óz-ara jóneltirgichli hám basqa túrdegi sızıq) lar, tórtmúyeshlik, tiykarǵı sırtqı kórinisler, formalı jóneltirgishler, formulalar ushın sırtqı kórinisler, blok sxema (birikpeli sxemalar), juldızsha hám qayıslar, siltemeler usınıs etilgen bolıp, olar oqıw informaciyalarınıń mazmunına kóre óz-ara baylanıslılıq talap etetuǵın vizual kórinislerin jaratıw ushın xizmet etedi.

2. SmartArt menyusı járdeminde bolsa tekstli oqıw materialları mazmunın dizim, process, cikl, ierarxiya, baylanıs, matritsa, piramida, sxemaǵa tiykarlanǵan súwretler xarakterindegi, sonıń menen birge, office. com kompleksine kiretuǵın vizuallashgan informaciyalar súwretlenedi.

3. “Diagramma” (“Diagramma”) menyusınan gistogramma, usınıń menen birge grafiklı, sheńberli, sızıqlı, noqatlı, jatiq, halqalı, tamshılı, gúldiń japıraǵı hám túrli iskerlik tarawlardı ańlatıwshı diagrammalardıń shablonları orın alǵan.

Global informaciyalasıw dáwirine tán bolǵan xarakterli jaǵdaylardan biri - informaciya texnologiyalarınıń operativ rawajlanıwları esaplanadi. Búgingi kúnde islep shıǵarılıp atırǵan kompyuter apparatlarınıń funktsional múmkinshilikleri úlken bolıp, olar járdeminde qálegen tekstli oqıw informaciyaların qısqa waqıt ishinde vizual kóriniske ótkeriw múmkin. Olardıń kópshiligi tekstli materiallar, atap aytqanda, tekstli oqıw materialların operativ vizual kóriniske ózgerte alatuǵın arnawlı kompyuter programmalarına iye.

Sonday etip, zamanagóy tálim tekstli oqıw informaciyaların vizual formada ańlatıwdı talap qılıp atır. Tekstli oqıw informaciyaların vizuallastırıwda úsh jol bólek orın tutadı. Olardıń hár biri didaktik áhmiyetke iye bolıp, olardan nátiyjeli, maqsetli paydalanıw studentlerdiń aktivligin asırıw menen birge oqıtıw nátiyjeliligin asıradı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Карчевский Е.М., Филиппов И.Е., Филиппова И.А. Word 2010 в примерах / Учеб.пособие. – Казань: Казанский Федеральный университет, 2012. – С. 27-31.

2. Способы визуализации текстовой информации // https://cs.hse.ru/ vitext/visualize.

3. Средства визуаллизации // https://changellenge.com/book/nedelya-11-prezentatsiya-resheniya/ sredstva-vizualizatsii

SHÍǴÍS OYSHÍLLARÍNÍŃ BASQARÍW ILIMI HAQQÍNDA KÓZ- QARASLARÍ

A.A.Bekimbetova - Nókis MPI, p.i.k.,docent
M.B.Jaksilikova - Nókis MPI magistrantı

Búgingi kúnde mámleketimizde zamanagóy bilimlendiriw sistemasına basqarıwdıń jańa principlerin engiziw, bilimlendiriw mekemeleriniń moynına júklengen wazıypalardı joqarı professional dárejede orınlawǵa ılayıq bolǵan baslıq hám pedagog kadrlar menen támiyinlew, baslıq hám pedagog kadrlardı tayarlaw, qayta tayarlaw hám mamanlıǵın asırıwdıń úzliksiz sistemasın shólkemlestiriw hám jetilistiriw, pedagoglardıń kásiplik uqıpı sapası hám dárejesin úzliksiz asırıp barıwdıń huqıqıy-normativ tiykarları jaratıldı hám materiallıq-texnikalıq bazası keńeytirildi. Alıp barılıp atırǵan izertlewlerde oqıtıwshılardıń pedagogikalıq kompetentligi quramın zamanagóy informaciya hám pedagogikalıq texnologiyalardı bilimlendiriw processinde tabıslı qollaw, sabaq processin basqarıw sıyaqlı indikatorlar tiykarında keńeytiwge qaratılǵan ilimiy izertlewler zárúrli orın tutadı.

Baslıq shaxsın úyreniw mashqalası jámiyettiń barlıq dáwirlerinde zárúrli másele bolıp kelgen. Búgingi kún pedagogınıń zaman talaplarına juwap beriwin anıqlaw, shaxstı qáliplestiriwde tárbiyanıń maqset hám wazıypaları, qaǵıydaları, bilimlendiriw hám tárbiya metodları, onıń áyyemgi túbirlerin anıqlawda Shıǵıstıń belgili alım hám oyshıllarınıń úlesleri úlken bolıp tabıladı. Ullı Shıǵıs oyshılları Konfuciy, Al Xorezmiy, Al-Kindiy, Al-Farabiy, Al-Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Omar Hayyam, Mırza Ulıǵbek, Abduraxman Jomiy, Alisher Nawaıy, Zahiriddin Muhammed Baburlar birinshilerden bolıp bilimlendiriw metodların ilimiy tiykarlab bergen.

Orta ásirlerde jasaǵan, ataqlı alım Abu Nasr Farabiy jámiyet rawajlanıwında baslıqtıń xızmeti júdá úlken ekenin aytıp, ózi árman etken ádalatlı jámiyet basshısı bir qatar páziyletlerge ıye bolıwı kerekligin ayrıqsha uqtırıb ótken. “Kimdur birewdi baxıt hám saadatqa eristiriw ushın zárúr bolǵan is-háreketlerge ruhlantıra alıw qábiletine iye bolmasa hám bul is-háreketti atqara alıwǵa qúdiretsiz bolsa, bunday adam álbette baslıq bola almaydı. Olar jol-jobalardı ótken zamanda jasap ótken basshılardan úyrenediler, lekin usınıń menen birge, baslıq keleshek ótken zamandaǵı ádet, jol-jobalardı reformalawdı lazım tapsa, turmıs sharayatına baylanıslı qaray ózgertiredi. Sonıń menen birge, jaman ádetlerdi ózinde sáwlelendiriwshi ótken zamandı da ózgertiriwi kerek. Keri jaǵdayda ótken zamannıń talaplarına ámel etip, onıń keypiyatı saqlansa, turmısta hesh qanday jeńillik, ózgeris hám ósiw de bolmaydı."- dep aytqan.

Onıń názerinde hár bir baslıq:

1. Saw-salamat bolıwı;
2. Názik parasatlı bolıwı, pikirlerdi demde túsinip alıwı hám ulıwma jaǵdaydı ayqın oyda sáwlelendiriwi;
3. Kórgen hám esitkenlerin yadında tolıq saqlay alıwı;
4. Zeyini ótkir hám ózi tapqır bolıwı;
5. Óz pikirin anıq hám shıraylı sózler menen túsindire alıwı;
6. Ilim- bilimge mudamı umtılıwı;
7. Óz nápsin tiye alıwı;
8. Haq hám haqıyqattı, ádil hám haqıyqatshıl adamlardı súyiwi;
9. Óz qadirin biliwshi, qa’siyetsizlikten joqarı turıwshı, ar-namıslı hám saqawatlı insan bolıwı;
10. Mal-dúnyaǵa qızıqpaytuǵın bolıwı;
11. Nahaqlıqqa qarsı mawasasız ádalatlı insan bolıwı;
12. Qatańlıqlı, erlikli hám batır bolıwı kerek.

Farabiy bul talaplardı hár bir baslıqtıń moynına biykarǵa qoymagan, sebebi joqarıda sanap ótilgen joqarı insaniy pazıyletlerge iye bolǵan insan tekǵana óziniń bárkámallıǵı, bálki basqalardıń baxtı jolında da kóp sawaplı islerdi ámelge asıra alıwı anıq.

Farabiy táliymatın dawam ettirgen halda, Yusuf Xas Hajib óziniń “Qutadg'u bilig” (“Baxıtqa alıp barıwshı bilim”) shıǵarmasın jarattı. Xalıq arasında “húkimdarlar ádebi” atı menen belgili bolǵan bul dóretpe baslıqtıń tiykarǵı páziyletlerine, onıń moynındaǵı wazıypalarına arnalǵan. Usı shıǵarmada húkimdar yamasa baslıq ushın eń tiykarǵı kriterya ádalat, onıń qanatı bolsa bilim hám qánaat bolıwı kerekligin dóretpe avtorı bólek aytıp ótedi. “Qutadg'u bilig”da mámleket baslıǵı bolıw ushın kisiniń túp násili taza, ádepli, pákize minezli, aqılı kúshli bolıwı, ǵáplette qalmawı, ótirik

sóylemewi shárt, degen jol-jobalar berilgen. Avtordıń atap ótiwinshe, el, xalıq ushın eki zat bekkem tayansh bolıp tabıladı: biri sezgirlik, ekinshisi ádalat. Ekewi ádalat túbiri bolıp tabıladı.

XV ásirde Shıǵısda siyasiy-huqıqıy táliymatlar tariyxı rawajlanıwına úlken úles qosqan alım Jalaliddin Muhammed Ibn Asad as-Siddiqiy al-Davoniy óziniń "Axlaqı Jalaliy" shıǵarmasında basqarıw processine tiyisli qarasların aytqan. Atap aytqanda, dóretpe úsh bólekten ibarat bolıp, birinshi bólekte etika haqqındaǵı qaraslar, ekinshi bólekte shańaraqtı basqarıw haqqındaǵı qaraslar hám úshinshi bólekte qala (mámleket) ti basqarıw hám patshalar siyasatı tuwrısındaǵı oy-órisler belgilengen. Itibarlı tárepi sonda, Davoniy bul "Axlaqı Jalaliy" shıǵarmasında jámiyetti ádalatlı - pazıl qalaǵa hám bilimsiz qalalarǵa bóledi. Farabiy sıyaqlı Davoniy da pazıl qala basqarıwshısında on eń jaqsı páziylet sáwlelengen bolıwı kerek deydi. Bulardan:

- birinshisi húkimdar adamlardı húrmet etiwi;
- ekinshisi mámleketlik jumısların ádalatlı jırlawı ;
- úshinshisi ashkózlik hám ishqıparazǵa berilmewi;
- tórtinshisi húkimdarlıqta asıǵıslıq hám ǵázepke jol qoymawı, bálki shápáát hám qayır-saqawatqa tiykarlanıwı ;
- besinshisi xalıqtıń zárúriyatın qandırıw ushın qudaydıń shıdamlılıǵınan kelip shıǵıwı;
- altınshısıdan xalıq zárúriyatın qandırıwǵa tiyisli islerdi orınlawǵa háreket etiwi;
- jetinshisi xalıqqa ádil bolıwı;
- segizinshi hár bir jumıstı máslahátlesip, keńesip sheshiwi;
- toǵızınshısı hár bir kisini onıń qábiletine sáykes lawazımǵa belgilewi, uqıpsız adamlarǵa joqarı lawazım bermewi;
- onınshısı ádalatlı húkimler shıǵarıwı, nızamdı buzıwǵa jol qoymaw sıyaqlılar bolıp tabıladı.

Demek Davoniy sıyaqlı basqa oyshıllar pikirinshe, jámiyettiiń payda bolıwı, mámleket jáne onı basqarıw máseleleri, ádalatlı húkimdar máselesi jámiyettegi intellektual hám etikalıq tárbiyaǵa baylanıslı boladı. Sonıń menen birge, mámleket jáne onı basqarıwda, xalıqtıń jetkilikli turmıs keshiriwinde húkimdarlardıń ornı, iliminiń ornı bólek áhmiyetke iye boladı. Ilimpazlardıń jámiyette, mámleketti basqarıwda tutqan ornına úlken áhmiyet beredi, onıń pikirinshe haqıyqıy alım mámleketlik jumıslarda aktiv qatnasıwı, jámiyetke payda keltiretuǵın quramalı mashqalalardı sheshiwde qatnasıwı kerek.

Joqarıda alıp barılǵan teoriyalıq analizden anıq boladı, tariyxıy mámleketshilik aymaǵımızda jasap dóretiwshilik etken oyshıllar, mámleket ǵayratkerleri, wákiller dóretpeleri hám qarasları basqarıw, basshılıq máselelerine arnalǵan bolıp, olarda social waqıyalıqqa salıstırǵanda social -psixologiyalıq jantasıw, adamgershilik ideyaları joqarı etip alınǵan.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Abu Nasr Farabiy. Pazıl adamlar qalası. - T.: A.Qadiriy atındaǵı xalıq miyrası baspası, 1993. – B 167–170.

2. Yusuf Xas Xajib. Qutadǵu bilig. – T.: "Fan", 1972. – B. 163.

3. Ózbekstan milliy enciklopediyası. Sharq-Qizilqum. – T.: "Ózbekstan milliy enciklopediyası" Davlat ilimiy baspası, 2005. – B. 169–170.

MEKTEPKE SHEKEMGI BILIMLENDIRIW SHÓLKEMLERINDE BASQARIWDA ZAMANAGÓY PEDAGOGIKALIQ TEXNOLOGIYALARDI QOLLANIW

A.A.Bekimbetova- Nókis MPI, p.i.k., docent
A.P.Muratova - Nókis MPI magistrantı

Mektepke shekemgi bilimlendiriw tarawında búgingi kúnde mektepke shekemgi tálim mákemeleri iskerligi natiyjeliligin asırıw, basshılıq usılı, usıl hám formaların úyreniw, sonıń menen birge, aldıńǵı tájiriybelerdi joybarlaw, baqlaw, ulıwmalastırıw hám engiziw máseleleri aktual bolıp tabıladı. Mektepke shekemgi tálim shólkemi basshısı tekǵana kásip iyesi bolıp qalmastan - bul shaxstı jaratıwdan ibarat bolǵan joqarı wazıypa bolıp tabıladı. Oqıtıwshılıq kásibindegi turmıs - bul insannıń tınımsız miyneti. Bul tálim shólkeminde islew emes, bálki oqıtıwshılıq kásipindegi turmıs bolıp tabıladı.

Mektepke shekemgi tálim shólkemi basshısınıń turmısı quwanısh hám qayǵılar, jobalar, erlik hám izertlewlerge bay kúndelik turmıstan ibarat.Hár tárepleme bárkámal shaxstı jáne de rawajlandırıw ushın mektepke shekemgi jasdaǵı jáne bul dáwirde oqıw procesin teoriyalıq hám stilistik tárepten tuwrı shólkemlestiriwdiń áhmiyetin artıqsha bahalaw qıyın. Sol sebepli de mektepke shekemgi tálim shólkemine basshılıq etiwshi hám balalarǵa tárbiyalıq tásir kórsetiwdi muwapıqlastırıwshı adamlardıń juwapkerligi kútá úlken. Ózbekstanda mektepke shekemgi tálimniń ayriqsha sisteması - tekǵana kólemi hám muǵdarlıq qamrawı , bálki tálim-tárbiya jumıslarınıń dárejesi tárepinen de ayriqsha bolıp tabıladı. Bul sistema nátiyjeli bolıwı ushın mektepke shekemgi tálim mákemelerine basshılıq hám qadaǵalawdı tereń, maman tůrde ámelge asırıw zárúr.

Ózbekistan Respublikası Prezidentiniń 2017 jıl30 sentyabrdegi PF-5198-sanlı parmanına muwapıq qabıl etken “Mektepke shekemgi bilimlendiriwsistemasın basqarıwdı túpten jetilistiriw ilajları haqqında”ǵı qararına muwapıq mámleketimizde mektepke shekemgi bilimlendiriwde talim-tarbiya jumısların shólkemlestiriwdebasqariwga jańasha qatnas jasawġa úlken itibar qaratılǵan. Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde basqariw pedagogikalıq mashqala sıpatında óz aldına uyrenilmegen. Sonliqtan mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde basqariw iskerligin ámelge asırıwdıń zamanagoy innovatsiyaliq qatnas jasaw, basqariwdıń zamagóy forma, metod hám usılların islep shıǵıw júdá áhmiyetli.Mektepke shekemgi tálimniń zamanagóy texnologiyaları perspektivalı dep esaplanadı. Balalar baqshası ámeliyatında zamanagóy informaciya texnologiyaları barǵan sayın kóbirek paydalanılıp atır. . Mektepke shekemgi tálim shólkeminde zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalardan paydalanıw tálim mákemelerinde tálim natiyjeliligin támiyinlewge xızmet etedi . Zamanagóy sharayatta bala " ob'ekt" ròlinde de háreket etedi Pedagogikalıq texnologiyalar jańa qurallar, sırtqı kórinisler, usıllardı belgileydi,pedagogika ámeliyatında qollanıladı hám álbette itibar qaratıw kerek balanıń ózligi hám qábiletlerin rawajlandırıw itibar qaratıw kerek. Pedagogikalıq texnologiyalar mashqalası menen shuǵıllanganlar: G. K. Selevko, V. P. Bespalko, I. P. Volkov, hám basqalar . Búgingi kúnde júzden artıq tálim texnologiyaları bar. Tiykarǵı pedagogikalıq texnologiya talapları (kriteryaları): konseptuallıq ; izbe-

izlik;baqlaw qábileti; nátiyjelililik; tákrarlanıwshılıq. Ashıq tálim maydanınıń barlıq sub'ektleriniń óz-ara tásiri (balalar,xızmetkerler, ata-analar) mektepke shekemgi tálim zamanagóy tálim tiykarında ámelge asıriladı .Zamanagóy tálim texnologiyaları tómendegilerdi óz ishine aladı :

-salamatlıqtı tejeytuǵın texnologiyalar ; joybar iskerligi texnologiyaları ;

-izertlew iskerligi; informacion-kommunikaciya texnologiyaları ;

- shaxsqa jóneltirilgen texnologiyalar ; mektepke shekemgi jastaǵı balalar portfeli texnologiyası hámtárbiyashi; oyın texnologiyası ; TRIZ texnologiyası hám basqalar .

Mektepke shekemgi tálim mákemelerinde balalardıń tiykarǵı iskerligi oyınlar. Sol sebepli mektepke shekemgi tálimde oyın texnologiyalarıbólek orın tutadı.Oyın texnologiyaları tálimniń barlıq tárepleri menen bekkem baylanıslı hám balalar baqshasınıń tárbiyalıq jumısları jáne onıń tiykarǵı wazıypaların sheshiw. Zamanagóy tálim programmaları xalıq oyınınan paydalanıwdı usınıs etedibalalar minez-qulqların pedagogikalıq ońlaw quralı retinde.Texnologiyalıq jantasıw, yaǵnıy jańa pedagogikalıq texnologiyalar kepilligmektepke shekemgi jastaǵı balalardıń balalıq dáwirindegi jetiskenlikleri, sonıń menen birge, keyingi dáwirdemektepte úyreniw. Hár bir oqıtıwshı texnologiya jaratıwshısı. Texnologiyanı jaratıw dóretiwshiliksiz múmkin emes. Oqıtıwshı ushın texnologiyalıq dárejede islewdi úyrengen, mudamı tiykarǵı kognitiv processti rawajlanıw jaǵdayında basqaradi.Hár bir mektepke shekemgi tálim shólkeminde jetekshilikti jetilistiriw hám tárbiyalıq jumıs natiyjeliligin asırıw ushın paydalanilmagan úlken múmkinshilikler bar. Mektepke shekemgi tálim shólkemi basshısınıń wazıypası áne sol múmkinshiliklerden tolıq paydalanıwdan ibarat.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Abdunazarova N.F. Mektepke shekemgi tálim shòlkemlerinde pedagogikalıq texnoligiyalardan paydalanıw. " Tálim pánleri" boyınsha akademiyalıq ilimiy maqala
2. Krulext M. Mektepke shekemgi tálimniń zamanagóy texnologiyaları abzallıqları hám múmkin bolǵan qáwipler. Jurnal “ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ”

BALALARǴA QARAQALPAQ ÁDEBIYATÍNDA ANEKDOTTÍŃ TÁRBIYALIQ ÁHMIYETI

M.A.Embergenova Nókis MPI, p.i.k
M.R.Tilewmuratova Nókis MPI magistrantı

Ǵárezsizlik dáwirindegi qaraqalpaq kórkem jazba ádebiyatı qalipleskenge shekem, xalıq awizeki dóretpeleri ornı girewli bolǵan. Xalıq arasindaǵı sózge sheshenler, ertekshi, baqsi, jirawlar milliy folklorlıq miyraslarımızdıń búgingi kúnge deyin jetip keliwine óz úlesin qosqan.Folklorlıq shıǵarmalar qatarında anekdotlar qaraqalpaq xalqı arasında keń taralǵan. Anekdot (grekshe anecdotos – basıp shiǵarılmaǵan sóziniń mánisin beredi.) ótkir juwmaqqa iye qisqa ,kewilli awizeki gúrriń. Termin sıpatında anekdot eń dáslep VI ásirde Vizantiyada qollanilǵan. Keyin bul janr rawajlanıp, oniń ómirdi qamtıp alıw sheńberi keńeydi. Kórkem jazba ádebiyatta anekdot bayanlawda, qaharmanlar sózinde qollanılıwı múmkin. XX ásir

ádebiyatında B.Brext,F.Vaymovlar sheber anekdotshılar sıpatında tanılǵan. Anekdot óz xarakteri jaǵınan ózbek ádebiyatındaǵı latifa janrına jaqın keledi.[1] [31:79],

"Anekdot", delinedi,folklorlıq terminleriniń russha-qaraqalpaqsha sózliginde kúlkili mazmundaǵı waqıyalardı bayanlaytuǵın qısqa gúrriń. Burın basılıp shıqpaǵan, awızeki túrde taralatuǵın hám aytılatuǵın qısqa shıǵarmalardı anekdot dep ataǵan.[2] [7:92], Al, latifa (arab-házil)- Xalıq satira janrlarınan, sınlıq mazmundaǵı qısqa yumorlıq gúrriń. Áyyemgi Orta Aziya xalıqları arasında keń taraıǵan. Latifa syujetinde túyrep súwretlew, epizot hám halatlarda qurıladı.

Qaraqalpaq tilinde latifalar kúldirgi sózler yamasa anekdotlar dep júritiledi. Qaraqalpaq ádebiyattanıw iliminde bunday kishi epikalıq formalar kúldirgi sózler dep júritilip kelgen. Biziń pikirimizshe, bul epikalıq formanı «kúldirgi sózler» terminlik atama menen ataǵanımız jetkiliksizdey kórinedi. Sebebi, bul formada bir pútin sintaksislik uǵım jatadı. Yaǵnıy bir sóz yamasa bir qansha sózler emes, al kontekst arqalı túsiniletuǵın, kúlkili mánis beretuǵın ironiyalıq, satiralıq, sarkazmlıq súwretlew arqalı beriletuǵın pútin bir uǵımdı ańlatadı. Demek, biz bir-eki sózdi oqıp kúlkili uǵımdı qabıl etpeymiz, al bir neshe gápler dizbegi arqalı payda bolǵan uǵım nátiyjesinde tásirlenemiz, kúlemiz. Sol ushın bul formanı kóbirek kúldirgi sózler dep emes anekdotlar dep ataǵanımız, qabıl etkenimiz maqulıraqtay kórinedi.

Qaraqalpaq folklorınıń dástúriy janrları sıyaqlı anekdotlar da xalıq awzında úzliksiz aytılıp, hár bir dáwir talabına ılayıq jańarıp, rawajlanıp kiyatırǵan janrlardıń biri. Anekdotlar óziniń qurılısı jaǵınan ıqsham, syujeti qızıqlı, aytıwǵa jeńil bolıp keledi.

Anekdotlardıń mazmunı adam turmısınıń hámme detalların óz ishine qamtıydı. Bunda tıykarǵı sóz etiletuǵın waqıya jámiyettegi adamlardıń sol ortalıqqa sıymaytuǵın jat illetlerin ashkaralaw menen yumorlıq yaki sarkazmlıq súwretlewde kúlkige alınadı.

Anekdotlar boyınsha 1962-jılı baspadan shıqqan Q.Maqsetov, N.Kamalov, Q.Mámbetnazarov birgelikte tayarlaǵan "Qaraqalpaq xalıq legendarları hám anekdotları" kitabı qaraqalpaq folkloristikasındaǵı úlken waqıya boldı. Bul miynette Xoja Násriddin hám Ómirbek tuwralı anekdotlar jariyalanıwı menen tartımlı. Ayrıqsha atap ótetuǵın nárse-bunda ómirbek laqqı atına baylanıslı anekdotlar kóbirek berilgen.

1990-jılı "Ómirbek anekdotları " degen at penen kólemli toplam jarıq kórdi. Onda Ómirbekke baylanıslı 240 anekdot orın alǵan. Bunı toplap baspaǵa tayarlaǵanlar Q. Maqsetov, N.Kamalov, Q.Mámbetnazarov S.Bahadirovalar boldı.

Yu. Paxratdinovtıń 1992-jılı shıqqan "Ómirbek laqqı hám yumor- satira máseleleri" kitabında Ómirbektiń kóp anekdotlarına tallaw islenip, olardıń idealıq hám kórkemlik ózgesheliklerine durıs baha berilgen. Jánede anekdotlar haqqında Q.Maqsetov penen Á.Tájimuratovtıń avtorlıǵındaǵı "Qaraqalpaq folklorı" ında berilgen bolıp bunda da Ómirbek laqqı tuwralı keń túrde toqtap ótiledi.

Hár xalıqta anekdotlar belgili bir adamlardıń atına baylanıslı aytılıp, sonı qaharman etip aytıw dástúr bolıp qáliplesken. Bul halat pútkil dúnya xalıqlarında ushrasadı. Máselen, Djoxa-arablarda, Apendi-qirǵızlarda, Pulu-Pugi-armiyanlarda, Aqmet-aqay-qırım tatarlarda, Salyay Chakkan hám Molla Záyniddin –uyǵırlarda, Kemine-túrkmanlerde, Xoja Nasratdin hám Afandi-ózbeklerde, Pikali hám Tindali-rumin hám moldavan, Fyodor Nabilkin-belorus, Besena-gadji-avarsev, orıs xalqında Ivan-durak atları menen anekdotlar belgili.

Qońsılas xalıqlardıń ádebiy miyrasları bir-birine ótip otırǵan. Mısalı, ózbek xalıq anekdotında:Apendiniń eshekleri kóp eken. Olardıń besewin tańlap bazarǵa satıwǵa alıp ketipti. Jolda sharshap birewine minip alıptı. Endi esheklerdi sanasa tórtew eken. Apendiniń qattıǵa bası qatıptı. Aqırı esheginen túsip joytılǵan eshegin izlep baslaptı. Izlep-izlep jáne joǵalmadımeken dep esheklerin sanap kóripti . Sanasa besew shıǵıptı.[3] [www.afandi.uz],

Bul kishkene anekdot arqalı sada minezdegi obrazdıń, yaǵnıy jámiyattagi ushrasatuǵın ayrım adamlar taypasınıń xarakteri, minezi ayqınlanıp qaladı. Balalarǵa tán bolǵan is-háreket arqalı Apendi oqıwshılardı, tıńlawshılardı kúlkige tarttı. Haqıyqatına kelsek, turmısımızda usınday xarakterge, minezge iye bolǵan personajlar joq emes. Anekdotta basqa epikalıq formalar sıyaqlı dialog, monolog, konflikt sıyaqlı ólshemler, kriteriyalar bolmawı múmkin, biraq lakonizm (grekshe-qısqalıq) arqalı pútin obrazdıń xarakteri anıq ashıladı,kórinedi.

Qaraqalpaq xalqınıń tiykarǵı kúlki sóz ustası-Ómirbek laqqı 70-75 jaslar shamasında qaytıs bolıp, Qaraózek rayonındaǵı Esim ózek boyındaǵı “Tayshıq” áwliyesine jerlengen. Ómirbektiń laqabı “laqqı” bolıp, bul sóz-anekdot aytatuǵın adamlarǵa óz sózi menen kúldiretuǵın házilkesh sóz sheberlerine tiyisli. Ilimpaz Yu. Paxratdinov bul haqqında bılay dep jazadi: Ómirbek turmıstan kúlkili waqıyalardı, pikirlerdi tap úlken ádebiyat teoretigindey izlep taba bildi. Sol ushında oǵan xalıq “Ómirbek laqqı” ataǵın berdi. Laqqı sózi-házirgi zaman tili menen erkin máni berip qarasań “Satirik” sózine tuwra keletuǵınday kórinedi. Laqqı-suwırıp salmay, ullı talantlı, sózdiń kúlkili marjanların dizip, bórttirip sóyleytuǵın, reti kelse tilindegi, kewlindegi gápti tıymaytuǵın, hár zamatta qarsılasınıń minin, kemshiligin, ázzi jerlerin terip turıp mısqıllaytuǵın, ótkir sózli, geyde ashshı tilli, sózdi izli izinen laqıllatıp, shubırtıp tóge sóyleytuǵın asa talant iyesi esaplanǵan. Biziń buǵan qosımsha aytatuǵın bul pikirdi tolıqtıratuǵın kóz qarasımız bar, yaǵniy bizińshe, «laqqı» degen sóz óziniń kúlkili is-háreketi, sóylegen ushqır sózi menen xalıqtı laqıldatıp, ishek-silesin qatırıp lıqıldatıp kúldiriw talantına iye adamlarǵa aytılǵan.

Ilimpazlar Q.Maqsetov, N.Kamalov, Q.Mámbetnazarovlar baspaǵa tayarlaǵan “Qaraqalpaq xalıq legendaları” degen miynetinde: “Ómirbek XIX ásirdiń ekenshi yarımında ómir súrgen adam. Onı kórgen adamlarda házirge shekem ushırasadı” dep bir qansha dálillerdi atap ótedi. Ómirbek laqqı tariyxta bolǵan hám Shımbayda jasaǵan. Ataqlı biy Erejep tentektiń zamanlası. Qaraqalpaq arasında aytılatuǵın kúldirgi sózlerdiń hámmesi Ómirbek atı menen baylanıslı bolıp tabıladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Б.Саримсаков, Н. Хотамов . Адабиётшунослик терминларининг русча-узбекча изохли лугати. Тошкент. Укитувчи. 1979.31-б.

2. С.Бахадырова, С .Ахметов. Фолклорлык терминлеринин кыскаша созлиги-Нокис. Билим.1992,7-б

3. www.afandi.uz saytınan.

KITAP OQIWǴA BOLǴAN QIZIǴIWSHILIQTI RAWAJLANDIRIW JOLLARI

Z.U. Ilyasova - Nókis MPI, Ulıwma pedagogika hám psixologiya kafedrası assistenti

Bugingi kúnde balalardaǵı kitapqa bolǵan qızıǵıwshılıqtı rawajlandırıw mámleket siyasatı dárejesine kóterilip, jas awladtıń kitap oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılığın arttırıw maqsetinde birqansha is-ilajlar shólkemlestirilmekte. Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.M.Mirziyoevtiń 2017-jıl 12-yanvar kúngi «Kitap ónimlerin basıp shıǵarıw hám tarqatıw sistemasın rawajlandırıw, kitap oqıwdı hám kitap qumarlıq mádeniyatın arttırıw jáne úgit-násiyatlaw haqqında» biyligi, F-4789-sanlı Pármanında elimizde umıtılıp baratırǵan kitap oqıw mádeniyatın qaytadan qálpine keltiriw islerine unamlı tásir jasadı. 2019-jılda ruwxıy aǵartıwshılıq tarawlarda ilgeri súrilgen 5 áhmiyetli baslama negizindede ullı maqsetler jámlengenligi tórtinshi baslama jaslar ruwxıylığın jetilistiriw, olar ortasında kitapqumarlıqtı en jaydırıw boyınsha rejeli jumıslardı islewge baǵdarlanǵanlığı bárshemizge málim.

Adamlardaǵı kitapqa bolǵan qızıǵıwshılıq júdá erte zamanlardan-aq baslanǵan. Sebebi, adamlar ilgeri zamanlardan baslap kitaptı ózleriniń eń jaqın dostı dep bilgen. Ilimniń, bilimniń tiykarın salıwshısı dep esaplaǵan. Xalqımız kitaptı pikirlew quralı, ǵáziynelerdiń gilti, aqıl-oydıń tiykarǵı deregi dep esaplaǵan. Sonıń ushında kitapqa bolǵan muxabbat, onı qásterlew, qádirdew, kitaptı oqıwǵa bolǵan ıqlas xalqımızdıń qanına sińip ketken. Adamlar kitaplardı izlep júrip oqıwǵa ádetlene baslaǵan. Xalqtıń kitapqa bolǵan talapların qanaatlandırıw maqsetinde X ásirdiń ekinshi yarımınan baslap «…Qaraxaniylar mámleketinde de ayrım xanlar óz saraylarında kitapxanalar shólkemlestirgen.

Bul kitapxanalarda arab hám Batıs Evropa alımlarınıń shıǵarmaları…» saqlanǵan (Pedagogika tariyxı. Sabaqlıq. Ó.Álewov, A.Pazılov, Q.Seytmuratov, T.T.Ótebaev. – Nókis, Bilim. 2020.41 bet[1.256]. Samarqandtaǵı «Uluǵbek jaratqan kitapxanada ilimniń túrli tarawlarına baylanıslı 1500 kitap…» bolǵan. Baysuńǵır Mırza dáwirinde saray kitapxanası fondı jánede kóbeytilgen, Onıń basshılığında kitaplardı dizimnen ótkeriw isleri alıp barılǵan (bul da sonda 68 b.). Geratta XII ásirde «…júdá úlken kitapxana islep turǵan» (bul da sonda[2.72]. Xiywa xanı Sayd Muxammed Feruz bolsa óz sarayında tas baspaxanasın shólkemlestirip, «…bul jerde Abu Nasır Farabiydiń, Alisher Nawayınıń, Shermuxammed Munistiń hám basqalardıń shıǵarmaların…» óz aldına kitap etip bastırıp shıǵarıp turǵan (bulda sonda[3.117]. Xalıqtıń kitapqa bolǵan talabın azda bolsa qanaatlandırıwǵa erisken.

Balalardaǵı kitapqa bolǵan qızıǵıwshılıqtı rawajlandırıw pedagogika hám psixologiya pánleri boyınsha sheshimin kútip turǵan mashqalalar qatarında bolıp, sońǵı jıllarda bul másele boyınsha kóplep ilimiy izleniwler alıp barılıp atır.

Negizinde kitap haqqında ilimde qanday maǵlıwmatlar bar? Bul sorawǵa pedagogika ilimleriniń doktorı, professor X.Turaqulovtıń «Insan kamalatınıń ma'naviy asoslari» degen miynetinen juwap taba alamız. Avtordıń bul miynetinde kitaptı ómirdegi isenimli jolda shám keńesgóy dep esaplaydı. Jáne de kitaptan artıq dostıń joq ekenliginde esletip ótedi.

Professor X.Turaqulovtıń kórsetiwi boyınsha bir kitaptı birneshe mártebe oqıǵan boladı. Sebebi, «…jaqsı kitaptı hár sapar oqıǵanıńızda jańadan-jańa maǵlıwmatlarǵa hám pikirlerge iye bola beresiz. Bunda kitaptı qaysı kóz-qarastan oqıwıńızǵada baylanıslı boladı. Máselen, belgili kitaptı 17-22 jaslarda, 28-35 jaslarda hám 40 jastan keyingi úlken jaslarda oqıǵanıńızda isenim hasıl qılasız».[4.127]

Negizinde kitaplar eki taypaǵa bólinedi. Onıń birinshisi bir márte oqılatuǵın kitaplar hám ekinshisi kóp márte oqılatuǵın kitaplar.

Kitaptı oqıy bilgen oqıwshı - ózinde jeke pikirdi payda etiw múmkinshiligine iye boladı. Pikirge iye boldı degen sóz - óz pikirin ilimiy jaqtan ulıwmalastıra bildi degendi ańlatadı. Izertlewshi M.Fayazova (31) óziniń ilimiy maqalasında kitap oqıw arqalı oqıwshılardıń oylaw xızmetin rawajlandırıwdıń tiykarǵı dereklerine toqtalıp ótedi. Al, M.Raximova (27) bolsa óz maqalasında kitaptıń oqıtıwshı, ustaz xızmetlerinde atqaratuǵınlıǵın hár tárepleme dálillewge umtıladı.

Kitap oqıwǵa bolǵan qumarlıqtı rawajlandırıw shańaraq aǵzalarınıń itbarına,balanıńátirapınqorshaǵanortalıǵınada baylanıslı boladı.Ásirese, ziyalılar shańaraǵında kitapqumarlıq qa bolǵan itibar perzentler tárbiyasına úlken tásir jasaydı. Insaniyat óziniń pikirlew qábileti hámde ruwxıy dúnyası menen ózgeshelenip turadı.

Ulıwmalastırıp aytqanda,oqıwshılardıń kitap oqıwǵa bolǵan ıqlasın arttırıw,

kitapqumarlıq mádeniyatın úyretiw pedagog tárbiyashılardıń tiykarǵı wazıypalarınıń biri bolıp esaplanadı.

Talabalar hámde oqıwshı jaslar adebiy shıǵarmalardı oqır eken, shıǵarmadaǵı bayan etilgen waqıylar, tımsallardaǵı obrazlar arqalı ruxlanadı, tásirlenedi yaki ǵazepelenedi.

Oqıwshılardıń kitap oqıw arqalı dúnyaǵa ilimiy kózqarası keńeyedi, aqıloyı, qabıletiwi, sana sezimi rawajlanadı. Jaslar sanada gózallıqtı súyiw sezimleri payda boladı hám estetikalıq madaniyat qáliplesedi.

Ádebiyatlar

1. Álewov. Ó., Pazılov A., Seytmuratov Q., Ótebaev T.T.. Pedagogika tariyxı. Sabaqlıq. – Nókis, Bilim. 2020.41 bet (256 bet).
2. Hoshimxonov M., Farsaxonova D. «Hayot dorilfunun» Alisher Navoiy nomidagi Uzbekstan Milliy kutubxonasi nashriyoti Toshkent-2009 (127 bet)

JUMANAZAR BAZARBAEVTIŃ JASLARDI PATRIOTLIK RUWXINDA TÁRBIYALAW HAQQINDA PIKIRLERI

P.Joldasbaev - Nókis MPI doktorantı

Ózbekstan ilimler akademiyasınıń haqıyqıy aǵzası akademik Jumanazar Bazarbaev Ózbekstan, qalaberse Orta aziya xalıqları arasında óziniń tereń pedagogikalıq pikirlerıne hám Qaraqalpaq pedagogikası mektebiniń tiykarın salıwshı daslepki ilimpazlar qatarında óziniń pedagogikalıq mektebin jaratqan ilimpaz. Sol sebebli ilimpaz tárepinen jaratılǵan bir qansha miynetlerge nazer awdarsaq.

Adamlardı keshe kúndiz tındırmastan miynet mashqalalarına kóndiretuǵın, pidayılıqqa baslaytuǵın kúsh – bul Watanǵa, bala-shaǵaǵa, qostarǵa bolǵan muhabbat

esaplanadı. Muxabbat máselelerın tereńirek ashıp beriw maqsetinde J.Bazarbaev tárepinen baspaǵa tayarlanǵan «Muxabbat bostanı» **[1:240]** atlı kitap, dúńyanı uslap turǵan muhabbattıń kúshi ekenligin jaslarımızǵa hár tárepleme uqtırıwǵa baǵdarlanadı. Muxabbat bolmaǵanda adamzat óziniń insanıy pazıyletlerın payda etpegen bolar edi degen túsiniktiń haqıyqatlıǵına kitap oqıwshılardıń isenimin bekkemlewge qaratıladı.

J.Bazarbaevtıń bul miyneti – turmıstıń jarasığı bolǵan muxabbat tuyǵısıntawap qılıw, onı úgit-násiyatlaw, úyreniw sıyaqlı sawaplı isti atqarıwǵa járdem beredi. Kitapta kórsetip ótilgen pikirler, tilekler, násıyatlar baxıtqa erisiwdiń, lázzetli turmıs qurıwdıń aqılıy dárekleın beredi, múnásıp qostarlıqtı bekkemlewge, insanıy mehribanlıqtı órshitiwge jol kórsetedi.

Sonıń menen birge jaslarımızdıń watanǵa bolǵan muxabbatı watandi ardaqlaw onı óz anańday etip qádirlew, watan qay jerden baslanadı degende shańaraqtan hám bosaǵadan baslanadı degen ádiwli pikirler keltirilgen.

Akademik J. Bazarbaevtıń jazǵan geypara maqalalarındaǵı tek ǵana temalarınıńózin qatarlastırıp qoyǵanımızdıńózinde tálim hám tárbiya máselelerıne baylanıslı ayqın oy-pikirler dizbegi kelip shıǵadı. Ol óz maqalalarında «Ózligimizdi qáliplestiriw - ullı keleshek máselesıdur», sonlıqtan da «Ózligińe iye bol, otaǵası», sebebi «Ózlikti ańlaw - ruwxıy pákleniw» esaplanadı dep násıyatlaydı.

Akademik J. Bazarbaev tárbiya máselesında hár bir adamnıń aqıllılıq, ádeplilik, ıymanlılıq hám basqa da unamlı sıpatlardı oǵada úlken puxtalıq hám ustalıq penen iyelewiniń táreptarı. Sonlıqtan da ol tárbiya máselesindegi geypara maqalalarınıń temaların tómendegishe izbe-izlik, logikalıq oy-pikir tárezisine salıp beredi. «İymanlılıq - tatıwlıqtıń girewi, rawajlanıw faktorı», «Huquq - qural, abroy, huquq - qorǵan, aqıl - oy», «Ekologiyalıq ádeplilik ómirdińáhmiyetli qádiriyatı», al, degen menen seniń «Bas dushpanıń - itibarsızlıq» sıyaqlı maqalalarınıńózi joqarıda aytqan pikirimizdiń ayqın mısalı bola aladı.

«Alpamıs» dástanınıń 1000 jıllığı aldınan jazılǵan maqalasında, dástandaǵı tálim hám tárbiya máselelerıne baylanıslı bolǵan táreplerıne ayrıqsha dıqqat - itibar bere otırıp, maqalanıń atamasın «Alpamıs» - inabatlıq ádepnaması» dep qoyadı. Ol shayır hám jazıwshılardıń shıǵarmalarına baha bergende de birinshi gezekte tálim-tárbiya máselesıne baylanıslı bolǵan táreplerine ayrıqsha dıqqat awdaradı.

Akademik J. Bazarbeavtıń miynetlerindegi tálim-tárbiya máseleleri ǵárezsızlik kóz-qarasınan bayan etilgen. Egerde pedagoglar, tárbiyashılar, tálim-tárbiya isleri menen shuǵıllanıwǵa tayarlıq kórip atırǵan student - jaslar akademik J. Bazarbaevtıń miynetlerın pedagogikalıq kóz - qarastan úyrenip barsa, ámeliy islerında orınlı hám maqsetke muwapıq paydalansa, onda ol ózimiz ushın da, keń jámiyetshiligimiz ushın da sózsiz óziniń unamlı tásirin tiygizedi.

J.Bazarbaev jaslarǵa jası úlkenlik násıyatların beriwden jalıqpaydı. Olardıńór kókirek, prıntsıpli, erkin oylı «Men hesh kimnen kem emespen, heshkim mennen artıq emes, miynetim - abırayım, isim - ırısqım, talwasım - nesibem» **[2:125]** dep jasawınıń tiyimliligin kórsetedi. Sonday-aq hár bir jastıńózin aqıl hám fizikalıq jaqtan shınıqtırıp barıwı, biyparwa, biyqayǵılıqtan bas tartıp, waqıttan puxta paydalanıp, aldındaǵını kóre biliwge erisiwi olarǵa húrmet alıp keletuǵınlıǵın barqulla esletip otıradı.

Ol, insaniyat ómirinde tálim hám tárbiya beriwdi bir pútinniń eki tárepi dep túsinedi. Bunda birewin birinshi, ekinshisin ekinshi dep qarawǵa bolmaytuǵınlıǵın, sebebi tálimde, tárbiyada tiri organizm ekenligin, organizmniń yarım bolmaǵanı sıyaqlı tálimnińde tárbiyasız, al tárbiyanıń tálimsiz bir pútin bola almaytuǵınlıǵın xalıqqa uqtırıwǵa háreket etedi. Onıń pikiri boyınsha «…adamzat tárbiyalı bolıp, jaǵımsız háreketlerden ózin tıysa, ómirde, tábiyat qushaǵında, óziniń xojalıq hám ruwxıy turmısında aqılǵa muwapıq ómir súrip júrse, ulıwma insaniyat apatshılıqqa ushıramaydı. Tárbiyasızlıqtan jurt buzılsa, tábiyatta onnan óziniń ashıwın aladı» **[2:128]** Sonıń ushında ilimpaz insanlardaǵı ádep, iyman, hujdan, hadallıq, miynet súyiwshilik sıyaqlı tárbiya ólshemleriniń insan balasınıń genlerinde jıynalǵanlıǵın, degenmenen olardı tálim arqalı jetilistiriwdiń zárúrligin kórsetip ótedi.

Tálim hám tárbiyanıń uyǵınlıǵın eńáhmiyetli máselelerdiń qatarına qoyıp, onıń nátiyjesinde jaslarda qáliplesetuǵın ziyreklik hám intalılıq sıpatlarınıń ilimge baslawshı aydın jol ekenligine olardıń isenimin payda etedi.

Hár qanday adamnıń jas gezinde jámiyette óziniń múnásıp ornın tabıwǵa umtılatuǵınlıǵın, egerde ol óz qádirine, óz namısına iye bolmasa, ómirinde kóp qıyınshılıqlarǵa ushırasatuǵınlıǵın, bul máselede tálim menen tárbiyanıń sotsıallıq-sıyasıy áhmiyetiniń úlkenligin, sebebi onıńómirinde qánshelli qurǵın jasawı alǵan bilimine, úyrengen ónerine, ádepli minez qulqına baylanıslı ekenligin jaslarǵa túsindiredi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. BazarbaevJ., Muxabbatbostanı. No`kis, «Qaraqalpaqstan» 2012., 240bet

2. BazarbaevJ., Milliyideya – jolko`rsetiwshijuldız. No`kis, «Qaraqalpaqstan» 2011, 240bet.

KLASSTAN TIS JUMISLARDA ZAMANAGÓY PEDAGOGIKALIQ TEXNOLOGIYALARDI QOLLANIW USILLARI

S.A.Kabulova – Nókis qalası XBB qaraslı
20-sanlı mektep oqıtıwshısı

Usı waqıtqa shekem dástúriy tálimde oqıwshılarda tek ǵana tayar bilimlerdi iyelewdi úyretip kelingen edi. Bunday usıl oqıwshılarda óz betinshe pikirlew, dóretiwshilik izleniw, baslamashılıqtı sóndirer edi. Búgingi kúnde tálim processinde interaktiv usıllar (innovacion pedagogikalıq hám xabar texnologiyaları)dan paydalanıp, tálimniń nátiyjeliligin arttırıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıq, itibar kúnnen-kúnge kúsheyip barmaqta. Zamanagóy texnologiyalar qollanılǵan shınıǵıwlar oqıwshılar iyelep atırǵan bilimlerdi ózleri izlep tabıwǵa, óz betinshe úyrenip, talqılawǵa, hátteki juwmaqlardı da ózleri keltirip shıǵarıwǵa qaratılǵan. Oqıtıwshı bul processte shaxs hám jámááttiń rawajlanıwı, qáliplesiwi, bilim alıwı hám tárbiyalanıwına sharayat jaratadı, sonıń menen bir qatarda, basqarıwshılıq baǵdarlawshılaq wazıypasın atqaradı. Bunday oqıw processinde oqıtıwshı tiykarǵı figuraǵa aylanadı.

Ulıwma bilim beriw mekteplerindegi klasstan tısqarı jumıslardıń túrlerine;

1. Klasstan tısqarı oqıwlar;
2. Jas tariyxshılar dógeregi;

3. Jas úlketanıwshılar dógeregi;
4. Muzey sayaxat usılları;
5. Hár qıylı konferenciyalar;
6. Hár qıylı ekskurssiyalar;
7. Mektep aymaǵındaǵı kesheler h.t.b. kiredi [1, 12-b].

Bunday usıllar tiykarında shólkemlestirilgen sabaqlarda oqıwshılar ózleri islew, izleniw arqalı bir qansha bilim, kónlikpe hám uqıplılıqqa iye boladı. Oqıwshıǵa óz betinshe islew, izleniw imkaniyatın jaratıp beriw haqqında orta ásir oyanıw dáwiri oyshılları da óz pikirlerin bildirip ótken. Ullı francuz oyshılı Mishel' Monten' bul haqqında: «Men ustazdıń bir ózi sóylep hám sheshim qabıllawın qálemeymen; men onıń óz tárbiyalanıwshısın da tıńlawın qáleymen» - degen edi [2, 71-b].

Búgin bilimlendiriw mekemeleriniń oqıw-tárbiyalıq processinde pedagogikalıq texnologiyalardan paydalanıwǵa ayrıqsha itibar qaratılǵan. Oqıw-tárbiya barısında pedagogikalıq texnologiyalardıń durıs járiya etiliwi oqıtıwshınıń bul processte tiykarǵı shólkemlestriwishi yamasa másláhátshi sıpatında xızmet júrgiziwine alıp keledi. Bul bolsa oqıtıwshıdan erkinlikti, dóretiwshilikti hám shıdamlılıqtı talap etedi. Hár qanday pedagogikalıq texnologiyanıń oqıw-tárbiya barısında qollanılıwı jeke sıpatlardan kelip shıqqan halda, oqıwshını kim oqıtıp atırǵanlıǵı hám oqıtıwshı kimdi oqıtıp atırǵanlıǵına baylanıslı. Pedagogikalıq texnologiya tiykarında ótkizilgen shınıǵıwlar jaslardıń áhmiyetli turmıslıq tabıslar hám mashqalalarǵa óz pikirlerin bildiriwlerine umtılıwların qanaatlandırıp, olardı pikirlewge, óz kóz-qarasların tiykarlawǵa imkaniyat jaratadı.

Klasstan tıs jumıslarda tariyx pánin oqıtıwda “Rezyume” texnologiyasınan paydalanıw oqıwshılarda klasstan tısqarı jumıslar, olardıń túrleri hám áhmiyetin úyreniwge, tiyisli juwmaq shıǵarıwǵa járdem beredi. Bul texnologiyanı tómendegishe ámelge asırıw múmkin.

«Rezyume» texnologiyası

Texnologiyaǵa táriypleme. Bul texnologiya quramalı, kóp tarmaqlı, múmkin bolǵanınsha mashqalalı temalardı úyreniwge qaratılǵan. Texnologiyanıń áhmiyetliligi sonnan ibarat, bunda bir waqıttıń ózinde temanıń túrli tarmaqları boyınsha maǵlıwmatlar beriledi. Sol sebepten olardıń hár qaysısı óz aldına talqılanadı. Máselen, unamlı hám unamsız, jetiskenligi hám kemshilikleri, paydası hám zıyanı.

Texnologiyanıń maqseti. Oqıwshılardıń erkin, óz betinshe hám sın pikirlewge, jámáát bolıp islewge, izleniwge, pikirlerin jámlep, olardan teoriyalıq hám ámeliy túsinik payda qılıw, jámáátke óz pikirin ótkiziw, onı maqullawǵa, qoyılǵan mashqalanı sheshiwde hám temaǵa ulıwma túsinik beriwde ótilgen temalardan iyelegen bilimlerdi qollay alıwǵa úyretedi.

Texnologiyanıń qollanılıwı. Seminar, ámeliy hám laborotoriyalıq sabaqlarda jeke tártipte (yaki kishi toparlarǵa) ótkiziw hám úyge tapsırma beriwde qollanıw múmkin.

Sabaqta qollanılatuǵın qurallar. A-3 formatındaǵı qaǵaz betleri (topar sanına qarap) tayarlanǵan tarqatpa materiallar, marker.

Sabaqtı ótkiziw tártibi

• Oqıwshılardıń ulıwma sanına qarap 3-5 adamnan ibarat kishi toparlarǵa bóliw.

• Texnologiyanıń maqseti hám ótkiziw tártibi menen tanıstırıw hám hár bir kishi toparǵa qaǵazdıń joqarǵı bóliminde jazılǵan qaǵazlardı, yaki tiykarǵı mashqala, onnan ajıratılǵan oqıw mashqalaları hám olardı sheshiw jolları belgilengen, juwmaq jazba bayan etiletuǵın qaǵazlar tarqatıladı.

Toparlarǵa tarqatılatuǵın tapsırmalardıń úlgisi tómendegishe bolıwı múmkin.

Klasstan tıs jumıslardıń túrleri:

Jas tariyxshılar dógeregi		Muzey – sayaxat usılları		Ekskurssiya sabaqları	
abzallıǵı	kemshiligi	abzallıǵı	kemshiligi	abzallıǵı	kemshiligi
Juwmaq:					

• hár bir topar aǵzaları olarǵa túsken qaǵazlardaǵı mashqalalardıń jetiskenligi hám kemshiligin anıqlap, óz pikirlerin marker járdeminde jazba bayan etedi. Jazba bayan etilgen pikirler tiykarında sol mashqalanıń sheshimin tawıp, eń qolaylı variantı tawıp ulıwma juwmaq shıǵaradı.

• Kishi topar aǵzalarınantayarlanǵan material jámáát tárepinen topardan bir qatnasıwshı tárepinen shıǵıp aytıp beriledi. Oqıp esittiriledi, biraq juwmaqlawshı bólim menen tanıstırmaydı.

• Oqıtıwshı basqa kishi toparlardıń shıǵıp sóylewlerin juwmaqlap beriwin soraydı, óz pikirlerin bildiredi hám juwmaqlaydı.

Oqıtıwshı toparlar tárepinen bildirilgen pikirlerge yaki juwmaqlarǵa qosımsha pikir bildiredi, olardı bahalaydı soń sabaqtı juwmaqlaydı.

Bul texnologiyanıń abzallıǵı, oqıwshılar bir waqıttıń ózinde bir neshe mashqala yamasa tapsırmalardıń abzallıǵı yaki kemshiligi, unamlı yamasa unamsız táreplerin úyreniwge járdem beredi. Texnologiyanı qollanıw arqalı oqıwshılarda erkin pikirlew, basqalarǵa óz pikirlerin bayan etiw, óz pikirlerin ulıwmalastırıp juwmaqlar shıǵarıwǵa, pikirlerin qorǵawǵa úyretedi.

Paydalanǵan ádebiyatlar

1. A.Toshpulatov, Ya.Gaffarov. Tarix oqitish metodikasi T. 2002.

2. Пискунов А. И. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. - М.: Просвещение, 1981.

ZAMANAGOY PEDAGOGIKALIQ TEXNOLOGIYA SHAXSTIŃ NÁTIYJELI QÁLIPLESTIRIWSHI HÁM ANIQ MAQSETKE BAǴDARLANǴAN OQIW PROCESI

Kenjebaeva S. - Nókis MPI, Musiqiy ta'lim kafedrasi docenti
Edenbaeva M. -Muzıka tálimi baǵdarı 2 kurs talabası

Oqıw orınında tiykarǵı maqset oqıwshı yamasa studentke bilim beriw esaplanadı. Oqıtıwshı bilim beriwden tısqarı bilim beriwdiń eń qolay, nátiyjeli jolların izlep, tálim procesin qızıqlı hám mazmunli bolıwın quraydı. Bunday iskerliginiń ózin tálim texnologiyası dep ataw múmkin. Tálim texnologiyası (grekshe "tehne" - uqıp,

kórkem óner, “logos” - túsinik, táliymat mánislerin ańlatadı) yamasa pedagogikalıq texnologiyada pedagogikalıq tálim beriwdiń túrli jol, usılların óz iskerligine engiziw menen birge bul processtıń nátiyje beriwine isenim payda etiw kerek.

Pedagogikalıq texnologiya ushın pedagogikalıq shınıǵıw procesin belgilewdegi zárúrli jaǵday hám jaǵdaylar: oqıwshı yamasa student bilim alıw processinde dus keletuǵın wazıypalardı aldınan anıqlaw, oqıtıwdıń hár bir basqıshında tálimdiń mazmunı (oqıw jobası, programması, tema mánisi, oqıw - stilistik dereklerdi bar ekenligi) ni belgilew, bilim hám túsinikler, olarn quramalılıq dárejesi hám kólemin oqıwshınıń bilim hám ilmiy tájriybelerine uyqaslıq dárejesin anıqlaw, tálim - tárbiya formaları hám quralları (qosımsha derekler, soraw -juwap, tartıs, test sorawları, kórgezbeliliklar, texnikalıq qurallar járdeminde esitiw, tınlaw dárekleri) ni tayarlaw; tálimdiń nátiyjesi hám ózlestiriw dárejesi sapasın bahalaw kriteryalarına uyqas túrde oqıwshınıń iyelegen bilim hám ilmiy tájriybelerin obiektiv bahalaw ushın sabaq hám sabaqtan tısqarı oqıwshına beriletuǵın wazıypalardı joybarlaw sıyaqlılar pedagogikalıq texnologiyalardıń wazıypaları esaplanadı.

Pedagogika joqarı oqıw orınlarında bolajaq muzıka oqıtıwshılarını pedagogikalıq iskerlikke tayarlaw boyınsha tómendegilerge itibar qaratıw kerek:

1.Texnologiyalıq jantasıw tiykarında iskerlik kórsetip atırǵan oqıtıwshılardıń jańasha hám nátiyjeli jumıs sırları tájiriybelerin úyreniw;

2. Pedagoglardıń texnologiyalıq jantasıw aktivligin asırıw hám kerisinshe ol jaǵdayda tosqınlıq qılıp atırǵan máseleler sebeplerin anıqlaw texnologiyalıq jantasıw tiykarında islewdiń jáne de natiyjelilew jolların izlew;

3.Tájiriybeli oqıtıwshılardıń sabaqların aldıńǵı pedagogikalıq texnologiyaların qollap ótiw boyınsha ayriqsha usılları, olardı ayrıqsha hám úqsas táreplerin kemshilik hám jetiskenliklerin anıqlap óz iskerliginde nátiyjeni ámelde qollanıw etiwge úyreniw.

Házirgi dáwirde hár bir oqıtıwshı iyelewi kerek bolǵan kónlikpelerden biri - sabaqlardı pedagogikalıq texnologiyalar tiykarında shólkemlestiriw hám ótkera alıw kónlikpesi bolıp tabıladı. Óz quramına kóre bul kónlikpe de hár tárepleme quramalı bolıp tabıladı, bul baǵdardaǵı izertlewshi ilimpaz hám tájiriybeli pedagog oqıtıwshılar menen sáwbet hám temaǵa tiyisli oqıw stilistik hám ilimiy dereklerdi úyreniw nátiyjesinde tómendegi juwmaqlarǵa keldik.

Sabaqlardı pedagogikalıq texnologiya tiykarında shólkemlestiriw ushın áwele oqıw shınıǵıwları processinden ónimli paydalanıw sabaqqa teoriyalıq hám ámeliy tárepden jaqsı tayarlanıw;

Oqıtıwshı oqıw shınıǵıwları dawamında iyelegen bilimlerin bekkemlep barıwı kerek bolǵan teoriyalıq, pedagogikalıq-psixologiyalıq hám metodikalıq bilimlerdi ámeliyatqa sanalı hám nátiyjeli qollay alıw;

pedagogik texnologiyalardı nátiyjeli ámelde qollaw hám anıq maqset, joybar tiykarında sistemalı alıp barılıwına erisiw;

Qullası, pedagogikalıq texnologiya-tálim usılı, málim mániste tálim procesi, quralları forma hám metodları kompleksi. Oqıw materialların tańlaw, qayta islep, oqıwshılardı kúshi múmkinshilikleri, pánni ózlestiriw dárejesi pánni spesifik dúzilisi ózgeshelikine iykemlestirip forması hám kólemin ózgertiw de tálim texnologiyasına tiyisli.

Oqıtıwshınıń tálim procesi texnologiyalıq metodlar tiykarında shólkemlestiriwi

kóp tárepten onıń ózine baylanıslılıǵı, bilimi olardı hár birin shólkemlestirilgen dúzilisi qásiyetlerin jaqsı biliwi tálim natiyjeliligi támiyinlewdiń zárúrli kepilligi boladı. Oqıtıwshınıń pedagogikalıq texnologiyalrini qóllawında olardı mazmunlı hám nátiyjeli shólkemlestiriwge tiyisli bilimlerden jaqsı xabarı bolıwı qollanılǵan texnologiyalardı sabaq natiyjeliligine únamlı tásiri hám nátiyjelerdi analiz qılıw bahalay alıw, tegiushli juwmaqlar shıǵara alıwı, óz iskerligine sırtqı kózqarastan munasábette bolıwı, ózgeler názeri menen bahalaw óz bilimlerin ámeliy iskerlik menen bólew oqıwshılardı sabaqta aktiv qatnasın támiyinley alıwı zárúrli áhmiyetke iye boladı.

Zamanagoy, interaktiv texnologiyalardan barlıq pán o' qituvchilari, sonday-aq muzıka oqıtıwshıları jaqsı habardor bolıwları zárúr, sebebi, tálim-tárbiya mazmunı, maqset hám wazıypaları pán rawajlanıwı nátiyjesinde keńeyip barıp atır. Sol processda oqıtıwdıń forma hám usılları awa rawajlanıwlasıp barıp atır. Nátiyjede insan iskerliginiń tiykarǵı yo' nalishlari yaǵnıy tálim sistemasında tálim hám tárbiyadan názerde tutılǵan maqsetlerdi tolıq ámelge asırıw múmkinshiliklerin beretuǵın pútin sistemaǵa, yaǵnıy texnologiyalarǵa aylanıp barıp atır.

Pedagogikalıq texnologiya - bul jámiyet mútajliginen kelip shıǵıp, shaxstıń aldınan belgilengen social sapaların nátiyjeli qáliplestiriwshi hám anıq maqsetke baǵdarlanǵan oqıw procesin sistema retinde qaray, onı quraytuǵınlar, yaǵnıy oqıtıwshınıń oqıtıw quralları járdeminde oqıuvchilarga málim bir dáwirde arnawlı bir izbe-izlilikde kórsetken tásirin hám tálim nátiyjesin qadaǵalaw processinde bahalab beretuǵın texnologiyalasqan bilimlendiriwge tiyisli ilaj bolıp tabıladı.

Házir tálim-tárbiya salasındaǵı rawajlanıp baratırǵan jónelislerden biri - zamanagóy, aldıńǵı pedagogikalıq texnologiyalardı oqıw procesine qóllaw bolıp, onı ámelge asırıw menen tálim sapasın asırıw eń aktual talap hám wazıypalardan bolıp tabıladı.

Tálim-tárbiya procesi úlken áwlad tárepinen óz bilim hám tájiriybelerin ósip kiyatırǵan áwladqa úyretiwden ibarat bolıp, bul processda tiykarınan, insannıń ómiri ushın zárúr informaciya (bilim, ilmiy tájriybe, tájiriybelerdi) áwladdan áwladqa uzatıw jolında ámelge asıriladı. Bul aytılǵanlar tiykarında pedagogikalıq texnologiyanıń tómendegi eń tiykarǵı ulıwmalastırılǵan tariypini keltiriwimiz múmkin:

Pedagogikalıq texnologiya informaciyalardı ózlestiriw, olardan ámelde paydalanıw, olardaǵı jańa mánis-mazmunni hám de informaciyalar arasındaǵı túrli baylanıslılıqlardı ashıw arqalı jańa informaciyalar jaratılıwma úyretiw processinden ibarat.

Sonday eken, pedagogikalıq texnologiya insanǵa aldınan belgilengen maqset boyınsha tásir ótkeriw iskerligidfan ibarat. Sonıń menen birge, oqıwshın ǵárezsiz pikirlew, baqlaw qılıw, bilim alıw, sabaqtıń aktiv qatnaschisiga aylanıwın úyretiwdi kepilleydi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1.Кабалевкий. Как рассказыват детям о музыке. Москва, - Просвещение, 1987 - год.

2.Yo'ldoshev Sh, Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. - Toshkent, - Fan, 2001 - yil.

3. http//w.w.w. ZiyoNet.uz

BASLAWÍSH KLASSLARDA SÓYLEWDIŃ TIYKARKǴÍ QÁSIYETLERI

A.Kossheterova - Nókis MPI magistrantı

Turmısımızda insanlar ara qatnas júda bir tereń, júda bir názik máselelerden biri bolıp tabıladı. Insanlar ara qarım-qatnas quralı til ekenligi heshkimge sır emes. Sóylew til arqalı ámelge asadı. Oqıtıwshılardıń sóylew sheberligin asırıwda sózdiń hám sóylew mádeniyatınıń ornı ayrıqsha desek qátelespeymiz.Oqıtıwshınıń pedagogikalıq iskerliginde sóylew texnikasın jetik iyelewi áhmiyetli esapalanadı. Sóylew quralları arqalı oqıtıwshı oqıwshınıń sezimlerin oyata aladı, oqıwshılar menen sanalı sáwbetti támiyinleydi, tálim-tárbiyaǵa baylanıslı maǵlıwmatlardı analizleydi.Bul ushın hár bir pedagog eń aldı menen, sóylew mádeniyati sırların, oqıwshılar menen bolatuǵın sáwbette tásir etiw kúshin puxta biliwi kerek. Sóylewdiń ózine tán qasiyetlerin úyreniw ushın, sóylew texnikasına balanıslı talaplardı biliwi lazım. Bul talaplar sóylewdiń logikalıq tárepten durıs, anıq, kórkem hám maqsetke muwapıq bolıwın támiyinlep beredi. Sóylewdiń tiykarǵı qásiyetleri usı talaplardan kelip shıǵadı:

1. Sóylewdiń tuwrılıǵı hám tınıqlıǵı.
2. Sóylewdiń anıqlıǵı hám tásirsheńlegi.
3. Sóylewdiń logikalıǵı.
4. Sóylewdiń tazalıǵı hám kórkemligi.

Sóylewdiń tuwrılıǵı hám tınıqlıǵıonıń ádebiy til normalarına say keliwi esaplanadı. Bunda eki tárepke itibar beriledi: pát hám grammatikalıq normaǵa ámel etiliwi.

Pát-sózlerdiń durıs aytılıwın támiynleydi.

Grammatikalıq norma – sóylewdiń mazmunlılıǵı, mánililigin bildirip, sóylew aǵımındaǵı sózlerdiń ózgeriwi, mazmunı jaǵınan bir - birine birigiwin dálillewshi hár túrli qaǵıydalar jıyındısı esaplanadı.

Sóylewdiń anıqlıǵı hám tásirsheńligi- mazmunlısóylewdiń tıńlawshıǵa tásir etiw faktorı bolıp, oqıtıwshı sóz hám tildiń tınıqlıǵına, oratorlıq qábileti menen anıq faktlar tiykarında oqıwshılarǵa bilim beredi, olardıń kónlikpe hám tájiriybelerin rawajlandıradı. Oqıtıwshı sóylewiniń anıq bolıwı, óz juwapkershiligin tereń seziniwi shárt. Anıqlıq, úyrenilip atırǵan temanıń oqıtıwshı tárepinen bayanlanıp atırǵan waqıyaǵa, faktlerge muwapıq keliwi esaplanadı.

Sóylewdiń logikalılıǵı – sóylewdiń logikalı bolıwı, eń dáslep oqıtıwshınıń sóz baylıǵı, pikir júritiw qábileti, túsindiriw sheberligine baylanıslı. Sózdiń logikalılıǵı degende anıq bir dizim tiykarında dúzilgen, pikir hám dodalawlar rawajı úzliksiz bolǵan, hár bir sóz, sóz dizbegi anıq bir maqsetke muwapıq isletiletuǵın sóylew túsiniledi.

Sóylewdiń tazalıǵı hám kórkemligi – Oqıtıwshı sóylewiniń tazalıǵi, eń dáslep onıń ádebiy til normalarına muwapıq aytılıwına qarap belgilenedi. Oqıtıwshınıń kórkem hám mazmunı jaǵınan tereń sóylewi házirgi qaraqalpaq tili ádebiy til talaplarına mas halda dúzilgen bolıwına qarap bahalanadı.[1]

Juwmaqlap aytatuǵın bolsaq **sóylew mádeniyatı** degenimiz sociallıq mádeniyattı, insaniylıq mádeniyattı sáwlelendiriwshi bir ayna desek qátlespeymiz.

Sóylew mádeniyatı hám sóylew texnikası ádebiy tildiń hár eki forması: jazba hám awızeki forması ushında zárúrli bolıp tabıladı. Sóylew mádeniyatına itibardı tek ǵána pedagoglar emes, hár bir shaxstan sanalı túrde ózlestiriwdi talap etetuǵın insaniy páziyletlerdiń biri esaplanadı. Sóylew mádeniyati birden rawajlanıp ketetuǵın process emes, ol pedagogikalıq sheberlik penen, kásiplik iskerlik dawamında, tájiriybeli ustazlar násiyatı nátiyjesinde jıllar dawamında qáliplesip baradı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Xoliqov A. «Pedagogik mahorat» —T.:Iqtisod-Moliya 2010
2. Pirmuxammedova M. «Pedagogik mahorat asoslari»—T.:2001

BASLAWISH KLASS OQIWSHILARINIŃ OQIW TAPSIRMALARIN JETILISTIRIWDIŃ ÁHMIYETI

S.Mambetniyazova - Nókis MPI magistrantı

Házirgi kúnde bilimlendiriw processiniń tabıslı bolıwı metodtı durıs tańlaw, jańa imkaniyatlardan hám oqıtıw usıllarınan durıs paydalanıwına baylanıslı. Búgingi kúnniń oqıtıwshısı zaman talabına say, zamanagóy bilimge iye bolıp, oqıwshılarǵa tek ǵana bilim berip ǵana qoymastan olardı ózine qaratıp sabaqqa qızıqtırıwı, oqıtıw usılı qolaylı hám nátiyjeli bolıwına itibar menen qarawı kerek. Zaman tez pát penen ózgerip, rawajlanıp barar eken, tálim barısı da ol menen birge ózgerip baradı. Bul bolsa oqıtıwshıdan óz iskerligin ózgerttiriwdi talap etedi. Prezidentimiz Sh. M. Mirziyoev atap ótkenindey, "Biziń tiykarǵı maqsetimiz- jaslardıń sıpatlı tálim alıw imkaniyatına iye bolıwına erisiw, olardıń óz qábileti hám talantın júzege shıǵarıw ushın bárshe zárúr shárayatlardı jaratıp beriwden ibarat". Solay eken, biz pedagoglar oqıtıwshılardıń biliw iskerliginiń joqarı dárejede rawajlanıwı ushın jaratıp berilip atırǵan barlıq shárt-shárayatlardan durıs paydalanıp biliwimiz zárúr.

Oqıtıwshı oqıtıw processinde oqıtıw usılların durıs tańlasa, jańa imkaniyatlardan barınsha paydalansa oqıwshılar oqıw materialın sonsha tez, qolay hám puxta ózlestiredi. Uzaq waqıtqa shekem esinde qaladı. Sonıń menen birge, qayta eske túsiriw ańsat boladı. Bala nege qızıqsa, sonı orınlawdı qáleydi. Sonıń ushın oqıwdıń dáslepki kúninen baslap-aq bala aldında turǵan oqıw menen baylanıslı bolǵan qıyınshılıqlardı alıp taslap, sabaqlardı olar ushın qızıqlı bolǵan oyınlar, shınıǵıwlar menen alıp barılsa, maqsetke muwapıq boladı. Bunda bala óz qalewi, óz qızıǵıwshılıǵı menen sabaqqa qatnasadı hám tapsırmalardı jaqsı ózlestirip baradı.

Kópshilik oqıwshılar pedagogikalıq iskerlikte júzege keletuǵın qıyınshılıqlar aldında ózlerin joytıp qoyadı, jáne de dus kelgen mashqalalar olarǵa sheship bolmaytuǵınday dárejede qıyın bolıp kórinedi. Oqıwshı bunday qıyınshılıqlardı jeńiwinde oqıtıwshınıń áhmiyeti júda úlken. Yaǵnıy ol óz sheberligi, óz iskerligi hám basqarıwshańlıǵınan paydalanıp balanı hárqanday qıyınshılıqlardan alıp shıǵıwı lazım. Bul qıyınshılıqlar keyin ala balanı oqıwdan zeriktirip jiberedi. Eń baslısı sabaq processinde bala zerikpewi kerek. Eger berilgen tapsırmanı orınlawda bala qıynalmasa, oǵan birqansha quramalıraq tapsırma beriw kerek. Sebebi ol ushın berilgen tapsırma júda ápiwayı bolıp kórinse, ol orınlawdan jalıǵadı. Eger berilgen tapsırma bala ushın qıyınshılıq tuwdırsa, al bunda ápiwayıraq tapsırma beriliwi lazım.

Bala ózi túsinbegen hám qıynalǵan nársesin orınlawdı qálemeydi. Sol sebepli oqıtıwshı oqıtıw processin shólkemlestiriwde hárbir balanıń ózine tán individual qásiyetlerin esapqa alıwı kerek. Tapsırmanı orınlay almaǵanı ushın balanı urısıw kerek emes. Sebebi oqıtıwshınıń urısıwı arqalı balada qorqıw payda boladı. Al bunıń nátiyjesinde natıqlıq hámde erkin pikirlewine tosqınlıq keltirilip shıǵarılǵan boladı.

"Balalar sabaqtan keyin (awır, mashaqatlı miynetten keyin) tınıǵıp dem alsa, kóbirek ashıq hawada bolıp, háreketli oyınlar, seyil, gúzetiwler menen waqıt ótkizip, túnde tınısh uyqlap, erteńgi kúngi sabaqlarǵa jaqsı keypiyat penen kelse, sabaqlardı ózlestiriwi jaqsı boladı. Sonıń ushın úyge berilgen tapsırmaları ańsat bolıwı, tiykarınan, balalardı gúzetıwlerge úndewi lazım ".[1]

Hárbir oqıwshınıń tálim-tárbiya protsessindegi iskerligi ózine tán bolıp, bir-birin tákirarlamaydı. Sonlıqtan olardıń bilim dárejesin, qábiletin birdey bahalaw nadurıs bolıp esaplanadı. Oqıtıwshı sol táreplerin esapqa alıp, olarǵa qaysı tárepleme jandasıwdı bilip, oqıw iskerligindegi kónlikpelerin qáliplestirip baradı. Oqıwshılardıń biliw iskerligin asırıwda olardı óz aldına erkin islewge úyretiw baslı orınlardan biri. Erkin iskerlik aktivlikti asıradı, ziyrekligin hám shaqqanlıǵın qáliplestiredi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. A. A. Rahmonova "Boshlang'ich sinflarda óquvchilarni mustaqil ishlashga órgatish metodikasini takomillashtirish". 2022

ÓSPIRIM JASTAǴI OQIWSHILARDI SHAŃARAQLIQ ÓMIRGE TAYARLAWDIŃ PEDAGOGIKALIQ-PSIXOLOGIYALIQ TIYKARLARI

A.Niyetullaeva - Nókis MPI magistrantı

Búgingi kúnde Ózbekstan xalqınıń 62 payızın balalar óspirimler, qullası30 jasqa deyingi jigit-qızlar, olardıń málim bólegin bolsa jas shańaraqlar quraydı. Jas shańaraqlar jámiyet sociallıq-siyasiy, ekonomikalıq, materiallıq –ruwxıy jańalanıwı hám rawajlanıwınıń zárúrli subiektlerinen bolıp, sociallıq ómirde júz berip atırǵan quramalı processlerge óz tásirin ótkeriwde hám rawajlanıwdı háreketke keltiriwinde zárúrli ról oynaydı. Sol sebepli házirgi waqıtta jas shańaraqlardıń ruwxıy –etikalıq hám psixikalıq álemin qáliplestiriw hám rawajlandırıwdı tereń hám hártárepleme analiz etiw ilimiy –ámeliy tárepten úlken áhmiyetke iye boladı. Óspirim jastaǵı oqıwshılardı shańaraqlıq ómirge tayarlawdıń pedagogikalıq-psixologiyalıq tiykarınan bekkem shańaraqlardı qáliplestiriw, analıq hám balalıqtı social tárepten qorǵaw, shańaraqlardaden sawlıǵı saw, kúsh quwatlı bolǵan perzentlerdiń dúnyaǵa keliwi ushın qolay shárt-shárayatlardı jaratıw, nátiyjeli túrde shańaraq tárbiyasın shólkemlestiriw processinde shańaraqlar menen jámiyetshilik ortasında bekkem sheriklikti júzege keltiriw máselelerin mámleket siyasatı dárejesinde itibar qaratılıp atır. 1993-jıldıń fevral ayında “Saw áwlad” ordeniniń shólkemlestiriliwi hám de “Saw áwlad” Mámleket programması” nıń qabıl etilgenligi pikirimizdiń dálili bolıp esaplanadı. Óspirim jastaǵı oqıwshılardı shańaraqlıq ómirge tayarlawdıń pedagogic psixologik tiykarınan nátiyjeli dúziliwi birqansha social mashqalalardıń unamlı sheshiliwinde óz tásirin kórsetedi:

- Jámiyettiń social ruwxıy tárepten rawajlanıwın támiyinleydi;

-jámiyettiń social ekonomikalıq rawajlanıwınıń joqarı basqıshqa rawajlanıwında zárúrli áhmiyetke iye boladı ;
-bekkem shańaraqlardı qáliplestiriw, olarda saw psixologiyalıq ortalıqtı qarar taptırıw, shańaraq tárbiyasın nátiyjeli shólkemlestiriw, perzentler tárbiyasında arnawlı bir jeńislerge erisiw, shańaraqqa tiyisli kelispewshilik, ajırasıwlardıń aldınaladı. Óspirim jastaǵı oqıwshılardı shańaraqlıq ómirge tayarlawdıń pedagogik-psixologik tiykarınan shıǵısda jaslardı shańaraqlıq turmısqa tayarlawǵa áyyemnen zárúr áhmiyet berilgen. Mámlaktimizdiń jetekshi psixolog ilimpazlarınan biri Vasila Karimova "Shańaraq bilimi" bul qollanba avtorınıń "Shańaraq bilimi" baspadan shıǵarılıp atırǵan qollanbalarınıń dáslepkisi bolıp, bul tikkeley shańaraqlıq turmıs bosaǵasında turǵan jaslar hám de endi shańaraq qurıp, jaqsı niyetler menen turmıs qurǵan kúyew hám kelinsheklerge mólsherlengen. Ol jaǵdayda tiykarǵı itibar shańaraq ilminiń mazmun mánisi, shańaraq bilimin quraytuǵın faktorlar hám baxıtlı turmıs keshirimdi tiykarınan hámmege málim bolǵan, biraq ámelde mudamı da iyelew ańsat bolmaǵan táreplerge qaratılǵan. Óspirim jastaǵı oqıwshılardı shańaraqlıq ómirge tayarlawdıń pedagogic psixologik tiykarınan neke hám muhabbat túsinikleri 13-15 jaslı balalarda keri túsinikler ekenligi menen gúzetiledi, yaǵnıy olar muhabbat hám neke bir-birine teris túsinikler eken dep túsinediler. Nátiyjede júdá kóp aljasıqlarǵa jol qoyıp, keyinirek shańaraqtıń zárúrligini psixologiyalıq tán aladılar. Bizińtiykarǵıwazıypamızmınada, óspirimlerdeshańaraqtıńqadirin, muhabbat, neke shańaraqtaǵı muhabbattı róli zárúrligin hám ol uzaq hám baxıtlı turmıs girewi ekenligin bolıp tabıladı.Óspirim jastaǵı oqıwshılardı shańaraqlıq ómirge tayarlawdıń pedagogic psixologik tiykarınan shańaraqtıń júzege keliwine, qurılısına tiykar bolǵan neke bolıp esaplanadı. Eger sol neke aldı faktorlarınıń shańaraqtı júzege keliwine tásir kórsetedi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Eshnaev N.J., Maratov T.G‘., Mirzaraximova G. (2020). O‘zbek milliy kinosan’ativamadaniyatidapsixoprofilaktikxizmattiziminijoriyetishmasalalari.
2. Eshnaev N. J. (2021) "Ma’naviy-axloqiy muammolarni ilmiy tadqiq etishning o‘ziga xos jihatlari"
3. Дубровина И.В. Подготовка молодежи к семейной жизни, или «Забытое» самоопределение [Электронный ресурс] // Вестник практической психологии образования. 2015. Том 12.
4. Ahmedjanov M.M., To’xtayeva Z.Sh.- didaktik vositalar majmuasi o’quv qo’llanma. "Fan va texnologiyalar" 2008-yil 100-bet.
5. Muslimov N.A. "Elektron darslik yaratish tamoyillari va texnologiyalari" infocom.uz 2004-yil 62-66 bet.

TARIYX SABAQLARINDA SABAQLIQ TEKSTI MENEN ISLESIW USILLARI

T.D.Piralieva– Nókis qalası 27-sanlı mektep oqıtıwshısı

Tariyx sabaqlarında berilgen materialdıń oqıwshılar tárepinen ózlestiriliwi dárejesine sabaqtıń durıs shólkemlestiriliwi, onı jetkerip beriw metodları hám usıllarınıń temaǵa sáykes tańlanǵanlıǵı, oqıtıwshı tárepinen olardıń nátiyjeli

qollanılıwı áhmiyetli rol oynaydı. Bul baǵdarda ullı pedagoglar tárepinen túrli sabaq formaları oylap tabılıp, bilim beriw sıpatın arttırıw máseleleri kórip ótilgen. Oqıwshıǵa ózinshe islew, izleniw imkaniyatın jaratıp beriw haqqında orta ásir oyanıw dáwiri oyshılları da óz pikirlerin bildirip ótken. Ullı francuz oyshılı Mishel' Monten' bul haqqında: «Men ustazdıń bir ózi sóylep hám sheshim qabıllawın qálemeymen; men onıń óz tárbiyalanıwshısın da tıńlawın qáleymen» - degen edi [1. 71].

Oqıtıwshı ushın sabaq waqtında artıqsha kóp kúsh sarplanbaǵanlıǵı menen, sabaqqa tayarlanıw momentinde kóp izlenis talap qılınadı hám sabaq dawamında oqıwshılardıń jumısın qadaǵalaw, olardı bahalawda joqarı sheberlik kórsetiwi zárúr boladı. XVIII-ásir filosofı Jan Jak Russo tárbiya máselesi haqqında tómendegi pikirlerdi bildirip ótken: «Eger siz óz oqıwshıńızdıń aqılın tárbiyalaǵıńız kelse, onıń aqılın basqaratuǵın kúshin tárbiyalań» [2. 79-81].

Sonlıqtanda sabaqta interaktiv oqıtıw formalarınan, kórgizbelilikke itibar qaratıw, sayaxat sabaqlarınan paydalanıw, bulardan tısqarı, oqıtıwshı tárepinen islengen hár qanday háreket bilim beriw nátiyjeliligin arttırıwda unamlı nátiyje berse, onnan paydalanıw maqsetke muwapıq boladı.

Ulıwma bilim beriw mekteplerinde oqıwshılar ushın tiykarǵı qural hám bilim alıw deregi sabaqlıq bolıp esaplanadı. Biraq, usı sabaqlıqta berilgen maǵlıwmatlardı oqıwshılar qalay ózlestirip atır, oqıwshılarǵa maǵlıwmatlar qanday usıllar menen jetkeriw kerek? Bul sorawlar, álbette, hár bir oqıtıwshını oylandırıwı tábiyiy. Sonlıqtanda, biz tómende názeriińizge usınbaqshı bolǵan shınıǵıwlar, «teksttegi qáteler» hám «tariyxıy diktant» dep atalıp, ol oqıwshılardıń biliw, ózin sınap kóriw, qátelerdi tabıwǵa qızıqtırıw baǵdarında háreketlendiriwshi shınıǵıw esaplanıp, oqıtıwshılarǵa metodikalıq járdem beredi degen úmittemiz.

Teksttegi qáteler shınıǵıwı tariyxtı úyreniwde oqıtıwshı ushın berilgen materialdı tereńirek ózlestiriw, dáliyllerdi anıqlastırıwdı arttırıw jumısında eń nátiyjeli háreketlendiriwshi usıl bolıp tabıladı. Olardı bilim beriwshi-sharshawdı shıǵarıwshı oyınlarında, tákirarlaw-ulıwmalastırıwshı shınıǵıwlarında, óz betinshe jumıslarda hám komp'yuter klassında qollanıw múmkin. Bul tómende keltirilgen tapsırmalar, oqıwshılardıń tekstti qáteler menen dúziwi ushın úlgi xızmetin atqaradı. Jumıstıń bunday túri oǵada nátiyjeli bolıp, oqıwshılardıń dóretiwshilik qábiletin rawajlandıradı.

Tekst penen islesiwdi túrlishe shólkemlestiriw múmkin. Eger waqıt jeterli bolsa, qátelerdi tawıp, olardı dúziwlep jazıwǵa tapsırma beriledi, eger waqıt az bolsa tek teksttegi qátelerdi anıqlap olardı belgilep qoyıw múmkin. Tekst penen islesiw jumısınıń dáslepki basqıshında múmkinshiligi bolǵanınsha onıń orınlanıwı boyınsha taxtaǵa qábiletli oqıwshılardı shaqırıp tektti dawıslatıp oqıtıw hám tektstegi tabılǵan qátelerge keń túrde táriyp bergiziw múmkin. Qadaǵalawdıń bunday túri oqıwshılarda qızıǵıwshılıq oyatıwı sózsiz.

«Teksttegi qáteler» Úlgi: Tema: XV-ásir aqırı XVI-ásir baslarında Mavaraunnaxrda siyasiy jaǵday.

Xorasan húkimdarı bolǵan Uluǵbek 1447-jılı qaytıs bolǵannan keyin, tajı-taxt ushın gúres háwij aldı. Nátiyjede, Xorasan mámleketi on eki bólimge bólinip ketti. 1467-jılda Amir Temurdıń ekinshi balası Miranshahtıń aqlıǵı Sultan Xusayn Bayqara Xorasan taxtın iyeledi.Shama menen 30 jıl húkimdarlıq etken Sultan Xuseyn Bayqara

dáwirinde elde turaqsızlıq juzege kelip, mámlekettiń xojalıq hám mádeniy turmısı bir qansha tómenledi.

1449-jılı Shaxrux óltirilgennen soń, Mavarawnnaxrda tajı-taxt ushın gúres baslanıp ketti. Bul gúreste Omarshayxtıń aqlıǵı Abu Said Sultan Muhammed jeńiske erisedi hám Mavarawnnaxr taxtın iyeledi. XVI-ásir aqırında Temuriyler mámleketi taxtı ushın gúres maydanına Zahiriddin Muhammed Babur shıqtı. Babur Mırza Amir Temurdıń ekinshi balası Miranshahtıń shawlıǵı edi. Babur 1494-jılı 14-fevral'da Axsi qalasında tuwılǵan. Babur 12 jasında ákesiniń ornına taxtqa otırdı.

Qáteler:

1.Xorasan húkimdarı Shaxrux bolǵan.

2.M.Ulúbek 1449-jılı qaytıs bolǵan

3.Xorasan mámleketi on bir bólimge bólingen

4. Sultan Xuseyn Baykara Amir Temurdıń ekinshi balası Omarshayxtıń aqlıǵı edi

5. Sultan Xuseyn Baykara 1469-jılı Xorasan taxtına otıradı.

6. Sultan Xuseyn Baykara mámleketti shama menen 40 jıl dawamında basqardı

7. Sultan Xuseyn Baykara dáwirinde mámlekette biraz tınıshlıq ornatılıp, mámlekettiń xojalıq hám mádeniy turmısı bir qansha alǵa ilgerilew boldı.

8. Mavarawnnahr húkimdarı Shahrux emes, M.Ulúbek bolǵan

9. Shaxrux 1447-jılı kaytıs bolǵan

10. Abu Said Sultan Muhammed Miranshahtıń aqlıǵı edi.

11. Zahiriddin Muhammed Babur siyasiy gúres maydanına XV-ásir aqırında shıqqan

12. Miranshah Amir Temurdıń úshinshi balası bolǵan.

13. Babur 1483-jıldıń 14-fevralında Andijan qalasında tuwılǵan.

14. Babur 11 jasında taxtqa otırǵan.

Tekstli tariyxıy diktant.

Sabaq barısında oqıtıwshı oqıwshılardıń sabaqlıq teksti menen islesiw kónlikpelerin qáliplestiriw hám tema mazmunın ózlestirgenligin anıqlaw maqsetinde tekstli tariyxıy diktanttan paydalanıw múmkin. Bul shınıǵıwdı ámelge asırıw ushın okıwshılarǵa temanıń mazmunın ashıp beriwshi tekstler beriledi. Oqıwshılar belgilengen waqıt ishinde tekstte túsirilip qaldırılǵan orınlarǵa terminler, tariyxıy atamalar yamasa tariyxıy shaxslardıń atları jazadı hám tekstti tolıqtırıladı. Bul shınıǵıwdı orınlaw dawamında oqıwshılar sabaqlıq teksti menen islesiw waqtında nelerge dıqqat-itibarlı bolıw kerek ekenligin ańlaydı, este saqlap qalıw qábileti rawajlanadı, oqıtıwshıǵa taza temanı bekkemlew imkaniyatın beredi.

Tekstli tariyxıy diktant: Úlgi:

Samaniyler húkimdarlıǵı dáwirinde jer iyeliginiń ……, …….., ……., ……., hám ……dep atalıwshı 5 túri bar bolǵan. Joqarı mártebeli ruwxanıylar hám seyitlerdiń qol astındaǵı jerler «…….» dep atalǵan. Bunday imkaniyatqa iye bolǵan múlk iyeleri mámleketke kóbinese ónimniń 1/10 esabında ……salıǵın ǵana tólegen.

Sol zamanda ijarashılar …….. yamasa «qosshılar» dep atalatuǵın edi. Paytaxt sarayında …. den artıq alım, shayır hám kórkem-óner iyeleri dóretiwshilik penen shuǵıllanǵan. Abu Rayxan Beruniy, ……., Bayhaqiy …….. miynetlerin sultan Ma'sudqa baǵıshlaǵan.

Tekstti tolıqtırıw:

«mulki sultanıy», «mulk jerleri», «ўaqım jerleri», «mulki xos» hám «jámáát jerleri», «mulki xos», «úsir», «barzikar», 400, «Qonuniy Ma'sudiy», «Tarixi Ma'sudiy»,

Juwmaqlap aytqanda, biz joqarıda usınıs etken shınıǵıwlar oqıwshılarda sabaqlıq teksti menen islesiw kónlikpesin payda etedi, tariyxıy bilimlerdi qáliplestiredi, úyrengen teoriyalıq bilimlerin ámeliy qollana alıwǵa úyretedi hám eń áhmiyetlisi, sabaqtı nátiyjeli ózlestiriwge óz járdemin tiygizedi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1.Piskunov A. I. Xrestomatiya po istorii zarubejnoy pedagogiki.- M.: Prosveshenie, 1981. - S. 71.

2.Dvorcov A. T. Jan Jak Russo. -M.: Nauka. 1980. -S.79 – 81

3. Muxamedjanov. A. 7-klass «Ózbekstan tariyxı» sabaqlıǵı. - T. 2013.

4. Usmanov Q, Juraev U, Narqulov N, 8-klass «Ózbekstan tariyxı» sabaqlıǵı. –T. 2014.

ZAMANAGÓY OQITIW PROCESSINDE BILIMLERDI TEST QADAǴALAWI TIYKARINDA BAHALAWDIŃ NÁTIYJELILIGI

J.Q. Palımbetova - Nókis MPI magistrantı

Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabinetiniń 1993-jıl 5-fevraldaǵı «Ózbekstan Respublikası Joqarı oqıw orınları ushın studentlerdi test usılında qabıllaw haqqında»ǵı sheshimi Ózbekstanda ǴMDA mámleketleri ishinde birinshi bolıp test tanıwdan paydalanıwǵa keń jol ashıp berdi. Jáhán pedagogikası hám psixologiyasında bekkem orın alǵan test usılı mámleketimiz tálim sistemasında jedellik penen nátiyjeni ámelde qollanıp atır. Respublikamızda Mámleketlik Test orayınıń iskerlik kórsetip atırǵanlıǵı test tanıwdıń mámleketlik áhmiyetine iye bolǵan másele dárejesine kóterilgenli pikirimizdiiń ayqın dáliyli bolıp tabıladı.

Pedagogikalıq testler AQSh, Niderlandiya, Angliya, Turkiya, Qubla Koreya, Yaponiya hám basqa kóplegen mámleketlerde keń rawajlanǵan. Bul dizimge tiykarınan turmıs dárejesi joqarı bolǵan mámleketler kirgenligi kútilmegen jaǵday emes. Bunda tómendegi shınjırlı baylanısıw ámeldegi testlerdi qóllaw tálim sapasına unamlı tásir kórsetedi.Tálim sapası bolsa basqarıw sapası menen baylanıslı.Aqılǵa say basqarıw bolsa adamlardıń turmıs dárejesin asırıw ushın imkaniyat jaratadı.

Test tanıwkeń túrde aytılıwı zárúr bolǵan bólek taraw ekenligi hám usınıń menen birge, test tapsırmaları pedagogikalıq texnologiya boyınsha joybarlanǵan diagnozlanıwshı oqıw procesin ámelge asırıwdıń zárúrli quralı ekenligin de itibarǵa alıp, bul bólimde test tanıw tariyxı, test usılınıń abzallıqları, test formaları hám olardı dúziwge tiyisli didaktikalıq talaplar haqqında ıqsham maǵlıwmat beriledi.

Test (ingl.- sınaq) birinshi ret 1864-jılda Ullı Britaniya alımı J. Fisher tárepinen studentlerdiń bilim dárejesin tekseriw ushın qollanılǵan. Test sınaqlarınıń teoriyalıq tiykarların keyinirek ingliz psixologı F. Gamelton islep shıqtı. Test sınaqları daslep psixologiya páni sheńberinde rawajlandi. XX ásir basında bolsa test sınaqların islep shıǵıwda psixologiyalıq hám pedagogikalıq baǵdarlar bir-birinen ǵárezsiz ajrala basladı. Pedagogikalıq test sınaqları birinshi ret amerikalıq psixolog E. Torndayk

tárepinen jaratılǵan. Psixologiya hám pedagogikada test sınaqlarınıń rawajlanıwı menen matematikalıq usıllar da qollanila basladı. Bunday usıllar óz gezeginde testlerdi islep shıǵıwǵa unamlı tásir kórsetdi. XIX ásir aqırı XX ásir baslarında test sınaqlarına studentlerdiń oqıw qábiletlerin bahalaw quralı retinde qaraw talabı kúsheydi. Áyne usı dáwirden baslap test sınaqları eki tiykarǵı baǵdarda: intellektual (intellektuallıq) rawajlanıw dárejesin anıqlaw testlerin jaratıw hám qóllaw hám de studentlerdiń oqıw qábiletlerin hám bilimlerin bahalawǵa mólsherlengen pedagogikalıq testlerdi jaratıw hám qóllanıw tarawları rawajlana basladı. Test dúziwshiler hár túrli adamlarda reakciya waqıtı birdey emesligin anıqladı.Bul bolsa adamlardıń intellektual qábiletlerin úyreniw zárúrligi hám túrli dárejedegi testler jaratıw usılında ámeliy jumıslar alıp barıw kerek ekenligi haqqında juwmaq shıǵarıwǵa alıp keledi.

Studentlerdiń bilimlerin bahalawdıń túrli usılların analiz etip, testlerdi toparlarǵa ajıratıwǵa úyrenip kórilgen. Ch. Grin óziniń «Test novogo tipa» (Jańa túrdegi test) atlı monografiyasında aldın jaratılǵan hám isletip kórilgen testlerdiń abzallıqları hám kemshiliklerin analiz etip tómendegi usınıslardı berdi:

- test sınaqları ushın mólsherlengen material kólemin anıq belgilew jáne onıń quramındaǵı eń zárúrli bólimlerin ajıratıp alıw;
- usı material ushın test sınaqlarınıń eń maqul túsetuǵın formasın tájiriybe jolı menen anıqlaw ;
- talabalardıń test sınaqları waqtında juwap beriwiniń ortasha tezligi haqqındaǵı ámeliy maǵlıwmatlardı itibarǵa alǵan halda, test sınaqlarınıń dawam etiw waqtın belgilew;
- test sınaqlarındaǵı pikirlerdi bayan etiw tiliniń tuwrılıǵın hám logikaǵa muwapıqlıǵın tekseriw;
- tapsırmalardıń quramalılıǵı artıp barıw tártibinde jaylastırıw, durıs hám nadurıs juwaplardıń mudamı bir náwbette almasıp turıwına jol qoymaw.

Ch. Rassel test sınaqlarınıń nátiyjelerin úyreniwdi dawam ettirip, test sınaqlarınıń maqseti haqqındaǵı sorawǵa juwap beriwge eristi. Rasselning pikirine qaraǵanda, test sınaqlarınıń maqseti studentlerdiń bilimlerin bahalaw yamasa olardıń intellektual rawajlanıw dárejesin anıqlaw menen sheklenbeydi hám testlerdi tómendegi jaǵdaylarda: qaysı materialdan baslap úyreniw zárúr ekenligin támiyinlewde; studentlerdi toparlarǵa bólistiriwde; oqıtıw processinde júz beretuǵın qıyınshılıqlardı aldınan anıqlawda; sonıń menen birge, mámleket aymaqlarınıń oqıw orınlarında belgili bir jastaǵı studentlerdiń jetiskenliklerin salıstırıwda qóllanıwı múmkin.

Pedagogikalıq testlerdiń zamanagóy teoriyası pedagogika, psixologiya, logika, ólshemler teoriyası, matematikalıq statistika, matematika, informaciya teoriyası, kibernetika hám bir qatar pánlerdiń tutas shegaralarında rawajlanıp atır. Sonıń menen birge, testler ilimiy tiykarlanǵan, eń isenimli pedagogikalıq ólshemler quralı retinde tán alınǵan.

Pedagogikalıq testler insaniyat oylawınıń erisken tabıslarınan biri bolıp, tálim procesiniń natiyjeliligin asıradı. Sol sebepli de keleshek áwlad psixologiyalıq, pedagogikalıq hám kásiplik testler norma bolıp qalǵan dáwirde jasap, iskerlik kórsetedi.

Pedagogikalıq testler bilimlerge baha beriwdiń perspektivalı usılı bolıp

esaplanadı.

Ulıwma juwmaqlap aytqanımızda, test usılı anaǵurlım texnologiyalıq esaplanadı. Ol bilimlerdi ózlestiriw sapasın baqlawda professor -oqıtıwshılardıń miynet ónimliligin asıradı hám oqıw baǵdarlamasın tereń hám hár tárepleme ózlestiriliwin támiyinleydi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Ishmuhamedov R. J.Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari..-T.: TDPU, 2004.

2. Yo'ldosheva D. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi asosida ta'lim maqsadini belgilashning didaktik asoslari. –T.: Fan, 2006.

3. Mavlonova R., To'raeva O., Holiqberdiev K. Pedagogika. –T.: O'qituvchi, 2001.

BASLAWÍSH KLASS OQÍWSHÍLARÍN ÚNEMLILIKKE ÚYRETIW ARQALÍ OLARĜA EKONOMIKALÍQ TÁRBIYA BERIW

Z.J.Pirniyazova – Kegeyli rayonı
1-sanlı mektep oqıtıwshısı

Házirgi dáwirde dúnya júzinde kózge taslanıp atırǵan azıq-awqat, ishimlik suwı, paydalı qazılmalar hám usı kibi zatlardıń kemeyip baratırǵanlıǵın, sonday-aq, xalıqtıń sanı kóbeyip baratırǵanlıǵın qatar mashqalalardı keltirip shıǵarıp atırǵanlıǵı únemlik, isbilermenlik kibi qádiriyatlardiń ulıwmalıq sanın ulıwmalıq áhmiyetiniń zárúrligin kórsetip bermekte.

Bizge málim, «ekonomika» sóziniń mánisi keń bolıp, shuqır mazmunǵa iye. Kóp jerlerde bul sóz xalıq ishinde «únemlilik» sóziniń sinonimi sıpatında qollanıladı. Únemlilik haqqında sóz ketkende ısrapkershilikke jol qoymawdı túsinemiz. Mal dúnya qadirin biliwshi insanlar orınsız jerge bir tiyin shıǵarmaydı, ornı kelgende sumdı ayamaydı. Ata-babalarımızdıń óz perzentlerin únemli bolıwǵa úyretkenlerin xalıq awız eki dóretpeleri mısalında kóriwimiz múmkin. Mısalı: únemli bolıw xalıq maqallarında óz kórnisin tapqan. Bul maqqallar júz jıllar dawamında áwladtan-áwladqa ótip, xalıqtıń qálbinde saqlanıp kelgen. Ata-analarımız únemlew ruwxında tárbiyalaw wazıypasına perzentleriniń baxıtlı bolıwınıiń bir shárti, tarbiyanıń bir kórinisi sıpatında qaraǵan. Demek, únemlilik isbilermenliktiń bir kórinisi sıpatında qádiriyat esaplanıp kelingen hám ol azıqlandırıwshı mazmunǵa iye. Bul túsinikti bala sanasına sińdirip barıw ata-ananıń wazıypası bolıp, onı islew tek jeke jumıs bolmastan, bálkim sıyasıy áhmiyetke baylanıslı bolıp esaplanadı. Sebebı, bala ózinde únemlilik tuyǵısın rawajlandırıp barıwı, tek óz miyneti hám basqalardiń miynetinniń qádirine jetetuǵın boladı. Bunı ańlap jetiw balada ózi, ata-anası hám jámiyet jaratqan baylıqlardıń qádirine jetiw, olardı asırap abaylaw kónlikpesi hám tájiriybesi payda bola baslaydı. Balanı jaslayınan baslap ısrapkershilikke jol qoymawǵa, hár bir islegen isin puxtalıq penen orınlawǵa baslap barıwımız maqsetke muwapıq. Bunda tiykarınan bala birinshi náwbette óz ata-anası yaǵnıy shańaraǵı járdem beriwi kerek. Únemli bolıwǵa, únemlewge ádetlengen adamlar tınıshlıq penen ómir súredi. Durıs, jaqsı jasaw, jew, ishiw, kiyiniw kerek, biraq «kórpeńe qarap ayaq uzayt» naqılına ámel qılınsa, basqalardiń nárselerine súyenip orınlanbaydı, kewil de tınısh boladı. Qolında bolǵan pulǵa, múlikke qanaat qılmaǵan adamnıń nápsi dúnya júzi múlkine de qanaat qılmaydı. Ísrapkershilik-orınsız paydasız jumıslarǵa pul hám qarejet sarıplaw bolıp

esaplanadı. Qoldaǵı pul hám qarejetti kerekli jerlerge sarıplaw, jaqsı basqara alıw, ısrapkershilikten saqlanıw lazım. Maba ushın toy hám zıyapatlar qılıp, pul sarp etiw nadanlıq. Ísrapkershilik nátiyjesinde joqshılıq, keyin hár kimniń aqshasına, baylıǵına tayanıw kóre almaslıq kelip shıǵadı.Hár qanday shańaraq málim bir dárámat esabına jasaydı. Partiya hám húkimetimiz shańaraqlardıń ekonomikalıq kúshin asırıwǵa jaqınnan járdem beriw maqsetinde jıldan jılǵa miynetkeshlerdiń aylıq jumıs haqların asırıp atır, pencioner, talaba, jalǵız ana hám mámlekettiń itibarınan shette qalıp atirǵan joq.

Mámleketimiz shańaraqqa ekonomikalıq jaqtan járdem berer eken, shańaraqta keleshek jaratıwshısınıń xarakteri, miynetke múnásábeti, tálim tárbiyası milliy ideyası ósiwin kózde tutadı, shańaraqlardı kúndelik rózger ushın zárur nárseler, úy-jay menen támiyinlew, hayaldıń miynetin jeńillestiriwdi óz aldına wazıypa qılıp qoyadı. Bul ese ózbek, qaraqalpaq shańaraqlarınıń bekkemleniwinde, byudjet hám xojalıq rawajlanıwında zárur áhmiyetti payda etedi. Shańaraqta balani jaslıǵınan basalp-aq shańaraqtıń ekonomikalıq máselelerin sheshiwge uyretiw birinshiden balanıń ata-ana aldındaǵı qádirin asıradı, balanıń ózine isenimi kúsheytedi, ekinshiden pul sarıplaw mádeniyatına esap-kitabına, únemlilikke uyretiledi. Shańaraq qojalig'inin' ekonomikaliq ma'seleri demokratik tiykarinda, ha'mme shańaraq aǵzaları menen ótetuǵın shańaraqlarda pul qárejet sebepli janjeller júz bermiydi, bálki shańaraq aǵzalari kollektivi jánede birlestirildi. Quranda hám payǵambarımız nandi qádirlew, usaǵın túsirmew sawap ısrapkershilik qattı gúna ekenligi aytılǵan. Hádden tıs bayıp ketiw menmenlikke beriliw, insapsızlıq basqalardıń haqına qıyanet etiw, urlıq musulmanshılıqqa jat qásiyetler qatarına kiritilgen. «Únemlilik, abadanlıq gilti» — dep jaslardı tejemli bolıwǵa shańaraqta tárbiyalap barǵan.[1]

Juwmaqlap aytqnda, baslawısh klass oqıwshıların jaslayınan baslap olardı únemlilikke úyretip barıw kerek. Olardı únemlilikke úyretiw arqalı ekonomikalıq tárbiya sanasına sińdirilip barıladı. Ásirese, sabaqtan yamasa basqada jumıslardan awısıp qalatuǵın bos waqıtlardı únemlew haqqında oyshıl ilimpazlar tárepinen bildirilgen pikirler – baslawısh klass oqıwshıların sabaqtan bos waqıtlarınan únemli paydalanıwǵa ádetlendiriw keleshekte jas áwladlarǵa turmısta óziniń sózsiz unamlı tárepin tiygizedi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1.Danıshpanlardıń úgit násiyatlawshı sózleri hám hikmetli sózleri [Awdarǵan hám túplegen Sh.Zunnun. Kiris sózi S.Hasanovich] Ádebiyat hám sanaat baspsı. 1988-272 b. – (Az-azdan úyrenip dana bolar).

TARIYX SABAQLARINDA INTERAKTIV METODLARDAN PAYDALANIW ABZALLIQLARI

G.A.Primbetova– Nókis qalalıq
9-sanlı mektep oqıtıwshısı

Tariyx sabaqlarında berilgen materialdıń oqıwshılar tárepinen ózlestiriliwi dárejesine sabaqtıń durıs shólkemlestiriliwi, onı jetkerip beriw metodları hám usıllarınıń temaǵa sáykes tańlanǵanlıǵı, oqıtıwshı tárepinen olardıń nátiyjeli qollanılıwı áhmiyetli rol oynaydı. Bul baǵdarda ullı pedagoglar tárepinen túrli sabaq formaları oylap tabılıp, bilim beriw sıpatın arttırıw máseleleri kórip ótilgen.

Oqıwshıǵa ózinshe islew, izleniw imkaniyatın jaratıp beriw haqqında orta ásir oyanıw dáwiri oyshılları da óz pikirlerin bildirip ótken. Ullı francuz oyshılı Mishel' Monten' bul haqqında: «Men ustazdıń bir ózi sóylep hám sheshim qabıllawın qálemeymen; men onıń óz tárbiyalanıwshısın da tıńlawın qáleymen» - degen edi [1. 71].

Oqıtıwshı ushın sabaq waqtında artıqsha kóp kúsh sarplanbaǵanlıǵı menen, sabaqqa tayarlanıw momentinde kóp izlenis talap qılınadı hám sabaq dawamında oqıwshılardıń jumısın qadaǵalaw, olardı bahalawda joqarı sheberlik kórsetiwi zárúr boladı. XVIII-ásir filosofı Jan Jak Russo tárbiya máselesi haqqında tómendegi pikirlerdi bildirip ótken: «Eger siz óz oqıwshıńızdıń aqılın tárbiyalaǵıńız kelse, onıń aqılın basqaratuǵın kúshin tárbiyalań» [2. 79-81].

Sonlıqtanda sabaqta interaktiv oqıtıw formalarınan, kórgizbelilikke itibar qaratıw, sayaxat sabaqlarınan paydalanıw, bulardan tısqarı, oqıtıwshı tárepinen islengen hár qanday háreket bilim beriw nátiyjeliligin arttırıwda unamlı nátiyje berse, onnan paydalanıw maqsetke muwapıq boladı.

Ulıwma bilim beriw mekteplerinde oqıwshılar ushın tiykarǵı qural hám bilim alıw deregi sabaqlıq bolıp esaplanadı. Biraq, usı sabaqlıqta berilgen maǵlıwmatlardı oqıwshılar qalay ózlestirip atır, oqıwshılarǵa maǵlıwmatlar qanday usıllar menen jetkeriw kerek? Bul sorawlar, álbette, hár bir oqıtıwshını oylandırıwı tábiyiy. Sonlıqtanda, biz tómende názerińizge usınbaqshı bolǵan shınıǵıwlar «tariyxıy diktant» dep atalıp, ol oqıwshılardıń biliw, ózin sınap kóriw, qátelerdi tabıwǵa qızıqtırıw baǵdarında háreketlendiriwshi shınıǵıw esaplanıp, oqıtıwshılarǵa metodikalıq járdem beredi degen úmittemiz.

Tekstli tariyxıy diktant.

Sabaq barısında oqıtıwshı oqıwshılardıń sabaqlıq teksti menen islesiw kónlikpelerin qáliplestiriw hám tema mazmunın ózlestirgenligin anıqlaw maqsetinde tekstli tariyxıy diktanttan paydalanıw múmkin. Bul shınıǵıwdı ámelge asırıw ushın okıwshılarǵa temanıń mazmunın ashıp beriwshi tekstler beriledi. Oqıwshılar belgilengen waqıt ishinde tekstte túsirilip qaldırılǵan orınlarǵa terminler, tariyxıy atamalar yamasa tariyxıy shaxslardıń atları jazadı hám tekstti tolıqtırıladı. Bul shınıǵıwdı orınlaw dawamında oqıwshılar sabaqlıq teksti menen islesiw waqtında nelerge dıqqat-itibarlı bolıw kerek ekenligin ańlaydı, este saqlap qalıw qábileti rawajlanadı, oqıtıwshıǵa taza temanı bekkemlew imkaniyatın beredi.

Tekstli tariyxıy diktant: Úlgi:

Samaniyler húkimdarlıǵı dáwirinde jer iyeliginiń ……, …….., ……., ……., hám ……dep atalıwshı 5 túri bar bolǵan. Joqarı mártebeli ruwxanıylar hám seyitlerdiń qol astındaǵı jerler «…….» dep atalǵan. Bunday imkaniyatqa iye bolǵan múlk iyeleri mámleketke kóbinese ónimniń 1/10 esabında ……salıǵın ǵana tólegen.

Sol zamanda ijarashılar …….. yamasa «qosshılar» dep atalatuǵın edi. Paytaxt sarayında …. den artıq alım, shayır hám kórkem-óner iyeleri dóretiwshilik penen shuǵıllanǵan. Abu Rayxan Beruniy, ……., Bayhaqiy …….. miynetlerin sultan Ma'sudqa baǵıshlaǵan.

Tekstti tolıqtırıw:

«mulki sultanıy», «mulk jerleri», «waqım jerleri», «mulki xos» hám «jámáát jerleri», «mulki xos», «úsir», «barzikar», 400, «Qonuniy Ma'sudiy», «Tarixi Ma'sudiy».

Juwmaqlap aytqanda, biz joqarıda usınıs etken shınıǵıwlar oqıwshılarda sabaqlıq teksti menen islesiw kónlikpesin payda etedi, tariyxıy bilimlerdi qáliplestiredi, úyrengen teoriyalıq bilimlerin ámeliy qollana alıwǵa úyretedi hám eń áhmiyetlisi, sabaqtı nátiyjeli ózlestiriwge óz járdemin tiygizedi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1.Piskunov A. I. Xrestomatiya po istorii zarubejnoy pedagogiki.- M.: Prosveshenie, 1981.

2.Dvorcov A. T. Jan Jak Russo. -M.: Nauka. 1980.

3. Muxamedjanov. A. 7-klass «Ózbekstan tariyxı» sabaqlıǵı. - T. 2013.

4. Usmanov Q, Juraev U, Narqulov N, 8-klass «Ózbekstan tariyxı» sabaqlıǵı. –T. 2014.

BASLAWISH KLASS MATEMATIKA PÁNIN OQÍTÍWDA PROEKTLI TEXNOLOGIYADAN PAYDALANÍWDÍŃ PEDAGOGIKALÍQ SHARAYATLARÍ

M.M.Salieva - Nókis MPI magistranti

Proektli tálim texnologiyasınan baslawısh klass oqıwshılarınan baslap nátiyjeli paydalanıw múmkin, sonıń menen birge dástúriy sistemanı almastırmay, bálki onı organikalıq túrde toltırıw hám keńeytiw múmkin. Kishi mektep oqıwshılarınıń jası, psixologiyalıq hám fiziologikalıq qásiyetlerin esapqa alǵan halda, baslawısh klastaproekt iskerligin shólkemlestiriwde oqıwshılarproekt jumıslarınıń temaların oqıw pánleri mazmunınan yamasa olarǵa jaqın bolǵan tarawlardan tańlawı maqsetke muwapıq boladı. Proekt ústinde islew processinde kishi jastaǵı oqıwshılar menen ekskursiyalar, baqlaw júrigiziwler, social háreketlerdi ótkeriw usınıs etiledi.

Baslawısh klaslarda proektli tálim texnologiyasınan paydalanıwda oqıwshılardı proekt iskerligi menen tanıstırıwdıń tómendegi izbe-izligi nátiyjeli bolıp tabıladı: qısqa múddetli (1-2 sabaq), bir temalı proekt uzaq múddetli, pánler-ara, jeke proektlerge deyin, gruppaǵa hám pútkil klasqa texnologiyadan paydalanıp sabaq shólkemlestiriledi. Oqıwshılarǵa baslawısh klaslardan baslap aratorlıq kórkem óneri uyretiledi. Bul jasta baslawısh klass oqıshıları ushın júdá qıyınshılıq tuwdıradı.

Baslawısh klaslarda proektli texnologiya iskerliginiń bólek áhmiyeti sonda, onıń processinde kishi jastaǵı oqıwshılar mektepden tısqarı social ámeliyattı ózlestiredi, zamanagóy turmıs sharayatlarına iykemlesedi. Baslawısh klaslarda proektli texnologiya tiykarında oqıtıw texnologiyasınan paydalanıw shaxsda ǵárezsizlik, maqsetlilik, juwapkershilik, baslamashılıq, qatańlılıq, tolerantlıq sıyaqlı paziyletlerdi qáliplestiriwge xızmet etedi.

Proektli texnologiya iskerligi jas oqıwshılarǵa eń úlken tásir kórsetetuǵın bir neshe kompetenciya gruppaları bar bolıp, olar tómendegilerden ibarat:

- izertlew (ideyalar jaratıw, eń jaqsı sheshimdi tańlaw);
- social óz-ara tásir (oqıw iskerligi procesinde sheriklik qılıw, klaslaslarına járdem beriw hám olardıń járdemin qabıllaw, birgeliktegi jumıs baǵdarın baqlaw jáne onı tuwrı jóneliske jóneltiriw);
- bahalaytuǵın (kurstı, óz iskerliginiń nátiyjesin hám basqalardıń iskerligin bahalaw);

- informaciya (kerekli maǵlıwmatlardı ǵárezsiz túrde izlew; qanday maǵlıwmatlar yamasa qanday kónlikpeler jetispewshiligin anıqlaw);

- prezentaciya (tıńlawshılar menen sóylesiw; proektlestirilmegen sorawlarǵa juwap beriw; túrli kórgezbeli qurallardan paydalanıw; kórkemlilik múmkinshiliklerin kórsetiw);

- refleksiv (sorawlarǵa juwap beriń: “Men neni úyrendim?”, “Men neni úyreniwim kerek?”);

- basqarıw (procesti proektlestiriw; iskerlikti shólkemlestiriw - waqıt, resurslar; qarar qabıllaw; jámáátlik máseleni orınlawda juwapkershilikti bólistiriw).

Sonday etip, proektli texnologiya iskerliginde qatnasqan jas talabalar tómendegilerdi kórsetedi:

- tiykarǵı izertlew usılların úyreniw hám ózlestiriwge tayınlıq (ádebiyattı analiz qılıw, informaciya dereklerin izlew, maǵlıwmatlardı jıynaw hám qaytaislew, alınǵan nátiyjelerdi ilimiy túsindiriw, jańa mashqalalardi kóriw hám saplastırıw, boljawlar, olardı sheshiw usılları) – házirshe oqıtıwshı hám ata-analardıń járdemi tiykarında ámelge asırıladı;

- kompyuter sawatlılıǵın ózlestiriwge tayarlıǵı, audio visual hám multimedia úskeneleri menen islew qábileti;

-baylanıs qábiletin iyelew, tolerantlıq ;

Kognitiv mashqalalardi sheshiw ushın túrli oqıw pánleri boyınsha aldın analınǵan bilimlerdi birlestiriw qábileti.

Baslawısh klaslarda proekt texnologiyasınan paydalanıw natiyjeliligi joybar temasın tańlawda oqıwshılardıń jas ózgesheliklerin esapqa alıw, onıń túrin, dúzilisin hám joybar ústinde islewde oqıwshılar iskerligin muwapıqlastırıwda oqıtıwshınıń qatnasıw dárejesin anıqlawǵa baylanıslı bolıp esaplanadı.

Izertlew procesinde biz nátiyjeli pedagogikalıq usıllardan paydalanıw baslawısh klastan baslanǵandı eń úlken baslanǵısh nátiyje beriwine isenimli boldıq, sebebi balalardıń oylawın ele de maslasıwshı, plastic hám jańa hámme zatqa ashıq. Bul jumıs tálimniń orta hám joqarı buwınlarında da sistemalı hám hártárepleme dawam ettiriliwi shárti menen sapa tárepinen jańa tálim ónimi – tereń etikalıq, adamgershilikli hám dóretiwshi, tek ǵana pikirlew, bálki pikirlew qábiletine iye shaxstı kútiw múmkinligin jaratıw hám miyir-shápáátke tarbiyalap baradı.

Sonday etip, biz úyreniwi maqsetin ámelge asırdıq, matematika sabaqlarında AKT dan paydalanǵan halda proektli texnologiya iskerligin shólkemlestiriw qásiyetlerin ashıp berdik. Biraq, bul tema qosımsha úyreniw hám ámeliy ámeliyattı talap etedi.

Soǵan qaramay, matematika sabaqlarında proekt ústinde islewdi shólkemlestiriw mashqalası aktuallıǵısha qalıp atır, sebebi izertlew alıp barılıwı múmkin bolǵan kóplegen sorawlar bar. Informacion-kommunikaciya texnologiyalarınan paydalanǵan halda baslawısh klaslarda matematika sabaqlarında proekt iskerligin shólkemlestiriw mashqalası júdá zárúrli hám júdá kem rawajlanǵan. Biz oylaymız proektli texnologiyada matematika sabaqlarında kóbirek paydalanǵan maqsetke muwapıq.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Воронцов А.Б. Сборник проектных задач. Начальная школа: пособие для учителей / А.Б. Воронцов, В.М. Заславский, О.В. Раскина и др. – Вып. М.: Просвещение, 2012. – 144 с.

2. Маркушевская Е.А. Дидактико-методическая готовность будущих учителей начальных классов к личностно развивающей педагогической деятельности // Начальная школа «До и после». – 2013. – № 1.

3. Новикова Т.Д. Проектные технологии на уроках и во внеучебной деятельности // Народное образование. – 2009. – № 8-9.

KISHI MEKTEP JASINDAǴI OQIWSHILARDIŃ ANA TILI SABAQLARINDA KLASTAN TIS JUMISLARDI SHÓLKEMLESTIRIW

S.Saburova - Nókis MPI doktorantı

Klastan tıs oqıw sabaqlarınıń ózgeshelikleri, birinshiden, klastan tıs oqıw sistemasınıń basqıshları menen, ekinshiden,oqıw wazıypaları hám dástúr menen, úshinshiden, aldına qoyılǵan tárbiyalıq wazıypalar menen, tórtinshiden, oqıwshı lardıń qızıǵıwı menen belgilenedi.

1-ĸlasta tayarlıq basqıshında jańa tekst oqıtıwshı tárepinen oqıp berilse,tiykarǵı basqıshtaǵı sabaqlarda jańa kishi kólemdegi tekistti oqıwshılar oqıydı.

Keyingi basqıshlarda shıǵarma analizine tiyisli jumıslar keńeyttiriledi, oqıwshılar oqıǵanların salıstırıwǵa, ulıwmalastırıp juwmaqlawǵa úyretiledi,qaharmanların elementar táripleydi.[1.15]

Rollerge bólip oqıtıwdan paydalanıladı. Tiykarǵı basqısh klastantıs sabaqlarında 2-klasta háptede 1-márte, 3-4-klaslarda 2-háptede 1-márte ótkeriledi. Oqıwshılar ózbetinshe oqıwǵa úyretiledi, olar “Jetkenshek” gazetası menen tanıstırıladı, yaǵnıy balalar kórsetiwi menen tanıstırıladı. Bul basqıshta ózbek, shet el ádebiyatı jazıwshılarınıń hár túrli janırdaǵı, temalarinan paydalanıladı. Qosımsha saxnalastıwlardan paydalanıladı. Bir sabaqqa oqıwshılar bir neshshe kitaplar oqip kelip, olar haqqında óz pikirlerin aytadi. Qaharmanların táriplep súwret sızadı. Jaziwshılar dóretiwshiligine tiyisli kesheler shólkemlestiriledi. Usı tárizde ádebiyattı súyetuǵın, erkin pikir júrite alatuǵın kitap súyer oqıwshını rawajlandıradı. [2.8]

Klastan tıs oqıw sabaqlarında oqılǵan kitaptı analiz etiw, dóretiwshilik penen qayta bayanlaw, súwretler sızıw, tásirli oqıw, kitaplar usınıs etiw usıllarınan keń paydalanıladı.

Klastan tıs oqıw sabaqlarında ózbetinshe jumıslar alıp barıladı. Baslawısh klaslardińoqıw sabaqlarında soraw-juwaplar ústinde islew, klastantıs oqıw, tekst ústinde islew, qayta gúrriń etiw, reje dúziw sıyaqlı birqansha jumıs túrlerinen keń túrde paydalanıladı.

Sabaqlıqlardıń bilim deregi, tárbiya orayı ekenligi dálillewdi talap etpeytuǵını haqıyqat. Biraq ol ózi menen tillese alatuǵın oqıwshıǵa ǵana óziniń kewilin ashadı. Sebebi hár qanday sabaqlıq oqıwshınıń muǵallim tapsırması tiykarındaǵı óz betinshe xizmeti arqalı ózlestiriledi.Baslawısh klass oqıwshısı sabaqlıq tekstin oqıw, onıń soraw-juwapları ústinde bas qatırıw, bayan, shıǵarmalar jazıw, teksttiń mazmunın qayta gúrriń etiw, qısqartırıp hámde bas qaharmanlardı ózgertirip gúrriń etiw, ádebiy qaharmanlarǵa xatlar jazıw waqtında ápawayıoqıwshıdan tvorchestvolıq oqıwshı dárejesine kóteriledi. Sabaqlıq hám ondaǵı soraw, tapsırmalar ústinde islew kónlikpelerin iyelegen oqıwshı ǵana onda berilgen bilimlerdi tereń ańlaydı, tiyisli

juwmaq shıǵara aladı. Oqıwshınıń sabaqlıq boyınsha xizmeti sabaq waqtında baslanıp, úyde óz betinshe jumıslar islew dáwirinde tolıq qáliplesedi. Sabaqlıq ústinde islew (sabaqlıqta berilgen tekstti oqıw, soraw, tapsırmalar járdeminde mazmunın ózlestiriw, reje dúziw, qayta gúrriń etiw) arqalıoqıwshı berilgen tekstti bahalaw dárejesin iyeleydi.[3.22]

Oqıwshılarda baǵdarlama talapları dárejesinde bilim, kónlikpelerdi payda etiw túrli jollar arqalı ámelge asırıladı. Al olardıń barlıǵında sabaqlıq-oqıwshı -muǵallimniń birgeliktegi isi bas másele bolıp esaplanadı. Sabaqlıq ilim hám pánniń eń sońǵı jetiskenlikleri tiykarında jazılǵan bolsa da oqıwshılarǵa sabaqlıq penen islew jolları izbe-iz úyretilmese kózde tutılǵan nátiyjege erisip bolmaǵanınday, sabaqliqta pánniń jetiskenlikleri pedagogikalıq kóz-qarastan durıs berilmese, oqıwshılardıń jası, kóz-qarası, ápiwayı, qızıqlı tilde, tártipli túrde berilmegen bolsa, muǵallim-oqıwshı birgeliktegi isi kewildegidey nátiyje bermeydi.

Klastan tıs oqıw sabaqlarında óz betinshe jumıstıń tiykarǵı formalarınan birioqıw tapsirmalarıbolıp esaplanadı. Oqıw tapsırmaları jeke tártipte óz betinshe bilim alıw hám ózlestirilgen bilimlerdi ámelde qollanıwǵa qaratılǵanlıǵı menen tálim ózine tán orın tutadı. Hár qanday tapsirmada oqıwshınıń bilimi, tájiriybesi,oqıw predmetine qızıǵıwı esapqa alınǵan jaǵdayda ǵana jaqsı nátiyjege erisiw múmkin. Oqıwshınıń úyge berilgenoqıw tapsırmaları boyınsha xizmetı sabaq waqtındaǵı xizmetinen ayırmashılıǵı, ol tapsırmanı orınlawda muǵallimniń, klass jámáátiniń járdemine emes, al óz bilimi hám tájiriybelerine súyenedi. Bunday sırtqı tásirdiń bolmawıoqıwshı imkaniyatına keń jol ashadı. Bul jerde eń tiykarǵısı sırtqı tásirdiń bolıw-bolmaslıǵı emes, bálkim oqıwshınıń óz ústinde isley biliw, erkin pikir júrite alıw kónlikpesiniń qáliplesiwi bolıp esaplanadı. Soraw-tapsırmalar óz betinshe analiz etiw, pikir júrite biliw, ulıwmalastırıw hám juwmaq shiǵariwdı talap etiwi menen tálim sistemasında áhmiyetli orın tutadı.

Oqıwshılardiń tekstti óz sózleri menen gúrriń etip beriwlerine erisiwde tekst boyınsha dúzilgen belgili reje tiykarında qayta ayttırıw jaqsı nátiyje beredi. Reje dúziw waqtında tekst mazmunın oyında qayta analiz etken oqıwshı onı óz sózleri menen gúrriń etiwde qıynalmaydı. Reje dúziw ótilgen temanı tereń ózlestiriwdiń áhmiyetli shártlerinen biri bolıp tabıladı. Tekstti puxta úyrenbegen oqıwshı rejeni de dúze almaydı, demek olardıń biri ekinshisi menen tiǵiz baylanıslı . Tekst mazmunın óz sózleri menen gúrriń etiwde pánler arasindaǵi baylanis ana tili hámoqıw sabaqlarınıń óz-ara baylanısıoqıwshıǵa maqul keliwi múmkin;[3.56]

Tekst mazmunı ústinde islewdiń tiyimli usillarinan bolǵan qısqartırıp gúrriń etiwde:

a) avtor tárepinen alǵa qoyılǵan pikirdi ajıratıp kórsete biliw;

b) tekistte súwretlengen áhmiyetli máselelerdi qaldırıp qoymaslıq;

v) tiykarǵı pikirlerdi óz-ara baylanısta bayan etiw;

g) sózlerdiń basqalarǵa túsinikli bolıwına erisiw sıyaqlı talaplarǵa qatań túrde boysınıwdı talap etedi.

Baslawısh klaslarda klastan tıs oqıw ushın tekstlerdiń dizimi berilmeydi, bul bolsa muǵallimniń wazıypasına júkletilgen. Klastantıs oqıwǵa kitap buyırıwda klass jámáátiniń bilim dárejesi hám baǵdarlama talaplarınan kelip shiǵip:

a) tárbiyalıq maqseti kózde tutıladı;

b) gúrrińniń hár túrliligi esapqa alınadı;

v) balalardıń jas ózgeshelikleri názerde tutıladı;

Klastantıs oqılǵan shıǵarmalar boyınsha gúrrińlesiw ushın ulıwma orta tálim mekteplerinińI-II klaslarında háptede bir márte, III-IV klaslarda eki háptede bir márte waqıt ajıratılǵan. Mámleketlik tálim standartı talaplarına juwap beriw ushın tálim-tárbiyanıń túrli forma hám metodlarinan ónimli paydalaniwdi talap etedi. Klastan tıs oqıw bul jerde úlken imkaniyatqa iye. Klastan tıs oqıw klastaoqıw menen baylanıslı shólkemlestiriledi. Klastan tıs oqıw ushın zárúr bolǵan kónlikpelerdi qáliplestiredi, teksttiń mazmunin túsiniwge úyretedi, til baylıǵın asıradı. Klastan tıs oqıw qızıqlı, ózine tarta alatuǵın xizmet bolıp, ulıwma balanıń biliw qábiletin bayıtadı. Baslawısh klass muǵallimleri klastan tıs oqıw waqtında oqıwdı endi ǵana úyrengen balalar menen islesiwi sebepli kitap penen tanısıw, durıs hám tásirlioqıw metodlarınan keń paydalanadı. [3.67]

Baslawısh klaslardıń tayarlaw basqıshlarında kitap penen tanıstırıw arqalıkitapqumarlıq mádeniyatı boyınsha dáslepki túsinikler berilip, tiykarǵı basqıshta muǵallimniń tapsırmasınan kóre, al onıń járdemisiz, óziniń tájiriybeleri tiykarında zárúr bolǵan kitaplardı óz betinshe tańlawǵa úyretilse, juwmaqlawshı basqıshta kitapqumarlıqqa tiyisli óz betinshe xizmet qáliplestirilip barıladı. Bul dáwirde soǵan erisiw kerek, baslawısh klastı pitkergen oqıwshı keminde 10-15 jazıwshınıń atın biletuǵın, olardıń shiǵarmalarınan kishi bólimlerdi oqıwǵa úlgeretuǵın boladı.[4.87]

Paydalanılǵan àdebiyatlar

1. A.Embergenova. Methodology for improving the spelling literacy of students in the lessons of the native language in primary grades (on the example of Karakalpak language schools)

2. Qosimova K., Matchonov S. va b. Ona tili o‘qitish metodikasi. Boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabalari uchun darslik. –T.: Noshir, 2009. –352 b.

2. Matchonov S., G‘ulomova X., Suyunov M., Boqiyeva H. Boshlag‘ich sinflarda o‘qish darslarini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish.–T.: Yangiyo‘l poligraf servis, 2008. –224 b.

3. Nauruzbaeva A., Embergenova A. Linguodidactic fundamentals of teaching students how to make sentences in karakalpak language lessons

4. Львов М.Р. Методика развития речи младших школьников. Пособие для учителей начальных классов. – Москва. 2005. –42с.

JOQARI OQIW ORINLARI TALABALARINIŃ REPRODUKTIV SALAMATLIQQA TIYISLI BILIMLERDI RAWAJLANDIRIW PROCESLERI

Z.B.Shaniyazova - RXBXQT hám QAAO docent.
G.A.Tulepova - Nókis MPI tayanısh doktorantı

Mámleketti modernizaciyalaw hám jańalaw processlerinde tálim sistemasın reformalaw hám tálim-tárbiya procesi qatnasıwshılarına zárúrli hám jetkilikli dárejede shárt-shárayatlardı jaratıp beriliwinen tiykarǵı maqset hár tárepleme rawajlanǵan, jańalanıw hám rawajlanıw processlerine maslasıwshı, joqarı ruwxıy hám kásip-óner

mádeniyatına, dóretiwshilik jáne social aktivlikke, sociallıq-siyasiy turmısda ǵárezsiz pikirlewge iye bolǵan, jámiyet, mámleket hám shańaraq aldında óz juwapkershiligin sezim etetuǵın puqaralardı tárbiyalawdan ibarat.

Studentlerdi ana watanǵa muhabbat hám sadıqlıq, watan hám patriotlıq sezimlerin olar kewili hám sanasına sińiriw, salamat turmıs tárizi onıń mazmun-mánisi, áhmiyeti hám zárúriyatı baǵdarlarında túsinikler qáliplestiriw hám rawajlandırıw baǵdarlarında ruwxıy -bilimlendiriw islerdi shólkemlestiriw hám basqarıw menen baylanıslı funksiyalardı orınlaw baǵdarındaǵı shólkemlestiriwshilik, izertlewshilik hám dóretiwshilik qábiletleri hám de zárúrli áhmiyet kásip etiwshi shaxsıy sapalardıń qálipleskenligin óz ishine aladı. Bul óz gezeginde bolajaq oqıtıwshılarda reproduktivlik mádeniyattı qáliplestiriw hám rawajlandırıw baǵdarındaǵı bilim, kónlikpe hám ilmiy tájriybelerdi rawajlandırıw tiykarında olarda fizikalıq tárepten saw, dóretiwshi, izleniwsheń, anıq pikir júritetuǵın jaslardı tárbiyalaw zárúrli áhmiyet kásip etiwshi shaxsıy sapalardı qáliplestiriw hám rawajlandırıwdı talap etedi. Salamat turmıs tárizi keń mánisli túsinik qatarına kiredi.

Ol ónimli miynet qılıw, aktiv dem alıw, sport penen turaqlı shuǵıllanıw, shınıǵıw, organizmdi shınıqtırıw, shaxsiy kásiplik hám psixogigiyenaǵa ámel qılıw, tuwrı awqatlanıw, zıyanlı ádetlerden ózin tıyıw, hár jılı shıpaker kóriginen ótip turıw hám salamat shańaraqtı qáliplestiriwde óz ańlatpasın tabadı. Sonıń menen birge salamat turmıs turmıs tárizi - bul shaxstıń saw shańaraqtı qáliplestiriw hám saw perzent kóriw menen baylanıslı bolǵan kónlikpelerinde de óz ańlatpasın tabadı. Búgingi kúnde joqarı tálimde student-jaslardı intellektuallıq, kásiplik, materiallıq rawajlanıw talapların qandırıwda olardaǵı salamat turmıs tárizi, boyınsha bilim, kónlikpelerdi, reproduktivlik mádeniyattı qáliplestiriw tálim maqsetleriniń tiykarǵı bólegi bolıp esaplanıp atır. Házirgi kúnde ilimiy-texnika rawajlanıwı jetiskenliklerinen keń paydalanıp kelinip atırǵan bir waqıtta analardıń kesellikleri, balalar ólimi, hálsiz, mayıp balalardıń tuwılıwı muǵdarınıń artıp baratırǵanlıǵı, analar hám balalar salamatlıǵınıń jamanlasıwı sıyaqlı qolaysızlıqlardıń da gúzetilip atırǵanlıǵı tikkeley shańaraq máselelerine, analar hám balalar salamatlıǵına, saw analardıń saw perzentlerdiń tuwılıwı máselesine bólek itibar beriwdi, jaslardı, ele shańaraq qurıp úlgermestenaq olardı shańaraqlıq turmısqa hár tárepleme tayarlaw menen bir qatarda olarda shańaraqta perzentlerdiń dúnyaǵa keliwi hám usınıń menen baylanıslı máselelerge tiyisli ilimiy tiykarlanǵan bilimlerin waqıtında hám joqarı dárejede beriwdi talap etedi.

Saw-salamatlıq shaxstıń social biologiyalıq ósiw processindegi tiykarǵı faktor bolıp esaplanadı.Usı túsinik analizine ádebiyatlarda túrlishe jantasıwlar ilgeri súrilgen.“Saw-salamatlıq - bul organizmniń tirilik jaǵdayı, keselliktiń joq ekenligi” dep anıqlama berilse, pútkil jáhán salamatlıqtı saqlaw shólkemi salamatlıq túsiniginiń tómendegi tariypin usınıs etedi, yaǵnıy : “Salamatlıq - bul tekǵana kemshilikler hám keselliklerdiń joq bolıwı, bálki onı tolıq fizikalıq, psixik jáne social-ruwxıy, tabıslı qorǵawdan ibarat esaplanadi”. Joqarıdaǵı túsindirmelerge anıqlıq kiritetuǵın bolsaq, bizińshe “Saw-salamatlıq - bul insannıń shın mániste keselliklerden jıraq bolǵan fiziologikalıq intellektual jaǵdayıdır”.

Izertlewler sanı kórsetedi, insan salamatlıǵınıń 20 -25% átirap -ortalıq tásirinde, 20% násillik faktorlar tiykarında, qalǵan 55% hár túrlı sebepler, óz den sawlıǵın

turmıs tárizine bolǵan itibarı tásirinde qálipleser eken. Saw-salamatlıq máseleleri boyınsha keltirilgen usı dáliller shaxstıń salamat turmıs tárizi boyınsha qıyalları, sawatlılıq dárejesi shaxstıń ósip, erjetiwinde tiykarǵı faktor ekenligin tastıyıqlaydı.

Medicinalıq ensiklopediyalarda saw-salamatlıq túsinigi 4 tiykarǵı jóneliske bolıp úyreniledi.

1. Jaǵdayı boyınsha salamatlıq.Bul jónelis organizmniń ulıwma jaǵdayın belgileytuǵın, onıń biologiyalıq ósiwi hám rawajlanıw procesin belgileydi.

2. Háreket boyınsha salamatlıq. Bul jónelis insan organizmi hár túrlı aǵzalarınıń háreket wazıypaların támiyinlew, ósiw dárejesin belgileydi.

3. Psixik salamatlıq. Bul termin pánge 1979 jılda kiritilgen bolıp, insan psixik jaǵdayın anıqlaydı. Shaxstıń psixik jaǵdayı, yaǵnıy quwanısh -uwayımları, túrli ózgerisler, waqıyalardıń saw-salamatlıqqa bolǵan tásirin tábiyiy jáne social múmkinshiliklerinen kelip shıǵıp úyrenedi.

4. Ruwxıy salamatlıq. Bul shaxstıń jámiyette óz ornın tabıwı, óz minez-qulqları, ishki keshirmelerin tártipke salıw, ulıwma insanıylıq qádiriyatlarǵa sadıqlıq hám olardan turmıs tárizin jolǵa qoyıwda paydalanıw, salmaqlı turmıslıq jaǵdaylarda aqılǵa say jol tańlaw kónlikpeleriniń qáliplesiwi menen belgilenedi. Rus ilimpazları T.F.Akbashev, B.A.Klassov insannıń ruwxıy salamatlıǵın úsh faktor birliginde yaǵnıy social, intelektual hám reproduktivlik salamatlıq penen toltıradılar.

Olardıń pikrine qaraǵanda, intellektuallıq salamatlılıq pikirlew, informaciyalardı qabıllaw jáne onı jetkiziwde óz ornın tawsa, social salamatlıq, insandı social aktivliginde jámiyette óz ornın tabıwı, kásiplik kamalıda óz ańlatpasın tabadı. Reproduktivlik salamtlılıq bolsa ata-analar menen bolǵan baylanısıda, shańaraqqa tiyisli munasábetler, perzent kóriw jáne onı tárbiyalaw menen baylanıslı bolǵan jaǵdaylarda kórinetuǵın boladı. Psixik salamatlıǵın bolsa insan shın qálbinen ulıwma qolaylıqqa iyelewi, turpayınıń proporcional tárizde basqarıwı, sonıń menen birge, ruwxıy salamatlıǵı bolsa qádiriyatlar sisteması, social ortalıqta individ turpayınıń turaqlılasıwı sıyaqlılardı óz ishine aladı. Joqarıda keltirilgen izertlewlerde reproduktivlik salamatlıq bólek jónelis retinde úyrenilmegen bolsada, shaxs ruwxıy salamatlıǵınıń strukturalıq bólegi retinde izertlep ótilgen.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. O`zbekiston Respublikasi "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi". Barkamol avlod - O`zbekiston taraqqiyotining poydevori. - T.: Sharq nashriyot-matbaa kontserni, 1997. - 31-61-b.

2. Askarxo'jaeva M.I., Hakimova N.A. Bog'chalarda o'zbek tilini o'rgatish. - Toshkent, 1994.44-b

3. Boboyorova G. Bolalarni maktabga tayyorlashda interfaol usullardan foydalanish. Maktabgacha ta'lim j., 2007. 6-son. -14 b.

4. Professor Oysha Xasanboyeva “Maktabgacha ta’lim fidoyisi va oilashunosi” Respublika ilmiy-amaliy talabalar anjumani Materiallari Toshkent –2020

MEKTEP BALALARINA EKOLOGIK TÁLIM-TÁRBIYA BERIWDE INNOVACION USILLAR

Z.B.Shaniyazova - RXBXQT hám QAAO docent
G.A.Tulepova - Nókis MPI tayanısh doktorantı

Ózbekstan ǵárezsizliginiń dáslepki jıllarınan baslap mámleketimizde ekologiyalıq máseleler, tábiyatda júz berip atırǵan qolaysız hádiyseler áqibetin saplastırıw, júz beriwi múmkin bolǵan bunday jaǵdaylardıń aldın alıw sıyaqlı aktual wazıypalarǵa úlken itibar qaratıp kelinip atır. Insannıń tábiyatqa nadurıs munasábeti nátiyjesinde júzege keletuǵın unamsız jaǵdaylardıń aldın alıwda ekologiyalıq tálim-tárbiyanıń ornı úlken.

Ózbekstan Respublikası Kadrlar tayarlaw milliy programmasında úzliksiz tálimniń iskerlik kórsetiw principleri qatarında «tálimniń insan qábiletleriniń ashılıwı jáne onıń tálimge salıstırǵanda bolǵan hár túrli mútajliklerіniń qandırıwshı, milliy hám ulıwma dunyalıq qádriyatlar ústinliginiń támiyinleniwi, insan, jámiyet hám átirap-ortalıq óz-ara munasábetleriniń uyqaslasıwı» belgilengen. Sonıń menen birge, úzliksiz tálimdi reformalaw jónelisleri quramında «tálimniń barlıq dárejelerinde tálim alıwshılardıń huqıqıy,ekonomikalıq, ekologiyalıq hám sanitariya-gigienik tálimi hám de tárbiyasın jetilistiriw» kórsetilgen.

Jáhánniń barlıq mámleketleri sıyaqlı Ózbekstanda da shaxs hám jámiyettiń materiallıq hám ruwxıy mádeniyatı ekologiyalıq mazmunga iye bolmaqda. Keleside respublikamızda shıǵındısız hám ekologiyalıq taza texnologiyalardı engiziw, átirap ortalıqtı qáwipsizlik etiwdiń ekonomikalıq mexanizmlerin rawajlandırıw hám jetilistiriw, ekologiyalıq huqıqbuzarlıqlar ushın basqarıw huqıqıy sharalar kóriw, ekologiyalıq bilim arqalı xalıqtıń ekologiyalıq oylawın rawajlandırıw, xalıq aralıq ekologiyalıq munasábetlerdi jolǵa qoyılıw, tábiyat, átirap ortalıqqa kórsetilip atırǵan unamsız antropogen tásirlerdi kemeytiw, insannıń átirap ortalıqqa sapa tárepinen jańasha munasábetin qáliplestiriwge alıp kelmekde.

Mektepge shekem tálim shólkemlerinde balalardı ekologiyaǵa tiyisli qıyalların qáliplestiriw procesi olardıń dáslepki iye bolǵan bilimlerin, miynet kónlikpe, ilmiy tájriybelerin, miynet mádeniyatı hám ekologiyaǵa tiyisli túsiniklerin asırıw, metodikalıq tárepten tuwrı hám dóretiwshilik jumısların shólkemlestiriw talap etedi.Ósip kiyatırǵan jas áwladtı bárkámal insan etip tárbiyalaw boyınsha orın alǵan mashqalalardı sheshiw, tálim hám tárbiya nátiyjeliligin zaman talapları tiykarında támiyinlew, onı dúnya talapları dárejesine alıp shıǵıwǵa erisiw, jas áwladqa tálim-tárbiya, átirap ortalıqtı qorǵawda milliy hám ulıwma insanıylıq qádiriyatlarǵa tayanısh arqalı ekologiyalıq kóz-qarasların rawajlandırıw, Mektepge shekem tálim shólkemlerinde balalardı ekologiyaǵa tiyisli qıyalların qáliplestiriw pániniń qaǵıyda hám nızamların xalqımızdıń bay tájiriybeleri tiykarında bayıtıp barıw jáne onıń jańa qırların izlew búgingi kúnniń aktual máseleleri bolıp tabıladı

Tábiyatımızdıń tábiyiy dereklerdi saqlap álpeshlewdiń eń zárúrli qurallarınan biri ósip kiyatırǵan jas áwladtı tábiyattı asırawǵa tiyisli ekologiyalıq bilimlerden xabardar etiw, olarǵa ekologiyalıq tárbiya beriw esaplanadı. Tábiyatqa ıqtıyatlılıq múnasábette bolıw, onıń baylıqlarınan ónimli paydalanıw, aylanadaǵı ortalıqtı jaqsılaw, onıń aynıwı, pataslanıwına jol qoymaslıq, tábiyatqa salıstırǵanda aqıl menen is-háreketlerdi ámelge asırıw ilimiy tájriybe hám kónlikpeleri bolsa balalıqtan rawajlantırılsa ǵana

maqsetke erisiw múmkin. Áyne maqsetler insannıń pútkil turmısı dawamında ideologiya, siyasat, kórkem óner, ádebiyat, ilimiy bilimler, islep shıǵarıw ámeliyatı, tálim-tárbiya, úgit arqalı ámelge asırılıwı múmkin. Bul islerdiń dáslepki formaları mektepge shekem tálim jasınan baslanıwı zárúr. Balanıń mektepge shekem tálim jası dáwirinde aylanadaǵı bolmısqa salıstırǵanda sanalı túrde tábiyatqa unamlı munasábeti quram tapa baslaydı hám ol ana tábiyatqa bolǵan ǵamqorlıǵın artıra baradı. Ózbekstan tábiyatında bala ushın kerekli bolǵan bilim hám tásirleniwlerge iyelewge járdem beretuǵın derekler jetkilikli bolıp tabıladı.

Aylanada ámeldegi bolǵan jansız hám ásirese, tiri tábiyat ob'ektlerine bolǵan qızıǵıwshılıq balalarda erte payda boladı. Balada kóz menen kórgen zatlarǵa salıstırǵanda qızıǵıwshılıǵı arta baradı. Bunnan tısqarı, tábiyatdaǵı máwsimiy ózgerisler, reńler, hár túrli iyis, dawıslar da olar dıqqatın ózine tartadı. Balalar hámme zattı óz kózleri menen jaqınnan kóriwge, ustap kóriwge háreket etediler.

Balalardaǵı átirap ortalıqqa bolǵan qızıǵıwshılıqtı qollap-quwatlaw menen bir waqıtta, olardı tábiyattı saqlap álpeshlew ruwxında tárbiyalaw kerekligin esten shıǵarmaslıq kerek. Soǵan itibar beriw kerek, úlken adamlardıń ózleri tábiyattı súyiwleri jáne bul sezimdi balalarda oyata alıwları zárúr. Biz insanlardıń hesh qashan tábiyat menen baylanısımız úzilmeydi. Sonday eken, balalarǵa kishkene atız, gúliniń shırayı, quyash batıwındaǵı reńler , hám qus dawısların esitiw ushın taqatlı bolıw kerekligi hám gózzallıqtı seziw kerekligin úyretiw kerek.

Ekologiyalıq tálim-tárbiya mektepge shekem tálim shólkemlerinde balalardı ruwxıy bilimlendiriw tárbiyalaw, tábiyat sulıwlıqların kóre biliwlerinde úlken járdem beredi.

Mektepge shekem tálim shólkemlerinde balalarǵa tárbiya beriwde oǵan taza kiyim kiydiriw, júriw-turıwınıń ıqshamlı bolıwın úyretip turıw dáslepki ekologiyalıq tárbiyanıń úlesi boladı. Bala jasaytuǵınlıq úy jáne onıń átirapı taza, qolaylı hám shıraylı bolsa, perzent hám sonday jasawǵa umıtıladı.

Ekologiyalıq tálim, yaǵnıy saw turmıs tárizin shólkemlestiriwde tárbiyanı eki qıylı jol menen ámelge asırıw zárúrli: birinshiden, ekologiyalıq tálim-tárbiya shańaraqta ata-analar qatnasıwında; ekinshiden, mektepge shekem tálim shólkemi, mektep, joqarı hám orta arnawlı bilim orınlarında alıp barılıwı kerek.

Ekologiyalıq tálim-tárbiya mektepge shekem tálim shólkemlerinde tárbiyalanıp atırǵan balalar arasında bahasız adamgershilik munasábetin rawajlantıradı : tábiyattıń barlıq ob'ektlerine salıstırǵanda qızıǵıwshılıǵın oyatadı, átirap ortalıqtıń shárt-sharayatın úyreniw, oǵan ǵamxorlıq qılıw ilmiy tájriybelerin rawajlantıradı.

Mámleketimiz úzliksiz tálim sistemasınıń barlıq buwınlarında, atap aytqanda, mektepge shekem tálim sistemasında ekologiyalıq tálim-tárbiyaǵa úlken itibar qaratılıp atırǵanlıǵı Birlesken Milletler Shólkemi tárepinen de tán alıw etilgenligin atap kórsetiwimiz orınlı : «Ózbekstanda kóp mektepge shekem tálim shólkemlerinde balalardı tábiyat hám átirap ortalıq menen tanıstırıw shınıǵıwları shólkemlestiriw talap etiledi. Jámi mektepge shekem shólkemleriniń 65 procentinde ekologiyalıq tálim ushın arnawlı bólmeler bar hám shólkemlerdiń 16 procentinde balalar tábiyattı baǵıwdı úyrenetuǵın «Átirap ortalıq sógıwları» shólkemlestiriw talap etiledi. Balalar mudamı ol yamasa bul formada tábiyat menen baylanısda boladılar. Olardı jap-jasıl otlaqlar, gúller, gúbelekler,qus, haywanlar, júzip júrgen bultlar ózine jalp etedi. Ósimlik hám de

haywanlardıń túrme-túr álemi balalarda tábiyatqa salıstırǵanda janlı qızıǵıwshılıq hám háwes oyatadı, olardı iskerlikke tartadı.Tábiyat penen baylanısda bolıw balalarda átirap álem haqqıda realistik bilim, janlı janzatqa insaniy munasábette bolıwdı qáliplestiriwge járdem beredi.

Bunnan sonday juwmaq kelip shıǵadı: balanı tábiyat penen tanıstırıw, onı tábiyattı túsiniwge úyrete, tábiyatqa abaylılıq penen munasábette bolıwın tárbiyalaw mektepge shekem tálim shólkemleriniń eń áhmiyetli wazıypalarınan biri esaplanadi. Mektepge shekem jasdaǵı balalardı tábiyat penen tanıstırıw processinde tábiyatqa salıstırǵanda abaylılıq penen munasábette bolıwın quram taptırıwǵa úlken itibar beriw kerek.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. O`zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2017 yil 22 dekabr.

2. O`zbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi. 3.3.1- va 3.3.2-bandlar. // O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1997 y., 1112-son, 295-modda.

3. Umarova M. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik tarbiya berish metodlari. «Uzluksiz ta`lim», 2004, 5-son.

MUZÍKA TÁLIMI ARQALÍ OQÍWSHÍ JASLARDÍ TÁRBIYALAW

Tajetdinova S.M. - Nókis MPI docenti
Tursınbaeva U. - Nókis MPI talabası

Ulıwma bilim beretuǵın mekteplerde “Muzıka” páni muzıka mádeniyatınıń tariyxın, kórkem óneri janrı túrlerin, muzıka ádebiyatınan, muzıka sawatınan tálim beretuǵın, qosıqlardı hám muzıkalıq shıǵarmalardı úyretetuǵın pán sıpatında úyreniledi. “Muzıka” páni muzıka haqqında tariyxıy – teoriyalıq bilimler menen qurallandırıw hám muzıkalıq shıǵarma arqalı hár tárepleme rawajlanǵan insandı tárbiyalap kamalǵa keltiriw wazıypasın atqaradı. Muzıka táliminiń tiykarǵı wazıypası turmıstı haqıyqıy sáwlelendiriw, qosıqtıń mazmunı arqalı xalıqtıń ruwxıy mádeniyatın kóteriwge jaslardı jámiyet talaplarına ılayıq etip tárbiyalaw, sonday – aq talantlı jaslardıń qábiletin rawajlandırıwdan ibarat. Sonıń ushın muzıka tálimi shadlıq hám quwanısh beriwshi, oqıwshı jaslardı insaplı, iymanlı etiwshi hám onıń pikirleriniń hár tárepleme rawajlanıp barıwında tárbiyalıq jaqtan áhmiyetli bolıp esaplanadı.

Muzıka pánininń tárbiyalıq áhmiyeti sonda waqıyanı súwretlew hám onı jetkerip beriw birligi bolıp esaplanıp qosıqtıń tekstlik yaǵnıy ádebiy tili arqalı oqıwshı ózine tán túsinikler tiykarında ózlestirip baradı. Ádebiy tekst penen muzıkanıń sırlı ırǵaqları arqalı oqıwshıda quwanısh, qayǵı, estetikalıq zawıqlanıw tuyǵıları payda boladı. Bul tásirleniw oqıwshıda qanshelli joqarı bolsa, ruwxıy tárbiyalanıw sonshelli tereń sińiriledi. Muzıka tálimi oqıwshınıń aqıl hám ruwxıy dúnyasın bayıtadı, pikirlew, sóylew mádeniyatın qáliplestiredi hám dóretiwshilik qábiletin rawajlandırıp baradı.Muzıkalıq shıǵarmanıoqıwshı jaslar esitiw menen birge onı tıńlap bahalaw wazıypasın atqaradı. Demek oqıwshı muzıka menen tekstti ózinde bahalaw qábiletine iye boladı. Muzıka pánin oqıtıwdaǵı ilimiylilik, tariyxıylıq, xalıqshıllıq principleri

oqıwshınıń oy órisine, ruwxıy kamalǵa keliwine, tárbiyalanıwına óz tásirin tiygizedi. Ilimiylik principleri subektiv kóz – qaraslarǵa emes, al ádebiy tekst hám muzıkanıń obektiv nızamlarına, oqıwshılardıń jas ózgesheliklerine, olardıń imkaniyatlarınan kelip shıǵıp rawajlanıwı ruwxıy tárbiya máselelerine tiykarlanadı. Tálim alıwshı muzıka sabaǵında úyretiletuǵın muzıkalıq shıǵarmalardı, qosıqlardı esitiwshi yamasa úyreniwshi emes, al ondaǵı shıǵarmanıń dóretiwshileri tárepinen alǵa súrilgen ruwxıy tárbiyalıq áhmiyetin, maqsetin hám nátiyjesin bahalap bilgen jaǵdayda ǵana onıń mazmunın tolıq, tereń ózlestirilip aladı.

Muzıka tálimi birinshiden, ótmishtiń bay tariyxıy miyrasın, yaǵnıy qaraqalpaq xalqınıń tákirarlanbas kórkem óner ǵayratkerleri bolǵan ata – babalarımız haqqında qızıqlı maǵlıwmatlar beredi.

Ekinshiden – oqıwshınıń ózligin anıqlaw ushın hár tárepleme ruwxıy azıq beredi.

Úshinshiden – muzıkalıq shıǵarmalar arqalı qaraqalpaq xalqınıń milletin tariyxın, dinin, mádeniyatın, úrp – ádetlerin, dástúrlerin ilimiy, haqıyqıy súwretlep beredi.

Tórtinshiden – muzıka tálimi oqıwshı jaslarda ádep – ikramlılıq, qaharmanlıq, miynet súyiwshilik, miymandoslıq ata – anaǵa izzet, húrmet kórsetiw sıyaqlı páziyletletlerdi qáliplestiredi. Máselen: Ana Watan – Qaraqalpaqstan, ana tábiyat, álpeshlep ósirgen ana, doslıq, tuwısqanlıq, ótmishte ótken xalqımızdıń qaharmanları haqqındaǵı qosıqlardı úyrengen waqıtta oqıwshılarda ruwxıy keshirmeler, ruwxlanıw yaǵnıy ózi jasap atırǵan dáwirge óziniń múnásebeti sáwlelenedi. Oqıwshı jaslar muzıka tálimi arqalı jámiyettegi óz ornın biliwi, xalqınıń tariyxın ózlestiriwi, milliy qádiriyatların túsinip jetiwi hám onı qásterlewge, húrmetlewge, ata – ananı, ana Watandı súyip, qádirlep jasawı, ana Watan ushın bárhama xızmet etiwge tayar turıwı, xalqı ushın kerekli, bilimli insan bolıp jetilisiwin túsinip biledi yaǵnıy muzıka tálimi arqalı ruwxıy tárbiya aladı.

Xalqımızdıń milliy ırǵaqlarǵa bay tárbiyalıq qosıqları tiykarında oqıwshı jaslardıń ruwxıy dúnyası bayıp baradı. Bul orında álbette pedagogtıń ornı úlken. Sebebi pedagogikalıq qatnas barısında oqıwshınıń sıpatları, háreketleri ózlestiriledi. Oqıwshınıń oqıtıwshı haqqındaǵı kóz – qarası, onıń pedagogikalıq sheberligine, ruwxıy dúnyasına sáykes kelmese pedagogikalıq ortalıq múnásibeti unamlı nátiyje bermeydi. Sonlıqtan tálim – tárbiya mazmunın ózlestiriwge qaratılǵan principlerge tiykarlanıp oqıtıwshı “Muzıka”pánin ótiwi kerek boladı. Sabaq processinde gúzetiwlerdiń nátiyjesi sıpatında oqıwshı jaslardı mánáwiy tárbiyalawdıń ayırım usılların usınıs etemiz. Bunda;

- baǵdarlama temalarınıń mazmunın túsindiriw barısındaǵı materiallardıń ilimiyligi, qızıqlı túsinikliligi,izbe-izliligi, tariyxıylıǵı;
- oqıwshılardıń qızıǵıwshılıq dárejesin arttırıwı;
- oqıwshılardıń jas ózgeshelikleri;
- milliy xarakterdi ózlestiriwi;
- oqıwshınıń belsendiligi;
- oqıwshınıńbilim dárejesi, pikir júrgiziwi, oylaw qábiletiniń ósiwi tárbiyasına tásiri;
- oqıwshını ruwxıy hám fizikalıq jaqtan sharshatpaw.

Usı principlerge tiykarlanıp sabaq ótiwdin ekinshi tárepi bul oqıtıwshınıń pedagogikalıq sheberligi menen baylanıslı bolıp, ol baǵdarlama boyınsha sabaqlıqta

berilgen muzıkalıq shıǵarmanıń mazmunın óziniń is tájiriybesine súyene otırıp oqıwshıǵa jetkerip beriwi, bilimlendiriwnızamı hám óz ara múnásibet qaǵıydaların qollanıwı nátiyjesinde, sabaq dawamında salamat ortalıqtı, ruwxıy tárbiyanı qáliplestiriwden ibarat bolıp esaplanadı. Máselen «Báhár», «Nawrız», «Gúl», ulıwma ana tábiyat haqqında tárbiyalıq mazmundaǵı qosıqlar balalarǵaúyretilse olarda tabiyatqa, gúllerge bolǵan ekologiyalıq mádeniyat hám lirikalıq ruwxıy ishki sezimler payda boladı. Nátiyjede oqıwshı bunnan ruwxıy azıq aladı, ishki sezimleri náziklilik penen suwǵarıladı hám sonın menen birge shaxs sıpatında hár tárepleme garmoniyalıq tárbiyalanıp barıladı.

Juwmaqlap aytqanda, muzıka tálimi oqıwshı jaslarǵa ruwxıy azıq, tárbiya beriwde tiykarǵı derek bolıp esaplanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1.Sh.Mirziyoev “Mádeniyat hám kórkem - óner tarawın jánede rawajlandırıwǵa baylanıslı qosımsha is – ilajlar haqqında” ǵı PQ - 112 – sanlı qararı 02.02.2022.
2. Amaniyazov Ǵ., Tajetdinova S., “Muzıka”, N.,”Bilim”. 2008.
3. Sharipova G., Najmekdinov Ǵ. “Musiqani o’qitish metodikasi praktikumi” T., 2014

MILLIY QAHRAMAN TÍMSALÍNDA BASLAWÍSh KLASS OQÍWShÍLARÍNÍŃ TARIYXÍY SANASÍN RAWAJLANDÍRÍW

B.B. Tulepbergenova - Nókis MPI magistrantı

Keleshek áwladtı xalqımızdıń márt, batır perzenti etip tárbiyalawda hár bir oqıtıwshınıń róli áhmiyetli bolıp esaplanadı. Milliy qahramanlarımız ruhında keleshek jaslardı tárbiyalaw júdá áhmiyetli máselelerdiń biri bolıp tabıladı. Milliy qahramanlarımız esaplanǵan ata-babalarımız Alpamıs, Edige, Allayar Dosnazarov, Allaniyaz ata Óteniyazov, Tumarıs, Shıraq, Ernazar alakóz, Qırıq qız, hám basqa da qahramanlarımız xalqımız ushın pidayi xızmet kórsetken.

Solay eken, hár bir jas áwlat óz xalıqına pidayı xızmet etiwi kerekligin onıń oyına sińdirip barıwımız maqsetke muwapıq boladı. Xalqımızda aytılǵan, “Jaslıqta alınǵan bilim, tasqa oyılǵan naǵıs kibi” naqılı durıs berilgen , sebebi bala mektepke dáslepki taslaǵan hár bir qádemi qandayda-bir bilimdi iyelep, onıń kóz qarasında rawajlanıp ósip barıwı, hár bir zatqa qızıǵıwshılıq penen qarap onıń ómirge bolǵan talpınısı artadı. 2-klass oqıw sabaqlıǵında **«Miynetkesh insan»** temasında Allaniyaz Óteniyazov haqqında aytıp ótilgen. Allaniyaz Óteniyazov 1 iyun 1936 jıl Qaraqalpaqsran Respublikası Kegeyli rayonında tuwılǵan. 1962 jılda Qaraqalpaq Mámleket Pedagogika institutın (házirgi Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleket Pedagogika institutı) tamamlap, 40 jıl Nókis rayonındaǵı №4-Orta mektepte anglichan tili oqıtıwshı bolıp isledi. 1999 jıldan Allaniyaz Uteniyazov « Qayırqomlıq» fermer xojalıǵına basshılıq etedi. Bunda Allaniyaz ata Óteniyazov óziniń miynet súygishligi menen xalqımızǵa belgili boldı. Adamgershiliktiń eń joqarı insanıylıq pazıyletleri, onıń qaharmanlıq isleriniń dańqı jurtshılıǵımızǵa keńnen belgili. Allaniyaz atamızǵa Ózbekstan Respublikasınıń, ǵárezsiz úlkemizdiń eń joqarı nıshanı «Altın juldız» ordeni hám «Ózbekstan Qaharmanı» atağı berildi. Ol kem támiyinlengen shańaraqlarǵa, jalǵız baslı qarıyalarǵa turaq jaylar, mektepler hám bala baqshalar salıp beriwde dım kóp kúsh jumsadı. Onıń xalıqqa islegen hadal miyneti biz, jaslarǵa hámme waqıtta úlgi boladı.

Miynet etse sharshamaǵan,
Boyda kúshi zıyat nardan,
Jerdiń júzin izleseń de,
Tabılmaydı bunday adam. [2].

Xalqımızdıń perzentlerinde ata-analar hám oqıwtıshılar óz perzentlerin de Allaniyaz ata Óteniyazovday xalıqqa járdemi tiyetuǵın márt batır etip tárbiyalawımız kerek. Allaniyaz ata Óteniyazov xalıqımızdıń kóplegen insanlarına óziniń halıs xızmetin kórsetken. Ol 2001-jıl Ózbekstan qaharmanı,1995-jılı Miynet shuxrati ordeni, 1992-jıl Ózbekstan Respublikası Xalıq oqıtıwshı, 1986-jılı Qaraqalpaq SSSR xalıq tálimi eń húrmetli jumısshısı ataqları menen sıylıqlanadı. 1954-jılda Allaniyaz ata Óteniyazov qayırqomlıq jumısın basladı ; jazǵı demalıs waqtında, ol kem támiyinlengen shańaraqlar hám mayıplar ushın úy-jay qurıw ushın óz pulların jumsaydı. Yaǵniy Allaniyaz ata Óteniyazov óz ómiri dawamında 40 úy-jay, 2 mektep, 2 balalar baqshası, 2 emlewxana hám 1 kitapxana quradı. Ol ómiri dawamında ózin oylamay tek xalıqın oylap kún keshiredi. Bul Allaniyaz ata Óteniyazov qarapayım kisi bolǵan, ózi mámleketlik jumısta islese de aylıqların kem támiyinlengen hám jalǵız baslı shańaraqlaǵa jerdem beriw ushın jumsaǵan. Onıń ómirlik joldası " Bálki siz dem alın, Allaniyaz? deydi, jaslar da islesin" deytuǵın bolǵan. Oǵan atamız " Meni dem alısqa usınıw siz ushın ele erte", dep házillesedi. Sonıń menen birge, tarıyxıy ertekler hám tarıxıy waqıyalar tiykarı arqalı qaharmanlardıń jaǵdayın seziw, olardı sóyletiw arqalı oqıwshılarǵa tariyxtı úyretiw hám eń áhmiyetlisi olarda tariyxıy sananı qáliplestiriwdiń dáslepki belgilerin kóremiz.Shınında da kishi mektep jasındaǵı balalarǵa Sen kimge uqsaǵıń keledi?Sen keleshekte kim bolmaqshısań? degen sorawlardı bersengiz álbette olardıń ishinde men Alpamısqa uqsaǵım keledi yamasa Berdaq babamızǵa uqsaǵım keledi degen juwaplardı alamız.. Bunday oy-pikir qábilettiń barlıǵı balada shańaraqtan baslap qáliplesip baradı.Balalar kishi jastan baslap úyde, kóshede, mektepke shekemgi tálim mákemelerinde, miymanǵa barǵanda, madeniy ornılarda ózin-ózi tutıw qaǵıydaları, óz-ara qarım -qatnas mádeniyatı, awqatlanıw, kiyiniw, ádepli júriw, miynetsúyiwshilikke úyreniw, basqalar miynetin qádirlew sıyaqlı ádetler balalarǵa shańaraqta qáliplestirilip úyretiledi.

Juwmaqlap aytqanda, baslawısh bilimlendiriwdiń tiykarǵı wazıypaları balalardı erkin pikirlewge úyretiw kórkem shıǵarmalar arqalı bilimlerin bekkemlep barıwı ushın xalıq awızeki dóretpelerinen, kórkem óner shıǵarmaları milliy qádiryatlardan, tariıyxıy qahramanlar tımsallarınan keńnen paydalanıwımız tiyis.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. B. Qutlımuratov, N.Tájenova, B.Qálimbetov, P.Sálieva 2-klass Oqıw kitabı Qaraqalpaqstan Nókis 2018-jıl.

TARIYX PÁNINDE KÓRGIZBELI OQITIW METODINAN PAYDALANIWDIŃ ÁHMIYETI

Z.D. Turǵanbaev – Nókis qalalıq 47-sanlı qánigelestirilgen mektep oqıtıwshısı

Tariyx sabaqlarında qollanılatuǵın hár bir metodtıń áhmiyeti, ornı bar. Ásirese, tariyx sabaqların kórgizbeli etip shólkemlestiriw sabaqtıń mazmunlı, oqıtıwshı bayanınıń isenimli bolıwın támiyinlep beredi. Kórgizbeli metod haqqında pedagog Ya.A.Kamenskiy,... «Oqıwshılar seziwi mumkin buǵan nárselerdi, álbette, seziwleri

menen, yaǵnıy kóriw mumkin buǵan nárselerdi kóz benen kórip, esitiw mumkin buǵan nárselerdi qulaq penen esitip, iyisi bar nárselerdi iyiskelep, dám seziw mumkin buǵan nárselerdi tatıp kórip, uslap seziw mumkin buǵan nárselerdi uslap bilip alıwları kerek» dep pikir bildirgen edi. [1. 174].

Kórgizbelilik degende, dáslep oqıtıwdıń hám uyreniwdiń kórsetpeli usılı, oqıtıwshı bayanınıń kórsetpeli bolıwı, onıń oqıwshılarǵa jetkerip beriliwinde tayar obrazlarǵa súyene biliwi, oqıw materialın bayan etiw waqtında kórsetpeli qurallardan paydalanıw hám kórsetpeli qurallar nátiyjesinde oqıwshılardıń biliw iskerligin tezletiw hám de olardıń úyrenip atırǵan tariyxıy shıǵarmaların waqıya hám hádiyselerin tek ǵana óziniń yamasa olardıń suwretlewlerin kóriw járdeminde úyreniwleri túsiniledi.

Kórgizbeli suwretlew, tariyxıy fakt hám hádiiyseniń sırtqı kórinisin ǵana emes, al olardıń ishki áxmiyetin de ashıp beredi. Tariyx pánin oqıtıwda kórgizbeliliktiń áhmiyeti tariyxıy faktlerdi, hádiyselerdi kóriw organları arqalı qabıl etiw hám olar haqqında anıq túsinikke iye bolıw menen shegaralanbaydı, qıyın tariyxıy hádiyselerdi, tusiniklerdi tusinip alıwdı da jeńillestiredi, tariyxtı tuwrı real tusiniwge járdem beredi. Demek, tariyxıy waqıyalar tákirarlanbaydı. Sonıń ushın da tariyxıy bilimniń tiykarǵı derekleriniń biri dep klassta hár kıylı kórgizbeli qurallardı qabıl etemiz. Olar arqalı tariyxıy ótmish súwretlendiriledi, faktler anıqlastırıladı. Solay etip, kórgizbeli oqıtıw usılı, qabıl etiw, este saqlaw, sóylew kónlikpelerin arttırıwǵa járdem beredi.

Kórkem kartinalar- bul kórkem óner shıǵarmaları esaplanadı. Ol málim bir tariyxıy dáwirdiń anıq suwretlerine tiyisli. Ol arqalı mádeniyattı úyreniw menen birge tariyxıy process penen birge alıw mumkin buǵan tariyxıy derek sıpatında da qabıl qılıwǵa boladı. Mısalı, bul kartinada áyyemgi Afrasiab qalasınıń diyuallarına salınǵan súwretler kórsetilgen. Kartina qala diyўalların bezew maqsetinde islengen. Biraq, bul kartinanı úyrengen waqtımızda kartinanıń sol dáwirge tiyisli xalqımızdıń mádeniy baylıǵı ekenligin, sol dáwirdegi mádeniyattıń rawajlanıw dárejesiniń qanday bolǵanlıǵıń, kartinada qanday kórinis súwretlengenligin, súwretshilerdiń kórkemlik jaqtan sheberligin, sonday-aq, bul kartina tariyxımızdıń bahalı deregi ekenligin oqıwshılarımızǵa túsindirip ótiwimiz kerek. Bull arqalı oqıwshılar xalqımız mádeniy turmısı haqqında maǵlıwmatlarǵa iye boladı, tariyxıy hám mádeniy esteliklerimizdi abaylap saqlaw kerekligin, hár bir adamnıń puqaralıq minneti ekenligin túsinip jetedi.

Afrosiyob. Devoriy tasvir.

Metodikalıq ádebiyatlarda tariyxtı biliw barısında oqıw kartinasınıń ornı tómendegishe kórsetiledi,

1) kartina derek sıpatında kórinedi,

2) kartina oqıtıwshınıń sóylep beriwin illyustraciyalaydı,

3) kartina gúrrinnen soń oqıtıwshınıń sóylep beriwin bekkemleydi.

Basqa pánlerdegidey bolǵanı sıyaqlı tariyx pánin oqıtıwda qollanılatuǵın «suwretlew kórsetpeli quralları isinde oqıw reńli suwretleniwleri tiykarǵı orın tutadı.

Oqıw kartinalarına kórsetpeli kurallardan tek ǵana suwret yamasa illyustratorlar tárepinen atap ótilgen tariyx kursınıń málim bir temaları boyınsha islengen kórsetpeli qollanbaları kiredi. Syujet xarakterine qaray oqıw kartinaları waqıyalılıq hám tipologik bolıp bólinedi. 1) waqıyalılıq suwretlewde-tiykarǵı waqıyalar,jámiyetlik turmısta jalǵız faktler, áskeriy háreketler siyasiy ahўal, azatlıq ushın háreketler kórsetiledi. Olar syujetli bayanlawdı talap qıladı. Oqıtıwshı basshılıǵında kartina kórip shıǵıladı. Bunday waqıyalılıq kartinalar menen islesiwde tómendegishe izbe-izlilikti saqlaw kerek,

a) kartina mazmunına ulıwma anıqlıq beriw,

b) suwretlengen waqıyanıń ornı hám waqtın kórsetiw,

v) metodika mazmunındaǵı bas hám ekinshi dárejeli táreplerin kórsetiw (xarakteristika)

s) ulıwma juwmaq shıǵarıw.

Mısalı, tómendegi súwrette Xorezmshaxlar mámleketine mongollardıń basqınshılıq háreketleri sáwlelengen. Oqıwshılarǵa bull súwretti túsindiriw waqtında eki mámleket ortasında urıstıń kelip shıǵıw sebeplerin oqıwshılardıń esine túsiriw, mongollar basqınshılıǵı aldındaǵı Xorezmshaxlar mámleketindegi siyasiy jaǵdaylar, basqınshılarǵa qarsı Xorezmliklerdiń qaharmanlıq gúreslerin, urıstıń juwmaqları hám aqıbetlerin tereń analiz etip beriwimiz kerek.

Xorazmliklarning mo'g'ullarga qarshi jangi.

Tariyx sabaklarında oqıwshılar tariyxıy sánelerdi xronologiyalıq izbe-izlikte biliwi, tariyxıy termin hám atamalardıń manisin hám qalay qollanıw kerekligin biliwi, tariyxıy shaxslar hám olardıń jasaǵan dáwiri, ómir jolı hám xızmetleri haqqında maǵlıwmatlarǵa iye bolıwı, tariyxıy waqıyalar hám olardıń qashan bolıp ótkenligi, kelip shıǵıw sebepleri, aqıbetlerin hám basqa da maǵlıwmatlardı analizlep, sinxron tárizde salıstıra biliwi hám este saqlap qalıwı kerek.

Tómendegi kartinada tariyxta belgili shaxslardıń biri bolǵan Jalaladdin Manguberdi súwretlengen

Bul kartinaǵa táriyip bergenimizde Jalaladdin Manguberdiniń tariyxımızda tutqan ornı, ómir jolı, Watan azatlıǵı jolında etken xızmetlerin, watansúyiwshilik hám mártlik pazıyletlerin, áskeriy sheberligin, shólkemlestiriwshilik qábiletin, basqa áskerbasılar hám tariyxıy shaxslar menen salıstırmalı analiz etiwimiz, búgingi kúni mámleketimiz tárepinen bul tariyxıy shaxstıń atın máńgilestiriw boyınsha alıp barılıp atırǵan jumıslar haqqında maǵlıwmatlar beriliwi, túsindiriliwi kerek.

Ayırım hallarda oqıwshılardıń ózleriniń sóylep beriwlerine itibar qılıp, kerek bolsa qosımsha sorawlar beriledi. Kartinalar menen islewde de anıq talap qoyıladı yaǵnıy sabaqtı kartinalar demonstraciyasına aylandırıp jiberiw múmkin emes. Tariyx pánin oqıtıwda kórgizbeli qurallardan paydalanıwında eń qol keletuǵın sabaqlıq illyustraciyaları esaplanadı.

Sabaqlıqtıń dizayni, onda berilgen kartina, illyustraciya hám olardıń anıqlıǵı, shártli belgiler, óz betinshe orınlaw ushın beriletuǵın tapsırmalar oqıwshınıń jas ózgesheliklerine sáykes bolıwı kerek. Sonday-aq, sabaqlıq penen isleskende oqıwshılar nelerge kóbirek dıqqat qaratıw kerekligin túsindirip ótiw hám oqıwshılarda tariyxıy kartinanı óz betinshe analiz qılıw kónlikpesin qáliplestiriw lazım.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1.Kamenskiy Ya.A. Buyuk didaktika.T., «Oqıtıwshı» 1975.

2. Tashpulatov T. Ǵafforov Ya. Tarix oqitish metodikasi T-2010

3.Muhamedjanov A. Ózbekstan tariyxı T-2017 (ulıwma bilim beriw mektepleriniń 7-klass oqıwshıları ushın sabaqlıq)

PERZENT TÁRBIYASINDA SHAŃARAQLIQ MÚNÁSIBETLER HÁM TÁRBIYANIŃ SOCIAL-PSIXOLOGIYALIQ QÁSIYETLERI

N.Umirberova - Nókis MPI Magistrantı

Shańaraq bul - jámiyettiń súyenishi. Perzentlerimiz sanasında elimizge watanǵa muhabbat sezimleri shańaraqta, jasap turǵan máhellede qáliplesedi. Mámlekettiń ertengi kúni, tınısh hám abad bolıwı eń aldın mine sol kishi jámiyette ósip atırǵan balalarımızǵa baylanıslı. Qaysı shańaraqta, qaysı máhellede tárbiya jaqsı jolǵa qoyılar eken, sol shańaraq, sol máhelle gullep-jasnaydı.Perzent tárbiyasında shańaraqlıq

múnásibetler, ádep-etika hám tálim-tárbiyaǵa itibar qan-qanımızǵa sińip ketken minnetlerimizden bolıp tabıladı. “Bir balaǵa jeti máhálle ata-ana” degen naqıl da áyne xalqımızǵa tán. Mine sol naqıldıń ózi de perzent tárbiyası, shańaraqlıq múnásibetler biz ushın qanshelli zárúrli ekenin ańlatadı.

Perzent tárbiyasında shańaraqlıq múnásibetler ortalıqtı ata-ana óz juwapkershiliklerin sezim etiwi menen turaqlı boladı. Balalardıń ádepli bolıp ósiwi ushın ata-ana úlken ibrat bolıp tabıladı. “Qus uyasnda kórgenin qıladı”, dep biykarǵa aytpaǵan xalqımız. Perzent tárbiyasında ata-ana hár bir háreketi, júriw turıwı, mámilesi, basqalar menen óz-ara munasábetinde ullı pazıyletlerdi kórinetuǵın ete biliwi kerek. Sebebi bala tábiyatan eleklewshi boladı. Sol sebepli onıń átirapdaǵıları óz ádetleri menen geyde ózleri sezbegen halda olarǵa tásir etediler. Shańaraqtaǵı qopal munasábetler, kóp ótirik sóylew, jaǵımsız minez-qulıq bala tárbiyasına unamsız tásir etetuǵın tárbiyasız ortalıqtı keltirip shıǵaradı.

Perzent tárbiyasında shańaraqlıq múnásibetler ata-ananıń mámilesi zárúrli orın tutadı. Bala ata-ana tárepinen qopal, turpayı sózler esitip, tayaq jep úlken bolsa, bul onıń tábiyatına unamsız tásir etedi. Bul bolsa óz gezeginde shańaraqtaǵı tárbiyasız ortalıqta tárbiyalanıp atırǵan baladan “ruwxıy kesel” insanlar qáliplesedi. Olar bolsa jámiyet ruwxıylıǵınada unamsız tásir kórsetedi. Shańaraqta ata-analar “ǵalabalıq mádeniyat” tásirine berilip ketiwi áqibetinde perzentlerdiń tárbiyasınada unamsız tásir kórsetip atır. Perzent tárbiyasında shańaraqlıq múnásibetler hám tárbiyanıń social-psixologik qásiyetlerine insannıń ómiri dawamında qandayda bir shaxstı ózine órnek dep biledi, bunnan insan ol sıyaqlı turmıs keshirimdi, ol erisken tabıslar sıyaqlı tabıslarǵa erisiwdi, joqarı shıńlarǵa shıǵıwdı kózleydi.Perzent tárbiyasında shańaraqlıq múnásibetler hám tárbiyanıń social-psixologik qásiyetlerinde bala tárbiyası oǵada quramalı hám juwapkershilikli bolıp tabıladı. Bul hár bir ata-anadan óz ústinde úzliksiz islewdi, balalar tárbiyasına tiyisli barlıq maǵlıwmatlardan xabardar bolıp barıwdı talap etedi. Perzent tárbiyası bul tájiriybe, ápiwayı kórsetpe hám bilimler kompleksi emes, bálkim óz ishine diniy-etikalıq bilimler, medicina, etika, psixologiya, pedagogika sıyaqlı tarawlarına tiyisli bilimlerdi de óz ishine alatuǵın quramalı process bolıp tabıladı.Búgingi kúnde shańaraqqa tiyisli tárbiyanıń qıyınlasıwı sonda, birinshiden, jámiyet rawajlanıp barǵanı tárepke hár tárepleme jetik insandı qáliplestiriw talapları artıp baradı. Bul bolsa shańaraqta balaǵa estetik, jınıslıq tárbiya, etikalıq tárbiya beriw sapası hám kólemin asırıw talabın qoyadı.

Perzent tárbiyasında shańaraqlıq múnásibetler hám tárbiyanıń social-psixologik qásiyetleri balalardı intızamǵa úyretiw shańaraq bekkemligine tiykar boladı. Usı mánisten alıp qaraǵanda ata-analardı óz perzentlerine saw tárbiya beriwge xoshametlentiriw kerek. Perzent tárbiyasında shańaraqlıq múnásibetleri shańaraqqa tiyisli tárbiya social tárbiyaǵa salıstırǵanda balalardıń psixik álemine, sezimi hám sezimlerine tereń tásir kórsetedi. Perzent tárbiyasında shańaraqlıq múnásibetler hám tárbiyanıń social-psixologik qásiyetlerinde jaslardıń kewili hám sanasında saw turmıs tárizi, milliy hám ulıwma insanıylıq qádiriyatlarǵa húrmet-sıylasıq sezimin qáliplestiriwde, hár tárepten bárkámal etip tárbiyalawda ullı oyshıl babalarımız miyrasları úlken áhmiyetke iye boladı.

Perzent tárbiyasında shańaraqlıq múnásibetler hám tárbiyanıń social-psixologik qásiyetleri ádetde ul balalar tárbiyası menen kóbirek áke, qız bala tárbiyası menen

bolsa ana shuǵıllanadı. Álbette bunda perzenttiń dárejesin inabatqa alıw zárúrli. Balanı qandayda bir-bir tabısqa jetiwinde, nátiyjeni kóriwge asıqpawı kerek. Mısalı, eki jasqa shekem tek jaqsı sóz benen, erkelew arqalı tárbiya etiledi. Bes jasqa shekem bala átiraptı úyrenedi, tiykarǵı maǵlıwmattı sol jas aralıǵında iyeleydi. Bul dáwirde biz kóbirek ámeliy tárepten itibarlı bolıwǵa urınıwıńız, saw shańaraqqa tiyisli ortalıqtı jaratılıwıńız zárúr boladı.

Perzent tárbiyasında shańaraqlıq múnásibetler hám tárbiyanıń social-psixologik qásiyetlerin qáliplestiriwde miyir-muhabbat beriwdede norman saqlay biliw kerek. Balanıń barlıq aytqanların qılıw, barlıq tuwrı –nadurıs minez-qulqların maqullaw yamasa hátteki úndemew perzenttiń ulıwma tárbiyasız bolıp ósiwine alıp keledi. Sol sebepli perzenttiń bárkámal insan bolıp jetiwinde shańaraqtaǵı ortalıq ata-anaǵa baylanıslı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Eshnaev N.J., Maratov T.G‘., Mirzaraximova G. (2020). O‘zbek milliy kino san’ati va madaniyatida psixoprofilaktik xizmat tizimini joriy etish masalalari.
2. Eshnaev N. J. (2021) “Ma’naviy-axloqiy muammolarni ilmiy tadqiq etishning o‘ziga xos jihatlari”
3. Дубровина И.В. Подготовка молодежи к семейной жизни, или «Забытое» самоопределение [Электронный ресурс] // Вестник практической психологии образования. 2015. Том 12.
4. Ahmedjanov M.M., To’xtayeva Z.Sh.- didaktik vositalar majmuasi o’quv qo’llanma. “Fan va texnologiyalar” 2008-yil 100-bet.
5. Rubinskiy.V. Tarbiyaviyishmetodikasi. T-1991y
6. Ishmuhamedov R.J. «Innovatsion texnologiya yordamida ta`lim samaradorligini oshirish yo’llari» Toshkent 2004 y.
7. Tolipov U., Usmonboeva M. «Pedagogik texnologiyaning tadbiqiy asoslari» Toshkent 2006.

BASLAWISH KLASS ANA TILI SABAQLARINDA OQIWSHILARDIŃ AWIZEKI, JAZBA HÁM BAYLANISLI SÓYLEWIN ÓSIRIW

N.Q.Xudaybergenova - Nókis MPI magistrantı

Til – bul insannıń sırtqı ortalıq penen baylanıs jasaytuǵın tiykarǵı quralı bolıp esaplanadı.Insannıń haywanlardan parıqlı ráwishte ajıralıp turıwınıń sebebi de insannıń sóyley hám pikirley alıwındadur.Insan individ bolıp dúnyaǵa keledi eken, onıń sóylew qábileti áste-áste jasaw ortalıǵı menen tıǵız baylanıslı rawajlanıp, qáliplesip baradı. Balanıń ómirge degen kóz-qarasları dáslepki gódeklik dáwirinde kóriw arqalı qáliplesip baradı. Al,esitiw arqalı kóplegen sózlik qorındaǵı sózlerdiń aytılıw hám qollanılıw ornınların baqlap,salıstırıp,óz betinshe analiz jasap otıradı. Balada sózlik qorınıń fundamental basqıshı eń dáslep mektepke shekemgı tálimde ámelge asırılatuǵın process bolıp esaplanadı. Baqshada ózi menen qatar teń qurbıları menen birgelikte oynaw, birgelikte hár qıylı shınıǵıwlardı islew arqalı onda kórip qabıl etiw ,jáne de esitiw arqalı sóylew qáliplese baslaydı. Baqshada tiykarınan hár qıylı qosıqlar,oyınlar,dem alıw minutlarındaǵı qısqa, tujırımlı taqmaqlardı yadlaw arqalı

balanıń baylanıslı sóylewi qáliplesip baradı. Bul dáwirden keyin balaǵa tálim beriwdıń jáńa basqıshı mektep dáwiri baslanadi.

Mámleketimizde tálim sistemasındaǵı jańa reformalardıń alıp barılılıwı bul keleshegimiz bolǵan jaslardıń ele de jetik, bilimli, qábiletli, sawatlı, kreativ pikirley alatuǵın ,jańa texnologiyalar menen qıyınshılıqsız islese alatuǵın ,shet tillerinde erkin óz pikirin jetkize alatuǵın zaman talabına juwap beretuǵın áwladtı jetilistiriw tiykarǵı wazıypası bolıp esaplanadı. Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2020-jıl 23-sentabrdegi qabıl etilgen O‘RQ-637-sanlı “Tálim tuwrısında” ǵı nızamnıń 4-bab 36-statyasında “Tálim tarawındaǵı eksperimental hám innovacion iskerlik tálimdi modernizaciya qılıw maqsetinde ámelge asırılıwın hám de jańa tálim texnologiyaların hám resursların islep shıǵıwǵa, olardı sınawdan ótkeriwge hám tálimde en jaydırıwǵa qaratılǵan” lıǵın belgilep kórsetedi [1]. Nızamda keltirilgenındey, eksperimental hám innovacion iskerliktiń ámelge asırılıwı tálimniń sıpatın elede jaqsılawına járdem beredi.Solay eken,mekteplerde ana tili sabaǵın oqıtıwda zamanagóy texnologıyalardan kóbirek paydalanıw, oqıwshınıń taza temaǵa bolǵan bilimin keńirek hám joqarı dárejede bolıwına úlken járdem beredi. Baslawısh klass ana tili sabaqlarında oqıwshılar kóriw, esitiw arqalı háriplerdi tanıydı,oqıydı hám jazadı. Sabaq processinde temaǵa baylanıslı kórgizbeli materiallardan paydalanıw arqalı oqıwshınıń awızeki hám jazba sóylewin,baylanıslı sóylewin rawajlandırıp baradı.

Til eki túrlı jol menen júzege shıǵadı. Ózlerimizdiń oy-pikirlerimizdi basqalarǵa awızsha sóylew yamasa jazba sóylew arqalı jetkerip beremiz. Álbette,awızsha sóylewde sóylew aǵzaları,esitiw aǵzaları qatnasadı.Jazbada qaǵazǵa yamasa basqada bır materıalǵa túsirilgen kóriwimiz arqalı ańlanıp qayta tiklenetuǵın tańbalar qatnasadı. Awızekı sóylew dáslep payda bolǵan bolsa,jazıw onnan keyin adamzat jámiyetiniń rawajlanıwınıń belgili bir basqıshında júzege kelgen. Adamzat tarıyxında dáslepkı jazıw b.e.sh 4000-jılları Egipette piktografiyalıq jazıw túrinde payda bolǵan. B.e.sh 1700-1800-jılları Finikiy mámleketinde eń dáslepki álipbe islep shıǵarılǵan [2.37]. Álipbe arqalı 1-klass bala awızeki sóylewdegi qollanılıp júrgen sózlerdi háripler arqalı tanıp, onı jazba túrdegi kórinisin bilip, uǵıp otıradı. Sawat ashıw dáwirinde, bala jazıw kónligiwin tolıq úyrenip shıǵıwı tıyıs. Jazıwdı úyreniw oqıw menen baylanıslı ekenin eske ala otırıp,bala ózinshe aytıp otırıw arqalı durıs jazıwdı ózlestirip baradı. Awızeki sóylewge qaraǵanda, jazba sóylew bala ushın qıyınshılıq tuwdıradı. Biraq, ekewi biri-biri menen baylanıslı. Eger oqıwshı sawat ashıw dáwirinde tómen oqısa ,onda jazıwǵa úyreniwge qıynaladı. Sonlıqtan, birinshi ret balanıń oqıwǵa bolǵan kónligiwine kóbirek kewil bólip, oqıwdı tez meńgerip alıwına múmkinshilik jaratıp barıw orınlı. Balanıń sóylew tiline qoyılǵanday talap olardıń jazba tiline de qoyıladı. Álbette, dáslepkı dáwirde jazıwdı úyrenıw, háriptı, buwın, sózdi, gápti jazıw ástelik penen rawajlanıp baradı. Bul dáwırde oqıwshı hár dayım muǵállimniń qadaǵalawınıń astında boladı. Oqıtıw barısında oqıwshılardıń sóylewinde dialog,monolog hám t.b túrlerı ushrasadı. Ásirese,olar oqıǵanın aytıp beriw qadaǵalaǵanı boyınsha sóylep beriw,yadlap aytıp beriw,sonday-aq, bul dáwirde kóbirek qollanılatuǵın jumıs túrlı kórinistegi súwretler boyınsha hár qıylı jumıs islew bolıp tabıladı. Hár kúngı sóz,gáp ústinde jumıs islew ,olardı analiz etip barıw oqıwshılardıń tilin rawajlanıp barıwına sebepshi boladı. Baylanıslı sóylew- bul oqıwshınıń qadaǵalawı ózleriniń oylaǵanı, sóylegeni,qosıq, qısqa tekstler boyınsha

tásirli aytıp beriwi bolıp esaplanadı. Álbette, bunı iske asırıwda muǵallimniń bergen sorawı ,jobası jetekshi orın tutadı.Balaǵa álipbedegi súwretti kórsetip ondaǵı adamlarǵa at qoyıw,olardıń ne islep atırǵanlıǵın,átirapında qanday nárseler bar ekenligin aytıp beriwin soraymız.Súwretke tiykarlanıp óziniń kúndelikli isleytuǵın is-háreketlerin sóylep beriwin aytamız.Jáne de, baylanıslı sóylewge úyretiw processinde tapqırlıq súwretlerdiń ,diafilmlerdiń róli oǵada úlken. Súwretlerdegi waqıya hám kórinisler bala ushın túsinikli bolıwı kerek.Sebebi,waqıya qansha túsinikli bolsa, bala bul boyınsha jaqsılap aytıp bere aladı.Balanıń sóylewin rawajlandırıwda didaktikalıq materiallardıń jumbaq,naqıl-maqallar,jańıltpash ,qısqa taqmaq qosıqlarda áhmiyetli qurallar bolıp esaplanadı.Jumbaqlar balalardıń dúnya tanıwın,tárbıya sırlarına oy juwırtıp qarawın ,qıyalın rawajlandıradı.

Jumbaqlar erte dáwirden baslap sabaqlıq sıpatında úyreniledi.Sebebi,jumbaq oqıwshınıń oy-órisin keńeytedi.Sonday-aq, balanı durıs sóylewge ,tilin shınıqtırıwǵa,sózdegi seslerdi aljaspay,jańılmay durıs hám tez aytıwǵa úyretiwde jańıltpashlardıń áhmiyeti úlken.Jańıltpash aytqan balanıń til muskulleri,til háreketleri jaqsı rawajlanadı,hár bir sesti jeńil, anıq ayta alatuǵın boladı.Ana tili sabaqlarında balanıń tilin ósiriwwge baylanıslı sóylewge úyretiwde erteklerdiń ornı áhmiyetli.Erteklerdiń kópshiligi turmısqa bolǵan xalıqtıń kóz-qarasın bayan etiwge, ádillikti, haq niyetlilikti, hadallıqtı, jawızlıqtı, hiylekerlik,insapsızlıq sıyaqlı qásiyetlerdi áshkaralawǵa arnalǵan.Sabaqlıqtaǵı berilgen ertekler balalardı el-xalıqtı súyiwine,adamgershilik,doslıq ruwxında tárbıyalawda úlken áhmiyetke iye.Qıyalıy ertekler balalardıń ilimiy dóretiwshilik oyların ósiriwge de tásır etedi.Naqıl-maqallar oqıw, tárbiya processinde de oqıwshılardıń ozıq oylı,ótkir zeyinli, kerekli jerde óz ornı menen astarlı sóylewge,pikirdi qısqa hám jıynaqlı,ıqsham hám tásirli etip sóylep biliwge úyretedi.”Toqsan awız sózdiń tobıqtay túyini “bolǵan naqıl-maqallar oqıwshılardıń sóylewdegi sózge sheshenligin arttırıwda úlken járdem beredi.

Juwmaqlap aytqanda,ana tili sabaqlarında oqıwshılardıń awızeki,jazba hám balanıslı sóylew ósiriwde hár qıylı kórgizbeli ,jańa innovacion texnologiyalar tiykarında ,multimedia hám diafilmler menen taza temanı túsindirip beriw,oqıwshılarda temanı tolıq qabıl etip,turmısta ornında paydalana alıw kónlikpesın jaratıw arqalı oqıtıwshılar óz aldına qoyǵan maqsetine erisedi.Bul arqalı balalardıń til baylıǵı ósip ,rawajlanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Ózbekstan Respublikasınıń “Tálim tuwrısında”ǵı nızam Toshkent, 2020-jıl 23-sentyabr,ÓRQ-637-san.

3. Buxarbaeva J., Qalmuratova G. “Házirgi filologiya iliminiń áhmiyetli máseleleri”.Ilimiy maqalalar toplamı.Nokis.2013.

OQIW PROCESSINDE TARIYXIY-MÁDENIY MIYRASLARDAN PAYDALANIWDIŃ TÁRBIYALIQ ÁHMIYETI

S.J.Zayırova– Nókis qalası 27-sanlı mektep oqıtıwshısı

Mámleketimizde bilimlendiriw tarawında ámelge asırılıp atırǵan túpkilikli ózgerisler hám jańalanıwlar bir ádiwli maqset jolında, ol da bolsa jámiyetimiz

keleshegi bolǵan jaslarımızdıń sıpatlı hám nátiyjeli bilim alıwın támiyinlewge, olardıń bárkamal áwlad bolıp qáliplesiwi ushın alıp barılmaqta.

Jaslarda Oatanǵa sadıqlıq, ata-babalarǵa húrmet, pidayılıq sezimlerin rawajlandırıwda tariyx pániniń ornı ayrıqsha. Prezidentimiz I.Karimov «Tariyxıy eslewsiz – keleshek joq» shıǵarmasında hár bir insan ushın óz tariyxın tereńnen úyreniw onıń keleshegi ushın oǵada zárúrligin keń túrde atap ótken edi [1. 117]. Tariyx insandı oylandıradı, tárbiyalaydı, aqıllandıradı. Solay eken, tariyx sabaqlarında úlke materiallarınan durıs hám orınlı qollanıw arqalı bárkamal áwladtı jetilistiriwde paydalanıw maqsetke muwapıq. Oatanımız aymaǵı bay tariyxıy ótmishke iye ekenligin hár birimiz jaqsı bilemiz. «Mámleketimizde bar bolǵan tórt mıńnan aslam materiallıq-ruwxıy miyraslarımız ulıwmainsanıy miyraslardıń ajıralmas bir bólegi sıpatında, YUNESKO nıń dizimine kiritilgen» ligi bunıń ayqın dáliyli bolıp esaplanadı [2. 31]. Ózbekstannıń basqa aymaqları sıyaqlı Qaraqalpaqstan jerleri de eń áyyemgi civilizaciya oraylarınan biri bolıp tabıladı. Respublikamızda jáhán jámiyetshiliginiń itibarın ózine qaratıp, qızıǵıwshılıǵın arttırıp kiyatırǵan áyyemgi mákan-jaylar, áyyemgi hám orta ásirlerge tiyisli qorǵan hám qalalar, saraylar, túrli qurılıslar kóplep tabıladı. Bul tariyxıy esteliklerdi tereńnen izertlewler tek jurtımız tariyxı boyınsha bahalı maǵlıwmatlar berip qoymastan, bálki pútkil insaniyat tariyxı rawajlanıwınıń túrli basqıshların úyreniwde úlken áhmiyetke bolıp tabıladı.

Qaraqalpaqstan aymaǵınıń eń áyyemgi tariyxqa iye ekenligi 1937-47-jıllarda tabılǵan adamlardıń tas ásirine tiyisli waqtınsha jasaǵan mákan jayları tabılıwı menen tastıyıqlandı [3. 77]. Bul degeni insaniyat civilizaciyasınıń búgingi jetiskenliklerine biziń ata-babalarımızdıń da múnásip úlesi bar ekenligi, bul maǵlıwmatlar hár qanday oqıwshı ushın da maqtanıshlı hám ádiwli.

Qaraqalpaqstan Respublikası Beruniy rayonı aymaǵında jaylasqan Aqshaxan qala esteliginde alıp barılǵan arxeologiyalıq izertlew jumısları nátiyjesinde ashılǵan jańalıq jáhán kóleminde úlken qızıǵıwshılıq oyatıwǵa sebep boldı. Qaraqalpaqstan–Avstraliya xalıq-aralıq arxeologiyalıq ekspediciyasınıń 1995-2006-jıllar aralıǵında bul tariyxıy estelikte alıp barǵan jumısları nátiyjesinde ashılǵan jańa tabılmalar úlken áhmiyetke iye. 2006-jılı bul jerden arxeologiyalıq qazıw jumısları jurgizilgen waqtında, qala ibadatxanası diyўalların bezep turǵan tórt túrli reń menen islew berilgen onlap súwretlerdiń tabılıwı bul pikirlerdi tastıyıqlaydı. Sebebi, bul súwretler Áyyemgi Xorezm shaxları dinastiyasınıń súwretler galereyasına tiyisli bolıp, alımlardıń kórsetiwinshe tek Xorezm aymaǵındaǵana emes, al Orta Aziya aymaǵındaǵı eń eski súwretler bolıp esaplanadı [4. 87].

Bul ilimiy jańalıqlardı sabaq barısında qollanıw, hár qanday oqıwshıda da óz tariyxı, bay mádeniyat jaratıwshıları bolǵan ata-babaları menen maqtanısh sezimlerin payda etip, ózlerinde de jámiyetimiz ushın dóretiwshilik isler qılıwǵa qushtarlıq oyanıwına túrtki bolıw imkanın jaratadı.

Áne usı maǵlıwmatlardı oqıwshı sanasına jetkeriwdiń nátiyjeliligin arttırıwda sabaqlıqtan tısqarı dereklerden paydalanıw arqalı, sabaqtı shólkemlestiriw maqsetke muwapıq boladı. Sebebi, hár qanday sabaqlıqta berilgen anaw yaki mınaw tema boyınsha maǵlıwmatlar sheklengen, bul maǵlıwmat oqıwshınıń hár tárepleme tereń bilim alıwı ushın jetkiliksiz bolıp tabıladı. Usı sebepten de, tariyx sabaqlarında, kóbirek arxeologiyalıq tabılmalar, tariyxıy estelikler, ilimiy jańalıqlardan paydalanılsa,

temanıń jánede qızıqarlı hám anıǵıraq shıǵıwı menen oqıwshılardıń sabaqqa qızıǵıwshılıǵın, tariyxıy pikirlew dárejesin arttırıwǵa imkan jaratıladı.

Sabaq barısında úlke materialların paydalanıw boyınsha mısal keltirsek, Qaraqalpaqstan Respublikası Xojeli rayonı aymaǵında jaylasqan Mizdahkan tariyxıy-arxeologiyalıq kompleksi. Bul tariyxıy estelikte Xorezmshaxlar, Altın Orda dáwirine tiyisli kóplegen materiallıq tabılmalar tabılǵan. Olar turaq-jay, temir ustaxanaları, gúlal pechler, qoymalar, meshit qaldıqları hám gúlal buyımlar, taǵınshaqlar hám basqalar. Bul tabılmalar arasında Irannıń Minay tipindegi gúlal ıdıslarına eliklep islengen gúlal buyımları, Orta Aziyanıń basqa aymaqlarında islengen buyımlar, Qıtayda islengen forfor, seladon buyımları, bronza aynalar, Vizantiyada orta ásirlerde tayarlanılǵan gezleme qaldıqları ushırasadı [5. 91].

Bul tabılmalardan sabaq barısında qanday qılıp qollansa boladı ?

VII-klass «Qaraqalpaqstan tariyxı» páninde «XI-XIII ásirlerdegi Qaraqalpaqstan jerleri», «Mongollar basqınshılıǵı dáwirindegi Qaraqalpaqstan jerleri» temalarında bul materiallardan paydalanıw maqsetke muwapıq boladı degen pikirdemiz. Bul tabılmalardıń nusqaları yaki súwretlerinin sabaqta kórsetiliwi oqıwshılar ańına tásir kórsetiwi anıq. Bunıń ózi sonı kórsetedi, oqıwshılarda burın kórip guwası bolmaǵan buyımlardı tamashalawdıń ózi-aq, sabaqqa qızıǵıwshılıǵın oyatadı. Olarda orta ásirler dáwirindegi mámleketler arasındaǵı sawda-mádeniy baylanıslardıń jolǵa qoyılǵanlıǵına, bul baylanıslar uzaq hám jaqın eller menen júrgizilgenligine guwa boladı.

Tariyx páni sabaqlarında bunday usıllarda sabaq ótiw oqıwshılar bilimine anıqlıq kiritedi, onıń mazmunın bayıtadı, ózi jasap atırǵan úlkeniń tariyxın tereńirek úyreniwge imkan beredi, sabaqta belgili temalardı ótiwde tiykarǵı derek bolıp xızmet etedi. Hámme waqıtta da oqıwshılar menen tariyxıy esteliklerge sayaxatlar shólkemlestiriw múmkin bolmaydı. Biraq tabılmalardıń nusqasın, súwretin kórsetiw, maketin tayarlaw, qosımsha ádebiyatlardan paydalanıw múmkinshiligi bar. Bulardıń barlıǵı oqıwshılardıń bilim kónlikpeleriniń bekkemleniwine, sabaq nátiyjeliliginiń artıwına, teoriyalıq bilimleriniń ámeliyat penen bekkemleniwine tiykar boladı.

Mektepte tariyx sabaqlarına qoyılatuǵın tiykarǵı wazıypa oqıwshılarda óz tariyxımızǵa qızıǵıwshılıǵın oyatıw, sol arqalı olarda Oatanǵa, ata-babalarımız tárepinen jaratılǵan biybaha qadriyatlarımızǵa, súyispenshilik tuyǵıların rawajlandırıw esaplanadı. Bul baǵdarda arxeologiyalıq materiallardan paydalanıw, arxeologiya ilimi jetiskenliklerin ilimiy maqalalar hám metodikalıq qollanbalar jaratıw arqalı oqıwshılarǵa jetkerip beriw maqsetke muwapıqdur.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Karimov I.A. «Tarixiy xotirasiz kelajak yuq» T. 1998 y.

2. Karimov I.A., «Yuksak ma'naviyat - engilmas kuch» Toshkent., «Ma'naviyat», 2008.

3. Толстов С.П., Древний Хорезм: Опыт историко-археологического исследования. М. 1948.

4. Khozhaniyazov G**.** The military architecture of ancient Chorasmia (6th century B.C. th century A.D.)» в серии «Persica. Paris, 2006, c. 1-264

5. Ягодин В.Н., Ходжайов Т.К., Некрополь древнего Миздахкана. Т. 1970.

CHET TILLARNI O'RGANISH JARAYONIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI FOYDALANISH

A.Abdrazakova Kegeyli rayoni 9-sanli shet tillerine qanigelestirilgen uliwma orta bilim beriw mektebi oqitiwshisi

Chet tili - o'ziga xosligi (tabiiy til yo'qligi sababli talabalar uchun sun'iy til muhitini yaratish) tufayli turli xil texnik o'qitish vositalaridan eng moslashuvchan va keng foydalanishni o'z ichiga olgan fan. Shu sababli, chet tilini o'rgatishda multimedia vositalari taqdim etayotgan yangi imkoniyatlar keng ko'lamli ilovalarni topgan bo'lsa ajab emas. Bu erda asosiy rolni, albatta, multimedia vositalari o'ynaydi. Lekin birinchi navbatda darsda o'qituvchining o'zi Microsoft Word da tayyorlay oladigan oddiy multimedia hujjatlari va taqdimotlar (PowerPoint) haqida bir necha so'z aytmoqchiman. Ularni bajarish va qo‘llash oson, lekin darsni faollashtirish va o‘quvchilarga hissiy ta’sirini oshirishda ularning roli katta.Word hujjatlarining afzalligi ularning nisbatan kichik hajmi va yaratilish qulayligidir. O'qituvchi ularni cheksiz xilma-xil variantlar bilan muayyan vaziyatlar, mavzular va guruhlar uchun ishlab chiqishi mumkin. Shu bilan birga, bunday hujjatlar multimedianing afzalliklarini yo'qotmaydi: ular yorqin, rang-barang, o'quvchilarning individual ishlashiga imkon beradi va ish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Masalan, testning elektron versiyasi talabalarga ob'ektlarni hujjat ichida ko'chirish, ularni kerakli joylarga joylashtirish, o'chirish, topshiriq bo'yicha guruhlash, kerakli narsalarni kiritish va h.k. Afsuski, faqat bir nechta informatika o'qituvchilari dasturlash qobiliyatlari bilan maqtana oladilar; boshqa fanlar o'qituvchilari ko'pincha o'rtacha havaskor foydalanuvchi darajasida kompyuterga ega. Biroq, ba'zi oddiy fokuslar bizga bu erda, aytaylik, tekshirish testida o'z-o'zini nazorat qilish elementlarini taqdim etishga imkon beradi. Misol uchun, talabalarga bo'sh joylar yoki jadvallar bilan test topshiriladi, ular javoblarini yozishlari kerak. Tugallangan test printerda yoki chop etiladi tashlab yuborilgan o'qituvchi tomonidan baholash uchun floppi diskda, shundan so'ng o'quvchilar tugmani bosishlari so'raladi chop etilmaydigan belgilar va bu rejimda chop etilgan tugmalar bilan javoblaringizni tekshiring Yashirin matn .[1:33-41] Albatta, bu usulni har doim ishlatish mumkin emas, lekin boshqa testda siz mumkin parol bilan himoya qilish kalitlarni kiritish, mustaqil ish tekshirish uchun topshirilgandan keyingina parolni berish, tugmalar matnini oq rangga aylantirish va ish tugagandan so'ng ma'lum qatorlarni ajratib ko'rsatish va matn rangini o'zgartirishni taklif qilish va hokazo. O'qituvchi tomonidan yaratilgan taqdimotlarning qimmatliligi shundaki, ulardagi material o'quvchilarga ixcham, to'g'ri ketma-ketlikda beriladi; unda ortiqcha narsa yo'q, hamma narsa ishlaydi tayyor filmlar va slaydlardan farqli o'laroq, muayyan darsning maqsad va vazifalariga erishish.

Bundan tashqari, taqdimot uchun siz mumkin qo'yish informatsion va leksik nuqtai nazardan dars mavzusiga eng mos keladigan matn. Taqdimotni qayta ko'rishda matn o'chirilishi mumkin va o'quvchilarga slaydlarni mustaqil ravishda ovoz chiqarib berish vazifasi beriladi. Shunday qilib, o'qituvchi tayyor matnni talabalar uchun moslashtirish va qimmatli dars vaqtini sarflash zaruratidan xalos bo'ladi shovqin tayyor taqdimotlardan foydalanishda deyarli muqarrar bo'lgan

ma'lumotlar; bundan tashqari, taqdimot materialining vaqti aniq. Lekin, albatta, multimedia vositalari talabalarga eng kuchli ta'sir qiladi. Ular bizning zamonamizning ob'ektiv haqiqatiga aylandi va chet tili o'qituvchisi chet tilida haqiqiy muloqotni o'rgatish uchun taqdim etayotgan imkoniyatlardan foydalanishga yordam bera olmaydi. Ular bilan birgalikda maktabga ta’limning yangi shakl va usullari, yangicha tafakkur mafkurasi kirib keladi. Maktabda ilgari qabul qilingan o'qitish modeliga ko'ra: ta'lim texnologiyasi markazida - o'qituvchi; talabalar o'rtasida so'zsiz raqobat mavjud; talabalar sinfda passiv rol o'ynaydi; o'rganishning mohiyati bilimlarni (faktlarni) uzatishdir.[2:20] Uning o'rnini bosadigan yangi ta'lim modeli quyidagi tamoyillarga asoslanadi: ta'lim texnologiyasi markazida - talaba; o'quv faoliyatining markazida - hamkorlik; talabalar bilim olishda faol rol o'ynaydi; texnologiyaning mohiyati tinglovchilarning o'z-o'zini o'rganish qobiliyatini va kommunikativ kompetentsiyasini rivojlantirishdir.

Nega multimedia (elektron) darsliklar o‘qituvchilar va talabalar uchun juda jozibali?. Gap shundaki, yuqori darajadagi kasbiy malakani ta'minlaydigan bilimlar doimo tez o'zgarishlarga duchor bo'ladi. Elektron darsliklar ushbu o'zgarishlarni kuzatish imkonini beradi va shu bilan mutaxassislarni yuqori darajada tayyorlash imkonini beradi. Elektron darsliklarning afzalliklari: Materialning vizual taqdimoti (rang, rasmlar, ovoz, video, animatsiya va boshqalardan foydalanish).Tez qayta aloqa (o'rnatilgan test tizimlari materialning o'zlashtirilishi ustidan tezkor nazoratni ta'minlaydi. Interfaol rejim talabalarga o'quv materialining tezligini nazorat qilish imkonini beradi).[3:17] Yangi ma'lumotlar paydo bo'lishi bilan darslikni muntazam yangilab turish imkoniyati (elektron darslik virtual makonning ma'lum bir joyida joylashgan bo'lib, unga millionlab odamlar kirish huquqiga ega; biror narsani qo'shish yoki tuzatish uchun bittasiga o'zgartirish kiritish kifoya. fayl va ertaga millionlab odamlar eski darslikning tahrirlangan versiyasiga ega bo'lishadi). Shu ma'noda, telekommunikatsiyalar ancha keng imkoniyatlarga ega, garchi hali hal etilmagan texnik va uslubiy muammolar tufayli, uning o'rni hozirda kamtar. Ammo onlayn rejimda tarmoq yordamida dars o'tish fantastik ko'rinmaydi.

Xuddi shunday eksperimental mashg'ulotlar ayrim oliy o'quv yurtlari o'qituvchilari tomonidan olis aholi punktlaridagi filiallari va tayanch tayyorgarlik ta'lim muassasalari uchun o'tkaziladi; bunday darslarning reytinglari ancha yuqori. O'qituvchilar endi telekommunikatsiyalardan birinchi navbatda foydalanadilar darsdan tashqari mashg'ulotlar mavjud kurslar va fanlarga qo'shimcha sifatida tanlangan pilot loyihalar bo'yicha talabalar bilan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Vladimirova L.P. Chet tili darslarida Internet. IYASH, No3, 2002. 33-41- b.
2.Galiulina T.N. Yangi axborot texnologiyalari yordamida chet tilini o‘rgatish. Mintaqaviy materiallar Ilmiy-amaliy konferensiya Maktab-Vuz tizimida ingliz tili, Novosibirsk, 2003. B- 20.
3.Galskova N.D. Xorijiy tillarni o'qitishning zamonaviy usullari. - M: ARKTI, 2004.B-17

MUSIQA TA`LIMIDA PEDAGOGNING INTERFAOLLIGI

A.X.Abdullaev – Nukus shahar ixtisoslashtirilgan madaniyat maktabi o'qituvchisi

O`qituvchini darsga texnik va metodik tarafdan tayyor turishi, o`qitishni yangi o`quv texnologiyasi bilan qurollantirish jarayoni uzoq va murakkab, tinimsiz izlanishlarni talab etadi. Musiqa fani o`qituvchilarining dars o`tish jirayonida musiqa janrini bolalarga o`rgatish bilan birga tarbiyalashda yangi qulay metodlarni izlab topishi va bu uslublarni yangi va qulaylashtirishi, hayotiy tsikllarni o`zgartirish orqali o`qitish, ta`lim olib borish jarayoni yangilaydi.

O`qituvchi har bir dars davomida musiqa yoki asarni tahlil etadi, o`rganishning oson echimlarini o`ylab topadi, bir nimaga solishtiradi, o`quv jarayonida motiv paydo etadi.

O`qituvchini darsda obrazlarni solishtirib, bir so`z bilan musiqani tahlil etadi. Shoir va bastakorlar hayoti va ijodini hayotiy, siyosiy turmush davr voqealarini, musiqa-tarixi, musiqa nazariyasi to`g`risida tushunchaga bir vaqtning o`zida ega bo`ladi.

Pedagogik qobiliyatning siri qo`llanilayotgan texnologiyada emas, balki pedagog tarbiyachi sifatida, qobiliyatida o`quvchilar qalbiga yo`l topa olishida ko`rinadi. Chunki, insoniy fazilatlar, ma`naviy tuyg`ularga to`la munosabatlari pedagogikalik aloqalari va tajribasining o`rnini bosa olmaydi.

Bolalar musiqa darsida asarning barcha tarbiyaviy ahamiyati, xis tuyg`ulari bilan eshitadi, faraz qiladi, ma`naviy oziq oladi va ta`lim oladi.

Musiqa o`qituvchisi yoki har qanday fan muallimi bo`lishiga qaramay o`z darsiga mehr bilan yondashsa, uning butun sir va uslublarini terang egallaydi, shuningdek, o`z-o`zini anglaydi, shu kasb bo`yicha kamol topadi.

O`qituvchi har bir asarni o`rgatishda darslikda berilgan siyosiy topshiriqlar yordamida o`quvchi va talabalarning har biri dars mazmunini o`zi paydo etishga imkoniyat yaratishi kerak. O`qituvchi darsni mustaxkamlash jarayonida yangi samarali usul ham paydo bo`lishi mumkin. Bu usullar bilimni mustaxkamlashda yordam beradi.

Musiqa o`qituvchisi musiqiy asarni qaytalab bolalarga o`rgatishda ularni zeriktirib qo`ymasligi, balki qo`shiq o`rgatishi davomida qo`shiq mazmuni, avtori, tarixiy ko`rinishini aytib o`rgatib, qiziqtira olishi o`qituvchi qobiliyatiga bog`liq.

Zamonaviy ilg'or texnologiyaning yaxshi tomonlarini, xususiyatlarini, metodik mezonlarini aniqlab, tushunib olishimizga to`g`ri keladi. Darsning maqsadi va yo`nalishi, tadqiqot natijalari asosida yaratilgan pedagogik texnologiya to`g`risida ilmiy iщlari tavsiyalari, o`qituvchi usullaridagi nutq madaniyatining o`rni, pedagogika tarixida bilimga nutq madaniyatiga bo`lgan talab, o`qitishning davr talabi, dastur, reja va mazmuni bilan birga olib boradi.

O`quv jarayonida metodlar tanlashda maqsadni to`g`ri tanlay olishi, darsga tayyorgarlik ko`rishi, mimikalar, nolalar, diktsiyalardan to`g`ri foydalana olishi qo`shiq nolasiga so`z qatorlariga, go`zal asar ijro etishda va tinglovchiga etkaza olishda o`quvchilarga yaxshi, to`g`ri singishiga kuchli pedagogik texnologiya, pedagogikalik tajriba va malaka talab etiladi.

Dars jarayonida ta`lim-tarbiyada o`quvchi asosiy xarakatlantiruvchi kuch, ta`lim jarayonining sub`ekti bo`lishi kerak, ya`ni o`qib-o`rganish o`quvchining vazifasidir. Muallim vazifasi bo`lsa o`qitishdan o`qitishni o`rganishga, bilim berishdan o`quvchilarning bilim va tajribalarini erkin egallashlariga ko`maklashishi lozim. Bunda o`quvchiga imkoniyat berishi, majburiyatni his eta olishga yo`naltirishi kerak.

Pedagogik texnologiyalar qoidalarga asoslanib, texnologiya turlari, mazmunini ochib belgili bu texnologiyalarni dars jarayonida tadqiqot yo`llarin belgilash ta`limning barcha bosqichlarida uning samarasini oshishiga imkoniyat yaratadi. O`qituvchi o`quvchining erkin va to`liq bilim olishi uchun imkoniyat yaratishi, bilim egallashga qiziqtirishi, mehr uyg`otishi bilan shug`ullanadi.

Qo`shiq aytish texnikalariga qaray qo`shiq aytishning yo`llari, YAngi texnikasi paydo bo`ladi va o`quvchi malakasi oshadi.

Dars jarayonini har bir bo`limlariga qarab pedagogik maqsad nazarda tutilganligiga qarab ta`lim tarbiya jarayonining turli metodikasi, texnologiyasi paydo bo`ladi. Har bir dars oldiga ta`lim-tarbiyaviy, rivojlantiruvchi, ya`ni bir-biri bilan bog`liq maqsadlar qo`yiladi.

Dars jarayonining asosiy maqsadi-o`qituvchining pedagogik mahoratini qayta ko`rib chiqishi, yanada yuqori sifatli metodik yo`nalishlarga intilishi, kelajakdagi g`oyalar, tadqiqotlar, tajribalarga tayanishi kerak. Pedagog o`quv jarayonini olib borishda musiqa komponentlarining har bir bo`limi, usuli, texnologiyalariga e`tibor berishi darsning samarali amalga oshishin ta`minlaydi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Didaktika.1997 y. «Fan» nashriyoti. -255b.
2. Azizxojaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Úquv qúllanma.-T.: 2006, 160b.
3. Ochilov.M. Pedagogik texnologiya. Máruzalar matni. 2006y. …
4. Yangi pedagogik texnologiya asoslari. Innovatsiya jarayoni. 2007y. -56b

“KEYS-STADI” METODI TEXNOLOGIYASI MATEMATIKANI O‘QITISHNING INTERFAOL USULI SIFATIDA

B.B.Abdug‘aniyev- Jizzax DPI,o‘qituvchisi
Z.Sh.Abdug‘aniyeva Jizzax DPI, 4-kurs talabasi

Hozirgi kunda ta'limdagi tendentsiya tubdan o'zgarib bormoqda. Ta’lim jarayonida juda ko‘plab pedagogik texnologiyalarni qo‘llashimiz mumkin. Xususan, mamlakatimizda matematika sohasini rivojlantirish bo‘yicha keng miqyosdagi islohotlar olib borilmoqda. Buni biz mamlakatimiz hukumati tomonidan qabul qilinayotgan muhim qarorlarda ham ko‘rishimiz mumkin. Matematika sohasini rivojlantirish, o‘qitish samaradorligini oshirish hozirgi kunda kunning eng muhim masalalalaridan biridir. Matematikani o‘qitish jarayoniga yangi pedagogik texnologiyalar, vositalar, metodlar va boshqalar kirib kelmoqda. Hozirgi kunda matematikani o‘qitishda juda ko‘plab texnologiyalardan foydalanib kelinmoqda. Ulardan biri keys-stadi texnologiyasi hisoblanadi. Keys-stadi muammoli o‘qitish texnologiyalaridan biri hisoblanadi. Ushbu innovatsion texnologiya asosini talabalar

va o‘quvchilarning kasbiy faoliyati bilan bog‘liq vaziyatlar va ularning tahlili tashkil qiladi.

Keys texnologiyasining mohiyati o'qitishda muayyan real vaziyatlardan foydalanishdan iborat bo'lib, ular talabalarni muammoni aniqlash, shakllantirish va uni hal qilish variantlarini izlashga, o'z tanlovini asoslash qobiliyatiga yo'naltiradi.

Keys texnologiyasi – nazariy bilimlar yordamida amaliy masalalarni yechishda qo‘llashni ko‘rsatuvchi vositadir. Ushbu usul yordamida talabalar tahliliy va baholash ko'nikmalarini oshirish, jamoaviy ishning nuanslarini o'rganish va muammoning oqilona yechimlarini topish imkoniyatiga ega bo'ladilar [3. b.12-15].

Keys-stadi metodi - o‘quvchilarda o‘z aksini topadigan interfaol o‘qitish usulidir, chunki u nazariy qoidalarni amaliyotda qo‘llashni ta’minlaydi, o‘qishga qiziqishni shakllantirishga yordam beradi.

Adabiyotlarda keys texnologiyasi mohiyatining turli tasniflari mavjud. Misol uchun, agar biz o‘quv maqsadlariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, u holda vaziyatni tahlil qilish va baholashni o'rgatish, masalani hal qilish va qaror qabul qilish, shuningdek, muammoni uning yechimi bilan tasvirlash mumkin.

Keyslarni2 turga: amaliy va tadqiqot ishlariga ham ajratish mumkin [2.b.7].

Amaliy holatlarda vaziyatni tahlil qilish usuli yoki ishbilarmonlik yozishmalar usuli sifatida qo'llaniladi. Bunday holatlar haqiqatga yaqin bo'lib, vaziyatni yoki hayotdagi holatlarni aks ettiradi. O‘quvchi va talabaga vaziyat va hal qilinishi kerak bo'lgan muammo batafsil tavsiflangan matn beriladi. Matn allaqachon amalga oshirilgan harakatlarni, ularning amalga oshirilishini tahlil qilish uchun qabul qilingan qarorlarni taklif qilishi mumkin. Ishbilarmonlik yozishmalar usulida talabalar hujjatlar to'plamini oladilar, ular yordamida muammoni va uni hal qilish yo'llarini aniqlaydilar.

Tadqiqot ishlari o‘quvchi va talabani tadqiqot faoliyatiga qo'shishga qaratilgan hodisa usuli orqali amalga oshiriladi. Bu usulning o'ziga xosligi shundaki, qaror qabul qilish uchun talabaning o'zi ma'lumot topadi. U faqat voqea haqida qisqacha xabar oladi. Qaror qabul qilish uchun bu ma'lumot yetarli emas va talaba tahlildan so'ng qaror qabul qilish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni topishi kerak bo‘ladi. Bu mustaqil uy vazifasi sifatida tashkil etilishi mumkin. Usul bilan birinchi tanishishda talabalar har doim keys bo'yicha yordamchi savollarni oladilar.

Keys ishi uchun 3 ta o'qituvchi roli mavjud:

1. qo'shimcha savollar yoki ma'lumot shaklida yechimga ishora beradi;
2. amalga oshirishning muayyan bosqichlarida o'qituvchi javob beradi;
3. muammo ustida ishlanayotganda yordam bermaydi [1, b.176].

Ushbu texnologiya ustida ishlash ikki bosqichni o'z ichiga oladi: tayyorgarlik va amalga oshirish bosqichi.

Birinchi bosqich - ish materiallarini tayyorlash bosqichi. Vazifa haqiqiy vaziyatdan tuzilgan (o'quvchi-talabalarning yoshini hisobga olgan holda, uni soddalashtirish mumkin). Keyin o‘quvchi-talabalar javob berishlari uchun savollar to'plami aniqlanadi.

Ikkinchi bosqich - darsda o‘quvchi-talabalarning keys bilan ishini tashkil etish hisoblanadi.

Darsda vaziyatlarni yechishning bir necha bosqichlari.

1. Guruhlarda hikoya bilan tanishtirish (3-5 daqiqa).

2. Muammolilik: guruh muhokamasida syujetdagi ziddiyatni aniqlash (3-4 min.).

3. Muammoni shakllantirish va uning eng yaxshi formulalarini tanlash (3-4 min.).

4. Muammoli savolga javoblarni ilgari surish (frontal aqliy hujum) (3-4 min.).

5. Ma'lumot va boshqa mavjud manbalar (15 daqiqagacha) bo'lgan matn asosidagi gipotezalarni guruh tomonidan tekshirish.

6. Yechim taqdimoti (2-4 min.).

7. Reflektsiya (3-4 min.) [4].

Keys metodi o'quvchi-talabalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga, muqobil nuqtai nazarni hisobga olish, aql bilan gapirish, jamoada ishlash, muammoning oqilona yechimini topishga yordam beradi.

Keys texnologiyasi usuli analitik, kommunikativ, ijodiy, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradi. Va barchasi bitta ta'lim usulida. Keys usuli akademik nazariyani real voqealar nuqtai nazaridan ko'rsatish imkonini beradi. Yaxshi ishlab chiqilgan keyslar ko'pincha ahamiyatsiz bo'lmagan yondashuvlarni izlashga o'rgatadi, chunki u bitta to'g'ri yechimga ega emas. Endi keys texnologiyalarini matematika darslarida ishlatilishiga oid holatlarni ko‘rib chiqamiz.

Keys holati№ 1. Aytaylik sizning kitobingiz uy ichida qolib ketgan va uyga kirib o‘sha kitobni olmasangiz bo‘lmaydi. Kalit uy ichida unutib qoldirilgansiz va sizda boshqa kalit yo‘q. Aksiga olib ko‘chada shamol bo‘lganligi uchun, eshik shamol bilan yopilib qulflanib qolgan. Oyna ochiq. Narvonning balandligi 20 m bo'lsa, uni deraza tomon egib, uydan qanday masofada joylashtirish kerak.Deraza tokchasi yerdan 12 m masofada joylashgan.

Siz oddiy holatdagi keys savollarni berishingiz mumkin.

1. Vaziyatni tahlil qiling.

2. Pifagor teoremasini qo'llash imkoniyatini ko'rsatadigan nuqtalarni aniqlang.

3. Qanday xulosalar chiqargan bo'lardingiz?

Amaliy qo‘llanmaga ega bo‘lgan bunday topshiriqlarni bugungikunda juda ko‘plab uchratishimiz mumkin va ulardan turli keys holatlarini shakllantirilishimiz mumkin. Lekin, har doim ham berilayotgan keys holati bunaqa oddiy bo‘lmasligi mumkin. Bugungi kunda moliyaviy matematika savollari dolzarbdir.

Keys holati № 2. Nurbek va uning ota-onasi kurortdan samolyotda qaytishmoqda. Nurbekning ota-onasi yakshanba kuni uyga qaytishi muhim. Dushanba kuni nurbekning dadasi ishga ketishi kerak, agar u ish haqini o'tkazib yuborsa, uning ish haqi o'tkazib yuborilgan kunlar soniga mutanosib ravishda kamayadi (o'rtacha 22 ish kuni bilan Nurbekning dadasi oyiga 44 000 so‘m oladi). Nurbekning onasi odatda 30 000 so‘m turadigan kompyuterni 40% chegirma bilan sotib olish uchun texnikado'koniga sotuvga chiqishga umid qildi.

Ushbu xarid rejasiz bo'lib qoldi, undan tashqariNurbek o‘quv yili oxirida yetkazib berish loyihasini tayyorlagan eski noutbuk bayram arafasida buzilib qoldi. Aeroportga yetib kelgan oila ularning parvozi bekor qilinganini bilishdi. Aviakompaniya vakili uzr so'rab, Nurbekga o'yin va markali esdalik sovg'alarini taqdim etdi va keyingi parvoz bir kundan keyin bo'lishini aytdi. Kutish paytida oila aviakompaniya hisobidan mehmonxonaga joylashtirildi. Nurbek kutilmagan sarguzasht, qo'shimcha dam olish kuni va sovg'alardan juda mamnun edi. Biroq, uning

ota-onasibundan xursand bo‘lmadi va bularning barchasini tekinga olishlariga rozi bo'lishmadi. Nurbekning ota-onasining so'zlariga ko'ra, kurortda qo'shimcha kun qancha turadi[4.b.101] ?

Vazifalarni bajaring.

1. Keys holatida keltirilgan vaziyat bilan tanishing. Bunday vaziyat yuzaga kelishining sabablarini bilib oling.

2. Dam olish maskanida kechikishning bir kuni narxini hisoblang.

3. Vaziyatni yaxshilash uchun o'z variantingizni taklif qiling. Qaror qabul qilish oqibatlarini tahlil qiling. Ta'tilga chiqayotgan odamlarga maslahat bering.

4. Xulosalaringizni sinfga taqdim eting.

Matnning barcha matematik masalalari kichik holatlardir. Agar ular haqiqatda bo'lgani kabi ko'p vazifali funktsiyalarga ega bo'lgan muayyan vaziyatda tashkil etilgan bo'lsa, bu talaba-o‘quvchilar uchun qiziqarli va dolzarb bo'lib qoladi. Keys texnologiyasining mohiyati amaliy hikoyalar asosida ishlab chiqilgan maxsus to‘plam (keys) yaratish va o‘quvchilarda masalalar yechish algoritmlarini mustaqil ravishda tuzish malakalarini shakllantirish maqsadida o‘quvchilarga o‘tkazishdan iborat.

O'z ishida keys usulini qo'llamoqchi bo'lgan deyarli har qanday o'qituvchi buni maxsus adabiyotlarni o'rganish, o'zi uchun yo'nalish tanlash va arsenalida o'rganish holatlariga ega bo'lish orqali amalga oshirishi mumkin.

Keys usuli intensiv faol o'qitish texnologiyalariga taalluqlidir, u interaktiv bo'lib, o'qituvchi va o‘quvchi-talaba o'rtasidagi hamkorlik va biznes sheriklikka qaratilgan.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Даутова О. Б. Современные педагогические технологии в профильном обучении: учеб.-метод. пособие доля учителей / О. Б. Даутова, О.Н. Крылова; под ред. А. П. Тряпицыной. – Санкт-Петербург : КАРО, 2006. – 176 с.

2. Грузкова С.Ю., Камалеева А.Р. Кейс-метод: история разработки и использования метода в образовании/ Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал), Modern Research of Social Problems, №6(26), 2013

3. Прутченков А. С. Технология «кейс-стади» в воспитании школьников / А. С. Прутченков // Школьные технологии. – 2009. – № 1. – С. 12-15.

4. Е. В. Лысенко, Е. А. Морозова. Кейс-технология как метод интерактивного обучения математике в рамках реализации Фгос/»инновации в образовании: опыт реализации» Материалы XI Межрегиональной заочной научно-практической конференции (г. Кемерово, январь-февраль 2020 года)

5. Словарь тренера. Кейс. http://msk.treko.ru

MAKTABLARDA ONA TILI DARSLARINI ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA YONDOSHUV

SH.Alimova Ellikqal'a tumani 4-DIUM o’qituvchisi

Ona tili bu har bir millatning ma’naviyatidir. Har bir millatning yurakdan gapiradigan ona tilidir, u tarix Mulki va uni to’liq asrab avaylash ona tili mutaxassislari va o’qituvchilar mas’uliyatidir va uni rivojlantirish millatning yuksalishi demak.

Maktablarda ona tilni o’qitilishi, o’quvchilarning har tomonlama mukammal bilim olishlari uchun jiddiy e’tibor berish talab etilmoqda. Bugungi kun talablari ichida zamonaviy texnologiyalashayotgan zamonda yangi darsliklar, turli fanlarga oid ko’rgazmalar va ko’rsatmali vositalar, elektron kitoblar hamda turli internet saytlari yaratilmoqda. Ona tili fanini umumta’lim maktablarida o’qitilishiga e’tibor kuchaydi.

Ona tili fanini maktab o’qituvchisi olib borishda tayyor darlikdagi ma’lumotlarni shunaqasiga o’quvchilarga berib bo’lmaydi. Bu darslikdagi ma’lumotlarni o’quvchilarning yosh hususiyatlaridan kelib chiqib, ularga moslashtirib pedagogic kompetenciyalarni yo’lga qo’yish bilan ta’lim beradi. O’qituvchi bir hillik bilan cheklanib qolmasdan ta’lim sifatini ta’minlay oladigan zamonaviy texnologiyalar bilan o’qitish usullari orqali o’quvchini mavzuga jalb etish lozim. Bu texnologik vazifalar o’qituvchilarning kasb mahorati va o’quv jarayoniga qo’shgan shaxsiy hissasi, ta’limning yuqori samaradorligi hamda sifati, o’z bilimini muntazam takomillashtirib borishi, kasb mahorati va malakasini o’stirishi, o’qituvchi tomonidan ilg’or metodlar va pedagogik texnologiyalarni muvaffaqiyatli qo’llashi uchun yaratilgan imkoniyatlar[3].

Ona tili darslarini tashkil etishda innovatsion, noan’anaviy ta’lim metodlaridan foydalanish mumkin bo’lib, darslarni pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishda, shuningdek ona tili o’qituvchisining pedagogic tajribasi, shu tajriba asosida pedagogic kompetentsiyasi va mahorati asosiy o’qinni egallaydi.

Dars jarayonida ta’lim metodlarini darsning mazmunidan kelib chiqib tanlanadi va o’quvchilarning xarakteri, iqtidori va qiziqishlarini ham hisobga olib darsni tashkil qilib har bir dars jarayonida darsda ijodiy rivojlantirish paydo qilinishi lozim, bu esa darsda innovatsiya hosil qilish bo’lib o’quvchilarning zerikishini oldini oladi.

Umumta’lim maktablarida ona tili fanini o’qitishda zamonaviy texnologiyalar o’quvchilarning og’zaki va yozma nutqining o’sishida, qolaversa mavzularni oson tushunishlariga,bilim va ko’nikmalarini yanada oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'quvchilarga ona tilini o'rgatish, ularni tarbiyalash va har doim rivojlantirish vazifasidan kelib chiqib, bilish nazariyas asoslanib, barcha yaqin, o'zaro bog'liq fanlar tavsiyalariga asoslanib, ona tili o'qitish metodikasi o'z tamoyillarini ishlab chiqadi. Bu tamoyillar um umdidaktik tamoyillardan o'zgacha bo'lib, o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi o'quv m ehnatining yo'nalishlarini belgilab beradi.

Ona tilini fan sifatida o‘qitish borasida o‘z yechimini kutayotgan bir qator dolzarb muammo va kamchiliklar saqlanib qolmoqda. Jumladan: ona tili fanini o‘qitishda asosan nazariy ma'lumotlarga e'tibor qaratilgan bo‘lib, o‘quvchining nutqiy (tinglab tushunish, gapirish, o‘qish, yozish) kompetensiyasini oshirishga yetarli e'tibor berilmagan; ona tili fanida o‘qitiladigan mavzular sinflar kesimida tahlil qilinganda, o‘quvchi uchun murakkab bo‘lgan ko‘plab grammatik mavzularning mavjudligi; ona tili fanini hayot bilan bog‘lab o‘tishga, ona tilimizning boy imkoniyatlaridan unumli foydalangan holda, o‘quvchilarga mazmunli, sodda, qiziqarli tarzda yetkazib berishga e'tibor qaratilmagan; o‘quvchilar darsliklardagi mavzularni o‘zlashtirishida qiziqish, ishtiyoq, maylni hosil qiladigan, mantiqiy, kreativ, ijodiy fikrlashga undovchi mashqlar, topshiriqlar o‘z aksini topmagan; umumiy o‘rta ta'lim maktablarida ona tili fanini o‘qitishning yangi, samarali usullari, ilg‘or pedagogik texnologiyalarini keng

joriy etish talab darajasida emas; ona tili fanining ilmiy metodik ta'minoti (darslik, o‘qituvchi kitobi, mashq daftari, mul'timedia ilovalar, didaktik materiallar va boshqa) yetarli darajada ishlab chiqilmagan; o‘qituvchi va pedagoglarning metodik ta'minotini yaxshilash, ona tili va adabiyot fani o‘qituvchilari va metodistlari uchun masofadan o‘qitish kurslari joriy etilmagan; mavjud oliy ta'lim muassasalarida ona tili fani yo‘nalishida o‘qituvchi, pedagog, kadrlarni tayyorlash sifati bugungi kun talablariga mos kelmasligi ona tili fanini o‘qitishni tubdan qayta ko‘rib chiqish va zamon talabiga mos ravishda yangilashni taqazo etmoqda. MUHOKAMA Pedagogik texnologiyalarning maqsadi o‘qituvchi va o‘quvchining belgilangan maqsadga hamkorlikda erishishlarini ta'minlashdir. O‘quv jarayonida o‘quvchilar mustaqil fikrlab, ijodiy ishlab, izlanib, tahlil etib, o‘zlari xulosa qila olsa, ko‘zlangan maqsad amalga oshadi.

O‘qituvchi o‘quvchilarning faoliyati uchun imkoniyat va sharoit yarata olishi o‘qitish jarayonining asosi sanaladi. Har bir dars, mavzu, o‘quv fanining o‘ziga xos texnologiyasi bor. Bugungi kunda bizga ma'lum va keng qo‘llanadigan usullardan “Aqliy hujum”, “Klaster”, “VENN diogrammasi”, “Akvarium”, “Aqliy xujum”, “BBB”, “FSMU” kabilar dars jarayonida o‘zlarining samarali natijalarini ko‘rsatib kelmoqda[2.2]. O‘qituvchi dars jarayonida metodlar tanlashda boshqa ma'lumotni berish bilan bir qatorda internet ma'lumotlari, multimedia dasturlari, jadvallar va shunga o‘xshash mavzuga oid qo‘shimcha ma'lumotlarni ko‘rsatib o‘tsa, bu nafaqat o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, balki o‘quvchilarning mustaqil o‘qishini talab darajasida shakllantirishiga, mavzuni imkon darajasida to‘la o‘zlashtirishiga ham yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Umumiy o‘rta ta’limning ona tili fanidan davlat ta’lim standarti va o‘quv dasturi. Toshkent-2019.

2. Yo’ldosheva D. Ashurbayeva R. Ona tili ta’limida zamonaviy pedagogik texnologiyalar.-T.: Turon Zamin Ziyo. 2018.

3.http //www.znanio.ru

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

Д.Қ.Абдиева - ҚМИИ катта ўқитувчиси

Маълумки, ҳозирги кунда мамлакатимизда ўқув-тарбиявий жараёнини модернизациялаш, мутахассилар тайёрлаш тизими сифат ва миқдор даражасини оширишда ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш, уларни соҳага оид замонавий касбий билим, малака ва кўникмалар билан қуроллантириш, илмий-техник инновациялардан мустақил равишда, ижодий фойдаланиш ҳамда истиқболли вазифаларни ҳал қила олиш кўникмаларини ривожлантириш муҳим вазифалардан саналади.

Ҳозирги кунда мамлакатимизда баркамол авлодни тарбиялаш, ўсиб келаётган ёшларга замонавий технологиялардан фойдаланган ҳолда, таълим бериш борасида ижобий натижаларга эришиб келмоқда.

Таълим тизими олдида турган муҳим вазифаларни ҳал этиш бевосита ўқитувчи фаолиятига боғлиқдир. Ўқитувчининг асосий вазифаларидан бириёшларнинг мустақил фикр юритиш кўникмаларини ҳосил қилишдан иборатдир. Уларда тафаккур қирраларини шакллантириш ва ривожлантириш энг муҳим таълимий тарбиявий иш бўлиб ҳисобланади.

Ўқитувчи ўқувчини фаоллаштирадиган, ўзи ва ўрганувчи учун қулай бўлган йўлларни, усул ва услубларни, ўқитиш шакллари, метод ва воситаларни излайди, уларни такомиллаштиради. Шу боисдан ҳам «педагогик технология», «дидактик технология», «таълим технологияси» атамалари қаторидан «инновация», «инновацион фаолият»,«педагогик инновациялар», «таълимда инновацион жараёнларни бошқариш» атамаси ҳам мустаҳкам ўрин олмоқда.

Инновация инглизча сўз бўлиб – янгилик киритиш, янгилик маъносини билдиради.

Инновацион деганда – муайян ижтимоий бирликка, ташкилот, аҳоли, жамият, гуруҳга янги нисбатан турғун унсурларни киритиб борувчи мақсадга мувофиқ ўзгаришлар тушунилади. Бу ишни амалга оширишга – инновацион фаолият дейилади.

Инновацион фаолият- узлуксиз равишда янгиликлар асосида ишлаш бўлиб, у узоқ вақт давомида шаклланади ва такомиллашиб боради. Ўқитувчи инновацион фаолияти хусусиятларини ўрганиб чиққан педагог олимлар фикрига таянган ҳолда, қуйидагиларни **инновацион фаолиятнинг асосий белгилари** деб хисоблаш мумкин:

- ижодий фаолият фалсафасини эгаллашга интилиш;
- педагогик тадқиқот методларини эгаллаш;
- муаллифлик концепцияларини яратиш қобилияти;
- тажриба-синов ишларини режалаштириш ва амалга ошира олиш;
- ўзидан бошқа тадқиқотчи-педагоглар тажрибаларини қўллай олиш;
- ҳамкасблар билан хамкорлик;
- фикр алмашиш ва методик ёрдам кўрсата олишлик;
- зиддиятларнинг олдини олиш ва бартараф этиш;
- янгиликларни излаб топиш ва уларни ўз шароитига мослаштириб бориш;

Янгилик киритиш – маълум бир мақсадга мувофиқ йўналтирилган янгилик яратиш, кенг ёйиш ва фойдаланиш жараёни мажмуи, унинг мақсади инсонларнинг эҳтиёжи ва интилишларини янги воситалар билан қондиришга айтилади. Янгилик киритиш ҳам ички мантиқ, ҳам вақтга нисбатан қонуний ривожланган ва унинг атроф-муҳитга ўзаро таъсирини ифодалайдиган динамик тизимдир. Педагогик инновацияда «Янги» тушунчаси марказий ўрин тутади. Педагогикада хусусий, шартли, маҳаллий ва субъектив янгиликлар бор.

Хусусий янгилик – жорий замонавийлаштиришда муайян тизимга янгиликлар киритиш.

Шартли янгилик – мураккаб ва прогрессив (шиддатли) янгиликларни киритиш.

Маҳаллий янгилик – аниқ объектда янгиликдан фойдаланиш.

Субъектив янгилик – маълум объект учун объектнинг ўзи танлаши ва фойдаланиш.

Илмий йўналишларда янгилик – бу восита, янги метод, методика, технология ва бошқалар.

Педагогикада янгиликка – ўқитиш ва тарбия беришда аввал маълум бўлмаган ва аввал қайд қилинмаган ҳолат, натижа, ривожланиб борувчи назария ва амалиётга элтувчи тизим сифатида кўриш мумкин. Педагогик инновацияни учта блокка ажратиш мумкин:

Биринчи блок – таълимда янгини ажратиш. Бунга таълим тизимида янги, янгиликнинг таснифи, янгини ажратиш шарт-шароити, янгиликнинг меъёрлари, уни ўзлаштириш ва фойдаланишга тайёрлиги, анъана ва билармонлик, янгиликни яратишлар киради.

Иккинчи блок – янгини идрок қилиш, ўзлаштириш ва баҳолаш. Бунга таълимий ҳамжамиятлик, янгини баҳолаш ва уни ўзлаштириш жараёнларининг турлилиги, педагогик ишбилармонлик, инновацион муҳит, педагогик жамиятларнинг янгини идрок этиш баҳолашга тайёрлиги киради.

Учинчи блок – янгидан фойдаланиш ва уни жорий этиш. Бунга янгини тадбиқ этиш, фойдаланиш ва кенг жорий этиш қонуниятлари ва турлари киради. Инновация жараёни, таркибий тузилмалар ва қонуниятларни қамраб олган тизимдан иборатдир.

Инновацион таълим жараёнининг муҳим томони шахснинг ўз-ўзини бошқариши ва ўзини-ўзи сафарбар қила олиши ҳисобланади. Унинг энг муҳим йўналишларидан бири талабаларнинг билиш фаолиятини ривожлантириш ҳисобланади.

Бундай йўналиш талабаларнинг ўқув ишларини фаоллаштириш, уларнинг касбий ихтисослашишини аниқлаб олиш фаоллигини ўз ичига олади.

Асосий мақсад – таълим, фан ва ишлаб чиқаришнинг интеграциялашуви, уларнинг ўзаро алоқаларида янги тамойилларга ўтиш ҳисобланади.

Ўқитувчининг инновацион фаолиятига яратувчанлик жараёни ва ижодий фаолият натижаси киради. Юксак профессионализмга эришишнинг омиллари эса қуйидагилар: истеъдод, уқувлилик, қобилият, оила тарбияси шароити, ўқув юрти, ўзининг ҳатти-ҳаракати. Инновацион фаолиятда энг асосий вазифани бажарувчи – ўқитувчи шахсидир.

Ўқитувчининг инновацион фаолиятини самарали амалга ошириш бир қатор шарт-шароитларга боғлиқ. Унга ўқитувчининг тайинли мулоқоти қарама-қарши фикрларга нисбатан беғараз муносабат, турли ҳолатларда рационал вазиятнинг тан олинишини уқтиришга тайёрлиги киради. Бунинг натижасида ўқитувчи ўз билим ва илмий фаолиятини таъминлайдиган кенг қамровли мавзу (мотив) га эга бўлади. Ўқитувчи фаолиятида ўз-ўзини фаоллаштириш, ўз ижодкорлиги, ўз-ўзини билиши ва яратувчилиги мавзу (мотив) лари муҳим аҳамият касб этади. Бу эса ўқитувчи шахсининг креативлигини шакллантириш имкониятини беради. Янгилик киритишнинг муҳим шарти мулоқотнинг янги вазиятини туғдиришдир.

Мулоқотнинг янги вазияти – бу ўқитувчининг ўз мустақиллик мавқеини, дунёга, педагогик фан, ўзига бўлган янги муносабатни ярата олиш қобилиятидир. Ўқитувчи ўз нуқтаи назарларига ўралашиб қолмайди, у педагогик тажрибаларнинг бой шакллари орқали очилиб, мукаммаллашиб

боради. Бундай вазиятларда ўқитувчининг фикрлаш усуллари, ақлий маданияти ўзгариб боради, ҳиссий туйғулари ривожланади.

Кейинги шарти – бу ўқитувчининг маданият ва мулоқотга тайёргарлигидир. Ўқитувчининг инновацион фаолияти воқеликни ўзгартиришга унинг муаммолари ва усулларини ечишни аниқлашга қаратилгандир. Ўқитувчи ва талаба ўртасидаги мулоқот намунасининг ўзгариши инновацион фаолият шартларидан биридир. Янги муносабатлар анъаналарда бўлганидек, қистовлар, ҳукмга бўйсуниш кабилардан ҳоли бўлиши лозим. Улар ҳамкорлигининг, ўзаро бошқарилиши, ўзаро ёрдам шаклида кўрилган бўлиши лозим. Улар муносабатларидаги энг муҳим хусусияти бу ўқитувчи ва талабанинг ижоддаги ҳамкорлигидир. Инновацион фаолият қуйидаги шартларни бажаради.

а) касбий фаолиятнинг онгли таҳлили;

б) меъёрларга нисбатан танқидий ёндашув;

в) касбий янгиликларга нисбатан шайлик;

г) дунёга ижодий яратувчанлик муносабатда бўлиш;

д) ўз имкониятларини рўёбга чиқариш, ўз турмуш тарзи ва интилишларини касбий фаолиятида мужассам қилиш.

Ўқитувчи инновацион фаолиятининг таҳлили янгилик киритишнинг самарадорлигини белгиловчи муайян меъёрлардан фойдаланишни талаб қилади. Бундай меъёрларга – янгилик, мақбуллик, юқори натижалилик, оммавий тажрибаларда инновацияни ижодий қўллаш имкониятлари киради. Янгилик, педагогик янгилик меъёри сифатида, ўзида таклиф қилинадиган янгини, янгилик даражаси моҳиятини акс эттиради.

Ўқитувчи ижодкор, сермаҳсул шахс бўлиши, креативликни, кенг қамровли ва машғулликни ички дунёси бой, педагогик янгиликка ўч бўлиши лозим.

Фойдаланилган адабиётлар:

1.Азизхўжаева Н.Н. Ўқитувчи мутахассислигига тайёрлаш технологияси– Т.: ТДПУ, 2003.

2.Азизхўжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. – Т.:ТДПУ, 2003.

3. Ишмуҳамедов Р.Ж. Инновация технологиялари ёрдамида таълимсамарадорлигини ошириш йўллари. – Т.: ТДПУ, 2004.

4. Очилов М. Педагогик технологиялар. - Қарши: Насаф, 2000.

5. Розиқов О., Оғаев С., Маҳмудов М., Адизов Б. Таълим технологияси.– Т.: Ўқитувчи, 1999.

6. Сайидаҳмедов Н.С. Педагогик технология: таҳлил, таъриф, мулоҳаза. – Т.: Маърифат, 1998.

БОШЛАНҒИЧ СИНФЛАРДА ИНГЛИЗ ТИЛИ ФАНИНИ ЎҚИТИШДА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Ш.Абдуразакова - НДПИ ўқитувчиси,
Р.Калимбетова - КДУ 1-курс талабаси

Республикамизда жаҳон ҳам жамиятига янада интеграциялашувга йуналтирилган тизим яратиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси

Президентининг 2012-йил 10 декабрдаги «Чет тилларни ургапиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари туғрисида»ги ПК-1875-сонли қарори тасдиқланди. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида халқнинг бой интеллектуал мероси ва умумбашарий қадриятлари, замонавий маданият, иқтисодиёт, фан, техника ва технологияларнинг ютуқлари асосида кадрлар тайёрлашнинг мукаммал тизимини шакллантириш Ўзбекистон тараққиётининг муҳим шартидир, деб алоҳида таъкидланади.

Дарҳақиқат, бугунги тараққиёт ҳар бир уқитувчидан узига ҳос ижодкорлик, малака ва тажрибани тақозо этмокда. Бу уз навбатида хорижий тиллар фани уқитувчилари зиммасига катта масъулият юклайди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012-йил 10-декабрдаги «Чет тилларни ургапиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари туғрисида»ги ПК-1875-сонли қарорини тизимли амалга ошириш мақсадида бошлангич синфларда хорижий тилни уқувчиларга ургатишдан мақсад уларнинг шу тилда сузлаш, ёзиш, тинглаб ва уқиб тушуниш каби куникмаларни шакллантириш билан бир қаторда болаларнинг тафаккури, мулоқот маданияти, билим олишга қизиқиши, фаоллик, мустақиллик, меҳнатсеварлиқ, қизиқувчанликни уйғотишга қаратилади. Болаларнинг ақлий ва нутқий қобилиятини муваффақиятли устириш келгусида фанларни пухта узлаштиришга имконият яратади. Уқувчиларда чет тили орқали мустақил ва ижодий фикрлаш куникмаларини шакллантиришда илғор педагогик технологиялар узига хос аҳамият касб этади.

Бугунги кунда уқитувчига куйиладиган муҳим талаблардан бири ҳам илғор педагогик технологиялар билан танишиш, амалда қуллаш ва шулар орқали болаларни мустақил фикрлашга ургатишдан иборат.

Узлуксиз таълим тизимининг ҳамма буғинларида ҳам уқитувчи дарс жараёнида ноанъанавий дарсларда педагогик технологиялардан фойдаланади, лекин бошланғич синфларда хорижий тилларни укувчиларга ургатишда хорижий тил укитувчиси укувчиларнинг психологик, педагогик ва физиологик ривожланиш қоидаларини билиб, ургапиб дарснинг мақсад ва мазмунидан келиб чиқиб, педагогик технологияларни дарсда қуллаш максадга мувофиқдир.

Ўкитувчи дарс жараёнида педагогик технологияларни ишлатишда куйидагиларга эътибор бериши лозим:

- уқувчилар онгида муайян мавзу асосида янги тушунчаларни ҳосил килиш;
- янги мавзуга оид коида, атамалар моҳиятини очиб бериш;
- янги мавзуни утилган мавзулар билан изчилликда етказиш;
- укувчиларнинг фикрлаш даражасини ривожлантириб бориш;
- таълимий уйинларнинг изчиллиги, хилма-ҳиллиги ва қизиқарли булишига эришиш;
- шу машғулотнинг узида янги билим асосида шаклланган куникмаларини текшириб бориш;
- уқувчиларнинг психологик ҳусусиятларини ҳисобга олиш;
- дарс жараёнида уқувчилар иштирокини кучайтириб бориш.

Демак, шуни таъкидлаш керакки, келажагамиз булган ёшларнинг эркин фикрловчи, баркамол шахс булиб шаклланиши учун уларни ҳар томонлама ривожлантириш зарур. Жумладан, хорижий тилларни ургапиш даражалари

мазкур мақсадни амалга оширишда уқувчиларнинг психологик, жисмоний ва ижтимоий жиҳатларини урганиб, узларини эркин тутиши ва фикрини мустақил ифодалашда тусиқ буладиган салбий психологик ҳолатларни аниқлаш ва бартараф этишда қулланилиши лозим. Демак, бошланғич синфларда таълим оладиган уқувчиларнинг узига хос бир қатор муаммолари мавжуд. Укитувчи хам педагог, хам психолог булиб қолмасдан, улар билан ишлаш техникасини хам билиши лозим.

Юқоридаги максаддан келиб чиқиб, бугунги кунда хорижий тилларни Ўкитиш ДТСда курсатилган «А» боскич, яъни бошланғич синфларни уз ичига олади. Демак, хорижий тил Ўкитувчиси 1-2-3-синфларда таълим жа-раёнида қанчалик усталик билан педагогик технологиялардан уз урнида, максадли фойдаланса, дарс самарадорлиги юқори булади.

Бугунги ҳар бир фан уқитувчиси уз фанининг ҳусусиятидан келиб чиқиб, таълим жараёнида турли интерфаол усуллардан фойдаланмокда. Бизнинг йуналишимизнинг мақсади бошқа фанлардан фарқли равишда ноанъанавий дарсларда педагогик технологияларнинг турли интерактив усулларидан фойдаланиб, кичик ёшдаги укувчиларни эркин фикрлашга тайёрлашдир. Давлат таълим стандартида ҳар бир синф учун, масалан, 1-синф учун 200 та, 2-синф учун 250 та суз ва ибораларни ургатиш мақсади куйилади, демак, хорижий тил уқитувчиси педагогик технологиялар асосида юқорида таъкидланган максадларни амалга ошириши кузда тутилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Мах,камасининг 2013 йил 8 майдаги «Узлуксиз таълим тизимининг чет тиллар буйича давлат таълим стандартини тасдиклаш туғрисида»ги 124-сонли карори. // Ўзбекистон Республикаси конун х,ужжатлари туплами, 2013 й., 20-сон, 251-модда.

2. Каримов И.А. Юксак маънавият - енгилмас куч. - Т.: «Маънавият», 2008.

3. Жуманазаров И.И. Чет тили дарсларида педагогик технологияларни ташкил этиш -долзарб муаммо. / «БошланҒич таълим сифати ва самарадорлигини ошириш: муам-молар, ечимлар» мавзусидаги Республика амалий конференцияси. - Т.: 2014.

БЎЛАЖАК МАТЕМАТИКА ВА ИНФОРМАТИКА ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМИИНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА ВЕБ-КВЕСТ ТЕХНОЛОГИЯСИНИНГ ИМКОНИЯТИ

Р.Т.Ауезова. Нукус ДПИ таянч докторанти

Бугунги кунда ахборот технологиялари такомиллашуви туфайли, бўлажак математика ва информатика ўқитувчиларининг мустақил таълимини ташкил этиш шакл, усул ва воситаларини такомиллаштириш муҳим муаммолардан бири бўлиб қолмоқда. Бу муаммоларни бартараф этиш йўлларидан бири, веб-квест технологиясини бўлажак математика ва информатика ўқитувчиларининг мустақил таълимига фаол жорий этишни тақозо этади.

Манбаларга таянадиган бўлсак, веб-квест технологияси – бу ролли ўйин элементлари билан муаммоли вазифалар тўпламини ўз ичига олган педагогик технология бўлиб, уларни бажаришда глобал тармоқдан фойдаланишни талаб этади. Веб-квест технологиясидан мустақил таълимда фойдаланиш орқали талабалар ўқув фаолиятининг пассив объектларини, унинг фаол субъектларига айлантиради ҳамда ўқитишнинг визуал, мультимедиа ва интерактивлик технолгияларидан фойдаланиш имконияти яратилади [1-5].

Веб-квестларнинг ўзига хос хусусияти шундаки, талабаларнинг мустақил ёки гуруҳли иши учун тақдим этилган маълумотларнинг бир қисми ёки барчаси бир ёки бир нечта веб-сайтларда жойлашган бўлиб, бундан талабалар гипербоғланишли ресурслардан фойдаланиш орқали қўйилган муаммони ечади [3].

Бу борада, яъни веб-квестларнинг имкониятлари ва уни талабаларнинг мустақил таълимига жорий этиш муаммоларига оид Я.С.Быховский, Н.М.Кузнецова, Т.В.Наумова, Т.А.Писменская, Н.Н.Рыбакова каби олимлар томонидан илмий изланишлар олиб борилган. Уларнинг таъкидлашича, веб-квест технологияси талабаларнинг фаол когнитив фаолиятини ўз ичига олган муаммоли ўқув вазифасини ҳал қилиш ҳамда глобал тармоқдан фойдаланган ҳолда бир вақтнинг ўзида таълим муаммоларини ҳал қилишга қаратилган дидактик восита бўлиб хизмат қилади.

Ушбу технологиядан фойдаланилганда талабага аниқ вазифа таклиф этилади, бунинг учун маълум бир мавзу бўйича глобал тармоқдан материал тўплаши талаб этилади. Бунда баъзи манбаларга ҳаволалар профессор-ўқитувчи томонидан берилади ва баъзи бир манбаларига эса талабалар одатий қидирув тизимларидан фойдаланиб, қўйилган муаммога оид маълумотларни тўплаши талаб этилади. Булар асосида талабалар мустақил равишда қўйилган муаммони ечади ҳамда турли лойиҳалар тайёрлашга оид компетентлиги шаклланади [2, 4]. Бу эса информатика туркумига кирувчи фанлардан бўлажак математика ва информатика ўқитувчиларининг мустақил таълимини ташкил этишда замонавий таълим технологияси бўлиб хизмат қилади:

- махсус техник билимларни талаб қилмасдан, глобал тармоқ орқали қўйилган муаммоларга оид маълумотларни тўплаш имконияти;
- қўйилган муаммони гуруҳ бўлиб ечишга оид кўникмаларини шакллантириш;
- маълум ўқув мақсадларига эришиш, алоқа ва ахборот алмашинуви таъминланади;
- талабанинг танқидий фикрлашини, шунингдек, таққослаш, таҳлил қилиш, таснифлаш, мавҳум фикрлаш қобилиятини ривожлантиради;
- фанга оид билимларни мустаҳкамлашга эришилади ва қидирув тизимларидан фойдаланишга оидмаданиятини ривожлантиради.

Шу билан бирга қуйидаги имкониятлар яратилади [3, 4]:

- амалиётга йўналтирилган (аниқ амалий лойиҳалар ва турли дастурий таъминотларни яратиш в.ҳ.к.);
- тадқиқот (турли хил амалий ишларни олиб бориш, натижаларни турли компьютер дастурлари ёрдамида қайта ишлаш);

- ахборот (манбалар билан ишлаш, уларни таҳлил қилиш);

- ижодий (ижодий лойиҳалар устида ишлаш, ижодий маҳсулот ишлаб чиқиш);

- ролли ўйин (муаммоли вазиятлар ҳосил қилиш орқали турли амалий муаммоларни ечиш).

Бу каби имкониятлар орқали бўлажак математика ва информатика ўқитувчиларининг касбий фанлардан мустақил таълимини самарали ташкил этиш имконияти таъминланади.

Шунинг учун веб-квест технологиясини бўлажак математика ва информатика ўқитувчиларининг мустақил таълимига фаол жорий этиш мақсадга мувофиқ саналади. Бунда бўлажак математика ва информатика ўқитувчилари қўйилган муаммоли топшириқларни бажариш учун маълумотларни глобал тармоқдан қидиришни, уларнинг фаол когнитив фаолиятини ўз ичига олган муаммоли ўқув вазифасини ҳал қилиш имконияти яратилади. Бунинг натижасида бўлажак математика ва информатика ўқитувчиларининг касбий фанлардан мустақил таълимини самарали ташкил этишга эришилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Бахтиярова Л.Н., Проектирование уроков информатики с использованием проблемного обучения / Л.Н. Бахтиярова, К.В. Плотова // Информатика в школе. – 2019. – №8. – С. 19-24.

2. Алеханова И.Ф. Опыт использования Web-квест технологий в учебном процессе / И.Ф. Алеханова // Сборники конференций НИЦ Социосфера. – Череповец, 2016. – № 33. – С. 135-138.

3. Баринова Н.А. Веб-квест как форма организации самостоятельной деятельности обучающихся / Н.А. Баринова // Актуальные вопросы модернизации российского образования. Материалы XXII международной научно-практической конференции. – Томск, 2015. – С. 69-72.

4. Кузнецова Н.М. Web-квест технология как ресурс образовательной деятельности / Н.М. Кузнецова // Региональное образование: современные тенденции. – 2016. – № 1 (28). – С. 117-120.

5. https://dodiplom.ru/ready/101541

GLOBALLASHUV SHAROITIDA TALABALARNI G'OYAVIY TARBIYALASHNING DOLZARBLIGI

N. I. Amirov - QarMII katta o'qituvchisi

Jahondagi hozirgi globallashuv jarayonida dunyo aholisijuda qiyin sinovlarni, turli xil tahdidlarni, keskin majarolarni boshidan kechirmoqda. Shundaymurakkab davrda yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzi masalasi o`ta dolzarblik kasb etmoqda.

Bugungi kunda jamiyatimiz xalqlari o'rtasida turli xil salbiy hodisalarning ro'y berayotganligi aynan sog'lom turmush tarzining risoladagidek shakllanmaganligi bilan xarakterlanadi, ularning paydo bo'lishiga ijtimoiy tizimdagi nosog'lom turmush tarzisabab. Huquqiy ong, huquqiy tarbiya, huquqiy madaniyatning tarkib topmaganligi

bilan belgilanadi. Shundan kelib chiqqan holda talaba-yoshlar qalbida milliy ong va sog'lom dunyoqfarash asoslarini mustahkamlash o'z fikriga ega bo'lishga, turli xil tajovuzlarga qarshi tura olishga qodir irodali, fidoyi va vatanparvar insonlar qilib tarbiyalash, yoshlar qalbida sog'lom dunyoqarash asoslarini tarkib toptirish, ularda milliy g'urur, milliy tafakkur, milliy g'oya tushunchalarini shakllantirish, ma'naviyatli, ma'rifatli va intellektual salohiyatli kadrlarni yetishtirish davlat ahamiyatiga molik vazifalardan biri hisoblanadi.

Yoshlarda jahonda ro'y berayotgan voqealardan xabardorlik hissini uyg'otish, yon atrofdagi voqealarga bevosita dahldorlik tuyg'usini tarbiyalash, yoshlarni turli oqimlar ta'siridan asrash, har qanday buzg'unchi g'oyalarga qarshi kurashish burchimiz ekanligini tushuntirish lozim.

Bu esa hayotning turli sohalarida yangi bilim, ko'nikma va yondashuvlarni talab etadi. Jamiyatdagi o'zgarishlar hayotga ijobiy rivojlanishi bilan bir qatorda salbiy jarayonlarni ham olib keldi, bunda ko'p jihatdan vaziyatni baholashda yangi bilimlarni, zarur harakatlarni amalga oshirishni talab etuvchi muammolarga duch kelmoqda.

"Dunyodagi zo'ravon va tajavvuzkor kuchlar qaysi bir xalq yoki mamlakatni o'ziga tobe qilib, bo'ysindirmoqchi, uning boyliklarini egallamoqchi bo'lsa, avvalambor, uni qurolsizlantirishga, ya'ni eng buyuk boyligi bo'lmish milliy qadriyatlari, tarixi va madaniyatidan judo qilishga urinadi", degan edi mamlakatimiz Birinchi Prezidenti I.A.Karimov. Bu so'zlarning rost ekanligini uzoq-yaqin tariximiz ham isbotlab turibdi. Chunki, har qanday millat yoki xalqning ma'naviyati, milliy g'oyalariga sodiqligi uning bugungi taqdirini, o'sib kelayotgan yoshlarning kelajagini belgilashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Binobarin, ma'naviyatga qarshi qaratilgan har qanday tahdid o'z-o'zidan mamlakat xavfsizligini,uning milliy g'oyalarini, sog'lom avlod kelajagini ta'minlash yo'lidagi jiddiy xatolardan biriga aylanishi va oxir-oqibatda jamiyatni inqirozga olib kelishi mumkin. Dunyo xalqlari o'rtasida turli mafkuralar, tortishuvlar keskinlashayotgan bir paytda yoshlarni fikrga qarshi fikr, g'oyaga qarshi g'oya, jaholatga qarshi ma'rifat bilan kurashishga da'vat etishimish zarur.

Inson dahlsizligi, uning qadri eng oliy huquqqa aylanayotgan bir paytda, jamiyat hayotida turli xil jinoyatlarning avj olishi tufayli dunyo mamlakatlari xalqlariga tashvish o'yg'otmoqda, ular bu jinoyatlarning oldini olishga va bartaraf etishga turtki bo'lmoqda. Jamiyatimizda bu borada olib borilayotgan ishlar talaba-yoshlar ongi va qalbiga milliy g'oyani singdirish negizida bugungi kunda insoniyat hayotiga katta xavf tug'dirayotgan xalqaro terrorizm, siyosiy ekstremizm, narkoagressiya, OITS, "Ommaviy madaniyat va erkinlik", odam savdosi singari ofatlarni hech qachon esimizdan chiqarmasligimiz kerak. Bu ofatlarning xavfli tomoni shundan iboratki, ular asosan biror niqob ostida harakat qiladi. Aslida ularning maqsadi ma'naviy hayotimizni, sog'lom turmush tarzini izdan chiqarishga qaratilgan bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimov 2008 yilda qabul qilingan "Yoshlar yili" davlat dasturi hamda 2010 yilda qabul qilingan "Barkamol avlod yili" davlat dasturi to'g'risidagi qarorida ham "Yosh avlodni qat'iy e'tiqod ruhida, mentalitetimizga yot bo'lgan zararli ta'sirlar va oqimlarga qarshi tura oladigan umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash; yoshlarda sog'lom turmush

turziga intilishni shakllantirish, OITS, giyohvandlik, kashandalik va boshqa zararli odatlarga qarshi kurash bo'yicha profilaktika chora-tadbirlarini amalga oshirish , yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, yoshlar sportini ommaviy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish" kerak - deb ta'kidlanishi ham mazkur muammoning dolzarbligini ko'rsatadi.

Shuning uchun talaba-yoshlarda g'oyaviy bo'shliqga yo'l qo'ymaslik, ilg'or g'oyalar, ulug'vor maqsadlarni yoshlar ongi va qalbiga singdirish zarur. Agar biz turmush tarzimizga zid bo'lgan mana shunday xatarlardan talaba-yoshlarimizni asramasak, u tarbiyada yomon oqibatlarga olib kelishini unutmasligimiz kerak.

Xo'sh, bunday vaziyatda talaba-yoshlarimiz ma'naviy olamida bo'shliq vujudga kelmasligi uchun ularning qalbi va ongida sog'lom hayot tarzini mustahkamlashga safarbar etish uchun nimalar qilish lozim?

Birinchidan, ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya tizimiga o'qitishning zamonaviy, izchil va samarali uslublarini joriy etish. Shu asosda yuksak malakali, kasbiy pedagogik faoliyatga ega bo'lgan pedagog-kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish orqali targ'ibot-tashviqot ishlarini ma'lum maqsadga yo'naltirish lozim.

Ikkinchidan, talaba-yoshlarning tarbiyasi faqat ta'lim muassasalarida olib borilib qolmasdan, balki ota-ona, mahalla va keng jamoatchilik ma`suliyatini oshirgan holda olib borilishi shart. Ayrim talabalarning yot g'oyalarga berilayotganligi, odam savdosi girdobiga tushib qolayotganligi ta'lim-tarbiya jarayonida jiddiy nuqsonlar mavjudligi, ota-ona, mahalla va jamoatchildik o'rtasida izchil va samarali hamkorlik yaxshi yo'lga qo'yilmaganligining oqibatidir.

Uchinchidan, talabalarda ta'lim-tarbiya jarayoni orqali huquqiy ong, huquqiy burch, huquqiy tarbiya, huquqiy savodxonlik va huquqiy madaniyatni ularning psixofiziologik imkoniyatlarini hisobga olgan holda bosqichma-bosqich singdirib borishni ta'minlash zarur.

Shu sababli bu illatlarning oldini olishda talaba-yoshlarning o'z munosabatlariga asoslangan siyosatni belgilab, odam savdosi bo'yicha aniq tizimli ishlarni tashkil etish kerak.

Bundan kelib chaqadigan asosiy vazifa xavf-xatarlar, taqdidlar, ma'naviyatimizni izdan chiqarishga qaratilgan har qanday salbiy ta'sirlarga qarshi kurasha oladigan mafkuraviy immuniteti kuchli talabalarni tarbiyalashga erishishdan iborat bo'ladi.

Talabalarga tarbiya berishda quyidagilarga e'tiborni qaratish lozim:

- talaba-yoshlarda ma'naviyatni shakllantirish uchun tarixiy, ma'naviy-ma'rifiy meroslarga, tiligacha holda madaniyatning rivoji, taraqqiyotini chuqur o'zlashtirishga erishish;
- boshqa rivojlangan mamlakatlar ma'naviy qadriyatlarini va ilmiy merosini o'rganishda ularning umuminsoniy qadriyatlarini e'tiborga olgan holda hurmatda bo'lishga erishish;
- rivojlangan mamlakatlar ilm-fani va texnologiyalari yutuqlarini o'rganish bo'yicha optimal variantlarini tanlay olishga erishish;
- yuksak insoniy fazilatlarga ega bo'lgan, ezgu g'oyalar bilan sug'orilgan kasbiy yetuk mutaxassis tayyorlashga erishish;

- ijtimoiy hamkorlik, millatlararo totuvlik, dinlararo bag’rikenglik asoslari bilan sug’orilgan ma’naviy yetuk shaxsni tarbiyalashga;

- yot va zararli g’oyalar ta’siriga tushib ketmaydigan mafkuraviy immuniteti kuchli, g’oyaviy bilimga ega bo’lgan yoshlarni tarbiyalash;

- talabalarning turli ko’rinishdagi fikrlarini, qarashlarini va munosabatlarini ma’lum maqsad sari yo’naltiruvchi harakatlarini tashkillashtirishni kengaytirish;

- talabalarning bo’sht vaqtlarini mazmunli tashkil qilishga faoliyatni qaratish: bunda ma’naviy-ma’rifiy ishlarning yagona tizimini ishlab chiqish va ularni amalga oshirish metodlari orqali joriy etish;

- talabalar bilan olib boriladigan ma’naviy-ma’rifiy ishlarning uzluksizligini ta’minlash hamda barkamol avlodni shakllantirishda zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanishga erishish;

- talaba-yoshlar tarbiyasining ma’naviy-axloqiy mazmunini takomillashtirish, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan boyitish;

- yoshlarning ma’naviyatini, turmush tarzini shakllantirish uchun tarixiy, ma’rifiy, madaniy meroslarimizni, milliy madaniyatimiz rivoji, qonunlari, buyuk siymolarning boy ma’naviy merosini chuqur o’zlashtirishni ta’minlash;

- joylarda tashviqod-targ’obot ishlarini keng ko’lamda olib borib, ularni har tomonlama kuchaytirish;

- talaba-yoshlarning ongida g’oyaviy bo’shliqga yo’l qo’ymaslik uchun ilm-fan va texnologiyalardan o’qitish ishlarida samarali foydalanishga erishish;

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – engilmas kuch. – T: Ma'naviyat, 2008y.

2.Azizxo`jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.
Toshkent: Fan, 2003y.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA EKSKURSIYA DARSLARINI TASHKIL ETISHNING O’ZIGA XOS JIHATLARI

K.A.Abrorxonova - boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi kafedrasi mudiri, PhD
S.Q.Xudoyberdiyeva - Nizomiy nomidagi TDPU, 2-bosqich talabasi

Bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan zamonda, bizning vatanimizda ham qator o‘zgarishlar bo‘lmoqda. Bugungi kunda dunyoning engrivojlangan davlatlari ekskursiya turizmiga katta e’tibor bermoqdalar.

Bu borada bizning yurtimizda ham turlixil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Anashunday tadbirlar doirasida Prezidentimiz raisligida "Turizm xizmatlari ko‘lamini kengaytirish va infratuzilmasini rivojlantirish" bo‘yicha o'tkazilgan video selektor yig‘ilishini alohida ta'kidlash lozim. Bu yig'ilishda turizm sohasini rivojlantirish bo‘yicha ko‘plab yangi dasturlar ishlab chiqish to‘g‘risida qaror va topshiriqlar berildi.

Shu sababdan bugungi kunda mamlakatimizda ekskursiya turizmi salmog‘i ancha rivojlanib bormoqda. Shu bilan birga ekskursiya turizmini ta’lim muassasalarida ham tashkil etish bo‘yicha ko‘plab yangi dasturlarishlab chiqilgan. Ekskursiya darslari bu ta’limning ajralmas qismi bo‘lib, uning yordamida o‘quvchilarni vatanparvarlik, insonparvarlik hamda jamoatchilik ruhida tarbiyalash ko'zda tutilgan.

Ekskursiya o‘zinima? U haqida qaysi olimlar o‘zfikrlarini izohlab o‘tishganligini avvalo bilib olishimiz kerak.

O‘zbek tilining izohli lug‘atida ekskursiya so‘ziga quydagicha ta’rif berilgan: "Ekskursiya" – lotincha so’zdan olingan bo’lib, “excursion” – “biror joyga safar, sayohat qilish” degan ma’noni anglatadi.

Ekskursiyalar turlixil bo‘ladi, ya'ni ekskursiyaning maqsadi hamda ob'ektiga qarab tasniflanadi.

Ekskursiya tushunchasiga eng birinchi bo‘lib ta'rifni V.Dal (1882) ishlab chiqqan bo'lib, uquyidagicha izoh bergan: "Ekskursiya-busayr-tomosha, biror manzilni izlash, o‘simliklar yig‘ishdir" –deb bayon qilingan.

Demak, “Excursio”-“sayretish” degan ma’noni anglatadi. Ochiq tabiatga, issiqxonalarga, chorvachilik fermer xo’jaliklariga, jamoaviy ravishda uyushtirilgan sayr ma’nosi tushuniladi. Maktablarda reja asosida sinflarda ekskursiya darslari olib boriladi.

Shu o’rinda ta’kidlash joizki, ekskursiya ta’lim-tarbiyaning bir shakli bo‘lib, o‘quvchilar olgan nazariy bilimlarini amalda qo‘llaydilar.

Rus olimi M.Ansiterov (1923) ekskursiya haqida quyidagi ta’rifni bergan:"Ekskursiya-busayr bo‘lib, aniq ma’lumotlar asosidagi mavzu yuzasidan tashkil etiladigan jarayondir. Ekskursiya darslarini tashkil qilish bu mavzuning qanaqa ekanligiga bog‘liq.

O‘quv-mavzuiy ekskursiyalar o’quvchilarningn insonparvarlik, vatanparvarlik, tolerantlik xususiyatlarini shaklllantirish, bilimini kengaytirish, salomatligini mustahkamlash va jismoniy rivojlanishiga xizmat qiladi. Bunda o‘quvchilar ko‘plab yangi bilim, ko‘nikma va malakalarga ega bo‘ladilar. Shu sababdan ekskursiyalar ta’limning ajralmas qismisi fatida namoyon bo‘ladi.

O‘quv-mavzuiy ekskursiyalarga tayyorgarlik quyidagilarni o'zichigaoladi:

-tashkiliy masalalar:

-o'qituvchining o'zini ekskursiya ob'ekti bilan tanishtirish, ta'rifi muhim tafsilotlar ekskursiyalar;

-ekskursiya davomida mutaxassisgi bilan vazifalarni taqsimlash;

-yigitlar bilan suhbat uchun to'g'ri odamlarni tayyorlash;

-zarur hujjatlarni rasmiylashtirish (maktab direktorining buyrug'i, ishtirokchilar ro'yxati, tibbiy ruxsatnomani ro'yxatdan o'tkazish, ota-onalarning ruxsati (ishonchnomasi).

O‘rganilayotgan mavzuning mazmuniga bog‘liq bo‘lgan barcha narsa, hodisa hamda voqealarni hamma vaqtham sinfxonalardagi dars vaqtida o‘tishning imkoni bo‘lavermaydi. Anashunday zarurat sababli, mavzuning mazmuniga qarab ekskursiya darslari tashkil qilinadi.

Boshlang‘ich ta’lim darslarida ekskursiyalarni tashkil qilishda o‘qituvchi puxta tayyorgarlik ko‘rishi kerak. Avvalo, dars jadvali asosida ekskursiyalar tashkil qilinadi. Dars mavzusiga qarab ekskursiya darslari tashkil qilinadi.

Sayr qilish va ekskursiyalar o‘quvchilarini haddan tashqari charchatib qo‘ymasligi va boriladigan joining uzoqligi I-IIsinf o‘quvchilari uchun boorish kelish 2-3kilometrdan, III-IVsinf o‘quvchilari uchun 3-4 kilometrdan oshmasligi kerak. Sayr ekskursiyalarini tashkil etishda yuqoridagi talablarga rioya qilishzarur.

Olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar oxirgi yillar ekskursiyalar bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratib berishini ishonchli tarzda koʻrsatib beradi. Maktab oʻquvchilarini atrof-muhit bilan tanish tirish-bu oʻz onayurtini, onatabiatini bilish, Vatanga muhabbatni tarbiyalashdagi birinchi qadamlardir.

Koʻp qirrali tabiat dunyosi maktab oʻquvchilarida qiziqish va hayratni uygʻotadi. "Tabiatning ochilgan siri bilan samimiy hayratlanish,-deb ta'kidlaydi B.A.Suxomlinskiy,-fikrlarning tez oqishiga kuchli turtki". Bolaning izlanuvchanligi, qiziquvchanligi kognitiv masalalarda namoyon boʻladi, bu unga atrofdagi dunyoni boshqarishga, mavjud aloqalar va bogʻliqliklarni topishga yordam beradi.

Shu bilan birga, ular bolalarni ob'ektlar, tabiat hodisalari, ularning xususiyatlari, fazilatlarini toʻgʻri nomlashga oʻrgatadi, oʻz fikrlari va taassurotlarini ifoda etish qobiliyatini rivojlantiradi. Natijada bolaning nutqi mazmunli va izchil boʻlib boyib boradi. Shuningdek, bolalar kuzatganlarini tasvirlashni, mulohaza yuritishni oʻrganadilar. Ekskursiyalar avval qaror topgan tushunchalarni mustahkamlaydi, aniqlaydi, chuqurlashtiradi va umumlashtiradi.

Ekskursiyalar darslar bilan chambarchas bogʻlanadi: ekskursiyada koʻrilgan obyektlar kurs davomida ko'pmarta yodga olinadi, toʻplangan narsalar esa namoyish qilinadi. Ekskursiya oʻquv-tarbiya ishlarining juda murakab va qiyin shakli hamda bilimlarni bayon qilishning xilma-xil metodlarini nazarda tutuvchi eng samarali oʻqitish shakllaridan biridir. Ekskursiyaning calendar ishrejasi oʻquv yilining boshida biryil uchun choraklab o'yicha mahalliy sharoit hisobga olingan holda tuziladi. Har bir ekskursiya puxta tayyorgarlikni talab qiladi va odatda quyidagi bosqichlardan tashkil topadi:

-ekskursiyalarning calendar rejasini tuzish;

-aniq oʻquv-tarbiya vazifalarini belgilash;

-ob'ekt tanlash va u bilan taxminiy tanishish;

-kengaytirilgan ish rejasini tuzish;

-ekskursovodni yoki korxona xodimlarini oʻquvchilar bilan suhbat oʻtkazishga tayyorlash, ularni ekskursiyaning maqsad-vazifalari bilan tanishtirish;

-oʻquvchilarni oldindan tayyorlash (ekskursiyaning umumiy vazifalarini qoʻyish, topshiriq va vazifalarni taqsimlash, ekskursiyadagi xulq-atvor qoidalari bilan tanishtirish, anjom-aslaha va jihozlarni tayyorlash);

-kuzatish imkoniyatlarini hisobga olib, engmaqsadga muvofiq yoʻnalish tanlash;

-ekskursiya oʻtkazish uchun yordam chilarni tayyorlash.

Ekskursiya jarayonida oʻqituvchi oʻquvchilaming bilish faoliyatiga rahbarlik qiladi, bunda ogʻzaki (hikoya,suhbat,tushuntirish), koʻrgazmali (suhbat jarayonida kuzatish) va amaliy (oʻquvchilarning amaliyishlariga rahbarlik qilish) metodlardan foydalanadi.

Ekskursiya jarayonida oʻquvchilar faqat kuzatibgina qolmasdan, balki oʻrganilayotgan ob'ekt toʻgʻrisida yangi ma'lumotlar olishlari va ulardan amalda foydalana bilishlari kerak. Olgan bilimlarning natijalarini oʻquvchilar soʻzlab bera olishlari lozim.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, ekskursiya darslari oʻquvchilarni fikrlashini oshirib, dunyo qarashni kengaytiradi va ularda vatanparvarlik, insonparvarlik tuygʻularini rivojlantiradi. Ekskursiya darslarini tashkil etishda boshlangʻich ta’lim oʻqituvchisi hartamonlama puhta tayyorgarlik koʻrishi kerak.

Mavzuni yaxshi ko‘rib chiqishi, ekskursiya ob'ekti bilan yaxshi tanishib chiqishi zarur. O‘quvchilarning fiziologik tayyorgarligini ham bilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbek tilining izohli lug‘ati / A.Madvaliev tahriri ostida. "O‘zbekiston milliy ensiklopedyasi" davlat ilmiy nashiryoti. - T. 2006-2008. – 688 b.
2. Буковская Г.В. Формирование экологической культуры младших школьников средствами краеведо-туристской деятельности: автореф. дис. … канд. пед. наук / Г.В. Буковская. – М., 1997.
3. Вернадский, В.И. Философские мысли натуралиста. – М.: Наука, 1988. – 345 с.
4. Гревс И.М. Экскурсионное дело и нужды русской культуры / И.М. Гревс // Наука и её работники. – 1924 - № 3-4.
5. *Кривошеева М.А. Экологические экскурсии* в *школе*: *пособие* для *учителей* общеобразоват. *Шк*. / *М.А. Кривошеева, М*.В. *Кислицкая. – М*.; *Ростов н/д*: *МарТ, 2005. – 253* с. – (*Школьный корабль*). – с. *246*.
6. Курс «Музей и культура» в начальной школе. Программа. Опыт внедрения: Экспериментальное методическое пособие / Под. ред. канд. филол. наук Е.Г. Вансловой. – М.: МИРОС, 1995. – 176 с.
7. Столяров Б.А., Соколова Н.Д., Алексеева Н.А. Основы экскурсионного дела. Учебноепособиедлястудентовпед. вузов. – СПб., 2001. – 144 с

ZAMONAVIY TA`LIMDA O`QUV MAZMUNINI TASVIRLAShDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH

M.Allambergenova -Nukus DPI,
Maktabgacha ta'lim dekani, p.f.n
Yuldasheva Sh - 1-kurs magistranti

Zamonaviy ta`lim tizimining asosini sifatli va yuqori texnologiyali muhit tashkil etadi. Uning yaratilishi va rivojlanishi texnik jihatdan murakkab, ammo bunday muhit ta`lim tizimini takomillashtirishga, ta`lim jarayoniga axborot va kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishga xizmat qiladi.

Pedagogik ta`lim jarayonlarini zamonaviy axborot texnologiyalari asosida samarali tashkil etish:

-masofaviy o`quv kurslarini va elektron adabiyotlarni yaratuvchi jamoaga pedagoglar, komp`yuter dasturchilar, tegishli mutaxassislarning birlashuvini;

- pedagoglar o`rtasida vazifalarning taqsimlanishini;

- ta`lim jarayonini tashkil qilishni takomillashtirish va pedagogik faoliyatning samaradorligini monitoring etishni taqozo etadi.

Ma`lumki, fan va texnika jadal sur`atlar bilan rivojlanayotgan bugungi kunda ko`plab ilmiy bilimlar, tushuncha va tasavvurlar hajmi keskin ortib bormoqda. Bu bir tomondan, fan va texnikaning yangi soha hamda bo`limlarining taraqqiy etishi tufayli uning differentsiallashuvini ta`minlayotgan bo`lsa, ikkinchi tomondan, fanlar orasida integratsiya jarayonini vujudga keltirmoqda.

Bunday sharoitda, yuqori malakali pedagoglarga bo`lgan talablar ortib borib, barkamol avlodni asrlar davomida shakllanib kelgan umuminsoniy va milliy

qadriyatlar ruhida tarbiyalash layoqatiga ega, fanning fundamental asoslarini, pedagogika va psixologiya metodlarini mukammal egallagan, kasbiy tayyorgarligi yuksak darajada bo`lgan hamda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini amaliyotda qo`llash ko`nikma va malakasiga ega ijodkor pedagoglarni tayyorlash talab etiladi.

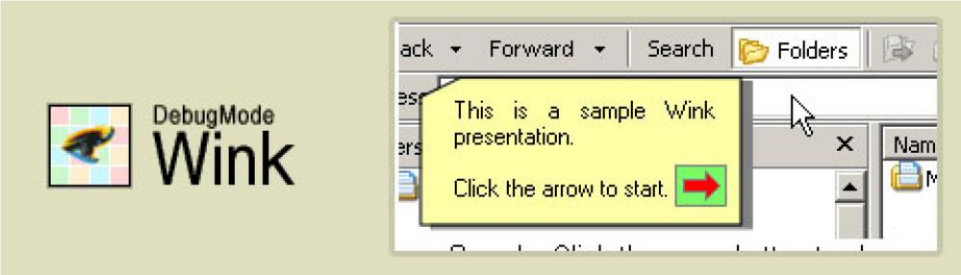
Bugungi kunda har bir pedagog tarbiyachi ta`lim-tarbiya mazmunini tasvirlashda ko`rgazmalilikga, grafik imkoniyatlarga, animatsiyalarga va albatda mul`timedik effektlarga aloqida e`tibor qaratish kerak. Bunday imkoniyatlarni bizga konstruktor dasturlari yordam beradi. Ulardan ayrimlarin atab o`tsak:

- **CamStudio dasturi.** CamStudio –ochiq kodli dastur bo'lib Windows OT larda ishlaydi, asosan ekrandagi jarayonlarni audio-visual qo'llanma ko'rinishida saqlab qo'yish, ovozlarni yozish vazifasini bajaradi hamda AVI va SWF fayl formatda audiovisual qo'llanma larni saqlaydi.

3-rasm. CamStudio dasturi

- Wink Dasturi. Wink Dasturi dars namoyishi "Prezentatsiya" larini ekrandagi jarayonlarni rasm korinishida saqlaydi hamda yaratilgan namoyishlarga matn, tugmalar, ma'lumotlarni kiritish imkoniyatlari mavjud.

4-rasm. Wink dasturi ko'rinishi

Turli fayl formatlari jumladan EXE, FLV, HTML, va bosqalarni qo'llash imkoniyati mavjud. Dastur Windows muhiti hamda Linux muhiti uchun ishlab chiqilgan.

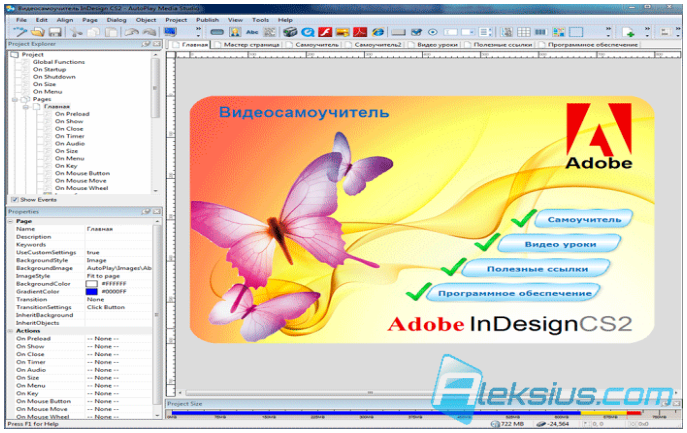
- Webineria dasturi. Webineria dasturi – ochiq kodli dastur bo'lib, ekrandagi jarayonlarni audiovisual qo'llanma ko'rinishida saqlasb keyinchalik ko'rish uchun mo'ljallangan. Yozilayotgan audio-visual qo'llanma fayylar avval AVI formatida saqlanadi keyinchalik zaruriyat tug'ilsa Flash FLV formatiga o'zgartirish mumkin. Yozilayotgan jarayonni boshlash hamda tohtatish mahsus tugmalar asosida bajariladi. Bularga qo'shimcha sifatida 2-xil ma'nba (ekran va Veb kamera) dan kelayotgan tasvirlarni birlashtirish imkoniyati mavjud.

Dastur faqatgina Windows sinfiga oid Operatsion tizimlarda ishlatiladi

- **AutoPlay Media Studio 8 dasturi tafsifi**. Bu dastur disklarni avtomatik ishga tushiriluvchi vizual qobiqlar yaratishga mo'ljallangan dastur hisoblanadi. Bu dastur yordamida elektron darsliklar, CD\DVD tashrifnomalar, taqdimot va soddda o'yinlar yaratish mumkin.

Dasturning eng qulay tomoni dasturlash tillari bilan notanish voydalanuvchilar ham undan muvofaqqiyatli foydalanishlari mumkin. C++, Java, Visual Basic dasturlash texnologiyalaridan xabardor shaxslar uchun bu dasturning imkoniyatlari yanada kengroqdir.

AutoPlay Media Studio bosh oynasi

Ushbu dasturlar yordamida elektron o'quv mazmunini zamonaviy ko`rinish va usulda yaratish mumkin.

Har bir ta`lim beruvchi o'rganilayotgam materialning mohiyatiga e'tiborini qaratishi, ko'proq misollarni ko'rish va yechishga imkon beradigan axborot texnologiyalari yordamidan foydalanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aripov M. İnformatika va information texnologiyalar. Oliy o'quv yurti talabalari uchun darslik T. 2005y

2. Abdullaev A., Ilyasova Z., Juginisova J. Lektsiya ha'm a'meliy sabaqlarda dawis ha'm animatsiyaliq effektlerdi paydalaniw usillari No'kis 2012

3. Allambergenova M., Taylakov U. Interaktiv o'quv majmua yaratish nazriyasi va amaliyoti. Toshkent 2013

BOSHLANǴICH SINF O'QUVCHILARIGA ONA TILINI O'RGATISHNING LINGVISTIK ASOSLARI

Z.P.Allambergenova Ajiniyoz nomidagi
Nukus DPI 2-kurs talabasi

Boshlang`ich ta'lim darslariga o`quvchilar qiziqishini oshirishga alohida etibor berish lozim. Chunki bolalar boshlang`ich sinflardanoq «dars» degan muqaddas so`zdan bezib qolmasliklari lozim. Bugungi kunda o`quvchilarni darsga bo`lgan qiziqishlarini oshirish uchun tajribali o`qituvchilar turli didaktik o`yinlardan va metodlardan foydalanishmoqta.

Ona tilini o'qitishda o'qituvchi bilan o'quvchining birgalikdagi faoliyatini tashkil etish shakllari, metodlari va usullari ta’lim tizimining takomillashuvi bilan bog'liq holda rivojlanib, yangilanib bormoqda.

Maktabda o'quv predmeti sifatida tilni o'rganish tizimi tilning barcha tomonlarini, yani fonetikasi, leksikasi, so'z yasalishi va grammatikasi (morfologiya va sintaksis)ning o'zaro ichki bog'lanishlariga asoslanadi.

Tilning barcha tomonlari o'zaro bog'lanishining ko'p qirraliligi va murakkabligi, ularning dialektik birligi, avvalo, uning aloqa vositastasidagi vazifasida namoyon bo'ladi. Aloqa vositaligi tilning muhim xususiyati, asosidir. Bu vazifani tilning har bir qismi boshqa qismlar bilan o ‘zaro bog'lanishda bajaradi. Har bir so‘zga xos bo'lgan tovush shakli kishilarga aloqa uchun imkoniyat yaratadi. Ammo so'zning tovush qurilishi, shakli mazmunsiz, aqlga to'g'ri kelmaganidek, o'zicha yashamaydi. Istalgan tovushlar yig'indisi emas, balki m a’lum ma’no bildiradigan tovushlar yig'indisigina aloqa maqsadiga xizmat qilishi mumkin. Ma’lumki, m a’no bildiradigan tovushlar yig'indisi so'zdir. Tilning lug'at boyligi, leksikasi fikr ifodalash uchun xizmat qiladigan o'ziga xos qurilish materialidir.

Tilning lug'ati qanchalik boy bo'lsa ham grammatikasiz u o'lik hisoblanadi. Tilning lug'at boyligi o'z-o'zicha aloqa vazifasini bajarmaydi. Aloqa maqsadida xizmat qilish uchun lug'at boyligidagi so'zlar bir-biri bilan grammatik jihatdan o'zaro bog'lanib, gap tuziladi. Mana shu tuzilgan gap orqali fikr ifodalanadi. Tilning har bir tom onining xususiyati undagi til birliklarining o'ziga xosligida namoyon bo'ladi. Fonetika uchun bunday til birligi nutq tovushlari, fonemalar; leksikologiya uchun m a’nosi va qo'llanishi nuqtai nazardan so'z; grammatika uchun so'z shakllari, shuningdek, so'z birikmasi va gap; so'z yasalishi uchun morfema, tuzilishi va yasalishi jihatdan so'z hisoblanadi.So'z, so'z birikmasi va gap grammatik tom ondan ko'pgina xususiyatlarga ega. So'zning o'z morfemik qurilishi, o'zining so'z yasalish turi, biror grammatik kategoriyasi (shaxs, son, egalik, kelishik va boshq.), ma’lum sintaktik vazifasi bor.

So'z birikmasi ham so'z kabi so'z o'zgarishi (ko'proq ergash so'z o'zgaradi) shakllariga ega. Gap o'z qurilishiga ko'ra so'zdan sifat jihatdan farqlanadi: so'z o'zi alohida kelganda mustaqil ma’no anglatmaydigan morfemalardan tuziladi, gapni tashkil etuvchi qismlar esa gapdan tashqarida ham mustaqil leksik ma’no bildiradi, gap tarkibida esa uning m a’nosi yana oydinlashadi. Gap va so'z birikmasi „qurilish materiali'' sifatida xilma-xil tuzilgan so'zdan foydalanadi. G ap uchun qator sintaktik xususiyatlar, Shuningdek, tugallangan ohang ham xarakterlidir. Shunday qilib, tilning

har bir jihatining o'ziga xos xususiyatini ko'rib chiqishning o'zi ularning o'zaro munosabatini, bir-biriga o'tishining murakkabligini ta’kidlaydi. Tilshunoslik fani bo'limlari o'rtasidagi munosabatlar ham shunga o'xshash murakkabdir.

Fonetika, leksikologiya bilan ham, grammatika bilan ham bog‘lanadi. Tovushlar, fonemalar, bo‘g‘inlar tilda alohida emas, balki ma’lum leksik m a’no bildiradigan so‘z tarkibida yashaydi. Fonetikaning sintaksis bilan bog'lanishi, xususan, har bir gapda ma’lum ohangda bo‘lishida ko‘rinadi. G ram m atik va semantik jihatdan bog'langan so‘zlar majmuasi m a’lum ohangga ega bosagina gap hisoblanadi. Bunda gapning mazmuni so‘zlovchining gapda ifodalangan ohangiga bog'liq bo'ladi. Shunday qilib, ohang gapda so‘z tartibi, yordamchi so'zlardan foydalanish, so'z o'zgartishlar bilan birga gap tuzish usullaridan biri sifatida xizmat qiladi. Leksikologiya so'z yasalishi bilan jips bog'lanadi: birinchidan, tilning lug'at tarkibi, asosan, tilda mavjud bo'lgan so'zlardan yangi so'zlar yasalishi hisobiga to'ldirilib, boyib boradi; ikkinchidan, yasalgan so'zlam ing leksik m a’nosi yasama negizning moddiy m a’nosiga asoslanadi.

Morfologiya leksikologiya va so'z yasalishi bilan jips bog'langan. Morfologiya, asosan, so'zning grammatik xususiyatlarini o'rganadi. So'zning gram m atik m a’nosi doimo leksik m a’nosi bilan birga namoyon bo'ladi, har bir so'z, bir tom ondan, shu so'zga tegishli bo'lgan m a’lum o'ziga xos leksik-grammatik guruhning belgilarini bildiradi, ikkinchi tomondan, u so'zning o'z leksik ma’nosi bo'ladi. So'zdagi mana shu umumiy birlik morfologiyada, leksikadan ajralmagan holda, leksika zaminida o'rganiladi.So'z uchun m uqarrar morfemik tarkibi xarakterli bo'lib, bunga so'zning leksik m a’nosi va qator grammatik belgilari bog'liq bo'ladi. Yangi so'z qaysi usul bilan vasalmasin, 11 doim grammatik shakllanadi va o'zining leksik m a’nosiga ega bo'ladi.

Har bir so'z turkum ida so'z yasalishining xarakterli xususiyatlari mavjud. So'zning morfemik tarkibi va yangi so'z yasalish usullari tilshunoslik fanining so'z yasalishi bo'lim ida, gram m atika va leksikologiyadan ajratilmagan holda o'rganiladi. Morfologiya va sintaksis har tom onlam a o'zaro bog'lanadi. Morfologiyada, asosan, so'zlam ing gram m atik m a’nosi va uni ifodalash shakllari o'rganiladi; sintaksisda so'zlarni o'zaro bog'lanib so'z birikmasi va gap hosil qilish usullari, shuningdek, gap turlari, ularning mazmuni va ishlatilishi o'rganiladi. So'z morfologiyada ham, sintaksisda ham o'rganiladi, am m o o'rganish obyekti har xil bo'ladi. Sintaksisning o'rganish obyekti gapdir; unda so'z gap yoki so'z birikmasida boshqa so'zlar bilan m a’no va grammatik jihatdan bog'langan holda o'rganiladi.

Morfologiyada so'z gapdan tashqarida91ham o ‘rganilishi mumkin; so‘zga muayyan leksik-grammatik guruhga kiradigan so'zlar bilan o ‘zaro munosabati nuqtai nazaridan qaraladi. Morfologiya va sintaksisda so‘zga bunday har xil yondashish ularning bir-biriga bog'liqligini inkor etmaydi, aksincha, ular so'z va gapning o'zida yashaydi. So'zlar so'z o'zgarish tizimiga ega bo'lgani tufayli gapiar aloqa vazifasini bajaradi. Shakl yasalishi va so'z yasalishi m orfologiyada o'rganiladi, ammo gapda tatbiq etiladi, so'zlam ing o'zaro bog'lanish qoidalarini o'rganish esa sintaksis sohasiga taalluqlidir. So'z birikmasi tarkibidagi so'zlam ing o'zaro bog'lanish usulini aniqlashda shu so'z birikmasiga kirgan so'z turkumining morfologik xususiyatlari hisobga olinadi. Bular morfologiya va sintaksisda bir-biri bilan bog'liq holda o'rganiladigan til hodisalarining ayrimlaridir. Bu aniq misollar morfologiya va sintaksis bir-birini taqozo

qilsa ham, grammatikaning mustaqil bo'lim i ekanini ta’kidlash uchun yetarli.Keltirilgan fikrlar boshlang'ich sinf o'quvchilariga predm etlararo ichki bog'lanishni hisobga olgan holda ona tilini o'rgatish metodikasini belgilaydi:

1. Tilning barcha (leksik, fonetik, so'z yasash, grammatik) tomonlari o'zaro bog'liqligini va ularning har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanini hisobga olib, o'quvchilar tilni ongli o'zlashtirishlari uchun tilning har bir tom oni xususiyatlarini va ular o'rtasidagi bog'lanishni o'zlashtirishlari zarur. 1—4-sinflarda ona tilini o'rganish tizimi fonetika, leksikologiya, so'z yasalishi va grammatikaning o'zaro bog'lanishi mohiyatini hisobga olgan holda tuziladi. Bu hoi dastur materiallarini o'rganish tartibini belgilashda ham, ta ’lim mazm unini (dastur bo'limlari o'rtasidagi uzviy bog'lanishni) aniqlashda ham hisobga olinadi.

2. Tilning barcha jihatlarining bir-biriga ta’siri uning aloqa quroli vazifasida namoyon bo'ladi. Tilning asosiy birligi sifatida aloqa maqsadida so'zni to'g'ri talaffuz qilish yoki yozish, shu tilda so'zlashuvchi barcha kishilarga bir xilda tushunarli bo'lishi, gapda grammatik jihatdan to'g'ri tuzilishi kerak.

Shularni hisobga olib, kichik yoshdagi o'quvchilar tilning talaffuzi, grafik, leksik, so'z yasalishi va grammatik tomonlarining o'zaro bog'lanishi mohiyatini tushunishlari uchun dastur materialini o'rganishda tilning aloqa vazifasi yetakchi ekani nazarda tutiladi, yáni kishilar bilan aloqa jarayonida tilning barcha tomonlari birgalikda foydalanilishi hisobga olinadi. Shu maqsadda tilning fonetik tomonini o'rganishda so‘zning m a’no va talaffuz jihatdan birlik hosil qilishini, tovushning so‘z m a’nosini farqlashdagi o'rnini tushuntirishga katta ahamiyat qaratiladi.

„So‘z“ mavzusi o'tilayotganda o'quvchilar tom onidan so'zning talaffuzi, leksik ma’nosi, morfologik tarkibi, grammatik belgilari, yasalishi, nutqda ishlatilishi va yozilishini yaxlit tushunishga asosiy diqqat qaratiladi. Bunda o'qituvchi so'zning nom bo'lib xizmat qilishini ham, morfemik tarkibi va leksik m a’nosining bir-biriga ta sirini ham o'quvchilaming tushunib olishlariga erishishi lozim. „Gap“ mavzusini o'rganish vaqtida esa ishning asosiy yo'nalishi nutqda gapning til birligi sifatidagi vazifasini tushuntirish va o'quvchilarda og'zaki va yozma nutqlarida gapdan oson foydalanish ko'nikmasini shakllantirish hisoblanadi. Maktabda tilning barcha tomonlarini bir-biri bilan bog'liq holda o'rganish ona tilini o'rgatishning yetakchi metodik tamoyili hisoblanadi. Buni amalga oshirish til o'suvchan, bir-biriga o'zaro ta ’sir etadigan tomonlari mavjud bo'lgan murakkab hodisa ekanini tushuntirishda doimiy asos hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, gap ustida ishlash boshlang'ich sinflarda sintaksis yuzasidan beriladigan bilimlar amaliy o'rganiladigan va nazariy o'rganiladigan bilimlar metodlarning muvaffaqiyati o'qituvchining beradigan savol-topshiriqlariga bog'liq. kichik yoshdagi o'quvchilar tilning talaffuzi, grafik, leksik, so'z yasalishi va grammatik tomonlarining o'zaro bog'lanishi mohiyatini tushunishlari uchun dastur materialini o'rganishda tilning aloqa vazifasi yetakchi ekani nazarda tutiladi, yáni kishilar bilan aloqa jarayonida tilning barcha tomonlari birgalikda foydalanilishi hisobga olinadi. Shu maqsadda tilning fonetik tomonini o'rganishda so‘zning m a’no va talaffuz jihatdan birlik hosil qilishini, tovushning so‘z m a’nosini farqlashdagi o'rnini tushuntirishga katta ahamiyat qaratiladi.

Yo‘l-yo‘lakay duch kelgan savollar bilan kichik yoshdagi o'quvchining anglash faoliyatini ishga solish kutilgan natijani bermaydi. So'nggi yillar davomida tálim tizimiga ananaviy metodlar bilan birga zamonaviy pedagogik texnologiya usullari kirib keldi. Ulardan ona tili ta’limi jarayonida foydalanish bo'yicha yutuqlar qo'lga kiritildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva Q. va boshqalar “2- sinfda o’qish darslari”, T., 2004 yil.
2. Azizxo’jayeva N.N. Pedagogik texnolofiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent. 2006.
3. Abdullayeva Q., va boshqalar “Ona tili” T., “O’qituvchi ”1999 yil.
4. Bo’ri Ziyamuhammedov, Mamarajab Tojiyev. Pedagogik texnoloya-zamonaviy o’zbek milliy modeli. Toshkent. 2009.
5. «Kitobim-oftobim» Toshkent. «O’qituvchi» nashriyoti, 2008 yil.

TARIXIY-MADANIY YODGORLIKLARINI KREATIV O'RGANIShGA QARATILGAN SINFDAN TAShQARI MAShG'ULOTLAR MAZMUNI (Qoraqalpog'iston misolida)

B.S.Bekniyazov Ajiniyoz nomidagi Nukus DPI assistent o'qituvchi

Respublikamizda ta'lim muassasalarida kadrlar tayyorlash sohasida raqobat muhitini shakllantirish, kadrlar tayyorlash tizimi mazmunini mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyot istiqbollari, jamiyat ehtiyojlari, fan, madaniyat, texnika va texnologiyaning zamonaviy yutuqlaridan kelib chiqqan holda takomillashtirishga e'tibor qaratilgan [1]. Kreativ fikrlaydigan yoshlar salohiyati va iqtidorini rivojlantirish, modifikatsiyalashgan ta'lim mazmuniga, yangi texnologiya va innovatsiyalarni kiritish lozimligi ta'kidlangan.

O'quv jarayonida milliy-madaniy meros idrok qilinibgina qolmay, intellektual-ijodiy nuqtai nazardan o'rganilishi zarur [2]. Chunki intellektual-ijodiy kreativ idrok qilish va uni ijodiy faoliyat jarayoniga joriy etishni, zarur kommunikativ munosabatlarni amalga tatbiq qilishni sinfdan tashqari sharoitlarda to'liq amalga oshirish mumkin. Yuqori sinf o'quvchisi ijodiy mahsulot yaratar ekan, qadimiy me'moriy ob'ektning me'moriy-timsolli ifodaliligini his etishi; ishning aniq bir maqsadga qaratilgani; mazmunan rejalashtirilganini anglashi; materialni mantiqiy va izchil idrok etishi; ijodiy tasavvuri keng bo'lishi; yodgorlikning nafaqat tarixiy-madaniy, balki me'moriy-badiiy qimmatini bilishi, estetikasi, emotsional ta'sirini ochib berishi; o'zining dadil mulohazasi va fikrini bildirgan holda, asosiy mazmunni umumlashtira olishi; intellektual-ijodiy mahsulotga kreativ yondashishi, o'z-o'zini namoyon eta bilishi; foydalanilayotgan adabiyotlar ro'yxatini keltira olishi zarur. Ta'kidlash joizki, o'quvchida kreativlik qobiliyatini rivojlantirish uchun yuqori emotsional-ijobiy kayfiyat, ehtiyoj bo'lishi, buning uchun ta'lim jarayonida zarur didaktik shart-sharoitlar ta'minlanishi zarur.

Tarixiy-madaniy yodgorliklarni kreativ o'rganishga qaratilgan mashg'ulot jarayoni modeli muammoni hal etishning strukturaviy-mazmundor asosi sifatida

O'zbekiston tarixiy-madaniy yodgorliklarini kreativ o'rganishga qaratilgan sinfdan tashqari mashg'ulotlar mazmuni negizini tashkil etadi. Mazkur jarayonda rang-barang va ko'p variantli ish turlari, tiplari, janrlari va uslublaridan foydalaniladi.

Qo'llaniladigan ish tematikasi ham o'ziga xos va qiziqarli bo'lib, muayyan mavzu yuzasidan mulohoza yuritish, fikrlashish, yozma va og'zaki muloqot (she'r yozish, nasriy matnlar tuzish va h.k.), uzoq o'tmish bilan“dialog”ga kirishish, ijodiy tasavvurga berilish, o'z davriga “qaytish” kabilarni qamrab oladi. Bunday ish tematikasini amalga oshirishda referat, ma'ruza, ma'rifiy materiallar tayyorlashdan foydalaniladi. Me'moriy yodgorlikni hissiy-emotsional idrok qilish, qadimiy me'morchilik san'atini badiiy-estetik algoritmlangan tahlilini amalga oshirish, bu haqda o'quvchilarning taassurotlarini tinglash o'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Yuqori sinf o'quvchilari o'z kreativlik qobiliyatini rivojlantirishda sinfdan tashqari mashg'ulotlarning muhimligi, mohiyati va rolini anglab oladilar.

I. O'quvchining mashg'ulotning ahamiyati va mohiyatini anglab olishiga qaratilgan motivatsion ishlar, uni bajariladigan ishga tayyorlash.

II. O'quvchilarni O'zbekiston tarixiy-madaniy yodgorliklarini intellektual-ijodiy, badiiy-tahliliy, kreativ o'rganishga yo'naltiradigan axborot-anglash, lug'aviy-tushunchaviy, aniq nazariy idrok qilish, madaniy ishlar.

III. Tarixiy-madaniy, badiiy-tahliliy ijodiy topshiriqlar va intellektual-ijodiy ishlarning bajarilish jarayonini tashkil qilish, boshqarish va nazorat qilish.

IV. O'quvchilarning o'z intellektual-ijodiy mahsulotini amaliyotga tatbiq qilishi; bu kommunikativ faoliyatni tashkil qilish, unga rahbarlik qilish, nazorat etish, baholash.

V. O'quvchilarni o'z kreativlik qobiliyatini mustaqil rivojlantirishga yo'naltirish.

Haqiqatan, Qoraqalpog'iston tarixiy-madaniy yodgorliklarini kreativ o'rganish bo'yicha mashg'ulotlar o'quvchiga nimalarni berishi mumkin? Mashg'ulotlar sababli o'quvchilar tarixiy-madaniy yodgorliklarni ulug' milliy qadriyat, milliy meros sifatida tushunadilar; uni YuNESKO tomonidan muhofaza qilinadigan jahon boyligi sifatida tasavvur qiladilar; buyuk qadimiy me'morchilik yodgorliklari to'g'risidagi tarixiy-madaniy bilimlarni egallaydilar; tarixiy-madaniy inshootlar estetikasi va badiiy-me'moriy xususiyatlarini bilib oladilar. Ularda idrok, ijodiy tasavvur, bilish, fikrlash, faraz qilish, o'rganish, tahlil qilish, umumlashtirishga oid ijodiy qobiliyatlar faollashadi. Tarixiy-madaniy me'morchilik yodgorliklariga nisbatan qiziqish paydo bo'ladi, ularni ijodiy o'rganishga, tasviriy ijodda aks ettirishga nisbatan ehtiyoj vujudga keladi. O'rtoqlari va yaqinlari bilan o'z bilimlarini o'rtoqlashish, o'z kreativlik qobiliyatlarini ko'rsatish istagi vujudga keladi. O'quvchilarga beriladigan topshiriq va ishlar ularni bilishga oid, pedagogik mo'ljalga qaratilgan, amaliy, tasviriy va ijodiy tarjimaga oid faoliyatga yo'naltiradi. Bunda muayyan-nazariy va lug'aviy tushunchalarga oid bilimlar, hattoki, ingliz tili lug'ati bilan ishlash, fanni bilish, misol uchun, “klaster”, “insayt”, “breynstorming”, evristik, algoritmik, “mini-tadqiqotchilik” singari va boshqa (murakkablikning turli darajalaridagi) metodlar va qobiliyatlardan foydalanish talab etiladi. O'quvchilarga, albatta, shaxs sifatida o'sish, kreativ, kreativlik intellektual-ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga oid motivatsiya kerak. Chunki o'quv-

biluv faoliyati jarayonida o'quvchi kreativ o'z-o'zini namoyon qilishi (ijtimoiylashuv), o'z-o'zini faollashtirishi, o'z qobiliyatlarini rivojdantirishi zarur [3.192].

Sinfdan tashqari mashg'ulotlar va mustaqil idrok qilish jarayonida o'quvchilarning intellektual-ijodiy mahsulot ustida ishlashi amalga oshirilib, o'qituvchi o'quv jarayonini boshqarar va nazorat qilar ekan, ayni vaqtda o'z o'quvchilarida kreativlikni, jumladan, kreativ-intellektual-ijodiy qobiliyatlarni rivojlantiradi.

Tarixiy-me'moriy majmualariga ekskursovodlik qilish uchun tayyorlanadigan matnlar, sayyohlardan olinadigan reportaj uchun savollar tayyorlash, Qoraqalpog'iston hududidagi me'moriy yodgorliklar to'g'risida maqolalar va esselar ijod qilish, axborot va ma'lumotlar yozish, shuningdek, Qoraqalpog'iston qadimiy shaharlarining siluetlari va manzaralari, ularning gerblari va ramzlari; qadimiy me'morchilik yodgorliklari hududi bo'yicha ekskursiya yo'nalishlarining jadvallari; me'moriy-badiiy komponentlar, detallardan lavhalar, rasmlar tayyorlash o'quvchilardan faol intellektual-ijodiy qobiliyatlarni talab qiladi [4. 111]. Masalan, Qoraqalpog'iston tarixiy-madaniy merosini o'rganishga qaratilgan mashg'ulotlar yakunida o'quvchilarga "breynstorming" metodi asosida nazorat tekshiruv savollari, test va anketa ishlari topshirilib, ularga me'moriy inshootlarni ta'riflash, ular haqida hikoya qilish taklif etiladi. Test va anketa ishlarini o'tkazishdan maqsad: o'quvchilarning tarixiy-madaniy yodgorlikni kreativ o'rganish to'g'risida qanday tasavvurga ega ekanligini aniqlashdan iborat. Test va anketa ishlarida "Tarixiy-madaniy yodgorliklarni kreativ o'rganish to'g'risida tasavvurga egamisiz?"(javoblar: ha; sust tasavvurga, hech qanday tasavurga ega emasman (ma'qulini tagiga chizing), "Siz qadimiy me'moriy yodgorlikni tahliliy o'rganganmisiz? (javoblar: ha; sust tasavvurga, hech qanday tasavurga ega emasman (ma'qulini tagiga chizing)", "Qoraqalpog'iston tarixiy-madaniy yodgorliklarini o'rganish bo'yicha taqdim etilgan sabablardan birini ajratib ko'rsating (javoblar: Qoraqalpog'iston qadimiy me'morchilik yodgorliklari tarixini bilish, Qoraqalpog'iston qadimiy me'morchilik arxitektura san'atiga qiziqish, o'z kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish, Qoraqalpog'iston hududidagi tarixiy-madaniy yodgorliklarini kreativ jihatdan o'rganilishini o'zlashtirish istagi) kabi savol va ko'rsatilgan test variantlari berilib, o'quvchilarning javoblari tahlil etiladi [5.177]. Har qanday mashg'ulot o'ziga xos pedagogik texnologiyaga ega bo'ladi. Masalan, Qoraqalpog'iston tarixiy-madaniy yodgorliklarini intellektual-ijodiy jihatdan o'rganish mavzusi bo'yicha qo'llaniladigan mashg'ulot texnologiyasi quyidagilarni qamrab oladi:

I. Motivatsion - ko'rsatmali va tashkiliy-pedagogik suhbat.

O'quvchilarni mavzu bilan tanishtirish. Turli variantdagi topshiriqlarni taklif etish.

II. Eng qadimgi davrlarning tarixiy-madaniy, me'moriy tahlili.

III.Qadimiy me'moriy yodgorlik, milliy meros va uning tarixi to'g'risida hikoya.

IV.O'quvchilarni tarixiy-madaniy yodgorlikning o'rganilishiga kreativ intellektual-ijodiy yondashuv; idrok qilish algoritmi badiiy-me'moriy tahlili, umumlashtirilishi, o'z fikri va munosabatini bayon qilish.

V. Me'morchilik yodgorligini kreativ anglash va intellektual-ijodiy o'rganish jarayoni.

VI. Yodgorlikning emotsional-hissiy idrok etilishi, me'moriy-badiiy tahlili va qadimiy me'morchilik san'atiga qadriyatli-estetik munosabatda bo'lishni o'zlashtirish (taklif qilingan algoritm bo'yicha).

VII. Bayon qilingan materialni o'zlashtirish.

VIII. Mavzu bo'yicha asosiy, muhim mazmunni mustahkamlash.

IX. Qoraqalpog'iston yodgorliklari to'g'risida o'ta qiziqarli mavzuni shakllantirish.

X. Belgilangan mavzu bo'yicha ijodiy topshiriq va intellektual-ijodiy ishlarni taklif qilish. O'quvchilarni maktabdagi ijtimoiy-kommunikativ tadbirlarda chiqish qilishga tayyorlash (maktab auditoriyasi talab qiladigan intellektual-ijodiy va ma'naviy-axloqiy darajada).

XI. Mashg'ulot mavzusi bo'yicha asosiy va qo'shimcha adabiyotlar ro'yxatini havola etish.

Albatta, sinfdan tashqari mashg'ulotlarda o'qituvchi yoki taklif etilgan reja asosida oldindan tayyorlanib kelgan iqtidorli o'quvchining ma'ruzasi muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, “Qoraqalpog'iston yodgorliklari - eng buyuk tarixiy-madaniy meros va jahon qadriyati” mavzusida tashkil etiladigan ma'ruza davomida o'quvchilar (keng formatli, rangli, me'moriy yodgorlikning turli rakurslarida boy illyustrativ materiallar bilan tanishadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 25 yanvardagi “Umumiy o'rta, o'rta maxsus va kasb-hunar ta'limi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Farmoni// O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2018 yil 4-son, 69 modda

2. I.Karimov Yukcak ma'naviyat – yengilmac kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.

3. Лихачев Б.Т. Воспитательные аспекты обучения: Учеб.пособие по спецкурсу для студ.пед.институтов. – М.: Просвещение, 1992.

4. Маньковская Л.Ю. Типологические основы зодчества Средней Азии (IX-начало XX в.в.). – Т., 1980.

5. Маслоу А. Мотивация и личность.– СПб, 1999.

O’QUV JARAYONIGA ZAMONAVIY INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISH

A.Bekmuratov, SH.Mambetyarov
Nukus DPI assistent o’qituvchilari

XXI asr - texnika va texnologiya asri. Ha, bu nom bejizga berilmadi. Atrof muhitda sodir bo’ladigan hodisalar uni o’rganishga bo’lgan qiziqishni yanada orttirdi. Bu qiziqish ortidan ilm-fan sohasida misli ko’rilmagan kashfiyotlar paydo bo’ldi va paydo bo’lmoqda. Kundan kunga kishini hayratga soladigan yangiliklar yaratilmoqda.

Shu o’rinda, bu yangiliklar xususan, turli xil gadjetlar, qurilma-yu moslamalar inson hayotining ajralmas bo’lagiga aylanib bormoqda. Bugungi kunda ulardan unumli foydalanish dolzarb mavzulardan hisoblanadi. Bu borada O’zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti Islom Abdug’aniyevich Karimovning quyidagi

fikrlarini keltirib o’tishni o’rinli deb bilamiz: «Kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, boshqacha aytganda, xalqimizning ertangi kuni qanday bo’lishi farzandlarimizning bugun qanday ta’lim va tarbiya olishiga bog’liq». Darhaqiqat, farovon kelajak poydevori hozirda unib-o’sib kelayotgan yoshlar hisoblanadi. Shu sababli, ularning yuqori bilim va ko’nikmalarga ega bo’lib voyaga yetmoqlari muhim omildir.

Mamlakatimizda ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, madaniy sohalarda bo‘layotgan tezkor o‘zgarishlar ta’lim tizimini ham tubdan isloh qilishni taqozo etmoqda, chunki mukammal ta’lim tizimi orqali Respublikamizning kelajak intellektual imkoniyatlarini va uni gullab yashnashi hamda rivojlanishini belgilab beruvchi yoshlarni har tomonlama ijodkor, mustaqil faoliyat yuritadigan qilib tarbiyalashda asosiy omil bo’lib xizmat qiladi. Shuning uchun ta’limda eng muhim strategik yo‘nalish ta’lim muassasalarining innovatsion faoliyati hisoblanadi. Bu esa barcha ta’lim muassasalarida, ayniqsa ijodkor, yuqori salohiyatli mutaxassis kadrlarni tayyorlovchi oliy ta’lim maskanlarida innovatsion texnologiya ko‘rinishida faoliyat olib borish dolzarb masalalardan biri bo’lib kelgan.Xususan, hozirgi kunda ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o’quv jarayonida qo’llashga bo’lgan qiziqish, e’tibor kuchaygan.

Ta’limning samaradorligini oshirish o’z o’rnida yoshlarning ta’lim markazida bo‘lishini va ularning mustaqil bilim olishlarini ta’minlashga xizmat qiladi. Bu yo’lda ta’lim muassasalariga yaxshi tayyorgarlik ko‘rgan va o‘z sohasidagi bilimlarni mustahkam egallagan kadrlar talab etilishi bilan bir qatorda ularning zamonaviy pedagogik texnologiyalarni va interfaol usullarni biladigan, ulardan o‘quv va tarbiyaviy mashg’ulotlarni tashkil etishda foydalana oladigan mutaxassislar zarur. Buning uchun barcha fan o‘qituvchilarini yangi pedagogik texnologiyalar va interfaol usullar bilan qurollantirish va olgan bilimlarini o‘quv-tarbiyaviy mashg’ulotlarda qo‘llash malakalarini uzluksiz oshirib borish keng yo’lga qo’yilmoqda.Zamonaviy texnologiyalar qo‘llanilgan mashg’ulotlar o‘quvchilar egallayotgan bilimlarni o‘zlari qidirib topishlariga, mustaqil o‘rganib, tahlil qilishlariga, xatto xulosalarni xam o‘zlari keltirib chiqarishlariga qaratilgan. O‘qituvchi bu jarayonda shaxs va jamoaning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi, shu bilan bir qatorda, boshqaruvchilik, yo‘naltiruvchilik vazifasini bajaradi.«Eshitganimni yoddan chiqaraman, ko’rganimni eslab qolaman, mustaqil bajarsam tushunib yetaman»,- buyuk faylasuf Konfutsiyga tegishli bu hikmatli so’z yuqoridagi fikrlarimizga dalildir. Hozirgi davrda sodir bo‘layotgan innovatsion jarayonlarda ta’lim tizimi oldidagi muammolarni hal etish uchun yangi axborotni o‘zlashtirish va o‘zlashtirilgan bilimlarni o‘zlari tomonidan baholashga qodir, zarur qarorlar qabul qiluvchi, mustaqil va erkin fikrlaydigan shaxslar kerak

Shuning uchun ham, ta’lim muassasalarining o‘quv-tarbiyaviy jarayonida zamonaviy o‘qitish uslublari - interfaol uslublar, innovatsion texnologiyalarning o‘rni va ahamiyati beqiyosdir. Pedagogik texnologiya va ularning ta’limda qo‘llanilishiga oid bilimlar, tajriba o‘quvchilarni bilimli va yetuk malakaga ega bo‘lishlarini ta’minlaydi.Bu o’rinda, innovatsion texnologiyalar takomillashuvining yoshlar ongiga turli ta’sirlari mavjud. Buning isbotini boshqa rivojlangan chet el mamlakatlari tajribasida ko’rishimiz mumkin. Zamonaviy hayotga bog’langan holda, o’tmishini,

o’zligini unutib qo’yayotgan yoshlar hayotimizda uchrab turibdi.O’z qadriyat va an’analarini yoddan chiqarib, turli xil buzg’unchi oqimlarga og’ib ketayotganlar ham shular jumlasidandir.

Shu kabi muammolarni bartaraf etish borasida yurtimiz miqyosida keng ko’lamli ishlar amalga oshirilyapti. Fuqarolar, ayniqsa yoshlar ongida internet va uning tarmoqlaridan foydalanish madaniyatini shakllantirish borasida tushuntirish ishlari olib borilmoqda.

Xususan, mustaqillik yillarida yurtimizda olib borilgan izlanishlar natijasida ilm-fan, adabiyot, san’at rivojlanishiga o’zining beminnat hissasini qo’shgan allomalarimizning unutilgan nomlari qayta tiklandi. Noto’g’ri fikrlar sabab nohaq qoralangan ajdodlarimiz to’laqonli oqlandi. Mohir sarkarda, davlat arbobi, ilm-fan va madaniyat homiysi bo’lgan Amir Temur ana shunday tarixiy shaxslardan biri hisoblanadi. Sohibqiron markazlashgan davlatga asos soldi, uni har tomonlama mustahkamlab, rivojlantirib, nomini butun olamga yoydi. Buyuk bobokalonimiz tarixiga oid ma’lumotlar borasida zamonamiz olimlari tomonidan hali hamon izlanishlar olib borilmoqda. Sohibqiron tarixi nafaqat yurtimiz, balki chet el tarixchi olimlarining ham qiziqishiga sazovor bo’lib bormoqda.

Qizg’in izlanishlar davrida, Sohibqiron tarixi chet el vakillarini qiziqtirgan bir vaqtda, ulug’ bobomiz hayoti o’z xalqi tomonidan qanday o’rganilayotgan ekan degan savol barchamizda paydo bo’lishi aniq. Lekin texnika rivojlangan davrda fuqarolarimiz ayniqsa, yoshlarimiz orasida ulug’ ajdodimiz xotirasi so’nib borayotganini rad eta olmaymiz. Nahotki chet el olimlari Amir Temur bobomiz haqida bizdanda ko’proq ma’lumotga ega bo’lsalar?! Tarixni o’rganishimiz zarur deya baralla so’zlayotgan bir vaqtimizda, unga oid aniq ma’lumotlarni targ’ib qilish jarayoni sustlashgan bo’lsa?! Ulug’ bobomiz tavalludiga yaqin ommaviy axborot vositalarida turli xil ko’rsatuvlar namoyish etila boshlanadi. Maktab o’quvchilari uchun 7-sinf O’zbekiston tarixi darsligida Amir Temur hayoti va uning siyosiy maydonga chiqish jarayonlari yoritilib berilgan. Bundan tashqari, yurtimizning istalgan kutubxonasidan Sohibqiron haqidagi hoh ilmiy, hoh badiiy tarzdagi adabiyotni topishimiz mumkin. Lekin shunga qaramay, bugungi globallashuv jarayoniga mos ravishda targ’ibot ishlarini yanada kengaytirish zamon talabiga aylanib bormoqda. Unib-o’sib kelayotgan yoshlarga mustaqil hayotga qadam qo’yish arafasida ajdodlarimizning ibratli hayotlarini uqtirish samarali hisoblanadi. Ayniqsa, bu jarayon akademik litsey va kasb-hunar kollejlari o’quvchilariga tegishlidir.

Shu sababli, qadriyat va an’analarimiz bardavomligi yo’lida tariximiz va madaniyatimizning yoshlar orasidagi targ’ibotini faol innovatsion texnologiyalar orqali saqlab qolishni taklif qilgan bo’lardim. Bu qanday? Dars jarayonlarida tarixiy xotiramiz aks etgan materiallardan xususan, videolavhalar, taqdimot ishlari, media ko’rgazmalardan foydalanishni seminar-trening ko’rinishida yanada keng yo’lga qo’yish. Bugungi zamon talabiga mos ravishda fuqarolar ayniqsa, o’quvchi yoshlar uyali aloqalari uchun bobokalonimiz xotirasiga oid mobil ilovalarni yaratish. Bolajonlar tarbiyasida ajdodlarimiz hayotini o’rnak qilib ko’rsatishni interaktiv o’yinlar bilan amalga oshirish. Bugungi kunda ommalashgan ijtimoy tarmoqlarda tarixiy xotiramizga oid sahifalar ochish. Xususan, imkoniyati cheklanganlar uchun maxsus kitob, audio va video ko’rinishidagi taqdimotlarni ishlab

chiqish.Yuqoridagi fikrlarga mos ravishda yana boshqa turdagi g’oyalarni yaratish mumkin. Bu esa albatta, o’zimizga bog’liq. Shu sababli intellektual salohiyatga ega bo’lgan kadrlar tayyorlovi davlat siyosati darajasiga ko’tarilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ислом Каримов. Ўзбекистон мустақилтараққиётйўлида. –Т.: «Ўзбекистон», 1994.
2. ИшмухамедовР., АбдуқодировА. Таълимда инновацион технологиялар. Т.,2008

ADABIY TA’LIMDA TA’LIM TURLARI O‘RTASIDA INTEGRATSIYA

Sh.I.Botirova Chirchiq DPI professori, p.f.d.

Har qanday sohada samaradorlikka erishishning sharti tobora kadrlar salohiyatiga bog‘liq bo‘lib, bu ta’lim va ishlab chiqarish orasidagi masofani tobora qisqarishiga hamda ta’limni iqtisodiy faoliyatning zaruriy tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘lishiga olib keldi.

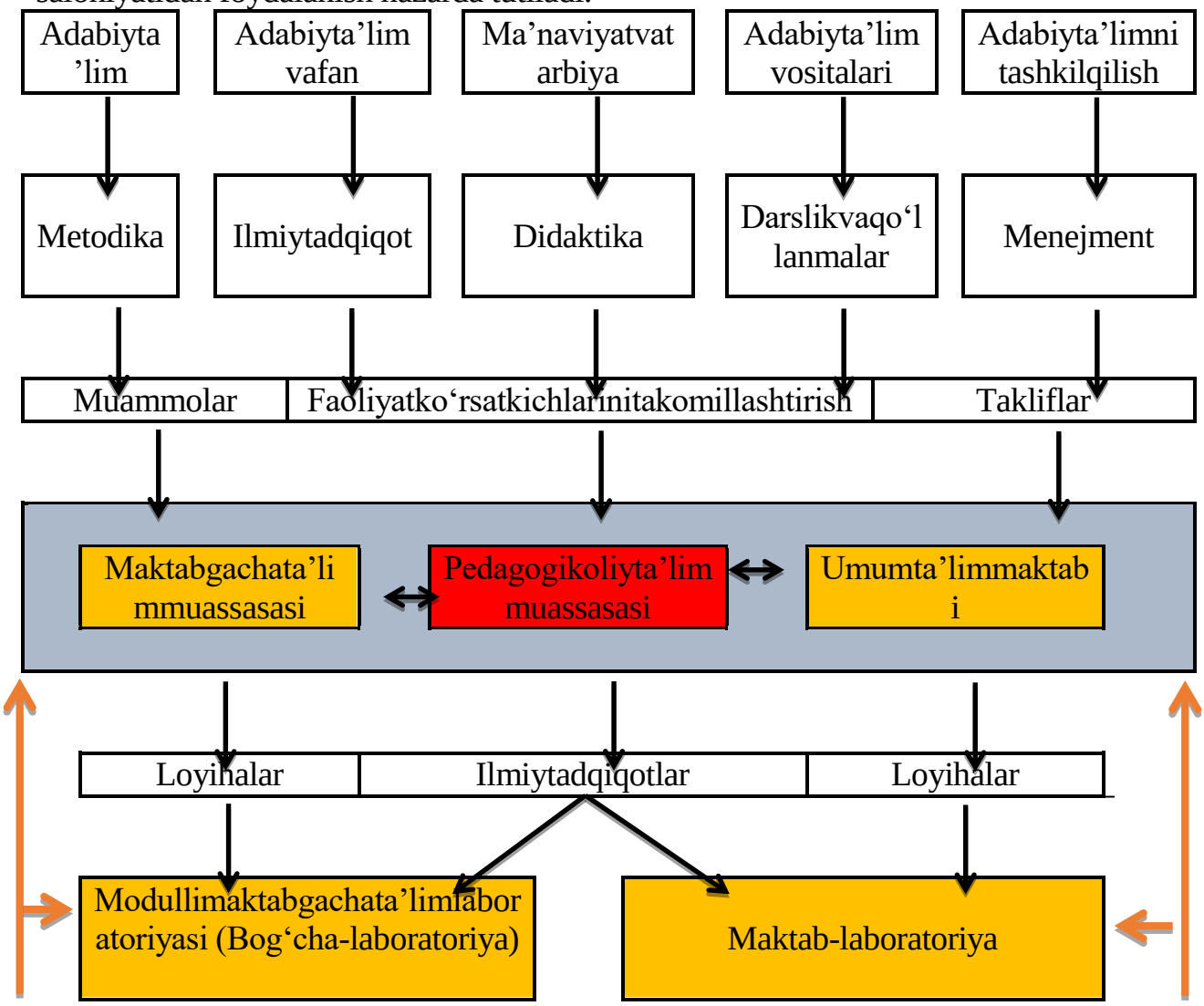
Ta’lim muassasalari har doim innovatsiya va ilmiy yondashuvga ehtiyoj sezadi. Bu ta’lim shakllarining turli darajalariga ham taalluqlidir. Chunki ta’lim endilikda o‘zining tor sohasidagina rivojlana olmaydi. Ilmiy metodlar va yuqori malakali kadrlar ta’limning imkoniyatlarini, shubhasiz, kengaytiradi. Hozirgi kunda ilm-fan ta’lim va ishlab chiqarishdan ajralgan holda mavjud bo‘lishi mumkin emas. “Nazariya nazariya uchun” xizmat qiladigan ilmiy tadqiqot va tajribalar eskirdi, endilikda ilm-fan va ishlab chiqarishni integratsiyalashgan holatda parallel ravishda olib borayotganlargina ijobiy natijalarga erishadi.

Adabiy ta’limda ta’lim turlari o‘rtasida integratsiya jarayonlarini kuchaytirmasdan, uning mukammal echimlari borasida aniq xulosalarga kelmasdan turib kutilgan samaraga erishib bo‘lmaydi. Ta’lim turlari o‘rtasidagi integratsiya jarayonlari esa mamlakat ta’lim strukturasidan tortib, boshqaruv mexanizmlari-yu, fan dasturlarigacha bo‘lgan juda katta tizimda o‘zaro aloqadorlik, uzviylik va uzluksizlik tamoyillarining ta’minlanishi bilan sodir bo‘ladi. Bu esa anchayin murakkab va tizimli faoliyatni talab qiladigan jarayondir. Bu jarayon haqida ta’limga doir manbalarda ko‘p gapirilgan bo‘lsa-da, ammo ijroga kelganda tizimlilikning yo‘qligi va nazariya hamda amaliyot o‘rtasidagi nomuvofiqlik ko‘zga tashlanadi. Bizningcha, bu borada tizimlilikni, ta’lim shakllari o‘rtasida o‘zaro aloqadorlik, uzviylik va uzluksizlikni ta’minlash mexanizmlaridan biri adabiy ta’limga nisbatan (umuman, barcha ta’lim turlariga) klaster yondashuvini tatbiq qilishdir. Adabiy ta’limni klasterlashtirishda oliy ta’lim muassasasi dominant bo‘g‘in sifatida katta mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishi lozim.

Adabiy ta’lim klasteri adabiy ta’lim bilan aloqador barcha yo‘nalishlar bo‘yicha muammolarni bartaraf qilish, ta’limni takomillashtirishga qaratilgan takliflar tayyorlar va muayyan faoliyat ko‘rsatkichlarini oshirish bo‘yicha ta’lim turlarining o‘zaro hamkorligida ishlab chiqilgan loyihalarni maktab-laboratoriya (modulli maktabgacha ta’lim laboratoriya) larida tajriba-sinovdan o‘tkazish va muvaffaqiyatli loyihalarni viloyat miqyosida ommalashtirishni nazarda tutadi (1-rasm).

Adabiy ta’lim klasterida pedagogik oliy ta’lim muassasasi markaziy o‘rinni egallaydi. Bu jarayonda pedagogik oliy ta’lim muassasasi maktabgacha va umumiy o‘rta ta’lim muassasalari uchun ilmiy, metodik, didaktik va adabiy ta’limni tashkil qilish masalalarida, shuningdek, adabiy ta’limning o‘zaro integratsiyaga asoslangan yangi avlod vositalarini yaratish borasida etakchi sub’ekt sifatida ishtirok etadi.

Biz taklif qilayotgan adabiy ta’lim klaster modelida pedagogik oliy ta’lim muassasasi tashabbuskor maqomida bo‘lib, maktabgacha va umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida adabiy ta’lim bilan bog‘liq muammolarning echimiga ilmiy yondashuvni qaror toptiradi. Muammolar ham adabiy ta’lim klasterlari kabi ta’lim bilan bog‘liq turli yo‘nalishlarda bo‘lishi mumkin. Biz tadqiqotimizga zamonaviy pedagogik yondashuvlar vositasida adabiy ta’limni tashkil qilish muammosini pedagogik tajriba-sinovdan o‘tkazishni maqsad qilganmiz. Bunda umumta’lim maktablarining adabiyot fani o‘qituvchilariga shaxsga yo‘naltirilgan, kompetensiyaviy, akmeologik yondashuvlar asosida ijodiy o‘qitish, reproduktiv, evristik, tadqiqot va ko‘rgazmali metodlardan foydalanib dars mashg‘ulotining samaradorligini oshirishda oliy ta’lim muassasasi professor-o‘qituvchilarining ilmiy salohiyatidan foydalanish nazarda tutiladi.

1-rasm. Adabiy ta’lim klasterining ishlash mexanizmi

Adabiy ta’limni klaster modeli asosida rivojlantirishda pedagogik oliy o‘quvyurtlarining o‘zbek tili va adabiyoti ta’lim yo‘nalishi fandasturlari o‘zaro

integratsiya va olingan bilimlarning hayotiyligini oshirish nutai nazaridan qayta ko‘rib chiqilishi maqsadga muvofiq bo‘ladi. Fan dasturlarini optimal lashtirish doirasida umum ta’lim maktablari va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasalarining fandasturlari ham pedagogik oliy ta’lim muassasalarining fandasturlari bilan birgalikda yagona tizim va yaxlit fannuqtai nazaridan qayta ko‘rilishi maqsadga muvofiq. Qaysidir ta’lim turining o‘quv rejasidan kelib chiqib ikkinchi ta’lim turida o‘quv rejalarning shakllantirilishi o‘zini oqlamaydi. Adabiy ta’lim fandasturlarini optimallashtirishda fanni yaxlit ravishda olib, uzviylik, uzluksizlik va intagratsiyani ta’minlash nuqtai nazaridan ko‘ribchiqish maqsadga muvofiq. “Yuqoridan pastga” sxemasi bilan amaliyotga joriy etilgan fandasturlarida ushbu holatlar etarli darajada inobatga olinmagan.

Adabiy ta’lim fandasturlarini islohqilishda tabaqalashtirilgan yondashuv zarur. Bu o‘quvchilarning qobiliyatiga qarab yondashuvni ta’minlaydi. Adabiy ta’limda yagona fandasturining qo‘llanilishi o‘qituvchining dars mashg‘ulotini fanni o‘zlashtirishga qiynalayotgan o‘quvchi atrofida qurishga sabab bo‘ladi. Umuman, bugungi kunda interfaol metodlar vositasida (o‘yin metodlariga asosan) dars mashg‘ulotining jo‘nlashtirilishi guruhdagi qobiliyati past o‘quvchilarga bilim berish, dars mashg‘uloti paytida ularning diqqat-e’tiborini tortishga qaratilmoqda. Natijada, ta’limdan ko‘zlangan maqsadlardan biri – qobiliyatlio‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan yuqori darajadagi ehtiyojlarini qondirish darajasiga ko‘tarila olmayapti. SHu tariqa bitta guruhda ikki-uch xil toifadagi o‘quvchilarning birga bo‘lishi natijasida o‘qituvchiga ham murakkablik paydo bo‘lmoqda, o‘quvchilar ham bundan faqat zarar ko‘rmqda. Biz bu bilan adabiy ta’limni teskari prinsip asosida tashkil qilmoqdamiz. Buning natijasida bizning ta’lim tizimimiz davlat ta’lim standartlarining (DTS) minimum talablar, hatto undan ham past darajadagi ta’limni tashkil qilish bilan band bo‘lib qolmoqda. Bizningcha, ta’lim jarayonlarini tabaqalashtirilgan fandasturlariga o‘tkazish, unda dars mashg‘ulotlarini ko‘tarish prinsipi asosida tashkil qilish adabiy ta’limni tashkil qilish bilan bog‘liq eng dolzarb masala hisoblanadi.

Adabiy ta’lim klasterining joriy etilishi umumta’lim maktablarida adabiyot dars mashg‘ulotlarining sifatini oshirishga xizmat qiladi. Adabiy ta’lim klasteri platformasi orqali oliy ta’limning umumta’lim maktabi bilan klaster hamkorlik munosabatining yo‘lga qo‘yilishi, pedagogik oliy ta’lim muassasasi O‘zbek tili va adabiyoti kafedralari hamda umumta’lim maktablarining ona tili va adabiyot fanlari bo‘yicha tashkil qilingan metodik birlashmalar o‘rtasida tezkor qayta aloqaning ta’minlanishi fanni o‘qitish bilan o‘quv, uslubiy, tashkiliy va ta’lim vositalari bilan bog‘liq muammolarni hamkor sub’ektlarning salohiyatlarini jamlash vositasida zudlik bilan bartaraf qilish imkoniyati paydo bo‘ladi. Klaster doirasida turli ta’lim shakllariga mansub ta’lim sub’ektlari umumiy maqsad atrofida birlashadilar, o‘zaro nazorat tamoyiliga asosan faoliyatlarini muntazam tanqidiy kuzatib borish mumkin bo‘ladi.

Pedagogik oliy ta’lim muassasasi negizida tashkil qilingan adabiy ta’lim klasteri platformasi klaster doirasida hamkorlik munosabatlarini tashkil qilishda elektron onlayn maydon vazifasini o‘taydi.

Adabiy ta’lim klasteri platformasi “adabiy ta’lim klasterning vazifalari”, “adabiy ta’lim klasterning tamoyillari”, “adabiy ta’lim klasterning yo‘nalishlari”, “adabiy ta’lim klasterning strategiyalari”, “adabiy ta’lim klasterning sub’ektlari”, “foydali manbalar”, “o‘qituvchilar uchun ko‘rsatma va tavsiyalar”, “maktab-laboratoriya” innovatsion tajriba maydonchalari”, “maktab-laboratoriya” yo‘nalishlari”, “maktab-laboratoriya” loyihalari” kabi bo‘limlar (sahifalar) dan iborat. Savol-javoblar oynasi

oliy ta’lim muassasasi va umumta’lim maktablari o‘qituvchilarining tezkor qayta aloqa bog‘lashining imkonini beradi. “Maktab-laboratoriya” innovatsion tajriba maydonchalarida tajriba-sinovdan o‘tkazilayotgan loyihalarning tajriba-sinov jarayonini kuzatish, munosabatlarini bildirish imkoniyati yaratiladi.

Adabiy ta’lim samaradorligini oshirishga nisbatan innovatsion yondashuvlardan biri klaster modeli ekan, unda adabiyot fan o‘qituvchilarining xayrihohligi va salohiyatidan unumli foydalanish muhim ahamiyatga ega. Adabiy ta’lim klasteri doirasida fan, ta’lim va ishlab chiqarish (ta’lim muassasasi) integratsiyasini ta’minlangan sharoitda ushbu yondashuv rivojlanishning davomiyligini ta’minlaydi. Klasterning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun ta’lim muassasalari va boshqa sub’ektlarining adabiy ta’limni rivojlantirishga qaratilgan qat’iy taraqqiyot strategiyasi, sub’ektlar manfaatlarini mustahkamlash imkonini beradigan hamkorlik dasturlari bo‘lishi lozim. Toshkent viloyati adabiy ta’lim klasterining strategiyasi va dasturi mazkur klaster munosabatlarida markaziy bo‘g‘inni tashkil qiluvchi CHirchiq davlat pedagogika instituti O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi tomonidan ishlab chiqilishi va tegishli muassasalarning taklif va mulohazalari bilan to‘ldirilgan holda tasdiqlanishi maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar;

1. Botirova Sh.I. (2020). FORMING PATRIOTIC SPIRIT WITHIN PEDAGOGICAL EDUCATION CLUSTER. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8*(10), 200-205.

2. Botirova Sh.I. (2018). The Role of Artistic Literature In The Spiritual Development of Youth. *Mirovayanauka, 5*(14), 26-28.

3. Botirova Sh.I. (2018). Methodology And Technology of Social And Pedagogical Activity. *Teoriyaipraktikasovremennoynauki, 1*(31), 14-16.

4. Botirova Sh.I. (2018). The Role of Artistic Literature In The Spiritual Development of Youth. *Mirovayanauka, 5*(14), 26-28.

5. Botirova Sh.I. (2019).Poetics of artistic psychologism. *Teoriya ipraktika sovremennoy nauki, 2*(44), 31-34.

6. Botirova SH.I. (2020). Pedagogik ta’lim innovatsion klasteriyang iustuvor yo‘nalish sifatida. *ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES, 1*(3), 487-494.

YOSHLARNING AXBOROT-PSIXOLOGIK IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISH MASALALARI

M.X.Bo‘riyev - Toshkent davlat texnika universiteti magistri
U.X.Bo‘riyev - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Bugungi kunda mamlakatimizda yoshlarni siyosiy va ijtimoiy faolligini yanada rivojlantirish va yo‘naltirish, ularni mustaqillik g‘oyalariga sodiq qilib tarbiyalash vazifasi bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Bu bevosita davlatimizning yoshlarga oid siyosatida o‘z ifodasini topmoqda. Ushbu masalada davrning o‘zi talaba-yoshlarning axborot-psixologik immunitetini shakllantirishni dolzarb vazifa qilib qo‘ymoqda.

Talaba-yoshlarning axborot-psixologik immunitetini shakllantirish masalalari shaxsning ijtimoiyligi va jamiyat bilan chambarchas bog‘liqdir. Bu esa o‘z navbatida har bir shaxsning ijtimoiy munosabatlardagi harakatlarini, faoliyatini tahlil etish

kerakligini keltirib chiqaradi. Shaxsning ijtimoiy faolligini o‘rganish jarayonida uning ijtimoiy mavqiyi, ijtimoiy munosabatlar tizimida tutgan o‘rniga alohida e’tibor qaratish lozim.

Yoshlarning siyosiy-ijtimoiy, axborot-psixologik ta’sirlarni, jumladan, tevarak-atrofda bo‘lib o‘tayotgan hodisalarni o‘z ongi va idroki bilan qabul qilishi, bu jarayonlarga o‘z munosabatlarini shakllantira olishi o‘ziga xos psixologik jarayonlarga bog‘liqdir. Bu jarayonlarning qanday kechishi shaxsning ichki kechinmalariga, uning mustaqil fikrlash darajasining rivojlanganligiga hamda motivatsion va bir qator psixologik omillarning shakllanganligiga bog‘liq. Ma’lumki, hozirgi vaqtda jamiyatning o‘tish jarayonlarini boshdan kechirayotganligi sababli, turli ijtimoiy salbiy va ijobiy sotsio-psixologik holatlar yuzaga kelmoqda, bular jumlasiga bozor iqtisodiyotiga o‘tish, ma’naviy, mafkuraviy o‘zgarishlar kiradi. Mazkur o‘zgarishlar yoshlarning axborot-psixologik immunitetini shakllantirish va yo‘naltirishda o‘ziga xos alohida ijtimoiy-psixologik muammoni keltirib chiqarish bilan birga mazkur jarayonlarni ilmiy tadqiq qilishda katta ahamiyat kasb etadi. Chunki bugungi kunda jamiyat hayotida yangilanish jarayonlari davom etmoqda.

Talaba-yoshlarning axborot-psixologik immunitetini shakllantirish va rivojlanish jarayonida turli g‘oyalar, fikrlar hamda mafkura va mafkuraviy munosabatlar tizimi ta’sirida shakllanib, ular bevosita oila, jamiyat, maktab va boshqa turli ta’lim muassasalarida olib borilayotgan faoliyat natijasida ongga singdiriladi. Shu bilan birga bu jarayon, davr taqozasi bilan psixologik omillar va ijtimoiy-psixologik mexanizmlarning shakllanishini keltirib chiqarmoqda. Bu esa o‘z navbatida yoshlarda axborot-psixologik immunitetni shakllantirish bilan bir qatorda, mustaqil fikrlar jarayonini tizimli ravishda shakllantirishni va bu tizimni rivojlantirish bilan birga, uni yo‘naltirish mexanizmlarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Bu borada talaba-yoshlarning axborot-psixologik immunitetini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik omillariga quyidagilarni keltirish mumkin:

- Globallashuv jarayonida axborot-psixologik munosabatining o‘zgarishi;
- Iqtisodiy jarayonlarning tubdan o‘zgarishi (bozor iqtisodiyotiga o‘tish) to‘fayli, jamiyat a’zolarida psixologik ustanovkalarning o‘zgarishi;
- An’anaviy mafkura hamda mafkuraviy munosabatlar tizimining tubdan yangilanishi, mustaqillik g‘oyalarining shakllanishi hamda uni rivojlantirishning psixologik xususiyatlari mavjudligi;
- Jamiyatda olib borilayotgan islohotlar natijasida ijtimoiy va iqtisodiy ong, tafakkur va iqtisodiy xulq, ijtimoiy normalarning o‘zgarishi;
- Davlat va jamiyat hayotiga, uning xavfsizligiga tahdid qiluvchi ekstremistik, diniy-ekstremistik g‘oyalarning kirib kelishi natijasida, yoshlarda psixologik immunitetni shakllantirish muammolarining mavjudligi;
- Davlat tomonidan olib borilayotgan kuchli ijtimoiy siyosatning mavjudligi.

Yana shuni alohida ta’kidlash lozimki, shaxsning shakllanishida ijtimoiy normalarning ham o‘ziga xos o‘rni mavjud. Shaxsning o‘z-o‘zini anglashi, bilishi va o‘z ustida ishlashi, avvalo, uning diqqati, ongi bevosita o‘ziga, o‘z ichki imkoniyatlari, qobiliyatlari, hissiy qobiliyatlariga qaratilishini taqoza etadi. Demak, shaxs o‘z ijtimoiy harakatlarini doimiy ravishda tahlil etib, tahlil natijasida o‘ziga, ya’ni o‘z harakatlariga tegishli qaror qabul qilishi kerak. Shaxs “Men”ining qanchalik

adekvatligi va reallikka yaqinligi shaxs barkamolligining mezonlaridan biri hisoblanishi bilan bir qatorda shaxsning ijtimoiy faolligini shakllantirishda ham o‘ziga xos rol o‘ynaydi. Shu o‘rinda ta’kidlash lozimki, shaxs “men”ining qanchalik shakllanganligi, unda “men”likning ijobiy yoki salbiy xususiyatlar me’yori — ijtimoiy jarayonda bo‘lib o‘tayotgan turli-tuman holatlarga munosabatlar zanjirida ham o‘z o‘rnini topadi.

“Men” obrazining ijtimoiy-psixologik ahamiyati shundaki, u shaxs tarbiyasining va tarbiyalanganligining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bundan kelib chiqadiki, har bir shaxs o‘zini, o‘zligini qanchalik aniq va to‘g‘ri anglay olsa, uning axborot-psixologik ta’sirlarga qarshi turish qobiliyati shunchalik ko‘p bo‘ladi.

Aynan yoshlarning ijtimoiy faolligi oshirish, ularni Vatan manfaati yo‘lida fidoyi insonlar, intellektual salohiyatli kadrlar qilib tarbiyalash orqali olib borilayotgan islohotlar jarayonida yoshlarning keng ko‘lamda ongli ravishda qatnashuvini ta’minlash lozim bo‘ladi.

Milliy istiqlol g‘oyasini tegishli psixologik-pedagogik tamoyillar, innovatsion uslublar yordamida yosh avlodning ongiga, uning fikrlash jarayonlariga, dunyo qarashiga singdirish lozim. Buning natijasida, yosh avlodda yangicha dunyoqarash va mafkuraviy immunitet shakllanishi asoslari yaratiladi.Shaxs turli mafkuraviy tahdidlardan qanday yo‘llar bilan saqlanishi mumkin?

Ushbu masalaga oydinlik kiritish uchun avvalo egotsentrizm kabi tushunchalarga izoh berish darkor. Egotsentrizm so‘zi lotincha ***“ego”*** — *men* va ***“centrum***” – *doira markazi* so‘zlaridan olingan. Ma’nosi – o‘z fikr-o‘ylari, manfaatlari doirasida qotib qolgan insonning atrof-muhit va odamlarga oid o‘z bilimlari va o‘zgalarga munosabatini o‘zgartira olmasligini bildiradi. Psixologiyada egotsentrizmning bir qancha turlari — bilishga oid, axloqiy va kommunikativ egotsentrizmlar farqlanadi. Oxirgisi – boshqalarga biror xil ma’lumot berish jarayonida ularning fikri bilan hisoblashmaslik, ularni mensimaslikda namoyon bo‘ladi. Nazarimizda, zamonaviy axborot xurujlarning mualliflarida aynan shu kabi egotsentrizm kuzatiladi va ular o‘zlariga o‘xshash faqat o‘z manfaatinigina ko‘zlaydigan avlod ongini qamrab olishga harakat qiladi. Shuning uchun ham shaxsga psixologik himoya zarur. Psixologik himoya bo‘lishi uchun shaxsda mustaqil fikr bo‘lishi lozim.

Demak, ochiq axborotlar tahdidi sharoitida yoshlarni to‘g‘ri yashashga, vatanparvar va insonparvar bo‘lishga, erkin fikrli bo‘lishga **o‘rgatish** orqali ularda mafkuraviy immunitetni tarbiyalash eng dolzarb vazifalardir.

Demak, bugun ta’lim muassasalarida ta’lim olayotgan, lekin ming afsuski, o‘z mustaqil fikriga ega bo‘lmaganlar bilan ishlashda quyidagilarga e’tiborni qaratish darkor:

Birinchidan, xulq-atvordagi xatoliklar eng avvalo fikrlash tarzidagi xatoliklarning oqibati bo‘lgani uchun talabalarning negativ **fikrlash tarzining sxemasini o‘zgartirish lozim**.

Ikkinchidan, fikrlash tarziga ta’sir ko‘rsatish uchun pedagoglar o‘zlarining **tushuntirish uslublarini, tarbiya metodlarini** o‘zgartirishlari lozim. **Uchinchidan,** o‘quvchi-talabaning **o‘z-o‘zini idrok qilishi**ni, o‘ziga bo‘lgan bahosini o‘zgartirish, ya’ni, talabani ijobiy ishlarga yo‘naltirish orqali o‘ziga bo‘lgan bahosini o‘zgartirishga erishish kerak.

Nihoyat, shunday vaziyat yaratish lozimki, o‘quvchi **ijobiy tajriba orttirsin**, ya’ni, o‘ziga, oilasiga yoki sinfdosh do‘stlariga, maktabiga manfaatli ish qilib, olqish

olsin, ya’ni, ularni jamoat ishlariga keng jalb etish amaliyotini kengaytirish, bu ishdan manfaatdorligini oshirish lozim.

Psixologik manbalardan yana shu narsa ma’lumki, yoshlar mustaqil fikrlashlari uchun ta’lim jarayonining o‘zida joriy etilgan tartiblarda byurokratizmni ***minimallashtirilishi***ga erishish kerak. Chunki eski ta’lim tizimi o‘qituvchining aytganini, u yozgan ma’ruza matnini aynan ko‘chirib yozib kelish, aytib berishni talab qilardi. Bu holat miyani avtomatik ishlashga, zombi kabi yodlangan bir xil qolipda bo‘lishga o‘rgatadi, bunday miyada albatta o‘ziga xos vakuum hosil bo‘ladiki, bu vakuumga keyinchalik boshqa yot g‘oya va tushunchalar juda tez singadi, chunki miya deyarli tormozlangan, har qanday boshqacha xabar uning miyasiga oson kirib oladi.

Demak, davrimiz pedagoglardan, rahbarlardan o‘z ish uslublarini o‘zgartirish, muloqot qobiliyatlarni takomillashtirishni talab qilmoqda. Bu uning ta’sir ko‘rsata olish xislatining samarali bo‘lishini talab etadi. Bu esa bevosita yoshlarda mustaqil, erkin tafakkurning rivojlanishi uchun real zamin bo‘ladi.

Ochiq axborot kommunikatsiyasi jarayonida yoshlar ongiga ta’sir etayotgan yot g‘oyalarga qarshi himoya vositalarini ishlab chiqishdan avval yoshlarning ijtimoiy xulq-atvorini o‘rganish lozim. Ijtimoiy xulqda ko‘zga tashlanadigan eng muhim holatlardan biri *tashvishlanish, nimalardandir cho‘chish* va shu tufayli *ijtimoiy munosabatlardan o‘zini olib qochishga intilish* hislarining namoyon bo‘lishidir. Chunki agar *psixologik himoya holatining mohiyatidan kelib chiqiladigan bo‘lsa, bu – shaxs ichki kechinmalarini ifodalovchi shunday holatki, unda odam ichki ruhiy mu’tadillikni asrash uchun o‘zidagi xavotirlanish, qo‘rquv va hadiksirashlarini bosishga, ulardan xalos bo‘lishga intiladi. Psixologik himoya – shaxsni turli salbiy ta’sirlardan asrashga, psixologik diskomfortni bartaraf etishga xizmat qiladi*. Shunday holatlarda odam odatda shaxslararo munosabatlarda o‘zini boshqacharoq tutadigan bo‘lib qoladi.

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТИ ТАРБИЯЛАНУВЧИЛАРИДА ТАБИАТ ХАҚИДАГИ ТАСАВВУРЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ҲУСУСИЯТЛАРИ

Д.О.Вохидов– 1-курс таянч докторант
Наманган давлат университети

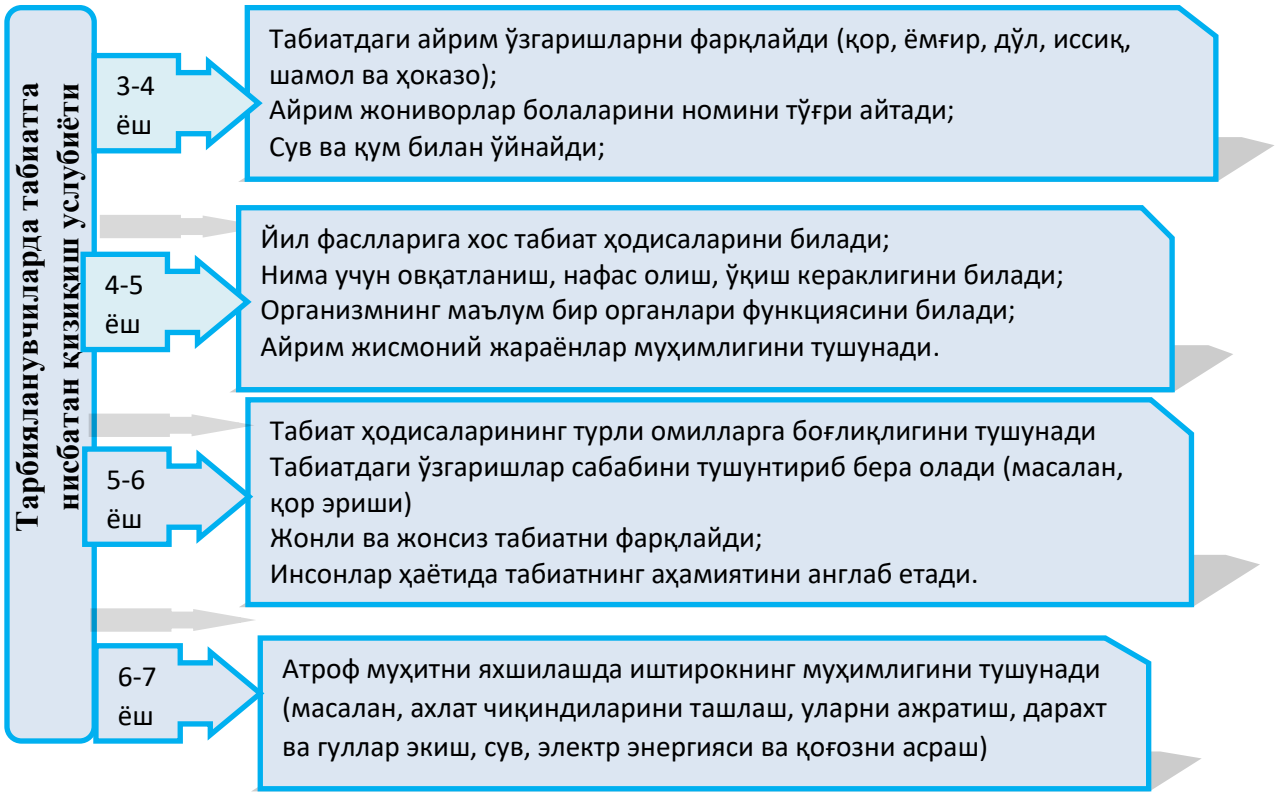
Табиатва жамият ўртасидаги муносабатлар мураккаб тарихий характерга эга бўлиб, жамиятнинг даврлар мобайнида ривожланисҳи оқибатида табиат гакўрсатилаётган салбий таъсирлар заминида инсониятни дунёқарашини шаклланиши натижасида юз бераётганлиги ҳаммамизга маълум. Инсоният томонидан кўрсатилаётган таъсир ва уни олдини олиш мақсадида аҳолининг ёш тузилмасини инобатга олган ҳолда табиатни асраш тўғрисидаги тасаввурларни билим ва кўникмалар ёрдамида ижобий томонга йўналтиришда таълим тизими ва унинг босқичларида таълим-тарбия асосида педагогик маҳоратни янада ривожлантириш ҳозирги куннинг давр талаби ҳисобланади.

Бу борада таълим тизимининг қуйи босқичи ҳисобланган мактабгача таълим ташкилоти тарбияланувчиларида табиат ва унинг неъматларини қадрига етиш ҳамда тасаввурларни шакллантиришда тарбиячиларнинг педагогик маҳоратини ошириш ва замонавий ахборот воситаларини амалиётда қўллаш лозим.

Ўзбекистон Республикаси “Таълим тўғрисида”ги қонунинг 11-моддасида: “Мактабгача таълим бола шахсини соғлом ва етук, умумий ўрта таълим мактаблари учун ўқишга тайёрланган тарзда шакллантириш мақсадини кўзлайди. Бу таълим 6-7 ёшгача оилада,болалар боғчасида ва мулк шаклидан қатъи назар бошқа таълим муассасаларида олиб борилади[1.23.].

Юқорида фикрлар ҳозирги кунда ўз фаолиятини олиб бораётган мактабгача таълим ташкилотидаги тарбияланувчиларнинг таълим-тарбия олишлари билан биргаликда интелуктуал салоҳиятини шакллантиришга алоҳида эътибор қаратилиши хусусида тўхталиб, тарбияланувчиларни маънавий етук ва баркамол авлод бўлиб тарбияланишига алоҳида эътибор қаратилган.Кичик гуруҳ болалари табиат объектлари тўғрисидаги умумий тасаввурларни ўзлаштириш қобилиятига эга бўладилар.Шунинг учун болаларникўпроқ яқин атрофда жойлашган, тез-тез учраб турадиган табиат объектлари билан яқиндан таништириб бориш, уларни кузатиш вақтини кўрсатиб бориш керак. Мактабгача ёшдаги кичикгуруҳ болалари эндигина табиатдаги баъзи бир ўзаро боғлиқликларни кузата бошлайдилар.

Мактабгача таълим- тарбияланувчиларнинг қизиқиши, иқтидори, индивидуал руҳий ва жисмоний ҳусусиятлари, маданий эҳтиёжларини инобатга олган ҳолда ҳамда болада маънавий меъёрларнинг шаклланиши, ҳаётий ва ижтимоий тажриба эгалланишини кўзда тутган ҳар томонлама ривожлантиришга қаратилган яхлит жараён ҳисобланади[3.29.].

1-расм. Мактабгача ёшдаги болалар билиш жараёнининг ривожланиши

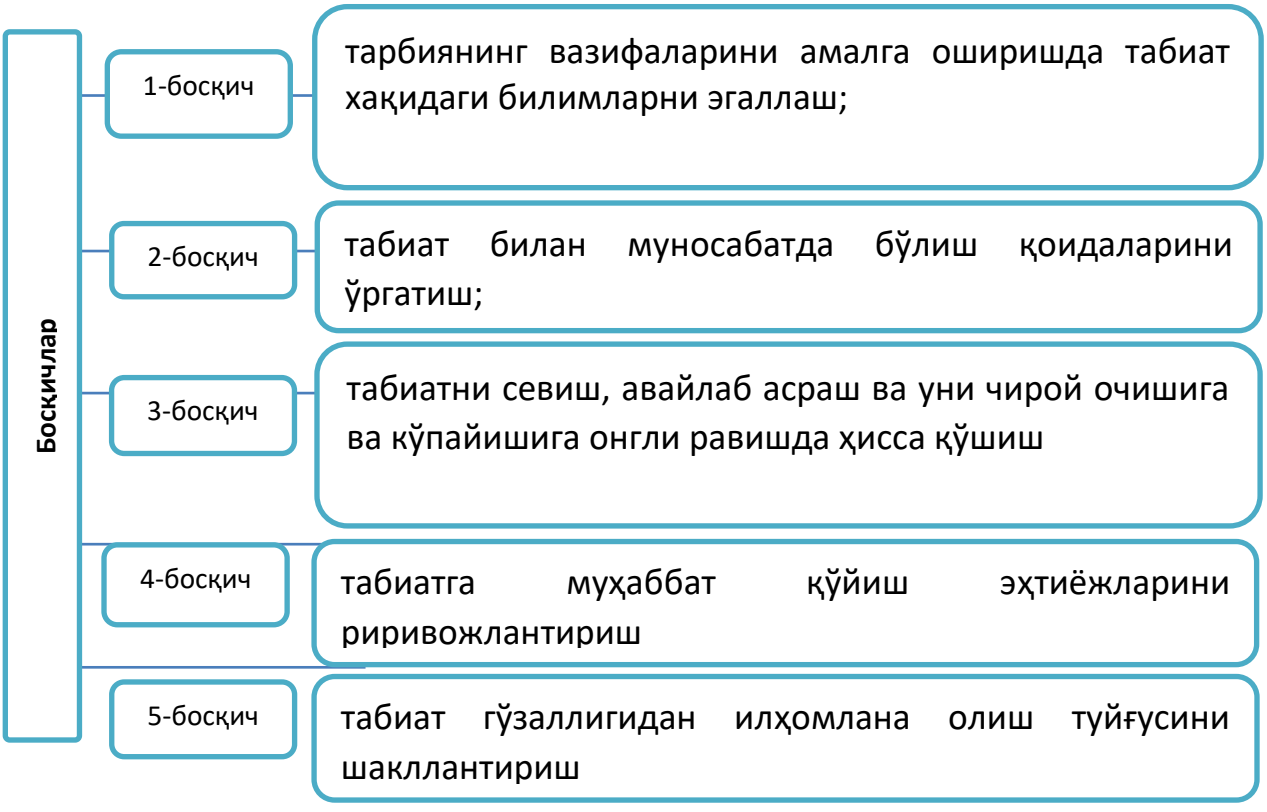
Мактабгача таълим ташкилотларидаги катта гуруҳ болалари табиатга оид дастлабки билимга бўлган қизиқишларини шакллантириш фаолият олиб бораётган тарбиячиларнинг асосий вазифаларидан бири ҳисобланади. Бунинг учун харбир тарбиячи тимай менат қилиши, қўшимча машғулотлар ўтказиши мақсадга мувофиқдир. Баъзибир болалар рақстушишга, қўшиқайтишга қизиқсалар, баъзилар турли ўйинчоқлар асосида уйқурадилар. Шунингдек,

машғулотларни давомийлигида табиатга бўлган муносабатлари ривожланади. Табиатда учрайдиган ўсимлик ва ҳайвонот оламининг бир бирига ўзаро боғлиқлиги, уларнинг инсонга эстетик завқ бераолиши, табиатдаги фасл айланишнинг бориши ва бошқа ўзининг характерли гўзалликларини уларга аниқ ва кенгёритиб беришда муҳим ўринтутади. Табиатнинг субъекти ҳисобланган тарбияланувчилар ўз навбатида кузатиш, идрок этиш, тасаввур ва тафаккурқилиш, тахлилқилиш, баҳолаш ва шахсий муносабатларини амалдабаён этиш орқали қобилиятини намоён қилади.

Табиатга нисбатан - ақлий, эстетик муносабатлар –тарбияланувчи томонидан ўзлаштирилаётган билимларнинг мазмуни билан яқиндан боғлиқдир.Табиатга бўлган муносабатни шакллантиришда болалар идрокига етарли даражада етиб борувчи табиат қонунлари бўйича билим алоҳида ўрин эгаллайди.Табиатга нисбатан бўлган муносабатни ривожлантириш, (машғулот, экскурссия, сайр қилиш каби ҳаётий вазият) тарбияланувчининг маънавий-ижобий,руҳий кечинмаларига асосланган педогогик жараённи ташкил қилиш билан яқиндан боғлиқ.

Ўзбекистон Республикаси “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”да мактабгача таълим – узлуксиз таълим тизимининг биринчи тури эканлиги ва “...мактабгача таълимнинг самарали педагогик услубларини излаш ва жорий этиш” зарурлиги таъкидланган[2.57.].

Шундай экан,педагог тарбиячилартомонидан табиат билан боғлиқ тасаввуурларни қуйидаги босқичлардаолиб бориш тавсия этилади:

2-расм. Табиат ҳақидаги тушунчаларни ривожлантириш босқичлари.

Ушбу вазифаларни амалга ошириш жараёнида мактабгача таълим тарбияланувчиларида табиат билан боғлиқ бўлган билим сизликни тугатишга эриш, табиатга маданий муносабатни тарбиялашётади. Беш-олти ёшли болаларда тушунчаларни шакллантиришда машғулотлар катта ўринтутади. Боланинг машғулот дагифаолияти ундатабиатни асрашга бўлган муносабат, воқеа ҳодисалар хақидаги тасаввурлар, одоб ахлоқ хақидаги тушунчаларни шакллантиради. Уларда мустақиллик, матонатлилик, уюшқоқликкаби сифатларни камолтоптиради. Машғулот жараёнида юзага келадиган вазиятларга ўз муносабатини бирдиради.

Таълимнинг барча босқичларида хусусан мактабкача таълим ташкилоти тарбияланувчиларининг онгида миллийменталитетимиздан келиб чиққан ҳолда табиатганисбатан ижобий ҳусусиятлари, қадриятларига таяниш ўтмиш аждодларимизнинг буборадаги қарашларини ўрганиш ва бугунги кундаги давлатимиз экологик сиёсатидан бохабар бўлган ўқувчиларда экологик маданиятни шакллантириш ва ривожлантиришда бир-ламчи ва энг муҳим асос бўлмоғи лозим.

Ҳулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, табиат хақидаги тушунчаларни ривожлантиришнинг зарурати ва педагогик хусусиятларини илмий жиҳатдан асослаш, мактабгача ёшдаги тарбияланувчиларда табиатни муҳофаза қилиш каби тушунчаларни таъминлашга доир илмий, амалий ва методик тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Фойдаланилган адабиётлар:

1.Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги қонуни,23.09.2020 йил ЎРҚ-637-сон.-Б.29.

2.Ўзбекистон Республикасининг “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”// Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори.-Т.:Шарқ,1998.-Б.57.

3.Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Мактабгача таълим ва тарбиянинг давлат стандартини тасдиқлаш тўғрисида”ги қарори,т22.12.2020 йил 802-сон.-Б.29.

ЯНГИ МАВЗУНИ ЎРГАТИШ ЖАРАЁНИДА ЎҚУВЧИЛАРНИНГ АМАЛИЙ КЎНИКМАЛАРИНИ ФАОЛЛАШТИРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ

Д.Ж.Гаипов – катта ўқитувчи.,
Р.М.Асанов – 3-босқич талабаси
Ажиниёз номидаги Нукус ДПИ

Ўқитувчилардан янги педагогик технологияларни технология таълими жараёнида самарали қўллашни талаб қилмоқда. Бунда компетенциявий ёндашувга асосланган ўқув жараёнининг ўзига хос хусусиятлари ва уни ташкил этиш шарт-шароитлари ҳисобга олиниши керак.

Компетенциявий ёндашувга асосланган давлат таълим стандартларида технология таълими жараёнида меҳнатсевар, ижтимоий, интеллектуал, жисмоний, маънавий-ахлоқий жиҳатдан етук шахсни шакллантириш мақсади илгари сурилган. Бундай ўқувчилар келажакда ўз ҳаётий фаолиятларининг субъекти сифатида намоён бўла оладилар. Мазкур мақсадга эришиш учун, биринчи навбатда, ўқувчиларда амалий, меҳнат кўникмаларини фаоллаштириш, ижодкорлик сифатларини шакллантириш лозим. Бунинг натижасида ўқувчиларда ижтимоий табиий воқеликка нисбатан фаолиятли ёндашув тажрибаси таркиб топади. Бу, ўз навбатида, ўқувчиларга Ўзбекистон жамиятига хос бўлган ижтимоий меҳнат, ижодий фаолият кўрсатиш кўникмаларини самарали ўзлашитириш имконини беради. Технология таълими жараёнида ўқувчиларнинг амалий-ижодийкўникмаларини фаоллаштириш янги мавзуни ўрганиш жараёнида уларнинг майлли-эҳтиёжли, ҳиссий-ихтиёрий ва мустақил фикр юритиш соҳаларига яхлит тарзда таъсир кўрсатишни талаб қилади. Янги мавзуни ўтиш жараёнида ўқувчиларнинг амалий кўникмаларини ривожлантириш мақсадида уларда ихтиёрий фаолият кўрсатиш ва фикрий операцияларни бажариш лаёқатини шакллантириш лозим.

Ҳар қандай амалий-ижодий фаолиятни эгаллаш уни ташкил этадиган ҳаракатлар ва операцияларни бажаришдан бошланади. Натижада ўқувчилар муайян фаолиятни ўзлаштириш ва улар устида ижодий фикрлаш усулларини эгаллайдилар. Бундай усуллар ёрдамида ўқувчилар ўз олдиларига қўйилган мақсадга эришиш имкониятларига эга бўладилар. Инсоннинг амалий фаолияти ижодкорлик, яратувчилик характерига эга. Ўқувчилар амалий меҳнат кўникмаларини эгаллаш орқали жамиятда ўз ўринларини аниқ тасаввур қила бошлайдилар. Бунинг натижасида улар фаол ижтимоий фаолиятга киришадилар. Ўқувчилар янги билимларни ўзларштириш натижасида амалий фаолиятларини режалаштириш учун ақлий ҳаракатларни амалга оширадилар.

Бугунги кунга келиб ўқувчиларнинг амалий кўникмаларини фаоллаштиришда компетенциявий ёндашувга таяниш муҳим аҳамият касб этмоқда.

Тадқиқотларда ўқувчиларнинг амалий кўникмаларини фаоллаштиришда икки хил ёндашувга таянилганлигини кўриш мумкин:

1. Педагогик ёндашув, бундай тадқиқотларда асосий эътибор ўқувчиларнинг амалий кўникмаларини фаоллаштиришда ўқитувчи фаолияти ва дидактик воситаларнинг ўрнини кўрсатишга қаратилган;
2. Психологик ёндашув, бунда ўқувчиларнинг амалий кўникмаларини фаоллаштиришда уларнинг ўзига хос педагогик-психологик хусусиятлари нуқтаи назаридан ёндашилган.

Бугунги кунда яратилаётган педагогик-психологик назарияларда ўқувчиларнинг амалий кўникмаларини фаоллаштиришга дидактик жараённинг негизи сифатида ёндашилмоқда. Бу жараён ўқувчиларнинг муайян ўқув муаммоларини англаш ва ечишга йўналтирилган ҳаракатларини ташкил этиш, бунда инновацион усуллар ва методларни қўллаш талаб қилинмоқда. Ўқувчиларнинг амалий кўникмаларини фаоллаштириш тушунчаси остида ўқувчи ҳамда ўқитувчиларнинг ўзаро уйғунлашган изчил ҳаракатлари

тушунилади. Ушбу ҳаракатлар натижасида педагогик шарт-шароитларни вужудга келтириш имконияти таъминланади. Шунга кўра мазкур педагогик шарт-шароитлар ёрдамида ўқув топшириқларини бажариш ва бу жараёнга мақсадга мувофиқ тарзда раҳбарлик қилиш имконияти вужудга келади.

Компетенциявий ёндашувга асосланган таълимни ташкил этиш жараёнида ўқувчиларнинг амалий кўникмаларини фаоллаштиришда технология таълими муҳим аҳамиятга эга. Уни ташкил этиш шакллари ва воситалари ҳам янгиланмоқда.

Шу нуқтаи назардан қараганда, ўқувчиларнинг амалий кўникмаларини фаоллаштиришда технологик ёндашув асосида ташкил этиладиган дидактик вазиятлар муҳим аҳмият касб этмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги “Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълимининг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 187-сонли Қарори/ www.lex.uz.

2. Вербицкий А.А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения /А.А. Вербицкий. – М., – 2004. – 85 с.

3. Сафарова Р., Юсупова Ф. ва б. Ўқувчиларда ўзаро дўстона муносабатларга асосланиб ҳамкорликда фаолият кўрсатиш кўникмаларини шакллантириш жараёнини ташкил этиш тамойиллари ва параметрлари. - Т.: Фан ва технология нашриёти, 2013. – 142 б.

TA`LIM JARAYONIGA ZAMONAVIY TA`LIM TEXNOLOGIYALARINI KIRITISH VA ULARNI QO`LLASHDAGI VAZIFALAR

D. Dauletnazarova- asissent o`qituvchisi
G.Saparboeva 3-kurs talabasi
M.Qodirberganova 3-kurs talabasi
Ajiniyoz nomidagi NukusDPI, Nukus shahri

O`zbekistonda ijtimoiy sohalarda amalga oshirilayotgan islohotlarning tub maqsadi, inson va uning manfaatlari, uning faravon hayot kechirishini taminlash hamda barkamol avlodni voyaga yetkazishga qaratilgandir. Ma`lumki har bir davlatning kelajagi uning ajralmas qismi va hayotiy zaruriyati bo`lgan ta`lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan baholanadi. Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov “Bugun hayotimizning hal etuvchi muhim masalalari qatorida ta’lim-tarbiya mazmunini tubdan o’zgartirish, uni zamon talabi darajasiga ko’tarish asosiy o’rinni egallaydi” deb aytganlar.

[1]Dastlab “texnologiya” tushunchasiga aniqlik kiritaylik. Bu so`z texnikaviy taraqqiyot bilan bog`liq holda fanga 1872-yilda kirib keldi va yunoncha ikki so`zdan – “texnos” (Techne) – san`at , hunar va “logos” (logos) – fan so`zlaridan tashkil topib “hunar fani” ma`nosini anglatadi “Texnologiya” atamasi pedagogika fani tomonidan ishlab chiqarish sohasidan o`zlashtirilganki, bunda “yuqori asosli psixologiya – pedogogik muhandisligi maydoniga o`zgaradi” [1. 56-b].

O’qituvchi innovatsion texnologiyalardan foydalanib darsni tashkil etar ekan turli texnik vositalardan (kompyuter, proyektor, elektron doska vahokazo) ham foydalanishi mumkin. O’quv jarayonida innovatsiyalar yanada ko’p bo’lar ekan dars mazmuni yanada oshadi. Innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning asosiy maqsadi o’qituvchi va o’quvchi orasida munosabatning barqarorlashuvi, o’quvchilarni fanga qiziqtirish, o’rganilgan bilimlarni hayotda qo’llay bilish va o’quvchilarning darsdagi faolligini oshirish kabi misollarni keltirish mumkin.

Ta’lim jarayoniga zamonaviy ta’lim texnologiyalarni kiritish va ularni qo‘llashda quyidagi vazifalar belgilanadi va hal etiladi:

[2]- pedagog-o‘qituvchilarni zamonaviy ta’lim texnologiya asoslari bilan tanishtirish - ma’ruza, adabiyotlar tavsiya etish;

- zamonaviy ta’lim texnologiyalar asosida ishlashni xohlovchi fidoyi o‘qituvchilarni aniqlash. Ular orqali pedagog-o‘qituvchilarga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llashdan ko‘zda tutilgan maqsadni, uning mohiyatini yetkazish;

- zamonaviy ta’lim texnologiyalari asosida ishlamoqchi bo‘lgan pedagog-o‘qituvchilarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar qo‘llash jarayoniga tayyorlash yuzasidan quyidagi tashkiliy ishlarni amalga oshirish: ta’lim (tarbiya) jarayonining umumiy, yaxlit loyihasini ishlab chiqish, ta’lim (tarbiya) jarayonida hal etilishi lozim bo‘lgan aniq maqsad va vazifalarni belgilash, ta’lim (tarbiya) jarayoni mohiyatini bashoratlash (taxmin qilish) va uning samaradorligini ta’minlashga yordam beruvchi eng samarali, maqbul shakl, usul hamda texnik vositalarni tanlash, ta’lim jarayonida talabaning erkin, mustaqil faoliyat ko‘rsatishi uchun muayyan shart-sharoitlarni yaratish, ularda ma’lum ko‘nikma hamda malakalarning shakllanishi uchun vaqt o‘rnini belgilash, ularning bilimlari darajasini avvaldan tashxislash, talabalar faoliyatini yo‘naltirish, nazorat qilish hamda baholashni tashkil etish bilan bog‘liq individual maslahatlar berish, seminarlar, treninglar, ko‘rgazmali darslar tashkil etish;

- zamonaviy ta’lim texnologiyalar asosida ishlovchi pedagog o‘qituvchilarning ta’lim jarayonini tashkil etishga ijodiy yondashuvi samaradorligini baholashning ishonarliligini ta’minlash uchun uning monitoringini olib borish, kuzatuv va tahlillar o‘tkazish, metodik yordamlar ko‘rsatish va ularning hisobotlarini eshitib borish;

- zamonaviy ta’lim texnologiyalar asosida ishlovchi pedagog o‘qituvchilar tomonidan ishlab chiqilgan pedagogik texnologiya loyihasini mashg‘ulotlar jarayonida sinash, maqsadning natijalanganlik darajasini tahlil etish va zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo‘yicha ishlashning afzalliklarini innovator o‘qituvchilarni kafedra yig‘ilishlaridagi ilmiy-uslubiy seminarlarda, oliy o‘quv yurtlari ilmiy kengashlarida chiqishlarini tashkil etib,pedagogik jamoa tomonidan qo‘llab-quvvatlanishini ta’minlash;

- oliy o‘quv yurtlari qoshida tashkil etilgan zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo‘yicha ishlovchi innovatsion (pedagogik texnologiya) markazlar zarur didaktik va metodik materiallar, texnika vositalari bilan ta’minlanishi zarur;

- ta’lim texnologiyalar va undan ta’lim jarayonida foydalanish borasidagi nazariy va amaliy bilimlarga ega bo‘lgan ilg‘or pedagog-o‘qituvchilardan innovator pedagogik jamoani shakllantirish va h.k [2. 14-15-b].

Mazkur vazifalarning ijobiy hal etilishi ta’lim-tarbiya jarayonida muayyan samaradorlikka erishish bilan bir qatorda barkamol shaxs va raqobatbardosh malakali mutaxassislarni tarbiyalashga imkon beradi.

Xulosa o`rnida shuni aytish joizki darsni turli xil pedagogik texnologiyalardan foydalanib o`tish orqali ta`lim-tarbiya sifatini yaxshilash, samaradorligini oshirish, shuningdek jamoa o`rtasida o`zaro hamkorlini shakllantirishga erishishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.M. Kushnir, 2004-y. 56-bet
2. Z. F. Sharopova Ta’lim texnologiyalari. O`quv qo`llanma.- T.: 2019, 14-15-b.

PEDAGOGIKA FANINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O`RNI VA AHAMIYATI

D.Dauletnazarova NDPI assistent o`qituvchisi
N.Otajonova- 3-kurs talabasi
Z. Xasanboyeva- 3-kurs talabasi

Hozirgi kunda mamlakatimizda ilm-fan sohasiga katta ahamiyat qaratilmoqda. Ayniqsa o`sib kelayotgan yosh avlodni zamon talabiga mos ravishda bilim berish bu asosiy vazifalardan biridir. Mamakatimiz mustaqillikka erishgandan keyin O`zbekiston olimlari xorijiy mamlakatlar bilan har tomonlama aloqalarni o`rnata boshladilar. Jumladan iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va ilm-fan soxalarida katta o`zgarishlar sodir bo`ldi. Natijada yurtimizga ilg`or va samarali zamonaviy texnologiyalar kirib keldi. Zamonaviy ta`lim texnologiyalari yoshlarning o`sishi rivojlanishi va yangiliklar yaratishi uchun juda zarur.

Dastlab “Texnologiya” tushunchasiga aniqlik kiritaylik. Bu so`z fanga 1872-yilda kirib keldi va grekcha ikki so`zdan – “texnos” – hunar va “logos” – fan, so`zlaridan tashkil topib, hunar fani ma`nosini anglatadi. Biroq bu ifoda zamonaviy texnologik jarayonni to`liq tavsiflab bera olmaydi, texnologik jarayon deyilganda-mehnat qurollari bilan mehnat vositalariga ta`sir etish natijasida mahsulot yaratish bo`yicha qilingan mehnat va jarayonlar tushiniladi. Demak, bu ta`rifni istalgancha sharxlash mumkin, bunda: pedagogik texnologiya- bu o`qituvchi tomonidan o`qitish vositalari yordamida o`qituvchilarga ta`sir ko`rsatish va bu faoliyat mahsuli sifatida ularda muayyan shaxs sifatida shakllantirish jarayoni, deb ta`riflasak xato bo`lmaydi [1, b.8].

Ta`lim jarayonida o`qitish texnologiyalari, vositalari yordamida o`quvchi-talabalarga muayyan bir fanni keng ma`noda yetkazib berish hamda ularda shu soha bo`yicha tasavvur, bilim, ko`nikma, malaka yaratish uchhun zamonaviy texnologiyalarning o`rni beqiyos hisoblanadi. Texnologiyalar har doim zaruriy vosita va sharoitlardan foydalanib o`quvchi-talabalarga aniq maqsadli oldindan rejalashtirilgan amallarni muayyan ketma-ketlikda bajarishini ko`zda tutadi.

[2] Ta`lim texnologiyalarining ilmiy xarakterdaligiga e`tibor qaratgan holda, uning amaliy yo`nalishlarga xosligini, uni aniq masalalarni hal qilishda qo`llash mumkinligini e`tirof etish kerak.

Demak, nazariya o`quv amaliyoti bilan bog`lash zaruriyati va ta`lim texnologiyalarining nazariy asoslarini o`rganish zamonaviy ta`lim texnologiyalarini aniqlab beradigan qator holatlarni belgilashga imkon berdi:

1. Zamonaviylik ta`lim amaliyotiga ilmiy asoslangan va tajriba-sinovda tekshirilgan, tasdiqlangan didaktikaga oid yangiliklar, tartib-qoidalarni joriy etish majburiyligini taqozo etadi.

2. O`quv jarayonini maqbullashtirish.

3. Ilmiylik ta`limda yangi vositalar, faol usullar, didaktik materiallarni, tashkiliy masalalarning yangi yechimlarini qo`llashni taqazo etadi.

4. Talaba va pedagog-o`qituvchining dasturli faoliyati o`quv jarayonidan jamiki ortiq harakatlarni yo`qotishga, yuqori hamjihatlikni ta`minlashga, kerakli natijalarni qo`lga kiritishga intilishni talab etadi.

5. Ta`limni faollashtiruvchi axborot texnologiyasi va texnik vositalardan foydalanish samarasini belgilaydigan didaktik materiallardan keng foydalanish zamonaviy pedagogik texnologiyalarning eng asosiy belgilaridan biridir.

6. O`quv jarayoni uchun moddiy-texnik bazaning maqsadga muvofiqligi pedagogik texnologiyalarning navbatdagi belgisidir.

7. O`quv-tarbiyaviy jarayon natijalarini sifatli baholash pedagogik texnologiyaning o`z oldiga qo`ygan natijaviy maqsadidir [2,b.7-8].

Ta`lim tizimida noan`anaviy ta`lim dasturlarining o`rni hozirgi kunda juda ham ortib bormoqda ayniqsa yoshlar boshqa xorijiy mamlakatlarning ta`lim dasturlariga ham juda qiziqishadi. Talabalarning sohani o`rganish jarayonida odatiy ta`lim dasturidan zamonaviy ta`lim dasturlarida o`zlashtirishlari osonroq va tezroq amalga oshadi. Ushbu texnologiyalar orqali talabalar olgan bilimlarini yanada chuqurroq o`rganish hamda rivojlantitish, tarqatish harakterlari ham rivojlanadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, zamonaviy ta`lim texnologiyalari o`zining nafaqat pedagogika balki boshqa fanlar bilan ham bog`liq xususiy nazariyalariga ham ega hisoblanadi. U avvalo o`quv-tarbiyaviy jarayonga ilmiy jihatdan yondashishga yo`naltirilgan hamda o`qitishda axborot vositalaridan va turli xildagi didaktik vositalardan keng tarzda foydalanishga asoslangan pedagog-o`qituvchi va o`quvchi-talabalarning birgalikdagi samarali faoliyat yuritishiga katta zamin yaratadi. Hozirda bunday zamonaviy texnologiyalarga talab juda oshib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.H.T. Omonov, N.X. Xo`jayev, S.A. Madyarova, E.U. Eshchonov. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent “Iqtisod-moliya” 2009.

2. Z.F. Sharopova. Ta`lim texnologiyalari. Toshkent-2019 “Navro`z” nashriyoti.

МАКТАБЛАРДА ЧЕТТИЛИНИ ЎҚИТИШДА ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ – ТАРБИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Г.Джумамуратова - Нукус ДПИ, ўқитувчиси,
Р.Калимбетова - КДУ 1-курс талабаси

Мактабларда хорижий тилларни ургатишда мактаб хорижий тил уқитувчилар тажрибалари шуни курсатмоқдаки, компетентли хорижий тил уқитувчилари педагогик технологиялардан уринли, мақсадли, мавзуларнинг талабларидан келиб чиқиб, самарали фойдалансалар, куйидагиларга эришадилар:

1. Ўқувчиларга чет тилида гаплашиш бошқалар билан коммуникатив алоқага кириша олиш, тушуна олиш ва туғри жавоб қайтара олиш.
2. Ўқувчиларда чет тилларни урганишга нисбатан мотив (қизиқиш) уйғотиш ва қизиқиш давомийлиги, узлуксизлигини таъминлаш.

Шундай экан, мактаб ёшидаги уқувчиларда инглиз тили саводхонлигини туғри ташкил этиш ва узлуксизлик тамойиллари асосида ри-вожлантириб бориш уларнинг келажакда хорижий тилни урганишга қизиқиш билан ёндашишга ва самарали равишда инглиз тилида сузлашувга ургатади. Бу эса хорижий тил уқитувчисига узига хос машаққатли меҳнатни талаб этади.

Демак, «Педагогик технологиянинг марказий муаммоси уқувчи шахсини ривожлантириш орқали таълим мақсадига эришишини таъминлашдан иборат»[1:155], дейди узбекистонлик педагог У.К.Толипов ва хорижий тилларни уқитишда муайян интерфаол усулларни тавсия килади. Хорижий тилларни самарали укитишда турли интерфаол усулларни тавсия этиш мумкин. Мураккаб мавзуларни уқувчилар онгига осонгина сингдириш учун педагогик технологияларнинг турли хил методлари (усуллари)дан фойдаланиш мақсадга мувофикдир. Масалан, «Аклий ҳужум», «Кластер», «Кизил ва яшил рангли карточкалар билан ишлаш», «ББББ» (биламан, билишни ҳоҳлайман, билиб олдим), «Венн диаграммаси» методлари шулар жумласидандир Дарсларни мукаммал ташкил этиш учун илғор педагогик технологияларни олиб кириш, уни таълим мазмунига сингдириш, дарс утишнинг янгидан-янги усулларини топиш, давлат таълим стандартлари талабларини бажаришга замин яратади. Бунда уқитувчига дарс утиш қулай ва жонли булиши учун турли кургазмали воситалар ишлаб чиқиш ва улардан дарс жараёнида оптимал фойдаланиш, замонавий илғор педагогик технологиялардан фойдаланиш лозим.

Ўзбекистонлик олим, профессор Н.Саидахмедовнинг таъкидлашича, «ҳозирги кунда уқитувчилар уқитиш методикасини куп ҳолларда технологиялардан ажрата олмаяпти-лар». Методика утиш жараёнини ташкил этиш ва утказиш буйича тавсиялар мажмуасидан иборатдир, методикадан кузланган мақсад предмет мавзуларига оид назарияларни аниқ ҳодисалар текислигига кучиришдир. Педагогик технология (ПТ) укитиш жараёнининг узаро боғлик қисмларини ташкилий жиҳатдан тартибга келтириш, босқичларини куриш, уларни жорий этиш, шартларини аниқлаш, мавжуд имкониятларини ҳисобга олган ҳолда белгиланган мақсадга эришишни таъминлайди. «Ёхуд, ПТ уқитувчининг касбий фаолиятини янгиловчи ва таълимда якуний натижани кафолатлайдиган муолажалар йиғиндисидир. Технология узининг эгилувчанлиги, натижаларнинг туғрилиги, самарадорлиги, олдиндан лойиҳаланиш зарурияти билан методикадан фаркланиб туради» [2:32]. Булардан ташкари, хорижий тил дарсларини утишда уқитувчи ҳар ҳил усуллар: аудио дарс (тинглаб тушуниш), видео дарс, интернет дарси, саёҳат дарси, мусиқа дарси, «модул» дарс, баҳс-мунозара, мусобақа дарси, «Заковат» ва интерфаол педагогик усуллардан фойдаланиши мумкин. Таълим ҳар доим укитувчидан уз устида ишлаш, изланишни талаб этади. Бугунги кун укитувчиси компетенциявий ёндашув асосида инновациялар жорий қилиши, лойиҳалаштириш асосида замонавий педагогик технологиялар устида бош

қотириши лозимдир. Шунинг учун бугунги кун уқитувчиларидан иложи борича таълимнинг янги усуллари устида изланиш талаб этилади. Чунки уқувчиларга анъанавий дарслар унча ёкмайди, уларни зериктиради, натижада уқувчи дарс мазмунини яхши узлаштирмайди. Ҳар бир дарсдаги интерфаол усуллар қайта-қайта машқ қилиниши оқибатида аниқ натижага эришилади. Уқувчиларнинг зерикиб дарс жараёнларида уқитувчи уқувчи нутқи, мустақил фикрлай олиши, уз фикрини хорижий тилда бемалол ифода эта олиши, ёзма иш, суҳбат, ҳикоя, мустақил фикрига таяниши каби шаклларига эътибор бериши лозим. Аслида, педагогик технологиялардан уқитувчи дарс жараёнида мажбурий фойдаланиши мумкин эмас. Айрим уқитувчилар педагогик технологиялар афзалликларини узлари билмай туриб, улардан хужакурсинга фойдаланмокчи буладилар. Холбуки, буни ҳеч кимга кераги йуқ. ПТ дарснинг мазмуни, мақсадига караб ишлатилса, у ижобий самара беради. Хорижий тил дарслари қандай шакл, метод ва воситалар ташкил этилишидан катъи назар энг аввало педагогик технологиялар педагогик фаолият таълим-тарбия жараёнининг самарадорлигини ошириш ,уқитувчи ва уқувчи уртасида узаро ҳамкорликни қарор топтириш,уқувчилар томонидан уқув предметлари буйича пухта билимларни эгаллашни таъминлаш,уқувчиларда мустакил, эркин ва ижодий фикрлаш куникмаларини шакллантириш,укувчиларнинг уз имкониятларини руёбга чикара олишлари учун шарт-шароитлар яратиш,педагогик жараёнда демократик ва ин-сонпарварлик Фояларининг устуворлигига эришишни кафолатлаши лозим.

Бу каби педагогик технологиялардан фойдаланилганда, уқувчиларнинг билим салоҳияти, фанга булган қизиқишлари янада ортади; билим, малака, куникмалар янада шаклланади ва узлари танлаган фаннинг асосий ту-шунчаларини фарқлай оладилар.

Фойдаланилган адабиётлар

1 Толипов У.К., Усмонбоева М. Педагогик технологиянинг татбикий асослари. - Т.: «Фан», 2006. -155-б.

2 Саидахмедов Н. Педагогик технологиялар. - Т.: «Фан», 2006. 32-бет.

колмаслиги учун педагогик технологиялардаги усулларнинг турлича булиши дарс самарадорлигини янада оширади.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

SH.I.Djumaniyazova Ellikqa'a tumani
27- umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Boshlang'ich sinflarda o'tiladigan ona tili va o'qish savodxonligi, matematika, tabiiy fan, tarbiya darslari o'z mohiyati, maqsad va vazifalariga ko'ra ta'lim tizimidaalohida o'rin tutadi. Negaki ularning zaminida savodxonlik va axloqiy-ta'limiy tarbiya asoslari turadi. Shuning uchun ham boshlang'ich ta'lim darslariga o'quvchilar qiziqishini oshirishga alohida e'tibor berish lozim. Chunki bolalar boshlang'ich sinflardanoq "Dars" degan muqaddas so'zdan bezib qolmasliklari

lozim. Bugungi kunda o'quvchilarni darsga bo'lgan qiziqishlarini oshirish uchun tajribali o'qituvchilar turli didaktik o'yinlardan foydalanishmoqda. Interfaol metod-ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi faollikni oshirish orqali ularning o'zaro harakati ta'sir ostida bilimlarni o'zlashtirishni kafolatlash, shaxsiy sifatlarni rivojlanishiga xizmat qiladi. [1] Ushbu usullarni qo'llash dars sifatli va samaradorligini oshirishga yordam beradi. Uning asosiy mezonlari- norasmiy bahs-munozarala o'tkazish , o'quv materialini erkin bayon etish , mustaqil o'qish, o'rganish, seminarlar o'tkazish, o'quvchilarni tashabbus ko'rsatishlariga imkoniyatlar yaratilishi , kichik guruh, katta guruh , sinf jamoasi bo'lib ishlash uchun topshiriq, vazifalar berish, yozma ishlar bajarish va boshqalardan iborat. Interfaollik –o'zaro faollik , harakat, ta'sirchanlik , o'quvchi- o'qituvchi, o'quvchi- o'quvchi suhbatlarida sodir bo'ladi. Interfaol metodlarning bosh maqsadi- o'quv jarayoni uchun eng qulay muhit va vaziyat yaratish orqali o'quvchining faol, erkin, ijobiy fikr yuritish, uni ehtiyoj, qiziqishlari, ichki imkoniyatlarini ishga solishga muhit yaratish. Bunday darsla shunday kechadi-ki , bu jarayonda birorta ham o'quvchi chetda qolmay, eshitgan, o'qigan, ko'rgan bilgan fikr mulofazalarini ochiq oydin bildirish imkoniyatlariga ega bo'ladilar. O'zaro fikr almashish jarayoni hosil bo'ladi. Bolalarda bilim olishga havas, qiziqish ortadi, o'zaro do'stona munosabatlar shakllanadi. Interfaol ta'lim o'z xususiyatiga ko'ra didaktik o'yinlar orqali evristik (fikrlsash, izlash,toppish) suhbat-dars jarayonini loyihalash orqali muammoli vaziyatni hosil qilish va yechish orqali kreativ- ijodkorlik asosida axborot kommunikatsion texnologiyalar yordamida amalga oshirish metodlarini o'z ichiga oladi. Axborot kommunikatsion texnologiyalarasosida ta'lim o'z navbatida kompyuter dasturlari yordamida o'qitish, masofadan o'qitish , internet tarmoqlari asosida o'qitish, media- ta'lim metodlaridan iborat.

Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning yosh xususiyatlari , savodxonlik darajalari, shaxsiy tabiatlariga ko'ra didaktik o'yinlar orqali evristik suhbatlar loyihalashtirish asosidagi metodlar keng qo'llanilmoqda . Agar o'qitish jarayonida har bir o'quvchi o'zining o'zlashtirish imkoniyati darajasida topshiriqlar olib ishlaganida u yuqori sifat va samaradorlikni ta'minlagan bo'lar edi. Bunday holatni faqat tabaqalashtirilgan ta'lim orqaligina amalga oshirish mumkin. Endi ta'lim jarayonlarini didaktik o'yinlar orqali amalga oshirish haqida fikr yuritamiz: Interfaol o'yinli metodlar o'quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan. Ular o'quvchi shaxsidagi ijodiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish va rivojlantirishning amaliy yechimlarini aniqlash va amalga oshirishda katta ahamiyatga ega. Interfaol o'yinlarning asosiy turlari: Intellektual (aqlli) va harakatli hamda aralash o'yinlardan iborat.[2]

Bular o'quvchilarda aqliy, jismoniy, axloqiy, ma'naviy , ma'rifiy, psixologik, estetik, badiiy, tadbirkorlik, bunyodkorlik, mehnat, kasbiy ko'nikmalarining rivojlanishiga yordam beradi. Bu metod o'quvchining ichki imkoniyatlarini ishga tushishiga, o'ylashga , erkin fikr yuritishga , muloqotga , ijodkorlikka yetaklaydi. Ayniqsa , unda atrof-muhit, hayotni bilishga qiziqish ortadi, uchragan qiyinchilik , to'siqlarni qanday yengish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Ta'lim- tarbiya jarayonida asosan o'quvchilarda ta'lim olish motivlarini , ularni turli

yo’nalishlardagi qobiliyat va qiziqishlarini amalga oshiradigan, biror kasbga moyilliklarini ko’rsatadigan, interfaollikka asoslangan didaktik o’yinlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Interfaol o’yinlar nazariy , amaliy, jismoniy, ro’li ishchanlik va boshqa yo’nalishdagi turlarga ajratiladi. Ular o’quvchilarda tahlil qilish , hisoblash, o’lchash, yasash, sinash, kuzatish, solishtirish, xulosa chiqarish,mustaqil qaror qabul guruh qilish, guruh yoki mustaqil jamoa tarkibida ishlash, nutq o’stirish, til o’rgatish yangi bilimlar olish faoliyatlarini rivojlantiradi. Umumiy o’yinlar nazariyasiga ko’ra , mavjud barcha o’yin turlarini tasniflashga ularni funksional, mavzuli , konstruktiv, didaktik, sport va harbiy o’yinlarga ajratiladi. Interfaol o’yin turlarini tanlashda quyidagi mezonlarga rioya qilish yaxshi natijalar beradi. Ishtirokchilar tarkibi bo’yicha , yani o’g’il bolalar, qiz bolalar yoki aralash guruhlar uchun o’yinlar:

- Ishtirokchilarning soni bo’yicha – yakka , juftlikda, kichikguruh, katta guruh, sinf jamoasi, sinflararo va ommaviy tarzdagi o’yinlar:

- O’yin jarayoni bo’yicha fikrlash , o’ylash, topog’onlik, harakatlarga asoslangan, musobaqa va boshqalarga yo’naltirilgan.:

- Vaqt meyori bo’yicha – dars, mashg’ulot vaqtining reja bo’yicha ajratilgan qismi, o’yin maqsadiga erishguncha, g’oliblar aniqlanguncha davometadigan o’yinlar. Bularning bari o’quvchilarga fanlararo bog’liqlikni o’rgatish orqali ularda olam tuzilishini ilmiy asoslarini to’liq idrok etish va ilmiy dunyo qarashlarini shakllantirish, ijodiy tafakkurlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ibragimova G.N. Interfaol o’qitish metodlari va texnologiyalari o’quvchilarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish. I Monografiya .-T. “ Fan va texnologiyalar”, 2016.-77-b
2.WWW.ziyonet.uz
3. 1-4 sinf metod qo’llanmalar

INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR VA ADABIYOT O‘QITISHDA VIRTUAL LABORATORIYANING O‘RNI

R.Esonov-Islom |Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti Qo‘qon filiali o‘qituvchisi

«Innovatsiya» – lotincha so‘z bo‘lib «yangilanish, yangilik, o‘zgartirilish» ma’nolarini anglatadi. Bu atama dastlab G‘arb mamlakatlarida XIX asrda paydo bo‘lib, ijtimoiy hayotga boshqa bir mamlakat tilidan o‘tgan va uning turmush tarziga kirib borayotgan yangi tushunchalarni anglatadi. XX asrning boshlarida ilmning «innovatika» degan yangi sohasi paydo bo‘ldi va u mamlakatda paydo bo‘lgan texnik yangiliklarni o‘rganish bilan shug‘ullandi. Pedagogik innovatsiya tushunchasi G‘arb mamlakatlarida XX asrning o‘rtalaridan boshlandi, milliy pedagogika ilmida esa keyingi yigirma yil davomida paydo bo‘ldi va maxsus o‘rganila boshlandi. Pedagogik jarayonga nisbatan innovatsiya tushunchasi ta’limtarbiyaning maqsadi, mazmuni, usul va shakllari, o‘qituvchi va o‘quvchilarning birgalikdagi faoliyatini tashkil etish kabi faoliyatlarga kiritilgan yangiliklarni anglatadi. Pedagogika fanidan joy olgan

«ta’limdagi innovatsiya» va «pedagogik innovatsiya» atamalari sinonim sifatida qo‘llaniladigan tushunchalardir. Pedagogik innovatsiya – ta’lim va tarbiyaning samaradorligini oshirish maqsadida uning mazmuni, texnologiyasi hamda tashkil etish kechimiga kiritilgan yangiliklarni anglatadi. Shunday qilib innovatsiya jarayoni ta’lim-tarbiyani tashkil etish va uning mazmunini o‘stirishga kiritilgan yangiliklardan iborat tushunchadir.

Yangi ta’limiy usul yoki bir necha usullar yig‘indisi – texnologiya, vosita va usullardan iborat yangiliklar – novatsiya, ana shu vositalarni pedagogik amaliyotga tatbiq etish kechimi esa innovatsiyadir. Pedagogik innovatsiya ta’lim-tarbiya tizimini bir holatdan tubdan yangilangan boshqa holatga o‘tkazishga olib keladigan turg‘un unsur va o‘zgarishlarni maqsadga muvofiq tarzda kiritishni ko‘zda tutadigan izchil jarayondir. Pedagogik innovatsiya jarayoni quyidagi uch bosqichdan iborat bo‘ladi: 1)yangi g‘oya yoki kashfiyotni yuzaga keltirish bosqichi; 2)g‘oyaga ishlov berish, uni amaliyotda foydalanish mumkin bo‘ladigan holatga keltirish bosqichi; 3)yangilikni joriy etish bosqichi. Shunga muvofiq ravishda pedagogik innovatsiya jarayonini ilmiy g‘oyani amalga oshirish va ijtimoiy-pedagogik muhitda shundan kelib chiqadigan o‘zgarishlarni o‘zaro muvofiqlashtirishdan iborat kechim deyish mumkin. Yangilikni pedagogik amaliyotga olib kirish va bu yangilikni boshqarish tizimini tashkil etishga qaratilgan faoliyat innovatsion faoliyat deyiladi. Ta’lim jarayoni uchun maxsus loyihalashtirilgan, tadqiq etilgan yoki pedagogik tashabbuskorlik natijasi sifatida tasodifan kashf qilingan yangiliklar ham pedagogik innovatsiyalar hisoblanadi. Muayyan yangilikni ilmiy-nazariy jihatdan asoslash, yangi samarador o‘qitish texnologiyalari, amaliyotga joriy etishga tayyorlangan biror pedagogik tajribaning ilmiy-texnologik bayoni kabilar pedagogik innovatsiyaning mazmunini tashkil etishi mumkin.

Yangilik – bu pedagogika fani yutuqlarini amaliyotga joriy etish, ilg‘or pedagogik tajribalardan foydalanish jarayonida o‘quvtarbiya kechimining yangi sifatga ega bo‘lishini ta’minlaydigan vositalardan iborat. Pedagogik innovatsiyalar davlat organlari, pedagogik jarayonni boshqaradigan ma’muriyat singari yuqori tashkilotlar tomonidan emas, balki fan va ta’lim tashkilotlari xodimlari, ya’ni pastdan ishlab chiqarilishi hamda tavsiya etilishi kerak. Yuqoridan pastga tushirilgan innovatsiyalar hech qachon kutilgan samarani bermaydi, ta’lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirishga xizmat qilmaydi. Pedagogikada ilmida innovatsiyalarni innovatsion o‘zgarishlar shiddati yoki innovatsiyalik darajasiga ko‘ra quyidagi sakkiz toifaga ajratish mumkinligi ko‘rsatiladi: 1.Birinchi toifadagi innovatsiyalar mavjud ta’lim tizimi yoki uning biror qirrasiga xos jihatlarni bir qadar takomillashtirgan holda qayta yaratishga qaratilgan bo‘ladi. 2.Ikkinchi toifa innovatsiyalarga ta’lim-tarbiya tizimining sifatini o‘zgartirmagan holda unda miqdor o‘zgarishlari qilishni ko‘zda tutadigan yangiliklar kiradi. 3.Uchinchi toifa innovatsiyalar mavjud pedagogik tizimdagi vositalarning o‘rnini almashtirish, ularni qayta joylashtirish, qo‘llash qoidalarini takomillashtirish orqali yuzaga kelgan innovatsiyalardir. 4.To‘rtinchi toifa innovatsiyalar eski ta’lim modelidan voz kechmagan holda ta’lim tizimini yangi sharoitga moslash ko‘zda tutilib amalga oshiriladigan innovatsiyalardir. 5.Beshinchi toifa innovatsiyalarda ta’lim tizimining ayrim qismlariga oddiy sifat o‘zgarishlari kiritish orqali mavjud muammoga yangi yechim topish ko‘zda tutiladi. 6.Oltinchi toifa

innovatsiyalarda ta’lim-tarbiya tizimining «yangi avlodi» yaratilishiga uriniladi. Mavjud tizimga xos xususiyatlarning ko‘pchiligi o‘zgarishga yuz tutadi. 7.Ettinchi toifa innovatsiyalarni amalga oshirish natijasida ma’rifiy tizimlarning o‘zgacha sifat xususiyatlariga ega bo‘lgan «yangi turi» tashkil etiladi. 8.Sakkizinchi toifa innovatsiyalar ta’lim-tarbiya tizimidagi eng yuksak darajadagi yangilanishlar tufayli bu tizimning tubdan o‘zgartirilib, tamomila yangi sifat xususiyatlariga ega bo‘lishiga erishilgan oliy darajasidir.

Pedagogik innovatsiyalarni ularning yuzaga kelishi holatiga ko‘ra quyidagicha tasnif etish mumkin: 1.Tasodifiy innovatsiyalar. 2.Foydali innovatsiyalar. 3.Tizimli innovatsiyalar. Ta’lim-tarbiya tizimining ichki mantig‘i rivojidan kelib chiqmaydigan, tashqaridan sun’iy ravishda kiritiladigan pedagogik innovatsiyalar tasodifiy innovatsiyalar deyiladi. Ko‘pincha bunday innovatsiyalar yuqori tashkilotlarning buyrug‘iga ko‘ra joriy etiladi va yaratilganidanoq samarasizlikka mahkum bo‘ladi. Muayyan ta’lim-tarbiya muassasalari vazifasi bajarilishiga muvofiq keladigan, lekin ilmiy-tashkiliy jihatdan atroflicha tayyorlanmagan, pedagogik tizim bilan yaxlit vujudga aylanib ketmagan pedagogik yangiliklar foydali innovatsiyalarni yuzaga keltiradi. Virtual laboratoriyalar tashkil etish muammosi xorijiy davlatlarda F.Amari, S.Vong, S.Demetriadis, S.Sesiliya, A.Kozlenko kabi olimlar tomonidan maxsus o‘rganilgan bo‘lib, ularda virtual ta’lim texnologiyasi, multimedia va ilovalari, multimedia bilan ishlovchi dasturlar, o‘quv jarayonida simulatordan foydalanish, panoramik tasvirlar bilan ishlash, virtual ta’lim jarayonini boshqaruvchi tizimlar xizmatidan foydalanishga doir masalalar yoritiladi. Yosh avlodning intellektual salohiyati va pluralistik qarashlarini rivojlantirish maqsadida mamlakatimizda multimedia dasturiy vositalaridan foydalanish, onlayn muhitda virtual laboratoriyalar tashkil etish masalalariga alohida e’tibor qaratilayotgan bo‘lib, bu borada M.Lutfillayev, M.Fayziyev, R.Djurayev, U.Taylakov, A.Ibraymov, M.Fayziyeva, Sh.Ergashev, A.Kalontarov, U.Nasritdinova, Z.Sherdonov, K.Tursunmetov, S.Muhamedova, Sh.Yuldasheva, Z.Sangirova, B.Zohidova kabi ko‘plab olim va tadqiqotchilarning ilmiy izlanishlari kuzatilmoqda. Milliy ta’lim sohasida muayyan fanlarga mavzulashtirilgan multimediali darsliklarning yetarli emasligi istiqbolda turli o‘quv predmetlari, xususan, adabiyot o‘qitishni multimedia elektron majmualarining zamonaviy avlodlari bilan uyg‘unlashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Adabiy ta’limning turli bosqichlarida o‘quvchilarning yosh xususiyatlaridan kelib chiqib mavzuga oid grafik tasvirlar namoyish etish, voqea-hodisalar, qahramonlar portretiga xos xususiyatlar, nazariy tushunchalarni virtual shaklda uzatish asar mazmunini, g‘oyaviy-badiiy maqsadini anglash, egallangan bilimlarni amalga tatbiq etishga yordam beradi. Adabiyotning inson hissiyotlari, tuyg‘ulariga ta’sir ko‘rsatishi nazarda tutilsa, o‘quvchi asarni o‘qish jarayonida hayotiy va badiiy haqiqatni teran anglashi, o‘zlashtirganlarini boshqalar bilan muhokama qila olishi, matn bilan ishlash chog‘ida adabiy-nazariy tushunchalarni qo‘llay olishi kabi fanga oid kompetensiyalarni shakllantirish maqsadi amalga oshiriladi. Binobarin, o‘quvchi uchun bilimlar va adabiy ta’lim mazmunining yuqoridagi darajalari mutanosib bo‘lishi murakkab jarayon hisoblanadi. Virtual tajribalar uchun dasturiy ta’minotga o‘qituvchi obrazli tafakkur va badiiy to‘qimani ochib berishga qaratilgan g‘oyalarini taqdim etishi mumkin bo‘ladi. Shu yo‘l bilan o‘quvchilarning badiiylik, obrazlilik va obrazni

tushunish kabi adabiy-nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirish vazifalari amalga oshirilishi belgilanadi.

Dastur animatsiya shaklidagi voqea-sujet, xarakterni ochib beruvchi vosita, konflikt, sujet elementlari, detal hamda badiiy mahorat kabilarni ifodalash xususiyatiga ega. Animatsiyalarni adabiy jarayonga tatbiq etish esa idrok, anglash va bilish jarayonlarini yengillashtiradi, voqelik va hodisalarni aniq, ko‘rgazmali tarzda jonlantiradi. Adabiy ta’limda nazariy tushunchalar, qahramonlar tashqi portreti, atrof-muhit, tabiat bilan bog‘liq mavsumiy o‘zgarishlarni virtual tarzda berish imkoni mavjud bo‘lsa ham, insonlarga xos ichki kechinmalar, o‘y-xayollar, his-tuyg‘ularni virtual tarzda yetkazish qiyin jarayon hisoblanadi. Obrazlarning xarakter xususiyatlari yoki ruhiyat manzaralarini o‘lchash imkoni mavjud emasligi nazarda tutilsa, bu turdagi mashg‘ulotlarni tashkil etishda ahamiyat qaratiladigan asosiy xususiyatlar nimada, ularga oid dasturlar qanday tuziladi, jarayon qanday rejalashtiriladi va amalga oshiriladi, nimalardan qay tartibda foydalaniladi, degan qator savollar tug‘iladi. Buning uchun, avvalo, virtual laboratoriyalar mazmuni o‘rganilayotgan fan samaradorligini oshirishga ta’siri, o‘qitish jarayoni talablariga javob berishi nuqtayi nazaridan belgilanishi zarur. Bunda topshiriqlar strukturasi, o‘quv materiallarini yetkazish shakli, kerakli axborotlarni izlash va nazorat usullari mavjudligi, umuman, o‘qitish jarayonining tashkiliy xususiyatlari e’tiborga olinadi. Ma’lumki, multimediali elektron-pedagogik dasturiy vositalardan foydalanish orqali avtomatlashtirilgan grafik va murakkab loyihalash ishlari olib boriladi. Pedagogik dasturiy vositalar o‘qituvchilarning o‘qitish g‘oyalarini dasturda shakllantirish, uni tahlil qilish, qo‘llash va baholash orqali takomillashtirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.M.Fayziyeva, D.Sayfurov. Barcha ta’lim yo‘nalishlari uchun “Virtual ta’lim texnologiyasi” moduli bo‘yicha o‘quv-uslubiy majmua. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2016. 44-bet.

2.S.Ahmedov va boshq. Adabiyot. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik. – Toshkent: Sharq, 2007. 62–63-betlar.

3.To‘qliyev B. Adabiyot o‘qitish metodikasi. – T., 2010.

4.Azizxo‘jayeva N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T., 2006.

5.Niyozmetova R. Adabiy ta’limda kompyuter va adabiyot texnologiyalaridan foydalanish. Til va adabiyot ta’limida yangi pedagogik texnologiyalar. 1- qism. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2006.

ЗАМОНАВИЙ РАҲБАРЛИКНИНГ МУҲИМ ЖИҲАТЛАР

С. Жумабаев - 2- курс магистранти

Жамоани самарали бошқариш учун раҳбар педагогик иш тажрибага эга бўлиши лозим. Таълим тизимини яхши тушунадиган, ундаги барча ўзгаришларни тезкорлик билан қабул қиладиган ва тўғри қарорлар қабул қилиш малакаларига эга бўлиши лозим.

Олимлар изланишларининг кўрсатишига қараганда, тажрибали маданиятли раҳбарнинг шахсий сифатлари орасида "қувноқ характер" доимо ажралиб

туради. Чунки, у ходимларни ниҳоятда чарчаган ҳолатини ҳам тушуниб туриб унга ҳазил тарзда жавоб беришга, ёки ҳазиллашиб ўтиб кетишига аҳамият берса ходим чарчагани эсидан ҳам чиқариб юборади.Тажрибасиз ёки маданияти паст бўлган раҳбарлар эса аксинча, ҳажвий ҳикояларни тушунтираётганида ҳам, ходимларни кулишига йўл қўймайди, уларни жеркиб, тартибни бузмасликка чорлаб турадилар. Ҳазил-мутойиба сезгиси бўлмаган ўқитувчи ҳатто ходимларнинг енгил ҳазилини ҳам кечира олмайдилар, уларга қўпол муомалада бўладилар. Бу каби мисоллар ходимлар муомиласига салбий таъсир кўрсатади. Бошқарувда раҳбар маданиятига зид бўлган айрим ҳолатларни жуда яхши биламиз. Муассаса раҳбарлари томонидан ўқув-тарбия жараёнини илмий-методик асосда, юқори самарадорликка эришиш, педагогик ва замоновий ахборот технологияларни илғор ва самарали усулларини қўллаш ишлари етарли даражада ташкил этилмаётганлиги. Таълим раҳбарияти томонидан ўқитувчиларнинг меҳнатини баҳолаш, устама белгилаш ва уларни рағбатлантириш ишларига адолатли ва одилона ёндаша олмаётганлиги, таълим раҳбарининг амалдаги меъёрий ҳужжатларни яхши ўзлаштира олмаганлиги, таълим фаолиятининг ҳар бир йўналишида олиб борилаётган ишлардан тўлиқ хабардор эмаслиги, бу борада унинг билими, тажрибасининг етарли эмаслиги. Аксарият таълим раҳбарларида ижодий ва ижтимоий фаоллик, ғоявий-сиёсий етукликлиги талабга жавоб бермаслиги. Раҳбарларда тадбиркорлик, ишбилармонлик, ташабускорлик, ташкилотчилик қобилиятларининг пастлиги. Раҳбарда фидойилик, таъсирчанлик, омилкорлик, ижодкорлик, билимдонлик ва илмийлиликни етишмаслиги каби муаммолар ва камчиликлар мавжуд.

Раҳбар қачон эл-юрт ишончини, эътиборини қозона олади? “Қачонки юраги, қўли тоза, кўнгли очиқ, ақл ва заковат соҳиби бўлса, унинг табиатида қатъиятлилик билан билим, талабчанлик билан адолат уйғун бўлса, у ўзи бошқарадиган одамларнинг ғам-ташвишларини ўз қалбидан ўтказишга қодир бўлади. У ўзининг иссиқ истараси, муамаласи бўладими, қандайдир бошқа ижобий жиҳати биланми, одамларнинг эътиборини ўзига тортадиган, бир сўз билан айтганда, халқнинг кўнглига йўл топа оладиган бўлиши шарт” деб, таъкидлаб қуйидаги:

- ташкилотчи, ижодкор, нуфузли ва ишончли;
- ташаббускор, ишбилармон, омилкор;
- мураккаб вазиятлардан чиқишга йўл топадиган, меҳрли ва жамоани ортидан эргаштира оладиган, ўз ишининг фидойси;
- иқтисод ва тежамкорликни йўлга қўядиган;
- масъулиятли, қатъиятли ва сўзининг устидан чиқувчи;
- виждонли, андишали, инсофли ва ўзига ишонч уйғота оладиган каби хислатларга эга бўлмоғи лозим.

Замонавий раҳбарлик тўғрисида фикр юритиш шуни таъкидлашимиз жоизки, раҳбар масъулияти, ўз иш фаолияти бўйича чуқур билимга эга бўлиши, малакаси, тажрибаси ҳақида гап кетганда қуйидаги муҳим жиҳатлар санаб ўтилиши зарур:

– раҳбарликка мослиги;

– масъулиятни ҳис этиш даражаси;

– садоқатлилиги, мустақилликка бўлган ишончи;

– собиқ тоталитар тузумга муносабати, унинг асоратларидан тўғри хулоса чиқара олиши;

– ташкилотчилик қобилияти;

– мустақиллик вазифаларини амалга оширишда халқ билан ўзаро ҳамкорликда иш юритиши;

–ўз атрофига соғлом кучларни тўплаши ва уларга таяниши;

–расмиятчиликка берилмаслиги;

– ўз билимини мунтазам ошириб бориши;

– янгича тафаккур тарзига, фикрлар хилма-хиллигига эга бўлиши;

– ўзгалар фикрини эшитиши ва ҳурмат қилиши;

– ўз манфаатини бошқалар манфаати билан уйғун қўйиши.

Бу фикрлар ҳар бир раҳбар учун кундалик иш фаолиятида ҳаракат дастурига айланиши керак. Шундагина таълим –тарбия самарадорлигини қўлга киритишимиз мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар;

1. Asqarova.“Bolangiz maktabga tayyormi?” Toshkent. Ma`rifat-madadkor nashriyoti 2000y.

2. G’oziev E. Jabborov A. Faoliyat va xulq-atvor motivatsiyasi. – T, 2003.124

BOSHLANG’ISH TA’LIMDA DARSLARDA INTERFAOL TESTLARDAN FOYDALANISH

J.Juginisova - Nukus DPI, katta o’qituvchisi

Umumiy o’rta ta’lim maktablari boshlang’ish sinf o’qituvchilari hozirgi zamon talablariga javob beraoladigan chiqur bilimli, malakali, o’zkasbiga mehr qo’ygan, mustaqik, ijodiy, tanqidiy fikrlay oladigan, dunya qarashi keng shaxs bo’lishi kerak.

Shunday ekan boshlang’ish sinflarda dars beradigan o’qituvchilar yangi pedagogik va axborot texnologiyalari haqida nazariy-amaliy tushunchalarga ega bo’lishi kerak.

Boshlang’ish ta’limda har bir fanni o’qitishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning avzalliklari:

- darslarni qiziqarli tashkil qilish;
- o’quvchilarning darsga faol qatnashishlari;
- o’zlashtirish sifatining oshishini;
- o’quvchilarning o’z-o’zini boshqarishi;
- o’quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatining rivojlanib borishini;
- darsning sifat va samoradorligining oshishini ta’minlaydi.

Fanlarni o’qitishda tayyor elektron darsliklardan, yoki bolmasa kompyuter dasturlari yordamida tayyorlangan taqdimotlarlan foydalansa ham bo’ladi. Boshlang’ish sinf oquvchilari uchun taqdimotlarni, interfaol testlarin tayyorlashda o’larning psixo-fiziologik jixatlariga mos kelishiga etibor berishi lozim.

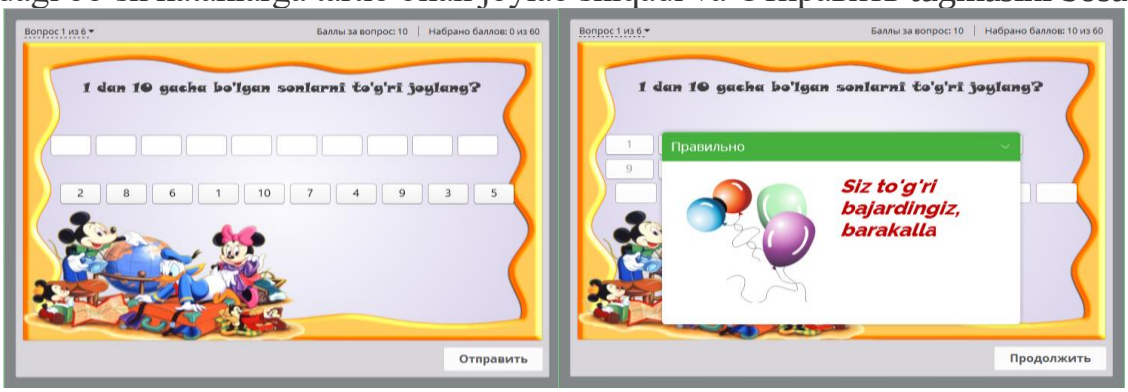
Interfaol testlarning avzallik tomoni - multimedia va navigatsiya elementlarining qo’llanilganligi, hamda ichiga interfaol ta’lim usullari singdirilganligidir. O’qituvchi

interfaol testlar yaratishi ushun fanni va interfaol test shakllarini yaxshi bilishi, iSpring dasturida ishlash ko'nikmasiga ega bo'lishi yetarli hisoblanadi.

iSpring ilovalari tarkibiga iSpring Free, iSpring Pro, iSpring SUITE, iSpring QuizMaker kabi komponentlar kiradi. Bu ilovalarning barchasi interfaol testlar yaratish ushun muljallangan. Bunda 11 xildagi nostandart testlarin tuzish mumkun. Shunungdek, bu dasturlar audio, video fayllar, tasvir va formulalar yordamida interfaol testlar va anketalar yaratish imkonini beradi.

iSpring Suite dasturida testlarning 11 xil shakli keltirilgan bo'lib, har bir test savolida alohida ball berih va rag'batlantirish imkoniyati mavjud. Bunda rag'batlantirishlarni matn, audio, animatsiya, rasm shaklida berish mumkin. Savol va javoblarni aralashtirish, vaqt belgilash, har bir javobning natijasini ko'rsatib borish yoki bir yula test yakunlangandan so'ng ko'rsatish, xatolarni tahlil qilish mumkum.

Test savollari va javoblariga rasmlar, sxema, formulalarni ham biriktirish mumkin. iSpring Suite dasturida yangi test yaratish uchun dasturni yuklagandan so'ng Тест bo'limidan Новыйтест ni tanlaymiz. Dasturning test tuzish oynasi oshiladi. Вопрос теста bo'limidagi 11 xil testdan o'zimizga kerakli test to'rini tanlap alamiz. Masalan 1-sinf matematika darsi uchun 2 bob 1-dars. Mavzu: 1 dan 10 gacha bo'lgan sonlar. Test sovollari ishidan Банк слов ni tanlaymiz. Savolni 1 dan 10 gacha bo'lgan sonlarni to'g'ri joylang? deb quyamiz. O'quvchilar berilgan sonlarni sishqoncha bilan tepadagi bo'sh kataklarga tartib bilan joylab shiqadi va Отправить tugmasini bosadi.

Xulosada rag'batlantirish va rasmli sovg'a olishadi. O'qituvchi rag'batni ovozli shakda ham berishi mumkin. Bundan ruxlangan o'quvchi keyingi topshiriqni ham to'g'ri bajarishga harakat qiladi.

iSpring Suite dasturidagi testning har birini shunday qilib mavzuga mos ishlatsa bo'ladi. Bunday test topshiriqlarini har bir bobni yakunagandan so'ng o'quvchilar qanday o'zlashtirganini tekshirish ushin ham o'tkazsa bo'ladi.

Boshlang`ich sinflarda fanlarini o`qitishda kompyuter va zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanilsa ta'lim samarasini oshirishi bilan birga o`qituvchilarning pedagogic faoliyatlarini yengillashtiradi va mashg`ulotlarga qo`yilgan barcha turdagi maqsadlarni muvafaqqiyatli amalga oshirishda muhim vosita bo'lib xizmatqiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. А.А.Абдукодиров, Н.Ҳ.Бегматова.Мактабгача таълим муассасаларида мультимедиа технологияларидан фойдаланиш услубиёти. Карши «Нафас нашриёти» 2011 й.
2. S.S.Babadjonov. Multimedia texnologiyalari. Elektron Ta'lim Resursi. T.:2017 yil.

ZAMONAVIY TEXNIK VOSITALARNI O'QUV JARAYONIDA QO'LLASHNING ASOSIY TALABLARI

E.T.Jumayev katta o’qituvchi
Qarshi muhandislik iqtisodiyot institute

Biz xozirgi tezkor jamiyatda barcha sohalarni texnik vositalarsiz tasavvur qila olmaymiz. Shu jumladan xozirgi kunda o'quv jarayonida ham o'qitishning texnik vositalaridan keng foydalanilmoqda.

Axborotning texnik vositalari mashg'ulotlarni mazmunli tashkiletishga, o'rganila yotgan ob'ekt haqida to'liq va aniq axborot berishga, o'quv materialini bayon etishtezligini oshirishga va vaqtni tejashga, mashg'ulotlarni turli shaklda tashkil etishga, talabalarning tabiiy qiziqishi va talablarini to'laroq qondirishga, o'quv jarayoni madaniyatini oshirishga keng imkon beradi. Shuningdek texnik vositalar talabalarning tasavvurini, fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Texnik vositalarni kompleks ravishda qo'llash materiallarni yuqori darajasiga qabul qilishga imkoniyat beradi, materialni mustaqil o'zlashtirishni ta'minlaydi. Darsda televideniya, grafoproektor va bo'r doskani kompleks qo'llash, orqali video materialni kompleks namoyish etish orqali materialni o'zlashtirishga erishiladi. [1.56].

Pedagog K.YE.Koshkinning fikricha, texnik vositalarni qo'llashda quyidagi talablarga amal qilishni tavsiya etadi.

1.Texnik vositalardan darsda o'quv qurol sifatida foydalanilgan taqdirdagina yaxshi natijalarga erishiladi.

2.Mashg'ulotda texnik vositani kompleks tarzda qo'llashni mo'ljallagan o'qituvchi, unga puxta va maqsadli tayyorgarlik ko'rishi kerak.

3.Texnik vositasida o'tiladigan mashg'ulotdagi ta'lim-tarbiyada o'qituvchi markazida turadi.

Didaktik materiallarni o'qitish samarali bo'lishi uchun qabul qilishda yaxshi natija unga mos texnik vositalar aniqlanadi.

Texnik vositalar yordamida axborot berishda materialni puxta o'zlashtirish, ekran hajmi va yorug'ligiga ham bog'liq. Har bir fanni o'qitish jarayonida talaba va talabalarning bilim, bilish faolligini oshiradigan vaziyatni yuzaga keltiruvchi maxsus didaktik materiallar ishlab chiqiladi.[2.67].

Diofilm, diopozitiv, epidioskop va kodoskoplardan foydalanishda quyidagi talablarga e'tibor beriladi:

- didaktik materialni namoyish etishda har bir qismning mantiqan tugallangan bo'lishi, didaktik materialning hajmi aniqlab olinadi;
- materialning muhim qismlari jadvaldan ko'rsatiladi.

Didaktik materiallarni turkumlash bayon qilinadigan bilimni puxta o'zlashtirishni ta'minlaydigan texnik vositani aniqlab olishga yordam beradi.

Grafiklar qonuniy voqea va hodisalar jarayoni siniq chiziqlar orqali tasvirlansa, material yaxshi qabul qilinadi.

O'quv materialini o'qituvchi ma'lum mantiqiy tartibda og'zaki nutq ko'rgazmaligi vositasi bilan uyg'un holda bayon etadi.

Dars maqsadiga ko'ra, didaktik materialni dars boshida, davomida va oxirida namoyish etish mumkin.

Dars boshlashdan oldin didaktik material haqida tushuncha berish - talabalarni uni anglashga psixologik jihatdan tayyorlaydi, ularda beriladigan bilimni o'zlashtirishga qiziqishni oshirishda muhim omil bo'ladi.

Dars davomida texnik vositalardan foydalanish material haqida to'liq tasavvurga ega bo'lishni ta'minlaydi.

Dars oxirida o'qituvchi material haqida bergan ma'lumotlarni yakunlaydi, kelgusi-navbatdagi mashg'ulot bo'yicha topshiriqlar beradi.

Ko'rgazmali darsda o'qituvchining kirish so'zi 3-5 minutli bo'ladi. Dars jarayonida kinofilm va kinolavhalarni namoyish etishda quyidagi talablarga rioya qilinadi:

- ko'p seriyali kinofilm dars oxirida, yakunlashdan keyin namoyish etiladi;
- o'qituvchining qisqacha kirish so'zidan keyin film namoyish qilingach, u haqda bahs - munozara o'tkaziladi, bu bir filmda ifodalangan voqea, mazmunni chuqur o'zlashtirishda muhim ahamiyatga ega;
- agar kinolavha ma'lum masala tahliliga bog'ishlangan bo'lsa, uni 1-3 minut vaqtda ko'rgazma sifatida namoyish etiladi;
- agar kinolavha umumlashgan xarakterga ega bo'lsa, uni namoyish etish 3-5 minutdan oshmasligi kerak.[3.94].

Ta'lim jarayonini kompyuterlashtirish katta istiqbolga ega. Lekin kompyuter vositasida beriladigan material oldin aniqlab olinishi lozim.

Ta'limda videodisk, kompakdisklardan katta axborotlarni o'rganishda foydalanish ham kerak. Zero, ular ta'lim tizimiga tarkibiy qism sifatiga kiradi.

Ilg'or tajribada faqat «yangini» izlashga qiziqib ketmaslik kerak. Pedagogik faoliyatda yutuqqa muntazam izlanish, tajriba-sinovlari o'tkazish didaktik prinsiplar, qoidalar va qonuniyatlardan unumli foydalanish orqali erishiladi.

Foydalanilgan Adabiyotlar:

1.Ishmuhamedov R.J. Innovatsiya texnologiyalari yordamida ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari. – T.: TDPU, 2004.
2. Ochilov M. Pedagogik texnologiyalar. - Qarshi: Nasaf, 2000.
3. Roziqov O., Og‘ayev S., Mahmudov M., Adizov B. Ta’lim texnologiyasi. – T.: O‘qituvchi, 1999.

БОШЛАНҒИЧ СИНФЛАРДА ЎҚИТИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ

Г.Жумамуратова, Т.Азизова
ЎзПФИТИКК филиали ката илмий ходималари

Замонавий технология ва уларнинг таълимда қулланишига оид билимлар, укувчиларни билимли ҳамда етук малакага эга булишларини таъминлайди. Инновацион технологиялар педагогик жараён ҳамда уқитувчи ва укувчи фаолиятига янгилик, узгаришлар киритиш булиб, уни амалга оширишда асосан интерфаол услублардан фойдаланилади. Интерфаол-узаро ҳаракат қилмоқ ёки ким биландир суҳбат, мулоқот тартибида булишни англатади.

Замонавий таълимни ташкил етишда қуйиладиган муҳим талаблардан бири ортиқча руҳий ва жисмоний куч етмай, қисқа вақт ишида юксак натижаларга еришишдир.

Маълумки, педагогик технология- таълим жараёнида олдиндан режалаштирилган ва замонавий таълим воситаларидан фойдаланган ҳолда ўқув мақсадига эришишни кафолатлайдиган таълим бериш жараёнидир.

Замонавий педагогик технологиялар мажмуасида жой олган ноанъанавий усул хамда воситалар:

-ўқувчиларнинг бошланғич таълим дастуридан жой олган мавзуларни ўзлаштиришга нисбатан қизиқишларни оширади;

-ўқитувчи томонидан дарс жараёнида ўқувчилар жамоасини тўлақонли қамраб олиш, ўларни машғулатларга фаол жалб қилиш, билимларини баҳолаш имконини яратади;

-Уқувчиларни машғулот мавзусига оид бой маълумот ва ахборотлар билан таъминлашга эришилади;

-дарснинг кўргазмалилиги таъминланиб, ушбу жиҳат янги мавзуни мустаҳкамлашда ўзига ҳос қулайлик яратади.

Маълумки, таълимда илғор педагогик ва янги ахборотлар технологияларини татбик этиш укув машғулотларнинг самарадорлигини оширибгина колмай, илм-фан ютукларини амалиётда куллаш оркали мустакил ва мантикий фикрлайдиган, хар томонлама баркамол юксак маънавиятли шахсни тарбиялашда мухим ахамият касб этади.

Технологияларни қўллаганда, ўқувчи билимини кузатиш, уларнинг ривожланиш йўллари ва усулларини аниқлаш, турли воситалар, тарбиявий таъсир кўрсатиш усулларининг ўзаро бир-бирига ўтиши диалектикасини чуқур таҳлил қилиш ишларига аҳамият беришимиз керак.

Дарс жараёнида бир нечта методлардан уринли фойдаланиш дарснинг самарадорлигини оширади, укувчини фаоллаштиради.

Бошланғич синфларда купроқ расмлар, нарса-буйумлардан фойдаланиш, слайдлар, аудио ва видеолавҳалардан фойдаланишг, дарсларда таълимий уйинлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ булади. Масалан, она тили дарсларида грамматик жадваллар, тест, расмлар, муҳокамали топшириқлар,ҳар хил мантиқий вазиятлар, бошқотирмалар, ёзувчи ва шоирларнинг ҳайоти, ижоди, уларнинг бой маданий меросини тушинтириш учун мултимедия воситаларидан, видеороликлардан, электрон дарсликлардан фойдаланиш яхши натижа беради.

Бошланғич синфларда интерфаол метогдлар ва талимий уйинлардан, заманавий ахборот-коммуникация технологияларда фойдаланиш укувчиларни мустақил фикрлашга, ижоди изланиш ва мантиқий фикрлаш дойраларини кенгайтириш билан бирга уларни дарсларда урганганларини ҳаёт билан боғлашга, қызығышларини оширишга ёрдам беради. Укитувчиларнинг бундай замонавий талаблар асосида ёратилган шароитлардан самарали фойдаланиб, дарсларни илғор педагогик ҳамда ахборот коммуникация технологиялари асосида ташкил тэтилиши таълим- тарбия жараёнини сифатини кафолатлайди.

Масалан, машқур педагогик усуллар қатарида «интеллектуал беллашув», «ғоявий мунозара», «арра усули» «икки қисмли кундалик» каби усулларни дарс жараёнларига киритиш кутилган самараларини беради.

Арра усули- Ушбу усулнинг мақсади шуки, кичик гуруҳда ишлаши билан бирга жамоа ва кичик гуруҳлар фаолияти узвий олиб борилади, барча ўқувчилар тўлиқ жалб этилади, ўйлаган фикрларини ёзмада баён этиш кўникмаларини ривожлантиради.

Дарс давомида ўрганиладиган мавзу(ёзилган матн) мантиқан тугалланган қисмларга ажратилади. Ҳар бир қисм юзасидан ўқувчилар бажарилиши лозим бўлган ўқув топшириқлари тузилади. Ҳар бир ўқувчилар гуруҳи мазкур топшириқларнинг биттасини бажаради ва шу қисм бўйича «мутахасис»га айланади. Сўнгра гуруҳлар қайта ташкил этилади. Бу гуруҳларда ҳар бир қисм (блок ёки модул) «мутахассис» бўлиши шарт, мазкур «мутахассис»лар ўзлари эгаллаган билимларни худди «арра» тишлари кетма-кет келганидек навбат билан ўртоқларига баён қилишади. Мазкур гуруҳларда ўқув материали мантиқий кетма-кетликда қайта ишлаб чиқилади.

Барча гуруҳ аъзолари ўқув материали юзасидан тузилган ягона топшириқ устида ишлайди. Гуруҳ ичида ўқувчилар топшириқларни қисмларга ажратиб, бўлиб оладилар. Ҳар бир ўқувчи ўзига тегишли қисмини пухта ўзлаштириб «мутахасис»га айланади. Дарс охирида ҳар бир кичик гуруҳдаги «мутахассис»лар учрашуви қайта ташкил этилган гуруҳларда ўтказилади.

Ўқувчилар билими тест саволлари ёрдамида индивидуал тарзда ўтқазилиб назорат қилинади ва баҳоланади. Гуруҳ аъзоларининг баллари жамланади, энг юқори балл тўплаган гуруҳ ғолиб саналади.Намуна:

Адабиёт фани дастурида берилган “Алпомиш” достонини ўтишда “Арра” усулидан фойдаланиб, ўқувчилардаги эгаллаётган билимларини текшириш мумкин.

Шартнинг қоидасига кўра, бугун дарсдаги ўзлаштирган билими ва ойнаи жаҳонда кўрган-билганлари асосида асар қаҳрамони тилидан такрорланмаган фикрлар ёзилади.

Ўқитувчи “Болалик даврим”, “Халқим менинг бахтим”, “Бойсари дерлар менинг отимни” мавзулари ёзилган варақни гуруҳ аъзоларига тарқатади. Варақлар гуруҳларда ва жамоа қўлидан ўтади. Ҳар бир гуруҳ аъзоси қаҳрамон тилидан тез фурсатда маъноли мутахассис сифатида ниманидир ёзиши керак. бобомдан қолган ўн тўрт ботмон биричдан бўлган парли ёйни кўтардим”- сўзларини ёзиши мумкин..

Хулоса қилиш мумкинки, ақлий заковати билан ахлоқий камолотини билан уйғунлаштира олсакгина, биз жамият учун керакли шахсни тарбиялаган бўламиз.

Ўқитувчи технологияларни шундай қўллай олиши керакки, ўқувчилар маълумотларни қайта таҳлил қила олсин. Ўқувчи ўзлаштирган билимини ахборот сифатида тўпласа, ахборотларни танласа ва қайта ишласа, ҳаёти давомида ахборотларни қўлласа, билишнинг учта босқичига риоя қилсагина билим кўникма ва малакага айланади.

Юқоридагилардан хулоса қилиш керакки:

-замаонавий педагог технологиялар мажмуасидан жой олган ноанъанавий усул ҳамда воситалар ўкувчиларнинг фанларга қизиқишларини оширади, бу орқали улар дарсларда тўлақонли қамроб олинади ва ўқувчилар фаолиятини муносиб баҳолаш яратилади;

-«ақилий ҳужум», «кластер» ва яна бир қатор илғор усуллар билан бирга дарс жараёнларига янгидан –янги усулларни тадбиқ қилиш мақсадга мувофиқ;

-машғулотларда замоновий ахборот технологиялардан фойдаланишда телевидение, радио хамда интернет тармоғи имкониятларида самарали фойдаланиш машғулотлар мазмуни ва сифатини ошириши билан бир қаторда ўқувчиларда ахборотни қабул қилиш ва у билан ишлаш маданиятини шакллантириб боради.

Хулоса килиб айтганда, уқувчиларга амал қилингандагина дарс самарадорлиги ортади ва замонавий технологиялар таълим самарадорлигига хизмат қилади. Дарснинг лойиҳасини ишлашда таълимнинг мақсади ва эришиладиган натижалар аниқ курсатиб утилиши лозим, шунда лойиҳаланган дарслар билим сифатини кафолатлайди.

Адабиётлар:

1.Бошланғич таълим Концепцияси-Т: 1998й. /Бошланғич таълим журнали №6сон. 12-128-б.

2.Йулдошев Ж. Таълимимиз истиқлол йулида.- Т.: Шарқ, 1996. 223б.

TENGLAMALAR VA ULARNING SISTEMALARINI YECHISHDA FRAKTAL GRAFIKA IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH

A.Z. Zaripova. -magistrant
Navoiy davlat pedagogika instituti, Navoiy shahri

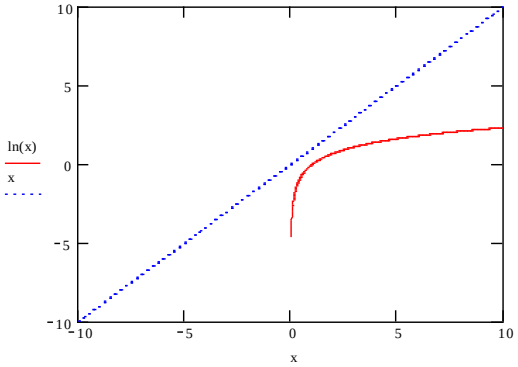
Ko‘pincha o‘quvchilar biror ko‘rinishdagi tengsizliklar yechimlarini topish to‘g‘risida umumiy tushunchalarga ega bo‘lsalar ham, ammo yechimning geometrik ko‘rinishi (ya’ni grafigi) to‘g‘risida deyarli tasavvurga ega emaslar va yechimning faqat analitik yozuvidan foydalanadilar. Shu sababli o‘quvchilarning grafik savodxoligi talab darajasida emas, shuningdek, o‘quvchilar bir necha funksiya ishtirok etgan, o‘zgaruvchilar soni bilan tengsizliklar soni (yoki tenglamalar soni) teng bo‘lmagan aniqmas tenglama va tengsizlikning yechimlarini topishda qiynaladilar. Odatda bunday tenglama va tengsizliklarni yechishga kam e’tibor beriladi. Bunday tenglama va tengsizliklarning yechimlari majmuasini (ya’ni to‘plamini) analitik usulda yozish hamda u yechimning to‘g‘ri yoki noto‘griligini tekshirib ko‘rish ham ancha murakkabdir. Masalan, $\frac{1}{x} \geq \frac{1}{y}$ yoki $\frac{xy+1}{xy-1} \geq \frac{x+y}{x-y}$ ko‘rinishdagi tengsizliklarni yechish uchun avvallari o‘zgaruvchilardan birini ikkinchisi orqali biror parametrga bog‘liq holda (ya’ni y=xt yoki x=yt) belgilab, so‘ngra ularga bog‘liq holda yechimlarni ko‘rsatishga harakat qilinar edi. Ammo topilgan yechimlar to‘plamining o‘zi yangi parametr orqali yozilib, oshkormas holda javoblarga ega bo‘linar edi. Shu sababli javoblar ancha murakkab bog‘lanishda bo‘lib, yechimlarni bevosita ko‘rsatish

mushkul edi. Vaholanki, ularning yechimlarini sonlar tekisligida ko‘rsatish qulay va barcha noqulayliklarning oldini oladi.

Biz turli ko‘rinishda berilgan tenglamalarning yechimini grafik usulda tez va oson topishimiz mumkin. Matematik tizimlar orasida interfeysining soddaligi bilan Mathcad dasturi ajralib turadi [1] va bu tizimdan maktab o‘quvchilari, akademik litsey va kasb-hunar kolleji talabalari, hamda pastki bosqich oliy o‘quv yurti talabalari foydalanishlari mumkin.

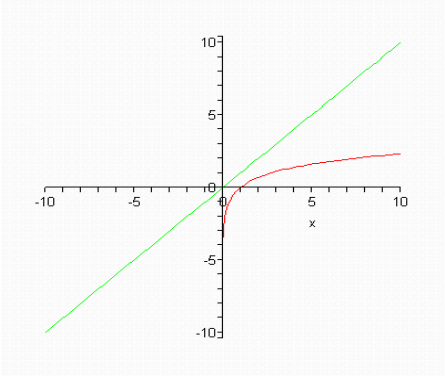
1. $\ln x = x$ tenglama nechta yechimga ega?

Berilgan tenglamaning yechimi Mathcad tizimida grafik usulda bajarilgan:

Maple tizimida qurilgan grafik:

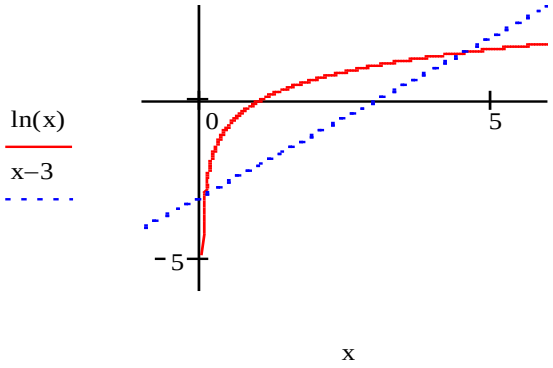
```
> plot([ln(x),x],x);
```


Chizmalardan yaqqol ko‘rinib turibdiki, berilgan tenglama yechimga ega emas.

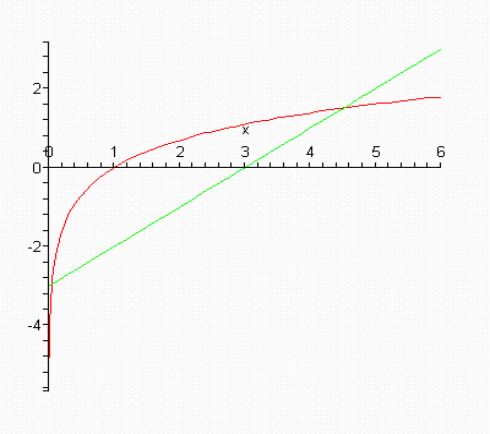
2. $\ln x = x - 3$ tenglama nechta yechimga ega?

Mathcad tizimida qurilgan grafik:

Maple tizimida qurilgan grafik:

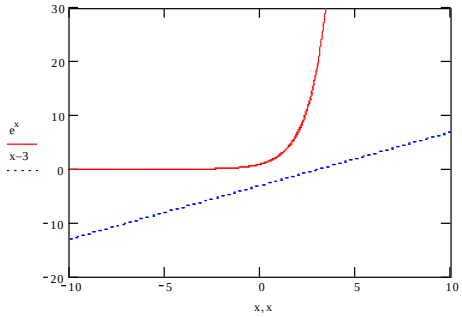
```
> plot([ln(x), x-3], x=0..6);
```


Har ikkala chizmadan ham ko‘rinib turibdiki, tenglama 2 ta yechimga ega ekan.

3. $e^x = x - 3$ tenglama nechta yechimga ega?

Mathcad tizimida qurilgan grafik:

Grafikdan yaqqol ko‘rinib turibdiki, berilgan tenglama yechimga ega emas.

Maple tizimida qurilgan funksiya grafiklarini EPS, GIF, JPG, BMP, WMF formatlarida rasm ko‘rinishda xotiraga saqlash imkoniyati ham mavjud [2].

Foydalangan adabiyotlar:

1. Belyaeva L.R.MathCAD da ishlash asoslari. Amaliy mashg'ulotlar uchun uslubiy ko'rsatmalar. Qozon 2012 yil

2. Дьяконов В. П., Абраменкова И. В.MatLab. Обработка сигналов иизображений. Специальный справочник. — СПб.: «Питер», 2002. — 608 б. — ISBN 5-318-00667-1.

FRAKTAL TASVIRLARNI YARATUVCHI DASTURLARNING ZA’MONAVIY TA’LIMDAGI AHAMIYATI

A.Z.Zaripova. –magistrant Navoiy davlat pedagogika instituti, Navoiy shahri

Tabiatdagi ko‘pgina tizimlar ikki xil xususiyatni o‘ziga jamlagan: birinchidan, ular juda ulkan, serqirra va murakkab, ikkinchidan esa ular oddiy qonuniyatning juda kichik miqdori ta’sirida shakllanadi va ushbu oddiy qonuniyatlarga bo‘ysingan holda rivojlanib boradi. Bular kristallardan, va oddiygina klasterlardan tortib, to ekotizimlar biologik obyektlargacha bo‘lgan turli tuman tizimlardir. Fraktallar aynan shunday obyektlar sirasiga kiradi: bir tomondan murakkab, boshqa tomondan esa juda oddiy qonuniyatlar asosida qurilgan. Ushbu xususiyati tufayli fraktallar va ko‘plab tabiat obyektlari va hodisalari bilan juda ko‘p umumiylik xususiyatiga ega. Ammo fraktal,

tabiat obyektiga nisbatan ma’lum qulaylik bilan farqlanadi. Fraktal- bu o‘z-o‘ziga o‘xshashlik xususiyatiga ega, ya’ni har biri butun shaklni takrorlovchi bir nechta qismlardan tashkil topgan geometrik shaklni bildiruvchi atama. Yanada kengroq ma’noda aytadigan bo‘lsak, fraktal deganda, kasrli metrik o‘lchamga yoxud metrik o‘lchamga ega, qat’iy ulkan topologik nuqtalar to‘plami tushuniladi.

Fraktal tasvirlarni yaratish uchun mo‘ljallangan ko‘plab dasturlar mavjud bo‘lib, ularning ichidan bir nechta dasturni ko‘rib chiqishimiz mumkin:

JFP Greator. Dastur, koeffitsiyentlar o‘zgarishi jarayonida nihoyatda go‘zal bo‘lgan Juliya fraktalining cheksiz shakl o‘zgarishlarini taqdim qiladi va to‘liq ekranli ko‘rinish, slaydlar taqdimotlariimkoniyatlariga ega. Shakl o‘zgarishlari jarayonida ranglar mutanosibligining parametrlarini, uning turlarini, masshtabini va ko‘rish sohalarini o‘zgartiradi. Yaratilgan tasvirlarni fraktal formatda va tanlangan miqyoslarda BMP formatda saqlaydi. BMP formatda saqlash va hisob kitob shakli, saqlanayotgan tasvirning o‘lchamlarini mm,sm,m, dyumlarda va miqyozini dpi da tanlash imkonini beradi [3].

Ultra Fractal. Yuqori sifatli noyob fraktal tasvirlarni yaratish uchun eng qulay dastur. Dastur nihoyatda do‘stona interfeysi bilan ajralib turadi va uning ko‘plab elementlari Photoshop interfeysini eslatadi hamda favqulotdda mukammal va ko‘rgazmali hujjatlar bilan ta’minlangan. Yaratilgan tasvirlarni poligrafiya uchun yaroqli bo‘lgan yuqori miqyoslardagi ko‘rinishga keltirish yoki ommaviy fraktal formatlardan birida saqlash mumkin. Bunday ko‘rinishdagi tasvirlar rastorli grafik formatlardan (jpg, bmp, png va psd) biriga fraktal animasiyalar esa AVL formatga eksport qilinishi ham mumkin [1].

Apophysis bazaviy fraktal formulalar yordamida fraktallarni yaratish uchun qiziqarli dastur hisoblanadi. Tayyor formulalar yordamida yaratilgan fraktallarning turli-tuman parametrlarini rostlash bilan ularni tahrir qilish va tanib bo‘lmas darajada o‘zgartirish mumkin. So‘ngra esa gradientli bo‘yashning bazaviy variantlaridan birini tanlab, ranglar ustida tajribalar olib borish mumkin. O‘rnatilgan ranglar ro‘yxati yetarli darajada ko‘rkam bo‘lib, zarur bo‘lganda rastrli tasvirga mos keladigan bo‘yoqni avtomatik tarzda tanlanadi. Kerak bo‘lganda ranglar jilosi tiniqligini rostlash, orqa rangni o‘zgartirish, fraktal obyektni masshtablashtirish va uning orqa rang sohasida joylashtirishini aniqlash oson. Olingan natijalarni kerakli uslubda turli-tuman boshqa ranglar bilan aralashtirish mumkin. Yakuniy bosqichda, yaratilgan fraktal tasvirning o‘lchamlarini berish va uni grafik fayl (jpg, bmp, png) ko‘rinishida saqlash maqsadga muvofiq bo‘ladi [2].

Fraktallar haqidagi fan hali juda yosh va uni ulkan kelajak kutmoqda. Ilmiy va ommabop nashrlarda e’lon qilingan minglab tadqiqotlar natijalari va xalqaro internet tarmog‘idagi ulkan resurslar fraktallarga bag‘ishlangan, ammo informatikadan uzoq bo‘lgan mutaxassislar uchun ushbu atama favqulodda yangi hisoblanadi va o‘rta maktabning geometriya, algebra, informatika fanlarining o‘quv dasturlariga kiritish zarur deb hisoblaymiz.

Xulosa qilib aytganda zamonaviy ta’limda ya’ni matematika, chizma geometriya, matematik modellashtrish, kompyuter grafikasi fanlarinio o‘qitishda, o‘quvchilarning fanlarga oid hamda grafik dunyoqarashini shakllantrishda fraktal grafika dasturlaridan foydalanish maqsadga muofiq hisobladi. Shuningdek matematika fanining algebraic

tenglamalar sistemasini yechishda tenglamalar ildizlarining aynan qaysi nuqtada yotganini aniq usullar orqali ko‘rsatish munkun ammo fraktal grafika (Mat CAD, Maple, Matematica) imkoniyatlaridan foydalanish o‘quvchilarning mavzuga oid tafakkurlani rivojlantrishda asos bo’lib xizmat qiladi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Соснин Н.В. «Компьютерная графика» Учебник – СПб: Питер, 2003, 736 с.
2. MamarajabovM.E., TursunovS.Q., NabiulinaL.M. Kompyutergrafikasivaweb-dizayn: darslik. O`zbekiston Respublikasi Oliy va o`rta maxsus ta`lim vazirligi.- Toshkent: Cho`lpon nomidagi NMIU, 2013. 376-b.
3. Nazirov Sh.A., Nuraliyev F.M., Aytmuratov B.Sh. “Rastr va vektor grafika” O`zR oliy va o`rta maxsus ta`lim vazirligi, O`rta maxsus, kasb-hunar ta`limi markazi. – T.: G`afur G`ulom nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi, 2007.–192 b.

ZAMONAVIY PEDAGOGIKA FANINI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI

M.Ibadullaev Nukus DPI, 2-kurs magistrant

Ta’lim yosh avlodni mustaqil hayotga tayyorlashning asosiy komponentlaridan biridir. O‘smir yoshdagi o‘quvchilarning shaxsi va ularning kamoloti muammosi taraqqiy etayotgan va o‘z taraqqiyotida yuksak cho‘qqiga intilayotgan jamiyat uchun dolzarb masaladir. Har bir o‘quvfanining o‘rganilishi, ta’lim samarasi yuksak bo‘lishi, bolalar erkin fikrlashni o‘rganishi - naqadar dolzarb ekanligi hech kimda shubha uyg‘otmaydi. Erkin fikrlay oladigan kishigina jamiyatda o‘z mavqeini to‘la idrok qila oladi. Bilimdonlikning muhim qismi bo‘lganin soniy demokratik munosabatlar tizimidagi teranlik shaxs taqdiri va salohiyatini belgilovchi muhimomildir.

Bugungi kunda o‘smirlarning shaxslararo va ular o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlari ma’lum bir darajada ularni shaxsidagi psixologik holatlarni o‘zgartirish va ijobiy munosabatlarni shakllantirish da yordam beradi. Maktab ta’limining san’at yo‘nalishi mazmuni bolalarning ta’lim-tarbiyaolishiga, odamiylik sifatlari qunt bilan singdirib borilsa, ular yetuk va barkamol, sog‘lom, mustaqil fikrlovchi shaxs bo‘lib yetishadi.

Pedagogika har bir o‘smir shaxsning hayotning barcha jabhalarida o‘zini erkin sezish va fikrlarini to‘la-to‘kis bayonetishiga o‘rgatuvchi usul sifatida xizmat qiladi.Har bir yosh davrning psixologik xususiyatlarini hisobgaolgan holda tarbiyaviy ta’sir o‘tkazish boladao‘z vaqtidao‘zini anglashni vujudgakeltiradi. Boladao‘zini anglash tuyg‘usi qanchaerta uyg‘onsa, shaxsiy nuqtai nazar, o‘z huquqini his etish, o‘zining aqliy va jismoniy imkoniyatlarini baholash shunchalik tezpaydo bo‘ladi.

"Bizni hamisha o‘ylantirib keladigan yana bir muhim masala-bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so‘z bilan aytganda, dunyo qarashi bilan bog‘liq. Bugun zamon shiddat bilan o‘zgaryapti. Bu o‘zgarishlarni hammadan ham ko‘proqhis etadigankim - yoshlar. Mayli, yoshlar o‘z davrining talablari bilan uyg‘un bo‘lsin. Lekin ayni paytda o‘zligini ham unutmasin. Bizkimmiz, qandayulug‘ zotlarning avlodimiz, deganda va tularning qalbida doimo aks-sado berib, o‘zligiga sodiqqolishga undabtursin. Bunga nimaninghisobidan erishamiz? Tarbiya,ta’limva faqatshularhisobidan", deya ta’kidladi Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev.

Zero biz yoshlarimizni har tomonlama barkamol, erkin, ijodkor, mustaqil fikr egasi etib tarbiyalashni o‘z vazifamiz deb bilamiz.

O’quvchilar odatda hayotdan va badiiy adabiyotdan olingan aniq misollar bilan to’liq hikoyalarni qiziqib tinglaydilar. Ularga axloq mezonlari, tarixqoidalari, Vatanimizning tabiiy boyliklari, ajoyib, mehnatkash kishilari, tarix, adabiyot, san’athaqida hikoya qilib berish mumkin. Badiiy adabiyot, radio, televidenie, gazeta vajurnallardagi maqolalar ham qimmatli material bo’ladi. Suhbat ham, hikoya hamo’quvchilarning yoshiga mos mavzularda, ular tushunadigan so’zlar orqali o’zbektilidao’tkazilishi kerak. Eng yaxshisi, suhbat va hikoya mavzusini o’quvchilarningo’zlari tanlasin, bunda suhbatning zavqi-shundan ta’minlanadi, o’quvchilar mavzugabefarq qaramaydilar. O’quvchilar o’zlariga yaqin kishilarning xulq-atvoriga taqlid qiladilar. Xulq-atvorlar bolalarda yaxshi sifatlarning, ba’zanesa yomon sifatlarning ham tarkib topishiga ta’sir ko’rsatadi. Shuning uchun o’qituvchi vaota-onalar har qanday holatda hamo’zlarini tuta bilishlari kerak. Ular qayerda bo’lishmasin, atroflarida bolalar borligini his etishlari lozim. Shuningdek, namunadan xalq pedagogikasida ham keng foydalanilgan.

Pedagogika fanining rivojlanishiga Yevropa buyuk pedagog-olimlari hissa qo'shgan, jumladan: italiyalikVittanno diFeltre, fransuz Fransua Rable, ingliz Tomas More, nemis A. Distruverg, rus K.D. Ushinskiy va boshqalarni ta'kidlab o'tish mumkin.

Bular gumanistik tarbiyani, mustaqil fikrlashni rivojlanishini, ijodni, faolligini, ko'rgazma materiallarni keng foydalanishini, nazariy ta'limni mehnat bilan bog' Ianishtaraf dori edilar. Ular pedagogik jarayonda o'quvchilarni subyektdeb hisoblar edilar.

Shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar insonning aqliy qobiliyatlarini ochishiga xizmat qiladi. Hozirgi zamon pedagogika fani oldida turgan muhim muammolardan biri – o’qituvchi va pedagogik mehnat sharoiti muammosi hisoblanadi. Chunki, o’qituvchida barcha pedagogik g’oyalar mujassamlangan bo’lib, uning faoliyati orqali bu g’oyalar amalgaoshiriladi va hayotgatatbiq etiladi. O’qituvchining ko’p qirrali va murakkab faoliyati zamirida yosh avlodni odobli, axloqli qilib tarbiyalash, ularni bilimlar bilan qurollantirish kabi muhim vazifalar yotadi. Bularni amalgaoshirish esao’qituvchining xilma-xil faoliyatiga bog’liq: bolalarni o’qitish, maktabdan va sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarni tashkil eta bilish vao’tkazish, ota-onalar o’rtasida pedagogik targ’ibot ishlarini olib boorish va hokazo. Bularning hammasi o’qituvchidan chuqur bilimgaega bo’lishni, o’z sohasini, bolalarni sevishni talab etadi.

Darhaqiqat, hamma zamonlarda yoshlarning ta’lim-tarbiyasi dolzarb masala bo‘lib kelgan. Bugun bizning davrimizda ham yoshlarimizga nihoyatda yuksak e’tibor bilan qaralmoqda. Hukumatimiz tomonidan yoshlarimizga o‘qishva mehnat qilishborasida hamma shart-sharoitlar muhayo qilingan. Endigi vazifamiz mana shug‘am xo‘rliklarga munosib sa’y-harakatda bo‘lishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar;

1. Mirziyoyev. Sh. M “2017-2021-yillarda O’zbekistonni rivojlantirish-ning beshta ustuvor yo’nalishi bo’yicha Harakatlar strategiyasi ” 2017-yil
2. Karimov I.A. O‘zbekiston buyuk kelajaksari. T.:O‘zbekiston, 1998.
3. Karimov I.A.Yuksak ma’naviyat yengilmaskuch.–Toshkent:2008.

R.A.Mavlonova va boshqalar “Tarbiyaviy ishlar metodikasi” Toshkent: “Fanvatexnolgiyalar.2007y.

4. Sh.Shodmonovva M.Axmedova "Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti" Fan va texnalogiyan. Toshkent 2019-yil

5. Abduganiev O. Developing Student Civil Competency //Eastern European Scientific Journal.– 2019. – №.1.

МОДУЛЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЁРДАМИДА ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ИНТЕЛЛЕКТУАЛ СОҲАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ МАЗМУНИ ВА МОҲИЯТИ

Э.Ж.Кенесбаева Ажиниёз номидаги
Нукус ДПИ таянч докторанти

Модул атамаси педагогика энциклопедиясида ахборот тизимларида қўлланиладиган конструкциялар, уларнинг мослашувчанлиги, қайта қурилишини таъминловчи таркибий қисмларни ифодаловчи тушунча сифатида таърифланган. Модул - ўқитиш назариясида муайян миқдордаги ахборотлар ва ҳаракатлар ҳамда уларнинг таълим олувчилар томонидан мустақил ўзлаштирилишини англатади.

Модул тушунчаси педагогик мазмун моҳиятга эга. У турли фанларни ўқитиш жараёнида қўлланиладиган конструкцияларни ифодалаб, ўқувчиларда мустақил фикрлаш кўникмаларини шакллантириб, уларни интеллектуал жиҳатдан ривожлантиришга хизмат қилади. У таълим мазмунининг қайта шакллантирилишини таъминловчи таркибий қисмларни ўз ичига олади.

Модулли ўқитиш техналогиялари таълим жараёнининг изчил тизим асосида амалга оширилишига имкон яратади. Модулли таълим технологияси – таълим жараёнини модуллар (ўқув предмети ва унинг бўлимлари мазмунини тартибга солиш, таълимнинг муайян босқичидан бошлаб бўлинмайдиган касбий фаолиятни мантиқан тугалланган қисмларга ажратиш) асосида лойиҳалаштирилган тизими.

Дастлаб инглиз тили дарслари модулли ўқитиш техналогиялари ёрдамида ташкил этилган. Бундан кўзланган асосий мақсад ўқувчиларни интеллектуал ривожлантиришни назарда тутган ҳолда ўқув материалларини мустақил ўзлаштиришлари учун шароит яратишдан иборат. Модулли ўқитиш техналогияси ҳар бир дарснинг режаси, ўқувчиларга тақдим этиладиган ахборотлар мажмуи ва дарсда қўйилган педагогик мақсадга эришиш имконини берадиган дидактик кўрсатмалар ва ишланмаларни ўз ичига олади. Мазкур жараёнда ўқитувчилар ўқувчиларга муайян билимларни ўзлаштиришга қаратилган аниқ маслаҳатлар берадилар, улар амалга оширадиган ўқув фаолияти натижаларини назорат қиладилар, ўзлаштириш даражаларини форматив баҳолаш имкониятига эга бўладилар, улар йўл қўйган камчиликлар ва бўшлиқларни аниқлаб ўқув жараёни лойиҳасига тузатишлар киритадилар.

Модулли ўқитиш техналогияларидан кенг кўламда фойдаланиш натижасида интеллектуал, ижодий лаёқатлари рўёбга чиқади. Шу мақсадда

ушбу техналогияларни танлаш, саралаш ва модулли ўқитиш жараёнига тадбиқ қилиш зарурияти кучаймоқда. Модулли ўқитиш техналогияларини педагогик амалиётга тадбиқ этишда бир қатор ҳолатларни ҳисобга олиш лозим. Жумладан, ўқувчиларнинг билимлар ва ўқув ахборотларини мустақил ўзлаштиришларига шароит яратиш, ўқитувчи билан ўқувчилар орасида ўзаро ҳамкорликка асосланган ўқув-билув ҳаракатларини йўлга қўйишдан иборат. Бу жараёнда ўқитувчи ўқувчиларни мустақил билим олишга йўналтиради, ўзлаштириш даражаларини форматив баҳолаш имкониятига эга бўлади. Бундай вазиятда ҳар бир мавзу ўзлаштирилгандан кейингина янги мавзуга ўтиш имконияти таъминланади. Натижада ўқувчиларда ўқув фаолиятига нисбатан ижобий мотивация ҳосил бўлади. Ўқитувчи уларнинг ўқув фаолиятларини мувофиқлаштиради ва мустақил ижодий фаолиятларини, интеллектуал соҳаларини ривожлантириш жараёнларини тизимли тарзда ташкил этишга эришади.

Модулли ўқитиш техналогиялари инновацион педагогик ҳодиса ҳисобланади. Шу билан бир қаторда таълим соҳасида мавжуд бўлган барча ижобий тажрибаларни ўзида жамлайди. Модулли техналогияларни қўллашда ўқув жараёниниг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олиш мақсадга мувофиқдир. Анъанавий ўқув жараёнида модулли ўқитиш техналогияларини қўллаш алоҳида самарадорликка эришиш имконини беради. 5-9-синфлар кесимида янги мавзуларга оид маълумотларни модулли ўқитиш техналогиялари билан боғлаш имконияти мавжуд. Айниқса кичик маърузалар шаклида тақдим этиладиган янги билимларни ўз ичига олган маърузаларни модулли ўқитиш техналогиялари билан боғлаш қулай ҳисобланади. Бунда тарбия, адабиёт, иқтисодиёт, ҳуқуқўқув фанлари катта имкониятларга эга. Модулли техналогиялар ёрдамида ўқувчиларнинг интеллектуал соҳаларини ривожлантириш муайян афзалликларга эга. Бунда ўқувчилар билан индивидуал, гуруҳли, жуфтликларда ишлаш орқали уларнинг интеллектуал ривожлантириш имкониятлари кенгаяди.

Модулли ўқитиш техналогиялари дарс мақсадига мос тарзда танланиб, аниқ дидактик функцияларни бажаради. Ушбу техналогиялар ёрдамида ўқув материаллари ўқувчилар томонидан осон ўзлаштирилади. Улар ўзлаштирган билимлар изчиллик характерига эга бўлади. Модулли ўқитиш техналогиялари модулга асосланган педагогик жараённи ташкил этиш имконини беради. Модулли ўқитиш техналогиялари таркибига ўқув ҳаракатларининг мақсади, педагогик жараён лойиҳаси, ўқувчиларга тақдим этиладиган маълумотлар банки, дидактик мақсадга эришиш имконини берадиган воситалар қамраб олинади. Унда ўқув мавзулари, унга мос ўқув материаллари, ўқитиш методлари, мустақил ишлаш учун мўлжалланган топшириқлар мужассамлашади. Шунингдек ўқув-билув фаолиятининг жадаллашуви кузатилади.

Шу тариқа модулли техналогияларни ўқув жараёни сифатини таъминлаш билан бир қаторда ўқувчиларни интеллектуал ривожлантириш имкониятига эгалиги ҳам яққол намоён бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Батышев С.Я. Блочно-модульное обучение. – М.: Профессиональное образование, 2006.
2. Жанпеисова М.М. Модульная технология как средство развития ученика.-Алматы,2001
3. Левитес Д.Г. Практика обучения: современные образовательные технологии /Книга для учителя. – Мурманск,2007.

ZAMONAVIY TA’LIM JARAYONIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

G.K.Koshimova - Chimboy
tumanì 37-maktab o'qituvchisi

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlisga Murojaatnomasida 2018 yilga Faol tadbirkorlik, innovatsion g‘oyalar va texnologiyalarni qullab quvvatlash yili deb nom berishni taklif etdi. Davlatimiz raxbari innovatsiyaning ahamiyati tug‘risida quyidagilarni ta’kidladi: «Innovatsiya bu kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni barpo etishni bugundan boshlaydigan bulsak, uni aynan innovatsion g‘oyalar, innovatsion yondashuv asosida boshlashimiz kerak». 2018 yilda Respublikamizda innovatsiyalarni rivojlantirishning asosiy vazifalari qatorida quyidagilar belgilandi: «Kelgusi yillarda ilmiy tadqiqot va innovatsion faoliyatni rivojlantirish, buning uchun zarur moliyaviy resurslarni safarbar etish, ushbu jarayonda iqtidorli yoshlar ishtirokini, ijodiy g‘oya va ishlanmalarni har tomonlama qullab quvvatlash vazifasi e’tiborimiz markazida buladi» [1]

Demak, bugungi kunda har bir soha va tizim faoliyatini innovatsion g‘oyalar va texnologiyalar asosida olib borish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan mavzuga kirishishdan oldin «innovatsiya» so‘zining ma’nosiga biroz tuxtalishni lozim topdik. Innovatsiya tushunchasi (lotincha novus yangi) tadqiqotlarda va ilmiy ishlarda XIX asrlarda qullanila boshlagan. Avval u alohida elementlarni bir sohadan boshqa sohaga kiritishni ifodalagan. Texnikaviy yangiliklar kiritish qonuniyatlarini urganib firmalar foyda olish uchun «innovatsion siyosatni» butun bir tizim sifatida uzlashtirishdi. Mazkur faoliyat jamiyat hayotining ixtiyoriy bug‘inini yangilash buyicha umumiy belgilarga, qonuniyatlar, yangilik kiritish mexanizmiga ega.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayonda uqituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, uzgartirishlar kiritish bulib, uni amalga oshirishda interfaol metodlardan foydalanishni takozo etadi. Interfaol usullar ta’lim jarayonida qatnashayotgan har bir uquvchining faolligiga, erkin va mustakil fikr yuritishga asoslanadi. Bu usullardan foydalanganda bilim olish uquvchi uchun qiziqarli mashg‘ulotga aylanadi. Interfaol usullar qullanilganda uquvchilar uqituvchilar yordami va hamkorligida mustaqil ishlash kunikma va malakalariga ega buladilar. O'quvchilar yangi bilimlarni ilmiy izlanish, tadqiqotchilik, tajriba sinovlar o'tkazish asosida o'zlashtiradilar. Ilm orqali bilim olish tamoyiliga amal qilinadi. Ta’lim jarayoni qatnashchilari kichik guruxlarga bulingan holda ishlaydilar. O'quv topshiriqlari alohida bir o'quvchiga emas, balki kichik guruxning barcha a’zolariga beriladi. O'qitish jarayonini tashkil etishning asosiy shakli darsdir. Hozirgi paytda darsning xilmaxil noan’anaviy shakllari joriy etilmoqda. Bunday darslar o‘quvchining ijodiy qobiliyatini ustirish, aqliy salohiyatini kuchaytirish, ilmiy dunyoqarashini kengaytirish va har bir yangilikni tez va to'la qabul qila olish kunikma va malakalarining shakllanishiga xizmat

qiladi. Dars jarayonida innovatsion texnologiyalarni qullash o‘quvchilarda ilmiy izlanishga qiziqishni uyg‘otadi, ijodkorlik va bunyodkorlik qobiliyatini rivojlantiradi. Natijada egallangan bilim, kunikma va malakalar amaliy faoliyatda tatbiq etiladi, o'zlashtirish sifati oshadi. Buning uchun o'qituvchi mahoratli bulishi va mavzularning mazmuniga qarab darsni tug‘ri rejalashtirishi, mashg‘ulot davomida barcha o‘quvchilarni faol va ongli ishlashlariga erishmog‘i lozim. Zero, o‘qituvchi ta’lim islohotining bosh ijrochisidir. Bunda har bir o‘qituvchini qisqa vaqt ichida juda katta miqdordagi axborot to'plamini uzlashtirish, qayta ishlash va amalda qullay olishga o‘rgatish muhim ahamiyatga ega. Uni hal qilishda o‘qituvchiga o‘qitishning an’anaviy usullari bilan birga zamonaviy axborot texnologiyalari, jumladan kompyuterlardan foydalanish yordam beradi.

Pedagogik innovatsiya bu pedagogik faoliyatdagi yangilik, o'qitish va tarbiya mazmuni va texnologiyasidagi o'zgarishlar, ularning samaradorligini oshirishga qaratilgan.Innovatsiya innovatsiya natijasi sig‘atida tushuniladi va innovatsion jarayon uchta asosiy bosqichning rivojlanishi sifatida qaraladi: g'oyani yaratish (ma'lum bir holatda, ilmiy kashfiyot), amaliy jihatlarda g'oyalarni rivojlantirish va yangiliklarni amaliyotga tatbiq etish. [2]

Pedagogik innovatsiyalap camadorligining o'lchovi sifatida optimallik o‘qituvchi va o’quvchilarning kafolatlangan natijaga erishishi uchun kuch quvvat sarflashlarini taqozo etadi. Turli o‘qituvchilar va o‘quvshilar o‘zlarining shaxsiy pedagogik hamda o‘quv faoliyatlari jarayonida turlicha darajadagi samaradorlikka erishadilar. Xuddi mana shuning o‘zi pedagogik innovatsiyalarning optimallik darajasini belgilaydi. Innovatsion usullarning eng muhim belgisi sifatida natija o‘qituvchi faoliyatida ijobiy yutuqlarga erishilgandagina namoyon bo‘ladi. Ulchovlardagi texnologiklik, kuzatuvchanlik, natijalarning qayd etilganligi o‘qitishining yangi usullari, metodlarini baholash orqali namoyon bo‘ladi. Mazkur ulchovning axamiyatli jihati shaxc, uning idroki va tushunchalarini shakllantirishning bir butunligida namoyon bo‘ladi. Shu munosabat bilan innovatsion jarayonni ilmiy g'oyani amaliy g‘oydalanish bosqichiga olib chiqish va shu bilan bog'liq ijtimoiypedagogik muhitdagi o'zgarishlarni amalga oshirish jarayoni deb hisoblash mumkin. G'oyalarning innovatsiyaga aylanishini ta'minlaydigan va bu jarayonni boshqarish tizimini shakllantiradigan faoliyat bu innovatsion faoliyatdir. Innovatsiya jarayoni rivojlanish bosqichlarining yana bir o'ziga xos xususiyati mavjud.Pedagogik tajribada pedagogik innovatsiyalarni ijodiy qullash alohida o‘qituvchilar ish faoliyatining boshlang‘ich bosqichida namoyon buladi. Mazkur innovatsiyalar tajriba sinovdan o‘tkazilib, ob’ektiv baholangandan so‘ng ommaviy tarzda qullash uchun taqdim etiladi. Keng ommalashgan, ijobiy natijalarga erishish imkonini beradigan innovatsion usullardan foydalangan holda o‘qituvchilarning kreativ funksiyalarini rivojlantirish maqsadga muvofik hisoblanadi. Pedagogik innovatsiyalarni baholash mezonlarini bilish o‘qituvchining pedagogik ijodning rangbarang shakllarini uzlashtirishi uchun qulay sharoit yaratadi. Pedagogik madaniyatning oddiy esda qolgan bilimlarni takrorlash shaklidan boshlab, ilmiy pedagogik jamoatchilikka ma’lum bulgan g‘oyalar, konsepsiyalar, texnologiyalarni uz shaxsiy faoliyatiga singdirishdan ularni evristik, kreativ ishlab chiqish va amaliyotga joriy etishga qadar bulajak pedagoglarning kundalik harakati mazmunini tashkil etishi lozim.

Pedagogik innovatsiyalarning mazmuni, uni qullash metodlarini bulajak o‘qituvchilar tajribasiga singdirish muxim axamiyatga ega. Ta’lim muassasasi hayotiga pedagogik innovatsiyalarni keng ko‘lamda olib kirish uchun unda yangilik muhitini yaratish, muayyan axloqiy psixologik holatni shakllantirish, tashkiliy, metodik, psixologik xarakterdagi chora tadbirlarni qullash talab etiladi. Shu maqsadda kelajak o‘qituvchilarning kreativ funksiyalarini rivojlantirish, ularni pedagogik innovatsiyalar bilan izchil qurollantirib borish, innovatsion usullarni taxlil va tatbiq qilishga urgatish lozim[2].

Xususiy innovatsiyalar va ijtimoiy-pedagogik yangiliklarni qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy-pedagogik kontekstni yaratish ham, ma'lum hajm, miqyos va daraja umuman mintaqaviy ta'lim tizimini rivojlanishini sezilarli darajada kuchaytirishi mumkin. [3]

Xususan, turli xil innovatsion jarayonlarning hayotiy davrlarini o'rgangan pedagogik innovatsiyalar sohasi mutaxassisi V.I.Zagvyazinskiy taqitlashicha yangilikni rivojlantirish natijasida ijobiy natijalarga erishgan holda, o'qituvchilar uni asossiz ravishda uni universallashtirishga, uni pedagogik amaliyotning barcha sohalariga tatbiq etishga intilayotganliklarini ta'kidlaydilar. Ko'pincha muvaffaqiyatsizlik bilan tugaydi va umidsizlikka olib keladi, yangilikka soviydi. Boshqa bir tuzilmani (hozir aytilganiga juda yaqin) aniqlash mumkin. Bu moddiy ishlab chiqarish sohasidagi innovatsiyalar nazariyasidan olingan innovatsiya genezisining tuzilishi. Ammo o'quvchi etarlicha rivojlangan tasavvurga ega bo'lsa, maktabdagi innovatsion jarayonlarga o'tish juda qulay: g'oyaning paydo bo'lishi - rivojlanishi - dizayn (qog'ozda nima bor) - ishlab chiqarish (ya'ni amaliy ishda o'zlashtirish) - boshqa odamlar tomonidan foydalanish. [4]

Yuqoridagilardan tashqari har qanday innovatsion jarayonda yangiliklarni yaratish va yangiliklardan Foydalanish (o'zlashtirish) kabi tuzilmalarni ko'rish oson; birbiri bilan bog'liq bo'lgan mikroinnovatsion jarayonlardan iborat bo'lgan butun maktabning rivojlanishi asosida yotadigan murakkab innovatsion jarayon.

Oqituvchilarda ijodkorlikni shakllantirishning muhim pedagogik sharti uni mustahil bilim olish va ijodiy fikirlashga yónaltirishdan ibarat. Shu bilan bir qatorda, o‘qituvchilar orasida ijodiy muhit, muayyan ma‘naviy-ruhiy holat, tashkiliy, metodik, psixologik chora-tadbirlar qo‘llashga ham alohida e`tibor qaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. // «Xalq so‘zi» gazetasi, 2017 yil 23 dekabr

2.Ibpagimova G.N. Intepfaol o‘qitish metodlari va texnologiyalari talabalarning kpeativlik qobiliyatlarini rivojlantirish. I Monografiya. - T.: «Fan va texnologiyalar», 2016. - 77-b.

3. Mochalova N.M. Maktabning metodik ishini tashkil etishning innovatsion yondashuvlari: O'quv qo'llanma. - Ufa, 2002. - 86 bet

4. Panfilova A.P. Innovatsion pedagogik texnologiyalar: Faol o'rganish: Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik / A.P. Panfilov. - M., Akademiya, 2009.

BO’LAJAK MUTAXASSISLARNI KASBIY TAYYORLASH JARAYONIDA O‘ZBEKTILINI TUTGAN O’RNI

M.O.Ko’shnazarova - o’qituvchi
N.A.Hamidullaeva, O.Q.Pardayeva - 2-bosqich talaba
Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari institute, Milliy tadqiqot universiteti

Dunyodagi qadimiy va boytillardan biribo‘lgan o‘zbektili xalqimiz uchun milliy o‘zlik va mustaqil davlatchilik timsoli, bebaho ma’naviy boylik, mamlakatimizning siyosiy-ijtimoiy, ma’naviy-ma’rifiy taraqqiyotida g‘oyat muhim o‘rin egallab kelayotgan buyuk qadriyatdir.

Bugungi kunda o‘zbek tilining jahon miqyosida nufuziortib borayotganligi hamda uning rivojiga yuksak e’tiborqaratilayotganligi huquqiy asoslarni yanada

mustahkamlash imkonini bermoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida davlat tiling maqomi huquqiy jihatdan mustahkamlab qo'yilgan[1].

Bundan 31 yil muqaddam o’zbek tiliga davlat tili maqomi berilgan edi. Bu o’z vaqtida tom manoda olamshumul voqea bo’lgan edi. Chunki, Beruniy, Ibn Sino, Al Xorazmiy, Al Fargoniy, Alisher Navoiy, Amir Temur, Mirzo Ulugbek, Bobur Mirzo kabi buyuk siymolarni yetishtirgan xalq tili yo’qolish arafasiga kelib qolgan edi. Mustaqillikka birinchi qadamlar tashlanayotgan davrdayoq O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti tomonidan o’zbek tiliga davlat maqomi berish masalasi kun tartibiga qo'yilib, bu ish amalga oshirilgan edi. 1989 yil 21 oktyabrda mamlakatimizda “Davlat tili haqida”gi Qonunning qabul qilinishi davlat suvereniteti sari qo‘yilgan dastlabki dadil qadam edi[2]. Aynan ushbu tarixiy hujjatlarga ko‘ra, o‘zbek tili mustahkam huquqiy asos va yuksak maqomga ega bo‘ldi. Bu, vatandoshlarimiz hayotidagi unutilmas tarixiy voqeaga aylandi.

Shu tariqa o‘zbek tili millatimiz tafakkurining bebaho xazinasi bo’lib, umustaqildavlatimizni qonun yo’li bilan himoya quladigan asosiy ramziga aylandi[3].

Til nafaqat muomala vositasi, balki xalqning madaniyati, urf-odati, uning turmush tarsi va tarixidir. Turli xalqlarning tillariga hurmat esa o‘z navbatida o’zaro tushunishni, muloqotlarga imkoniyat yaratadi. Tillarni saqlab qolinishi uchun esa ularni qo’llab-quvvatlash zarurdir. Ainan til tufayli insoniyat u yoki bu xalqqa mansubligidan faxrlanib yashaydi. Shu sabab ham har bir xalq o'z tili saqlanib qolishi uchun harakat qiladi.

Tilni asrash va uni rivozhlantirish – bu millatning yuksalishi demakdir. Darhaqiqat, buyuk mutafakkir Abdulla Avloniy: “Millat tilini yo‘qatmak-millat ruhini yo‘qatmakdir” degan birgina so‘zi tilning jamiyatda tutgan o‘rnini isbotlab turibdi.

Tillarni saqlab qolish bu o’sha xalqning madaniyati, urf-odati, rasm-rusumlarining saqlanib qo'lishini anglatadi. Chunki, xalq taqdiri til taqdiri bilan bevosita bog’liq.

Demak, til davlat timsoli va mulki bo’lishi bilan birga u millatning manaviy boyligi hamdir.

Til har bir millat madaniyatining o'zagidir. Shu tufayli ham tilning saqlanishi xalq taraqqiyoti va kelajagini belgilaydi.

Shu munosabat bilan o‘zbek tilining jamiyatimiz hayoti va xalqaro miqyosdagi obro‘sini yana-da oshirish, til sofligini saqlash va boyitish borasida mamlakatimizda keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 21 oktyabrdagi “O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni davlat tilining hayotimizdagi o‘rni va nufuzi tobora yuksalib borayotganidan dalolatdir[4].

Shuningdek, yosh avlodni ona tiliga hurmat va muhabbat ruhida kamol toptirish maqsadida barcha oliy ta’lim muassasalariga “O‘zbek tilini sohada qo’llanilishi” fani o’qitila boshlandi.

Ya’ni, yuqori darazada taraqqiy etgan ma'lum bir soha yoki fan doirasida mahsus o'zbek terminologiyasini vujudga keltirishdan iborat. Shuningdek, muayyan sohalar terminologiyasini o’zbek tilshunosligi terminlari bilan boyitish orqali bo’lajak mutaxassislar ongiga ixtisoslikka oid terminologiyalarni o'zbek leksikasida oson singdirishga xizmat qiladi.

Shu o’rinda ta’kidlash joizki, o'zbek maxsus terminologiyasi umumxalq tilining leksikasi negizida vujudga keladi. Buning natijasida tor ma’nolardagi ma’lum bir ixtisoslikka oid maxsus leksika boyib boradi. Bu esa, o'z kuchi, umumxalq tilining boyishi uchun xizmat qiladi.

Demak, o’zbek terminologiyasi leksikasi umumxalq tili leksikasining ajralmas qismi sifatida u bilan birga rivojlanadi, jamiyat va til taraqqiyotidagi barcha jarayonlarni boshdan kechiradi.

Ma’lum bir sohaga oid o'zbek maxsus terminologiyasining rivojlanish yo’llari quyidagicha:

- ✓ boshqa tillardan so’z olish;
- ✓ yangi so’z yasash;
- ✓ ayrim fammatik kategoriyalarning leksikalashuvi;
- ✓ so’z birikmasining semantik bir butun holga kelib qolishi bilan amalga oshiriladi.

Bugungi kunda muayyan sohaga oid o'zbek maxsus terminologiyasining, boyishi, asosan, boshqa tillardan so’z olish va ichki so’z yasash hisobiga ro’y bermoqda.

U yoki bu sohaga oid o'zbek maxsus terminologik tizimining barqarorligini belgilovchi asosiy omil uning tartinga solinganligi va muntazamligidir.

Shu nuqtai nazardan sohaga oid o'zbek maxsus terminologiyasining o’ziga xos xususiyatlari mavjud. Masalan, umumadabiy tilda sinonimiy, omonimiya va ko’p ma’nolilik tilning boyligi bo’lsa, terminologiyada bular salbiy holat hisoblanadi. Jumladan, texnika yo’nalishlaridagi sohalarda birgina tushunchani ifodalash uchun o’zbek tilida yarimo’tkazgich — chalao’tkazgich — nimo’tkazgich atamalari qo’llanilmoqda. Bu, o’z navbatida, o’qish, o’qitish va axborot almashish jarayonini qiyinlashtiradi. Shu sababli ham o'zbek maxsus terminologiyasi ma’lum darajada barqarorlashgan barcha tillarda doimiy tartibga solib turiladi.

O'zbek maxsus terminologiyasini tartibga solish ma’lum terminologik me’yorlar asosida amalga oshiriladi. Shu sababdan terminologiya rivojida ma’lum bir sohalarga oid o'zbek maxsus terminologik lug’atlarini nashr qilib turish maqsadga muvofiqdir.

Tan olish kerakki, o'zbek maxsus terminologiyasi ma’lum bir taraqqiyot yo’lini bosib o’tmoqda.

Umuman, o’zbek terminologiyasi sohasida ishlar o’tgan asrning 50-yillarida O’zbekiston sobiq Ittifoq narkibidagi davrda, ya’ni 1931-1937 yillarda Til va terminologiya qo’mitasi, keyinchalik 1964 yildan boshlab O'zbekiston FA Til va adabiyot institute qoshidagi Terminologiya bo’limi boshchiligida olib borilgan.

1988 yildan 2004 yilgacha O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Respublika atamashunoslik qo’mitasi o'zbek tili Terminologiyasini tartibga solish va takomillashtirish bilan shug’ullanib kelgan.

Bugungi kunda dunyoda 6809 ta til mavjud. Sayyoramisda eng ko'p aholi so’zlashadigan til sifatida xitoy, ingliz wa ispan tillari tan olingan. 341 million kishi ingliz tilini ona tili sifatida tan oladi, biroq yana 350 million kishi bu tilni ikkinchi ona tili sifatida ko'rishini ma'lum qilgan.

Demak, til xalqni birlashtiradi, tarbiyalaydi, o'qitadi, urf-odat va an’analarini saqlaydi. Haykal qo‘yishga arzigulik tilimiz bor, biz bu haykalni avvalo, qalbimizda

unga bo‘lgan cheksiz hurmat orqali namoyon qilishimiz, so’ngra so‘zlayotgan so‘zlarimiz va qilayotgan amallarimiz bilan ona tilimiz qadrini yuksaltirishimiz lozim. Biz yoshlar ham xuddi buyuk bobokalonimiz Navoiydek, tilimiz qaddini hamisha sarbaland etmog‘imiz shart.

Tilimiz bilan bog‘liq muammolarning yechimi - ona tilimizni sevish, uni ardoqlash bilan bog‘liqdir. Shunday ekan, bir yoqadan bosh chiqarib, tilimiz himoyasi uchun birlashishimiz, ona tilimizning xalqaro miqiyosdagi obro'-etiborini yuksaltirish, uni milliy va umumbashariy omillar asosida taraqqiy etgan tillar safiga qo'shishda har birimiz tilimizga chuqur hurmat bilan yondashimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 2021 yil 1 noyabrgacha bo'lgan o'zgartish va qo'shimchalar bilan.

2. O‘zbekiston Respublikasining 21.10.1989 yildagi 3561-XI-son“O‘zbekiston respublikasining davlat tili to‘g‘risida”gi Qonuni. https://lex.uz/ru/docs/-109394

3. O‘zbekiston Respublikasining 1995-yil 21-dekabrdagi 167-I-son “O‘zbekiston Respublikasining davlat tili haqida”gi Qonunga o‘zgartishlar va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi Qonuni. https://lex.uz/ru/docs/-109394

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti 2019 yil 21 oktyabr PF-5850-son “O’zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish chora-tadbirlari tog’risida”gi Farmoni. https://lex.uz/docs/4561730

5. Adilova S., To‘xtamirzayev M. O‘zbek tili / Bakalavriatning barcha yo‘nalishlari rusiyzabon talabalari uchun o‘quv qo‘llanma. – T.: TDPU, 2007.

6. Mansurova G. O’zbek tili saboqlari. - T.: G'.G'ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 2000. - 93-b.

BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARINI QO‘LLASH

M.X.Jumaniyozova - UrDU
Boshlang‘ich ta’lim metodikasi dotsenti, f.f.n.
S.J.Saparova - UrDU magistri

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida yosh avlodni tarbiyalashning asosiy istiqbol va yo‘nalishlarni belgilab berilgan. Unda ta’limning ta’lim oluvchilarga chuqur nazariy bilim, malakalar va amaliy ko‘nikmalar berishga, shuningdek, ularning umumta’lim va kasbiy bilim, malaka hamda ko‘nikmalarini shakllantirishga, qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan tizimli jarayon ekanligi ko‘rsatilgan. [1]

Oliy Majlisga Murojaatnomasida O‘z R Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev shunday deydi: “Biz o‘z oldimizga mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug‘ maqsadni qo‘ygan ekanmiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug‘beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni yaratishimiz kerak. Bunda, avvalo, ta’lim va tarbiyani rivojlantirish, sog‘lom turmush tarzini qaror toptirish, ilm-fan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirish milliy g‘oyamizning asosiy ustunlari bo‘lib xizmat qilishi lozim”. [2]

Yangi O‘zbekistondagi ta’lim jarayoni jamiyat hayotining ustuvor yo‘nalishi bo‘lib, u yosh avlodni shakllantirish va muntazam rivojlantirish bilan bog‘liq bo‘lgan bir qator muhim vazifalarga yo‘naltirilgandir. Bugungi kunda ta’lim jarayoni oldiga qo‘yilgan talablardan biri zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash orqali samaradorlikni oshirish hisoblanadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarning ijodkorlik faoliyatini shaklllantirishda, ularning faolliklarini oshirishda ona tili darslarida qo‘llaniladigan zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o‘rni juda kattadir. Zero, ona tili ta’limi sohasiga zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlarni olib kirish va uni ta’lim mazmuniga singdirish, dars o‘tishning yangi – yangi usullarini topish Davlat ta’lim standartlari talablarini bajarishga zamin yaratadi. Inson shaxsini har tomonlama kamol toptirish, o‘sib kelayotgan yosh avlodga umuminsoniy va milliy qadriyatlarga hurmat tuyg‘usini uyg‘otishda milliy tilga, o‘z xalqining an’analariga iftihor hissini kamol toptirishda so‘z turkumlarini o‘rganishning o‘rni beqiyosdir.

Boshlang‘ich sinflarda “So‘z turkumlari” bo‘limini o‘rganishda “Aqliy hujum” metodidan foydalanish o‘quvchilarning keng va har tomonlama erkin fikr yuritish ko‘nikmalarini hosil qilishga yordam beradi. “Aqliy hujum” metodida quyidagi qoidalarga amal qilish talab etiladi:

1. O‘quvchilarni o‘rtaga tashlangan muammo doirasida fikr yuritishga undash, ularning mantiqiy fikrlarini bildirishga erishish.
2. Har bir o‘quvchi tomonidan bildirilayotgan fikrlarni rag‘batlantirib boorish.
3. Har bir o‘quvchining javobini doskaga yozib borish.
4. Aytilgan fikrlarga shu jarayonda tushuntirish berilmaydi.
5. Aytilgan fikrlarni muhokama qilishga va tanqid qilishga yo‘l qo‘yilmaydi.
6. Takliflar tugaguncha doskaga yozib borilaveradi. [4.67]

“Aqliy hujum” uchun tanlangan muammo butun sinf jamoasiga yakka tartibda bajarishga yoki juftliklarga ajratilib bajarishga, kichik guruhlar o‘rtasida bajarishga mo‘ljallanadi. “Aqliy hujum”da har qanday savol o‘rtaga tashlanavermaydi, u o‘quvchilarni fikrlashga undaydigan, masalaga turlicha yondashishni taqozo etadigan, keng fikr yuritish mumkin bo‘lgan savollar bo‘lishi kerak. 3-4-sinfda “So‘z turkumlari” bo‘limi o‘rganilayotganda quyidagi kabi savollardan foydalanish mumkin:

1. So‘zlar nima uchun turkumlarga bo‘linadi?
2. Ot qanday qo‘shimchalar bilan qo‘llanadi?
3. Sifat va ot turkumining o‘zaro qanday bog‘liqligi bor?
4. Ot bilan fe’lning o‘zaro qanday bog‘liqligi bor?
5. Fe’llardagi zamon qo‘shimchalari qanday ma’nolarni bildiradi?

So‘z turkumlarni o‘rganishda “Qora quti” metodidan ham foydalanish mumkin. Bunda o‘quvchilar juft bo‘lib ishlaydilar. Har bir juftlikka “ot, sifat, son, fe’l so‘z turkumlarning mohiyatini yorituvchi tayanch so‘zlar, raqamlar, belgilarni kartochkalarga qayd eting” topshirig‘i beriladi. Ular turli grammatik belgilar, sxemalar, raqamlar yozilgan kartochkalar tayyorlaydilar.

1-kartochka

Chiziqlar o‘rniga mos so‘zlar qo‘yib , gap tuzing. Tuzgan gapingizdagi so‘zlarning turkumini aniqlang. (Kartochkada chiziqlar beriladi.)

2-kartochka

Berilgan tayanch so‘zlar yordamida rasmdan foydalanib “Ikki do‘st” mavzusida hikoya tuzing.

3-kartochka

2, 2022, 4, 7, 8, 11 raqamlarini harfiy ifodalar bilan yozib, o‘zingizning hayotingiz bilan bog‘liq matn tuzing va yozing.

So‘z turkumlarini o‘rganishda “Beshinchisi (oltinchisi, yettinchisi) ortiqcha” metodidan ham foydalanish mumkin. O‘quvchilarga bir turkumdagi so‘zlar ichiga boshqa turkumga doir so‘zlar aralashtirib beriladi. O‘quvchilar ular ichidan boshqa turkumdagi so‘zlarni ajatib olishdi va nima uchun ajratib olish sababini izohlab berishadi. Beriladigan topshiriqlardan namunalar keltiramiz:

Otlar ichidan ortiqchasini ajrat

Daraxt, suv, osmon, ko‘k, mard, kamalak, yomg‘r, tiniq.

Sifatlar ichidan ortiqchasi ajrat

Baland, keng, choynak, piyola, tor, katta, past, kapkir, kichik.

Fe’llar ichidan ortiqchasini ajrat

Yuvundi, tebrandi, yugurdi, dutor, rubob, charchadi, yangradi .

Boshlang‘ich sinflarda so‘z turkumlarini o‘rganishda “Omadli eshiklar” o‘yin metodini ham qo‘llash mumkin.

“Omadli eshiklar” o‘yini. Vatmanga uchta eshik chiziladi. Sinf o‘quvchilari guruhga bo‘linadi. 1-eshikka 2 ta savol, 2-eshikda 3 ta savol, 3-eshikda 4 ta savol bo‘ladi.

Eshik uchun savollar:

1. Kim? so‘rog‘iga javob bo‘ladigan so‘zlarni toping.

Mushuk, kuchuk, Noila, daftar, Buxoro, kitob.

2. Ko‘plikdagi otlarni toping.

Bizlar, chizg‘ich, televizor, gulzor, boshoq.

Savollarga to‘g‘ri javob bergan guruh 2-eshikka yuzlanadi.

2-eshik uchun savollar:

1. Nima? so‘rog‘iga javob bo‘lgan so‘zlarni toping.

Bog‘bon, qalam, Zulfiya, qalamdon.

2. Bosh harf bilan yoziladigan so‘zlarni toping.

shahar, Andijon, shifokor, akmal, duradgor.

3. Birlikdagi otlarni toping.

Olchazor, behilar, shahar, qizlar, kitobcha va hakozo.

Xulosa qilib aytganda, yuqoridagi kabi ilg‘or texnolo‘giyalarning interfaol usullarini boshlang‘ich sinf ona tili darslari qo‘llash dars samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni// Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020-y., 03/20/637/1313-son

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi.- https://president.uz/uz/lists/view/4057

3. Qosimova K., Matchonov S. , G‘ulomova X., Yo‘ldasheva Sh., Sariev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. –Toshkent: “Nosir”, 2009.

4. Farberman B.Y. Ilg‘or pedagogik texnologiyalar. - Toshkent: Fan, 2000.

МАКТАБГАЧАКАТТА ЁШДАГИ БОЛАЛАРДА ЎЗ-ЎЗИНИ АДЕКВАТ БАҲОЛАШ ДАРАЖАЛАРИ

Ж.У.Шараповна - Мактабгача таълим ташкилотлари директор ва мутахассисларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш институти мустақил тадқиқотчиси

Жаҳон таълим ва илмий-тадқиқот муассасаларида индивидуал ёндашув асосида мактабгача ёшдаги болаларда ўз-ўзини баҳолаш қобилиятини ривожлантириш, педагоглар, психологлар ва ота-оналар ҳамкорликда болаларда ўз-ўзини баҳолаш қобилиятини ривожлантириш билан боғлиқ чора-тадбирларни тизимли тарзда ташкил этиш механизмларини такомиллаштириш, ривожланаётган мактабгача ёшдаги болаларнинг ижобий ҳаракат траекторияларини шакллантириш бўйича илмий тадқиқотлар олиб борилмоқда. Шу билан бирга мактабгача ёшдаги болаларга шахсга йўналтирилган таълим, индивидуал ва дифференциал ёндашувлар асосида уларнинг ҳар томонлама ривожланишлари эришиш, оила ва мактабагча таълим ташкилоти педагогик ҳамкорлигини ислоҳ қилиш, бу борада педагогларнинг фаолиятини такомиллаштириш бўйича илмий тадқиқотларга алоҳида эътибор берилмоқда.

Мактабгача катта ёш даврида шаклланган шахснинг ўз-ўзини муносиб баҳолаши узоқ вақт давомида сақланиб қолади, бу унинг адекватлиги ва ижобийлиги бузилган тақдирда ўзгариши учун баъзи шарт-шароитларни яратишга имкон беради. Адекват ўз-ўзини баҳолаш, яъни субъектнинг ўзига нисбатан аниқ, барқарор муносабатини шакллантириш жараёни таълим, тарбия ва ривожланиш муаммолари билан бевосита боғлиқ.

Педагогика энциклопедиясида “**Адекватлик** (лотинча adaeguatus – тенглашган, мос, айнан бир, ўхшаш) – билиш назариясида нарса ва ҳодисаларнинг хосса ва алоқаларини уларнинг объектив мазмунига мувофиқ тарзда танлаш” тарзида талқин қилинган. Инсон онги объектив борлиқни ижтимоий амалиёт асосида адекват акс эттира боради.Адекватлик даражаси, яъни объектни акс эттиришнинг аниқлиги, чуқурлиги ва тўлалиги ҳақидаги масала нисбий ва абсолют ҳақиқатлар билан билимнинг тўғрилиги, мезони ўртасидаги ўзаро муносабат муаммосига боғлиқ.

Мактабгача катта 5-6 ёшдаги бола катталарнинг таъсирига нисбатан анча мустақил бўлади. Мазкур даврга келиб унинг бошқалар билан муносабатлари кенгаяди ва мураккаблашади. Бу ўз-ўзини янада тўлиқ ва чуқур англаш ва уни қадрлаш имконини беради.

Бола ижтимоий муносабатлар ва бошқаларнинг баҳолари таъсири остида ривожланади. Бола томонидан ўзлаштирилган ҳар бир янги тажриба, янги билим, кўникма бошқалар томонидан баҳоланади. Натижада болада ўз ҳаракатларига баҳо бериш, ўзи англаган ҳақиқатнинг тўғри ёки нотўғрилигини мустаҳкамлаш эҳтиёжи таркиб топа бошлайди.

Мактабгача катта ёшдаги болаларда мустақил равишда ўз-ўзини баҳолаш ўз имиджининг элементлари билан боғлиқ ҳолда ташқи баҳолашда пайдо бўлади. Бу болада ўзига хос тан олиш жараёни бўлиб, ўзи ҳақидаги ғояларнинг беқарорлигига барҳам беради.

Мактабгача катта ёшдаги бола шахсиятининг ривожланишидаги сезиларли ўзгариш бу бошқа шахснинг субъект баҳосидан унинг шахсий хусусиятлари ва ўзининг ички ҳолатини баҳолашга ўтишидир.

Кузатишлар ва мактабгача катта ёшдаги болаларнинг тенгдошларига берган баҳоловчи мулоҳазалари ҳеч қандай индивидуал, характерли хусусиятларни ажратмасликлари билан амалга ошади. Уларнинг баҳоси умумий, ажратилмаган характерга эга бўлади. Масалан, “яхши”, “ёмон”, “ақлли”, “тентак”.

Мактабгача катта ёшдаги болаларда ўз-ўзини баҳолашнинг мазмуни ўзига хос хусусиятлари, фазилатлари ва имкониятларини акс эттиришни ўз ичига олади. Ўз-ўзини объектив баҳолаш тажрибаси боланинг мажозий фаолият тажрибаси, катталар ва тенгдошлар билан алоқаси туфайли аста-секин тўпланади.

Мактабгача катта ёшдаги болаларда ўз-ўзини баҳолаш ва ўз-ўзини англаш ахлоқий-ҳиссий хусусиятга эга. Атрофдаги катталар орасида энг ёрқин ижобий баҳони ўзаро ҳурмат, ишонч, меҳрни ҳис қиладиган болалар олади. Ҳар хил фаолият турларида мактабгача катта ёшдаги боланинг ўз-ўзини баҳолашини таққослаш натижасида унинг объективлигини кўриш мумкин (“ўзини юқори баҳолаш”, “адекват баҳолаш”, “ўзини паст баҳолаш”).

Мактабгачакатта ёшдаги болаларда ўз-ўзини баҳолашнинг учта даражаси аниқланган:

Биринчи даража (энг юқори). Энг юқори даража боланинг реал ўз-ўзинибаҳолаши билан тавсифланади: боланинг ўз хусусиятларини билиш бўйича ўз-ўзини баҳолашни асослашда асосий йўналиши; боланинг баҳоланган фазилатлари амалга ошириладиган вазиятларни умумлаштириш қобилиятининг мавжудлиги; ички шароитлар туфайли тасодифий атрибут; ўз-ўзини баҳолаш мулоҳазаларининг чуқур ва кўп қиррали мазмуни ва улардан асосан муаммоли шаклларда фойдаланиш.

Иккинчи даража (ўртача). Ўртача даража қуйидагилар билан тавсифланади: адекват ўз-ўзини баҳолашнинг номувофиқ намоён бўлиши; боланинг ўз-ўзини баҳолашда асосан бошқаларнинг фикрига йўналтирилиши, нисбатан тор мазмундаги ўз-ўзини баҳолаш мулоҳазалари мавжудлиги ва уларни муаммоли шаклларда амалга ошириш.

Учинчи даража (паст). Паст даража қуйидагилар билан ажралиб туради: боланинг ўз-ўзини баҳолашининг устунлиги; унинг ҳиссий афзалликларини асослаш ва аниқ далилларни таҳлил қилиш орқали ўз-ўзини баҳолашнинг тасдиқланмаганлиги, субъектив равишда назорат қилиб бўлмайдиган шароитлар туфайли тасодифий боғланиш, ўз-ўзини баҳолаш мулоҳазаларининг саёз мазмуни ва улардан асосан шунчаки тарзда фойдаланиш.

Ўз-ўзини баҳолаш шахсий шаклланиш жараёни бўлиб, ўзига хос ривожланишнинг муайян босқичларидан ўтади. Объектив ўз-ўзини баҳолашни ривожлантириш учун манба ва ҳаракатлантирувчи куч бўлган асосий қарама-қаршилик ўзи ҳақидаги ғоялари ва бошқа одамлар томонидан маъқуллаш ёки рағбатлантириш, муваффақият ёки муваффақиятсизлик белгилари шаклида келиб чиқадиган ўз-ўзини баҳолаш ўртасидаги қарама-қаршиликларни ўзида

мужассамлаштиради. Улар, ўз навбатида, шахс олдига янги мақсад ва вазифалар қўяди, юқори даражадаги янги эҳтиёжларнинг пайдо бўлишини белгилайди ва шунинг учун ривожланувчи функцияни бажаради.

Умуман олганда, ўз-ўзини адекват баҳолаш механизмини қуйидагича ифодалаш мумкин: ўз-ўзини билиш ташқи дунё, бошқа одамлар, уларнинг муносабатлари ва бошқалар билан ўз муносабатларини билишдан келиб чиқади. Ўз-ўзини англашнинг дастлабки босқичларида ўз хатти-ҳаракатларининг фақат ташқи, кўринадиган томони амалга оширилади. Кейинчалик ўз-ўзини билиш соҳасига аста-секин ҳиссиётлар, қизиқишлар, интилишлар, турли мотивлар тизими ва бошқалар киради. Бошқа одамларнинг хусусиятларини, уларнинг фаолияти ва хулқ-атворидаги ташқи кўринишларини, бошқаларнинг ўзига бўлган муносабатини билган ҳолда, шахс объектив билишнинг ушбу индивидуал томонларини шарҳлайди ва ўзаро боғлайди, бунинг натижасида у ўзини баҳолашни шакллантиради.

Шундай қилиб, ўз-ўзини баҳолаш ўз-ўзини англашнинг ўзига хос натижаси бўлиб, шахс ривожланишининг маълум бир босқичида унинг шаклланиш даражасини акс эттиради.

ЎҚУВЧИЛАР ТАФАККУРИГА ЁШ ИНҚИРОЗЛАРИНИНГ ТАЪСИРИ

М.М.Джолымбетова - Психология кафедраси катта ўқитувчиси
Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти

Ҳар бир ёш даври психик тараққиётнинг махсус босқичидир ва бола тараққиётининг маълум босқичида шахс структурасидаги ўзига хосликлар мажмуини ташкил этадиган ўзгаришлар тўплами билан характерланади. Л.С.Выготский ёшни тараққиётнинг маълум даври деб қараган. Унинг фикрича, бир ёш даврдан бошқасига ўтганда илгариги ёш даврида мавжуд бўлмаган янги нарса пайдо бўлади, тараққиётнинг бориши ўзгаради ва қайта қурилади. Ёш хусусиятлари кўп шароитлар мажмуи билан белгиланади. Уларга хаётнинг маълум босқичида болага қуйиладиган талаблар системаси ҳам, муносабатлар ҳам, у эгаллайдиган фаолият ва билимлар типи ҳам бу билимларни ўзлаштириш усуллари ҳам киради. Ёшнинг хусусиятини белгилайдиган шароитлар мазмунига бола жисмоний тараққиётининг ҳар хил томонлари хусусиятлари ҳам киради. Шундай қилиб, ёш даври ҳаёт шароитлари ва тараққиётнинг маълум даврида болага қуйиладиган талаблар хусусиятлари ва унинг атрофдагилар билан муносабатлари, бола шахси психологик тузилишидаги тараққиёт даражаси билан унинг тафаккури ва билимлари тараққиёти даражаси ҳамда маълум физиологик хусусиятлар мажмуи билан характерланади.[3, 257]

Асосан, мактабгача даврдан - кичик мактаб даврига ўтган болаларда атрофдагиларга муносабат тараққиёт даражаси билан билимлар, усуллар, қобилият тараққиёти даражаси ўртасидаги алоқа билан ажралиб туради. Бола худди шундай муносабатлар системаси сифатида маълум малакаларни эгаллайди. Бундай инқироз даврида И.П.Павловнинг ёзишича; "Нутқ

органларидан бош мия пўстига ўтувчи махсус кинестезик қўзғалишлар, иккинчи сигналлардир ва у сигналларнинг сигналидир. Улар воқеликдан, мавҳумлашишдан иборат бўлиб, умумлаштиришни тақозо қилади, бинобарин улар бизнинг ортиқча махсус инсоний, юксак тафаккуримиздир..." [2,64]

Иккинчи сигнал боғланишлари нарса ва ҳодисалар ўртасидаги турлича муносабатларни акс эттирувчи анча мураккаб система бўлиб, улар шуниси билан сезгилардан, идрок ва хотирадан фарқ қилади. Тафаккур жараёнида иккала сигнал системаси бир-бири билан чамбарчас боғланиб кетади. Иккинчи сигнал системаси теварак-атрофдаги оламни яхшироқ билиб олиш имконини беради. Бунинг учун муайян реал маъносини йўқотган, одам уларни қандайдир конкрет буюмлар ва ҳодисалар билан боғлай олмайдиган сўзлар воқеликнинг сигналлари бўла олмай қолади. Тафаккур ҳар иккала сигнал системасида ҳам иштирок этади, лекин иккинчи сигнал системаси етакчи ўрин эгаллаган тақдирдагина нормал ишлайди, чунки сўз ўз мазмунига кўра жуда бой сигнал бўлиб, мавҳумлик ва умумлаштириш жараёнлари билан боғланиб кетади. Сўнгра атрофдагилар билан муносабат усуллари ҳам ўзгаради. Бу эса психик тараққиётнинг кейинги босқич шароитини ўзгартиради. Бундай вазият кичик мактаб давридан ўсмирлик даврига ўтишда ҳам вужудга келади. Бунда олдинги тараққиёт ютуқлари мажмуи бола хаёт шароитлари ўзгариши боланинг атрофдагилар билан муносабат усулларининг ўзгаришига олиб келади.

Кейинги йилларда болалар ва мактаб ўқувчиларининг жисмоний ва психик ривожланишида акселерация (лотинча - «тезланиш») ҳодисаси рўй бермоқда. Олимлар акселерация ҳодисасининг ҳам биологик, ҳам ижтимоий сабабларини кўрсатмоқда:

Биринчидан, биологик сабаблари оз миқдордаги ионлашган нурларнинг ва радио тўлқинларининг таъсири қишлоқ хўжалиги ва медицинада ўсиш ва ривожланишни, стимуллаштирувчи биологик фаол моддаларнинг қўлланилиши, инсон озуқасида ҳайвон оқсил моддалари миқдорининг ошиши.

Иккинчидан, ижтимоий сабаблари - ҳаёт типининг кучайиши, ҳаёт тонусининг ортиши, телевидения, радио ва телефон орқали болалик чоғидан бошлаб миясига йиғиладиган ғоя кўп миқдордаги информациялар, маълумот оқимининг таъсиридан иборатдир.[1,77]

Шуни ҳам айтиб ўтиш керакки, нарса ва ҳодисалар ўртасидаги сабаб – натижа боғланишларни ҳамда ўзгариш ва тараққиёт қонуниятларини билганлигимиз сабабли биз ҳозирги пайтда бўлмаган, лекин келажакда бўлиши мумкин бўлган нарса ва ҳодисаларни олдиндан айтиб бера оламиз. Бунга ҳам фақатгина тафаккур воситаси орқали эришиш мумкин. Ана шунинг учун тафаккур қилиш бир қанча операциялардан, яъни таққослаш, анализ ва синтез, абстракциялаш ҳамда умумлаштириш жараёнларидан ташкил топади. Таққослаш шундай бир ақлий операциясидирки, бунда бир фикрдан иккита нарсани таққослаб, улар ўртасида ўхшашлик ёки фарқ борлигини аниқлаймиз. Воқеликни чуқурроқ ва атрофлича акс эттириш учун бир-бирига жуда ўхшаш нарсаларнинг фарқини топа билиш ва шунинг билан бирга бир- биридан кескин фарқ қиладиган нарсалар ўртасида ўхшашликни топа билиш қобилияти жуда ҳам катта аҳамиятга эгадир.

Бу давр одатда кичик мактаб даври ёки бошланғич мактаб даврига тўғри келади. Бу даврнинг аҳамиятли томони шундаки, боланинг боғча ёши даврида тўплаган шахсий тажрибаси, тил бойлиги, билиш имкониятлари энди тартибга туша бошлайди, у ҳам интеллектуал, ҳам ахлоқан, ҳам ижтимоий томондан ривожланиб, улғая бошлайди.

Женевалик психолог Жан Пиаженинг маълумотларига кўра, 6 – 7 ёшли боланинг интеллектуал салоҳиятида кескин бурилишлар рўй беради. Унинг тафаккури анча яхши бўлиб, маълум тизимга, тартибга тушади, энди у кўпроқ ўзи хоҳлаган нарсаларни хотирада олиб қоладиган бўлиб боради. Шунинг учун ҳам улар баъзан ота-оналари ўйланиб қоладиган мавҳум математик вазифаларни ҳам ўқитувчи ўргатгандай тезда ечадиган бўлиб боради, ҳар хил эртакларни эшитиб юрган бола энди реал ташқи оламни, унинг қандай бор бўлса, шундай мавжуд хусусиятлари доирасида идрок қилиб, англай бошлайди.

Бошланғич мактабда ўқиётган бола учун шахсий ютуқлари – ўқишда, спортда, болалар орасидаги нуфузи ва обрўси катта аҳамият касб эта боради. Бу даврда болалар ўзларининг қайси жинсга тааллуқли эканлигини теран англаб, мактабда „ўғил болалар” ва „қиз болалар” гуруҳи шаклланади.

Болалик ёшида тафаккурнинг ривожланиши бир қанча кетма-кет босқичларидан ўтади, бу босқичлар бир-бири билан маҳкам боғланган бўлади ва шунинг учун уларни қатъий чегаралаб қўйиш мумкин эмас.

Мактабга тайёргарлик давридаги ривожланишнинг сўнгги босқичида яққол образли ва нутқий тафаккур устунлик қила бошлайди, бу вақтда болалар тарбиячиларни, ота-оналарни ва катта ёшдагиларни ҳамма нарсани билгувчи деб қараб, кўп саволлар билан мурожаат қила бошлайди, яъни бола ўз хаёлида мактабга тайёргарлик кўра бошлайди. Болада муҳокама юритиш қобилияти унинг ўз тажрибаси доирасида пайдо бўлади. Масалан, «Менга ручка, китоб, дафтар оберинг!», «Мактабга боришимга бир ой қолди», «Не учун мактабга бориш керак?», «Ойижон нега форма кийишади?», «Нимага эрта туриш керак?», «Нима учун?», «Қандай?», «Нега?» - каби саволлар билан ўзини руҳан мактабга тайёрлаб боради.

Мактаб таълимининг бошланиши билан болаларда мантикий тафаккур мактабга қадар бўлгандан тезроқ ривожлана бошлайди, бу тафаккур жараёнида бола тушунчалар ёрдамида иш кўради. Аввалига тушунчали тафаккур конкрет предметлар ва ҳодисалар билан мустаҳкам боғланган бўлади, лекин секин-аста кичик ёшдаги ўқувчиларда конкрет нарсадан мавҳумлаштириш, умумлашмалар қилиш ва маълум даражада мавҳум хулосалар чиқариш кўникмаси вужудга келади.

Ўқишнинг бошларида болага кўпгина ҳодисаларнинг сабабли бошланишлари тушунарли бўлади, бироқ бу тушуниш баъзан унинг унчалик кўп бўлмаган шахсий тажрибаси доирасидан ташқарига чиқади.

Шунинг учун, ўқитувчи болаларни янги билимлардан хабардор қилиши, уларнинг билим доираларини кенгайтириш, нутқларини такомиллаштириб бориш орқали уларнинг тафаккурни ҳам ўстиради. Болалар дастлаб бу ишни ўқитувчининг бевосита раҳбарлигида, сўнгра эса мустақил равишда ҳам бажарадилар. Таълимнинг дастлабки кунларидан бошлаб ўқитувчининг болани

фикрлашга ўргатиши, тушунтиришга шошилмаслиги, балки ўқувчига ўзи ўйлаб кўришни таклиф этиши жуда муҳим. Бироқ ўқувчининг ўзи тушуна олмаган, битта ҳам тушунтирилмаган масалани қолдириб бўлмайди. Қуйи синфлардаёқ болаларни ўқув материалини тушуниб ва ўзлаштириб олишгагина ўргатмасдан, балки уларни қизиққан саволларига жавоб топишга ҳам ўргатиш керак.

АДАБИЁТЛАР:

1. Э.Ғозиев. Ёш даврлар психологияси. Тошкент, 1996.
2. Э.Ғозиев. Умумий психология. I-II том. Тошкент, 2002.
3. Ю.Б.Гиппенрейтер, В.Ф.Спирдонова, М.В.Фаликман, В.В.Петухова «Психология мышление» 2-е изд. Перераб.и.доп.-М.: АСТ: Астрель, 2008.-672с.

БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШ ВА ТАЪЛИМ ТАРАҚҚИЁТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАХОРИЖИЙ МАНБАЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ
(Атрофимиздаги олам фани мисолида)

Ш.С.Турсунова ,М.М.Тошмирзаева
Таълим ва тарбия назарияси ва методикаси
(Бошланғич таълим) йўналиши магистрантлари,
Наманган давлат университети,Наманган шаҳри

Хориж тажрибаларидан маълумки, шахснингонг ва дунёқарашига нисбатан ижобий муносабатни шакллантириш, жамият аъзоларининг экологик онг шакллантириш, унга бўлган қизиқишларини таҳлилий ўрганиш муаммоси етакчи давлатлар амалиётида муҳим аҳамият касб этганлигини кўрсатди.Назарий таҳлил натижасида соҳа бўйича етакчи хорижий давлатлар амалиётида қуйидаги жиҳатлар устувор эканлигига аниқланди.Жумладан, АҚШ, Буюк Британия, Франция, Финландия, Норвегия, Япония, Россия ФР ва бошқаларда бошланғич мактаблардан бошлаб табиий фанлар кесимида билим ва малака ҳамда маданиятини шакллантириш (ривожлантириш) давлат сиёсати даражасида ҳал этиладиган, шахс камолотида муҳим аҳамият касб этувчи масала саналади.

Таълим бу-камбағилликка қарши курашадиган самарали қурол ҳисобланиб, инсонларнинг ҳаётини сақлаб қолиш, турмуш тарзини яхшилаш учун имкон ҳадя этади.Дунё тажрибаси шуни кўрсатадики, ривожланган давлатлардаги таълим тизимини ўрганиш,тажриба методларидан самарали фойдаланиш давр талаби ҳисобланади.Ўтказилган тадқиқотларнинг натижадорлигидан келиб чиқиб, табиий фанларнинг малака талабларини кўриб чиқиш ва янги нашрини амалиётга тақдим этиш лозим.

Бразилянинг Рио-Де-Жанеро шаҳрида1992 йилда ўтказилган БМТ ни “Атроф муҳит ва ривожланиш масаласи”га бағишланган анжумандатабиат, атроф муҳитни барқарорлигини таъминлаш,халқаро ҳамкорликни ривожлантиришга иқтисодий тараққиётни таъминлашда ягона йўналиш эканлиги белгиланди.Ўзбекистон Республикаси халқаро программа ва лойиҳаларга қўшилиши табиатни асраш соҳасидаги конвенцияга мувофиқ

республикани атроф муҳитни сақлаш ва яхшилаш, барқарор ривожланишга эришиш бутун дунё қўшилишига имкон туғдирди.

Ўзбекистон мустақилликка эришгандан сўнг кўп вақт ўтмай, 1992 йилда Бирлашган Миллатлар ташкилоти аъзоси бўлди ва унинг қатор дастурлари ҳамда махсус ташкилотлари билан ҳамкорлик қила бошлади, жумладан, табиатни асраш ва муҳофаза қилиш бўйича Бирлашган Миллатлар ташкилоти дастури (ЮНЕП), Бирлашган Миллатлар ташкилоти ривожланиш дастури (ПРООН), таълим, фан ва маданият масалалари бўйича Бирлашган Миллатлар ташкилоти (ЮНЕСКО),Бирлашган Миллатлар ташкилоти Европа иқтисодий комиссияси (ЕЭК БМТ) ва Осиё ва Тинч океан учун иқтисодий ва ижтимоий комиссия (ЭСКАТО).

Миллий сиёсатни ва халқаро ҳамкорликнинг асосий йўналишларини шакллантиришда табиатни асраш, муҳофазага муҳтож ҳудудларнинг имкониятларини сақлаб қолишга асосланади.Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги билан Ўзбекистон минтақавий интеграция масалалари ҳамкорликни алоҳида МДҲ аъзолари билан икки томонлама келишувлар асосида (Россия Федерацияси, Украина) ҳамда МДҲ ижрочи қўмитаси ёрдамчи органи ҳисобланган давлатлараро кенгаш билан амалга оширади. 2000 йилда тайёрланган ва давлатлар раҳбарлари томонидан имзоланган 2025 йилгача даврда МДҲ ривожланиши бўйича ҳаракатлар дастурида атроф-муҳитни қўриқлаш бўйича тадбирлар кўзда тутилган.

Евроосиё иқтисодий Ҳамкорлиги 2006 йилда қилган мъарузасида,Евроосиё иқтисодий ҳамкорлик,парламентнинг хукуматлараро йиғилишини ўтказиш юзасидан Ўзбекистон Республикасининг Парламенти таклиф этган табиатдан фойдаланиш сиёсатининг доимий комиссияси ташкил этилди. Икки томонлама ҳамкорлик фаолиятини қуйидаги мамлакатлар мисолида кўришимиз мумкин.Минтақавий ҳамкорлик Ўзбекистон 1992 йилдан бери ЭСКАТО аъзоси ҳисобланади.Ўзбекистон ЭСКАТО билан асосан кадрлар тайёрлаш масалалари бўйича ҳамкорлик қилади, шу жумладан Япония ва Корея халқаро ҳамкорлик агентлиги йўналиши бўйича ҳамда Ҳиндистон минтақавий ўқув марказлари (жуғрофий ахборот тизими (ЖАТ)), Хитой (чиқиндилар), Малайзия ва Тайланд (табиат бошқаруви) [1;44-б.].

Ўзбекистон таркибида қуйидаги ўнта давлат бўлган ижтимоий ва иқтисодий ривожланиш бўйича минтақавий давлатлараро ташкилот, иқтисодий ҳамкорлик ташкилоти (ЭКО) аъзосидир: Озарбайжон,Польша, Афғонистон,Қозоғистон,Покистон,Тожикистон, Туркманистон, Туркия ва Ўзбекистон давлатлари таркиб аъзоси ҳисобланади. ЭКОда атроф-муҳитни қўриқлаш соҳасидаги ҳамкорлик масалалари билан энергетика, табиий минерал ресурслар ва атроф-муҳит бўйича шуғулланади.ЭКО ЭСКА-251маърузада Ўзбекистон ҳам табиатни ҳозирги холати ва табиий манбалардан фойдаланиш тўғрисида яқин ҳамкорлик қилади.Чехиялик машҳур педагог Я.А.Коменский фикрича, инсон табиатнинг энг гўзал мавжудотидир. Инсон табиатга эргашиб, ҳамма нарсани билиб олиши мумкин.Ўзининг “Буюк дидактика”, “Тиллар фанларнинг очиқ эшиги”,“Фалақиёт”,“Оналар мактаби”,“Тинчлик фариштаси” асарларида ўзининг муҳим педагогик ғояларини ифодалаган [2;16-б.].

Педагогика соҳасининг асосчиларидан ҳисобланган Я.А.Коменский фикрига кўра умумий ўрта таълим мактабларнинг ўқувчиларини ғоялар мажмуасини етказиш давомийлиги табиатда такрорланадиган тўрт фаслга қиёсланган:“Оналар мактаби” хушбўй ўсимликлар, ғунча ва гулларга бурканган ажойиб баҳорни эслатади;“Она тили” мактаби ёзга ва айрим эрта пишган меваларга ўхшайди;“Гимназия”да далалар, боғ ва теракзорлардаги мўл ҳосилни йиғиб уни, ақл хазинасига жойлаётган куз фаслини эслатади;Я.А.Коменский “Оналар мактаби”даги 6-7 ёшли ўқувчиларда табиий фанларни шакллантириш учун қуйидаги билим ва кўникмаларни олишни тавсия этган.

Коменский томонидан ҳар-бир кузатилаётган воқеаликни табиатга боғлаб тушунтирган. У бошланғич синф ўқувчиларида диққатини жалб этиш китобларнинг номини қизиқарли номлаб, мазмунини тўлиқ ифодалаб берган. Унинг айтишича, бу соҳада мавжуд нарсалардан энг чиройлиси боғнинг турли манзараларидан намуна олишдир.Жумладан, бошланғич синфларнинг 1-синфлар учун мўлжалланган китобда “Гунафша жўяги”,2-синфда “Атиргул тупи”,3-синф учун “Истироҳат боғи” деб номлаш мумкин эмас. Умумтаълим мактаб ўқувчиларини тарбиялашда табиатнинг ўзига хос хусусиятлари ва аҳамиятини бошқа асарларида ҳам ёритиб берган.

И.Г.Песталосси 1746-йилда швейцариялик педагог олим ўзининг замонасининг машҳур педагоги бўлган. Унинг фикрлари ҳалигача педагогика соҳасида қўлланилиб келиши билан характерланади. У “Кузатиш алифбоси”, “Сон тўғрисидаги кўрсатмали таълим”,“Оққуш қўшиғи” каби асарларни яратди.И.Г.Песталоссининг фикрича, болага берилаётган тарбия табиат билан уйғун бўлиши керак.У Я.А.Коменский, Жан Жак Руссоларнинг ушбу ғоясига амал қилди.“Инсоний кучларнинг ўсиши учун табиат қилаётган ҳаракатга ёрдам берилмаса,бу ҳаракатлар инсонларни ҳиссий хусусиятлардан секинлик билан қутқаради.Тўғри тарбия эса уларни, яъни барча инсоний кучларни ўстиришга ёрдам беради”[3;62-б.].И.Песталосси болаларнинг ақлий камолотини ўстирувчи қуйидаги дидактик қоидаларни олға суради:

- таълимнинг табиат билан уйғунлиги;
- оддийдан мураккабга йўналтириш;
- боланинг куч ва қобилиятига мослаштириш;
- кўргазмалилик;

И.Г.Песталосси таълим хусусий методикасининг асосини яратиб, табиатшунослик, атрофимиздаги олам, география, ўлкашунослик фанларидан элементар таълим бериш мазмунини асослаб берди ва бола тилини бойитиш учун география, тиббиёт фанларининг ҳам узвий равишда олиб борилиши ҳақида ҳам ўзининг тавсияларини амалиётга жорий қилган.

Рус миллий педагогикасининг асосчиси К.Д.Ушинский 1824-йили Россиянинг Тула шаҳрида туғилган бўлиб,“Болалар дунёси”,“Она тили”, “Муаллимлар учун қўлланма”асарларини ёзиб қолдирган. Ушинский бошланғич мактабдаги таълим мазмунини асослаб бериш билан бирга ундаги қонун-қоида, тартиб, метод ва воситаларини ҳам ишлаб чиқиб, дидактика фанига катта ҳисса қўшган. Бу эса ажойиб янгилик сифатида муҳим аҳамият касб этди. У энг аввало ўқитишни болалар меҳнати билан боғлашни тавсия қилди.Хориж давлатлардаги

мактабларида олиб борилаётган таълим-тарбияни ўрганиб, ўзининг “Педагогик адабиётнинг фойдаси”, “Бошланғич таълим методикаси”,“Она сўзи” асарларини ёзиб қолдирилган [3;64-б.].

Бошланғич синф ўқувчиларини табиат билан таништириш масалалари билан бир қатор педагог-олимлар,мутахассислар томонидан илмий тадқиқот ишлари олиб борилиб, амалиётда қўллаш учун янги методлар тавсия қилинган.

П.Г.Саморукова таҳрири остидаги “Мактаб ёшидаги болаларни табиат билан таништириш” ўқув қўлланмасида табиат билан таништириш методлари, воситалари,усуллари табиат бурчагини ташкил этиш каби маълумотлар муаллиф томонидан ёзиб қолдирилган [3;68-б.].

Табиатдаги воқеа ва ҳодисаларни ўқувчиларга етказишда педагок ходимнинг ўрни келажак авлодни баркамол инсон қилиб тарбиялаш ҳозирги куннинг долзарб масалаларидан биридир.Бу борада болаларни табиат билан таништириш муҳим ҳисобланади.Шунга кўра бошланғич синф ўқитувчилари олдида болаларда табиат гўзалликларини кўра билиш,уни севиш,табиатда юз бераётган воқеа, ҳодисалар ҳақида тўғри тушунчалар ҳосил қилиш, уларга экологик таълим - тарбия вазифаси муҳимлиги билан ажралиб туради

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1.Мамашокиров Н.С.Таълим тарбия метадологик масалари.-Тошкент:Нур,1993.-19б.

2.Толипова Ж.Модулли дарс.Бошланғич таълим учун методик қўлланма. -Тошкент:Ўқитувчи,№4-2001.-16б.

3.Хасанбоева О.,Жабборова Ҳ.,Нодирова З.Табиат билан таништириш методикаси.-Тошкент: Чўлпон, 2013.-6,62,64,68б.

ПЕДАГОГИК ИННОВАЦИЯ ВА ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТ-ТАЪЛИМ СИФАТИНИНИНГ КАФОЛАТИ

В.Б.Коптилеуова-Нукус ДПИ,
1- босқич магистранти

Ҳозиргивақтда «Инновациятушунчаси» жудакенгқўлланилмоқда. Инновация сўзи инглизча сўз бўлиб — «инновацион» янгилик киритиш деган маънони билдиради, яъни тизим ички тузилишини ўзгартириш, деб таърифланади. Инновация амалиёт ва назариянинг муҳим қисми бўлиб, ижтимоий- маданий объект сифатларини яхшилашга йўналтирилган ижтимоий субъектларнинг ҳаракат тизимидир. Инновациялар долзарб, муҳим аҳамиятга эга бўлиб, бир тизимда шаклланган янгича ёндашувлардир. Улар ташаббуслар ва янгиликлар асосида туғилиб, таълим мазмунини ривожлантириш учун истиқболли бўлади. Шунингдек, умуман таълим тизими ривожига ижобий таъсир кўрсатади. Инновация — маълум бир фаолият майдонидаги ёки ишлаб чиқаришдаги технология, шакл ва методлар, муаммони ечиш учун янгича ёндашув ёки янги технологик жараённи қўллаш, олдингидан анча муваффақиятга эришишига олиб келиши маълум бўлган охирги натижадир.

Бугун таълим тизимидаги инновацияларни қуйидагича таснифлаш мумкин: — фаолият йўналишига қараб (педагогик жараёндаги, бошқарувдаги) — киритилган ўзгаришларнинг тавсифига кўра (локал, модулли, тизимли) — келиб чиқиш манбаига кўра (шу жамоа учун ички ёки ташқаридан олинган) Инновациялар одатда бир неча муаммо кесишган пайтда вужудга келади ва умуман янги масалаларни ҳал қилади, педагогик жараённинг узлуксиз янгиланиб боришга олиб келади. «Янгиликларни жорий қилиш» тушунчаси бизнингча, янгилик, ҳам ана шу янгиликни амалиётга жорий этиш жараёнидир. Янгилик — бу алоҳида олинган шахс учун янги бўлган ғоядир, бу ғоя объектив равишда янги ёки янги эмаслиги аҳамият касб этмайди, биз уни вақт бўйича — янгилик очилган пайт ёки ундан биринчи марта фойдаланилган пайтда аниқлаймиз.

Янгиликни жорий қилиш предмет мазмунига кўра учта асосий гуруҳга бўлинади: 1) техник- технологик; 2) маҳсулий; 3) ижтимоий. Ўз навбатида буларга қуйидагилар киради: иқтисодий, ташкилий- бошқарув, хусусий-ижтимоий, ҳуқуқий. Таълим тизимидаги ҳар қандай янгилик инновация бўла олмайди. Шу сабабли «новация» ва «инновация» тушунчалари ўртасидаги асосий фарқларни кўрсатиб ўтиш зарур. Бунинг учун ислоҳот фаолиятининг аниқ шакли, мазмуни ва кўлами асос бўлиб хизмат қилади. Агар фаолият қисқа муддатли бўлса ва яхлит тизим хусусиятига эга бўлмаса, ўз олдига муайян тизимдаги фақат баъзи элементларини ўзгартиришни вазифа қилиб қўйган бўлса, у ҳолда биз новация билан мулоқот қилаётган бўламиз. Агар фаолият маълум концептуал ёндашув асосида амалга оширилаётган бўлса ва унинг натижаси ўша тизим ривожланишига ёки унинг принципиал ўзгаришига олиб келсагина инновация дея оламиз. Ҳар иккала тушунча мезонлари қуйидагича: инновация амалдаги назария доирасида амалга оширилади, кўлам ва вақт бўйича чегараланади, методлар янгиланади ва натижаси аввалги тизимни такомиллаштиради. Инновация эса тизимли, яхши ва давомли бўлади, маълум амалиётда янги фаолият тизимини лойиҳалайди, амалиёт субъектлари позицияларини тўла янгилайди. Бунда фаолиятнинг янги йўналишлари очилади, янги технологиялар яратилади, фаолиятнинг янги сифат натижаларига эришилади, натижада амалиётнинг ўзи ҳам янгиланади. Инновациянинг амалиётга киритилиши инновацион жараёнларда амалга оширилади.

Инновацион жараён деб — инновацион ўзгаришларга тайёргарлик кўриш ва уни амалга ошириш жараёнига айтилади. Инновацион жараён — бу педагогик янгиликлар, бу янгиликларнинг педагогик ҳамжамият томонидан ўзлаштирилиши ва улардан илмий асосда амалиётда самарали фойдаланишнинг ўзгариб борувчи яхлитлигидир. Таълим жараёнидаги инновацион ўзгаришлар, таълим тизимига ҳар қандай янгиликнинг киритилиши бевосита ўқитувчи фаолиятини янгилаш ва ўзгартириш орқали амалга оширилиши ҳам атрофлича ўрганилган.Инновацион фаолият — бу узлуксиз равишда янгиликлар асосида ишлаш бўлиб, у узоқ вақт давомида шаклланади ва такомиллашиб боради.

Ўқитувчи инновацион фаолияти хусусиятларини ўрганиб чиққан педагогик олимлар фикрларига таянган ҳолда, қуйидагиларни инновацион фаолиятнинг асосий белгилари деб ҳисоблаш мумкин: — ижодий фаолият фалсафасини

эгаллашга интилиш; — педагогик тадқиқот методларини эгаллаш; — муаллифлик концепцияларини яратиш қобилияти; — тажриба — синов ишларини режалаштириш ва амалга ошира олиш; — ўзидан бошқа тадқиқотчи — педагоглар тажрибаларини қўллай олиш; — ҳамкасблар билан ҳамкорлик; — фикр алмашиш ва методик ёрдам кўрсата олишлик; — зиддиятларнинг олдини олиш ва бартараф этиш; — янгиликларни излаб топиш ва уларни ўз шароитига мослаштириб бориш. Инновацион фаолият даврида янгиликлар, инновациялар, том маънода таълим жараёнига кириб келади. Шу сабабли таълим тизимидаги инновацияларни педагогик жараёнга киритиш 4 босқичда амалга оширилади: 1. Муаммоли таҳлил асосида аниқлаш. 2. Мўлжалланаётган таълим тизимини лойиҳалаш. 3. Ўзгаришлар ва янгиликларни режалаштириш. 4. Ўзгаришларни амалга ошириш.

Инновацион фаолиятга тайёрлашдан мақсад — ўқитувчининг янгиликка интилувчанлигини, мустақил ўз устида ишлаш кўникмаси ва малакасини шакллантириш, янги педагогик технологиялар, интерфаол методлардан фойдаланиб, дарс ва дарсдан ташқари машғулотларни ўтказиш малакасини такомиллаштиришдан иборат. Хулоса қилиб айтганда, инновацион фаолият — янги ижтимоий талаблар билан анъанавий меъёрларнинг мос келмаслиги ёхуд амалиётнинг янги шаклланаётган меъёрининг юзага келган меъёр билан тўқнашувчи натижасида вужудга келган қатор муаммоларни ечишга қаратилади. Инновациялар доимий равишда педагогик фаолиятга янгиликлар олиб кириш орқали таълим ривожига ҳисса қўшади, педагогик фаолиятга ижобий таъсир кўрсатади.Ўқитувчининг инновацион фаолияти бутун педагогик жамоани ҳаракатга келтирувчи, олға бошловчи, тараққий эттирувчи куч вазифасини бажаради ва таълим жараёнининг сифатини кафолатлайди.Шунинг учун ҳам инновацияни ҳар бир ўқитувчи тушуниб, ўқиб ва ўрганиб, ўзининг педагогик фаолиятига олиб кира олса, таълим стандартларида кўрсатилган меъёрий талаблар амалга ошади.Ўқитувчи инновация фаолиятга тайёр бўлиб, дарсга энг сўнгги янгиликларни олиб кириб, ўқувчига қизиқарли ва уни эҳтиёжига мос равишда ташкил этсагина, сифат ва самарадорликни кафолатлаши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ислом Каримов. Ўзбекистон мустақил тараққиёт йўлида. –Т.: «Ўзбекистон»,1994.

2. ИшмухамедовР., АбдуқодировА. Таълимда инновацион технологиялар. Т.,2008

ZAMONAVIY TA’LIM-TA’RBIYADA TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALAN ISHMOHIYATI

F.P.Mustafaeva Nukus DPI 3-bosqich talabasi

Hozirgi kunda har bir sohani hechqanday texnika va texnologiyalarsiz ko’zoldimizga keltirishimiz judayam qiyin, chunki har bir sohaning rivojlanishi uning taraqqiyoti zamon bilan hamnafas tarzda o’sib bormoqta. Bu borada esa albatta ta’lim-ta’rbiya jarayoniham alohida ta’kidlab o’tishimiz mumkin. Sababi barchamizga

ma’lumki keying yillarda dunyo bo’ylab online o’qitishtizimi, online o’qishga hujjat topshirish, imtihonlarda qatnashish kabibir-necha qulayliklar yaratilg’an bu o’zo’rnida zamon hohishi bo’lsa bochqa bir tarafdan esa zarurlik edi. Innovatsiyalar yangi ilmiy bilimlarni, qandaydir kashfiyotlar, ixtirolarni olishga qaratilgan tadqiqot faoliyatidan foydalanish orqali rivojlanadi. Bundan tashqari, innovatsiyalarning paydo bo'lishi loyihalash ishlarining natijasi bo'lishi mumkin, bunda mavjud ilmiy nazariyalar va tushunchalar asosida amaliy harakatlarni amalga oshirish imkoniyatlarini aks ettiruvchi instrumental va texnologik bilimlar ishlab chiqiladi. Shunday qilib, innovatsion loyihalar yaratiladi, bu esa keyinchalik yangi texnologiyalarning paydo bo'lishiga olib keladi. Ta`lim deganda shaxsning jismoniy va ma`naviy kamol topish jarayonini, uning ongli ravishda ayrim ibratli qiyofalarga yo’nalishi va tarixan maydonga kelib, ijtimoiy ongda ma`lum darajada erkin iz qoldirgan ijtimoiy namuna bo’lishga, har tamonlama barkamollikka intilish jarayonini tushinish mumkin. Ana shu tushunchaga ko’ra ta`lim butun jamiyat va shaxslar hayotining ajralmas jihati sifatida namayon bo’ladi va so’zning keng ma`nosidagi «tarbiya» tushunchasiga o’xshaydi.[1.43 b] Rivojlangan mamlakatlarda yangi pedagogik texnologiya asta-sekinlik bilan shakllanib. O'zbekiston Respublikasiga ham kirib kela boshladi. Yangi pedagogik texnologiya dars jarayonida talabalarni mustaqil fikrlash. crkin faoliyat yuritishga da'vat etadi. Pedagogik texnologiya asosida mashg'ulot o'tish. dars jarayonida zamonaviy texnik vositalar, kompyuterlar, videokompyuterli multimediya komplekslarini qo'llash. mustaqil ta'Iim olishda internetdan samarali foydalanish bilim. ko'nikma va malakalarni chuqur egallashga. o'qitish jarayonini jadallashtirishga olib keladi.[3.3 bet]Bizga yaxshi ma'lumki, tarbiya jarayoni uzoq muddatli, murakkab, uzluksiz bo‘lib, u o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Garchi zamonaviy ta'lim texnologiyasi o‘quvchining ta'lim jarayonidagi yetakchilik rolini yoqlayotgan bo‘lsa-da, tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchi asosiy mavqyeyini egallay olmaydi. Chunki unda xarakter, dunyoqarash yetarlicha shakllanmagan bo‘lib, u bu borada tarbiyachining yordamiga ehtiyoj sezadi. Shu bois tarbiya texnologiyasi mantiqiy hamda tarkibiy jihatdan ta'lim texnologiyasidan farq qiladi. Tarbiya texnologiyasi asosida tarbiyaviy jarayon yotadi. O‘quvchilar faoliyatni tashkil etuvchilar bo‘lib, ular tomonidan erishiladigan natijalarni rejalashtirish va unga erishish usullari, bu usullarni modellashtirish, ishlab chiqarilgan reja va modellarni ro‘yobga chiqarish, bu rejalarni amalga oshiruvchi shaxsning faoliyati va axloqini boshqarish kabilar hisoblanadi.

Tarbiya — tarbiyachi va tarbiyalanuvchi faoliyatlarini o‘z ichiga olgan ikki yoqlama jarayon. Tarbiyachilar — bilim va tarbiyaga ega bo‘lgan kishilar, tarbiyalanuvchilar — bilim va tajriba o‘rganuvchi yoshlardir. Ammo tarbiyalanuvchilar muayyan darajada aktiv faoliyat ko‘rsatmasalar tajriba va bilim o‘rgana olmaydilar.

Ta'lim tizimining hozirgi holati noan'anaviy ta'lim texnologiyalarining roli ortib borayotgani bilan tavsiflanadi. Talabalar tomonidan ularning yordami bilan bilimlarni o'zlashtirish an'anaviy texnologiyalarga qaraganda ancha tezdir. Ushbu texnologiyalar bilimlarni rivojlantirish, egallash va tarqatish xarakterini o'zgartiradi, o'rganilayotgan fanlarning mazmunini chuqurlashtirish va kengaytirish, uni tezda yangilash, samaraliroq o'qitish usullarini qo'llash, shuningdek, har bir kishi uchun ta'lim olish imkoniyatini sezilarli darajada kengaytirish imkonini beradi. Kompetensiyaga

asoslangan yondashuvga asoslangan uchinchi avlodning yangi davlat ta'lim standartlarini (FSES HPE) joriy etish talabaning tobora faol ishtirok etishi asosida bir qator fanlarni, shu jumladan sotsiologiyani o'qitish uslublarida sezilarli o'zgarishlarni nazarda tutadi.

"Texnologiya" yunoncha so'z bo'lib, "texnos" - mahorat, san'at, "logos"' - fan, ta'limot ma'nolarini anglatadi. •'Texnologiya" tushunchasi - tayyor mahsulot olish uchun ishlab chiqarish jarayonlarida qo'llaniladigan usul va metodlar majmui va shunday usul va metodlarni ishlab chiqaruvchi va takomillashtiruvchi fan sifatida ta'riflanadi. Ishlab chiqarish jarayonlarining tarkibiy qismi bo'lgan materiallarini qazib olish. tashish, saqlash va hokazolar ham texnologiya deyiladi. SHuningdek, texnololgiyaga ishlab chiqarish jarayonining tavsifi, ularni bajarish bo'yicha qo'llanmalar, tcxnik qoidalar va talablar, grafiklar ham kiradi. Sanoatda ishlab chiqarish sohasida yuzlab texnologik loyihalar yaratilgan. Agar texnik hujyatlar talablariga amal qilinsa, ishni kirn va qaerda bajarganidan qat'iy nazar, mahsulot sifati va natijasi kafolatlanadi.[3.12 b] Innovatsion ta'lim texnologiyasi - bu ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning hozirgi tendentsiyalariga eng mos keladigan ta'lim faoliyati uchun shart-sharoitlarni yaratish uchun mavjud usullar va vositalarni qandaydir yangi yoki sifat jihatidan yaxshilashni o'z ichiga olgan ta'lim faoliyatini tashkil etish metodologiyasidir.Ta'limdagi innovatsion faoliyat ta'lim sohasidagi innovatsiyalarning paydo bo'lishiga qaratilgan kompleks faoliyatni o'z ichiga oladi. Bu innovatsiyalar ta’lim jarayonini tashkil etishning usullari, ta’lim va tarbiya jarayonida foydalaniladigan resurslar, ilmiy nazariyalar va tushunchalar bo‘lishi mumkin.Ilmiy-texnika taraqqiyoti, yangi texnologik revyutsiya sharoitida muvaffaqiyatli faoliyat ko’rsata oladigan jamiyat a’zolarini yetishtirib berish, yosh avlodni kasb-hunarga yo’naltirish hamda o’rta ta’limning ko’p variantli uchinchi bosqichini joriy etish, ta’lim-tarbiya berishda eng ilg’or pedagogik vositalarni qo’llash, ta’limda tashabbuskorlik va ijodkorlikka keng yo’l ochish, uning eng maqul tizimlarini yaratish kabi chet el tajribalarini o’rganish maqsadga muvofiqdir. Bugingi kunda keng qo’lamdagi islohatlarni o’z boshidan kechirayotgan bizning ta’limimiz uchun bu katta ahamiyatga ega .[2.68 b]

So'nggi yillarda Respublikamizning taniqli pedagog olitnlari tomonidan o'quv jarayoniga pedagogik tcxnologiyani joriy etish bo'yicha samarali izlanishlar olib borilmoqda. Pedagogik texnologiya tushunchasi ilmiy maqolalarda, anjuman ma'ruzalarida, davriy nashrlarda o'z aksini topmoqda. Respublikamizning taniqli olimlari R.X.Jo'raev. U.N.Nishonaliev. N.S.Sayidaxmcdov. B.L.Faberman: Rossiva pedagogik olimlari B.P.Bespalko, M.V.KJarin, N.I'.Talizina, L.M.Fridman. V.Slastyonin. N.N.Mixaylov: Amerika. G'arbiy Evropa va boshqa davlatlar olimlari B.Blum, J.KerroI. Golbraynt. T.Sokomoto o'z ilmiy tadqiqotlarida "'pedagogik texnologiya" tushunchasining mohiyati va ahamivatini ochib bcrishga munosib hissa qo'shganlar. O'qitishga texnologik yondashish, ya'ni o'quv jarayonini ham ishlab chiqarish jarayoni kabi takrorlariuvchan xarakterga cga bo'Hshini ta'minlashga oid dastlabki izlanishlar asrimizning XX asrning 50 yillarida amerikalik pedagog olimlar tomonidan olib borilgan. Xususan, "ta'lim texnologiyasi" iborasi ham birinchi marta amerikalik olim B.Skiner tomonidan ishlatilgan. U "ta'lim texnologiyasi - psixologiya fani yutuqlarini pedagogik amaliyotda qo'llashdan iborat", deb ta'riflagan. Bu ta'rifga

asosan shuni ta'kidlash lozimki, hozirgi kunda "pedagogik texnologiya" tushunchasiga "yangi". "ilg'or". "progrcssiv" kabi so'zlarni qo'shib aytilish ham nisbiydir.[3.19 b] Ta'lim jarayonida multimedia vositalarini qo'llash pedagogik va psixologik nuqtai nazardan juda katta ahamiyatga ega. Bunda beriladigan materiallar chuqurroq o'zlashtiriladi, vaqtni tejash imkoniyatiga erishiladi, olingan bilimlar kishi xotirasida uzoq vaqt saqlanadi.Multimedia ma'nosi ("ko'p muhitlik") zamonaviy axborotlar texnologiyasi bo'lib, kompleks tushunchani anglatadi. Multimedia axborotning turli ko'rinishlari matn, jadval, grafik, nutq, animatsiya (multiplekalsiya), videotasvir, musiqa yordamida axborotni yig'ish, saqlash, qayta ishlash va uzatish vazifalarini bajaradi. Multimedia "inson-kompyuter" interfaol (dialog) ma'lumolning yangi takomiliashgan pog'onasi bo'lib, bunda foydalanuvchi juda keng va har tomonlama axborot oladi. Multimedia vositalaridan hordiq chiqarish, ta'lim olish, reklama kabi sohalarda ham foydalaniladi. Multimedia vositalari asosida taiaba, o'quvchilarga ta'lim berish va kadrlarni qayta tayyorlash hozirgi kunning dolzarb masalalaridan hisoblanadi. Multimedia — bu informatikaning dasturiy va texnikaviy vositalari asosida o'quv materiallarini o'quvchilarga etkazib berishning mujassamlashgan holdagi ko'rinishidir.[3.43 b]

Pedagogik texnologiya tushunchasining ta'rifi juda ko'p bo'lib, ular orasida YUNESKO tomonidan berilgan quyidagi ta'rif pedagogik texnoiogiyaning tub mohiyati va uning barcha jihatlarini ochib beradi: "Pedagogik texnologiya ta'lim shakllarini optimallashtirish uchun inson va texnika resurslarini hamda ularni o'zaro ta'sirini e'tiborga olgan holda o'qitish va bilimlarini o'zlashtirish jarayonini yaratish,qo'Ilash va aniqlashning tizimli metodidir". Ma'lumki. o'qitish metodikasi ko'p hollarda o'quv jarayonini tashkil etish va olib borishga oid tavsiyalar yig'indisidan iborat bo'lsa, pedagogik texnologiya bundan farqli o'laroq. birinchidan, yakuniy natijani kafolatlaydi, ikkinchidan esa bo'lajak o'quv jarayonini ham loyihalaydi.

Pedagogik texnologiya o'quv maqsadlarining aniq belgilanishi. yakuniy natijalarning kafolatlanishi o'quv jarayonining takrorlanuvchanligini ta'minlash va tezkor qaytaruvchi aloqaning mavjudligi bilan tavsiflanadi. Pedagogik texnologiyaning ushbu xossalari o'quv jarayonini jadallashtirishning asosiy omili hisoblanadi. Pedagogik texnologiyada o'qitish natijasi o'qituvchi shaxsidan ko'ra ko'proq talabaga, uning mustaqil o'qishiga bog'liq bo'ladi.Shuning uchun ham harqamday texnika va texnologiyalardan foydalanganimizda aslida uning mohiyatini yaxshiroq tushunishga harakat qilishimiz kerak.Zero biz yoshlar ertangi vatanimiz ravnaqi yo'lida fidoiy, ilm-fanga va uning rivojlanishi o'z hissamizni qo'shish maqsadida bir bo'lishimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Assistent-o’qituvchi Temirbekova A.O. PEDAGOGIKA NAZARIYASI fani bo`yicha o`quv-metodik majmuasi (bakalavriat bosqichi talabalari uchun)

Nukus-2012

2. Dots. Nurjanova R. «PEDAGOGIKATARIXI» fani bo`yicha o`quv uslubiy majmuasi (bakalavriat bosqichi talabalari uchun) NUKUS - 2012

3.Z. K. Ismailova R. S. Musaei A. A. Shoyusupova

O'QITISHNING ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARI TOSHKENT-20I1

O’QITISH JARAYONIDA TARBIYA METODLARIDAN FOYDALANISH

S.D.Mawlenbergenova Nukus DPI 3-bosqich talabasi

Maqsad, mazmun, shakl, metod va vositalar kabi tushunchalar tarbiya jarayonining mohiyatini ochib beradi.Biroq tarbiya mohiyatini yoritishda o’ziga xos ahamiyatga ega bo’lgan yana bir tushuncha ham mavjud,bu tarbiya metodlari tushunchasidir.Tarbiya metodi(yunoncha”metodos”-yo’l)tarbiya maqsadiga erishishning yo’li.

Tarbiya ahamiyatiga tatbiq etilganda, metodlar bu tarbiyalanuvchilarning ongi, tuyg’ulari, irodasi va xulqiga ta’sir etish usullaridir.

O’qitish jarayonida tarbiya metodlarining ahamiyati juda kata.Chunki,mana shu metodlardan foydalangan holda ta’lim va tarbiya jarayonini birgalikda olib boorish mumkin.Metodning ijobiy va salbiysi bo’lmaydi,tarbiya jarayonida ma’lum yo’lni yuqori darajadagi samarali va samarasiz deya baholash mumkin emas.Metodning samaradorligini u qo’llanilayotgan sharoit nuqtai nazaridan baholash mumkin.

Agar tarbiya metodlari bo’lmaganida ta’lim jarayonini to’g’ri amalga oshirish,o’qituvchi pedagogik qobiliyatini shakllantirish,tarbiyalovchi va tarbiyalanuvchi o’rtasida to’g’ri munosabatlarni yo’lga qo’yishning imkoniyati bo’lmasdi.

Har bir tarbiyalovchi ta’lim jarayonida yangi metod yaratishga harakat qiladi.Ammo,tarbiyaning mutlaqo yangi metodlarini yaratishga bironta tarbiyachining kuchi yetmaydi.Metodlarni takomillashtirish muammosi doimo mavjud,har bir tarbiyachi o’zining imkoniyatiga ko’ra uni hal qiladi,tarbiya jarayonining aniq shart-sharoitlariga mos ravishda o’zining xususiy qarashlarini ifoda etish asosida umumiy metodikani boyitadi.

Tarbiyaning mazmuni shaxsning shakllanishiga qo’yiluvchi ijtimoiy talablar mohiyatidan iborat.Unutmaslik kerakki,aynan bitta mazmun turli xil fikrlar bilan to’ldirilgan bo’lishi mumkin.Shuning uchun metodlarni umuman mazmun bilan emas,balki aniq fikrlar bilan bog’lash g’oyat muhimdir.Tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olish maqsadga muvofiqdir.

Yosh xususiyatlari muayyan bir yosh davriga xos bo’lgan anatomik, fiziologik va psixologik xususiyatlardir. Aytaylik, mas’uliyat tuyg’usini boshlang’ich ta’lim,o’rta ta’lim va o’rta maxsus kasb-hunar ta’limi muassasalarida ta’lim olayotgan o’quvchilarda ham shakllantirish mumkin.Biroq,har bir bosqichda mazkur sifatni shakllantirish borasida metodlarni maqsadga muvofiq qo’llay olish zarur.

Hozirgi vaqtda o’zida tarbiya metodlaridagi yagona maqsad,mazmun va tartiblilkni aks ettiruvchi ko’proq obektiv va qulay metodlar qo’llaniladi. Ana shunday tavsif bilan bog’liqlikda tarbiya metodlari uch guruhga bo’linadi:

1.Shaxs ongini shakllantiruvchi metodlar

2.Faoliyatni tashkil etish va xulq-atvor tajribalarini shakllantirish metodlari

3.Xulq-atvorni va faoliyatni rag’batlantirish metodlari.

Shaxs ongini shakllantirish (ishontirish)metodlariga quyidagilar kiradi: hikoya, tushuntirish, izohlash, maruza, etik suhbat, nasihat, o’git, ko’rsatma, munozara, namuna. Bu guruhga mansub metodlarning vazifasi asosan,o’quvchilar ongida milliy

g’oyani shakllantirish,davlatning ichki va xalqaro siyosatining mazmunini tushuntirishdan iboratdir.Bulardan eng ahamiyatlisi-bu hikoya metodidir.

O’quvchilar odatda hayot va turli adabiyotlardan olingan aniq misollar bilan boyitilgan hikoyalarni katta qiziqish bilan tinglaydilar.Ya’ni ularga turli adabiyotlardagi hikoyalar yoki real voqealarni aytib berish orqali ular ongiga ta’sir etish va natijada odob-axloq,tarbiya kabi yuksak fazilatlarni shakllantirish mumkin.

Hozirgi texnologiyalar asrida atrofimizda yuz berayotgan har qanday voqea-hodisa va yangiliklarni ijtimoiy tarmoqlar,shuningdek,ommaviy axborot vositalari ya’ni,radio,televizor,gazeta,jurnallar orqali tezda bilib olish mumkin. Ammo, o’quvchilar jamiyatimizda yuz berayotgan turli voqea-hodisalarni ommaviy axborot vositalari yordamida emas,balki ijtimoiy tarmoqlar orqali kuzatmoqdalar.

Masalaning bu jihatini olib qaraganda ijtimoiy tarmoqlarda tarqalgan har qanday voqeani kuzatish,yangiliklarni eshitish ular ongiga salbiy ta’sir ko’rsatishi va buning natijasida esa o’qishga qiziqishning susayishi,tarbiyasining buzilishi kabi holatlarga olib kelishi mumkin.Shuning uchun o’qituvchilar ta’lim jarayonida shaxs ongini shakllantiruvchi suhbat,hikoya kabi metodlardan foydalanib o’quvchilarga yuqorida aytilgan vaziyatlarning salbiy taraflarini ularga o’rnak bo’ladigandek voqealar asosida yoritib berishlari,natijada ularda ijobiy tassurotlar uyg’otish,ta’lim olishga qiziqishni orttirish va albatta insoniy yuksak fazilatlarni shakllantirishga erishishlari lozimdir.

Faoliyatni rag’batlash va motivatsiyalash metodlari qatoriga: rag’batlantirish,tanbeh berish,uyaltirish kabi metodlarni kiritish mumkin.Bulardan eng ahamiyatlisi rag’batlantirish metodi hisoblanadi.

Rag’batlantirish tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga ijobiy baho berish asosida unga ishonch bildirish,ko’nglini ko’tarish va uni qo’llab-quvvatlash usulidir.Bu metodni 5-8 sinflarda qo’llash maqsadga muvofiqdir.Chunki,ushbu sinflarga o’smirlik davri to’g’ri keladi.O’smirlik ya’ni inqiroz davrida o’quvchilarda qarama-qarshi vaziyatlar masalan:ota-onalari,o’qituvchilari bilan ziddiyatlarning yuzaga kelishi,do’stlari bilan kelisha olmaslik,o’qishga bo’lgan qiziqishning pasayishi kabilar yuzaga kelishi mumkin.

Shu sababli o’qituvchilar mana shu davrdagi o’quvchilarga rag’batlantirish metodidan foydalanib,sinfda ularning har biriga amal (sinf sardori,sport yetakchisi,orasta qizlar sardori va boshqa) tayinlamog’i kerak.

Shundagina o’quvchi o’zining kamolga yetayotganligini his qiladi,unda o’z kuchiga ishonch,mas’uliyat hissi paydo bo’ladi.Uni hurmat qilishadi,unga ishonishadi,uning fikrlari bilan qiziqishadi,unga quloq solishadi,demak,u jamoada o’z o’rniga ega bo’ladi.

O’qituvchilar rag’batlantirish metodidan foydalanganda o’quvchining yanada ijobiy sifatlarga ega bo’lishga intilishiga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda,metodni tanlayotganda tarbiyachida muvaffaqiyatga erishishga nisbatan ishonch bo’lishi kerak.Buning uchun qo’llanilayotgan metod qanday natijaga olib kelishini oldindan ko’ra bilish lozimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.B.X.Xodjaev “Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti” T.:-2017

2.https://hozir.org internet sayti

3.https://ziyonet.uz internet sayti

MUSTAQIL TA`LIMINI TASHKIL ETISHDA KOMP`YUTER TEXNOLOGIYALARINING O`RNI VA AHAMIYATI

M.Mambetniyazov - Ajiniyoz nomidagi
Nukus DPI, katta o'qituvchisi

Ta`lim jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish, ta`limda yuqori samaradorlikka erishish uchun asos bo`lib xizmat qiladi. Hozirgi kunda ta`lim jarayonini texnik vositalarsiz tasavvur qilib bo`lmaydi. Maktablarda, litsey va kollejlarda, oliy ta`limda axborot texnologiyalarini qo`llash orqali dars o`tish o`quvchilarga berilayotgan axborotni tez va oson etib borishini, ularni tushunarli va xotirada yaxshi saqlanishining asosi bo`ladi.

Axborot texnologiyalari – talabalarning bilimlarini rivojlantiradigan, ularning texnika va ijtimoiy jarayonlarni boshqarish bo`yicha imkoniyatlarini kengaytiradigan, ma`lumotlarni tashkil etish, ishlab chiqish, tiklash, uzatish usullari va texnika vositalari bo`lib xizmat qilar ekan. Biz undan to`g`ri va samarali foydalansak, ta`lim jarayonida yuqori samaradorlikka erishish mumkin.

Kelajagi buyuk davlatni bunyod etishda yangicha fikrlaydigan, bozor munosabatlari sharoitlarida muvaffaqiyatli faoliyat ko`rsatadigan yuksak malakali, chuqur bilimli mutaxassislarni tayyorlash davr talabidir. Mamlakatimiz rivojlangan davlatlar qatoridan mustahkam o`rin egallashi uchun zamonaviy axborot tizimlari va texnologiyalarini inson faoliyatining barcha jabhalariga, shu jumladan ta`lim tizimiga keng joriy etish muhim omillardan biridir.

Ta`lim muassasalarining o`quv-tarbiya jarayonida komp`yuter texnologiyalari yordamida talabalarning mustaqil bilim olishi ularda mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishning asosiy elementlaridan biri hisoblanadi. Shu sababli «Informatika va axborot texnologiyalari» fani o`qituvchisi oldida:

- talabalarning ilmiy dunyoqarashini shakllantirish va rivojlantirishda fanning ahamiyatini oshirish;
- mustaqil ta`lim mashg`ulotlarini ishlab chiqish va uni talabalar tomonidan o`zlashtirish samaradorligini oshirish;
- talabalarning bilish faoliyatini va o`zlashtirish darajalarini rivojlantirish asosida o`qitishning usul va shakllarini takomillashtirish;
- ta`limda zamonaviy axborot texnologiyalarini qo`llash usullarini ishlab chiqishdek muhim vazifalar turadi.

Bu vazifalarni amalga oshirish uchun ta`limda talabalarning mustaqil bilim olishini kuchaytirishga qaratilgan topshiriqlar yordamida amaliy dasturlardan foydalanishga o`rgatish zarur.

Hozirgi kunda Respublikamiz ta`lim tizimi zamonaviy axborot va kommunikatsion texnologiyalar bilan jihozlanayotganligi va bunday vositalardan o`quv-tarbiya jarayonida samarali foydalanishga katta e`tibor berishga qaratilayotganligi ta`lim tizimida zamon talablariga javob beradigan yangi-yangi o`quv-pedagogik dasturlar yaratish masalasini qo`ymoqda.

Biz ko`pgina ishlab chiqilgan xorijiy va Respublikadagi komp`yuter dasturlarining imkoniyatlari bilan tanishib chiqqan va tahlil etgan holda o`z oldimizga shunday maqsadni qo`ydikki, talabalar komp`yuter orqali fandan, shu jumladan

"Informatika va axborot texnologiyalari" fanidan mustaqil bilim olishga va o`zlashtirgan bilim darajalarini aniqlashga erishsin. Shuningdek, o`qituvchi o`z navbatida qaysi talaba fanni yoki mavzuni qanday darajada o`zlashtirganligini nazorat qilib borishi va o`quv materialini kerakli vaqtda tuldirishi yoki boshqasi bilan almashtirish imkoniyatiga ega bo`lsin. Buning uchun, aynan komp`yuter sohasini tushunuvchi mutaxassisgina emas, balki ixtiyoriy fan o`qituvchisi dasturdan foydalanish imkoniga ega bo`lsin. Bundan ko`rinib turibdiki, talabalarning mustaqil bilim olishi va o`zlashtirish darajalarini aniqlashda komp`yuterdan o`qitishning texnik vositasi sifatida foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Ta`lim jarayonida o`qitiladigan turli predmetlarda komp`yuterdan keng va samarali foydalanish uchun o`quv va amaliy dasturlar tizimi yaratilishi lozim. Talaba bunday dasturlardan foydalanib bajarayotgan amallarning izchilligini va to`g`riligini ta`minlash va tekshirishi mumkin, darsni yakkalashtirish, har bir talaba o`zining intellektual o`zlashtirish darajasida bilim olishiga erishish, ta`lim jarayonida «teskari aloqa» ni o`rnatish, xulosa qilib aytganda o`quv-tarbiya jarayonini jadallashtirish mumkin.

Hozirda zamonaviy komp`yuterlar ta`lim tizimining barcha sohalariga jadal sur`atlar bilan kirib kelayotganligi, ular imkoniyatidan samarali foydalangan holda talabalarning o`quv materiallarini mustaqil o`zlashtirish samaradorligini oshirishga e`tibor berish kerakligini ko`rsatmoqda.

Talabalarning fanlarni mustaqil o`zlashtirishi va o`z bilim darajalarini o`zlari aniqlab borishlari uchun pedagogik dasturiy vositalar bilan didaktik materiallar (o`quv-metodik qo`llanmalar) ham o`rin egallaydi. Albatta, talabalar mustaqil bilim olishini yo`lga qo`yish natijasida dars jarayoni samaradorlignining oshishi va ta`lim sifatini ko`tarish o`qituvchining asosiy vaziflaridan biri hisoblanib, uning ta`lim berish jarayonini to`g`ri tashkil eta olishiga bog`likdir. Agar talaba uchun barcha etarli sharoitlar (o`quv materiallari, komp`yuter texnikalari, avtomatlashtirilgan dasturlar va h.k.) bo`lsayu, undan foydalanishda sustkashlik bo`lsa, o`quv jarayoni to`g`ri tashkil etilmagan bo`lsa, yuqori natijalarga erishib bo`lmaydi. Bu o`rinda o`qituvchi va talabaning o`zaro munosabatlari ham muhim o`rin egallaydi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy axborot texnologiyalaridan ta`lim-tarbiya jarayonida foydalanish natijasida, talabalar fanlarni mustaqil bilim olishga erishadi, o`qituvchi esa o`z navbatida fan bo`yicha tayyorlagan didaktik materiallarning elektron variantini o`z vaqtida yangilab borishga qiyinchiliklarsiz erishadi. Bu esa ta`lim jarayoni sifatining oshishida muhim omil bo`lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. Informatika, informatsion texnologiyalar /M.M.Aripov, T.Imomov va b. O`quv qo`llanma, 1-qism. –Toshkent.: «TDTU»,2002 y, 230 b.
2. Hayitov A.F. Umumiy o`rta ta`limda informatika va hisoblash texnikasi asoslarini o`qitishni komp`yuterlashtirish nazariyasi hamda amaliyoti. Avtoref. ped. fan. dokt. Diss. -T.:TDPU, 2006 y, 37 b.

XALQ HUNARMANDCHILIGI VA BADIIY LOYIHALASH FANINING USTUVOR YO‘NALISHLARI

M.E.Magdiyeva o'qituvchi, Nizomiy nomidagi TDPU
B.Haqnazarov 2-kurs talabasi G.Fayzullayeva 2-kurs talabasi

Xalq hunarmandchiligi tarixi xalqlarning, jumladan, o‘zbek xalqining paydo bo‘lishi, shakllanishi, tarixiy rivojlanishi, milliy qadriyatlarini ifodalaydigan soha bo‘lib xizmat qila oladigan ma’naviy, moddiy, madaniy merosimizdir. Shuning uchun yoshlarga, maktab o‘quvchilariga xalq hunarmandchiligiga oid ishlarni o‘rgatish ularni ma’naviy tomondan tarbiyalash, o‘z xalqining hunarmandchiligi, urf-odatlari, asriy milliy qadriyatlari bilan tanishtirishda va kasb-hunargayo‘naltirishda katta ahamiyatga egadir. Bu borada umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘qitiladigan texnologiya fanida o‘quvchilarga xalq hunarmandchiligi va badiiy loyihalash haqida ma’lumot berish, xalq hunarmandchiligi va badiiy loyihalashga oid ishlarni o‘rgatish ko‘zda tutilgan bo‘lib, bunda bevosita yuqoridagi vazifalarni amalga oshirish uchun katta imkoniyatlar mavjud.

Ma’lumki, xalq hunarmandchiligi va badiiy loyihalash fanini o‘qitish hozirgizamon talabi bilan rivojlanishi va jadallashishi katta ahamiyat kasb etadi. Bugungikunda mutaxassis kadrlar tayyorlash, ta’lim berish tizimi hayotimizda, jamiyatimizda bo‘layotgan islohotlar yangilanish jarayonlari talablari bilanyaqindan bog‘langaligi har tomonlama sezilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Respublika Oliy majlisi 9-sessiyasida so‘zlagan nutqida, “Kadrlar tayyorlash miliy dasturi”da ta’lim, ilm,fan-texnika sohalarini rivojlantirish yo‘li bilan respublika salohiyatini oshirish, bilim olayotgan yoshlar orasidan iqtidorlilarni ajratish va chet el oliy o‘quvyurtlarida, ilmiy tekshirish institutlarda malakalarni oshirish va yurtimizga qaytib,olgan bilimlari bilan respublikadagi islohatlarni amalga oshirishda, iqtisodiyot, fan,aholi turmush darajasini jahonning rivojlanlgan davlatlari qatoriga etkazishda faolqatnashishdan iboratligi ta’kidlangan.

Mamlakatimizda olib borilayotgan tub islohotlar natijasida bugungi kunda barcha sohalar kabi aholini mehnat bilan ta`minlash bilan birgalikda, hunarmandchilik ham asta-sekinlik bilan rivojlanib, takomillashib bormoqda. Respublikamizda aholining mehnat resurslardan oqilona foydalanish maqsadida kasb-hunarning ayrim turlari, ayniqsa, milliy qadriyat sifatida bugungi kunda tiklangan va tiklanayotgan xalq hunarmandchiligiga oid ko`plab qonun va farmonlar ishlab chiqildi.

O`zbekiston Respublikasi Xalq ustalarining, “Ustoz” birlashmasi va “Musavvir” ilmiy-ishlab chiqarish markazining ushbu markaz huzurida xalq hunarmandlarining Qoraqalpog`iston Respublikasida, viloyatlarda va Toshkent shahrida bo`linmalarga ega bo`lgan “Hunarmand” uyushmasi O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 1997-yil 31-martdagi PF-1741-sonli “Xalq amaliy san`ati hunarmandchiligini rivojlantirishni davlat yo`li bilan qo`llab-quvvatlash chora-tadbirlari to`g`risida”gi Farmoniga asosan tashkil topgan. Ushbu farmonga ko`ra “Hunarmand” uyushmasi faoliyatining asosiy yo`nalishlari etib quyidagilar belgilangan:

- xalq hunarmandlarining mehnat faoliyati masalalarini muvofiqlashtirish, Respublika qonunchiligi tomonidan ularga beriladigan huquqlar va manfaatlarni himoya qilish;

- ustalar va hunarmandlarni moddiy-texnika resurslari, asboblar, kichik mexanizatsiya vositalari bilan ta`minlashni, ishlab chiqarilgan mahsulotni sotishda, shu jumladan eksport qilishda yordam berishni nazarda tutgan holda ularga uyda ishlashlari uchun shart-sharoitlar yaratishda ko`mak berish;

- bozor munosabatlari talablarini o`rganish hamda yuksak badiiy buyumlar tayyorlash uchun mahalliy xom ashyo va materiallarning Yangi turlaridan foydalanish bo`yicha tavsiyanomalar ishlab chiqish;

- mamlakat ichkarisida va chet ellarda xalq ustalarining buyumlari keng targ`ib va reklama qilinishini, rasmli materiallar va kataloglar chiqarilishini, ko`rgazmalar va kimoshdi savdolari o`tkazilishini tashkil etish;

- xalq san`atining noyob turlarini va buyumlarning yuksak badiiy nusxalarini tayyorlashda an`analarni saqlab qolish hamda bu ish ko`nikmalarini yoshlarga singdirish, moxir ustalarni tayyorlash bo`yicha maxsus maktablar tashkil qilish. Xalq hunarmandchiligi va badiiy loyihalash fanini o‘qitishda o‘qituvchi mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlashni amalga oshirish uchun quyidagi vazifalarni bajarishi lozim:

- xalqning boy ma’naviy va intellektual me’rosi va umumbashariy qadriyatlari asosida xalq hunarmandchiligi ta’limining insonparvarlik yo‘nalishini ta’minlash;
- xalq hunarmandchiligi ta’lim jarayonining o‘quv-metodik majmualar va didaktik ta’minotning yangi avlodiini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish;
- xalq hunarmandchiligi va badiiy loyihalash fanidan tashkil etiladigan ta’lim-tarbiya jarayonida innovatsion pedagogik va axborot-kommunikativ texnologiyalardan foydalanish;
- xalq hunarmandchiligi va badiiy loyihalash faninidan interfaol darslarni tashkil etish va rejalashtirish;
- xalq hunarmandchiligi ta’lim jarayonida talaba-yoshlar ongi va qalbiga milliy g‘oya va mafkurani singdirish, ta’lim muassasalarida mafkuraviy tarbiyani bugungi kun darajasiga ko‘tarish;
- ta’lim-tarbiya jarayonida ta’lim va tarbiyani uzviylashtirish orqali talabalarning barkamolligini ta’minlash, huquqiy, iqtisodiy, ekologik va sanitariyagigienik ta’limi hamda tarbiyasini takomillashtirish lozim.

Foydalanilganadabiyotlar*:*

1.Erkinovna, Magdieva Marhabo. "The role and importance of the creative approach in the teaching of folk art and the science of artistic design." E-Conference Globe. 2021.

2. Magdieva Marxabo Erkinovna. Teaching folk craft and artistic design in professional education, International Journal For Innovative Engineering and Management Research, Volume 10, Issue 03, Pages: 355-356.

ZAMONAVIY TA’LIM-TARBIYA TEXNOLOGIYALARINI RIVOJLANTIRISH – ZAMON TALABI

M.F.Norova o’qituvchisi, BDU
B.Sh.Umarqulova 1-bosqich talabasi, BDU

Hozirgi rivojlanish va taraqqiyot davrida barcha sohalarda bo’lgani kabi ta’lim sohasida ham butunlay yangilanish, yangi jarayonga tomma’noda o’tish va unga moslashish davrini boshimizdan kechirmoqdamiz. «Ta’lim to’g’risida»gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» bizga eski usullardan voz kechib ta’limning har bir bosqichigacha qayta qurish imkonini bergan bo’lsa, «2004-2009 yillarda Maktab ta’limini rivojlantirish Davlat umummilliy dasturi» esa qo’lga kiritilgan imkoniyatlarni: takomillashtirish imkoniyatini berdi. Yangilangan ta’limda o’quvchining yuragida o’ziga bo’lgan ishonchni tomonlama rivojlantirib, bilimdan-bilimga yetaklab olib chiqish uchun zamonaviy darslar muhim ahamiyatga ega. Hozirgi paytda pedagogika fanida pedagogic texnologiyalar, ta’lim texnologiyasi, o’qitish texnologiyasi iboralaritez-tez tilgaolinmoqda. Bugungi kungacha pedagogik adabiyotlarda, ta’lim muammolariga oid ma’ruzalar, rasmiy hujjatlarda «yangi pedagogic texnologiya», «ilg’or pedagogic texnologiya», «zamonaviy ta’lim texnologiyasi» ga oid tushunchalari haliham bir qolipga tushirilmagan, entsiklapediyalarda izohlanganicha yo’q, uning mazmunini yagona talqini ishlab chiqilmagan va shuning uchun iboraning bir-biridan farqlanuvchi ko’pgina tafovutlar mavjud.

Pedagogik texnologiya – shunday bilimlar sohasiki, ular vositasida uchinchiming yillikda davlatning ta’lim sohasidagi siyosatida tub burilish sodir bo’ldi, o’qituvchi faoliyati yangi bosqichga ko’tarildi, o’quvchi va talabayoshlarda hurfikrlilik, bilimga chanqoqlik, Vatanga mehr-muhabbat, isonparvarlik tuyg’ulari tizimi shakllantirildi. Ma’lumotlilik asosida yotuvchi bosh g’oya ham tabiat va inson uzviyligini anglab yetadigan avtoritar va soxta tafakkur yuritish usulidan vozkechgan, sabr-bardoshli, qanoatli, o’zgalar fikrini hurmatlaydigan, milliy-madaniy va umuminsoniy qadriyatlar kabi shaxsiy sifatlarni shakllantirishni ko’zda tutgan insonparvarlik hisoblanadi. Bu masalaning yechimi qaysidir darajada ta’limni texnologiyalashtirish bilan bog’liqdir. Dastlab "texnologiya" tushunchasiga izohberish joiz. Butush uncha texnikaviy taraqqiyot bilan bog’liq holda fanga 1872-yilda kirib keldi va yunoncha ikki so’zdan - "texnos" (techne) - san’at, mahorat,hunarva "logos" (logos) – fan so’zlaridan iborat bo’lib, "hunarfani" ma’nosini anglatadi. Biroq, bu izoh ham, zamonaviy texnologik jarayonning tub mohiyatini to’liq tavsiflab berolmaydi. Texnologik jarayonlar, har doim zaruriy vosita va sharoitlardan foydalangan holda, tizimning muayyan ketma-ketlikda bajarilishini ko’zda tutadi. Aniqroq aytadigan bo’lsak, texnologik jarayon – bu mehnat qurollari bilan mehnat ob’ektlari (xomashyo)ga bosqichma-bosqich ta’sir etishnatijasida mahsulot yaratish borasidagi ishchi (ishchimashina)ning faoliyatidir.

Boshqacha qilib aytganda, Pedagogik texnologiya – bu o’qituvchi (tarbiyachi) ning ta’lim-tarbiya vositalari yordamida o’quvchi (talaba)larga muayyan sharoitda ta’sir ko’rsatishi va bu faoliyat mahsuli sifatida ularda oldindan belgilangan shaxsiy sifatlarni shakllantirish jarayonidir. Yuqorida keltirilgan ta’rifga asoslangan holda, pedagogic texnologiya tushunchasini izohlashda texnologiya jarayonini tushunishimiz kerak. Aslini olganda ham, bu tushunchaga berilgan ta’riflar pedagogik adabiyotlarda nihoyatda ko’pdir. Pedagogik adabiyotlarda "texnologiya" atamasining xilma-xil

ko’rinishlarini uchratish mumkin: **"o’qitish texnologiyasi", "ta’limli texnologiya", "ma’lumot texnologiyasi", "o’quv jarayoni texnologiyasi"**va hokazo. O’qitish texnologiyasi pedagogik texnologiyaga yaqin tushuncha bo’lsa-da, aynan o’xshash ma’noni anglatmaydi. Chunki u ma’lum predmet, mavzu va savollar doirasidagi aniq o’quv materialini o’zlashtirish yo’lini muayyan texnologiyadan foydalangan holdaifoda etadi. U ko’proq xususiy metodika bilan bir qatorda turadi. Pedagogik texnologiya esa ma’lumot texnologiyasinijoriy etish tajribasini ifodalaydi va "o’qituvchi - pedagogik jarayon o’quvchi (talaba)" funksional tizim qonuniyatlariga tegishli bilimlar asosida quriladi. Alohida qayt etib o’tish joizki, ayni vaqtda ta’lim texnologiyasi tushunchasini mantiqiy-g’oyaviy jihatdan izohlash borasida yagona fikr mavjud emas. Pedagogik adabiyotlarda ta’lim texnologiyasi tushunchasiga 300 dan ortiq ta’riflar berilgan.Yuqorida qayd etilganidek, o’tgan asrning ikkinchi yarmidan boshlab pedagogik texnologiya nazariyasiga asossolindi, ammo aynan “pedagogik texnologiya” tushunchasiga nisbatan olimlar o’rtasida turlicha yondashuvlar va dunyoqarashlar mavjud. Xususan, pedagog olim V.P.Bespalko pedagogik texnologiyani “amaliyotga tatbiq qilinadigan muayyan pedagogik tizim loyihasi” deya ta’riflab, asosiy diqqatni o’quv-pedagogik jarayonni oldindan loyihalashga qaratish kerakligini tushuntirib o’tadi. Pedagogik olim N.F.Talzina esa pedagogik texnologiyaning “fan va amaliyot oralig’ida muayyan tamoyillarni olg’a suruvchi metodlar ishlab chiqaruvchi, ularni izchil qo’llash kabi masalalarni hal etishga yo’naltirilgan mustaqil fan” bo’lishi lozimligini ta’kidlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Norova M.F. Connotative meanings in phonetic variants of verbal root-stems (as an example of the English and Uzbek languages) //Research & Development. EPRAInternational OnlineJournal. – India, 2020. –№10(5). – P. 358-362. (Impact Factor SJIF 7.001).
2. НоровaР.Ф. Problem solving in teaching foreign languages , Достижения науки и образования №6 (47), ISSN 2413-2071, Москва, 2019.
3. Норова Р.Ф. Современные методы активизации обучения. Достижения науки и образования №5 (27), ISSN 2413-2071, Москва, 2018.
4. НоровaР.Ф. Forming pedagogical innovation components in educational process. . Достижения науки и образования №5 (27), ISSN 2413-2071, Москва, 2018.
5. 4. Норова Р.Ф., Зарипова Ш. Современные информационно-коммуникационные технологии в обучении. Достижения науки и образования. №5 (27), ISSN 2413-2071, Москва, 2018.

ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

A.I.,Odilov. b/b dosent.Samarqand davlat universiteti

Zamonaviy ta’limni tashkil etishga qo’yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. «Pyedagogik tyexnologiya» ning asosida «tyexnologiya», «tyexnologik jarayon» tushunchalariyotadi. Ushbu tushunchalar orqali ta'limda esa fan bo’yicha uslubiy tadbirlar majmuasi tushuniladi.

“Ta’lim to’g’risida” gi qonun va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” ta’lim-tarbiya sohasida ulkan odimlarni boshlab berish bilan birga tahsil beruvchi har bir pedagog zimmasiga ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi qator vazifalarni yukladi. Bu esa o’z navbatida ta’lim tarbiya jarayoniga bo’lgan yangicha qarashlarni shakllantirishda asos bo’lib xizmat qiladi. Harqanday ta’limning maqsadi – bilimni hamda uni amalda qo’llay bilish ko’nikmalari va malakalarini shakllantirish, shunga zarur shaxs sifatlari va ko’rsatmalarini ishlab chiqish. Ta’lim faoliyati harakatida maqsadning barcha komponentlari amalga oshar ekan, turli usullarni umumlashtirgan holda amalda qo’llay olish talab etilmoqda.

Ta’limning globallashuv isharoitida ta’lim sohasi bilan jamiyatning rivojlanib borayotgan ijtimoiy ehtiyojlari o’rtasida nomutanosiblikning yuzaga kelganligi kuzatilmoqda. Ta’lim tizimi oldigabar kamol shaxsni shakllantirish, ta’lim sohasi bilan mehnat bozori o’rtasidagi nomutanosiblikni qisqartirish hamda axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish kabi yangi dolzarb vazifalar qo’yilmoqda.

Qisqa vaqtoralaig’ida muayyan nazariy bilimlarni talabalarga yetkazib berish, ularda ma’lum faoliyat yuzasidan ko’nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, talabalar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko’nikma hamda malakalar darjasini baholash ta’lim pedagog xodimdan yuksak pedagogic mahorat hamda ta’lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi. Bugungi kun pedagogikasida integratsion texnologiyalar va axborot-kommunikatsion texnologiyalari vositalarisiz pedagogic jarayonlar samaradorligini ta’minlashni tasavvur etib bo’lmaydi. Bunday innavatsion yondashuv hamda axborot-kommunikatsion texnologiyalari vositalarining joriy etilishi. Mazkur mashg’ulotlar jarayonlarda tasodifiy va kutilmagan holatlarni oldini olishga xizmat qiladi [1,17b].

Pedagogik texnologiya o’zmohiyatiga ko’ra subyektiv xusussiyatga ega, ya’ni harbir pedagog ta’lim va tarbiya jarayonini o’z imkoniyati, kasbiy mahoratidan kelib chiqqan holda ijodiy tashkil etishi lozim. Qanday shakl, metod va vositalar yordamida tashkil etilishidan qat’iy nazar pedagogic texnologiya o’zoldiga ta’lim shakllarini optimallash vazifasini qo’yadi va ushbu vazifa ta’lim jarayonini samarali tashkil etishga va amaliyotga tadbiq etishga xizmat qiladi. Ta’lim muassasasida pedagog xodimlar va rahbarlarning asosiy vazifasi pedagogic jarayonlarni tashkil etishda ijobiy natijalarga erishish uchun jamoada yoki guruhda zaruriy shart-sharoitlarni yaratish, raqobat bardosh mutaxassislarni tayyorlash uchun ta’lim jarayonlarni yaxlit tizim sifatida rivojlantirish hisoblanadi. Zamonaviy pedagog o’z faoliyatida zehnli, ilmiy, ijtimoiy-siyosiy va madaniy taraqqiyotni mohiyatan chuqur anglay olishi, ham dunyoviy ham diniy bilimlarni keng dunyo qarash orqali to’g’ri talqin eta olishi, qolaversa, o’quv jarayonida kompyuter texnologiyalari va zamonaviy pedagogic texnologiyalardan foydalana olishi zarur.

Ta’lim jarayonini samarali tashkil etishning asosiy tamoyillaridan biri pedagogic jarayon ishtirokchilari ya’ni asosiy harakatat lantiruvchi kuchlari, aniqroq qilib aytganda pedagogic jarayonlarda subyekt-subyekt munosabatlarining qaror topishidir. Inson ongi hamisha subyektiv mohiyatga egadir. Shunday ekan bilimni tehsiloluvchi talabalar tomonidan puxta o’zlashtirilishiga ta’lim beruvchi predmatga nisbatan subyektiv munosabatni tarkib topshirish natijasida erishadi [2, 46b]. Bu esa

o’znavbatida bilish usulini mustaqil belgilashni ya’ni muammoning yechimini topishda o’zdunyoqarashi va tafakkur tarzidan kelib chiqish shu bilan birga xatoqilish huquqiga egalikni ta’minlaydi. Ta’lim jarayonlarida subyektlar faoliyatini muvofiqlashtirishda ularning mustaqil va samarali fikrlashining muhim mexanizmi sifatida reflak sivyondashuv o’zigaxos ahamiyat kasb etadi. Refleksiv yondashuv jarayonida o’rganilayotgan tushunchalarni keng tizim kontekstida tushuntirish jarayonlarini alohida tashkil etish, subyektlarning o’zini-o’zi tahlil qilishi, o’z tushunchalari hamda xatti-harakatlarini faol o’ylab ko’rishi uchun shart-sharoitlar yaratadi.

Ta’lim jarayonini tashkil etish va boshqarishda shaxs-faoliyat yondashuvi ham zarur hisoblanib, pedagogic jarayonlarda subyektlar faolligini ta’minlash va aniq maqsadlarga ko’ra belgilangan vazifalarni bajarishga subyektlarni motivlashtirish yo’nalishi vujudga keladi. shaxs-faoliyat yondashuvida shaxsning va faoliyatning komponentlari bir-biri bilan chambarchas bog’liq holda o’rganiladi, chunki bu yondashuv asosida tashkil etiladigan pedagogic jarayonlarida talabalar subyekt sifatida faoliyat ko’rsatadi va o’znavbatida, talaba shaxsining subyekt sifatida rivojlanishi uning faolligi, mustaqil, erkin, tanqidiy, tahliliy va samarali fikrlashining rivojlanishi orqali aniqlanadi.

Demak, ta’lim har bir tahsil oluvchining qiziqishi va bilish qobiliyatining o’quv faoliyatini tashkil etish jarayonida namoyon qilish imkoniyatini yarataolishi zarur, bu holat esa tehsiloluvchining bilish obyektiva predmeti bo’lgan shaxsiy xususiyatlarini aniqlash asosida, uning shaxs sifatida rivojlanishini va o’z-o’zini rivojlantirishni ta’minlaydi. Ta’limiy islohotlarning asosiy maqsadi esa “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” da ta’kidla’nganidek, inson uchun hartomonlama uyg’un kamol topishi va farovonligi, shaxsmanfaatlarini ro’yobga chiqarishning sharoitini va ta’sirchan mexanizmini yaratish, eskirgan tafakkur va ijtimoiy xulq-atvorning andozalarini o’zgartirishdan iboratdir.[3, 24b]. Ta’lim jarayonini samarali tashkil etishda integratsion texnologiyalardan foydalanish ushbu maqsadni amalga oshirishga yo’naltirilgan hisoblanadi..

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Azizxo’jayeva N.N. “Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat” – Toshkent,: 2003 – 17 b.

2.Yo’ldoshev J, Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. – Тошkent,: O’qituvchi, 2004. 46, b.

3. Umumiy o’rta ta’limning DTS va o’quvdasturi – T: Musiqa, 1999. 24,b.

ZAMONAVIY PEDAGOGIKA FANINI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI

J.Palımbetova Ajiniyoz nomidagi NDPI magistranti

Pedagogika fani hozirgi davrda har qachongidan ham muhim rivojlanish davriga kirdi. Chunki mustaqil O’zbekstonRespublikasining kelajagi unda kamol topayotgan yosh avlod tarbiyasiga bog’liq. “Tálim to’g’risida”gi Qonun birinchi Prezidentimiz I.Karimov O’zbekstonRespublikasi Oliy majlisining I - chaqiriq 2-

sessiyasida “O’zbekstonsiyosiy - ijtimoiy va iqtisodiy istiqbolining asosiy tamoyillari” haqida qilgan máruzasida pedagogik tadqiqotlar oldiga muhim talablar qo’ydi**.**

“Zamonaviy yuksak texnologiyalarda ishlay oladigan, bozor Qonunlariga mos yangicha fikrlay biladigan mutaxassislarni tayyorlash hozirgi kun vazifasi” ekanligi va buning uchun “Maktab- o’rta, oliy tálim, ilmiy - tadqiqot institutlari shaklidagi ilmiy - márifiy komplekslarni vujudga keltirish lozimligini tákidladi.

O’zbekstonOliy Majlisining IX sessiyasida Prezidentimiz tálimni isloh qilish sohasidagi katta vazifalarni belgilab berdi. “Tálim to’g’risida”gi Qonun, Kadrlar tayyorlash Milliy dasturini qabul qildi. Bu pedagogik ilmiy tadqiqot ishlariga yanada másuliyat bilan yondoshishni taqozo etadi. Chunki Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi pedagogik tadqiqotlar oldiga katta va mas'uliyatli vazifalarni qo’ydi.Dasturda “Fan bilan tálim jarayoni aloqalarini rivojlantirish” sohasidagi vazifalaralohida belgilab berildi.

Pedagogik ilmiy - tadqiqot ishlari bilan faqat ilmiy xodimlargina emas, balki maktab o’qituvchilari ham shug’ullanishlari, ularning ijodiy ishlari tálim- tarbiya jarayonini takomillashtirishga xizmat qiladi. Hozirgi kunda pedagogika fani faqat yosh avlodni shakllantirish uchungina muhim bo’lib qolmay, balki uning roli jamiyatning hamma sohalarida muhim bo’lmokda. Hozirgi davrda ishlab chiqarishda yoki halq xo’jaligining biror - bir sohasida kompleks tarbiyaviy tadbirlarni qo’llamasdan turib biror bir natijaga erishish mumkin emas.

Hozirgi taraqqiyot tarbiyaning muhim masalalarini birinchi o’ringa qo’ymoqda.Mafkuraviy ishlarni kuchaytirish, tálimning mazmunini milliylashtirish, uni takomillashtirish, tálimning tashkiliy shakl va metodlarini takomillashtirish, nazariy va amaliy masalalarini hal qilishga yangicha yondashish,metologik muammolar ustida ko’proq fikr yuritishni talab qilmoqda. Umumiy málumot muammosi hozirgi davrdagi eng muhim muammolaridan biridir, bu uning hozirgi davr talabiga javob berishi milliyligi, umuminsoniy sifatlarni shakllantirishga xizmat qilish, o’quv materiallarini tashkil qilish va tanlash prinsplariga mos bo’lishi kabilardir. Bular ilmiy bilimlarning ko’payib borayotgan hajmi bilan maktabda ularga o’rganish sharoitlari o’rtasidagi ziddiyatni yo’qotishga yordam beradi. Tálim - tarbiya metodlari, tajribalarni tushinish va unga ijodiy yondoshish, tálimning tashkiliy shakllari, vositasita va usullarining nazariy asoslanish, uni boshqarish va mantiqiy tuzilmasi ko’pincha o’qituvchining metodologik tayyorgarligiga bog’liq.

Biz shunday davrda yashayapmizki, bu davrda fanlar bir-biri bilan uzviy aloqada rivojlanmokda va shular asosida qiziqarli ilmiy kashfiyotlar vujudga kelmokda.Shuning uchun bugungi kunda tarbiyani pedagoglar, filosoflar, psixologlar va sotsiologlar, gigienistlar va boshqalar birgalikda o’rganmoklari lozim. Lekin bular orasida pedagogika hal qiluvchi o’ringa ega. Pedagogika fani faqat pedagogik tadqiqotnigina emas, balki bolalarning rivojlanishi, shaxsning shakllanishini o’rganuvchi boshqa fanlar uchun ham qimmatlidir.

Tarbiya yosh avlodni jamiyat hayotiga tayyorlash vositasidir. Tarbiyaviy jarayon jamiyatning shaxsga qo’yadigan talablari bilan amalga oshiriladi.Bularning hammasi muhim pedagogik qonunlarni belgilashga asos bo’ladi: Jamiyatning rivojlanishining o’zi ijtimoiy tarbiya va shaxsiy o’z - o’zini tarbiyalash bilan kelishadi, yáni uni korrektirovka qiladi. Shunday ekan ijtimoiy rivojlanish qonunlarini, yáni yangi

mustaqil respublikadagi hayotning o’zgarishi, jamiyatning insonlarga qo’ygan talablari va boshqalarni bilmasdan yosh avlodni tarbiyalashni to’g’ri tashkil qilish mumkin emas. Ijtimoiy rivojlanishni boshqarish uchun demak tarbiyaviy vazifalarni ham echish kerak. Albatta tarbiya jarayonining maqsadi sharoitlari, ob'ekti, shuningdek shaxs shakllanishining vositalari yo’l va metodlarini jamiyat belgilaydi. Jamiyat haqidagi hamma fanlar kompleksini bilmasdan turib, pedagogika o’z muammolarini hal eta olmaydi. Konkret pedagogik tadqi-qotlar uchun falsafiy qarashlar muhim rol o’ynaydi. Shuning uchun ham falsafa faqat pedagogikaning metodologik asosigina bulib kolmasdan, uning butun fanlar málumotlaridan foydalanishga imkoniyat yaratadi, uni xatoliklar va noto’g’ri ilmiy- tekshirishdan saqlaydi.

Hozirgi davrda pedagogikaning dolzarb muammolari.

Tarbiyaviy jarayonning mohiyati va qonuniyatlari:

Shaxs axloqiy irodaviy sifatlarini shakllantirishning yo’llari, xususan ongli, mehnatga munosabat, vatanparvarlik, javobgarlik, burchni sevish, pok vijdon kabi milliy hamda umuminsoniy sifatlarni shakllantirish.

Shaxsni shakllantirishning umumiy asoslari tálimni mehnat amaliyoti bilan bog’lash, aqliy, jismoniy va mehnat, estetika va mafkuraviy, ijtimoiy va individual sifatlarin shakllantirish.

Tarbiya va o’z- o’zini tarbiyalash, tarbiya va qayta tarbiyalash va boshqa.

O’quvchilarni tug’ma qobilyat va mahoratlarini aniqlash va rivojlantirsh, tálimga individual yondashish.

1. Bolaning har - xil yoshdagi sifatlarini, motiv va qiziqishlarini aniqlash, ularning tarbiyachilarga ota - onalariga, tengdoshlariga, kattalarga munosabatlarini, o’z - o’zini tarbiyalashlarini o’rganish.
2. Tarbiyaviy ishlarning tashkil etilishining samarali yo’llarini izlash.
3. O’qituvchi tásiri xulqidagi etika va estetika.
4. Bolalar jamoasini shakllantirishning samarali yo’llari.
5. Bolalarning bilish faoliyatini faollashtirish ularning aqliy faolligini rivojlantirish.
6. O’quv ishining samarali yo’l va usullarini izlash.
7. Bolani oilada va maktabda tarbiyalashning yagona tizimini yaratish.

Pedagogik ilmiy - tadqiqot ishlari bilan faqat ilmiy xodimlargina emas, balki maktab o’qituvchilari ham shug’ullanishlari, ularning ijodiy ishlari tálim- tarbiya jarayonini takomillashtirishga xizmat qiladi.Hozirgi davrda tarbiya muammosi bilan juda ko’p jamoatchilik shug’ullanmoqda. Bu sohada pedagoglardan tashqari filosoflar, sotsiologlar, psixologlar ham keng tadqiqot ishlarini olib bormoqdalar.

Tarbiya yáni pedagogik muammolarga bunday qiziqishni shuni bilish bilan izohlash mumkinki, O’zbekstonRespublikasining istiqloli davrida tarbiyaning roli yanada oshib bormoqda. Pedagogika fani kelajak avlodni tarbiyalashning asoslarini belgilab berishi lozim.

Pedagogika fanining rivojlanishi faqat ilmiy xodimlarning tadqiqotlari bilangina kifoyalanib qolmaydi.Bu ishga keng o’qituvchilar ommasi - intellegentlar ham bosh qo’shsa, fanning rivojlanishi ancha yuqori bo’ladi. Pedagogika tajribalarni umumlashtirish, uning yutuqlarini amaliyotga qo’llash, pedagogika fanining va maktabdagi o’quv tarbiyaviy jarayonlar samaradorligiga tásir qiladi.

Hozirgi kunda pedagogika fani faqat yosh avlodni shakllantirish uchungina muhim bo’lib qolmay, balki uning roli jamiyatning hamma sohalarida muhim bo’lmoqda. Hozirgi davrda ishlab chiqarishda yoki xalq xo’jaligining biror - bir sohasida kompleks tarbiyaviy tadbirlarni qo’llamasdan turib biror bir natijaga erishish mumkin emas.

Adabiyotlar ro’yxati:

1. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi T. 1997.
2. Ochilov M. Oliy maktab pedagogikasi.T. 2008.
3. Mavlonova R., To‘raeva O., Holiqberdiev K. Pedagogika. –T.: 2001.

DARSNI TASHKIL ETISHDA ILG’OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING ILMIY NAZARIY ASOSLARI

S.E.Romanova Nukus DPI, dotsenti, p.f.n.

Ta’lim tizimida sifat va samaradorlik ko'rsatkichlariga erishish uchun ta'lim – tarbiya jarayonini tashkiletishni modernizatsiya qilish va uning innovatsion shakl va usullarini amaliyotga joriy qilish shukunning kechik tirib bol'lmas dolzarb masalasi bo'lib turibdi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning maqsad va vazifalari nimalardan iborat va ularni ta'lim jarayoniga tadbiq etish qanday natija beradi va ta'lim mazmunini takomillashishiga qanday ta'sir ko'rsatadi degan savol har bir fanni o'qitilishida ko'ndalang qo'yilayotganligi bejiz emas. Fan, texnika va axborot uzatish, almashish texnologiyalarini aql bovar qilmaydigan darajada tez va shiddatli rivojlanish jarayoni o'z navbatida ta'lim sohasida ham an'anaviy metodlarni yangicha zamonaviy va interfaol metodlar bilan boyitib borishni taqozo etmoqda.

Ta'lim metodlaridan nimasi bilan farqlanadi, uning samarasi nimalarda o'z isbotini topadi va uning monitoringi, baholash tizimi qanday olib boriladi degan savollarga har bir o'quvchi-murabbiy va pedagoglar tayyor bo'lishlari ular oldiga qo'yilayotgan eng muhim ijtimoiy buyurtma ekanligini anglash va bu savollarga javob berishga to'g'ri keladi.

Ta'limni modernizatsiya qilish bo'yicha belgilangan vazifalarni amalgam oshirishning asosiy me'yoriy, dasturiy xujjatlari bo'lmish o'quv rejalari namunaviy fan dasturlari, yangi avlod darsliklari, o'quv uslubiy qo'llanmalar ta'lim mazmuni va darajasiga qo'yiladigan talablarni aks ettiruvchi Davlat ta'lim standartlari fan va ta'limning eng so'nggi yutuqlari asosida qanchalik takomillashtirilmasin o'quv jarayoni va uni tashkil etishning moddiy texnik ta'minoti qanchalik mustahkamlanmasin, modernizatsiya qilinmasin, olinadigan pirovard natija oxir oqibat ta'lim jarayonini tashkil etuvchi, dars mazmuni va sifat samaradorligini ta'minlovchi o'qituvchi - murabbiylarning kasbiy bilimi, ko'nikma malakasiga, ijodkorligiga, tashabbuskorligi, pedagogik mahorati va intelektual salohiyatiga, o'quvchilarni fan bo'yicha bilimlarni egallashiga qiziqtira olishi va eng zarur intilish qobiliyatlarini ro'yobga chiqara olish salohiyatlariga bog'liq bo'lib qolaveradi.

Ta'lim va tarbiyaning sifati va samaradorligini ta'minlash o'quvchi yoki talabaning o'quv mazmunini o'zlashtirishiga yo'naltirilgan o'quv jarayonining to'g'ri, mazmunli, qiziqarli tashkil etilishi, bu jarayonda o'quvchi - talabalarni darsda oddiy

tinglovchi emas, mashg'ulotni faol ishtirok etuvchisi, mustaqil top[shiriqlarni bajaruvchi, mustaqil va ijodiy fikrlovchi, o'z fikr mulohazalarini erkin ifoda eta oluvchi, o'z fikrlarini himoya qila oladigan faol shaxsga aylanishi muhim rol o'ynaydi.

Ko'rinib turibdiki ta'lim jarayonini bunday tashkil etish eng avvalo, bo'lg'usi o'qituvchilarni oily dargohlarda kasbga tayyorlash jarayonida inobatga olishni taqozo etadi. Shuning uchun oliy ta'limda faoliyat olib boruvchi professor - o'qituvchilar o'zi dars berayotgan fan bo'yicha mashg'ulotlarni texnologiyalashtirilgan shaklda olib borishi, shogirdlarini mazkur faoliyatga tayyorlab borishilozim bo'ladi.

Ta'limga pedagogik texnologiyalarni tadbiq etish bo'yicha amaliy tajribalarni o'rganish, kuzatish va tahlil qilish shuni ko'rsatmoqdaki, ta'limning deyarli barcha bo'g'inlarida mashg'ulotlarni interfaol metodlar asosida tashkil etish keng tus olmoqda.

Dars jarayonida har bir darsda pedagogik texnologiyaning u yoki bu turini qo'llash kerak degan aniq xulosani bermasdan zamonaviy pedagogik texnologiya qachon samarali bo'ladi, u o'quvchilar uchun qiziqarli, ularni faollashtiruvchi, mustaqil va ijodiy fikrlashga, mushohada qilishga yo'naltira oladimi deb oldimizga savol qo’yamiz va bu savolga gipoteza qilib metod yoki texnologiya tanlaymiz. Pedagogik texnologiyani tanlashda dars mavzusi, tuzilishi, o' quvchilarni qiziqishi, agar musiqa darslari bo' lsa ularni nazariy, amliy, ijrochilik imkoniyatlarini hisobga olgan holda qo'llashiga to'gri keladi.

Pedagogik texnologiyalarni qo'llashdan ko'zlangan asosiy maqsad va vazifalar quyidagilarni ko'zda tutadi: Tashkil etish, hamkorlikda bunda o'qituvchi va o'quvchining o'zaro munosabatlarini hisobga olish va ishlash, guruh bo'lib, yakka holda ishlash, har bir o'quvchining faolligini ta' minlash, takomillashtirish, tahlil qilish, qiyoslash, umumlashtirish, xulosa chiqarish, nazorat qilish, baholash.

Fanni o'qitish jarayonida har bir o'qituvchi pedagogik texnologiyalarni qo'llash uchun tayyorgarlik ko’radi. Mavzuning maqsadini aniqlash, darsning ketma-ketligiga e’tibor berish, mavzuni ochib beruvchi vazifalarni belgilab olish, texnologik xaritasini ishlab chiqish, amaliy bo’limda qanaqa topshiriqlar bilan darsni mustaxkamlash, o’quvchilar bilan ularning hususiyatlaridan kelib chiqib differentsial yondashish, darsni qaysi turda olib boorish, qo’shimcha savol-javob, baholash, uy-topshiriqlari berish va yakun yasash.

Ta’lim tizimida sifat va samaradorlik bo’lishi uchun har bir fan ham bu amaliy vazifalarni muntazam bajarib, yangilatib o’z mahorati ustida tinimsiz zamonaviylik bilan yondashiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Кабалевкий. Как рассказыват детям о музыке . Москва, - Просвещение, 1987 - год.

2.Yo'ldoshevSh, UsmonovS. Pedagogik texnologiya asoslari. - Toshkent, - Fan, 2001 - yil.

3. http//w.w.w. ZiyoNet.uz

ЗАМОНАВИЙ ТИЛШУНОСЛИКДА МУҚОБИЛСИЗ ЛЕКСИКА ВА ЎЗЛАШМА СЎЗЛАР ҚАТЛАМИ МАСАЛАСИ

Г.В.Расулова - Қўқон ДПИ магистранти

Сўз ўзлаштириш тушунчаси моҳиятан содда ва оддий бўлишига қарамасдан, тилшуносликда бундай ҳодисанинг қатъий изоҳлаш имкони ҳам, бу борада аниқ ёндашув ҳам йўқ.

Сўз ўзлаштириш– бу тиллар ўртасидаги қисқа ёки узоқ муддатли алоқалар натижасида бир тил элементларининг бошқа тил тизимига ўтишидир. Бундай ўтиш (кўчириш)дан ўтган бирликлар кириб борувчитил "ёт" элементни фонетик, семантик, грамматик ва график жиҳатдан қайта ишловчи, қабул қилувчи тизимга аста-секин мослашиб боради. Натижада, қабул қилувчи тилда турли даражадаги мослашиш ёки ассимиляциялашув ҳодисаси содир бўлади.

Айрим тилшунос олимлар сўз ўзлашиш жараёнини анъанавий талқинда қабул қилмасдан, автоматик нуқтаи назардан изоҳлайдилар. Ушбу ғоя доирасида лексик ўзлаштириш хорижий тил намуналари бўйича идрок этувчи тилнинг ўз воситалари билан лексик бирликларни яратиш – манба тил сўзларининг фонетик, морфемик, семантик тузилишига тақлид қилиш ёки кўчириш сифатида талқин этилади. Бизнинг фикримизча, ўзлашган сўзлар тил алоқаларининг аралашувида бир тилдан иккинчи тилга ўтаётганда қабул қилувчи тилнинг маданияти ва лисоний бирликларига мослашиб, тил фойдаланувчилари томонидан тил меъёрларига олиб кирилади.

Бир қатор тадқиқотчилар сўз ўзлаштириш ҳодисасини "бевосита кўчириш" деб ҳам талқин этадилар, чунки кўчириш назарияси тилда хорижий тил бирликлари, масалан, хорижий сўзлар мавжудлигини тан олади, аналогия назарияси эса худди шу бирликларни "тил ичидаги ижод" сифатида баҳолайдилар.

Ҳар икки назария ҳам қабул қилувчи тилнинг ижодий, фаол салоҳиятини сўз ўзлаштириш жараёнида муҳим алмашинув даври деб ҳисоблайди. Кўчириш назарияси ва аналогия назарияси ўртасидаги фарқ шундан иборатки, кўчириш назариясига кўра, тил фаолияти чет тил сўзини қайта ишлашга қаратилган; аналогия назариясига кўра эсакўчириш чет тили намуналарига ўхшаш бирликлар яратиш фаолиятидир.Айтиш мумкинки, аналогик сўз ўзлашиши бошқа тил бирликларидан ўзлашма сўзнинг муқобил вариантини яратишдир.

Шундай қилиб, сўз ўзлаштириш ҳодисаларида (энг аввало, лексик сўз ўзлаштириш) бу жараённи В. Гумбольдт асарларида баён этилган ва маҳаллий тилшунослар асарларида ривожлантирилган тилнинг умумий тушунчасига зид бўлмаган фаолият сифатида тушуниш мумкин. Тилшунос олим Ю.С.Сорокин шундай ёзади: "Сўз ўзлаштириш – бу ҳақиқатан ҳам, маълум бир хорижий сўзлар тўпламини бошқа нутқ элементига фавқулодда автоматик тезлик билан ўтказиш эмас, балки ўзлашма сўзларни ўзлаштириш ва мослаштириш бўлиб, бу ассимиляция қилувчи тилнинг ўзига хослиги ва унинг ривожланишининг юқори даражасидир".

XX аср бошларида ***Д.Н.Шмелёв*** ҳам худди шундай фикрни айтади: "Бошқа тилдан сўз олган тил, одатда, нофаол бўлиб қолмайди, у маълум бир

тарихий даврда замон талабларига мос ҳолда ўзи учун қулай яшаш тарзини яратишга ўхшайди”.

Фикримизни умумлаштирадиган бўлсак, сўз ўзлаштириш сўз ясалиши каби фақат лингвистик жараёнда эмас, балки неологизмлар ёки турли воситалар ёрдамида яратилади. Сўз ўзлаштириш деривацияси ҳам тилдаги ички сўз ясалиши каби янги сўзларни “ҳосил қилиш”нинг ўзига хос усулларига эга. Аввало, бу усуллар бошқа тилнинг лексик фондини, сўзини мослаштириш, ўз сўз қатлами каби қабул қилиш ва нутқда қўллашда намоён бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ильина Н.Е. Рост аналитизма в морфологии. // Русский язык конца XX столетия (1985- 1995).-М., 2000.-С. 326-344.

2. Сорокин Ю.С.Развитие словарного состава русского литературного языка в 30-90-е гг. XIXв.-М.-Л., 1965.

3. Шмелёв Д.Н. Очерки семасиологии русского языка. - М., 2003.

ИНТЕРАКТИВ ЭЛЕКТРОН ЎҚУВ КУРСЛАРНИ ЯРАТИШДА МУЛЬТИМЕДИА ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ

У.Сейтжанова -Нукус ДПИ доценти
М.С.Усмонов -Жиззах ДПИ катта ўқитувчиси
Ж.Абдижаббарова - Нукус ДПИ катта ўқитувчиси

Мультимедиа технологияларини ўқув жараёнига татбиқ этишда маъруза дарсларига алоҳида эътибор берилади ва бу ўқитиш методи олий таълимда муҳим ўқитиш шаклларидан ҳисобланади. Маъруза дарсларини назарий, ғоявий томонларини такомиллаштириш унинг ўқув жараёнидаги аҳамиятини янада ошиб боришини таъминлайди. Кўпгина педагог-олимлар маъруза дарсларини ривожлантириш ўқитиш сифатининг ошишига олиб келишини таъкидлаганлар. Маъруза ўқишнинг мақсади талабаларни амалий, лаборатория ишлари ҳамда ўқув, адабиётлари билан мустақил ишлай олишларини таъминлаш учун уларни ўқув материаллари билан қуроллантиришдан иборат.

Маъруза дарсларини ўқувчи-талабалар томонидан ўзлаштириш учун улардан маълум даражада билим, ирода, меҳнат ҳамда диққатни жалб этиш каби хислатларнинг бўлиши талаб этилади. Шунинг учун маъруза дарсларини ўтишда ўқувчи-талабаларнинг ўқитувчилар билан ҳамкорликда ишлашларини таъминлаш катта самара беради. Шу билан бир қаторда, ўқувчи-талабаларнинг мустақил ишлашлари учун ҳам алохида эътибор ва шароит яратмоқ лозим. Ўқувчи-талабалар мавзу буйича қанча кўп бош қотирсалар, у шунча кўп тушунадилар ва эслаб қоладилар. Тушуниб, эслаб қолиш энг яхши ва мустаҳкам билим олишнинг усулларидандир.

Мустақил шуғулланиш ўқувчи-талабаларда психологик жараёнларни ривожлантиришга сабаб бўлади ва кейинчалик мавзуни тушунишлари учун уларни кенг масштабда фикрлаш, воқеа-ҳодиса хамда фактларни тахлил қилишга тайёрлаб боради. Шуни таъкидлаш лозимки, маъруза дарсларини ўтишда мавзуларга доир дидактика элементларини қўллаш яхши самара беради.

Шу сабабли маъруза дарсларига тайёргарлик кўриш алохида ўринда туради. Бу эса маъруза дарсларига тайёргарлик кўришда замонавий воситалардан фойдаланиш, мавзу бўйича ўқувчи-талабаларга ўқув материалларини кўриш, эшитиш, таққослаш, образлар кўринишида тақдим этиш каби компонентларнинг киритилиш имкониятларни яратадики, булар маъруза дарсларини самарадорлигини оширишга олиб келади.

Методиканинг мақсади мазкур фандан янги ўқув фани (ўқув предмети) яратиш ва бу фаннинг ўзлаштирилишини таъминлашдан иборат. Бундай ўқув фанлари ўқувчининг барча талаб-эҳтиёжларини қониқтириши, илғор педагогик технологиялар талаблари асосида “аввал ўқиш, сўнгра бу ўқишга ўргатиш учун ўқиш” принципига асосланиш, талабанинг ўқув материалини ўзлаштиришдаги даражалари, назарий ва амалий билимларни эгаллашда соддадан-мураккабга қоидасига асосланган назорат топшириқларини белгилаш, ўқувчиларга индивидуал ва табақалашган ҳолда ёндашиш каби хусусиятларни хисобга олиш лозим.Ўқитувчи ўқувчига иложи борича ўрганилаётган фаннинг мавзусидан кўпроқ маълумот беришга ҳаракат қилади. Шунинг билан бир қаторда, ўқитувчи ахборотларни тўплаш, уларни танлаш ва қайта ишлаш, ўрганилган (ўргатилган) ахборотларнн қўллаш каби билимнинг учта босқичидан иборат моделига ҳамма вақт риоя қилавермайди. Кейинги навбатда ўқувчининг билим фаолияти (олган билими) унинг янги поғонасига, яъни билиш фаолиятининг фаоллашув жараёнига ўтиш керак. Шундагина билим кўникмага, кўникма эса малакага айланади.

Шу муносабат билан ўқув фани таълим мазмуни ва методларини ўзида акс этгирувчи восита сифатида барча талабларни инобатга олган ҳолда тайёрланиши лозим бўлади. МТ асосида ўқитиш жараёнини ташкил қилиш асослари анъанавий ўқитиш услубидан тубдан фарқланиб, у педагог ходимлар ва ўқувчи-талабалар учун:

- ўқув материалларини образлар кўринишида тақдим этиш;
- дифференциал ва индивидуал ўқитиш жараёнини ташкил қилиш;
- ўқиш жараёнини бахолаш, тескари алоқа боғлаш;
- ўз-ўзини назорат қилиш ва тузатиб бориш;
- ўрганилаётган фанларни намойиш этиш ва уларнинг динамик жараёнини кўрсатиш;
- фан мавзуларида анимация, графика, мультипликация, овоз каби компьютер ва ахборот технологияларидан фойдаланиш;
- ўқувчи-талабаларда фанни ўзлаштириш учун цратегик кўникмалар хосил қилиш;
- ўқувчиларнинг мустақил ишлашлари учун янги шароит яратиш;
- масофадан ўқитиш тизимини ўқув адабиётлари сифатида қўллаш;
- таълим тизимида ўқув-лаборатория ишларини бажаришда тежамкорликка эришиш каби имкониятларни яратади.

Хулоса қилиб айтганда,дарс жараёнида электрон нусхада берилган ўқув-материаллардан ўқувчиларга бериладиган назарий билимларни амалиёт билан боғлаб бориш, бунда муаммоли назарияларни вужудга келтириш, қўйилган

муаммони ўқувчилар билан биргаликдаечиш, уларда мустақил фикрлаш кўникмаларини шакллантиради, ўтилган мавзу моҳиятини тушуниб олишларига ёрдам беради. Ушбу муаммоли ўқитиш ва ўқувчиларнинг мустақил ишлашини ташкил қилиш учун ахборот-педагогик технологияларга асосланган мультимедиали электрон дарсликларнинг яратилиши айни муддаодир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ғуломов С.С. ва бошқалар. Ахборот тизимлари ва технологиялари: Олий ўқув юрти талабалари учун дарслик /Академик С.С. Ғуломовнинг умумий таҳрири остида. – Т.: «Шарқ», 2000.– 529 б.

2.Холматов Т.Х.,Тайлақов Н.И.,Назаров У.А. Информатика. Олий ўқув юртлари учун дарслик. –Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2003.– 254б

3.Жўраев Р.Ҳ., Тайлақов Н.И. Ахборотлашган таълим муҳити–ўқитиш самарадорлигини ошириш воситаси// Узлуксиз таълим. –2004.– №3. –Б. 3–7.

MAKTAB TALIMIDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

J.Smetova Nukus DPI 2-kurs magistranti

Bugungi kunda mamlakatimizda ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlarida ulkan islohotlar olib borilmoqda. Ayniqsa, mamlakatimiz kelajagi va ravnaqida muhim o‘rin tutadigan maktabgacha ta’lim sohasiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Zero, bu tizim jamiyatning birlamchi va eng muhim bo‘g‘inidir. Bolalarda maktabgacha bo'lgan yoshda aqliy faollik oshadi, axloqiy va jismoniy xislatlar shakllanadi. Shu bois maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirish bo'yicha ham tashkiliy, ham mazmun jihatidan ko'p ishlar qilinmoqda.

Davlatimiz rahbari tomonidan sohaga oid qabul qilingan qaror va farmonlar natijasida chekka qishloqlarda ham yangi zamonaviy bog‘chalar barpo etilib, qisqa vaqt ichidamaktabgachata’limtashkilotlarisoni 5 ming 200 tadan 18 ming 300 tagaoshdi. Bolalarni maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish darajasi 2 barobar ortib, 60 foizga yetdi. Sohaga davlat-xususiy sheriklik mexanizmi joriy etilishi tufayli 223 mingdan ortiq o‘ringa ega bo‘lgan 7 ming 400 ta xususiy bog‘cha tashkil qilindi. Bu maqsadlar uchun 1 trillion 850 milliard so‘m imtiyozli kredit mablag‘lari yo‘naltirilib, 20 mingga yaqin yangi ish o‘rni yaratildi. Davlat tomonidan berilgan imkoniyat va imtiyozlar natijasida xususiy va oilaviy bog'chalar ham ko'paydi. Bugungi kunda barcha maktabgacha ta'lim muassasalarida 1 million 700 ming nafar bola tarbiyalanmoqda.

2019-yilning 2-iyulida Maktabgacha ta'lim vazirligi va “O‘zavtosanoat” AJ o‘rtasida maktabgacha ta'limning muqobil shakllarini joriy etish sohasida hamkorlik bo‘yicha memorandum imzolanib, O‘zbekistonda “ISUZU HC-40” avtobuslari negizida ishlovchi mobil maktabgacha ta’lim tashkilotlarini ishlab chiqish va joriy etish hamkorlikning asosiy yo‘nalishi hisoblanadi. Mazkur loyiha bolalar maktabgacha ta'lim bilan qamrab olinishini kengaytirish, shuningdek MTT mavjud bo‘lmagan olis qishloq joylarda, tog‘li hududlar va aholi punktlarida

qamrovni oshirish imkonini beradi. O‘zgartirilgan Isuzu rusumli avtobuslar 2019-yilning oktyabr oyida O‘zbekistonning 12 viloyatlarida va Qoraqalpog‘iston Respublikasida yo‘lga qo‘yildi. 93ta guruh 44ta uzoq mahallalarda deyarli 2 ming bolani maktabgacha ta’lim bilan qamrab oldi.

Loyihaning pilot bosqichi muvaffaqiyatli o‘tganligi sababli, MTV uni davom ettirish va kengaytirishga qaror qildi. Maktabgacha ta'lim vazirligi 49ta «Aqlvoy» avtobusi – mobil bog‘chalarning yangi partiyasini foydalanishga topshirdi. Ular uzoq, borish qiyin bo‘lgan hududlarda istiqomat qiluvchi bolalarga maktabgacha ta'lim xizmatini ko‘rsatishga mo‘ljallangan. «Aqlvoy» avtobuslari quyosh batareyasi, konditsioner, hojatxona, issiq-sovuq suv, tamaddilarni isitish uchun joy kabi qulayliklarga ega.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2021-yil 24-may kuni hududlarda maktabgacha ta'lim muassasalari qamrovini kengaytirish masalalari muhokamasi yuzasidan o’tkazgan yig'ilishlarida 53 ta tumanda 34 ming o'rinli 2 mingta oilaviy bog'cha tashkil etish choralari belgilandi. Bunday bog'chalarga qo'shimchaishchi yollashga ruxsat berib, qabul qilinadigan bolalar sonini ikki barobar oshirish taklifi ma'qullandi. Davlat rahbari asosiysi ta'lim-tarbiya mazmuni ekanini ta'kidlab, oilaviy bog'chalarga o'quv qo'llanma va metodik materiallarni bepul etkazib berish vazifasini qo'ydi. Buning uchun davlat tomonidan jami 30 milliard so'm ajratiladi.

Shuningdek, bunday muassasalarni zarur jihozlar bilan ta'minlash uchun 5 foiz stavkada 30 million so'mgacha imtiyozli kreditlar beriladi. Olis hududlarda maktabgacha ta'lim qamrovini kengaytirishning yana bir manbasi – davlat-xususiy sheriklik asosidagi bog'chalardir. Bugungi kunda bunday muassasalarda bir bola uchun 50 foiz xarajatlar subsidiya qilib kelinmoqda. Yig'ilishda ushbu subsidiya miqdorini 75 foizga etkazish, xususiy bog'chalarning elektr energiyasi va tabiiy gaz to'lovining 50 foizini davlat byudjetidan qoplash bo'yicha ko'rsatmalar berildi. Davlat tomonidan yangi bog'chalar qurish ishlari ham davom ettirilmoqda. 20212022 yillarda 23 ta tumanning olis va chekka hududlarida 50 ta maktabgacha ta'lim muassasasi barpo etish rejalashtirilgan.

Buning uchun qamrov darajasi eng past va bolalar soni 250 tadan oshgan 50 ta mahalla tanlab olingan. Prezident ushbu bog'chalarni ilg'or xorijiy tajriba asosida qurish, zamonaviy jihozlar va qo'llanmalar bilan ta'minlash yuzasidan topshiriqlar berdi. Maktabgacha ta'lim muassasalarining 12 ming nafar xodimini o'qitish va malakasini oshirish bo'yicha qisqa muddatli kurslar tashkil etilishi belgilandi.

Adabiyotlar róyxati:

1. Prezidentning 26.05.2021 yildagi «Hududlarda maktabgacha ta'lim xizmatlarini kengaytirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-5125-son qarori.

2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining «Qamrov darajasi past bo'lgan tumanlarda maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarmog'ini kengaytirish bo'yicha qo'shimcha choratadbirlar to'g'risida»gi PQ-5144-son qarori.

3. Vazirlar Mahkamasi tomonidan 20.05.2021 yildagi «Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida»gi Qonun (16.12.2019 yildagi O'RQ-595-son) qabul qilinishi

munosabati bilan hukumatning ayrim qarorlariga o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritish to'g'risidagi 320-son qarori.

4. F.R.Qodirova, Sh.Q.Toshpo'latova, N.M.Kayumova, M.N.A'zamova " Maktabgacha pedagogika".T.:-2019

UZLUKSIZ TÁLIM TIZIMIDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

J.Smetova - Ajiniyoz nomidagi NDPI magistranti

Mamlakatimiz innovatsion taraqqiyot yo'lida shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda kelajagimiz davomchilari bo'lmish yoshlarni ijodiy g'oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish hamda ilg'or xorijiy tajribalar, xalqaro mezon va talablar asosida baholash tizimini takomillashtirish, shu yo'lda xalqaro tajribalarni o'rganish, mavjud tizimni har tomonlama qiyosiy tahlil qilish, tegishli yo'nalishdagi xalqaro va xorijiy tashkilotlar, agentliklar, ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan yaqindan hamkorlik qilish muhim ahamiyatga egadir.[1]

Shu maqsadda, Ozbekston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq tálimi tizimida tálim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" 2018-yil 8-dekabrdagi 997-sonli qarori bilan Ozbekston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Tálim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Tálim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markazi tashkil etildi. Shu bilan birga, tálim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etish vazifalari belgilandi:

PIRLS - boshlang'ich 4-sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunishdarajasini baholash;

TIMSS – 4-va 8-sinf óquvchilarining tabiiy-ilmiy yónalishdagi fanlardan savodxonligini baholash;

TALIS – rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o'rta tálim muassasalarida o'qitish va tálim olish muhitini hamda o'qituvchilarning ish sharoitlarini o'rganish;

PISA – 15 yoshli óquvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash. Málumki, tálim-tarbiya uzluksiz, muayyan maqsadga yonaltirilgan jarayon bolib, unda barkamol shaxsni shakllantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Demak, pedagogik jarayonning asosiy maqsadi barkamol inson shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazishdan iboratdir. Maktabga endigina qadam qoygan bola uchun maktab garoyib maskan, óqituvchi esa eng mehribon va bilimdon inson bolib tuyuladi. Qalbi quvonchga tólib turgan murgak qalb "Men, albatta yaxshi oqiyman!", "Ustozim, hammadan ham meni koproq yaxshi koradilar!" degan ichki bir havas bilan xursand bólib, kózingizga qarab ótiradi. Shu tobda uning hayolidan "Men hammadan orqada qolib óqiyman" degan salbiy fikr ótmaydi, albatta. Biroq oq`uv mashg`ulotlari boshlang`ich, kózlarida anashunday sevinch porlab turgan óquvchilarning hammasi ham óqishga layoqati bir xilda emasligi bilina boshlaydi. Bu holatni óquvchilarning ózlari ham sezadilar. Seza boshlaganlari sayin ozlarida tortinish, uyalish, kamsuqumlik xislatlari kuchaya boradi. "Kitobdagiday gapira olmasamchi", "Aytadigan fikrimda xato bólsachi, ustozimdan dakki eshitaman,

dóstlarim oldida uyalib qolaman” degan hadik bola fikrini erkin bayon etishiga yól qóymaydi. [2]

Tanaffusda faol harakatda bolgan óquvchi darsda faol bolaolmaydi. Agar shu óquvchi bilan yaqindan suhbatlashsangiz, atrofdagi bólayotgan voqea-hodisalarga óziga xos munosabatini bemalol ayta oladi. Darsda esa aksicha… Demak, bu órinda óqituvchi yordami lozim oladi. Boshlang`ich sinflarda dars ta’lim va tarbiya ishlarining markaziy qismi hisoblanib, óquvchilarni bilim, kónikma, malakalar bilan qurollantirishda, milliy qadriyatlarimiz haqida tushunchaga ega bólishida, axloqiy sifatlarni hosil qilishda muhim ahamiyatga ega. Ma’lumki, boshlangich sinflarda óqitiladigan “Óqish” darslari ham umumiy didaktik talablarga javob berishi, jumladan, darsda mavzuning xarakteridan kelib chiqib, xalqimizning boy pedagogik merosiga tayanish, shoir va ijodkorlarimizning asarlaridagi tarbiyaviy goyalardan foydalanish imkoniyatlarini izlash lozim. Yangi pedagogik texnologiyaning afzalligi zamon sinovidan ótib, interfaol darsning sifat va samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligi ózisbotini olmoqda. Texnologiya tushunchasi pedagogika fani, ishlab chiqarish sohalariga nisbatan ancha keng qóllanilib “Texnologiya” sozi yunoncha techne - sanat, logos-mahorat degan mazmunni anglatdi.

Olimlarning ta’kidlashicha, “texnologiya” atamasi “bola shaxsiga ta’sir korsatish san’ati” ga e’tibor qaratilib, har bir davrda óziga xos zamonaviylik kasb etib, yangilanib, takomillashib kelgan. Texnik vositalardan foydalanib ótkazilgan dars mazmunli, sifatli bólishi tabiiy. Bunday dars óquvchilarga hissiy ta’sir kórsatadi, ótilgan materialni chuqur va puxta ózlashtirishga, fanga bólgan qiziqishini oshirishga yordam beradi, bilimlar puxtaligini ta’minlaydi. Zero puxta óylagan uslublarsiz dasturiy materialni egallashni tashkillashtirish mushkul. Óquvchilarning izlanishlariga, faol va mustaqil bilim olishlariga yordam beradigan, ularni ijodiy fikrlashga undaydigan va fanga qiziqishini rivojlantiradigan óqitishning usul va vositalarini takomillashtirish lozim. Dars jarayonida boshlang`ich sinf óquvchilarining dunyoqarashi shakllana boradi, mustaqil fikrlashga órganadi, dunyoviy bilimlar bilan tanishadi va ularning uzluksizligi rivojlanib boradi. Har bir darsning muvaffaqiyati uning oldiga qóygan maqsadiga bogliqdir. Qachonki, maqsad aniq va puxta, óquvchini har taraflama rivojlantirishga qaratilgan bolsa, darsning samaradorligi ta’minlanadi. Bugungi kunda maktablarda sinf-dars shaklidagi mashg`ulotlardan foydalanib kelinmoqda va ularga qóyilgan talablar ham ózgarib bormoqda. Darslarni qiziqarli uyushtirish uchun óqituvchilar yangicha darsturlaridan, turli-tuman interfaol usul va vositalardan foydalanishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Xalq ta’limi”jurnali 2011/5.
2. “Boshlanguch ta’lim”jurnali 9.2009/sentabr.
3. “Yangi pedagogik texnologiya asoslari” (inter faoldarslar) Toshkent – 2007.
4. “Boshlangich sinf oquvchilarini kasb-hunarga yónaltirishning uslubiy asoslari” Toshkent – 2011

TALABALARGA DASTURLASHNI O‘RGATISHDA MUAMMOLI TA’LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH

F.J. Toxirov– o‘qituvchi, Navoiy DPI, Navoiy shahri

Bugungi kunda uzluksiz ta’lim tizimida informatika turkumiga kiruvchi fanlarni, xususan, dasturlash texnologiyasini o‘qitish metodikasini takomillashtirishga oid yangicha yondashuvlarni ishlab chiqish davr talabiga aylanmoqda [1].

Shuningdek, dasturlash tillarining takomillashuvi tufayli talabalarga dasturlashni o‘rgatishda muammoli ta’limdan foydalanish metodikasini takomillashtirish zarurati paydo bo‘lmoqda [2].

Bu borada, ya’ni uzluksiz ta’lim tizimida muammoli ta’limdan foydalanish metodikasiga oid tadqiqotlar mamlakatimiz va Mustaqil davlatlar hamdo‘stligida A.A.Abduqodirov, D.I.Yunusova, J.O.Tolipova, D.M.Maxmudova, M.A.Goncharova, N.V.Reshetnikova, Y.Y.Rudnitskaya, L.V.Pilipets, O.A.Prusakova, A.M.Galimov kabi olimlar tomonidan tadqiq etilgan.

Ularning ilmiy tadqiqotlarida talabalarning muammoli tafakkurini shakllantirish, informatika kursida axborot texnologiyalari bo‘yicha muammoli ta’limning o‘quv-uslubiy ta’minotini ishlab chiqish va uni ta’lim jarayonida qo‘llashga oid izlanishlar olib borilgan.

Jumladan, Y.Y.Rudnitskaya tadqiqotida talabalarning muammoli tafakkurini shakllantirishning didaktik modelini yaratgan [3]. L.V.Pilipetsning tadqiqotida boshlang‘ich sinflarda fizika fanini paradokslardan foydalangan holda muammoli o‘qitish texnologiyasi ishlab chiqilgan [4]. A.M.Galimovning ishlarida tabiiy fanlarni o‘qitish samaradorligini oshirishda muammoli ta’lim texnologiyasiga asoslangan kompyuter modellari ishlab chiqilgan [5]. Bu kabi fikrlar O.A.Prusakovaning ilmiy izlanishlarida ham uchraydi. Uning tadqiqotida tayanch maktabda axborot texnologiyalarini o‘qitishda muammoli vaziyatlarning yuzaga kelish mexanizmlari va asosiy xarakteristikalari aniqlangan [6].

Yuqorida qayd etilgan olimlarning tadqiqotlari va tajriba sinov ishlari tahlilida ma’lum bo‘ldiki, oliy ta’lim muassasalarida talabalarning dasturlashga oid algoritmik fikrlashini rivojlantirishda muammoli ta’lim texnologiyasidan foydalanish maqsadga muvofiq xisoblanadi.

Shu bois, tadqiqot doirasida “C++ dasturlash tilida takrorlanuvchi operatorlar bilan ishlash” mavzusini muammoli ta’lim texnologiyasidan foydalanib tashkil qilish bosqichlari ishlab chiqildi.

Bunda, professor-o‘qituvchi video ko‘zgu orqali talabalarga C++ dasturlash tilining while, do..while, for operatorlarini ishlash tartibi haqida ma’lumot beradi. Mazkur jarayonda professor-o‘qituvchi tomonidan talabalarga quyidagi misol savol tariqasida berilishi tavsiya etiladi: C++ dasturlash tilida berilgan n ta butun sonning yig‘indisini qanday topish mumkin. Talabalarga ushbu mavzuga qadar kichik miqdordagi sonlarni dasturga kiritish va ular ustida amallar bajarish o‘rgatib kelinadi. Mazkur savol ularda yangi g‘oyalarni ilgari surishiga olib keladi.

Professor-o‘qituvchi talabalar tomonidan berilgan takliflarni eshitadi va quyidagi dastur kodini yozib ko‘rsatadi:

```
1. while (i<=n) { cin>>a; s+=a; i++; }
```

2. do { cin>>a; s+=a; i++; } while (i<=n);

3. for (int i=0; i<=n; i++) { cin>>a; s+=a; }

Professor-o‘qituvchi bundan so‘ng kiritish operatorini takrorlanish tanasida qo‘llash orqali berilgan miqdordagi sonlarni kiritish va ular ustida amallar bajarish mumkinligini aytib o‘tadi va muammoli ta’lim texnologiyasidan foydalanib, turli murakkablikdagi misol va masalalarni dasturlash usullarini ko‘rsatib beradi. Misol va masalalarni dasturlash while, do while va for operatorlari orqali amalga oshiriladi. Mazkur jarayon quyidagi bosqichlarda olib boriladi:

Mustaqil bo‘lmagan faoliyat bosqichi. Bunda quyidagi masalaning dastur kodi professor-o‘qituvchi tomonidan to‘liq yozib beriladi: 1 kg konfetning narxi haqiqiy sonda berilgan. 1, 2, …, 10 kg konfetning bahosini chiqaruvchi dastur.

Yarim mustaqil faoliyat bosqichi. Ushbu bosqichda quyidagi masalaning dastur kodini bir qismi berilmay taqdim etiladi. n (n>0) butun son berilgan. Butunga bo‘lish va qoldiqni aniqlash amallaridan foydalanib, n sonida 3 ga karrali raqam borligini aniqlovchi dastur.

Mustaqil faoliyat bosqichi. Bu jarayonda talabalar o‘zlashtirgan bilimlarini yangi vaziyatlarda qo‘llaydi. Bunda talabalarga quyidagi masala beriladi, professor-o‘qituvchi tomonidan tavsiyalar deyarli berilmaydi. Barcha uch xonali sonlar ichida raqamlarining yig‘indisi 21 ga teng bo‘lgan birinchi sonni topish dasturi.

Ijodiy faoliyat bosqichi. Bu jarayonda ijodiy yondashuv, algoritmik va mantiqiy fikrlashni talab qiladigan mustaqil ishlarni bajarish, berilgan muammoni yechishning yangi yo‘llarini topish, mustaqil isbotlash amalga oshiriladi. Bu bosqichda quyidagi masala berilishi mumkin: n butun son berilgan (n>0). 1 va n oralig‘idagi tub sonlarni topish dasturi.

Ushbu bosqichda professor-o‘qituvchi bergan topshiriqqa talabalar o‘zlari yechim izlaydi va bu jarayonga ijodiy yondashadi.

Bundan so‘ng, talabalarga topshiriqlar beriladi va ularni tahlil qilish o‘rgatiladi:

- talabalarga best-programming.uz axborot-ta’lim muhitida joylashtirilgan elektron ta’lim resursi tarkibidagi na’munaviy dastur kodlari namoyish etiladi. So‘ngra topshiriq sifatida best-programming.uz axborot-ta’lim muhitiga joylashtirilgan misol va masalalar beriladi.

- topshiriq sifatida berilgan masala shartini tahlil qilish o‘rgatiladi.

- berilgan masalaning algoritmini tuzish, algoritmni so‘z va blok-sxema ko‘rnishida tasvirlash, tuzilgan algoritmlarning qulay va samarali variantni tanlash, mavjud algoritmlar asosida turli sinf masalalarini algoritmlash o‘rgatiladi.

- berilgan masalalarning algoritmlari to‘g‘ri yoki noto‘g‘riligini tahlil va sentiz qilish qobiliyati oshiriladi.

- berilgan masalalarning algoritmini C++ dasturlash tilining dastur kodiga o‘tkazishga oid ko‘nikma va malakalari rivojlantiriladi.

- dastur kodiga o‘tkazilgan masalalarning yechimini tekshirishga oid malakasi shakllantiriladi.

- dastur kodida kamchiliklar aniqlansa berilgan masalaning algoritmini va dastur kodini qayta tahrirlash va tahlil qilishga o‘rgatiladi.

Yuqorida keltirilgan ketma-ketlik orqali dasturlashni o‘qitish talabalarning dasturlashga oid algoritmik fikrlashini rivojlantirishda samarali hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jamoliddinovich T.F. Algorithmic Thinking of Students in Program using Electronic Learning Resources Principles in Development // Kresna Social Science and Humanities Research. – 2022. – T. 3. – C. 93-94.

2. Тохиров Ф.Ж. Талабаларнинг дастурлашга оид алгоритмик фикрлашини ривожлантиришда муаммоли таълим технологияларининг имкониятлари // Муғаллим ҳам узлуксиз билимлендириу илмий-методикалық журнали.– Нукус, 2022. – № 1/1. – Б. 119–123.

3. Рудницкая Е.Е. Формирование проблемного мышления студентов // Дисс... на соиск. учен. степ, канд. пед. наук. – Киров, 1999.– 198 с.

4. Пилипец Л.В. Проблемное обучение физике на основе парадоксов и софизмов учащихся 7 - 9 классов // Дисс... на соиск. учен. степ, канд. пед. наук. – Тобольск, 2010.– 170 с.

5. Галимов А.М. Дидактические условия применения компьютерных моделей в процессе проблемного обучения // Дисс... на соиск. учен. степ, канд. пед. наук. – Казань, 1999.– 198 с.

6. Прусакова О.А. Учебно-методическое обеспечение проблемного обучения информационным технологиям в основной школе // Дисс... на соиск. учен. степ, канд. пед. наук. – Рязань, 2012.– 177 с.

БИОЛОГИЯ ДАРСЛАРИНИ МАҲАЛЛИЙ МАТЕРИАЛЛАРАН ФОЙДАЛАНИБ ДАРС ЎТИШ

А.Ж.Турекеева Ажиниёз номидаги
Нукус ДПИ катта ўқитувчиси

Умум таълим ўрта мактабларда таълим ва тарбия жараènининг самарадорлигини оширишда маҳаллий материаллардан фойдаланган ҳолда дарс ўтиш ўта муҳим аҳамиятга эга.

Маҳаллий материаллар нима?

Биринчидан, маҳаллий материал деганда ўқув предметларнинг

дарсликларга киритилмаган объектлар ҳақида маълумотларни беришдир. Бу ҳолда ўрганилаètган қонуниятлар тавсифидан четга чиқмаган ҳолда, уларга келтириладиган мисолларни маҳаллий материаллардан фойдаланиш оркали тушинтиришдир.

Иккинчидан, Республикамизнинг турли худудлари учун ўзига хос ўсимлик, ҳайвон турлари ва уларнинг биологик хусусиятларига оид далилларни ўқитилаètган мавзу билан боғлаш. Чунки, Ўзбекистоннинг йирик табиий-географик вилоятлари қумли чўллари, Фарғона ва Зарафшон водийлари, субтропик иқлимли жанубий вилятларда айрим олинган оила ва туркумларнинг ўзига хос турлари тарқалгандир. Дарсликларда уларнинг ҳар бирига алоҳида тўхталишнинг имконияти йўқ.

Маълумки, 1957 йилдан бошлаб, ботаника ва зоология дастурига маҳаллий материаллар киритилган эди. Ушбу йўналишда ботаника (Е.М.Бельская) ва зоология (Т.В.Брейтигам, А.М.Қосимов) дан дарсликлар èзилди. Ботаникадан

(Е.М. Бельская) ва ―Умумий биологиядан‖ (А.Т.Ғафуров 1974 й.) маҳаллий материалдан фойдаланиш методикаси ишлаб чиқилди. Республикамизнинг айрим илғор ўқитувчилари маҳаллий материаллардан фойдаланиб дарс ўта бошлашди.

Маҳаллий материалдан фойдаланиб дарс ўтиш **биринчидан,** берилаётган билимлар манбаларини кўпайтиради. Яъни ўқитувчининг оғзаки маълумоти, ушбу объектни ўқувчи томонидан кўриши ва таниб олиши, у билан ишлаши билимнинг мустаҳкамроқ бўлишини таъминлайди. **Иккинчидан,** ўқувчида ватанпарварлик, миллий ғурур ва ўлка табиатини ўрганиш ва уни муҳофаза этиш ҳисларини тарбиялашда ҳам муҳим аҳамияти бор. Маълум мавзуларни ўрганишда шу соҳа бўйича Ватанимизнинг ўтмишидаги буюк алломалари (Ибн Сино, Беруний, Фаробий, Бобур) ва ҳозирги вақтдаги машҳур олимларнинг Дунѐ фани ривожига қўшган ҳиссалари, илмий изланишлари ва кашфиѐтлари ҳақида маълумотларни бериш керакки, чунки у ўзбек миллий мафкурасининг шаклланишида катта аҳамиятга эга. Ватанпарварлик хисини шакллантириш учун ўзи яшаб турган ўлкани ўрганишни тақозо этади.

Маҳаллий материаллардан фойдаланиш ўқувчиларнинг маънавий ахлоқ тарбиясини ҳам яхшилашга, курс мазмунини онгли равишда ўзлаштиришга, тирик табиатга эҳтиѐтлик билан қарашга, улардан нафосат ҳис-туйғуларини ривожлантиришга ѐрдам беради.

Биология дарсларида ўқитувчи маҳаллий материалдан иккиѐқлама фойдаланади. Баъзи ҳолларда айрим қонуниятларни тасдиқлаш учун дарсликда, Республикамиз учун характерли бўлмаган баъзи мисол ва намуналарни маҳаллий маълумотлар билан алмаштиради, баъзан эса, дарслик материалини қисман қисқартириш ҳисобига маҳаллий материал қўшилади ва бунинг асосида тегишли якун ҳамда хулосалар чиқарилади.

Ўзбекистон Республикасининг мустақиллиги эълон қилингандан сўнг бу масала алоҳида аҳамият касб этди. Кадрлар тайѐрлашнинг Миллий дастурига барча фанларни ўқитишнитубдан яхшилаш, Ватанимиз табиатини чуқурроқ ўрганиш, ундан оқилона фойдаланиш олимларимизнинг дунѐ фанига қўшган ҳиссаларини кўрсатувчи материалларни дарсликларга киритиш, иссиқ иқлим шароитига мос ўсимликлар ва ҳайвонлар хусусида фикр юритиш талаблари қўйилган. Бу эса, мустақиллик мафкурасини шаклланишида, ватанпарварлик ва миллий ғурур хисларини тарбиялашда муҳим ўрин тутади.

Бу вазифаларнинг бажарилишида дастлабки қадамлар қўйилган. Ботаникадан (У. Пратов, Т. Одилов, М. Набиев, У. Тошмухаммедов), Зоологиядан (О. Мавлонов, Ғ. Комилов), одам анатомияси ва физиологиясидан (Б. Аминов, Т. Тилабов), Умумий биологиядан (акад. Ё. Х. Тўрақулов таҳририда) янги дарсликлар яратилди. Бу дасликлардан Мамлакатимизнинг аксарият кўпчилик мамлакатларида фойдаланилмоқда. Бу дарслик китобларда асосий эътибор дунѐ фани ютуқлари билан бир қаторда Ватанимиз олимларининг илмий ишларидан намуналар келтиришга, Ўзбекистон табиатининг ўзига хос ҳайвонот ва ўсимликлар дунѐсини таърифлашга ва ниҳоят ўтмиш ва ҳозирги замон ўзбек олимларининг дунѐ фанига қўшган ҳиссаларини ѐритишга қаратилган. Дунѐ фани тараққиѐтининг сўнгги

маълумотларига таянилган. Ҳозирга вақтда фақат Ўрта мактаблар учунгина эмас, балки олий мактаб студентлари учун ҳам бу қатор дарсликлар тайѐрланилмоқдаким, улар ҳам шу баѐн этилган фикрларга таянилган ҳолда ѐзилаѐтир.

Ўрта мактабларнинг 5-6 синфларида ўтиладиган ботаника ва 7-8 синфларида зоология дарсларининг мавзуларини баѐн этишда маҳаллий материалдан фойдаланиш ҳақида айрим дарслар мисолида тўхталиб ўтиш мумкин.

6-синфда Ўзбекистоннинг ўсимлик дунѐсини муҳофаза этиш, ―Қизил китобга киритилган ўсимликлар‖ мавзусини ўтишда қуйидаги тиртибда маҳаллий материалдан фойдаланса бўлади.

Дастлаб Ўзбекистонда ―Қизил китоби‖ нинг ташкил этилиш тарихи, унинг яратилиши учун Ҳукуматимизнинг чиқарган қарорлари ҳақида гапирилади (1978 йил). Ундан сўнг ―Қизил китоби‖ га номлари киритилгаган ўсимликларнинг статуслари ҳақида маълумотлар берилади. Ҳозирги кунда Ўзбекистондаги қўриқхоналарнинг номлари санаб айтиб ўтилади (8 та).

Ўқитаѐтган синфимиз қайси вилоят, туман, ҳудудида жойлашганлигига боғлиқ ҳолда сизга маълум ва таниш ўсимлик турлари ҳақида, уларнинг нима сабабдан жуда камайиб кетганлиги ва йўқолиш арафасига келиб қолиши сабабларини тушунтирилади. Агар биология хонасида ўсимлик турлари гербарийлари, ҳос бўлмаганда уларнинг расмлари бўлса, шу материаллар асосида кўргазмалиликдан фойдаланиб дарс ўтиш мумкин. Маҳаллий материалга мурожаат этишдан олдин ―Қизил китоби‖ нинг 3-нашрига (2006 йил) 305 тур ўсимлик турлари киритилганлиги, улар 50 оилага мансублиги ва Ўзбекистоннинг барча вилоятларида нотекис тарқалганлиги ҳақида маълумот бериш лозим. Шундан сўнг сиз яшайдиган вилоятда тарқалган турлари сони, уларни ҳимоя этиш борасида қандай тадбирлар ўтказилаѐтганлиги, сизнинг ҳудудда қандай қўриқхоналар борлиги ва уларни ҳимоя этиладаган объектлар тўғрисида маълумотлар беришингиз керак.

Самарқанд областида ―Қизил китоби‖ га киритилган турлар 11 та оилага мансуб-45 та турни ташкил этади. Шулардан Омонқўтон ўрмон ҳўжалиги ҳудудида 15 тур ўсади. Омонқўтон ўрмон ҳўжалигида ўсадиган қуйидаги турлар ―Қизил китоб‖ га киритилган: суворов пиѐзи, бухаро риностатуми, поядор пиѐз, ольга рябинниги, корольков завфари, ажойиб юнона, касальриннг бойчечаги, улкан мерендера, фостер лоласи, грейг лоласи, улкан лола, михел лоласи, Туркистон лоласи, чангчиси тукли лола, северцев бурмақораси, северцев куненаси кабилар.

Зарафшон Давлат қўриқхонаси ҳудудида қўриқланадиган асосий объект табиий тўқайзор ўрмонлар, туранғил, қимматли доривор ўти, чаканда каби дарахт ва буталар, ҳамда тўқайзорнинг ―Қизил китоб‖ га киритлган Зарафшон қирғовули ҳисобланади. Сўнгги 4-5 йил давомида у ерда Бухоро буғуси-хонгул кўпайтирилмоқда (махсус вольерларда). Қушлардан эса, турли мавсумларда 160 тача турларни учратиш мумкин.

Ургут, Самарқанд, Тайлоқ, Жомбой, Булунғур районларининг 5-6 синф ўқувчиларини ушбу икки объектдаги ноѐб, нодир, камайиб кетаѐтган

ўсимликлар билан таништириш мумкин. Бунинг учун ўқитувчининг ўзи махсус тайёргарлик кўрган бўлиши лозим.

Дарсликда номлари келтирилган ноёб турлар ҳақида маълумотлардан ташқари айнан сиз яшаб турган жойдаги қўриқхона, ўрмон хўжалиги ёки музейдаги сақланадиган ноёб ўсимлик ёки ҳайвон намуналарининг ўқувчига таништириши маҳаллий материалдан фойдаланиб дарс ўтишга мисол бўла олади.

Мисол сифатида Самарқанд вилоятидаги Пайариқ, Қўшработ туманларининг айрим мактаблари Нурота тоғ тизмаси ҳудудида ташкил этилган Нурота тоғ ёнғоқзор қўриқхонасига анча яқин жойлашган. Шу сабабдан ушбу ҳудуд мактабларидаги ботаника дарсларида Нурота қўриқхонасида муҳофаза этилаётган ботаник объектлар ва ҳайвонлар ҳақида маълумотлар бериш мумкин. Қўриқхона ҳудудида ҳаммаси бўлиб 900 тача тур ўсимликлар топилган. Шулардан 21 тури фақат Нурота тоғларидагина ўсадиган эндем турлардир. Уларнинг ичида Нурота ўлмасўти, Нурота желтушниги, северцов қорақобиғи, шуровский карраги, Нурота лепидолофаси ва бошқалар. ―Қизил китоб‖ га киритилган ўсимлик турлари 22 та. Энг муҳим қўриқланадига обект ёввойи ёнғоқзор-мевали дарахт ва бутозор ўрмонлардир. Ҳайвонлардан эса, тоғ қўйи, болтаютар, тасқара, бургут каби турлар яшайди. Булардан ташқари можирим, устук, Арчаота қишлоқлари атрофида 1000 йиллик савр тўплари борлиги маълум.

Ушбу мавзуда дарс ўтилганда, вилоятларнинг тоғ ва тўқайзор ўрмонларида муҳофаза этилаётган ўсимликлари, қўриқланадиган хайвонт дунёсини турларининг турли-туманлигини кўриш мумкин. Буларнинг барчасини мактаб дарслигида баён этишга имконияти йўқ. Шу сабабдан улардан кўпроқ маҳаллий материал сифатида фойдаланиб дарс ўтиш мақсадга мувофиқ. Тоғ минтақасининг табиати ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ранг-баранг ва муҳофаза этиш лозим бўлган турлари нисбатан кўпроқ эканлиги таъкидланади.

Одам ва унинг саломатлиги дарсларида ҳам (8-синф) ҳар бир мавзуни ўтишда маълум даражада маҳаллий материаллардан фойдаланиш мумкин. Одам танасининг анатомик тузилишига оид мавзуларни ўтишда (суяк, мускуллар, ички аъзоларнинг тузилиши ва касалликлари) шу соҳада буюк Ибн Синонинг асарларида баён этилган фикрлардан фойдаланиш лозим. Одам организмини ўрганиш маън этилганлигига қарамасдан IX-X асрларда олимлар, (шу жумладан Ибн Сино) одам аъзоларининг тузилиши тўғрисида тушунчага эга бўлишган.

Ибн Сино ―Тиб қонунлари‖ асарининг махсус томони шу масалани ёритишга бағишланган. Дарсликда баён этилган маълумотларга қўшимча равишда улардан маҳаллий материал сифатида фойдаланиш мумкин. Юқумли касалликларни кўзга кўринмайдиган ҳайвонлар-микроблар тарқатишини, касалликларнинг алдини олиш учун эса, ташқи муҳитни муҳофаза қилиш, шахсий ва ижтимоий гигиена қоидаларига риоя этиш зарурлигини таъкидлаганлигини бундан 1000 йиллар аввал айтилганлигини тушунтириш лозим.

Физиологик мавзудаги дарсларда иссиқ иқлим шароитининг сув, туз ва ёғ алмашинуви ўзига хос таъсири ҳақида муфассалроқ тўхталиш лозим ва бу

соҳадаги Ўзбекистонлак олимларнинг ишларини таърифлаш керак. Ҳавфли касалликлардан бири бўлган қалқонсимон без фаолиятининг бузилиши сабаблари, оқибатлари ва уни даволаш йўлларини тавсия этган дунѐга машҳур ўзбек олими академик Ё. Х. Тўрақуловнинг дунѐ тиббиѐт фанига қўшган ҳиссалари тўғрисида гапирилади.

Маҳаллий материалдан фойдаланиш биринчи навбатда ўқитувчининг билимдонлигига, изланувчанлигига ва ўз ишининг фидойиси бўлишига боғлиқ. Акс ҳолда у дарслик мавзулари мазмунини ҳам етказиб бера олмайди.

―Циталогия ва генетика асослари‖ дарсларида маҳаллий материалдан фойдаланишнинг аввалги биологик предметларидан ўзига хослик жиҳатлари анча кўп. Чунки бу ўқув предмети ботаника, зоология, анатомия фанларидан олинган билимлар базасида ўқитилади. Барча йирик мавжудотларга хос умумий қонуниятлар ҳақида баҳс юритади.

―Циталогия ва генетика асослари‖ ни ўқитишда маҳллий материалдан фойдаланиш профессор А. Т. Ғафуровнинг (1974 йил) ―услубий қўлланма‖ сида анча батафсил ѐритилган ва жуда катта иш қилинган. Умуман шу таҳликда дарс ўтилганда маҳаллий материалдан 3 хил йўналишда фойдаланиш тавсия этилади.

1. Биология фанларининг шаклланиш тарихида, айрим қонуниятларнинг кашф этилишида Марказий Осиѐ ва Ўзбекистонлик буюк олимларнинг ҳиссаларини (Беруний, Ибн Сино, Фаробий, Бобур). Иттифоқ даврида яратилган дарсликларда бу ҳақидаги фикрларга жуда кам ўрин берилган.

2. Ҳозирги кунда фаолият кўрсатаѐтган биолог олимларимизнинг дунѐ биология фанларининг ривожланишига қўшган ва қўшаѐтган ҳиссалари, кашфиѐтлари ҳақидаги маълумотлардан фойдаланиш (Тўрақулов Ё. Х., Мусаев Ж. А., Канаш С. С., Румшевич Б. Л., С. М. Мирахмедов, Ж. К. Хамидов ва бошқалар).

3. ―Циталогия ва генетика асослари‖ қонуниятларини ўрганишда, ўзининг яшаб турган ҳудудга хос бўлган мисол ва далилларни келтириш йўли билан дарс ўтиш, бунда ушбу маълумотларни ўқувчилар фақат китоб саҳифасидан, ўқитувчи ҳикоясидангина эмас, балки ўз кўзлари билан ҳам кўриб ишонч ҳосил қилишади (ғўза, буғдой, картошка навлари, қорамол, қўй зотлари.).

IX-XI-асрларда яшаган Ўрта Осиѐлик тиббиѐтшунослар ижоди ҳақида сўз ютирилганда тарихий маҳаллий материаллардан қуйидагича фойдаланиш мумкин:

Дастлаб IX-XI асрларда Ўрта Осиѐдаги ижтимоий-иқтисодий ва табиий-илмий муҳит ҳақида тўхталади. Кейинчалик шу даврнинг алломалари Беруний ва Ибн Синонинг ижодига оид материаллар баѐн этилади.

IX-XI асрларда Ўрта Осиѐда араблар ҳукмлронлиги тугатилиб, сомонийлар давлати вужудга келди. Фан, санъат, қурилиш ишларига эътибор берилди. Греция, Рим олимларининг анчагина асарлари араб тилига таржима қилинди. Хоразм (Мамун) фанларининг академияси бу соҳада муҳим рол ўйнади. Ушбу ва ундан сўнгги даврларда Ўрта Осиѐда, Хоразмий, Форобий, Беруний, Ибн Сино, Мирзо Улуғбек, Бобур каби буюк олимлар яшаб ижод қилдилар ва дунѐ фани ривожига муносиб ҳисса қўшдилар. Ҳақли равишда Ўрта Осиѐнинг IX-XI

аср буюк олимлари Европанинг XI-XII аср олимларининг муносиб ўтмишдошлари эди.

Ўқувчиларга Абу Райҳон Беруний ва Абу Али Ибн Синонинг портретлари ва баъзи асарлари кўрсатилади ва уларнинг ҳаѐти ва ижоди тўғрисида маълумот берилади.

Абу Райҳон Беруний (973-1048) қадимги Хоразмнинг пойтахти Киятда тўғилган. У форс, араб, ҳинд, грек, сурия тилларини билган. Беруний буюк энциклопедист олим бўлган. Унинг кўрсатишича, табиат 5 элемент: бўшлиқ, ҳаво, олов, сув ва тупроқдан яратилган. Ер қуѐш атрофида айланишини таҳлил қилиб, унинг шарсимонлигини айтди ва ернинг айлана узунлигини ҳисоблаб чиқди. (Коперникдан аввал) Беруний ерда ўсимлик ва ҳайвонларнинг чексиз кўпайиши учун шароитлар чекланган ва тирик мавжудотлар орасида яшаш ва чексиз кўпийиш учун кураш боради,-деб ҳисоблайди. Унинг фикрича, ўсимликлар, ҳайвонлар ўртасида кураш, уларда кўпайиш ва наслни сақлашга интилиш, тирик мавжудотлар ҳаѐтининг моҳиятини ташкил қилади. Агар атрофдаги табиат ўсимлик ва ҳайвонлар бирор турининг бемалол ўрганишга монелик кўрсатмаганда эди, у бутун ер юзини эгаллаган бўлар эди. Бу кураш натижасида табиатда кўпроқ мослашганлари юзага чиқади. Яшаш учун кураш ва кўпроқ мослашганларининг яшаб қолиши ҳақидаги фикрлари Дарвин таълимоти яратилишидан 800 йиллар илгари айтган. У шундай дейди: ―Барча ҳаракатлар материяга тегишлидир. Материянинг ўзи жисмлар шаклини вужудга келтиради ва ўзгартиради. Бинобарин, материя–яратувчидир.‖ Аммо Беруний худо табиат ходисаларининг дастлабки сабабчиси ва яратувчисидир деб ҳисоблаган. Табиат тараққиѐти қонунларини яхши билмаганлигидан асаларилар ўсимликлардан, қуртлар гўштдан, чаѐнлар анжирдан пайдо бўлади,-деб ҳисоблаган. Бу албатта ўша даврдаги фан тараққиѐти даражасининг кўрсаткичи ҳисобланади.

Абу Али Ибн Сино (980-1037) Бухоро яқинидаги Афшона қишлоғида тўғилган. Беруний каби табиат илмининг кўп соҳаларидан хабардор бўлган, аммо тиббиѐт илмини ўша давр даражасида мукаммал билган. Унинг ―Тиб қонунлари‖ номли шоҳ асари 5 асрлар давомида Европа тиббиѐт ўқув юртларида дарслик сифатида ўқитилган. Биринчи, китоби одам танасининг тузилиши ва касалликларнинг келиб чиқиши ва аломатларига бағишланган. Иккинчи, китобда оддий дорилар ва уларнинг одам организмига кўрсатадиган таъсири (80 та) га бағишланган. Учинчи, китобда касалликларни даволаш. Тўртинчи, китобида жарроҳлик, бешинчи, китобида эса, мураккаб дорилар, заҳарлар ва уларга қарши ишлатиладиган моддалар ҳақида маълумот берилган. Ўша вақтда анча кенг учраган ришта, вабо, қизамиқ, сил касалликларининг сабабчилари кўзга кўринмайдиган майда ҳайвонлар деб ҳисоблайди. Барча ҳайвонлар каби ўсимликлар ҳам озиқланади, ўсади ва кўпаяди деб таъкидлайди. Унинг фикрича, ўсимликлар ривожланишининг қуйи, ҳайвонлар ўрта, одам эса, юқори босқичида туради. Ибн Синонинг ―Тиб қонунлари‖ дан бошқа, ―Шифо топиш китоби‖, ―Билимлар китоби‖ каби 150 тача асарлари бўлган. Европада у Авиценна номи билан танилган, машҳур бўлган К.Линней унинг шарафига тизимгулдошлардан бир туркумини атаган (Авиценния), гулхайридошлардан

дағал канопининг тўри–Авиценна дағал канопи исмланган. Ибн Сино худони тан олади, аммо унинг қудрати чекланган деб ҳисоблайди. Фан ва дин ўртасида чегара қўйишга ҳаракат қилади. У 1160 йилда Эроннинг Ҳамадан шаҳрида вафот этади.

Дарс якунида ўқитувчи Европада табиатшунослик инқирозга юз тутган даврда, Ўрта Осиѐда у барқ уриб ривожланганлиги ҳақида хулоса чиқарган ва бунда Беруний, Ибн Синоларнинг хизматларини яна бир марта таъкидлайди.

Ер шарида тирик мавжудотларнинг эволюцияси ҳақидаги мавзуларни ўқитишда, Ўрта Осиѐ ва Ўзбекистон ҳудудида топилган қазилма ўсимликлар ва ҳайвонлар ҳақидаги маълумотларни бермоқ лозим. Бунинг учун ―Растительный покров Узбекистана‖ 4 жилдлик китобининг 1-жилдида келтирилган маълумотлардан, расмлардан фойдаланса болади. (пофессор Худойбердиев Р.Х).

Генетика ва селекцияга оид маҳаллий материал ―Умумий биология‖ (10-11 синфлар) дарслигида анча батафсил баѐн этилган.

Фойдаланиладиган адабиётлар;

1. А.Аъзамов, А.Юсупов. Ўқувчиларга билим беришда инновацион усуллардан фойдаланиш. Тошкент 2006 йил.

1. Толипова Ж.О. Биологияни ўқитишда педагогик технологиялар. Ўқув

2. қўлланма. Низомий номидаги ТДПУ. Тошкент, 2004. -78 б.

3. Толипова Ж.О. Биологияни ўқитишда педагогик технологиялар. Ўқув қўлланма. Низомий номидаги ТДПУ. И қисм. Тошкент, 2004. -111 б.

4. Толипова Ж.О., Ғофуров А.Т. Умумий биологияни ўқитиш методикаси. (10-синф). –Т.: ―Шарқ‖. 2004. -96 б.

5. Толипова Ж.О., Ғофуров А.Т. Умумий биологияни ўқитиш методикаси. (11-синф). –Т.: ―Шарқ‖. 2004. -128 б.

6. Толипова Ж. ва бошқалар. Биология хонаси. –Т.:, 2003.

7. Т.Толипова, Мактабда биология 2011 йил

8. Ғофуров А.Т. ва бошқалар. Биологияни ўқитишнинг умумий методикаси. (Ўқув-методик қўлланма). - Т.: ТДПУ. 2005.

9. Жўраев Р.Ҳ., Зуннунов А. Таълим жараѐнида ўқув фанларини

УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИ УЧУН ЯРАТИЛАДИГАН МУЛЬТИМЕДИАЛИ ЭЛЕКТРОН ЎҚУВ АДАБИЁТЛАРГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР

У.К.Тайлаков - ўқитувчи
Тошкент давлат аграр университети Самарқанд филиали

Электрон дарслик яратиш катта маҳорат талаб қиладиган ва узоқ давом этадиган жараѐн. Электрон дарсликлар таълим жараѐнида яхши самара бераётган ва уларга катта эҳтиѐж сезилаётган ҳозирги кунда ҳар бир предмет, курс учун бундай воситаларни яратиш давр талаби бўлиб қолди. Шу боис ҳам республикамизда айни даврда электрон ўқув нашрлари яратиш соҳасида аппарат шаклланмоқда. Бунда қуйидагилар асосий тушунчалар бўлиб

ҳисобланади: мултимедиали электрон ўқув адабиёти(МЭЎА) -булар давлат таълим стандарти асосида мутахассислик ва йўналишлар бўйича фанларнинг алоҳида муҳимроқ бўлимларига оид нашрлар, намунавий ва ишчи режа, шунингдек, машқлар ва масалалар тўплами, харита ва схемалар альбоми, тузилмаларга оид атласлар, хрестоматия, диплом лойиҳаси бўйича кўрсатмалар, маълумотнома, энциклопедия, тренажёр кабилардир.

МЭЎАни архивланган файл ёки файллар кўринишида Интернет сайтига жойлаштириш варианти ҳам мавжуд. Шундай қилиб, МЭЎА:

•ўқув дастурига мос келиши ва ўқув - услубий нашрларга қўйилган талабларга жавоб бериши керак;

•қўлланма умуман янги ёки биринчи марта эълон қилинаётган бўлиши, аввал чоп этилган ўқув - услубий қўлланманинг электрон версияси бўлиши, шунингдек, умумий, махсус ва факультатив курсларга мўлжалланган

бўлиши ҳам мумкин;

•ўрганилаётган курс (ёки унинг қисми)нинг мазмунини очиб бериши, ўқув -услубий мақсадга эришиш учун етарли ҳажмга эга бўлиши лозим;

•ўқув-услубий мақсадларга эришишга хизмат қилувчи иллюстратив элементларни ўз ичига олиши, яъни унда компьютернинг мультимедиали имкониятларидан мумкин қадармаксимал даражада фойдаланиш зарур;

•қўлланма бошқа бобларга гипермурожаат қилиш, зарур бўлганда ташқи веб -манбалар ва ресурсларга ҳам мурожаат қилишни ўзида жамлаши керак;

•ўқувчининг ўқув материалини ўзлаштириш ва мустақил баҳолаш учун ўз-ўзини текшириш имконини берувчи назорат саволларига эга бўлиши керак.

МЭЎАни яратиш жараёнига турли йўналиш бўйича мутахассисларни жалб қилиш зарур, ҳеч бўлмаганда уларнинг фикрларини ўрганиб чиқиш керак. Бу мутахассисларга қуйидагилар киради:

•ўқитувчи;

•психолог;

•тестолог - ўқитиш натижаларини назорат қилиш усуллари бўйича мутахассис;

•шакллар дизайнери ёки веб-уста;

•дастурчи.

Фойдали МЭЎАни фақат тажрибадан ўтган ахборот технологиялари ва педагогик услублар орқалигина яратиш мумкин.

МЭЎА ҳам худди бошқа қўлланмалар каби -таълим мазмунининг ташувчиси ва ўқитиш омили бўлиб хизмат қилади.

Бугунги кунда электрон ўқув адабиётларининг қуйидаги турлари мавжуд:

Электрон дарс(Эд)-кичикбир мавзуни ўрганиш бўйича яратилган қисқа компьютер дастури;Электрон дарслик(ЭД)- бир нечта электрон дарслардан ташкил топган ўқитишнинг мақсадга

эришишини таъминловчи етарли даражада катта маълумот бирлиги;

Электрон курс(ЭК)- бир нечта электрон дарсликлардан ташкил топган ўқитишнинг мақсадга эришишини таъминловчи функционал тамомланган катта маълумот бирлиги:

ЭК={$ЭД_1$,$ЭД_2$,…,$ЭД_n$} ,

ЭД={$ЭД_1$,$ЭД_2$,…,$ЭД_n$} .

Электрон дарсликда маълумотлар жойлашувини қуйидаги гуруҳларга ажратиш мумкин: *чизиқли, дарахтсимон,тўлабоғлиқлик.*

МЭЎАни яратишда қуйидагиталаблар эътиборга олинади:

•компьютерда баён қилинган қисмнинг тўлиқлиги, умумлашганлик даражаси ва ўлчамлари;

•ўқитишнинг индивидуаллашиш даражаси (яккалаштириш);

•ўқитишнинг тарихийлигини ҳисобга олиш;

•дастурда тадқиқ қилиш зарур бўлган маълумотларнинг мулоқот типи;

•дастурни ўқувчи томонидан бошқариш имкониятлари ва ўлчамлари;

•тизимда бошқариш типи (жавобга қараб ёки жараёнга қараб), тескари алоқа типи (очиқ ёки ёпиқ);

•асосий блоклар ва улар орасидаги ўзаро алоқа усулларининг таркиби.

МЭЎАнинг мазмунига қўйиладиган талаблар қуйидагилар:

1) боблар, қисмлар, маърузалар бўйича жойлаштирилган услубий материалнинг мазмуни;

2) назорат машқлари (тест ва синов топшириқлари)нингмавжудлиги;

3) глоссарий (изоҳли луғат);

4) асосий ва қўшимча адабиётлар рўйхати;

5) муаллифлар ҳақида маълумотлар (исм-шарифлари, унвони (агар бор бўлса), тамомлаган олий ўқув юртининг номи, иш телефони, mail.ru (электрон почтаси).

Электрон ўқув қўлланмасидан фойдаланиш истеъмолчи учун ихтиёрий вақтда мумкин бўлиши керак.

Фойдаланишда қулай бўлиши учун ҳар бир экран саҳифасида "олдинга","орқага" каби тугмачаларни қўйиш тавсия этилади.

МЭЎА яратишда техник воситалар ва файлларга қўйиладиган талаблар:

1) ахборот каттиқ компьютер дискларида сақланганида, материални мос ном билан (масалан, " Ахборот технологиялари" каби) сақлаш;

2) барча расмлар тартибланган, изоҳланган бўлиши керак. Матннинг ўлчами мониторда ўқиш учун қулай бўлиши керак;

3) папка очилганда унда МЭЎАнинг номига мос (курс номи, index, HTML) ва бош саҳифани ишга тушурувчи файл бўлиши керак.

Шундай қилиб, МЭЎА:

1) ўқув дастури ва ўқув-услубий нашрларга қўйилган оддий талабларга жавоб бериши керак: қўлланма умуман янги, яъни биринчи маротаба нашр қилинаётган бўлиши, нашр қилинган ўқув-услубий қўлланманинг электрон версияси умумий, махсус ёки факультатив курсларга тегишли бўлиши мумкин;

2) ўрганилаётган курс ёки унинг қисмининг мазмунини очиб бериши ва ўқув-услубий мақсадларига эришиши учун етарли бўлган ҳажмга эга бўлиши керак;

3) ўқув -услубий мақсадларга эришишга хизмат қилувчи иллюстратив элементларга эга бўлиши (яъни компьютернинг мультимедиали имкониятларидан имкон қадар кўпроқ фойдаланиш) керак;

4) материаллар муҳимлиги бўйича ажратилган (кичикроқ боблар, материалнинг мажбурийлиги ва қўшимчалилиги мос визуал ажратишлар билан берилган) бўлиши керак;

5) қўлланмада бошқа бобларда бўлгани каби, зарурият туғилганда ташқи WEB -манбаларга ва ресурсларга ҳам мурожаат қилиш учун имкон бўлиши керак;

6) ўқувчининг материални ўзлаштириш даражасини мустақил баҳолаши учун ўз-ўзини текшириш имконини берувчи назорат саволларига эга бўлиши лозим;

7) тескари алоқани таъминлаш лозим.

Юқорида қайд этилганларнинг барчаси электрон ўқув қўлланмалар яратишга оид умумий ва методик талабларни ташкил этади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1.Тайлаков Н.И. Основы информатики и вычислительной техники. Учебник 9–класса.Т.: Издательский дом «Ижод дунёси», 2002. –152 с. (ИД «Ижод дунёси». –2004, 2–изд.).

2. Тайлаков У.К. Электрон дарсликлар ўқув жараёнини қўлаб-қувватлайдиган дастурий методик мажмуа‖//«БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШДА УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР» халқаро илмий-амалий анжуман илмий ишлар тўплами ТОМ-II. Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти, Чирчиқ ш.-2019. -Б. 366-367 бетлар.

3. У.Тайлаков, On the introduction of information technology tools in the educational process of secondary schools//ACADEMICIA An International Multidisciplinary research Journal South Asian Academic Research Journals A Publication of CDL College of Education, Jagadhri (Affiliated to Kurukshetra University, Kurukshetra, India) 2020 yil 20 may 42-46 бетлар.

BOSHLANG‘ICH SINF “O‘QISH” DARSLARINI ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O’QITISH METODLARI

S.Toshmuhammedova - Chiroqchi tumani 51-maktab o’qituvchisi

Zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayonini rivojlantirish birinshi navbatda sifatli ta’limga bog‘liq. Bugungi kundahar bir soha yangi texnika va texnologiyalardan samarali foydalanish davr talabi bo‘lganidek, ta’lim sohasiga ham bir qancha texnologiyalar kirib keldi va ta’limning sifatini oshirishda katta resurs xizmatini bajarib kelmoqda. Kelajagimiz bo‘lgan farzandlarimizni rivojlangan davlatlarning bolalari singari va ular bilan raqobatlashadigan darajada ta’lim–tarbiya jarayonida tayanch kompetentsiyalarni shakillantirishda o‘qituvchilarga yangicha yondashmoq davr talabi bo‘lib qolmoqda. Xozirgi kunda boshlang‘ich ta’limning 1-4 -sinflarda “O‘qish” fani o‘quv-mavzuiy rejasida bolalarda tayanch kompetentsiyalarni

shakillantrishda jami 50 dan ko‘p metodlar belgilab berilgan. Ushbu metod va usullar ko‘pchiligi bolalar yosh xususiyatlariga va berilgan materiyallarning saviyasiga mos keladi. Masalan 1-4-sinf “O‘qish” fanini o‘tishda quydagi metodlar: Savol-javob, tushuntirish, ”Quvnoq harflar”, BBB, ”Aql idroki” metodi, ”Klaster”,”Matematikestafeta”,”Ajratish”, ”Quyoshcha”, ”Sirli sandiqcha”, ”Tushunchalar tahlili, ”Meni tushun”,”Mohir suratchi”, ”Maqollar zanjiri, ”Baliq ovi”, ”Olma terimi” o‘yini, FSMU texnologiyasi, “Davom ettir” mashqi, Suhbat, „Birgalikda o‘qiymiz“, „Topib o‘qi“ o‘yini, “Muloqot“, “Munozara” usuli, “Zanjir”, ”Rolli o`qish”, ”Aqliy hujum”, “Kichik guruhlarda ishlash”, “ Venn diagrammasi”, yakka va jamoalarda ishlash, Ifodali o‘qish, topib o‘qish, “Topag‘on” o‘yini, “Fikrni davom ettiring”, “Bu so`z meniki” o`yini, “Tezkor javob”, “Charxpalak” “Tanlab o‘qi” ko‘rgazmalilik, didaktik o`yini, musobaqa-o`yin, mustaqil ish, amaliy mashg`ulot, “Mozayka” o`yini, “Rebus” o`yini, topib o`qish, “Arra” texnologiyasi, ,“Yalpi fikriy hujum”, ”Bilag`on” o`yini,FSMU texnologiyasi, “Bumerang” texnologiyasi, “Zig-zag” metodi, test, “Muloqot” metodi”, ”To`g`risini top”, “Qofiyadoshini top” o`yini, Izlanish, muammoli juftlikda ishlash, “Komandada o`qitish”, “Chalkash zanjir” metodlari, tavsiya qilingan. Ayrim darslarda foydalangan metodlarga e’tibor qaratganimizda masalan 2-sinf Bo‘riboyAxmedovning “Amir Temur haqida hikoya” mavzusini o‘tishda “Ortiqcha jumla”metodi ko‘rsatilgan. Bizningcha 2-sinf bolalari ushbu matn bilan tanishishda va mustahkamlashda ularga og‘irlik qiladi. Ushbu metodning o‘rniga “Insert” metodini qo‘llash maqsadga muofiq bo’ladi. Chunkiy bolalar matn bilan tanishishda harbir jumlani o‘qishda belgi qoyib o‘qisa, so‘ng qo‘ygan belgilarini guruh ishining taqdimotidan tahlil qilib chiqsa, bolalar 2-sinfdan boshlab taqlil qilishni o‘rganadi va berilgan materiyalni ravon va xatosiz o‘qiydi va eslarida qoladi. O‘qish va yozishga o’rgatish jarayonida o‘quvchilarda ushraydigan qiyinshiliklar sababini o’rganish va uni bartaraf etish yo‘llarini aniqlash kerak. O‘qishga urgatish bilan birga bolalarni tarbiyalash orqali ularda odob-ikromlilik fayilatlarini ham shakillantirish talab etiladi [1.7.]

Sunungdek “Uch o‘rtoq” mavzusini o‘tishda “Chala xat”, “Xarsaklar” metodi qo’lanilsa, o‘qituvchilarimizda biroz qiynaladi va bunda SWOT tahlil metodini qo’llash yaxshiroq bo’ladi. Chunki matnda berilgan qahramonlarning SWOT tahlilini chiqarsalar bolalarda bir qancha matn bilan ishlaydi, bunda ularda kommunikativlik, ijtimoiy faollik va axborot bilan ishlash kompetentsiyalari shakillanadi. Ko‘pincha SWOT tahlil metodlari 3-4-sinflarda qo‘llanilsa maqsadga muvofiq bo‘ladi. Bunda materiyalda berilgan qahromon yoki narsa haqida bo‘lsa uning to‘rtta tomonini matndan topishi kerak bo‘ladi. 3-sinf Bo‘riboy Axmedovning “Elim deb, yurtim deb yashagan inson” mavzusini o‘tishda ham SWOT tahlil metodini foydalanish maqsadga muvofiq bo‘ladi.Shuningdek 4-sinf “Oqish” darsini kuzatganimizda “Chumchuq bilan chumoli” mavzusini o‘tishda suhbat, musobaqa, mustaqil ish, amaliy mashgulot va mozaykametodlari tavsiya qilish mumkin. Biz bu darsni mustahkamlashda “Venn diagrammasini” qo‘llashni ma’qul ko‘rdik. Shunki, juptlikda yoki kichik guruhda ushbu metodini qo‘llashda bolalar kitob bilan ishlash ko‘nikmasi va ularda chumchuq bilan chumolini solishtirish va ularning umumiy tomonini topish xususiyatlari paydo bo‘ladi va ularda

kommunikativlik, shaxs sifatida o‘z-o‘zini rivojlantirish va axborot bilan ishlash kompetensiyalari shakillanadi. Shuningdek “Qush tili” savol-javob, tushuntirish, tarmoqlash va “Aqliy hujum” metodlari tavsiya qilingan. Bunda “Aqliy hujum” metodining o‘rniga materiyalni o‘tishda “Pin bord” (doskaga yopishtrish) metodi tavsiya qilindi. Sababi, ushbu she’r matnida ko‘piroq qushlarning nomlari berilgan. Agar bolalar guruhlarda qisqa vaqt ichida to‘rtta guruh a’zolari o‘zlariga belgilangan doskaga ilingan to‘rtta flifchart qog‘ozga har bitta guruh a’zolari qushlarning nomlarini topib, rangli stiker (o‘zi kleylanadigan) kartochkalarga chiroyli va qator iz yozib chiqib, ilishi kerak. Har bitta guruh o‘zi yozgan so‘zlarini o‘qib beradi. Boshqa guruh diqqat bilan kuzatib turadi. Bolalar she’rning ichidagi qush nomlarini topishda, ular muntazam ravishda she’rni o‘qiydilar va kitob bilan ishlash ko‘nikmasi rivojlanib, axborot bilan ishlash kompetentsiyalari yanada shakillanadi. Har qanday jarayon harakatdir, moddiy dunyodagi narsalar yoki hodisalarning asta-sekin o‘zgarishidir. O‘qitish jarayoni ham yosh avlodda aqliykuchlarni rivojlantirishga va axloqiy sifatlarini shakillantirishga qaratilgan harakatdir [2.99.]

Jumladan “Ikki irmoq” mavzusini o‘tishda “Suhbat”, tushuntirish, “Bilog‘on” o‘yini va tarqatma materiyallar deb tavsiya qilingan. Biz ushbu metodlarni muhakama qilganimizda “Venn diagramma” metodini qo‘llashni ma’qul ko‘rdik. Chunki, bolalarni mavzu yuzasidan o‘qitishda “Venn diagrammasi” metodini qo‘llashda mavzu materiyali bilan teranroq tanishishda va bilimlarini mustahkamlashda ikki irmoqni taqqoslash ko‘nikmasi paydo bo‘ladi. Bu metodni qo‘llashda bolalarda kommunikativlik, shaxs sifatida o‘z-o‘zini rivojlantirish, ijtimoiy faol fuqarolik va umummadaniy kompetentsiyalari shakillanadi.O‘quvchilarda tayanch kompetensiyalarni shakillantirishda o‘qituvchi oldindan katta tayorgarlik bilan dars ishlanmalarini tayyorlashda, metod va usullarni tanlab, koproq ijodiy yondashishlari darkor. Umuman olganda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tayanch kompetentsiyalarini shakillantirishda samarali metodlarni yaxshi o‘rganib bolalarning yosh xususiyatlariga va o‘tiladigan mavzuning mazmuniga mos tanlay olishi kerak. Mavzu bo‘yicha metodlarning to‘g‘ri tanlanishi o‘quvchilarda tayanch kompetentsiyalarnishakillantirishda asosiy omil bo‘lib hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Pirniyazova A.Q., Pirniyazov Q., Bekniyazov Q. Baslawısh klaslarda ana tilin oqıtıw metodikası, Toshkent.: Sano-Standart, 2018.
2.Mavlonova R., To‘raeva O., Xoliqberdiev K. Pedagogika, Toshkent.: O‘qituvchi, 2010.

TA’LIM JARAYONIDA KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING O‘RNI VA AHAMIYATI

U.S.Xonimqulov, Jizzax DPI o‘qituvchisi

XXI asrda "texnologiya" atamasi ko'plab sohalarda, shu jumladan ta'limda ham muhim masaladir. Buning sababi shundaki, texnologiya aksariyat mamlakatlarda bilimlarni uzatish magistraliga aylandi. Bugungi kunda texnologiya integratsiyasi innovatsiyalardan o'tdi va jamiyatlarimizni o'zgartirdi, bu odamlarning fikrlash, ishlash

va yashash tarzini butunlay o'zgartirdi. Buning bir qismi sifatida talabalarni “ilmli jamiyatda” yashashga tayyorlashi kerak malakali mutaxassislarni tayyorlashda oliy ta’lim muassasalari muassasalari o‘z o‘quv dasturlarida axborot kommunikatsion texnologiyalar (AKT) integratsiyasini hisobga olishlari kerak.

Axborot, kommunikatsiya va texnologiyalarning (AKT) ta'limga integratsiyalashuvi kundalik sinfdagi o'quv jarayoniga kiritilgan kompyuter aloqasidan foydalanishni anglatadi. Talabalarni hozirgi raqamli davrga tayyorlash bilan bir qatorda, o'qituvchilar kundalik sinflarida AKTdan foydalanishning asosiy ishtirokchilari sifatida ko'riladi.

Bugungi kunda mamlakatimizda jamiyatning barcha jabhalarida bo‘lgani kabi ta’lim tizimida ham islohotlar amalga oshirilib, bunda ta’lim jarayoniga zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish, ta’limni kompyuterlashtirish muammosini hal etish dolzarb muammolardan biri hisoblanadi [3.b.].

Shunday ekan, bugungi kunda mamlakatizmizda ta’lim jarayonini tashkil etishda kompyuter texnologiyalaridan foydalanish eng muhim vositalardan biri hisoblanadi. Buni O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son Farmonida ham ko‘rishimiz mumkin.

Ta'limda kompyuterning ahamiyati muhim ahamiyat kasb etib, ta’lim tizimini ma’muriy boshqarishdan tortib, tashkil etish, boshqarish, nazorat qilishgacha bo‘lgan masalalarni qamrab oladi. Shunigdek, o'quv fanlarini o'rganishni tashkil etishdan tortib, talabalar uchun individual mashg'ulotlar tashkil etishgacha bo‘lgan jarayonlarni o‘z ichiga oladi.[1.b.79]

Kompyuter texnologiyalari o'qitishning afzalliklari sifatida quyidagilar ayrim jihatlarini keltirib o‘tishimiz mumkin:

- o‘quvchilarning ma'lum bir hajmdagi ko'nikmalarini shakllantirish uchun zarur bo'lgan vaqt sarfi qisqaradi;
- bajariladigan vazifalar soni ortib yangi g‘oyalarni shakllanishiga olib keladi;
- kompyuter bilan ishlash savodxonligini oshiradi;
- talabalarning bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantiradi;
- kompyuter texnologiyasi tomonidan faol nazoratni talab etishi natijasida talaba ta’lim sub’ektiga aylanadi;
- talabalar muammolarni yechimlarini topishni modellashtirish vakuzatish va qaror qabul qilish jarayonlarni bevosita ko‘rsatadi;
- pedagogik dasturiy vositalaridan foydalangan holda masofaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalangan holda dars berish mumkin bo'ladi;
- kompyuter texnikasi bilan muloqot didaktik o‘yin xarakterini oladi, shu bilan o‘quvchilarning o‘quv faoliyatiga qiziqishini oshiradi va hokazo[4.b.34]. Shu bois ta’limni kompyuterlashtirish muammosini hal etish uchun barcha iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarda bo‘lgani kabi mamlakatimizda ham turli yo‘nalishlarda ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilmoqda.

O‘qituvchi zamonaviy kompyuter texnologiyalardan foydalangan holda darsga tayyorgarlik ko‘radi, darsni tashkil qiladi, talabalar bilimini nazorat qiladi va ta’lim

mazmunini takomillashtirishda kompyuterlashtirishning eng yuqori darajasi ta’lim jarayoniga yangi axborot texnologiyalarini joriy etish hisoblanadi.

Kompyuter texnologiyalari dasturlashtirilgan ta'lim g'oyalarini rivojlantiradi, zamonaviy kompyuterlar va telekommunikatsiyalarning noyob imkoniyatlari bilan bog'liq bo'lgan ta'lim uchun foydalanilmagan yangi texnologik imkoniyatlarni ochib beradi. Kompyuterli ta'lim texnologiyalari talabalarda quyidagi ko‘nikmalarni shakllantiradi, ya'ni:

- talabalarda axborot ko'nikmalarini shakllantirish, muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish;
- talabani “axborot jamiyati”ga tayyorlash;
- talabalarni o‘zlashtira oladigan darajada yetarli ma’lumotlar bilan ta’minlash;
- talabalarda tadqiqot va optimal qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish;
- talabalarda mustaqil ishlash qobilyatini shakllantish;
- talabalarning o‘z-o‘zini baholash ko‘nikasini rivojlantirish.

Kompyuter talabalarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish, ularning texnik tafakkurini kengaytirish va chuqurlashtirish, ijodiy bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishda takomillashtirishning yangi texnik va didaktik vositasidir [2.b.350].

Kompyuter texnologiyalari asosida talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish jarayoni uch bosqichda amalga oshirilishi kerak:

birinchi bosqich - kompyuter o'quv dasturlari yordamida o'quvchilarning asosiy ijodiy tushunchalari shakllantiriladi;

ikkinchi bosqich - kursda talab qilinadigan grafik ko'nikmalar o'qitish va muloqot qilish uchun kompyuter dasturlari yordamida shakllantiriladi;

uchinchi bosqich - ijodiy qobiliyatlar kompyuterda o'qitishning aniq dasturlari asosida shakllanadi va rivojlantiriladi [3.b.57];

to‘rtinchi bosqich –kompyuter dasturlari va texnologiyalari yordamida ma’lum muammoni yechishga qaratilgan ijodiy qobilyatini rivojlantiradi.

Bir so'z bilan aytganda, o'quv jarayonida kompyuter texnologiyalaridan foydalanish talabalarning o'quv faoliyatini samarali tashkil etish muammosini hal qilishga ko‘maklashadi.

Agar an'anaviy ta'lim sharoitida kognitiv faoliyatni tashkil etishning eng keng tarqalgan shakllari individual va frontal shakllar bo'lsa, ularning ikkalasi ham kompyuter texnologiyalaridan foydalanish sharoitida bir vaqtning o'zida ishlatilishi mumkin. Kompyuter texnologiyalari turli o'quv mashg'ulotlarida interfaol usullardan foydalanish samaradorligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Khonimkulov Ulugbek Suyunbaevich. The use of case-study technology in the formation of students’ knowledge of computer hardware//*JournalNX - A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal*.2022 Y. *8*(03), 78–81.

2. Sattarov Azamat Raelovich, Khonimkulov Ulugbek Suyunbaevich. "Some didactic opportunities of application of mobile technologies for improvement in the educational process." JournalofCriticalReviews 7.11 (2020), 348-352. Print. doi:10.31838/jcr.07.11.60

3. Каххоров С.К.1 , Расулова З.Д. КОМПЬЮТЕРНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР ДЛЯ УЛУЧШЕНИЯ ПРОЦЕССА ПРЕПОДАВАНИЯ. Современные инновации № 2(36) 2020

4. Расулова З.Д. Значения обучающих технологий направленной личности на уроках трудового обучения. Ученые XXI века, 2018. Т. 47. № 12. С. 34-35.

SHOHLIK VA SHOIRLIKDA KECHGAN MAZMUNLI UMR

D.A.Qahharova Toshkent davlat
o‘zbek tili va adabiyoti universiteti magistri

Tarixda juda ko‘p shohlar yashab o‘tgan. Ba’zilari saltanatni adolat va matonat bilan boshqarib nom taratgan bo‘lsa, ba’zilari mardonavor g‘alabalari bilan tillardan tillarga o‘tib kelmoqda. Amir Temur va Temuriy shahzodalar ham o‘zining bahodir va tadbirkorligi, shuningdek, ilm ma’rifatdagi yuksak iqtidori bilan nafaqat xalqimiz balki ko‘plab mamlakatlarda hurmat va ehtirom bilan yodga olinadi.

Temuriylarning eng so‘nggi shahzodasi umrining so‘ngini Vatandan olisda yurt sog‘inchi bilan o‘tkazgan, boburiylar sulolasi asoschisi Zahiriddin Muhammad Bobur ham nafaqat adolatli shoh balki ko‘plab yozgan asarlari bilan mumtoz adabiyotda, tarixda beqiyos o‘rin tutadi. Boburning lirikasi hamda adabiyot nazariyasiga doir qarashlari va izlanishlari mumtoz adabiyotning durdonasi hisoblanadi. Uning ma’naviy merosi jahon ilm-fani rivojiga beqiyos hissa qo‘shgan.

Quyida biz uning shohlik va shoirlikda kechgan umriga bularning o‘zaro bog‘liqlik va ayro jihatlariga to‘xtalib o‘tmoqchimiz.

Zahiriddin Muhammad Bobur “Boburnoma” asarini yozar ekan o‘zining taxtga o‘tirishini shunday bayon qiladi: “ Tengri taoloning inoyati bilan va hazrati on Sarvari koinotning shafoati bilan va chaharyori Bosafolarning himmati birlan seshanba kuni Ramazon oyining beshida tarix sekkiz yuz to‘qson tuvg‘izda Farg‘ona, viloyatida o‘n ikki yoshda podshoh bo‘ldim”. Bundan ko‘rinib turibdiki u shu kundan shohlik faoliyatini boshlagan.

Boburning o‘z guvohligiga ko‘ra, shoir sifatida ijodiy faoliyati Samarqandni ikkinchi marta egallagan vaqtda boshlangan; „Ul fursatlarda birorikkirar bayt aytur edim“, deb yozadi u va turkiyda shu ruboiyni aytadi:

Ishlar bori ko‘nglungdag‘idek bo‘lg‘usidir,
In’om-u vazifa bori buyrulg‘usidir.
Ul g‘alla-u muhmalki, deb erding, berdim,
Muhmalg‘a bo‘y-u g‘alladin uy to‘lg‘usidir.

Keltirilgan ushbu ruboiy bilan Zahiriddin Muhammad Bobur Mullo Binoiyning ruboiysiga javob qaytaradi:

Ne g‘alla maro k-az o‘ tavonam no‘shid,
Ne muhmali g‘alla to tavonam po‘shid.
Onro, ki na xo‘rdanast-u ne po‘shidan,
Dar ilm-u hunar kujo tavonad ishid.

(Tarjimasi: Na yegulik g‘allam bor va na kiygulik kiyimim. Yeyar-u kiyari bo‘lmagan kishi ilm-u hunarga qanday urina olsin?)

Bu javob ruboiysi bilan Bobur barcha ishlar ko‘ngildagidek bo‘lishini, Barcha in’om va vazifalar buyurilganini. G‘alla va kiyim deding berdim, o‘zi kiyimga uyi esa g‘allaga to‘lishini bayon qiladi.

Taxtga o‘tirgan yosh podshoh Bobur hukmronligining dastlabki 2—3-yilida mavqeini mustahkamlash, bek va amaldorlar bilan o‘zaro munosabatni yaxshilash, qo‘shinni tartibga keltirish, davlat ishlarida intizom o‘rnatish kabi muhim chora-tadbirlarni amalga oshirgan bo‘lsa.

Shoir sifatida Samarqanddaligining ilk oylarida Alisher Navoiyning istagi va tashabbusi bilan o‘zaro yozishmalar qilishni boshlashadi. Bu esa Boburni ko‘proq ijod qilishiga ilhomlantiradi.

U shoh sifatida davlatni adolatli boshqaradi. Bobokaloni Amir Temur kabi ko‘plab bino inshootlar quradi. Yurtni obod qilib xalqni e’zozlaydi.

Ijodda esa shaxsiy kechinmalarini jiddiy umumlashma darajasiga ko‘tara oladi.

1495—1496-yillarda Bobur Samarqandga ikki marta muvaffaqiyatsiz yurish qiladi. 1497-yil kuzida u Samarqand atrofidagi bir qancha joylarni va 7 oylik qamaldan so‘ng Samarqandni egallaydi. Bobur Samarqandda bo‘lgan vaqtida uning amaldorlarini ko‘pchiligi ukasi tomonga o‘tib ketadi. Andijondan ko‘ngli notinch bo‘lgan va iqtisodiy qiyinchiliklarga uchragan, ayni zamonda og‘ir xastalikni boshidan kechirgan Bobur Samarqandni yuz kun idora etgandan so‘ng, uni tark etishga qaror qiladi. Ammo Xo‘jandga yetganida Andijon ham qo‘ldan ketganini eshitadi. Uning Andijonni qayta egallash uchun qilgan harakatlari natija bermaydi. Nihoyat 2 yildan so‘ng Andijonni qayta qo‘lga kiritadi. Shu tariqa xiyonat va adolatsizliklarga uchragan Bobur Samarqandni ikkinchi marotaba ishg‘ol etadi. Ammo bu zafar ham uzoqqa bormaydi. Ocharchilikka duchor bo‘lgan saltanat qamalga olinadi. Bu vaqtda Andijon ham boy berilgan edi. Bobur noilojlikda Movarounnahrni tark etib Hisor tog‘lari orqali Afg‘onistonga o‘tadi va Kobulni egallaydi.

Shu bois ham uning ijodida, xususan, she’riyatida kindik qoni to‘kilgan ona yurtini dildan qo‘msash, uning tuprog‘iga talpinish, g‘ariblik azoblaridan o‘tli hasrat, yoru diyor sog‘inchi va visol ilinji, taqdir zarbalari va turmush uqubatlari, zamona noso‘zliklaridan nola badiiy tahlil etiladi:

Mazkur matlasi yuqoridagi fikrimizga dalil bo‘la oladi:

Charxning men ko‘rmagan javr-u jafosi qoldimu?

Xasta ko‘nglum chekmagan dard-u balosi qoldimu?

Bobur saltanatni boshqarish, ijod qilish bilan bir qatorda ishqqa ham murojaat qiladi. Manbalarda keltirilishicha Bobur katta xotini Mohim begimni o‘zgacha qadrlagan. Mohim begim ham temuriylar tarixidagi nihoyatda xushxulq, teran ilm sohibasi bo‘lgan malikalardan biri edi. Boburning Mohim begimga bo‘lgan sof muhabbati ko‘p bora tilga olingan:

Sen gulsenu, men haqir bulbuldurmen,

Sen shu’lasen, ul shu’lag‘a men kuldurmen,

Nisbat yo‘qdur, deb ijtinob aylamakim,

Shahmen elga, vale senga quldurmen...

Ushbu she’riy parcha uning pok muhabbati izhori sifatida yaratilgan bo‘lsa ajab emas.

Kobul taxtiga o‘tirib yurtni boshqarayotgan Bobur qo‘shin to‘plab 1511-yilda Samarqandni qo‘lga kiritadi va 1512-yilda boy beradi. Undan so‘ng Qarshini egallaydi ammo bu ham uzoqqa bormaydi. Shayboniylar bilan bo‘lgan jangda mag‘lub bo‘lib Kobulga qaytadi. Shundan so‘ng Bobur Hindiston tomon yo‘l olishni maqsad qiladi. 1519-yil bahoriga kelib Bobur Hindistonni zabt etish rejalarini amalga oshirishga kirishadi va 1526-yilga kelib mamlakatni to‘liq bosib oladi.

Tole yo‘qi jonimg‘a balolig‘ bo‘ldi,

Har ishniki ayladim, xatolig‘ bo‘ldi.
O‘z yerni qo‘yib, Hind sori yuzlandim,
Yo Rab, netayin, ne yuz qarolig‘ bo‘ldi.

Boburning mazkur ruboiysi ayni o‘sha vaqtlarda yozilganidan dalolat beradi. Uning mana shu kabi yurtma yurt kezishi va ko‘p bora hiyonatga uchrab iztirob chekishi ijodining mukammal darajaga ko‘tarilishiga xizmat qilsa. Qog‘ozga to‘kkan dardu hasrati qaytadan oyoqqa yanada kuchli bo‘lib turishga undadi desak xato bo‘lmaydi.

Agrani o‘ziga poytaxt sifatida tanlagan Boburshoh katta qurilish va obodonchilik ishlarini boshlab yuboradi. Shu tariqa Bobur Hindistonda uch yarim asrga yaqin hukm surgan qudratli boburiylar sulolasiga asos soladi.

Shoh va shoir Zahiriddin Muhammad Bobur yigitlik yillaridan boshlab to umrining oxirigacha samarali ijodiy ish bilan shug‘ullandi, har qanday sharoit va vaziyatlarda ham ijoddan to‘xtamadi, natijada, har jihatdan muhim boy ilmiy va adabiy meros qoldirdi. Shu bilan bir qatorda otasi omonat qoldirgan shohlik martabasini ham tashlab qo‘ymadi. To‘g‘ri yurtdan ketdi ammo taslim bo‘lmadi o‘zga mamlakatda shoh bo‘lib dunyoda nom qoldirdi.

O`RTA TA`LIM MAKTABLARIDA METODLARDAN FOYDALANISHNING USLUBLARI “AQLIY HUJUM” METODI

A.O.Xushanov Nukus DPI, 3-bosqich talabasi

“**Metod** (yun. **"metodos"** — bilish yoki tadqiqot yo‘li, nazariya, ta’limot) — voqelikni amaliy va nazariy egallash, o‘zlashtirish, o‘rganish, bilish uchun yo‘l-yo‘riqlar, usullar majmuasi, falsafiy bilimlarni yaratish va asoslash usuli.”

Bunday olib qarasak har bir holatimiz tabiiy muhit bo`ladimi ijtimoiy muhit bo`ladimi butun bir insoniyat albatta qaysidir usullar ya`ni metodlardan foydalanishadi. Sizningcha metodlardan foydalanish sababi nima? Bizga metodlar nima uchun kerak ? Har bir ishimizda biron bir metoddan foydalanilmasak, ushbu ishimiz amalga oshishi juda sekinlashishi yoki amalga oshmasligiga olib kelishi mumkin. Vaqt oliy hakam metodlarning bizga vaqtdan yutishga, ishimizni samarali va ishonchi bitirishga enga katta hissasi qo`shadi desak adashmagan bo`lamiz.

Ta`lim sohasida esa metodlarning o`rni juda muhimdir. Bog`chada bo`ladimi, maktabda bo`ladimi, Oliy ta`limda bo`ladimi hammasida albatta o`ziga xos va mos metodlar mavjud. Chunki bolalarni, o`quvchilarni, talabalarni bilimli va yetuk kadr qilib tayorlashimiz, jamiyatimiz yoshlarini bilimli qilishimiz, bu eng muhum talablardan biridir. Axir kelajagimiz yoshlar qo`lida.

Pedagogika fanida metodlardan foydalanishda albatta uning o`rnini, makon va zamon shaxs turlarini, yosh davrlariga aniq mos keladiganidan foydalanish o`rinli va samaralidir. Agarda metodlar o`z o`rnida qo`llanmasa salbiy taraflari va samarasizligi ko`zga tashlana boshlaydi. Hattoki jiddiy salbiy taraflarga ham olib kelishi mumkin.

“Aqliy hujum” metodi. Asosan maktab bolalarida bu metodni qo`llash o`rinlidir. Bu metodda ta`lim oluvchilar tarafidan biron bir muammo bo`yicha fikr va mulohazalar to`planib, to`plangan ma`lumotlar orqali aniq yechimga kelinadi. Ushbu

metodni albatta 2 xil usulubda ya`ni yozma va og`zaki uslubda qo`llash mumkin. Yozma javoblarda qog`oz yoki kartochkalarga aniq qisqa qilib yoziladi. Og`zakida esa har bir ishtirokchi og`zaki javob bildirishadi.

Agarda bu metoddan to`g`ri va ijobiy foydalanilsa, ham og`zaki ham yozma qobiliyati rivojlanib, o`quvchilarda erkin va ijodiy fikrlash darajasini

bo`lgan yosh avlodning kelajagi buyuk bo`ladi.

"Aqliy hujum metodi quyidagi qo`yilgan maqsadlarga qarab amalga oshiriladi: 1.Ta'lim oluvchilarning boshlang'ich bilimlarini aniqlash maqsad qilib qo'yilganda, bu metod darsning mavzuga kirish qismida amalga oshiriladi;

2.Mavzuni takrorlash yoki bir mavzuni keyingi mavzu bilan bog'lash maqsad qilib qo'yilganda, yangi mavzuga o'tish qismida amalga oshiriladi;

3.O'tilgan mavzuni mustahkamlash maqsad qilib qo'yilganda mavzudan so'ng, darsning mustahkamlash qismida amalga oshiriladi".

O`quvchilarning boshlang`ich bilimlarini aniqlash, ularning fiklash darajasini bilish uchun kirish qismida qo`llansa albatta juda qo`l keladi. Sabab shundaki bolalarning bilm darajasini bilmasdan turib ko`r – ko`rona dar olib borilsa samamrasiz sifatsiz bilmga olib keladi. Barcha bolalarni ham to`liq bilimdon deb aytaolmaymiz kimdir orqaroqda kimdir oldinroqda bo`lishi mumkin. Bu metod esa bizga aniqlik kiritishga juda katta yordam beradi.

Agar ushbu metod bir mavzudan ikkinchi mavzuga o`tish qismida qo`llanilsa ikki taraflama yutuq bo`ladi :

1.Bola o`tgan mavzuni mustaxkamlab mukammallashtrib oladi.

2.Yangi mavzuni boshlashdan oldin u haqida tushuncha va bilimlarga ega bo`lishi bolani ongida fikr paydo bo`lishi yangi mavzuni yanada yaxshi tushinishga olib keladi.

Darsning oxirida qo`llash esa o`tilgan mavzuni to`liq tushunish mavzu bo`yicha ham "Aqliy metod" ham "Suhbat metod" dan qo`shib foydalanish bola ongida ushbu bilim unutulmas bo`lib qolishi, ya`ni "Toshga o`yilgan naqsh" timsolidek paydo bo`ladi.

Xulosa qilib qolib aytganda, pedagogikada metodlardan har birini o`rnida foydalanilmasa bir qancha salbiy va samarasiz natijalarga olib kelishi mumkin. Agarda hamma o`quvchilarni yoshiga qiziqishiga harakatiga faolligiga qarab o`z vaqtida qo`llansa yuqori natijalarga erishishimiz mumkin. Pedagogikada metodlar kelajagimiz yoshlarnini buyuk allomalarimizdek yetuk, shijoatli,aqilli, don bo`lib voyaga yetishida hamda yurtumiz kelajakni porloq bo`lishi garovi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O`zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. Xodjayev B.X., Choriyev A., Saliyeva Z.T. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. Darslik. – T.:IQTISODIYOT DUNYOSI, 2018
3. Ro'ziyeva D.I., Tolipov O'.Q. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. –T.:INNOVATSIYA-ZIYO, 2019

BOSHLANG'ICH SINF ONA TILI DARSLARINI INTERFAOL METODLAR ASOSIDA TASHKIL ETISHNING SAMARALI YO'LLARI

A.I., Hayitov- Nizomiy nomidagi TDPU o'qituvchisi
I.Axtamova- Nizomiy nomidagi TDPU 2-kurs talabasi

Hozirgi kunda Respublikamizda ta'limning o'rni kundan kunga ortib bormoqda. Xususan, ta'lim sohasiga oid juda ko'p islohotlar olib borilmoqda. Ta'lim yosh avlodni hayotga tayyorlashning asosiy va eng samarali vositasidir. Inson uchun ta'lim olishning fundamental bosqichi bu boshlang'ich ta'limdir. Agar o'quvchilar boshlang'ich ta'limda fanlarni yaxshi o'zlashtirsa, yetarlicha bilimga ega bo'lsa, yuqori sinfga o'tganda qiynalmaydi. Buning uchun boshlang'ich ta'lim o'qituvchisidan darslarni an'anaviy shaklda emas, balki nosn'anaviy shaklda, turli xil pedagogik texnologiya, interfaol metod va didaktik o'yinlardan foydalanib dars o'tishi talab qilinadi. Bundan tashqari, boshlang'ich sinf o'qituvchisi sinfdagi har bir o'quvchiga alohida e'tibor berib, ularning darslarni yaxshi o'zlashtirishiga zamin yaratishi kerak.

Boshlang'ich ta'lim - inson hayotida egallaydigan bilimlar olamining poydevori bo'lib hisoblanadi, kelajakda o'zlashtirib boriladigan fanlarga, umuman o'qishga bo'lgan qiziqishi bolaning aynan shu davrida rivojlanadi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining faoliyati eng, avvalo, kichik yoshdagi, ya'ni endigina maktabgacha ta'lim muassasasidan kelgan o'quvchilarni ta'lim jarayoniga moslashtirish bo'lib hisoblanadi. Hozirgi davr boshlang'ich sinf o'qituvchisi darslarini turli xil interfaol metodlar va didaktik o'yinlardan foydalanib o'tishi, shuningdek, ta'lim va tarbiya berishi, ularga dastlabki bilimlarni zamon bilan hamnafas tarzda yetkazib bera bilishi zarur. O'qitishning asosiy maqsadi ham o'quvchilarning bilimlarini o'zlashtirishi hamda ta'lim olishi hisoblanadi, chunki kelajakda o'zlashtirib boriladigan fanlarga, umuman o'qishga bo'lgan qiziqishi aynan bolaning ilk o'qituvchisi, boshlang'ich sinflarda egallagan savodxonligiga bog'liq bo'ladi. Shu sababli ham boshlang'ich sinf o'qituvchisining zimmasiga katta mas'uliyat yuklanadi. Ilgari boshlang'ich sinflarda o'quvchilar, asosan, o'qish, yozish va dastlabki matematik bilimlarni o'zlashtirishi kerak, deb qaralgan bo'lsa, bugungi kunda o'quvchi mustaqil fikrlashga, faollikka, o'zida bo'lgan mustaqillikni rivojlantirishga va bilimlarini mantiqiy jihatdan mukammal egallashga undaydigan ta'lim jarayonining muhim bosqichi sifatida yondashilmoqda. Shuningdek, boshlang'ich ona tili darslarini bugungi kun talablaridan kelib chiqib, eng samarali ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida tashkil qilish, turli xil interfaol metodlardan foydalanib bilim berish eng muhim vazifalardan biridir. Buning uchun esa ,avvalo, interfaol metodlarning mohiyatini bilish va anglash zarur Shuningdek, "Ta'lim Yangi pedagogik texnologiyalar boshlang'ich sinf o'quvchisining aqlan rivojlanishi va kamol topishida muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagogik texnologiyalarni bugungi kunda eng ommaviylashgan turlaridan biri bu interfaol metodlardan. Interfaol metod- ta'lim jarayonida o'quvchilar hamda o'qituvchi o'rtasidagi faollikni oshirish orqali o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishini faollashtirish, shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, ijodiy fikrlashga, zarur xulosalarga kelishga tahlil qilish va olingan bilimlarni

amaliyotda qo’llashga o’rgatadi. O’qituvchining asosiy vazifasi esa, o’quvchilarga aniq yo’nalish berish, to’g’ri xulosalarni aytishdan iborat.

Boshlang’ich sinf ona tili darslarida interfaol metodlarni qo’llash dars samaradorligini oshirishga yordam beradi. Interfaol ta’limning asosiy mezonlari: norasmiy bahs-munozaralar o’tkazish, o’quv materialini erkin bayon etish va ifodalash imkoniyati, ma’ruzalar sonining ko’pligi, o’quvchilar tashabbus ko’rsatishlariga imkoniyat yaratilishi, kichik guruh, katta guruh, sinf jamoasi bo’lib ishlash uchun topshiriqlar berish, yozma ishlar bajarish va boshqa metodlardan iborat bo’lib, ular ta’lim-tarbiyaviyishlar samaradorligini oshirishda o’ziga xos ahamiyatga ega.

Zamonaviy ta’limni tashkil etishga qo’yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt davomida muayyan nazariy bilimlarni o’quvchilarga yetkazib berish, ularda ma’lum faoliyat yuzasidan ko’nikma va malakalarni hosil qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko’nikma va malakalar darajasini baholash o’qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta’lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi. Boshlang’ich ta’limning asosiy vazifasi mustaqil fikrlashga o’rgatuvchi, ijodiy tafakkurini rivojlantiruvchi usullarni qo’llab, o’quvchilarga chuqur bilim berishdir. Mazkur vazifani amalga oshirish uchun yangi pedagogik texnologiyalar ta’lim jarayoniga olib kirildi. Interfaol metodlar yana shunisi bilan ahamiyatliki, bunda o’qituvchi o’quvchining fikrini hech qachon keskin rad etmaydi, faqatgina to’g’ri xulosani aytadi, natijada o’quvchi o’z xatosini tushunib, fikrlashdan to’xtamaydi ular o’rtasidagi doimiy faollik ta’minlanadi. “Ta’lim to’g’risida”gi qonunning moddalarida Respublikadagi ta’lim beruvchi xodimlarning zimmasiga o’ta mas’uliyatli vazifalar yuklangan. Bu vazifani amalga oshirish jarayoni o’quvchilarni o’qitishga yangicha yondashish hamda o’qituvchilarni o’z kasbiga va o’zgalarga, ya’ni ta’lim oluvchilarga talabchanlik bilan munosabatda bo’lishni taqozo etadi. Ta’lim-tarbiya jarayoni sifati va samaradorligini oshirish kelgusi taraqqiyotimizning asosiy ekanligi barchamizga ma’lum. Bu haqda muhtaram Prezidentimiz Islom Abdug’aniyevich Karimovning quyidagi so’zlari ibratlidir: "Shuni unutmasligimiz kerakki, kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, boshqacha aytganda, xalqimizning ertangi kuni qanday bo’lishi farzandlarimizning bugun qanday ta’lim va tarbiya olishiga bog’liq. Buning uchun har qaysi ota-ona, ustoz va murabbiy har bir bola timsolida ,avvalo, shaxsni ko’rishi zarur. Ana shu oddiy talabdan kelib chiqqan holda, farzandlarimizni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo’lgan, ongli yashaydigan komil insonlar etib voyaga yetkazish ta’lim-tarbiya sohasining asosiy maqsadi va vazifasi bo’lishi lozim, deb qabul qilishimiz kerak. Bu esa ta’lim va tarbiya ishini uyg’un holda olib borishni talab etadi". “Fikriy hujum” metodi

Mazkur metod o’quvchilarning mashg’ulot jarayonidagi faolliklarini ta’minlash, ularni erkin fikr yuritishga rag’batlantirish hamda bir xil fikrlash inertsiya Sudan ozod etish, muayyan mavzu yuzasidan rang-barang, g’oyalarni to’plash, shuningdek, ijodiy vazifalarni hal etish jarayonining dastlabki bosqichida paydo bo’lgan fikrlarni yengishga o’rganish uchun xizmat qiladi. "Fikriy hujum" metodining asosiy tamoyili va sharti mashg’ulotning har bir ishtirokchisi tomonidan o’rtaga tashlanayotgan fikrga nisbatan tanqidni mutlaqo ta’qiqlash, har qanday luqma va hazil-mutoyibalarni rag’batlantirishdan iboratdir. Bundan ko’zlangan maqsad o’quvchilarning mashg’ulot

jarayonidagi erkin ishtirokini ta’minlashdir. Ta’lim jarayonida ushbu metoddan foydalanish o’qituvchining pedagogik mahorati va tafakkur ko’lamining kengligiga bog’liq bo’ladi. "Fikriy hujum" metodidan foydalanish chog’ida o’quvchilarning soni o’n beshtadan oshmasligi maqsadga muvofiqdir. Bu metodni boshlang’ich sinf ona tili darslarida har bir bob tugagandan keyin o’tkazsa bo’ladi. Bunda o’qituvchi o’tilgan bobdagi mavzulardan birini tanlaydi va o’quvchilar shu mavzu yuzasidan mustaqil fikrlarini o’rtaga tashlaydilar va munozara shaklida olib boradilar. Bu metodni qo’llash orqali o’quvchilar o’zaro fikr almashib bobdagi mavzularni mustahkamlaydilar, o’z fikrlarini erkin bayon qila olishga harakat qiladilar hamda har bir mavzu yuzasidan mustaqil fikrlashga o’rganadilar. Bundan tashqari ularning og’zaki nutqi rivojlanadi, lug’at boyligi oshadi.

Alifbo metodi - bu metod o'quvchilarni harflarni yaxshi o'zlashtirishga ya'ni harflarni yodda tutishga yordam beradi. Alifbo metodida oq qog'ozlardan 8-10 sm qilib,kesib olinib ularga o'zbek tili alifbosidagi harflar tushiriladi. Ulardan kartochkalar hosil qilinib,u kartochkalarni o'quvchilarni guruhlarga bo'lib,shartlar asosida metodni qo'llaymiz.

1.Alifbodagi barcha harflarni qog'ozchaga tushirish.
2.Alifbo yuzasidan unlilar va undoshlarni topish.
3.Alifbo yuzasidan jarangli va jarangsiz harflarni topish.
4.Alifbo harflaridan "Toshkent" so'zini yasash.
5.Alifbo harflar yuzasidan o'qituvchi ismini yasash.
6.Alifbo harflar yuzasidan "Men maktabda o'qiyman" so'zini yasash.
7.Harflar yuzasidan "X" va "H" harflariga tegishli so'zni hosil qilish.
8.Alifbo harflaridan tutuq belgisi qatnashgan so'zlarni yasash.
9."NG" harfi qatnashgan so'zlarni yasash.

Bu metod o'quvchilarni nutqini o'stirishga, harflarni to'g'ri ajrata olishga samarali yordam beradi.Ular bu metoda jamoa bilan ishlashni ham yaxshi o'ganadilar.Har bir o'quvchini izlanishga undaydi.

Xulosa qilib aytganda, o’qituvchi ona tili darslarini interfaol metodlar asosida o’tishi uchun, avvalo, o’tiladigan mavzuga doir metodlarni to’g’ri tanlay olishi, metodlarni o’zi puxta bilishi hamda amaliyotda o’rganiladigan til materiallarining xususiyatlaridan kelib chiqqan holda to’g’ri qo’llay olishi lozim. Darsning samarali shakllari qanchalik ko’p qo’llansa, o’quvchining ona tili faniga bo’kgan qiziqish darajasi ham shunchalik yuqori bo’ladi. Interfaol metodlar o’quvchilarning og’zaki va yozma nutqi rivojlanishiga, mavzularni oson tushunishga yordam beradi, ularni izlanishga, erkin fikrlashga , ijodiy faoliyat yuritishga va mavzuni yaxshi o’zlashtirib, yetarlicha xulosa chiqarishga undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1.O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O‘RQ-637-son. “Ta’lim to’g’risida” gi qonun.

2.Hayitov.A.I. Boshlang’ich ta’lim pedagogikasi,innovatsiya va integratsiyasi. “Zuhra Baraka Biznes” T.: 2021.

3.Qosimova K, Fuzailov S, Nurmatova A. “Ona tili o’qitish metodikasi”. Noshir nashriyoti. O’quv qo’llanma. T.: 2009. 23-b

ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ЖАРАЁНИДА ЁШЛАРНИНГ ИНТЕЛЛЕКТУАЛ САЛОҲИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ПЕДАГОГНИНГ ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТИ

Ж.У.Шоназаров.-катта ўқитувчи. ҚарМИИ, Қарши шаҳри

Маълумки, ёш авлодни замон талабларига мос, баркамол инсон бўлиб шаклланишлари учун тарбиянинг муҳим таркибий қисмлари – ақлий, маънавий-ахлоқий, жисмоний, меҳнат, эстетик, ҳуқуқий, экологик, иқтисодий ҳамда жинсий тарбияни ташкил этишга нисбатан янгича нуқтаи назардан ёндашиш, уларнинг самарали йўлларини ишлаб чиқиш алоҳида долзарблик касб этади. Бу эса тарбиядаги энг муҳим вазифалардир.

Мазкур вазифаларни амалга ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7-февралдаги ПФ-4947 сонли “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармонининг 4-бўлимида юқори малакали кадрларни тайёрлаш, илмий ва амалий ютуқларни амалиётга жорий этишнинг самарали механизмларини яратиш, узлуксиз таълим тизимини янада такомиллаштириш ва ривожлантириш таълим соҳасидаги устувор йўналиш сифатида белгиланди[1, б.2].Бу борада олий таълим муассасалари фаолиятида чуқур билим ва пухта касб-ҳунар тайёргарлигига эга бўлган ёш авлодни тарбиялаш йўлида инновацион таълим тизимини шакллантирувчи ўқитувчи фаолиятида замонавийликни ва юксак педагогик тажрибага эга бўлишни талаб этади. Замонавий таълимнинг асосий мақсади жамият ва давлат учун ҳар томонлама ривожланган, жамиятга, меҳнат фаолиятига ижтимоий мослашувчан, ўз устида ишлай оладиган шахсни тайёрлашдан иборат.

Инсонларни маърифатли ва маънавий комил бўлиши – педагогика ва психология фанининг ривожланишида ҳам ўз аксини топмоқда. Жумладан, «Таълим тўғрисида» ги Қонуни вазифасига мувофиқ ҳар бир ўқитувчидан ташаб бускорлик, ижодийлик, мустақил фикрлай олиш, ечимларнинг янги, ижодий ёндашувларни талабқилади. Мактабдаги дарс педагогик ижодкорликнинг бошланғич кўриниши ҳисобланади. Дарсда ўқитувчининг асосий эҳтиёжи: узатиш, тушунтириш, ўргатиш амалга оширилади. Ёш авлодга ўз билим ва тажрибаларини узатиш жараёнида ўқитувчи ўз ижодкорлигини намоён қилади.

Узлуксиз таълим тизимида дарс ишларида анъанавий методика бўйича кўплаб камчиликлар ҳалигача йўқолгани йўқ. Масалан, дарс ўтиш жараёнида маъносини англамай, ёдолиш элементлари ҳалигача сақланган. Кўпчилик ўқитувчилар ҳозирги замон иқтисодий, ижтимоий ва маънавий ҳаётни ёритабориб, етилиб қолган муаммоларни таҳлил қилишга эътиборбериш майди, балки ўқувчида материалнинг энгмуҳим жойларини ёдлаб олишни талаб этадилар. Бундай дарс беришдан ҳоли бўлишлик, шунингдек ўқув жараёнини ташкил этишга янгича сифат ёндашуви керак. Педагогик ҳамкорлик методикасига таянии бишланса, анча енгил бўлади. Ўқитувчи олдида ўқувчиларни таълимнинг умумий меҳнатига жалб этишдек муҳим вазифа туради.

Педагогик ҳамкорлик олдинги педагогикадан, болаларни ўқишгатортишда ўқитувчи ва ўқувчининг биргаликдаги меҳнати асосига қурилганлиги билан характерланади. Дарс таълимнинг мазмуни, методи ва шакли каби тушунчалар доирасида чегараланиб қолмайди. Ўқитувчининг муваффақияти унинг биринчи навбатда, ғоявий, назарий ва касбий тайёргарлигига боғлиқ. Дарсга тайёргарлик шу фан бўйича дарслик, психологик-педагогик ва услубий характердаги китоблар ўқишдан, услубий журналлар, қўшимча адабиётлар, газета ва турли материалларни ўқишдан иборат бўлиши керак. Библиографик карточкалар, бошқа ўқитувчиларнинг конспектлари, режалари, дарс лойиҳалари, турли таҳлиллар ва бошқа манбалар ҳам зарур. Шунингдек, яна турли ўқув фанлари, диафилмлар, диапозитив, техник воситалардан ҳам фойдаланиш муҳимдир. Шу мавзу (дарсга оид) бўйича турли илмий манбалардан, қонун ва қарорлардан олинган цитаталар, тезислар, фикрлар келтирилса ҳам мақсадга мувофиқдир.

Шуни ҳисобга олиш керакки, барча ўқитувчилар учун бир хилда бўлган таълим воситалари бўлиши мумкин эмас. Унинг турли-туманлиги ўқитувчи фаннинг ўзига хослиги билан, унинг имкониятлари, эҳтиёжи, интеллектуал фаоллиги, янгиликни ҳис этиши, педагогик билимга чанқоқлиги ва бошқалар билан белгиланади. Яхши ўқитувчини доимо мавзуга оид материални шу вақт учун қандай ўтиш керак деган масала қизиқтириб келади (мавзу бир неча бор олдин ўтилган бўлса ҳам).

Ҳар бир дарс ўзида таълимий, тарбиявий, ривожлантирувчи вазифаларни белгилайди:

- тарбиявий мақсад: ўқувчиларда маълум илмий, ижтимоий-сиёсий, маънавий дунёқарашларни шакллантириш, уларда ватанпарварлик, инсонпарварлик ва бошқа инсоний сифатларни юзага келтиришдан иборат;
- таълимий мақсад; ўқув дастурлари талаблари асосида ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакалар билан қуроллантириш;
- ривожлантирувчи мақсад эса: ўрганилаётган материалдан энг муҳимларини, зарурини ажратиб олиш, қиёслаш - умумлаштириш, мустақил фикрлай олиш, таълимда қийинчиликларни енга олишга ўргатиш ва бошқаларни ўз ичига олади.

Ўқитувчи ҳар бир дарснинг муаллифи ва дарс унинг маҳорати, ижодкорлиги, мотивларига боғлиқ бўлиб, дарс бадиий рангга эга бўлиши зарур. Аввало, дарснинг ижодий мушоҳадаси юзага келади ва у ишланиб, кейинчалик педагогик асар сифатида амалга оширилади. Ўқув-тарбия жараёнида педагогик технологияларнинг тўғи жорийэтилиши ўқитувчининг бу жараёнда асосий ташкилотчи ёки маслаҳатчисифатида фаолият юритишига олиб келади. Бу эса талаба (ёки укувчи)данкупрок мустакилликни, ижодни ва иродавий сифатларни талаб этади.[2, б. 15].

Ўқитувчининг ўқувчилар фаолиятини дарс жараёнида бошқариш маҳорати кўплаб омилларга боғлиқ. Шулардан энг муҳими ўз фанини ўқувчиларга қизиқарли қилиб етказишдан иборат. Олимларнинг таъкидлашича, қизиқиш шахснинг барча психик жараёнлари ва функциялари, идрок, тасаввури, диққати, характери, фикрлашларига ижобий таъсир кўрсатади. Ўқувчиларда ўқишга

қизиқиш, ҳаваснинг юзага келиши ва ривожланишида моҳир ўқитувчилар қуйидаги асосий ҳолатларга доимо риоя қиладилар:

- билимга қизиқишни ривожлантириш, ўрганилаётган предметга хохиш ва эҳтиёжни тарбиялаш;

- бошқа меҳнат каби ўқув меҳнати ҳам турли-туман бўлса, қизиқарли бўлади. -бир хилдаги маълумотлар ва бир хилдаги таъсир тизими тезда зерикиш уйғотади;

- ўрганилаётган предмет ва айрим мавзуга қизиқиш уйғотиш учун унинг зарурлигини, муҳимлигини мақсадга мувофиқлигини тушунтириш зарур ёки уни англаб етиш керак;

- олдинги ўтилган материаллар билан янги ўрганилаётган материал узвий боғланса, у янада қизиқарлироқ бўлади;

- ўқиш қийин, лекин ўқувчилар кучи етадиган бўлиши зарур;

- ўқувчи иши қанчалик тез текширилиб, баҳоланиб турилса, ишлаш шунчалик қизиқарли бўлиб боради;

- ўқув материалининг ёрқинлиги, эмоционаллиги, ўқитувчи ҳис-туйғу билан материални баён этишидаги ўзаро узвийлиги ўқувчиларда шу материалга кучли қизиқиш уйғотади.

Моҳир ўқитувчилар ёш ўқитувчиларга нисбатан кам куч, вақт сарф қилган ҳолда ўқувчиларнинг мустақил ишлашини ташкил қилади ва бу борада яхши натижаларга эришадилар. Ўқитувчи учун педагогик маҳоратни эгаллаш нафақат ўз предметининг ҳар томонлама билиши билан, шунингдек, одамларни сиёсат, фан, санъат, техника, спорт соҳасида нималар қизиқтиришни ҳам яхши билмоғи зарур. Ўқитувчилар ўқувчилар хотираси, диққати, иродаси, чидамлилиги каби сифатларнинг ривожланиш даражасини доимо синаб туради. Бунда нималарга риоя қилиш керак? Ўқитувчининг бош вазифаси - ўқувчиларни ҳамма томонлама яхши билиши ва уни тушунишга интилишдан иборат бўлмоғи зарур[3, б. 47].

Ўқитувчининг дарсни ташкил этишдаги педагогик - психологик маҳорати ва ёндошуви бевосита унинг педагогик муомала маданиятига ҳам бевосита боғлиқ, чунки педагогик муомала педагогик маҳоратнинг шаклланишида энг муҳим воситалардан бири бўлиб, у педагогик фаолиятнинг асосий қуроли ҳисобланади. Қатор педагог ва психолог олимлар бу соҳада олиб борган илмий тадқиқотлари натижаси ўлароқ муомала ўқитувчи фаолиятида катта аҳамият касб этишини исботлаганлар.

Педагогик мулоқот ўқитувчи ва ўқувчиларда дарс пайти ва дарсдан ташқари вақтларда:

- қулай психологик муҳитни яратиш воситаси сифатида;

- ўқитувчи билан ўқувчиларнинг бевосита муомаласини педагогик таъсир кўрсатишнинг ўзига хос усули сифатида ҳам қўллашни тақозо этади.

Ўқитувчи дарсни муваффақиятли олиб бориши бевосита унинг касбий билимдонлиги, педагогик қобилиятига, педагогик техника ва ижодкорлик маҳоратига боғлиқ ҳолда амалга ошади. Педагогик фаолиятнинг самарали бўлиши учун ўқитувчи дарсда нималарга эришди, нималарга эриша олмади, муваффақиятсизликнинг сабаби нима ва уни бартараф қилиш йўллари қандай,

педагогик маҳоратни янада такомиллаштириш учун нималарга кўпроқ эътибор бериш кераклигини таҳлил қилиб ўрганиш ҳам мақсадга мувофиқдир. Бу каби ёндошув ўқитувчининг педагогик жараённи моҳирлик билан бошқара олиш кўникмаларини шакллантиради, ўқувчиларда эса ҳамкорликдаги ўзаро фаолиятни тарбиялайди ва уларнинг интеллектуал салоҳиятини руёбга чиқаради.

Инновацион технологияларни мазмунига таяниб интерактив таълим асосида ўқитувчи таълим-тарбия жараёнида ёшларнинг интеллектуал ижодий салоҳияти ривожланишига ёрдам беради ва уларнинг юксак билимли ва интеллектуал ривожланишини таъминлашга хизмат қилади. Бу жараённи муваффақиятли бошқариш учун ҳар бир ўқитувчи ёшларнинг интеллектуал ижодий салоҳиятини оширишда тарбия жараёнининг хусусиятларини ўрганиши, ёшларнинг мустақил фаолият турларини билиши ва уларнинг маънавий интеллектуал ижодий қобилиятларини шакллантириш манбаларини яратиши ҳамда ёшларнинг интеллектуал ижодий салоҳиятини ошириш усулларини ишлаб чиқиши зарур [4, б. 135]. Шундай қилиб, ўқитувчининг ёшларни интеллектуал ижодий салоҳиятини ривожлантириш ишлари ўта мураккаб, лекин ўз ишига ижодий ёндошган ҳар бир ўқитувчи уддалай оладиган вазифадир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида. 2017 йил 7 февраль, 2-бет.

2. Ишмухамедов Р., Абдукодиров А., Пардаев А. “Таълимда инновацион технологиялар”. –Тошкент, 2008 йил. 15-бет.

3. Маҳкамов У. ва бошқалар. «Педагогик маҳорат». -Т. 2003 йил. -47 бет.

4. Омонов Ҳ.Т., Хўжаев Н.Х. «Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат», -Тошкент, 2007 йил.- 135 бет.

ZAMONAVIY TA’LIM-TARBIYAJARAYONIDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR

B.E.Yusupov-QMII, katta o‘qituvchi. Qarshi shahri

O‘zbekistonda ijtimoiy hayotning barcha sohalarida amalga oshirilayotgan islohotlarning maqsadi inson va uning manfaatlari, uning xavfsizligi va farovonligini ta’minlash hamda barkamol avlodni voyaga etkazishga qaratilgandir. O‘zbekiston davlat mustaqilligini qo‘lga kiritgandan keyingi vaqtichida bosib o‘tgan taraqqiyot yo‘li asrlarga arzigulik samara va mazmun kasb etmoqda.

Ma’lumki, taraqqiyotni harakatga keltirishda va turmushda ro‘yberayotgan jarayonlarga o‘z ta’sirini o‘tkazishda jamiyat ijtimoiy- siyosiy, iqtisodiy, madaniy-ma’naviy yangilanishining muhim subekti bo‘lgan yoshlar, ularni barkamol shaxs qilib tarbiyalash muhim ahamiyatga ega.

Innovatsion pedagogik texnologiyalarning rivojlanishi va ularning o‘quv-tarbiya jarayoniga kirib kelishi, shuningdek, axborot texnologiyalarining

tezalmashinuvi va takomillashuv ijarayonida har bir pedagog-o‘qituvchi o‘z kasbiy tayyorgarligini, pedagogik mahoratini rivojlantirib borishini talab etadi.

Uzluksiz ta’lim chuqur, hartaraflama asosli ta’lim-tarbiya berish, mutaxassiskadrlar tayyorlashning turlishakl, uslub, vosita, usul va yo‘nalishlarining mukammal uyg‘unligidan iboratdir. Uzluksiz ta’lim sifatini turli komponentlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqadorlik, muayyan uslublar va usullarni ta’lim jarayoniga oqilona tatbiq etilishini ta’minlaydi. Ta’limning barcha bosqichlariga oid umumiy pedagogik va didaktik talab o‘quvchining dasturiy bilim, tasavvur va ko‘nikmalari asosida mustaqil ishlash samara dorligini takomillashtirish, ilmiy fikrlashga, o‘quvfaniga qiziqishini kuchaytirish, kasbiy bilimlarini chuqurlashtirish, nazariy va amaliy mashg‘ulot mobaynida ularning o‘quv-bilish faolligini oshirishdan iboratdir [1, b.27].

Ta’lim jarayonidagi o‘quvchining faolligi, didaktikaning asosiy tamoyillaridan biri bo‘lib kelgan va shunday bo‘lib qoladi [2,b.97].Jahon pedagogik tajribasi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o‘quvchilarni fanlarga qiziqtirishga, ularning mustaqil ishlashda faolliklarini oshirishga imkoniyati cheksiz ekanligini tasdiqlamoqda. Ta’limning bugungi vazifasi o‘quvchilarni kunsayin takomillashib borayotgan axborot-ta’lim muhiti sharoitida mustaqil ravishda faoliyat ko‘rsata olishga, axborot oqimidan oqilona foydalanishga o‘rgatishdan iboratdir. Buning uchun, ularga uzluksiz ravishda mustaqil ishlashimkoniyati va sharoitini yaratib berish zarur.

O‘zbekiston Respublikasi demokratik, huquqiy va fuqarolik jamiyatini qurish yo‘lidan borayotgan birpaytda ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning bosh maqsadi va harakatga keltiruvchik uchi hartomonlama rivojlangan barkamol insonni tarbiyalashdan iboratdir.

Hozirgi davrda sodir bo‘layotgan innovasion jarayonlarda ta’limtizimi oldidagi muammolarni hal etish uchun, yangi axborotni o‘zlashtiradigan va o‘zlashtirgan bilimlarini o‘zlari tomonidan baholashga qodir bo‘lgan, zarur qarorlar qabul qiladigan, mustaqil va erkin fikrlaydigan shaxslar kerak.

Shuning uchun ham, ta’lim muassasalarining o‘quv-tarbiyaviy jarayonida zamonaviy o‘qitish uslublari, ya’ni interfaol uslublar, innovasion texnologiyalarning o‘rni va ahamiyati beqiyosdir. Pedagogik texnologiya va ularning ta’limda qo‘llanishiga oid bilimlar, tajriba o‘quvchilarni bilimli va yetuk malakaga ega bo‘lishlarini ta’minlaydi.

“**Innovatsiya** (inglizcha***innovation***) – yangilikkiritish, yangilanish, nimanidir o‘zgartirish demakdir. Innovasion pedagogik texnologiyalar ta’lim tizimi, pedagogik jarayon hamda o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyati ga yangilik, o‘zgarishlar kiritishni anglab, bu jarayonni amalga oshirishda asosan interfaol uslublardan foydalaniladi. Interfaol (“**Inter**” – bu o‘zaro, “**act**” – harakat qilmoq) – o‘zaro harakat qilish (yoki kim bilandir suhbatda, muloqotda bo‘lish)ni anglatadi. Interfaol ta’limning mohiyati – o‘quvchilarni bir-birlarini o‘rganishlarga yo‘naltirilgan ta’lim ekanligi”[3, b.14.]

Interfaol ta’lim, interfaol uslublar muntazam muloqotga asoslangan uslublar tizimi bo‘lib, o‘quvchilarning ham korlikdagi va faol ishtirokidagi ta’lim va uslublar tizimi hisoblanadi. Boshqacha so‘z bilan aytganda, **o‘qitishning interfaol** uslublari – bilish va kommunikativ faoliyatni tashkil etishning maxsus shakli bo‘lib, unda ta’lim oluvchilar bilish jarayoniga jalbqilingan bo‘ladilar, ular biladigan va o‘ylayotgan

narsalarni tushunish va fikrlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Interfaol darslarda o‘qituvchining o‘rni qisman o‘quvchilarning faoliyatini dars maqsadlariga erishishga yo‘naltirishga olib keladi. Bu uslublarning o‘ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o‘quvchilarning birgalikda faoliyat ko‘rsatishi orqali amalga oshiriladi.

Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, ularga:

- o‘quvchining dars davomida befarq bo‘lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod qilish va izlanishga majbur etilishi;
- o‘quvchilarning o‘quv jarayonida fanga bo‘lgan qiziqishlarini doimiyligini ta’minlanishi;
- o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishlarini mustaqilravishda harbir masalaga ijodiy yondashgan holda kuchaytirilishi;
- pedagog va o‘quvchilarning hamkorlikdagi faoliyatini doimiy ravishda tashkil etishlari kiradi.

Yurtimizda yuz berayotgan ulkan o‘zgarishlar barcha sohalarga, shuningdek, oliy ta’lim jarayoniga ham o‘z ta’sirini o‘tkazmoqda. Eski ijtimoiy munosabatlar shakllarining buzilishi va yangi demokratik hayottizimining vujudga kelishi shaxsning ijodiy faolligini talab qiladi. Ijodkor, faol, mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazish uchun oliy ta’limda muhim o‘zgarishlar va qayta qurish hayotiy zarurat bo‘lib qolmoqda.

Shu boisdan oliy maktabda tub o‘zgarish yasash, faol, ijodkor, aql-zakovatli, ziyoli mutaxassislarni tayyorlashning ilmiy asoslarini yaratish qator fanlarning vazifasi bo‘lib hisoblanadi. Ta’lim jarayonida shaxsni kamol toptirishning shart-sharoitlarini belgilash singari murakkab vazifani hal qilish psixologiya fanining tadqiqot obyektiga va mazmuniga kiradi.

Uzoq davr ta’limning psixologik konsepsiyasi shaxs va jamiyatning o‘zaro munosabatlariga faqat bir tomonlama yondashilgan, ya’ni ta’lim jarayoni insoniyat tomonidan topilgan bilimlarni va amaliy ko‘nikmalarni o‘zlashtirish, deb qaralib kelingan, lekin bu jarayonda talabalarning shaxsiy hayotiy nuqtai nazari, faol va teran fikrlash ularning intilishlari, ichki ruhiy imkoniyatlari, kasbiy jihati qariyb hisobga olinmay kelindi. Ta’lim jarayonida shaxsning mustaqilligi, cheklanganligi sababli takomillashtirish talabalar bilimlarini mustaqil egallashga, ijodiy fikrlashga, o‘z shaxsini takomillashtirish va individual faoliyatini tashkil qilishda bir qator qiyinchiliklar sezadilar. Chunki, ta’lim reproduktiv o‘qish jarayoni negiziga qurilganligi uchun o‘qitishning boshqa shakllaridan kam samara berishi bilan ajralib turar edi. Shuning uchun o‘qish jarayoni negiziga mahsuldor faoliyat deb tushunish zaminiga qurish orqali talabalarda bilimlarni o‘zlashtirish bilan cheklanib qolmasdan balki ularni komil shaxs sifatida shakllanishini, ijodiy kasb ko‘nikmasi, mustaqil fikrlash o‘quvini va kasbiy malakalarini egallashni ta’minlash mumkin. Ta’lim ijodiy va mahsuldor faoliyatga aylanishda o‘qituvchi bilan talabalar hamda talabalarning o‘zaro hamkorligi muhim ahamiy atkas betadi.

Xulosa o‘rnida aytish joizki, ta’lim jarayoniga innovasion pedagogik texnologiyalarni kiritish va ularni qo‘llashda quyidagilarga e’tibor qaratish maqsadga molik:

- ta’lim texnologiyalari asosida ishlamoqchi bo‘lgan pedagog o‘qituvchilarni dars mavzulari bo‘yicha interfaol metodlar asosida ishlab chiqilgan ssenariylar bo‘lishi, unda bilimlarning shakllanishi uchun vaqt o‘rnini belgilash, talabalarda motivasiyani uyg‘otish uchun da’vat qismining bo‘lishi, loyihalanayotgan matnni bo‘laklarga bo‘lish asnosida metodlarni qo‘llash yoki loyihalash hamda ko‘rgazmalilikning ko‘rsatilishi lozim;

- pedagogik texnologiyalar asosida ishlovchi professor- o‘qituvchilar tomonidan ishlab chiqilgan pedagogik texnologiya loyihasini mashg‘ulotlar jarayonida sinash, maqsadning natijalanganlik darajasini tahlil etish va pedagogik texnologiyalar bo‘yicha ishlashning afzalliklarini innovator o‘qituvchilarni kafedra yig‘ilishlarida, ilmiy-uslubiy seminarlarda, oliy ta’lim mussasalari ilmiy kengashlarida chiqishlarini tashkil etib, kengash tomonidan qo‘llab-quvvatlanishini ta’minlash;

- oliy ta’lim mussasalari qoshida tashkil etilgan zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo‘yicha ishlovchi innovasion (pedagogik texnologiya) markazlar zarur didaktik va metodik materiallar, texnika vositalari bilan ta’minlanishi zarur;

- pedagogik texnologiyalar va undan ta’lim jarayonida foydalanish doirasida nazariy va amaliy bilimlarga ega bo‘lgan ilg‘or professor-o‘qituvchilar texnologik kompetentligini rivojlantirish lozim.

Mazkur vazifalarning ijobiy haletilishi ta’lim-tarbiya jarayonida muayyan samaradorlikka erishish bilan birqatorda barkamol shaxs va raqobat bardosh malakali mutaxassislarni tayyorlashga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. O‘quv qo‘llanma. – Qarshi: “Nasaf”, 2000. 27-bet.

2. Avliyoqulov N.X., MusayevaN.N. Pedagogik texnologiya. Darslik. – Toshkent: “Tafakkur bo‘stoni”, 2012. 97-bet.

3. Ishmuhamedov R., YuldashevM. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: “Adabiyotuchqunlari”, 2017.

ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ЛОЙИҲАЛАШ МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ЗАМОНАВИЙ ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

Р.М. Юсупов - Жиззах ДПИ Информатика ва уни ўқитиш методикаси кафедраси мудири
Б.Б.Абдуғаниев - Жиззах ДПИ Информатика ва уни ўқитиш методикаси кафедраси ўқитувчиси

Сўнги йилларда нафақат педагогика, балки бошқа кўплаб ишлаб чиқариш ҳамда илмий-техник соҳалар мутахассисларида лойиҳалаш маданиятини шакллантириш масаласига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Чунки, инсон ҳар қандай фаолиятнинг самараси уни аввалдан пухта режалаштириш, ижодий ёндашув асосида мукаммал, ўзига хос ечимни топишга эътиборни қаратишга боғлиқлиги билан белгиланади.

Мактабда лойиҳалаш кўникмаларини ўқувчиларда шакллантириш лозимлигини кўрсатади. Бунинг учун эса ўқувчиларнинг мактабдаги лойиҳалашни тушунишинива уни ҳаётдаги лойиҳалашни тушунишга мослаштириш керак. Буни мактаб ўқувчиларининг лойиҳалаш маданиятини ўзгартириш орқали амалга ошириш мумкин, яъни жамиятнинг янги эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда таълимда лойиҳалаш фаолиятининг ўрнатилган қоидаларини ўзлаштириш, долзарб билим ва кўникмаларни ривожлантириш зарур[1.б.22].

Ўқувчиларнинглойиҳалашмаданиятиниривожлантиришдатаълимжараёни дақўлланиладиганпедагогиктехнологиялар муҳимаҳамияткасбэтади.Бизаввалопедагогиктехнологияҳақидагапиришданолдинунинг мазмун-моҳияти ҳақида тўхталиб ўтсак. Маълумки, бугунгикундатехнологиялаштиришжараёниҳаётимизгашиддатбиланкирибкелмоқда. Технологиялаштириш объектив жараён бўлиб, ишлаб чиқаришнинг барча соҳаларига кириб боради, улар эволюциясининг янги вазифаларини сифатли ҳал этилишига асос солади.

Технологиялаштириш тушунчасини бевосита педагогик жараёнлар билан боғласак, у ҳолда таълим-тарбия қонуниятларини амалга ошириш, уларнинг янги қонуниятлари, ўзига хос қирраларини кашф этиш асосида умумий мақсадга эришишда ижобий сифат ўзгаришларига эга бўлган баркамол авлодни шакллантириш тушунилади. Ёки педагогик технологияни шахсда янги сифат ўзгаришларини лойиҳаловчи, кутиладиган натижани кафолатловчи, таълим-тарбияни ташкил этиш, бошқариш ва амалга оширишнинг тизимли жараёни деб тушуниш мумкин.

Технология - самарали воситалар ёрдамида ишлаб чиқаришда маҳсулотнинг сифат ўзгаришга олиб келувчи тизимли усуллар йиғиндисидир [5.б.24]. Таълим технологияларининг бир қанча таснифлари мавжуд. Мақсадлари, тузилмаси, қўлланилаётган методологияси ва воситалари бўйича мавжуд педагогик технологиялар ўхшаш, лекин турли параметрлари билан фарқланади.

Бугунги кунда педагогик технологияларга берилган жуда кўплаб таърифларни кўришимиз мумкин. Уларнинг айримларини келтириб ўтамиз.

"Педагогик технология - бу билимларни ўзлаштиришнинг тизимли усули бўлиб, уларнинг ўзаро таъсирида техник ва инсон ресурсларининг бутун жараёнини ҳисобга олган ҳолда, таълим шаклларини оптималлаштиришни ўз олдига вазифа қилиб қўяди" (ЮНЕСКО) [2.б.12].

Педагогик технология - бу ўқув жараёнини ташкил этиш ва ўтказишда ўқувчилар ва ўқитувчилар учун қулай шарт-шароитларни ҳисобга олган ҳолда, ҳар бир детали билан ўйланган биргаликдаги педагогик фаолият моделидир [3.б.68].

Педагогик технология - бу режалаштирилган таълим натижалари ва ўқувчилар ютуқлари жараёнининг тавсифи [4.б.19].

“Янги таълим технологияси” деганда биз замонавий таълим тизими олдида турган муаммоларни ҳал қилишга ёрдам берадиган таълим технологияларини тушунамиз [5.б.36].

Ҳар қандай ўқитиш усули мақсад, ҳаракатлар тизими, ўқитиш воситалари ва мўлжалланган натижани назарда тутади. Ўқитиш методининг объекти ва субъекти ўқувчи ҳисобланади.

Юқоридагилардан шуни англашимиз мумкинки, ўқувчиларнинг лойиҳалаш маданиятини ривожлантиришда педагогик технологияларни тўғри танлаш ва қўллаш жуда муҳим аҳамиятга эга ҳисобланаркан.

Ўқувчиларнинг лойиҳалаш маданиятини ривожлантиришда турли дарсларда кўплаб усул, восита ва технологиялардан фойдаланиш мумкин. Лекин, бугунги кунда ўқувчиларнинг ахборот технологияларига бўлган қизиқишини инобатга олган мактаб информатика ва ахборот технологиялари фани орқали амалга ошириш, бошқа фанларга нисбатан самари натижани беради. Бугунги кунда информатика ва ахборот технологиялари дарсларини самарали ташкил этишда кўплаб технологиялар мавжуд.

Ўқувчиларнинг лойиҳалаштириш маданиятини ривожлантиришда информатика ва ахборот технологиялари дарсларида кенг қўлланилиб самарали натижаларни бераётган технологиялар ҳақида қисқача тўхталиб ўтсак.

Ҳамкорликда ўқитиш технологияси. Ҳамкорлик усулидан фойдаланган ҳолда информатика ва ахборот технологиялари дарсларини режалаштиришни бошлашдан олдин аввало синф хонаси тайёрланиши лозим. Анъанавий ўқитишда парталар уч қатор бўлиб, ўқувчилар бир-бирининг орқа томонига қараб туришади. Одатда, кучли талабалар олд партада, заифроқ талабалар эса орқада ўтиришади. Бундай тартибга дарс жараёнини олиб бориш амалиётда хеч қандай наф бермайди. Чунки, амалда орқада ўтирган ўқувчилар берилган материални тўлиқ ўзлаштира олмайди, ўқитувчи эсаасосий эътиборни олд столларда ўтирган ўқувчиларга қаратади. Аммо жамоавий иш учун бу тартиб мос эмас. Ўқувчилар бир-бири билан гаплаша олиши ва бунинг учун улар ёнма-ён ўтириб, бир-бирларининг юзларини кўришлари керак. Бунинг учун иккита столни бир жойга қўйиш, стулларни бир-бирига қарама-қарши қўйиш қулай. Бундай жойлаштириш дарсдаги фаолият турини аниқлайди ва янги материални ўрганишда ўқитувчини тинглашга халақит бермайди[5.б.42].

Ҳамкорликда ўқитиш технологияси ҳар бир ўқувчини кундалик қизғин ақлий меҳнатга, ижодий ва мустақил фикр юритишга ўргатиш, шахс сифатида онглилик, мустақилликни тарбиялаш, ҳар бир ўқувчида шахсий қадр қиммат туйғусини вужудга келтириш, ўз кучи ва қобилиятига бўлган ишончни мустаҳкамлаш, таҳсил олишда масъулият ҳиссини шакллантиришни кўзда тутади.

Лойиҳалаш технологияси. Информатика ва ахборот технологиялари дарсларида лойиҳа усулидан фойдаланиш жуда самарали. Лойиҳани ишлаб чиқишда ўқувчилар реал жараёнлар ва объектларни ўрганадилар, аниқ вазиятларни кўриб чиқадилар, ҳодиса ва жараёнларни чуқур ўрганадилар. Бу усулни қўллашда ўқувчиларга олинган билимларнинг аҳамиятини кўрсатиш ва ўқувчиларни уни олишга бўлган қизиқишини ошириш жуда муҳимдир.

Муваффақиятга эришиш учун ўқувчиларга ҳақиқий муаммоларни, реал ҳаётдан олинган вазиятларни кўриб чиқишни таклиф қилиш керак, бу ўқувчилар уларни нафақат маълумотли, балки қизиқарли ҳал қиладилар. Ва бу муаммони

ҳал қилиш билан ўқувчилар нафақат олган билимларини амалда қўллашлари, балки янгиларини ҳам олишлари мумкин. Лойиҳа усулидан дарс мавзуси бўйича олинган билимларни мустаҳкамлаш учун ҳам бир дарс давомида, ҳам узоқ вақт давомида тадқиқот турини ифодаловчи фойдаланиш мумкин.

Тест технологияси. Тест - билимларни текшириш ва баҳолашнинг кенг тарқалган тури ҳисобланади. У кўплаб фанларда қўлланилади. Синов ўқувчиларнинг билим даражасини тез ва тўғри аниқлашга имкон беради, ўқувчиларда билимлардаги аниқ камчиликларни аниқлаш учун ишлатилади, шунингдек зарур тузатиш ишларини режалаштиришга ёрдам беради, кейинги ўқув жараёни ва унинг натижаларини башорат қилиш имконини беради. Тест икки қисмдан иборат - топшириқ ва стандарт жавоб. Топшириқ ўқувчиларга бажариш учун берилади, стандарт топшириқ эса тўғри ва изчил бажаришга мисолдир. Стандартни ўқувчининг жавоби билан таққослаб, ўқув материалини ўзлаштириш сифатини холисона баҳолаш мумкин.

Бугунги кунда ннформатика ва ахборот технологиялари дарслари юқорида келтириб ўтилган технологиялардан кўпроқ фойдаланилади. Чунки, ўқитувчи томонидан таълим технологияларидан мақсадли ва оқилона фойдаланиш талабаларга универсал таълим фаолияти тизимини шакллантириш ва ривожлантириш, мотивацион, операцион ва когнитив ресурсларни ривожлантириш, АКТ компетенциясини шакллантириш, ёшларни замонавий юқори технологияли дунёда ҳаётга ва узлуксиз таълим олишга тайёрлайди.

Замонавий шароитда таълим жараёнини оптималлаштиришнинг муҳим воситаларидан бири самарали педагогик технологияларни танлашдир. Бу ҳар қандай ўқитувчига, жумладан, информатика ва ахборот технологиялари фани ўқитувчисига ҳам ўз маҳоратини ошириш, ижодкорлик, рақобатбардош бўлиш, ўз-ўзини тарбиялаш ва ўз-ўзини ривожлантиришга интилиш имконини беribгина қолмасан ўқувчиларнинг лойиҳалаш маданиятини ҳам ривожлантиришда муҳим аҳамиятга эга.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Юсупов Р.М., Абдуғаниев Б.Б. Ўқувчиларда лойиҳалаш маданиятини шакллантириш босқичлари//“Таълимни рақамлаштириш шароитида педагогика ва психологиянинг муаммолари ва истиқболлари” **мавзусидаги**юксак педагогик маҳорат соҳибиОмон Сувановнинг 80 йиллик юбилейига бағишланган **республика илмий-амалийконференцияси материаллари тўплами. – Гулистон: университет, 2022. 22.б.**

2.Толипов Ў.Қ., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари (ўқув қўлланма).-Т.: «Фан» нашриёти, 2006 й

3.Ишмуҳамедов Р. Ўқув жараёнида интерфаол услублар ва педагогик технологияларни қўллаш услубияти. - Т.: РБИММ, 2008. – 68 б

4.КолеченкоА.Е. Энциклопедия педагогических технологий: Пособиедляпреподавательей. – СПб.: КАРО, 2002 г.

5.А.А. Коваленко. Применение новых образовательных технологий на уроках информатики в старших классах// Выпускная квалификационная работа. Белгород 2018.б.16-22

ZAMONAVIY TA’LIMDA TARIXIY-MADANIY MEROSNI FOYDALANISH TEXNOLOGIYALARI: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

G.S.Allamuratov QRXTXQT va UMOHM katta o'qituvchisi

O‘zligini anglashga intilgan har bir xalq o‘tmishini bilishi zarur. Tarixiy-madaniy merosni o‘rganish umuminsoniy tarixiy jarayonida qatnashib, jahon madaniyati xazinasiga qay darajada hissa qo‘shganligini bilish uchun ham muhimdir.

Buyuk tarixda hech narsa izsiz ketmaydi. U xalqlarning qonida, tarixiy xotirasida saqlanadi va amaliy ishlarida namoyon bo‘ladi. Shuning uchun ham u qudratlidir. Tarixiy-madaniy merosimizni asrab-avaylash, o‘rganish va avlodlardan avlodlarga qoldirish davlatimiz siyosatining eng muhim ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Shu sababli, deb ta’kidlaydi davlatimiz rahbari, inson ma’naviy olami, xalqlar madaniyatini belgilaydigan manbalarni asrab-avaylash va boyitish bugungi kunda har qachongidan ham muhimdir [1; 29-30 b].

Tarixiy-madaniy meroslarning o‘quvchilar ma’naviy madaniyatini rivojlantirishdagi ustivorligi, bizningcha, quyidagicha izohlanadi:

-tarixiy-madaniy meroslar insonlarning talab va ehtiyojlari asosida aql-zakovat bilan yaratilgan, ularning tasavvuri, tafakkuri, kelgusi orzu-istagi, e’tiqodi, axloq qoidalarini o‘zida mujassam etgan, amaliy hayotda sayqal topgan ma’naviy va moddiy boylik bo‘lib, tarbiyaning tayanch vositasi hisoblanadi;

-tarixiy-madaniy meroslar tarixiy taraqqiyot bosqichiga ega, hayotda sinalgan, ijtimoiy taraqqiyotda ahamiyatli, avloddan-avlodga o‘tuvchi ijtimoiy hodisadir.

tarixiy-madaniy meroslar jamiyat rivojining negizi, xalqning tarixiy taraqqiyotida erishilgan barcha yutuqlarini ifodalovchi va saqlovchi qudratli omilidir.

Ma’naviy madaniyat yangi moddiy ehtiyoj va talablar, yangi texnika va texnologiya, yangi qulayliklar, farovonlikka mos holda rivojlanishi zarur. Ma’naviy madaniyatning mohiyati o‘quvchi shaxsida tashabbuskorlik, faollik, ishbilarmonlik, ijodkorlik, tadbirkorlik xislatlarini rivojlantirishga davlat qonunlari asosida qaratilgan bo‘lishi kerak. Ma’naviy madaniyatning ushbu mezonlarini rivojlantirishning birdan-bir to‘g‘ri yo‘li milliy maktablarni mustaqillik g‘oyalari bilan yugirilgan amaliyotni joriy etishdan iboratdir.

Demokratik ta’lim konsepsiyasi asosida tashkil etiladigan milliy maktablar ta’lim-tarbiya mazmunini milliy asosda qaytadan ishlab chiqishi, tarixiy-madaniy merosimizdan san’atkorona foydalanish usullarini chuqur bilishga e’tiborni kuchaytirishni, ta’lim-tarbiya shakllari, usul va vositalarini jahon andozasi talablariga mos holda rivojlantirishni, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, yangi texnika va texnologiya asosida maktabni zamonaviy jihozlashni, shuningdek, ta’lim-tarbiya samaradorligini oshirishda o‘qituvchi shaxsining kasb tayyorgarligini takomillashtirishni taqozo etadi [2; 7-b].

Insoniyat XXI asrga katta hayotiy tajriba, bir olam bilim va yuksak darajada rivojlangan fan va texnika bilan kirib keldi. Dunyo halqlari madaniy jihatdan o‘zaro yaqinlashdilar. Madaniyatning turli sohalarida misli ko‘rilmagan yutuqlar qo‘lga kiritildi. Ammo shu bilan birga, bugungi dunyo umumjahon miqyosidagi global muammolarga, ta’lim sohasida Internetda mavjud bo'lgan axborot resurslarinan foydalanishda, bir so‘z bilan aytganda, murakkab vaziyatlarga ham duch kelmoqda.

Zamonaviy maktab o'qituvchisiga kerak bo‘ladigan sifatlar:

-O‘zgaruvchan hayotiy vaziyatlarga kerakli bilimlarni mustaqil egallagan holda moslashuvchan; hayoti davomida o‘z o‘rnini topish imkoniyatiga ega bo‘lish uchun egallagan bilimlarini amaliyotda turli muammolarni hal etishda qo‘llay oladigan bo‘lishi kerak

-Mustaqil tanqidiy fikrlay oladigan, qiyinchiliklarni oldindan ko‘ra oladigan va ularni hal etishning zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda oqilona yo‘llarini topa oladigan; egallangan bilimlar real hayotda qayerda va qay holatda qo‘llanilishi mumkinligini aniq anglay oladigan; g‘oyalarni yaratuvchi va ijodiy fikrlovchi shaxs bo‘lishi kerak.

Bugungi kunda hech kim Internetda mavjud bo'lgan axborot resurslarining tarix, ijtimoiy tadqiqotlar, huquqshunoslik va boshqa gumanitar fanlarni o'qitish samaradorligini sezilarli darajada oshirish qobiliyatiga shubha qilmaydi. O'qitishningo'z ustida mustaqil ishlashini oshirish, darsni audio va video ma'lumotlari bilan birga olib borish, maktab o'quvchilarini gumanitar fanlarni o'rganishga rag'batlantirish kabi imkoniyatlarni eslatib o'tish kifoya.

Internetning telekommunikatsiya imkoniyatlaridan foydalanish mumkin. masofaviy o'qitishni tashkil qilish va forumlar, suhbatlar, videokonferentsaloqa orqali muloqot qilish va internetning ta'lim resurslaridan o'qituvchi tarix darslarida onlayn yoki oflayn rejimda muvaffaqiyatli foydalanishi mumkin.

Tarix o'qituvchisining ta'limda Internet-resurslari bilan ishlashda asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- tarixchi uchun axborot muhiti sifatida Internet -resurslarning ta'lim segmentidan foydalanish imkoniyatlarini ilmiy -uslubiy tahlil qilish;

- mavjud o'quv dasturiga muvofiq ta'lim resurslarini (tarix bo'yicha ixtisoslashtirilgan saytlar, ma'lumotlar bazalari, ma'lumotnomalar, entsiklopediyalar, muzey va arxiv saytlari, elektron kutubxonalar, ilmiy, ilmiy va o'quv tashkilotlari saytlari, individual elektron hujjatlar) tanlash va tematik tasniflash;

- o'quv jarayonlarida bevosita qo'llash, shuningdek o'quvchilarning ijodiy faolligini tashkil etish uchun Internetning o'quv resurslarini izlash va o'rganish yo'nalishlari va usullarini ishlab chiqish;

- o'qish jarayonining dinamikligini ta'minlaydigan va ixchamligi bilan ajralib turadigan o'qituvchilar va talabalar uchun onlayn ish joyini tashkil qilish imkonini beradigan dasturiy mahsulotni o'quv jarayoniga kiritish. [3]

Shu tufayli Internet -resurslardan foydalanish talab qilinmoqda va o'qituvchilarni bunday resurslarning turlari va ulardan foydalanishning asosiy yondashuvlari bilan tanishtirish zarurati yaqqol ko'rinib turibdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд, - Т.: Ўзбекистон, НМИУ. 2017.-592 б.

2. Мусурмонова О. Маънавий кадриятлар ва ёшлар тарбияси. – Т.: Ўқитувчи, 1996. – 97 б.

3.Информационные и коммуникационные технологии в образовании [материал из IrkutskWiki]. - http://www.wiki.irkutsk.ru/index.php/

KATTA YOSHDAGILARGA TÁLIM BERISHNING XORIJ TAJRIBASI

D.Berdimuratova - Chimboy tumani 43-maktab óqituvchisi

Ózbekstonda katta yoshdagilarni óqitish va ularga tálim berish, dolzarb holat va rivojlanish istiqbollari loyihasi doirasida olib borilgan tadqiqotlar katta yoshdagilarning óqishga bólgan ehtiyoji yuqori ekanini aniqladi. Xususan, 24-33 yoshdagilarning 70 foizdan ortiǵi ózlarida bilim va kónikmalarning yetishmasligini his qilmoqda, 34-42 yoshdagi respondentlar esa, ularning fikriga qóshilgan. Jami respondentlarning 60 foizi bilim va kónikmalari yetishmasligini kórsatib ótgan. Sórovnomada ishtirok etganlarning deyarli yarmi bilim va malaka oshirish uchun imkoniyat yóqligini, oilaviy holatlar tufayli vaqt yetishmasligini, óqishning tólovi yuqori darajada ekanligini hamda ish beruvchining bundan manfaatdor emasligini kórsatib ótgan.[1]

Ózbekston faqat tálimni rivojlantirib hamda, eng muhimi, bunga aholining barcha qatlamlarini jalb qilib yuksak marralarga erishishi mumkin. Ammo uzoq vaqt mobaynida tálim sohasidagi qonunchilik mukammal bólmagan. 2020 yil 23 sentyabr kuni “Tálim tóǵrisida”gi Qonunning yangi tahriri Prezident tomonidan imzolandi va kuchga kirdi. Mazkur Qonunda ilk bor tálim xizmatlarini sezilarli darajada kengaytirishga asos bóladigan tálim olishning turli shakllarining tárifi berilgan.

Ular orasida “oilada tálim olish va mustaqil tálim olish”, “inklyuziv tálim”, “katta yoshdagilarni óqitish va ularga tálim berish”. Oxirgi atama **rasmiy, norasmiy va informal tálimni** óz ichiga oladi. Natijada katta yoshdagilar butun hayoti davomida bilimlarini kengaytiradi, kónikma va malakalarini boyitadi va talab etiladigan kasbni egallaydi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev tákidlaganidek, **Ózbekistonda yangi bir uyǵonish - Uchinchi Renessans davriga poydevor yaratilmoqda. Ushbu muhim jarayonda esa, katta yoshdagilarni óqitish va ularga tálim berish mamlakatimiz taraqqiyotida hal qiluvchi rol óynashi kerak.** Bu, ayniqsa, yangi, ilǵor axborot texnologiyalariga asoslangan raqamli bilimlarni ózlashtirish, zamonaviy kasblarni puxta egallashda yaqqol namoyon bólishi kerak.[2]

Zero, yurtimizning ertangi kelajagi innovatsion iqtisodiyot bilan chambarchas boǵliq. Mukammal bilimlarga tayangan holda qisqa vaqt ichida samarali va raqobatbardosh iqtisodiyotni yaratish mumkin. Shu bois ham yuqori sifatli tálim tizimiga ega bólish, inson kapitaliga sarmoya kiritish, rasmiy tálim bilan birga norasmiy tálimni ham rivojlantirish va qóllab-quvvatlash muhimdir.

2016 yildagi YUNESKOning katta yoshdagilarni óqitish va ularga tálim berish bóyicha global hisobotida tákidlanganidek, katta yoshdagilarga barqaror va sifatli tálim beradigan mamlakatlar, odatda, yuqori ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga, faol siyosiy va fuqarolik institutlariga, jamoatchilikning ishonchi va integratsiyasiga ega. Aksincha, hokimiyat va moddiy farovonlikda katta tengsizliklar bólgan joyda katta yoshdagilarni óqitish va ularga tálim berish zarar kóradi.

Butun dunyoda katta yoshdagilarni óqitish va ularga tálim berishning ijobiy jihatlarini kórsatadigan kóplab dalillar mavjud. Aksariyat hukumatlar byudjetning atigi 1 foizidan kamini katta yoshdagilarni óqitish va ularga tálim berish uchun ajratadilar, xolos. Istisno tariqasida, ushbu maqsadlar uchun davlat byud jetining

taxminan 10 foizini sarflaydigan davlat Finlyandiyadir. Umuman olganda, daromadlari yuqori va iqtisodiyot ibar qaror bólgan davlatlarda katta yoshdagilarni óqitish va ularga tálim berishdagi ishtiroki ham yuqori darajada ekanini kórish mumkin. Ush bu mamlakatlar iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining ázolari bólib, bandlikva mehnat unumdorligi bóyicha katta kórsatkich va natijalarga ega.[3]

Agar bizda katta yoshdagilar uchun norasmiy tálimni qóllab-quvvatlash va rivojlantirish haqida endi sóz borayotgan bólsa, Yevropadabu masala ótgan asrda kótarilgan. Jumladan, 1953 yilda Yevropa katta yoshdagilar tálimi assotsiatsiyasi tashkil etilib, bugungi kunda u 34 mamlakatdagi 100 dan ortiq filiallarni birlashtirgan va butun Yevropa bóylab 50 milliondan ziyod erkak va ayollardan iborat katta yoshdagilar tálimini qamrab olgan.

Assotsiatsiyaning asosiy vazifalari orasida katta yoshdagilarni umrbod óqitish va ularga tálim berish góyasini tarǵib qilish hamda siyosatini ishlab chiqish; óz ázolariga axborot va boshqa xizmatlarni kórsatish; loyihalar, nashrlar va treninglar orqali sohadan xabardorlikni rivojlantirish; xalqaro hamkorlik masalalari ustuvor órin tutadi.

Xalq universitetlari esa, kóplab mamlakatlarda katta yoshdagilarga tálim berish tizimining bir qismidir. Bu hammabop márifiy muassasalarda millionlab yevropaliklar, tálim darajasi va yoshidan qatiy nazar, kasbiy mahoratga ega bólishlari mumkin.**Janubiy Koreyada** butun hayot davomida uzluksiz tálim haqidagi qonunga binoan, ushbu sohadagi milliy siyosatni ishlab chiqish va amalga oshirishga mas’ul bólgan maslahat organi faoliyat olib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining Ta’lim tóǵrisidagi Qonuni, 23.09.2020-yildagi ÓRQ-637-son qarori.
2. SH.M.Mirziyoyev. Yangi Ózbekston strategiyasi.Toshkent-2021.224 b.
3. Umumiy pedagogika fanidan óquv uslubiy qóllanma materiallari.

ÓZBEKSTONDA TA’LIM SOHASIDAGI ISLOHOTLAR: INKLYUZIV TA’LIM VA YANGICHA PEDAGOGIK YONDASHUVLAR

G.J.Bektursinova - NDPI 2-kurs magistranti

Inklyuziv ta’lim tizimida o'qituvchilarning kasbiy mahorati va hamkorligi, avvalo, alohida ehtiyojli bolalar bilan ishlashning o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq. Inklyuziv ta’lim nogironligi bólgan bolalarga nisbatan har qanday holatlarni istisno etadigan, barcha uchun teng muomalani ta’minlaydigan, lekin maxsus ta’lim extiyojiga ega bolalar uchun zarur sharoit yaratadigan mafkuraga asoslanadi.

Ózbekston Respublikasi Konstitutsiyasida barcha uchun ta’lim olish huquqi kafolatlangan. Milliy qonunchiligimizda ham nogironligi bólgan shaxslar uchun salohiyatlarini yuzaga chiqarishda teng huquqlar belgilangan. Bugungi kunda nogironligi va rivojlanishida nuqsonlari bólgan bolalar sifatli ta’lim olishlari va keyinchalik munosib ish topishlari uchun ularga haqiqiy inklyuziv sharoitlarni yaratish bóyicha mamlakatimizda bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda. Inklyuziv

ta'limning muhim muammolaridan biri bólgan alohida ta'lim ehtiyojga ega bólgan bolalar guruhini aniqlab, ularga sifatli ta'lim shakllarida bilim berish va salohiyatini oshirishdan iboratdir. Inklyuziv ta'limni rivojlantirishda ustuvor yónalishlarga ega bólgan tamoyillari va yo'nalishlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu maxsus ta'lim ehtiyojlariga ega bólgan maktabning ta'lim faoliyatiga, yo'nalishlariga, hamda imkoniyatlarga (jismoniy, intellektual) mos kelishi maqsadga muvofiqdir. Umumiy ta'lim dasturining muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun nogiron o'quvchilarga maxsus sharoitlar yaratib berilishi kerak. Avvalo, biz mashg'ulotga yondashuvlarniindividualizatsiya qilish, xususan, mashg'ulotni tashkil etish uchun shart-sharoitlarni tanlash, vazifalarni bajarish shaklini individuallashtirish va natijalarni taqdim etishning maqbul usullarini tanlash, natijalarni sifatli baholashga yondashish talab qilinadi.

Hozirgi eng muhim dolzarb masala xalqning ongidagi eskicha dunyoqarashni ózgartirish iqtisod, siyosat, madaniyat jabhalarida yangicha fikrlashni órgatish, mustaqillikni mustahkamlash sharoitida óz haq-huquqlarini anglash va noxush holatlarni hayotga kirib qolmasligiga, unga qarshi kurashishga tayyor turadigan ilmiy dunyoqarashli shaxsni tarbiyalashdan iboratdir.

Hozirgi davr óqituvchi va óquvchi oldiga katta talablar qóymoqda, bu talablarning eng asosiysi - darsning samaradorligi, uning sifatliligi, óquvchilarning bilim va kónikmalariga, maktablardagi turli xil óquv mashǵulotlari, ularni tashkil qilinishi va u orqali óquvchilarni turli bilim va kónikmalarni egallab olishidir. Bugungi kunda tálim jarayonini tóǵri va samarali tashkil qilishda innovatsion texnologiyalar, texnik vositalarning, jumladan, zamonaviy kompyuterlarning órni beqiyosdir.

Inklyuziv ta'lim tizimida o'qituvchilarni ishlashga tayyorlashning bilim tósiqlaridan biri bu hatti-harakatlarida passiv rivojlanish va tuzatishga qaratilgan ishlarini amalga oshirishga qaratilgan asoslar to'g'risidagi bilimlardir. Ushbu bilimlar orqali alohida ehtiyojga ega bolalarni o'qitish va tarbiyalashni tashkil qilishda pedagogik faoliyatning dolzarb vakolatlarini shakllantirishdir. Shu munosabat bilan o'qituvchining psixologik bilimlari va pedagogik vakolatlarini oshirishga qaratilgan maxsus treninglarni tashkil etish alohida muhim rol o'ynaydi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, inklyuziv ta'limda pedagogik jarayonning mazmun komponenti alohida ehtiyojli bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tarkibning o'zgaruvchanligini ta'minlashdan iboratdir. Har qanday jamiyatda kelajak vorislari bólmish farzandlarni ma'suliyatini his etadigan, ularni davlat taraqqiyoti va gullab yashnashiga salmoqli ulush qóshadigan munosib fuqarolar bólib yetishishlariga kata umid bilan qaraladi. Kóplab mamalakatlarda bólgani kabi Ózbekstonda ham imkoniyati chaklangan bolalar uchun maxsus tashkil etilgan maktablar mavjud ularning vazifasi esa ularni maxsus óquv yurtlariga tayyorlash hamda ijtimoiy hayotga moslashuviga shart-sharoit yaratishdir.

Adabiyotlar:

1. Azizxodjayeva N.H "Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat. Toshkent.: TDPU, 2003, 174 bet.

2. Axmedov M va boshqalar Matematika 1, Toshkent.: O'zinkomsentr, 2003, 160-bet.

3. Axmedov M va boshqalar 1-sinfda matematika darslari - Toshkent.: O’zinkomsentr, 2003, 96-bet.
4. Sayidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. - Toshkent: Moliya, 2018.

РАЗВИТИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ В СОВРЕМЕННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Анваров А.-соискатель
Анварова М. -студентка 1-курса
Наманганского государственного университета

В современном узбекском обществе средства массовой информации, понятие которых в связи с интенсивным развитием инфокоммуникативного пространства в последние годы значительно расширилось, играют наиважнейшую роль, создавая определенный идеологический фон и пропагандируя ту или иную систему ценностей. В настоящее время СМИ, к которым сегодня относятся не только газеты, журналы, радио и телевидение, но и реклама, Интернет, различные видеозаписи в YouTube, Facebook и узбекские Telegram каналов считаются одной из самых мощных и влиятельных сфер речеупотребления, оказывающей огромное воздействие на сознание, поведение и культуру социума.

В условиях падения уровня средне специального образования, снижения интереса к чтению классической литературы средствам массовой информации отводится роль одного из главных институтов формирования человеческой личности, развития ее творческого потенциала, компетенций и способностей. [1, с. 27-28].

Кроме того, теперь мы можем персонализировать обучение больше, чем когда-либо. От выбора школы — общеобразовательной, частной, виртуальной — до доступных вариантов того, как ученик учится, образование может быть адаптировано к каждому человеку. Смешанное обучение дает больше ответственности ученику, поскольку оно включает в себя меньше прямых инструкций от учителя и больше основанных на открытиях методов обучения. Смешанное обучение — это пример того, как учащиеся могут контролировать определенные элементы своего обучения, принимая решения о том, где и в каком темпе они продвигаются по материалу. Адаптивное обучение похоже на смешанное в том смысле, что оно также позволяет ученикам принимать решения относительно того, как должны выглядеть временные рамки и путь их обучения. Адаптивная технология обучения собирает информацию о поведении учащихся, когда они отвечают на вопросы, а затем использует эту информацию для обеспечения мгновенной обратной связи, чтобы соответствующим образом скорректировать процесс обучения. [2, с. 738]

Деятельность СМИ неразрывно связана с выполнением присущих им функций. Если раньше среди основных функций средств массовой информации отмечались информационная, идеологическая, образовательная и

воспитательная функции, то теперь многие ученые, работающие в разных областях гуманитарного знания, не просто выделяют, а подчеркивают наличие манипулятивной функции, которая наиболее заметно проявляется в период обострения каких либо конфликтов: политических, экономических, социальных, культурных. Манипулирование, под которым понимается специфический, скрытый вид психологического воздействия, возбуждающий у человека заданные намерения, рассматривается как важная составляющая управления обществом. «Печать, радио и телевидение в современной мире не просто производят и распространяют информацию, они организуют массовые информационные процессы и главное – управляют – и тем самым активно участвуют в общественно-политической жизни страны» [3, с. 4-5].

В результате активизации манипулятивной функции средства массовой информации, скорее всего, не отражают представления людей о мире, а создают эти представления, воздействуя на мнения и установки, подталкивая к определенному виду действий. При этом способы влияния, которые используют СМИ в процессе создания необходимого ракурса общественного мнения и достижения той или иной цели, могут представлять серьезную угрозу информационнопсихологической безопасности социума. В связи с этим значительно повышается актуальность медиаобразования, непосредственно связанного с формированием информационной культуры. Значимость информационной культуры определяется, с одной стороны, возросшей потребностью каждого гражданина в постоянном повышении квалификации, обновлении знаний, освоении новых видов деятельности, а с другой стороны, наличием защиты от манипулятивных воздействий и негативного влияния со стороны СМИ. Действительно, информационное общество, атрибутом которого является повсеместное распространение инновационных технологий, открывает для человека невиданные ранее возможности доступа к информации и знаниям, позволяет каждому человеку реализовать свой потенциал и улучшить качество жизни. Но в то же время информационное общество, нередко называемое «обучающимся обществом», несет многочисленные риски и опасности, избежать которых поможет только медиаграмотность, предполагающая умение перерабатывать полученную информацию, анализировать медиатексты, а также создавать их. «В условиях колоссальных объемов информации все труднее становится ориентироваться, получать и перерабатывать нужную информацию. Мощь современной информационной техники и технологии порождает опасность манипулирования сознанием и поведением человека, угрожает дегуманизацией. Поэтому во всем мире все сильнее осознается необходимость решения глобальной проблемы – подготовить людей к новым условиям жизни и профессиональной деятельности в высокоавтоматизированной информационной среде, научить их эффективно использовать ее возможности и защищаться от негативных воздействий» [4, с. 57].

В настоящее время информационная культура включает три аспекта:

1) информалогический (совокупность умений, знаний и навыков поиска, отбора и анализа информации);

2) культурологический, под которым в данном случае подразумевается способ бытия человека;

3) мировоззренческий, определяющий степень активного участия личности в преобразовании мира.

Таким образом, в обществе, испытывающем «информационный взрыв», информационная культура становится не только и не столько набором прикладных знаний, позволяющих ориентироваться в библиотеках, медиатеках, компьютерных сетях, сколько определенным критерием всестороннего развития личности. Достичь высокого уровня информационной культуры позволяет эффективно выстроенная система медиаобразования, использующая современные методики и техники, которые направлены на развитие способности к восприятию, анализу и оценке медиатекстов. «Формирование информационного общества делает объективным процесс информатизации образования. В связи с этим актуализируется разработка подходов к использованию потенциала новых инфокоммуникативных технологий для развития личности обучаемого, повышения уровня его креативности, развития способностей к альтернативному мышлению, формирования умений разрабатывать стратегию поиска решений, как учебных, так и практических задач, прогнозировать результаты реализации принятых решений» [5, с. 215].

В рамках модернизации узбекского образования и создания новой образовательной модели, ориентированной не только на успешное усвоение предметов общеобразовательных стандартов, но и на получение надпредметных универсальных знаний и умений, следует более активно использовать широкие возможности медиаобразования как среди студентов, с тем чтобы эффективно подготовить их к жизни и деятельности в условиях высоко развитого информационного общества. Разработка и практическая реализация педагогического комплекса, направленного на формирование информационной культуры, - одна из самых актуальных задач новой образовательной системы.

Список литературы:

1. Хабекирова З.С, Хачецукова З.К, Калашаова А.А «Информационная культура как необходимый компонент медиаобразования» , East European Scientific Journal #2(66), 2021. - 27-28 стр.

2. Восковская, А.С. Применение инновационных стратегий обучения в условиях цифровизации современного образования/А.С. Восковская, Т.А. Карпова // Наука и образование: новое время. — 2019. — № 1 (30). — с. 738-746

3. Грабельников А.А. Средства массовой информации постсоветской России. – М.: Изд-во РУДН, 1996. -167 с.

4. Гендина Н.И. Информационная культура, творчество и креативность выпускников высшей школы в контексте проблемы развития человеческого капитала // Информационное общество. – М, 2009. Вып. 1. –С. 57-63.

5. Анваров А. А. Некоторые сложные факторы для создания дистанционного обучения в Наманганском инженерно-педагогическом институте

ISSN 2072-0297 Научный журнал «Молодой учёный» . № 8 (88) 2 (8), 121-123

6. Анваров А. А. ROLE OF THE INTERNATIONAL COOPERATION IN UNIVERSITIES DEVELOPMENT: ON THE EXAMPLE ERASMUS MUNDUS PROJECTS, Bulgaria Ruse University 1 (1), 1

7. Анваров А. А. “Role of the DAAD Project in International Collaboration” american research institute for policy development journal

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ПРОСВЕТИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Д.А.Джуманиязова студентка
3 курса НГПИ им.Ажинияза

Инновации в образовании, в первую очередь, должны быть сориентированы для введения личности, настроенной на успех в произвольной области приложения своих возможностей. Инновация в образовании обязана нести, вначале всего, течение выработки убежденности лица в себе, своих силах.

Инновационное исследование в образовании обязано начинаться с создания или принятия основательной академической концепции, изменения парадигмы воспитания. Установление инноваций в процесс обучения, по всеобщему мнению, обязано основываться на вновь созданные мировоззренческие азы просвещения, отвечающие условиям времени.Целью инновационной деятельности представляется высококачественное модифицирование личности воспитанника по сравнению с традиционной системой. Это становится вероятным вследствие внедрения в высококлассную активность не известных практике дидактических и воспитательных программ, предполагающему удаление преподавательского кризиса. Формирование мастерства доказывать действия, независимо ориентироваться в получаемой информации, устройство креативного нестандартного мышления, формирование обучающихся за счет предельного выявления их врожденных способностей, используя новые преимущества науки и практики, - ключевые цели инновационной деятельности.

Инновационная деятельность в образовании как социально необходимой практике, командированной на добронравное совершенствование человека, важна тем, что способна гарантировать преображение всех имеющийся разновидностей практик в обществе.

Развитие инновационных технологий в нашей стране способствует реализации стратегической задачи–вывода конкурентоспособной продукции на мировой рынок. Для увеличения количества и качества выпускаемой наукоемкой продукции необходимо не только увеличивать объемы финансирования научных проектов, сколько реализовывать потенциал тех структур, которые могут содействовать развитию рынка инновационной деятельности. В условиях формирования экономики, основанной на знаниях,первостепенной задачей государства является интеграция науки и

просвещенияна базе высших учебных заведений [1]. Результатом такой интеграции является инновационная деятельность вуза.При анализе литературы по вопросам инновационной деятельности вуза мы пришли к выводу, что при рассмотрении группы определений «инновация», «инновационная деятельность» их цель объединяется к тому, что введение инноваций – это циклический ход олицетворения креативного труда в новые, засланные на рынок, продукты, технологии и услуги. Из описанных в научной литературе большинства конфигураций инновационной деятельности, возможно отметить три направления: активность по созданию инноваций как фактор формирования инновационной деятельности вуза; образование инновационной деятельности как представитель воспроизводства инновационных кадров; образовательная деятельность как фактор содействия и формирования инноваций исследование информации направлений послужил фундаментом ради формулирования атрибута определения «инновационная активность вуза» как многомерной деятельности, наставленной на введение инновационных технологий, просвещение инновациям и воспроизводство инновационных кадров.

Основа инновационного просвещения, его программа охватывается не столько в привнесении инноваций в учебную деятельность, сколько в создании психолого-педагогической налаженности инновационного преподавания и воспитания, оказывающей действенное влияние на развитие профессиональных, гражданских, патриотических свойств будущих специалистов.

Инновационное образование структурно значится из инновационного преподавания и воспитания, владеющих устремленностью на установление инновационного мышления. Инновационное образование детерминировано близко надлежащих механизмов, обусловливающих его деятельность в нынешнем обществе:

1) введением благоприятных, творческих условий в сфере просвещения с целью генераций и культивирования педагогических инноваций, инновационного процесса, инновационной деятельности в обучении и воспитании;

2) обеспечением материальными возможностями генерации объективизации педагогических инноваций, обусловленным экономической политикой в отношении просвещения, определением роли и места просвещения в духовной, нравственной и профессиональной жизни педагогов;

3) нацеленностью на поиск новаторских путей разрешения имеющихся противоречий в общественном и политическом развитии устройстве, экономическом состоянии;

4) формированием личности, обладающей инновационной способностью предвидеть, прогнозировать и моделировать профессиональный результат своей деятельности, а также планировать внедрение генерируемых инноваций;

5) введением инновационной системы обучения, состоящей из педагогических инноваций, инновационного процесса обучения, опирающегося на инновационную концепцию профессионализации и развития гражданской позиции;

6) включением в инновационную систему просвещения инновационной системы воспитания, формирующей духовную, нравственную личность, общечеловеческие и национальные ценности, толерантность в межгрупповом взаимодействии[4].

Подводя итоги, заметим, что рассмотренные инновационные подходы и подходящие им просветительные технологии содействуют заключению надлежащих жизненных вопросов сегодняшнего высшего просвещения: действенное исследование знаний; установление навыков практических исследований, дозволяющих получать профессиональные решения; переход через состояние познаний к созданию устройств независимого поиска и навыков экспериментальной деятельности; выработка ценностных ориентаций личности студентов; увеличение познавательной активности; формирование креативных способностей; введение дидактических и психологических условий, содействующих эффективной общественной адаптации студентов.

Список использованной литературы;

1. Агаев Н. Ф. Инновации в системе высшего просвещения: материалы IIВсерос. науч.-метод. конф. / НОУ ВПО «Челяб. ин-т экономики и права им.М.В.Ладошина». –Челябинск,2011. –15с.
2. Делия В.П. Некоторые аспекты инновационного просвещения как смыслообразующей системы, формирующей инновационное мышление государственных служащих// Нормативно-правовые и финансово-экономические основы обеспечения деятельности законодательных и представительных органов РФ.– М.,2005.– С.73-79.
3. Стронгин, Р. Университет как интегратор в обществе, основанном на знании / Р. Стронгин, Г. Максимов, А. Грудзинский //Высшее образование вРоссии.– 2006.–№1. – С.15-27.
4. ПетроваТ.А.Теоретико-методологические основания обновления содержания профессионального просвещения с учетом потребностей работодателей; материалы II Всерос. науч.-метод. конф. / НОУ ВПО «Челяб.ин-т экономики и права им.М.В.Ладошина».–Челябинск,2011.–215с.
5. Зеер Э.Ф. Профессионально-образовательное пространство личности. –Екатеринбург,2002.

ДЛЯ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ ФИЛОЛОГИИ ОСНОВАМ АНАЛИЗА И ЛИТЕРАТУРНЫХ ТЕРМИНОВ

К.А.Мамбеталиев преподаватель «Теории начального образования» Чирчикского ГПИ Ташкентской области

При изучении основных понятий и принципов изучения литературы в соответствии с Государственными образовательными стандартами Республики Узбекистан в области образования «Основы литературы», подготовленные литературоведом Х. Умуровым, рекомендуются в качестве учебного пособия для вузов. Согласно учебной программе занятия в высших учебных заведениях в основном основаны на литературе. В то же время профессора и преподаватели

дают студентам понимание литературных терминов в течение курса. Студенты-филологи по дисциплине «Основы анализа» получат некоторые теоретические знания, а также историю возникновения и развития художественной литературы, процесс и принципы ее развития, современное состояние, социальную роль и особенности художественной литературы. Изучение, овладение и применение литературных терминов в области теоретических знаний в процессе анализа и интерпретации произведения искусства повышает интерес учащихся к литературе.

Мы сочли необходимым поговорить о некоторых литературных терминах, которые студенты должны знать на уровне возможностей статьи.

Художественная литература - еще одна художественная модель вселенной. Этот художественный мир интерпретируется через образы. Имидж - это уникальная форма и метод художественной анимации жизни. Концепции образов и образов были подробно описаны Аристотелем и Гегелем в процессе художественного мышления человека и истории литературы. На более поздних этапах развития человека литературные критики, такие как В. Белинский, Х. Ортега-и-Гассет, М. Бахтин, Б. Грифцов, И. Султанов, Б. Саримсаков, Х. Умуров, а также философы в своих научных исследованиях изучали проблемы художественной литературы.

Поскольку основной темой художественной литературы является человек и его проблемы, естественно, что человек представлен в произведении искусства в виде образов. **Художественный образ** является частью концепции образов. Понятия образности и образности в литературе отражают все поэтические элементы художественного творчества (содержание и форму произведения искусства, тему и идею, сюжет и композицию, художественный язык и поэтический синтаксис). Имидж является основным средством художественного мышления в литературе и основной формой раскрытия идеи, которую писатель привносит в произведение. Образ создается путем интерпретации взаимодействия персонажей в произведениях искусства, той роли, которую они играют в произведении, тогда как процесс изображения требует умелого использования средств художественного языка. В процессе работы над произведением искусства учитель дает представление об изображении, конечно, объясняя «образ-прототип» и «художественный образ», но каждое изображение классифицируется в соответствии с художественным методом, использованным писателем в работе, изображения являются романтическими, реалистичными, фантастическими, образными, объясняется мифологическим, модернистским, постмодернистским. Хотя изображения классифицируются в соответствии с их природой, вполне естественно, что символические изображения, занимающие особое место в художественной литературе, также привлекают внимание читателей. Поэтому символические образы используются в художественной литературе как обобщение или образное выражение социальных событий в обществе, событий в жизни человека через предметы, растения, животных, цвета. Например: в рассказе А.П.Чехова "Оболочка", "ножны", в рассказе А.Каххора "Гранат", "Гранат", Э. Есть много примеров в «Старике и море» Хемингуэя, «Море», в «Плоскости» А. Мухтора, «Самолете», в «Штампе

Кассандры» Чингиза Айтматова, «Символической марке эмбриона». Эти изображения могут быть примером художественных символических изображений.

В науке об основах анализа полезно объяснить понятие «образ» между литературными типами и жанрами. По мере того, как студенты получают представление о прозаическом образе, анализ произведения искусства должен подкреплять драматический образ, лирический образ, их знания и навыки. Естественно, это прояснит литературные типы и жанры со студентами под руководством профессора.

Источником, над которым студенты регулярно работают по основам анализа, является литературный текст. Анализ текста - сложное и интересное занятие для студентов. Специфика каждого произведения искусства определяется текстом. Интерпретация текста называется интерпретацией в научном языке, а язык текста называется поэтическим синтаксисом. Когда студенты работают над текстом, они отдельно изучают и анализируют средства художественного изображения, использованные автором в пьесе. Хотя автор художественно отражает реальность в произведении искусства через слова, в дополнение к использованию слов в их собственном смысле, они узнают, что слова также используются в переносном смысле для более глубокого раскрытия сущности события. Хотя автор художественно отражает реальность в произведении искусства через слова, в дополнение к использованию слов в их собственном смысле, они узнают, что слова также используются в переносном смысле для более глубокого раскрытия сущности события. Учитель объясняет, что слова, используемые в переносном смысле в произведении искусства, называются общим именем - термин **«троп»** или **«миграция»**, объясняет наиболее распространенные типы миграции на примерах из произведений искусства. Движения, используемые в произведении искусства, помогают сделать художественное выражение как образным, так и выразительным.

Поскольку искусство является основным критерием литературы, оно выражается главным образом через образы. В то время как в произведении создается другая художественная модель мира и людей, творческий мир и люди никоим образом не вовлечены в произведение искусства, но это дает толкование идеи, которую оно понимает и о которой думает. В процессе интерпретации, хотя сам автор является автором этой работы, существуют требования, которые даже не подчиняются его воле, которые называются **«художественной легитимностью»**. Примером такой ситуации является творческий процесс в мемуарах Л. Толстого, А. Кадыри. В своих мемуарах великий русский писатель, писавший роман Анны Карениной, говорит, что не хотел смерти Анны, но что развитие сюжета привело к трагедии героя. Не секрет, что основатель узбекских романов А. Кадыри написал умирающий эпизод Кумушбиби и много плакал, а его воспоминания о «Я убил Кумуша» взволновали многих.

Поскольку мы работаем со студентами над анализом произведения искусства, раскрытие сюжета произведения и его элементов является одним из самых интересных занятий. Для студентов-филологов тщательное изучение сюжета и его элементов имеет большое значение при анализе произведения

искусства. Когда студенты описывают сюжет и его элементы - эпиграф, пролог, экспозицию, узел, ход событий, кульминацию, решение, эпилог, они должны выполнить анализ на примере текста произведения искусства. Идентификация сюжетных элементов начинается с определения идеи произведения, учитель начинает с самого простого - определения цели авторской интерпретации источника.

В то же время учитель должен объяснить ученикам, что произведение искусства создается не только на основе сюжета, но и работает без сюжета, на примере произведений модернизма, созданных в двадцатом веке. Самостоятельная работа над произведением искусства также дает хорошие результаты в организации самостоятельной работы студентов. Важнейшим фактором в изучении предмета «Основы анализа» является самостоятельная работа над произведением искусства. Одним из эффективных способов организации современного учебного процесса является организация самостоятельного обучения студентов. Способность ученика с независимым пониманием литературных терминов анализировать произведение искусства в ходе урока является результатом обширного изучения учителем литературных терминов и понятий в процессе обучения.

Список использованной литературы;

1. Умуров Х. Основы литературы: Учебник для студентов вузов. –Т.: «Ташкент», 2007.
2. Худойбердиев Е. Введение в литературоведение: учебник для студентов вузов. –Т.: «Шарк», 2008.
3. Юлдашев В. Основы художественного анализа: Учебник для студентов вузов. –Т.: «Ташкент», 2016.
4. Куронов Д. Основы литературной теории. –Т.: Академнашр, 2018.

СОВРЕМЕННАЯ ШКОЛА И СОВРЕМЕННЫЙ ПЕДАГОГ

Н.В.Пирниязова старший преподаватель
Каракалпакского государственного университета

У нас в Узбекистане остро встал вопрос о необходимости реформировать систему народного образования. Требования рыночной экономики диктуют системе образования необходимость в подготовке обществу самостоятельно мыслящих, интеллектуально мобильных, знающих, конкурентоспособных специалистов и инициативных людей.

В настоящее время проблемам образования, поиску путей его совершенствования посвящено множество исследований, как ученых, так и учителей практиков. Все шире в школьную практику внедряются инновации, суть которых — пересмотр целей образования, разработка новых образовательных технологий, пересмотр оценки достижений учащихся, реализация принципов педагогики сотрудничества. Однако развитие школы, ее обновление зависит не столько от внедряемых инноваций в образовательный процесс, но и от отношения к школе педагогов, родителей, учащихся.

Исследования психологов свидетельствуют, что особенности отношения к среде в значительной мере обуславливают характер и степень активности личности в этой среде. При этом отмечается, что важным является не реально, объективно существующая связь, асубъективное отражение этой связи, т. е. как эта связь воспринимается, оценивается и переживается человеком.

Л. С. Выготский писал, что недостатком при изучении среды, в которой находится человек, является то, «что мы изучаем ее в абсолютных показателях… изучать среду для ребенкапрежде всего надо…, что она означает для него, какого отношение его к различным ее сторонам… среда определяет развитие ребенка через переживание этой среды… отношение к ней». [1, с.24]

В настоящее время в обществе очень плотно происходят коренные преобразования, которые создают предпосылки для изменений в системе образования. Образование всегда было и есть источник развития общества, а общество постоянно оказывает влияние на образование и его роль.

Сегодня главной целью образования становится не передача знаний и социального опыта, а развитие личности ученика, его способности самостоятельно ставить учебные цели , проектировать пути их реализации, контролировать и оценивать свои достижения , то есть формирование умения учиться.

Современная школа – это школа успеха, здоровья. Инновации, методики, творческий потенциал – вот те слова, которые чаще всего звучат в новой школе. Она учит мыслить, искать решение проблем. Современная школа – это творческая мастерская педагога и самого ребёнка в педагогическом процессе, где ребёнок является солнцем, вокруг которого вращается всё, где каждый ученик талантлив по-своему, а мы, учителя, этот талант должны раскрыть в ребёнке, а не относиться к нему скептически.

Современная школа на сегодняшний день рассматривается с разных сторон: интеллектуальное развитие, физическое, эстетическое, нравственное. Эти стороны развития были востребованы вчера, остаются таковыми сегодня и будут не менее актуальны завтра, только достигать их нужно по-новому, чтобы в глазах учащихся мы, учителя, смогли увидеть радость и заинтересованность в обучении. Итоги всего этого мы сможем увидеть тогда, когда наши ученики поступят в ВУЗы и будут гордиться полученными в родной школе знаниями, своими учителями, которые помогли им в выборе профессии.

Фельдштейн обращает внимание на то, что реальные изменения исторической ситуации объективно обусловили качественные психические, психофизиологические, личностные изменения современного ребенка, поэтому:необходимо пересмотреть систему подготовки таким образом, чтобы ее ориентация была направлена не только на овладение учителем методикой преподавания учебных дисциплин, но и на овладение им знаниями в области психологии современного ребенка;особое внимание должно быть уделено духовно-нравственному воспитанию современных детей. [2, с. 10]

Все мы осознаём то, что современная школа требует квалифицированных педагогов. Если мы, учителя, будем компетентны в своей работе, то наши дети будут стремиться к сотрудничеству с нами, а если у педагога с ребёнком будут

всегда доброжелательные отношения, то это приведёт к успеху как самого учителя, так и ученика.

Трудно себе сейчас представить процесс обучения без мультимедийной техники, электронно-дидактических пособий, проекторов, компьютеров, интернета. Сегодняшняя школа приобрела новый современный облик, изменились и её ученики. Современные дети модернизированы, "шагают в ногу со временем": они овладели сотовыми телефонами, интернетом, различными компьютерными программами, электронными книгами. В связи с этим повышаются требования к педагогам.

Современный учитель служит точкой опоры в образовательном процессе и должен иметь свой собственный и определённый имидж.

Учитель должен обладать привлекательной внешностью, хорошим вкусом, личным обаянием. На основе первого впечатления формируется изначальный и устойчивый стереотип восприятия педагога, что играет большую роль в педагогическом воздействии и влиянии на детей. Как писал А. А. Бодалев: "Первое впечатление ученика об учителе является важнейшей стороной взаимодействия в учебной деятельности". Окружающие часто судят о нас по нашему внешнему виду. А уж внешний вид учителя служит его ученикам примером для подражания. Кстати, и родители, приходящие в школу, обращают внимание на то , как выглядят учителя, как общаются с детьми и между собой , насколько они улыбчивы , доброжелательны. Но если говорить о профессиональном имидже, то здесь внешние характеристики должны подкрепляться внутренними личностными качествами. Современный учитель должен быть универсально образованным, эрудированным, информированным, прогрессивным, улыбчивым, доброжелательным, искренним, гуманным, тактичным, с чувством юмора и лёгкой иронией, обладать деловыми и лидерскими качествами, умениями разрешать конфликты , устанавливать партнёрские отношения, любить свою профессию и свой преподаваемый предмет, быть профессионалом своего дела, уметь перерабатывать массу информации и находить всё самое интересное, необходимое и полезное, а также уметь преподнести в необычной и эмоционально окрашенной форме своим ученикам. Помимо всего вышесказанного современный учитель должен постоянно заниматься самообразованием, самосовершенствованием, самокритичностью, быть целеустремлённым и находить способность овладевать новыми современными электронными технологиями, плодотворно работать с родителями и привлекать их к совместному процессу воспитания ребёнка, владеть детской психологией , понимать психологическое состояние ребёнка и вовремя прийти ему на помощь в трудную минуту.

Учитель только тогда учитель, когда он чувствует, что накопленный им опыт, его знания позволяют вести за собой своих учеников. Надо учить своих учеников трудиться, думать, созидать , творить; надо построить свою работу так , чтобы ученик всегда выступал в соавторстве с тобой: спорил , делился мнениями, выступал, отстаивая свою точку зрения, то есть предоставлять ему свободу выбора , возможность самостоятельно принимать решения, а также уметь самому слушать и слышать ученика, понимать его.

Сегодня перед педагогом стоит непростая задача – создать условия для развития творческих способностей, развивать у учащихся стремление к творческому восприятию знаний, учить их самостоятельно мыслить, полнее реализовывать их потребности , повышать мотивацию к изучению предмета , поощрять их индивидуальные склонности и дарования. Необходимо, чтобы учащиеся научились не только отвечать на вопросы, которые ставит перед ними учитель , но и самостоятельно формулировать их для себя в процессе изучения материала. Развитие самостоятельности и подготовка ко взрослой жизни, воспитание личности – вот задача, по отношению к которой обучение знаниям, умениям, навыкам выступает как средство образования. Для современного учителя очень важно никогда не останавливаться на достигнутом, а обязательно идти вперёд и использовать на своих уроках для активизации внимания и вызывания интереса учащихся к излагаемому материалу электронные дидактические пособия и электронные учебники.

Современный педагог, на мой взгляд, должен быть, прежде всего, любящим и счастливым. У счастливого педагога учащиеся в школе испытывают состояние счастья: они действуют, творят, ощущают ,что их любят и желают им добра.

Нужно быть доброжелательным по отношению к детям, их родителям, коллективу, всегда уважаю мнения учащихся , поддерживаю их в разных ситуациях, никогда не остаюсь равнодушным к высказываниям детей, не допускаю превосходства над ними, никогда не оставляю учащихся в трудную минуту.

Педагог современной школы должен делать всё возможное, чтобы в будущем его ученики успешно поднимались по высоким ступеням жизни , были готовы преодолевать сложные препятствия , достигали поставленных целей. Настоящий педагог не может без школы. Педагог – это образ жизни.

Литература:

1. Выготский Л. С. Лекции по психологии. —СПб.: —1999. —88 с.

2. Фельдштейн Д. И. Глубинные изменения современного детства и обусловленная ими актуализация психолого-педагогических проблем развития образования. —М.: МПСИ, 2011. —10 с.

ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ МЕЖДУ БРАТЬЯМИ И СЁСТРАМИ В СЕМЬЕ

М.С.Салаева - кандидат психологических наук,
доцент кафедры «Педагогики начального образования»,
А. Р.Маткаримова студентка 1- курса
Начального образования, ТГПИ им.Низами

Взаимоотношения между братьями и сёстрами в семье продолжительнее, чем родительско-детские, они являются значимым элементом в социализации подрастающего поколения, а также во взрослой жизни человека.

Отношения между детьми в семье зависят от множества факторов, например, типа семьи, внутрисемейного климата, а также от социокультурных внешних условий.

Многие привычки, самосознание человека, отношение к себе и окружающим формируются в детстве. Ключевая роль в личностном развитии человека, конечно же, принадлежит родителям. Вместе с тем, и отношения с братьями и сестрами в семье также влияют на жизнь человека, и могут проецироваться на его отношения с окружающими людьми [1].

Даже если братья и сёстры имеют одни условия для развития, каждый ребенок будет индивидуален, важнее понять, какую ценность для него представляют родственные связи, объединены ли они семейными ценностями и традициями. Родители закладывают основу в построении взаимоотношений между детьми, которые в последующем переносят модель семейных отношений в свои семьи. Структура взаимоотношения между братьями и сёстрами в семейной системе становится актуальной темой, но не структурированной в социологии семьи как отдельное направление. Взаимоотношения между братьями и сёстрами включены в единую семейную систему и взаимосвязаны с родительско-детскими отношениями [6].

В рамках системного подхода семья определяется как целеориентированная система, которая имеет границы. Для семьи степень «приватности», т.е. закрытости, может быть как физической, так и символической. Взаимоотношения между братьями и сёстрами эта подсистема не изолирована, а зависит от восприятия родителей этой подсистемы, как они относятся к каждому ребенку.

Чаще всего в семьях два ребёнка, противоположного пола, взаимоотношения и взаимопонимание между ними выстраивается как родителями, так и самими детьми.

Братьев и сестёр не выбирают, и очень повезёт если вы сможете выстроить дружеские отношения.

Дружеские отношения между братьями и сёстрами существуют на: общий круг общения, общие друзья, увлечения и секреты.

Нет роднее человека, и с годами это понимаешь!

Но мы не будем забывать, что есть такой принцип – парадоксальный - «Могу обижать только я, и никто другой!», в этом случае братья и сёстры очень сильно ругаются, порой дерутся, а когда кто-то другой их обижает, то в обиду он своего брата или сестру никогда не даст.

Причины ссор между детьми могут быть разными:

1) Обиды, которые они затаили: можно привести в пример такую ситуацию: когда-то какой-то друг подарил шоколадку одному из них, а другому не досталось, и с тех пор он ощущает себя обделённым и думает, что брат или сестра чем-то лучше.

2) Соперничество: очень похоже на первую причину, но тут есть свои нюансы: «я должен быть лучше, чем мой брат/сестра!». В таких случаях они стараются быть разными во всём, в увлечениях, в одежде, даже круг общения у них разный.

3) Комплексы старших и младших: когда старших заставляют следить за младшими отнимая детство у самих же. Старшие, теряя юность из-за младших, начинают ненавидеть их [4].

Чем отличаются старшие дети, от младших?

Издавна так сложилось что на старших детях больше ответственности, нежели на младших. Этим самым у них вырабатывается мышление быть всегда и везде главным. Они стремятся к достижениям высших целей, показывают лучшую репутацию семьи и т.п. Упор на высокие достижения делает ребёнка более серьёзным. Но мы не будем забывать, что старший ребёнок сначала рос как единственный, всё внимание уделялось только ему, а через какое-то время рождается второй ребёнок, и из-за того, что он маленький ему в любом случае нужно больше внимания. Но если между ними разница меньше 5 лет, то старший ребёнок не понимает, что он сделал не так и почему ему стало уделяться меньше внимания, и кто вообще этот человечек, который забрал почти всё внимание родителей.

Также старший ребёнок поддерживает многие традиции семьи, может возложить на себя большую ответственность, помогать родителям всем на что хватит сил.

Младший ребёнок считается как нарушитель традиций, в какой-то мере «разбойник». В истории младший ребёнок всего должен был достичь сам и пробиваться везде своими силами. Сейчас же младшие дети не травмированы появлением ещё одного ребёнка, и надолго остаются «любимым малышом».

Когда у девочки рождается младшая сестра: со временем она становится ей подругой, самой близкой, самой родной. Они делятся секретами, каждая из них знает такие секреты, которые бы её сестра никому и никогда не рассказала. Даже после сильных ссор они мирятся, ведь у них кровная связь.

Когда у девочки рождается младший брат: взаимоотношения между ними зависит от разницы в возрасте, если разница большая, то сестра может заменить даже маму, так как будет постоянно смотреть за братиком. Если разница в возрасте маленькая, в большинстве случаев они постоянно ругаются, но повзрослев они могут словить дружеские волну.

Когда у мальчика рождается младшая сестра: он для своей сестрёнки становится защитником и опорой на всю жизнь. Старший брат обращается со своей сестрёнкой как с принцессой, носит её на ручках и даже запрещает косички. Повзрослев, они становятся друзьями и поддерживают дружеские волну.

Когда у мальчика рождается младший брат: по началу у них могут не совпадать интересы, смотря от разницы в возрасте, но повзрослев все их интересы сходятся, у низ появляются общие компании друзей и т.д. [7].

Предлагаю рассмотреть одну ситуацию и сделать выводы.

Семья, где старший ребёнок девочка, а младший братик, и разница в возрасте у них 7-10 лет. Обычно мамы и папы заняты работой и в таких случаях оставляют второго ребёнка на присмотр первому, очевидно, проводя много времени, дети привыкают к друг другу, и старшая сестра становится как мать. Но в какой-то момент, повзрослев, сестра выходит замуж, но не уходит из дома,

а приводит мужа жить с ними. Братик замечает, что уже не ему уделяется всё внимание сестры, а её мужу. Начинает ревновать. Привлекает внимание всеми способами, которыми только можно. А в большинстве случаев это доходит до плохого и даже до криминального поведения. Чтобы этого не произошло, родители должны восстановить взаимоотношения с ребёнком и дать ему то внимание, которого он уже не получает от сестры. После этого в семье восстановится баланс, и муж сестры станет не врагом, а другом для младшего братика.

А чтобы и вовсе не появилась такая ситуация, родителям стоит с самых малых лет уделять равное внимание обоим детям. Если же родители сделают ошибку и с самого рождения начнут уделять всё своё внимание младшим, то вылезет проблема другого формата. Старшие дети тоже могут быть обидчивыми, и они не поймут ваше отстранение от них.

Поэтому, заводя второго ребёнка, прочитайте психологию, подготовьтесь ко всем возможным проблемам и ни в коем случае не допускайте их.

Литературы:

1. Алмазова Ольга Викторовна Типология взаимоотношений взрослых сиблингов // Вестник Московского университета. Серия 14. Психология. 2013. № 2.

2. Вишняков А.И., Киреева Н.В.Психологические особенности сиблинговых отношений в этнокультурном и возрастном аспекте / А.И.Вишняков, Н.В. Киреева // Вестник Оренбургского государственного университета. Психологические науки 2013. – №6. – С.174-178.

3. Ковалева Н. П. Связь сиблинговой позиции с половой идентичностью детей младшего школьного возраста // Экология человека 2013. № 04. С. 25- 32. 40.

4. Козлова И.Е. Особенности сиблинговых отношений в двухдетных семьях [Электронный ресурс] // Психологические исследования, 2010. – № 4(12).

5. Красильникова Е.Н., Дериш Ф.В. Взаимосвязи характеристик сиблинговых и детско-родительских отношений // Вестник пермского государственного гуманитарно-педагогического университета. Серия № 1. Психологические и педагогические науки. 2014. - №1. - С. 47-56.

6. Салаева М.С. Ўзбек оилаларида ота-она ва фарзандлар ўзаро муносабатларининг ижтимоий-психологик хусусиятлари 19.00.05- Ижтимоий психология; этнопсихология Психология фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун тақдим этилган автореферат. -Т.2005. -24б.

7. Тулегенова А.Г., Васильева В.В. Влияние старших сиблингов на процесс социализации младших детей в семье // Научный вестник Крыма. 2018.

8. Ускова С.А., Мещеряков М.С., Вознесенская А.В., Филиппова А.В. Взаимосвязь сиблинговых отношений и общения между супругами // Международный студенческий научный вестник. – 2016. – № 2.

PROBLEMS AND PROSPECTS OF USING ELECTRONIC RESOURCES IN TEACHING MATHEMATICS IN SECONDARY SCHOOLS

N.Q.Abdullaeva , 1st year student
of Nukus SPI named after Ajiniyaz

The most important means of increasing the effectiveness of all spheres of activity and a factor of social development in the conditions of global informatization of society are modern information and communication technologies, which are aimed at creating, preserving, processing and providing the most effective ways of presenting information to the consumer, in addition, these technologies actualize the problem of training teachers who meet the requirements of modern society [1 - p.364-368].

The issues of informatization of education are considered in the works of many modern researchers. In the studies of Ganeev S.M., Yezhova N.M., Ivanov S.G., Makarova S.I., Shulgi E.V., Nikonova N.V., and others, the need for the use of electronic means of educational purpose (ESN) in the study of mathematics is emphasized. In the research, the authors note the need to use information and communication technologies in order to improve organizational forms and methods of teaching, education, ensuring the development of the student, the formation of skills to carry out independent educational activities to collect, process, transmit information about the studied objects, phenomena, processes, etc. [2 - p. 19-27].

Many studies conducted on the use of information and communication technologies are mainly focused on automating the processes of monitoring the results of educational activities, on training the construction of graphs of various functions, on the implementation of primary computational operations, on the construction of individual geometric shapes. In addition, they do not pay due attention to the peculiarities of using information and communication technologies, taking into account the specifics of teaching mathematics at the middle and senior levels of education, the development of the student's personality and his socialization in the modern information society, as well as improving the quality of education based on the implementation of information technology capabilities [3 35 p.].

However, to date, it should be noted that there is insufficient implementation of the didactic capabilities of information and communication technologies in teaching mathematics: providing immediate feedback between the learner and the learning tool operating on the basis of information technology (IT); the ability to process large amounts of information in short periods of time; visual representation on the screen of the studied objects, processes, as in the form of models, and in the form of geometric interpretations (diagrams, graphs, tables, etc.); archival storage of large amounts of information in databases and data banks, their transmission and processing; automation of the processes of computing, information retrieval activities, processing of the results of educational experiment; automation of the processes of control of the results of assimilation.

An analysis of the practice of using information and communication technologies in the process of passing pedagogical practice in secondary school shows that only individual components of various electronic resources on certain topics are occasionally used in mathematics lessons to solve local pedagogical problems. In this

regard, it should be noted that there is insufficient elaboration of methodological recommendations on the use of an electronic resource (separately for teachers and students). And unfortunately, there is also no mandatory examination of the pedagogical and ergonomic quality of a distributed educational resource presented on the Internet [4,850 p.].

It should also be noted that in the middle and senior grades of secondary school, when teaching mathematics, the use of electronic resources for educational purposes is carried out without theoretical justification and appropriate scientific and methodological support for their use. There are no generalized approaches to correlating what types of information and communication technologies should be used in the implementation of certain types of educational activities in the process of studying mathematics, there are not enough theoretical approaches to standardizing the use of information and communication technologies in the process of studying mathematics, including the selection and allocation of those meaningful lines of studying mathematics, the development of which is expedient in the conditions of systematic and purposeful implementation of the didactic capabilities of information and communication technologies [5 p.37-46.].

The above determines the need for a theoretical justification of the use of electronic resources for teaching mathematics and the development of scientific and methodological support for its implementation.

Electronic learning tools are software and methodological support for use by students in the educational process for a specific academic subject of the educational field at all stages of the educational process [6 p.46].

Among the large number of existing electronic resources, electronic textbooks (EUs) in mathematics can be distinguished. But, unfortunately, there are practically no textbooks (where the specifics of learning would be taken into account), which, on the one hand, would reflect a full account of the structure and patterns of the cognitive process, and on the other, would take into account the psychological characteristics of schoolchildren. From our point of view, the improvement of the content of education in order to consolidate the educational material (by creating an EC) provides for the widespread use of modern methods of forming a system of scientific knowledge, the development of a clear and accessible structure of the studied material for schoolchildren. Therefore, there is a problem of modernization of educational work in the direction of improving the effectiveness of teaching schoolchildren. The use of EC provides a solution to this problem most effectively, since they act as new interactive learning tools that have a number of didactic advantages and allow to qualitatively change the methods, forms and content of learning.

But, despite the existing problems, the prospect of using electronic resources for teaching mathematics is quite extensive. Analyzing the data on the use of electronic learning resources in mathematics lessons, we can say with confidence that they allow:

- to increase the motivation of learning (in connection with the development of informatization);
- present maximum visibility in the lessons;
- use a variety of forms and methods of work in the classroom in order to maximize the effectiveness of the lesson;

- to form the skills of genuine research activity;

- use test tasks with instant verification and computer marking for the work done (at different stages of work)

- provide access to various reference systems, electronic libraries, and other information resources.

Revealing the prospects of using electronic resources in the process of teaching mathematics, it should be noted that the means themselves are actively developing. This makes it possible to set before school education the task of preparing students for their systematic application in the process of everyday educational activities, which prepares them for future professional activity in the conditions of informatization and global mass communication of modern society.

Thus, in order to fulfill the social order of society, it is necessary to purposefully use electronic learning tools in the process of studying the basics of sciences, including mathematics, during the period of general secondary education. In the field of mathematics, this is, first of all, the formation of generalized approaches to the realization of the possibilities of electronic learning tools in order to find the necessary educational information, processing information about objects studied in mathematics and their relationships, about their modeling, research activities in the study of mathematical patterns. It is important to emphasize at the same time that students should be given the opportunity, where appropriate, to develop and apply the skills of using electronic resources in the process of studying mathematics. All this allows us to state a certain significance and the need to identify the applied aspects of the use of electronic means in the process of teaching mathematics.

REFERENCES

1. Баймулдина Н.С., Джаманкулова Н.О. Внедрение системы электронного обучения в вузах Республики Казахстан.// Бюллетень лаборатории математического, естественнонаучного образования и информатизации. Рецензируемый сборник научных трудов. Том 2 –г.Москва -2012 г., С.364-368

2. Абламейко С.В., Анищенко В.В., Воротницкий Ю.И. Национальный образовательный ГРИД-сегмент: стратегия развития и приложения // Суперкомпьютерные системы и их применение: Доклады третьей международной науч. конф.: Мн., - 2010. - Т. 1. - С. 19-27.

3. Роберт И.В., Панюкова С.В., Кузнецов А.А., Кравцова А.Ю. Информационные и коммуникационный технологии в образовании: учебно-методическое пособие. −М.: «Дрофа», 2007. − 35 с.

4. Тихонов А.Н. Интернет-порталы: содержание и технологии: сб. науч. ст. Вып 1/Редкол.: А.Н. Тихонов и др.; ГНИИ ИТТ «Информика». – М.: Просвещение, 2003. – 850 с.

DEVELOPMENT OF MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES THROUGH INFORMATION CULTURE

A.Anvarov - Researcher Anvarova M.-student
Namangan State University, city of Namangan

Implementing the modernization of the education sector on the basis of modern requirements, in the adoption of documents aimed at improving the quality of students to carry out university activities until the new academic year. It is known from international experience that it is aimed at the formation of practical skills in the educational process in order to ensure the harmony of science, education and industry. To this end, it is planned to introduce advanced standards of higher education, including a gradual transition from education aimed at the acquisition of theoretical knowledge in the curriculum to the formation of practical skills. ([1], p. 2).

For the effective use of daily information flows, it is vital for a modern student of a secondary special institution to master the information culture of the XXI century in depth. For a more in-depth understanding of the issue, consider examples of information culture.

1) In particular, it can manifest itself in:
2) in certain skills of competent use of technical devices;
3) in the ability to use computer information technology in their work, as well as the programs available on the computer;
4) in possession of information processing analysis skills;
5) in the ability to work with any social network data;
6) in the knowledge of the specifics of information flows in various spheres of life, especially of a malicious nature;
7) In the information society, it is necessary to study information culture from early childhood. In schools and colleges, institutes, for this purpose, maximum access to information resources that are needed to carry out activities in the studied area is provided. The quality of study largely depends on the degree of mastered skills in the field of basic information technology in solving traditional tasks of the chosen field of activity.

The study of information culture helps a person to truly realize his purpose in this world. Experts are of the opinion that in order to achieve a high level of information culture, it is not necessary to focus on memorizing information. ([3], p. 1) It is more important to help create a new specialist for the information society who has certain skills: to find important information, to form criteria for data analysis, to use them correctly.

It should be noted that until now, none of the 114 higher education institutions operating in Uzbekistan was included in the ranking of prestigious internationally recognized organizations.

Until now, there were no flagship Uzbek universities that create modern trends in the field of scientific methodology and education, leading other universities of higher education. ([4], p. 73)

At the stages of development of the higher education system, the demand for "third generation" universities (business ecosystems, promising technology markets

and ensuring the competitiveness of our national economy at the international level) is growing. ([5], p. 28)

To this end, it is planned to gradually introduce the concept of "University 3.0", which provides for the interdependence of commercialization of the results of education, science, innovation and research in higher education universities.

Defining the priorities of systemic reform of higher education in the Republic of Uzbekistan, raising the process of training highly qualified personnel with modern knowledge and high moral qualities, modernization of higher education, development of social and economic sectors based on advanced educational technologies The concept of development of the higher education system of the Republic of Uzbekistan until 2030 was approved on October 8, 2019. ([1], p. 2)

According to it:

1) Transformation of the National University of Uzbekistan and Samarkand State University into the flagship of higher education institutions of the country:

2) the list of at least 10 higher education institutions in the country in the first 1000 places in the ranking of internationally recognized organizations, including the National University of Uzbekistan and Samarkand State University inclusion in the list of top 500 higher education institutions:

3) gradual transition of the educational process in higher education institutions to the credit-module system

4) raising the content of higher education to a qualitatively new level, the establishment of a system of training highly qualified personnel who can make a worthy contribution to the sustainable development of the social sphere and the economy, to find their place in the labor market;

5) research and forecasting the establishment of technoparks, foresight, technology transfer, startups, accelerators in higher education institutions at the expense of attracting foreign investment, expanding the range of paid services and other extra-budgetary funds, as well as their socio-economic development of relevant industries, sectors and regions bringing to the level of scientific and practical institutions;

6) publication of articles by professors, researchers, doctoral students, bachelor's and master's students of higher education institutions in prestigious international scientific journals with high impact factor, increase of citations to articles, as well as gradual addition of republican scientific journals to the international scientific and technical database ensure inclusion

7) Priorities have been identified, such as increasing the investment attractiveness of higher education, attracting foreign educational and scientific

technologies. ([6], p. 5).

From now on, increase the coverage of the population in Uzbekistan (in the 2019-2020 academic year, the rate was 20% of the number of graduates), a number of internationally recognized universities in Uzbekistan. The inclusion of the National University of Uzbekistan and Samarkand State University in the list of the first 500 higher education institutions, including the National University of Uzbekistan and Samarkand State University, is one of the tasks set out in this decree.

Universities of Uzbekistan will be transformed into HUB implementing

international educational programs in Central Asia. Erasmus +" is a new EU program that has been planned to develop Education, sports for 2014-2023 years. To date, they are one of the main instruments of the European Union for the reform of higher education in Uzbekistan. ([9], p. 6)

The new Erasmus + program and its additions include simplification of the grant process, increased efficiency, and reduction of task and fragmentation duplication.

The specifics of EU higher education technology are:

1) Freedom to choose a teacher;
2) Involvement of consultants in the educational process in choosing a specific direction of education;
3) Effective methods of monitoring student achievement, wide use of interactive methods in education;
4) adaptation of training programs to the labor market;

One of the target indicators of the concept is to expand the coverage of higher education, to improve the quality of training of highly educated professionals. By 2030, university enrollment of graduates will exceed 50 percent. The number of higher education institutions will be increased to 35 on the basis of non-governmental, including public-private partnerships. The number of universities and institutes where the credit module system will be introduced will also increase from the current 2 to 85.

Today, curricula and programs in universities and institutes of the country are not flexible to the interests of students. In practice, the average length of study in the curriculum is 3,800 hours. Of these, 3,400 hours of subjects are taught by basic higher education universities, and 400 hours of elective subjects are taught by higher education institutions and are compulsory for all students.

In the system of completely new credit module it is planned to increase the share of elective subjects by 1/3, ie up to 1250 hours (12 subjects) through variable curricula and programs, and to use the mechanism of voluntary mastering of subjects by students within these hours. At the same time, the higher education institution offers several elective subjects. Subjects are selected and studied in accordance with the hours allocated by students.

The Republican Council of Higher Education in the form of non-governmental and non-profit organizations will be established under the Ministry of Higher and Secondary Special Education on the basis of the Public Council and the Council of Rectors of Higher Education Institutions of Uzbekistan.

References

[1] Decree of the President of the Republic of Uzbekistan, "Concept of development of the higher education system of the Republic of Uzbekistan until 2030", Tashkent, October 8, 2019

[2] Anvarov. A. A., Learning Resources and Professional Development at Namangan Engineering Pedagogical Institute, YoungScientistUSA 3 (ISBN 978-1-329-40658-2), 54-56.

[3] Gruzdeva M. L. Formation of information culture of university students // Vestnik VyatGU. 2009. № 2. C. 75–77.

[4] Yunusova G. R. Informatization of education as a basis for the development of information and computer culture of students // Modern problems of

science and education. 2015. № 1–1. http://science-education. ru/ru/article/view 18

[5] Anvarov. A. A. System of Assessment in Namangan Engineering Pedagogical Institute, Young scientist USA, 51.

THE ROLE OF METHODS IN TEACHING LANGUAGES TO CHILDREN

Z.Makhkamova student of Kokand SPI
Supervisor: Ergashev M, PhD teacher, Kokand SPI

Method

A method is simply the tool used to answer your research questions — how, in short, you will go about collecting your data.

Methodology

A methodology is the rationale for the research approach, and the lens through which the analysis occurs.

Communicative Language Teaching (CLT)

This method stresses interaction and communication to teach a second or foreign language effectively. Students participate in everyday situations they are likely to encounter in the target language. For example, learners may practice introductory conversations, offering suggestions, making invitations, complaining, or expressing time or location. Instructors also incorporate learning topics outside of conventional grammar so that students develop the ability to respond in diverse situations. CLT teachers focus on being facilitators rather than straightforward instructors. Doing so helps students achieve CLT's primary goal, learning to communicate in the target language instead of emphasizing the mastery of grammar. Role-play, interviews, group work, and opinion sharing are popular activities practiced in CLT.

Audio-Lingual

The audio-lingual approach encourages students to develop habits that support language learning. Students learn primarily through pattern drills, particularly dialogues, which the teacher uses to help students practice and memorize the language. These dialogues follow standard configurations of communication.

There are four types of dialogues utilized in this method**:**

Repetition, in which the student repeats the teacher's statement exactly.

Inflection, where one of the words appears in a different form from the previous sentence.

Replacement, which involves one word being replaced with another whilethe sentence construction remains the same.

This technique's name comes from the order it uses to teach language skills. It starts with listening and speaking, followed by reading and writing, meaning that it emphasizes hearing and speaking the language before experiencing its written form.

Structural Approach

Proponents of the structural approach understand language as a set of grammatical rules that should be learned one at a time in a specific order. It focuses on mastering

these structures, building one skill on top of another, instead of memorizing vocabulary. This is similar to how young children learn a new language naturally.

An example of the structural approach is teaching the present tense of a verb, like "to be," before progressing to more advanced verb tenses, like the present continuous tense that uses "to be" as an auxiliary. The structural approach teaches all four central language skills.

References:

1. Teaching English as a second or foreign language. Marianne Celce-Murcia.
2. Why are languages important? Why you should learn them? Juslearn 8.29.2020
3. What is the best language teaching method? 03.10.2020 Manny Echevarria

CONFLICTS IN PRESCHOOL CHILDREN

M. K.Reymov, A.M.Tleumuratova 3rd year student s of Nukus SPI named after Ajiniyaz alirejmov24@gmail.com

Conflict is a collision of oppositely directed, incompatible tendencies in the consciousness of a single individual, in interpersonal interactions or interpersonal relationships of individuals or groups of people associated with acute negative experiences.

Preschoolers have conflicts when children violate the rules of behavior in a preschool institution. During communication with each other, conflicts arise, emotional and personal relationships, while preschoolers argue, quarrel, which is typical for children of this age. It is necessary to take a particularly responsible attitude to the upbringing of preschoolers, because at preschool age the child's personality begins to form. During the communication of preschoolers, difficult mutual relationships arise, which seriously affect the formation of the personality of children. For the proper organization of educational work in kindergarten, it is important for teachers to know the specifics of the relationships that arise between preschoolers in the children's collective, as well as the difficulties that arise at the same time.

Other children usually enter the world of a preschooler. And, the older the child gets, the more important contacts with peers become for him.

The communication of a child with peers and his communication with adults takes place in different ways. Parents and other adults who are close to the child, treat him with attention and love, kindly, take care of him, teach him the necessary skills and abilities. Peers show less attention and goodwill. They have little desire to help another child or to understand him, to support him somehow.

But a preschooler communicates with his peers with great pleasure.

Preschool years are characterized by sensitivity in order to form collectivist qualities and a humane attitude towards people. [3, p. 117].

But, in the preschool period of childhood, despite the positive educational environment in a children's institution, such circumstances may appear when the environment has a destructive effect on the development of personality.

Therefore, it is so important to carry out early diagnosis and prevention of conflicts, problems when a preschooler feels emotional discomfort among peers.

Without knowledge of early diagnosis and prevention of conflict relationships, it is impossible to study and build good relationships of children and implement an individual approach to the development of a preschooler's personality.

Children who have come to a children's institution have different emotional attitudes, different claims, each has its own skills, its own capabilities. As a result, each child meets the requirements of the educator and children in his own way, creates an attitude towards himself.

The child himself responds differently to the requirements and needs of the surrounding teachers and children. The new environment for preschoolers may also be unfavorable. A child in an unfavorable environment can behave differently: be unsociable or aggressively sociable. This may conceal a conflict in relationships with other children. Because of this conflict, the child becomes lonely among his peers.

The conflict and the negative changes in the child's behavior that appear because of it are not observed for a long time, so the teacher usually does not notice the cause of the conflict, and pedagogical prevention does not have any effect here.

Before a detailed study of the psychology of conflict in preschool children, it is necessary to consider the general structure of the processes.

Scientists such as A.A. Bodalev, Ya.L. Kolomensky identified 3 mutually related components in the structure of processes: behavioral (practical) and informational, or cognitive (gnostic) [4, p. 83].

The behavioral component includes: actions with each other in joint activities, as well as communication and behavior of a group member addressed to another member. The gnostic component includes group perception, which contributes to the subject's awareness of the qualities of another. The emotional component includes interpersonal relationships. A conflict situation can turn into a conflict during the joint actions of a preschooler and peers in the game.

Such a situation is formed when there is a contradiction: between the requirements of peers and the objective capabilities of a preschooler in play activities (the child's capabilities do not meet the requirements of peers) or between the leading needs of the child and peers (the needs are outside the game). Here the conflict appears due to the fact that children have not formed a leading play activity. The reasons for this: preschoolers show little initiative in order to establish contacts with peers, as well as when those engaged in the game have no emotional aspirations. For any of these reasons, such contradictions may appear: a mismatch between the requirements of peers and the objective capabilities of the child in the game and a mismatch in the motives of the child's play and peers.

Consider internal and external conflicts in children who have difficulty communicating with peers.

External conflicts in children are visible, they can be observed. These conflicts arise due to contradictions formed when preschoolers organize activities together and also during this activity. External conflicts that appear in the field of business relations of preschoolers usually do not extend beyond the boundaries of these business relations.

The deep layers of the relationship remain unaffected. Such conflicts come, arise during certain situations and preschoolers resolve them independently. It should be

noted the benefits of external conflict, because the preschooler is given the right to creatively resolve the situation. Such a conflict regulates the fairness of preschool children's relationships. Modeling of conflict situations can be used as a means of moral education.

Internal conflict appears in children during the game. It is mostly hidden, it is difficult to notice. There is an internal conflict due to contradictions related to the game, contradictions between the requirements of peers and the objective capabilities of a preschooler in the game, also due to contradictions in the motives of the game of a preschooler and peers. The child cannot overcome these contradictions on his own, he has a violation of internal emotional comfort. The child loses the ability to satisfy his significant needs, there is a distortion of both business and personal relationships, psychological isolation from peers is formed. Internal conflicts negatively affect the formation of personality, delay the formation of harmonious relationships.

Any preschooler in a peer group has a certain position. It is expressed by the attitude of his peers. The degree of popularity of a child is influenced by many reasons – it is both appearance, and knowledge, and the ability to establish contacts with peers and the like.

Interpersonal relationships or relationships are a diverse, relatively stable system of selective, conscious, emotionally experienced connections between group members. Although interpersonal relationships are realized in communication, as well as, mainly, in the actions of people, the essence of these relationships is much broader.

Children's interpersonal relationships are complicated, contradictory, and often difficult to explain.

It is very important for a child to communicate with children. This is necessary in order for it to develop. Communication with peers contributes to the formation of social qualities of a preschooler's personality, as well as the development of the foundations of collective relationships of preschoolers in a group.

Conflicts among preschoolers appear due to the fact that the child violates the rules of behavior in a children's institution. They arise during communication with peers and manifest themselves when children argue, quarrel.

Conflicts in children appear in the game. The reasons for this:

a preschooler shows little initiative in order to establish contacts with peers, also when those engaged in the game have no emotional aspirations.;

they have various skills and capabilities;

inability to communicate.

Conclusion: As a result, each child meets the requirements of the educator and peers in his own way and creates an attitude towards himself. The emergence of conflicts is greatly influenced by interpersonal relationships, the ability of children to communicate. As a result, it is necessary to consider the psychological and pedagogical characteristics of children for each age separately.

References

1. Bodalev A.A. Formirovanie ponyatiya o drugom cheloveke kak lichnosti. - M., 2002.

2. Gutkina N.I. Psixologicheskie problemı obsheniya // Voprosı psixologii №2 – 2001 – p.99-106

3. Kupina N.A. Nravstvennoe vospitanie, razvitie kommunikativnıx sposobnostey rebenka, syujetno-rolevıe igrı. / N.A. Kupina, N.E. Boguslavskaya N.E. – M.:2001 - 176 p.
4. Obozov N.N. Psixologiya mejlichnostnıx otnosheniy. – M.: 1990. – 192

ORGANIZATION OF SELF-STUDY OF STUDENTS OF OIL AND GAS UNIVERSITY AS A FACTOR OF PROFESSIONAL COMPETENCE DEVELOPMENT

D.R. Taktasheva - Senior teacher
T.M. Galmutdenov – 3-year student
Branch of Russian State University of oil and gas
(NRU) named after I.M. Gubkin in Tashkent city

During the years of independence, Uzbekistan has implemented structural and substantive reforms that have made an impact on all levels and components of the education system. These reforms have been aimed at ensuring its compliance with the country's long-term objectives and interests, and the requirements of the time. In particular, there has been created an appropriate legal framework for reforming this area, which has determined as a priority the growth of investments in human capital, training of an educated and intellectually developed generation, which is the most significant value and a decisive force in achieving the goals of democratic development, modernization and renewal, stable and sustainable economic growth.

It should be noted, that the problems of upbringing a harmoniously developed personality, real professionals in their field, with a broad outlook and a rich spiritual world in the Republic of Uzbekistan have always been in the focus of attention of the government. In particular, in his Message to the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan on December 29, 2020, the President Sh.M. Mirziyoyev noted that

"... ... healthy and harmonious development of the young generation plays a decisive role in the progress of any society and the future of this society depends on this generation. That is why in terms of expanding and further enhancing efficiency of our reforms, we consider our energetic, proactive, comprehensively developed youth with modern knowledge and skills to be our support" [5].

Currently our country is actively reforming all stages of the educational system. This is reflected in the search for new approaches to organizing the education system. The contemporary stage of modernization of education is characterized by changes in its content, structure of the effective-target principles, which in the last decade are considered in the context of the competence-based approach. One of the crucially important problems caused by the modernization of higher educational institutions within the framework of the competence-based approach to the education of specialists - future graduates of the oil and gas universities - is the problem associated with realizing and ensuring in practice the complexity, integrity of the result of education, which is expressed in such general integral characteristics of a university

graduate, as a high level of professionalism, his self-sufficiency and high professional and terminological competence.

Professional competence as an integral professional and personal characteristic implies compliance with the requirements of society, possession of the appropriate terminological apparatus, readiness and ability to perform professional functions in various fields of activity in compliance with the norms and standards accepted in society, and have active knowledge; ability to confidently achieve results and control the situation.

Formation of the foundations of students' professional competence by means in the educational process is activated by gradual introduction of methodological technologies; application of subject-subject models of communication and joint creativity, contributing to the formation of the foundations of professional development and terminological competence.

In the process of developing students' professional competence, the objective of a personality-oriented approach to learning is actualized. This approach implies development of activity, independence, creativity, personal growth, subject-subject model of interpersonal communication and joint creativity. Current trends in the world economy, development of the "knowledge economy", in which mobile and highly qualified "human capital" becomes the main resource, require the achievement of a new quality of professional education. [1, 16-17]

There are many definitions of the "self-study" concept of students, but in essence implies one common aspect - the fact that self-study of students is a planned individual or collective educational and research work implemented within the educational process under the methodological and scientific guidance and supervision of a teacher (instructor). Self-study is considered as the highest form of educational activity, which is integral in nature and in fact is a form of self-education. At the same time, self-study, its planning, organizational forms are not fully investigated in pedagogical theory in terms of education modernization.

The problem of organizing self-study in the development of terminological competencies of future specialists is especially significant. Moreover, nowadays the objective is to develop communicative language competencies in the majority of the students, which requires a change in the approach to organizing self-study. The effect of self-study can be obtained only if it is organized and implemented in the educational process as an integral system that covers all stages of learning.

Efficiency of students' self-study is largely determined by the presence of active methods of its control, both at the intermediate and final levels. Control should be implemented on the regular basis, first of all, in order to identify shortcomings in the educational process and create a mechanism for their elimination, as well as form feedback for the correction of learning.

The forms of control differ in variety - they can be oral or written, individual or in a group, selective or continuous. Along with the traditional forms, control of self-study can be based on a rating system, which involves regular monitoring of the quality of mastering knowledge and skills, as well as implementation of the scheduled volume of self-study. The multi-score rating system enables assessing the work of students at various stages of the educational process with maximum objectivity,

encourages the student's intention to improve his rating results, his cognitive and creative activity.[3, 27]

Within the framework of control over the types of self-study of students of oil and gas university, a particular emphasis is laid to self-control. Self-control is the ability of a student to critically assess his own actions on his own initiative. The self-control mechanism can be considered developed and optimally functioning if the student performs educational actions accurately and realizes it, or he is able to make a correction in case of realizing the error of the action. Thus, self-control and development of skills for self-study are interrelated and interdependent.

In reliance upon the above theoretical background, an experiment has been organized at the Branch of the Russian State University of Oil and Gas (National research University) named after I.M.Gubkin in Tashkent. This experiment has involved 70 3rd year students of "Oil and Gas Business" education profile. According to the curriculum on the subject "Foreign language (English)" during the semester of the academic year, students have been assignments to prepare two types of self-study - a presentation on the education profile and a glossary within the selected topic.

Before the launch of the experiment, using specially designed test items, the professional competence of students has been assessed and this indicator constituted 39%. The first self-study has been presented on the 8th week of the academic semester, when students have made a presentation on their specialty and answered questions from the teacher and the audience. After submitting self-study, the indicator of professional competence accounted for 45%.The second self-study was presented in the 12th week of the academic semester. Within the framework of the chosen topic, students developed an English-Russian glossary with definitions of terms in English, after which the professional competence of students has been estimated at 57%. So, it is obvious, that efficient self-study work contributed to enhancing of professional competence of students of oil and gas profile.

In conclusion, it is possible to say, that self-study should become the basis of the educational process, a factor in the formation of professionally significant competencies. Strengthening the role of students' self-study shall imply a fundamental reconsideration of the organization of the educational process in a higher educational institution, which should be constructed in such a way as to develop the ability to learn, to work out the student's ability for self-development, creative application of the knowledge gained, ways of adapting to professional activity in the modern world, and, as a result, enhancing competitiveness of future specialists.

Reference

1. Aslamova T.V. Interactive technologies for teaching intercultural communication in a non-linguistic university: Materials of the international scientific and practical conference «Innovative pedagogy and interactive learning» - St. Petersburg, 2013. p. 16-17

2. Bazanova E.M. The use of Internet technologies to create a dictionary of terminological vocabulary: Materials of the international scientific and practical conference "Intercultural communication and cultural linguistics: innovative projects in professionally oriented teaching of foreign languages in the context of globalization", - M.: 2011, p.18-19

3. Krivchenko T.A.The motivational-value sphere of the subjects of the educational process//Value-motivational orientations of university students in modern Russia: Collection of articles.- M.: Research Center for the Problems of the Quality of Specialist, 2015.

4. Kuznetsova S.V. Teaching aspects of language and types of speech activity/S.V. Kuznetsov, L.N. Lebedeva.- SPb, 2015.

5. Mirziyoyev Sh. M. Message to the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan as of December 29, 2020. https://president.uz/ru/lists/view/4057. Accessed on 14.05.2022.

RESEARCH OF SMALL GROUPS IN FOREIGN SOCIAL PSYCHOLOGY

Z. Sh.Sherimbetova Associate Professor of the Department of Psychological Sciences, A.Tleumuratova 3rd year undergraduate student Nukus SPI named after Ajiniyaz

The first actual experimental studies of small groups abroad were conducted in the USA by the American psychologist N. Tripplet (1887), who attempted to compare the effectiveness of an individual human action performed alone and in a group. He discovered the effect of social facilitation, which he defined as the strengthening of dominant reactions in the presence of others [3, p. 98].

A series of relevant experiments later, already in the 20s of the XX century, were carried out in Germany by V. Mede and in the USA by F. Allport. Further results of these experiments showed that in the presence of other people, the speed of performing simple mathematical tasks, tasks for motor skills increases.

F. Allport formulated a very peculiar understanding of the group as "a set of ideals, ideas and habits that are repeated in each individual consciousness and exist only in these consciousnesses." Refusal to consider the group as a certain reality F. Allport explained the lack of adequate research methods, which was consistent with his positivist attitudes [4, p. 245].

In the process of accumulating scientific knowledge and developing research methods, the idea of a group as a kind of social reality qualitatively different from its constituent individuals has become predominant.

An important stage in the development of psychology of small groups abroad, dating back to the period of the 30s - early 40s, was marked by a number of original experimental studies in laboratory conditions and the first serious attempts to develop a theory of group behavior. For example, the American psychologist M. Sheriff conducts laboratory experiments on the study of group norms. In his book "Fundamentals of Social Psychology" he distinguishes two types of groups: the actual membership group and the reference group to which a person considers himself psychologically. A reference group, in his opinion, is a real or imaginary community, on the norms, opinions and values of which a person is guided in his behavior.

The very phenomenon of the "reference group" was introduced by G. Hyman. In his experiments, it was shown that some of the members of certain small groups (in

this case, they were student groups) share the norms of behavior adopted not in this group, but in some other group that they are guided by. Such groups, in which individuals are not really included, but whose norms they accept, Hyman called reference groups.

T. Newcomb is investigating a similar problem, but in the field. He identifies positive and negative reference groups. Positive ones are groups whose norms and value orientations are accepted by a person and cause him to strive to be accepted in them. Negative - groups that cause a person to strive to speak out against them, and of which he would not like to be a member in any case [3, pp. 95-96].

V. White, using the method of enabled surveillance, implements a program of "live" groups in the slums of a large city. During the same period, on the basis of the study of managerial activity in an industrial organization, C. Bernard puts forward the idea of a two-dimensional consideration of the group process (from the point of view of solving group problems and from the side of maintaining internal balance and cohesion); a "theory of traits" of leadership is being formed, etc.

A series of famous Hawthorne experiments that were carried out for 13 years (1924 - 1936), conducted by the American sociologist and psychologist E. Mayo. During the experiments, a number of important discoveries were made. The first is that people have a special feeling of "sociability", i.e. the need to belong to a group. The second is the existence of formal and informal groups. The third is the importance of informal groups. The fourth is the discovery of intra-group morality and intra-group norms of relationships and behavior [3, pp. 24-25]. Morals and norms formed within an informal group dictate certain stereotypes of behavior to a person in the course of work. Each employee, in his opinion, being a member of the group, is guided in his behavior by those moral values and norms that have been formed in his group.

In general, thanks to E. Mayo's research, the theory of "human relations" is being formed in the USA, the main postulate of which is: a person is a "sociobile being" focused on belonging to a certain group and included in the context of group behavior.

A special role in the development of the psychology of small groups belongs to K. Levin, who was the founder of a major scientific direction, widely known as "group dynamics". He owns the so-called "field theory", the central idea of which is that the laws of social behavior should be sought through the knowledge of psychological and social forces that determine it. The most important method of analyzing the psychological field was the creation of groups with specified characteristics in laboratory conditions and the subsequent study of the functioning of these groups. The main problem was as follows: what is the nature of groups, what are the conditions for their formation, what is their relationship with individuals and other groups, what are the conditions for their successful functioning? Much attention was also paid to the problems of the formation of such characteristics of the group as norms, cohesion, the ratio of individual motives and group goals, leadership in groups [1, pp. 201 - 202].

Under his leadership , the studies of R. Leppit and R. K. Levin was one of the first to study the phenomenon of social power (influence), intra-group conflicts, and the dynamics of group life at the viola for the study of the group atmosphere and leadership styles, changes in the standards of group behavior in the process of discussion, etc.

The Second World War was a turning point in the development of psychology of small groups abroad. During this period, there is an objective need to study the patterns of group behavior and effective methods of group management.

By the early 70s, nine major approaches could be identified that determined the development of group psychology, such as: field theory, interactionist concept, systems theory, sociometric direction, psychoanalytic orientation, general psychological approach, empirical-statistical direction, formal model approach, reinforcement theory [2, pp. 13-21].

Conclusion: Of course, the contribution of Western scientists to the study of small groups is huge. There is no doubt that within the framework of these studies, extremely important ideas were expressed regarding the understanding of a small group, its characteristics, group norms and values. However, none of them considered a small group from the standpoint of the content of group activity, did not focus on the study of group dynamics, the specifics of small groups as elements of the social structure were not emphasized anywhere. These and other questions were raised by Russian scientists.

References

1. Andreeva G. M. Socialnaya Psixologiya: Textbook for higher educational institutions. - Moscow.: Aspect Press, 2001. - 376 p.

2. Krichevsky R. L., Dubovskaya E. M. Psixologiya maloy gruppı: teoreticheskie i prikladnıe aspektı. - Moscow: Publishing House of Moscow State University, 1991. - 205 p.

3. Pochebut L. G., Chiker V. A. Organizacionnaya socialnaya psixologiya: Study guide. - St. Petersburg: Speech, 2002.-298 p.

4. Shevandrin N. I. Socialnaya psixologiya v obrazovanii: Study guide. - Moscow: VLADOS, 1995. - 544 p.

INCREASE VOCABULARY IN A FOREIGN LANGUAGE

F.K.Yuldashev, S.F.Yuldasheva Senior teachers of UzSWLU

We know that today English vocabulary is important not only for learning other languages. In order to be fluent in a language, it is necessary to pay great attention to vocabulary. If we do not try to increase our vocabulary and increase it, we will not be able to be a good speaker in a foreign language and will not be able to communicate. Knowing a lot of words allows us to speak fluently, to avoid various interruptions, to express our personal thoughts.

Most people who are learning a language face some problems. The main reason for this is that the emphasis is not on word learning, but on the grammar of the language. However, unlike grammar, the role of vocabulary in the process of learning a new language is significant. We can use the following methods to increase vocabulary. For example, in English, we can watch different videos, listen to audios, play fun games with students in the classroom, memorize different poems, try to communicate in English as much as possible, and especially in our daily lives.

Methods of receiving and delivering words and idioms help. Undoubtedly, this will allow you to communicate and learn a foreign language easily and quickly.

When people who are learning English watch movies, videos, cartoons and shows with a substitute, they not only learn the words, but also learn the pronunciation of the word they have learned. Because in video and audio, real native speakers speak. In addition, another advantage of listening to audio is that it helps to increase hearing and follow the rules of speech correctly.

Nowadays, interesting games are organized for students, especially primary school students, to learn words in their new language faster and easier. For example, who says the most words, who says the last letter to the last letter of the first student, organizes competitions in two groups, and so on. They memorize words by repeating them over and over again while playing different games. While memorizing poems, they pay attention to the meaning of the words they are memorizing.

People who are interested in learning a language are interested in the small details of their daily lives and try to know their meanings in a foreign language. Students who are not interested in learning a foreign language will not be able to learn it during the lesson. For some students, learning a foreign language may seem daunting. However, if the teacher conducts the lessons in a quality and fun way, it will help each student to master them. For example, as mentioned above, in the classroom, it is a good idea to organize games between students. After all, during the game all the students are involved by singing different cards, fruits, pictures, songs. The ball throwing game is especially popular. In this game, teachers choose one of the students and ask questions about the words they have taught, and the students have to say the meaning of the given word. Every student should participate in the game. Activ is encouraged by giving students a book or notebook. As a result, passive students also try to take an intensive approach to the lesson. This of course requires great skill and creativity from every teacher.

Of course, along with memorizing words, you also need to memorize them. Almost many people have difficulty remembering words they have memorized. How can words be remembered for a long time? One of the most effective ways to memorize words is to write down the words you have memorized and use them in your speech. If a word is memorized, but it is not used in conversations and in everyday life, it can soon be forgotten and included in the list of archival words. In addition, the audio-lingual method also gives good results. In the audio-lingual method, it is possible to learn words and phrases mainly by listening, and to listen and memorize memorized words. For example, the words meet and talk are common in audio. Especially found in dialog audio. By hearing these words over and over again, we memorize that word, and by hearing them, our pronunciation also increases. In fact, it is useful to give memorized words with explanations. Many books explain the words and give exercises to do below. During the exercise, the student will definitely pay attention to its meaning. Then the words will be well memorized and will remain long and strong in the memory. In addition, for learners of the Chrt language, the method of memorizing words with a set of words belonging to the same family, ie a group, is also very useful. This is because it is much easier to work with themed words

than mixed words. For example, apples, apricots, peaches belong to the same group. It belongs to the category of fruits.

And there is the method of Total Physical Response, in which words, phrases and word combinations are explained mainly by organizing gestures, facial expressions, ie pantomime games, and performing actions related to that word. For example, if we take the word laptop, one of the participants has to make hand gestures to express that word. In addition, we can include the mnemonic method. Mnemonics is the drawing of words in our minds that we need. We will have to try to remember the word or phrase we need through other things in our minds. For example, through color pictures, photographs, and other things, we describe the word we need in our brain. For example, if we take the word to sing, when we say to sing, we think of a microphone, a stage, and so on. We can also recall this word by summarizing the things around us.

Conclusion. In short, the main essence of language learning is the richness of vocabulary. Based on the above considerations, several ways to increase and strengthen vocabulary have been cited. These methods are naturally useful and useful for people who are learning and wanting to learn a language. In addition to learning the above methods themselves, language learners can apply the same methods to other learners.

References:

1. To Build Vocabulary in a Foreign Language. Language learning, languages. Feb. 5, 2019.

2. https://www.google.com

2-SEKCIYA. ZAMANAGÓY PEDAGOGIKA ILIMIN RAWAJLANDÍRÍWDÍŃ AKTUAL MÁSELELERI

SHET ELLERDE JOQARI BILIMLENDIRIW TARAWINDAG'I ZAMANAGÓY TENDENCIYALAR HÁM PERSPEKTIVALAR

A.G Abdiazizovna - NMPI magistrantı

Házirgi waqıtta shet el mámleketlerinde bilimlendiriw tarawındaǵı zamanagóy tendenciyalar hám perspektivalar joqarı dárejede rawajlanǵan. Joqarı bilimlendiriw tarawı daǵı házirgi global tendenciyalar hám perspektivalardıń arasında eki tiykarǵısın ajıratıp kórsetiw múmkin, olar tómendegishe :

– tálimdi xizmet kórsetiw tarawı retinde rawajlandırıw (mámleket tárepinen qollap -quwatlanatuǵın tendenciya);

– pán, texnologiya hám innovciyalıq siyasattiń tiykarǵı buwını retinde tálimdi rawajlandırıw (kóplegen mámleketler húkimetleri tárepinen qollap -quwatlanatuǵın tendenciya)

Tendenciya hám perspektiva da joqarı tálimdi dızbeklestiriwge úles qosadı, bul logikalıq jaqtan tuwrı: eger siz jedel ekonomikalıq rawajlanıw hám ilimiy hám texnologiyalıq jetiskenliklerdi qáleseńiz, ol jaǵdayda sizde úlken joqarı tálim sektorın iyelewińiz kerek. Bul tendenciya hám perspektiva ekonomikalıq ósiw, texnologiyalıq básekige shıdamlılıq hám bazar munasábetlerine itibar qaratılıp atırǵan zamanagóy dáwirdi xarakteristikalaydı. Biraq bunday kontekstti̇ń húkimranlıǵı joqarı tálimniń ayırım missiya hám funkciyalardıń deformaciyalanıwına alıp keledi, ayırım social mashqalalardı keltirip shıǵaradı.Mısalı, shet el joqarı bilimlendiriw tarawında tálimniń universitet qánigeleriniń hádden tıs kóbeyiwi hám joqarı tálimniń klassikalıq qádiriyatlarınıń shetke jılısıwı ushın juwapker bolıp tabıladı. Sanaat hám ulıwma ekonomika tárepinen talap etiletuǵın ámeliy bilimler ma`nisiniń artıwın daǵaza etiwshi ekinshi tendenciya(tálimdi ilimiy-texnikalıq hám innovciyalıq siyasattiń tiykarǵı buwını retinde rawajlandırıw) fundamental bilimlerdiń buzılıwına alıp keledi. Shet elde húkimetler universitetlerge jańa texnologiyalar ushın pul tólewge tayın, biraq ilimpazlarǵa jańa teoriyalardı jaratıw hám ulıwma pándi rawajlandırıw ushın pul tólewdi qálemiydi.

Joqarı maǵlıwmatqa bolǵan talaptı qandırıw hám tálim alıw huqıqın támiyinlewge járdem beriw menen birge, bilimge hám tálimge birinshi náwbette qánige retinde qarawdı da úyrengen. Shet el universitetlerinde tendenciya hám perspektivalardı jańa texnologiyalar hám jańa ónimlerdi alıw boyınsha ilimiy-izertlew jumısların keńeytiwge úles qosatuǵın ekinshi tendenciya sanaat sektorınıń xızmet kórsetiwshi xızmetkerlerine salıstırǵanda tálim hám pánge munásibeti joqarı. Sonday etip, xizmet kórsetiw funkciyasın rawajlandırıw (xalıq mútajlikleri hám ekonomika mútajliklerin qandırıw ushın) búgingi kúnde joqarı bilimlendiriw tarawında ústinlik qılıp atır.

Tálim mekemeleriniń mámleket apparatı menen óz-ara munasábetleri sızıǵın qurıw arqalı olardıń rawajlanıw kelesheklerin bahalaw múmkin.Bilimlendiriw tarawında tendenciya hám perspektivalardı shet el mámleketleri úlken qarjı kirgiziw menen rawajlandıradı.AQShda universitet shtat ilimiy turmısınıń orayı esaplanadı.

Tálim rawajlanıwından ulıwma hámme mápdar, biraq birinshi náwbette húkimet. Joqarı sapalı joqarı tálim – puqaralar hám mámleket párawanlıǵın asırıw keleshekleri,kóplegen ilimiy baǵdarlamalar hám izertlewler mámleket gáziynesinen finanslastırıladı.2020-jılda bul tarawǵa 41,4 milliard dollar ajıratılǵan hám 2021–2022-jıllarda uyqas túrde 38,3 hám 27,5 milliard dollar sarıplanıwı joybarlastırılǵan. Mámleket byudjetin joybarlaw arqalı Rossiyada joqarı tálim kelesheklerin bahalawıńız múmkin. Tálim mekemelerin qollap-quwatlaw rásmiy esaplanadı. Bul, ásirese, talabalardıń rawajlanıwına sebeb boladı. IT tarawında bolajaq qánigelerdiń jumıs tabıw múmkinshiligi qalǵanlarǵa qaraǵanda talay joqarı bolıp esaplanadı.Rossiyada perspektivalı háreketler sovet dáwirinen baslap rawajlanǵan bolıp esaplanadı.Rossiyada tálimdi rawajlandırıw máseleleri hám keleshekti ápiwayı kóz benen kóriw múmkin. Eger Rossiya mámleketiniń keleshegi innovciyalıq rawajlanıw jolı menen baylanıslı bolsa, aldıńǵı tálimge ótiwden shaǵılısıw múmkin emes. Búgin qashannan berli oqıtılǵan qánigelerge asıǵıs mútajlik bar, olar tez arada talap etiliwi múmkin. Tálim sistemasın rawajlandırıw qashannan berli baslanǵan. Federal mámleket tálim standartınıń engiziliwin pútkil bilimlendiriw tarawı ushın úlken hám zárúrli qádem dep ataw múmkin.

Angliya, Franciya, Italiya, Qıtay, Korea, Yaponiya mámleketlerinde bilimlendiriw tarawında tendenciyalı hám perspektivalı háreketler XVIII ásirden aq rawajlana baslaǵan. Ásirese Qıtay mámleketi perspektivalı háreketleri júdá tezlik penen rawajlanǵan. Házirgi kúnde mısal retinde bolsa da Qıtay mámleketin kórsetiwimiz múmkin. Sebebi bul mámleket hámme tarawda rawajlanǵan mámleketler qatarında birinshilerden bolıp turadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1.Olimov. Q.T., Sayidahmedov N.S., Jalolova D.F.,Bozozrova M.Q., Boltayeva M.Q., Alimov A.A. Pedagogik texnologiyalar. 2011.

2.Sayidahmedov N.S. Ochilov A. Yangi pedagogic texnologiya mohiyati va zamonaviy loyihasi. RTM 2000.

3.M.M.Ahmedjanov, Z.Sh.To'xtayeva – didaktik vositalar majmuasi o'quv qo'llanma. "Fan va texnologiyalar". 2008.

4.N.A.Muslimov "Elektron darslik yaratish tamoyillari va texnologiyalari" infocom.uz. 2004.

SHAYIR I.YUSUPOVTIŃ QOSIQLARINDA WATAN SÚYISPENSHILIGI

G.Allanazarova - NMPI magistrantı

Ibrayım Yusupov – Ózbekstan Qaharmanı, XX ásir qaraqalpaq ádebiyatınıń ideyalıq, tematikalıq, janrlıq hám kórkemlik jaqtan rawajlanıwına salmaqlı úles qosqan kórkem sóz sheberleriniń biri. Onı qosıqları xalqımızdıń kewil tórinen orın alǵan hám mórlengen. Shayırdıń hárbir dóretpesinde xalqımızdıń haq niyetliligi jırlanıp, basqa xalıqlardan ózine tán ózgeshelikke iye minez-qulqı menen ayırılıp turıwı ayrıqsha kózge taslanadı. Shıǵarmalarında janlı tábiyat kórinisin súwretlewde tilsiz quslardı shayır júregi menen tereń túsinip, olardıń adamlar menen baylanısın ańlay alǵan.

I.Yusupovóziniń «Qarlıǵash», «Tırnalar», «Qırǵawıl», «Poshsha torǵayǵa», «Qońırǵaz» hám t.b. qosıqlarında qus detalınan sheberlik penen paydalanıp, olardıń insanlar menen baylanısın súwretlengen. Mısalı, «Qarlıǵash» qosıǵında qus detail arqalı biyazar qustıń sulıw kelbetin kóz aldıńa sáwlelendiredi..

Insanǵa uyirsek qussań ázelden,
Sulıw súwretiń bar qálem sızǵanday,
Qanatlarıń qayshı menen gúzelgen,
Pákligińe perishteler qızǵanday. [1.22). - dep jırlasa, bul qosıqtıń sońǵı shuwmaqlarında insan hám janlı tábiyat arasındaǵı baylanısı, adamlardıń tábiyatqa jetkergen zıyanı, bunıń ekologiyaǵa tásiri, insanlardıń ózlerine ekologiyalıq apat hám qáwip tuwdırıp atırǵanlıǵın kúshlilirizm menen jetkerip bergen.

Awa, biz insapsız qattıǵa ketip,
Ayawsız uwladıq jer, suw, hawanın,
Ana-tábiyatqa qıyanet etip,
Endi tartpaqtamız onıń zawalın... [1.23] Al, «Qırǵawıl» qosıǵında qus detalı arqalı qırǵawıldıń sulıw kórinisin, qanatların, párlerindegi ráńbáreń jarqınlıqtı súwretley otırıp, ayırım insanlardıń jaman niyetlerin áshkaralaydı, olarǵa óz narazılıǵın bildiredi. Qosıqtıń bánt basarı sıpatında insanlarǵa qarata qustıń tómendegishe sulıw kelbetin, sırtqı kórinisin táriplew arqalı ómirdi súyip jasaw kerekligin aytadı:

Oyladım sonda: jalınlap,
Jasay bil de, súye bil.
Ólerińde de lapıldap,
Jalın bolıp, sóne bil! [2.33] «Tırnalar» qosıǵında janlı tábiyattıń sulıw, erke tırnalarınıń suwıq aytqan dáryası menen teńizin taslap ketiwi shayırdı úlken táshwishke salıwı haqqındaǵı ruwxıy keshirmelerin shayır monolog túrinde jetkeredi. Insan balasınıń hárqanday qıyın jaǵdayda qalsa da, tırna sıyaqlı tuwılǵan jerin taslap ketpesten, ana Watanına sadıq qalatuǵının kewil tuyǵılarınan ótkerip tereń uqtırmaqshı boladı.

Barar intizamlı, jipke dizilip,
Men qarayman júrek bawırı múzilip,
Sizdey men de, ata jurttan bezigip,
Nege kete almayman, aytıń tırnalar. [1.146].

Juwmaqlap aytqanda, shayır I.Yusupov óz qosıqlarında ana tábiyattı, ekologiyalıq jaǵdaylardı súwretlewde, jámiyettegi ayırım insanlardıń unamsız qásiyetlerin áshkaralawda kim olarǵa óz kóz qarasların bildiriwde qusdetalınan oǵada sheberlik penen paydalanǵan.

Ádebiyatlar:

1. Yusupov I. Tańlamalıshıǵarmalar. Nókis, «Qaraqalpaqstan». 2019.
2. Yusupov I. Tańlamalıshıǵarmaları. Úshtomlıq. III tom. - Nókis, «Bilim», 2018.

BASLAWISH KLASS OQIWSHILARINIŃ QARIM-QATNAS MÁDENIYATIN QÁLIPLESTIRIWDE SÓYLEW MÁDENIYATINIŃ ÁHMIYETI

B.M .Baltabaeva– NMPI magistrantı

Respublikamızda ámelge asırılıp atırǵan bilimlendiriw siyasatında ulıwma orta bilim beriw mákemeleri, atap aytqanda, baslawısh tálim oqıwshıları bilimlendiriw strukturası hám mazmunın túpten jaqsılaw joqarı áhmiyetke iye bolıp kelmekte. Sol maqsette Ózbekstan Respublikasınıń ― "Bilimlendiriw haqqında"ǵı Nızamı hám de "Kadrlar tayarlaw Milliy baǵdarlaması"nda "milliy hám ulıwma dúnyalıq ruwxıy qádiriyatlar, miynet kónlikpeleri, dóretiwshilik oylaw, kásip tańlawga sanalı múnásibet negizinde pán tiykarları boyınsha sistemalı bilim alıwın támiyinlew, bilimlerdi ózlestiriwge mútájlikti kúsheytiw, tayanısh oqıw, ilimiy hám ulıwma mádeniy bilimler, ruwxıy-etikalıq pazıyletlerdi qáliplestiriw"ge baǵdarlanǵan [1].

Bilimniń bosaǵasın baslawısh tálimnen baslar ekenbiz, keleshekte jaslardıń qanday insan bolıp jetilisiwinde baslawısh klass oqıtıwshılarınıń ornı ayrıqsha. Baslawısh klass oqıwshılarına tek pán tiykarında bilim berip qalmastan, olarǵa tárbiyalıq bilimlerdi hám de insanıylıq paziyletlerin tereń sińdirip barıw zárúr bolıp esaplanadı. Sebebi, tálim hám tárbiya bir-birine tıǵız baylanıslı bolıp tabıladı. Tálim-tárbiyalıq jumıslardıń eń ápiwayı hám aktual máselelerinen biri – tuwrı qarım-qatnas jasaw bolıp, bul process kúndelikli turmısımızdıń ajıralmas bólegine aylanǵan. Qarım-qatnas mádeniyatınıń durıs qáliplesiwin baslawısh klass dáwirinen baslasaq maqsetke muwapıq bolıp tabıladı. Bunda, qarım-qatnas bası sóylew tiykarında ámelge asırılıwın oqıwshılarǵa túsindirip barıwımız kerek.

Tálim mákemelerinde tárbiyaǵa tiyisli pánlerdi oqıtıw procesinde oqıwshılarǵa kishi peyillikti, insan kewiline jol tabıwdı úyretiw zárúrliligi bar ekenligin esten shıǵarmaw kerek. Óz ara doslıq múnásibetler arqalı bárhama júz beretuǵın pedagogikalıq konfliktlerdiń aldın alıw múmkinshiligi payda boladı. Oqıw procesinde pedagogikalıq qarama-qarsılıqlardıń aldı alınıwı oqıwshılardıń tek ǵana bilim nátiyjeliligin támiyinlep qoymastan, bálkim sóylew mádeniyatınıń rawajlanıwına da xızmet etedi.

Sonı da aytıp ótiw kerek, konfliktler insan ómiriniń ajıralmas strukturalıq bólegi retinde tán alınadı. Bolajaq oqıtıwshılarda júz beriwi múmkin bolǵan pedagogikalıq konfliktlerdi profilaktikalaw, korrekciyalaw hám saplastırıw kónlikpelerin qáliplestirip barıw zárúrli áhmiyetke iye bolıp tabıladı.

Atap aytqanda, baslawısh klaslarda sóylew mádeniyatın qáliplestiriw búgingi kúnniń aktual máselesi bolıp esaplanadı. Sóylewdiń tuwrılıǵı ústinde jumıs alıp barıw baslawısh klass oqıwshılarınıń sóylew mádeniyatın jetilistiriw oqıtıwshınıń oqıw-stilistikalıq iskerligindegi tiykarǵı baǵdarlardan biri retinde kózge kórinedi.

Baslawısh klass oqıwshılarınıń sóylewin rawajlandırıw máselesi házirde metodikalıq qollanbalarda til, sózlik baylıǵı hám sóylew mádeniyatı haqqındaǵı bilimlerge hár túrli usıllar tiykarında óz sheshimin tabıwın túsindirip ótedi.

Sonı da aytıp ótiwimiz kerek, jaslarǵa tálim-tárbiya beriw, olardı bárkámal shaxs retinde qáliplestiriw mashqalası hár qanday jámiyettiń tiykarǵı wazıypası bolıp kelgen. Búgingi kúnde Joqarı oqıw ornılarında "Pedagogikalıq konfliktologiya" pánin

oqıtıwdan maqset, tiykarınan, oqıw procesi sharayatında hár túrli kelispewshiliklerdiń aldın alıw arqalı tálim nátiyjeliligine erisiw, pedagogikalıq hám oqıwshılar jámáátinde dos sıpatında psixikalıq turaqlılıqtı támiynlewdi názerde tutadı. Bul maqsetlerge erisiwdiń negizinde óz ara qarım-qatnas mádeniyatın hám kommunikativlik qaǵıydalardı qáliplestiriwdi óz ishine aladı.

Shaxs ruwxıylıǵınıń ajıralmas bir bólegi qarım-qatnas mádeniyatı bolsa, minez-qulıq, etika, estetika, sóylew iskerligi túsinikleri onıń quramına kiredi. Múnásibet shaxstıń qarım-qatnas mádeniyatınan kelip shıǵadı. Bul bolsa, bárkámallıq belgisi bolǵan tálim hám tárbiyaǵa, ruwxıylıq hám bilimge barıp taqaladı.

Xalqımız arasında: “Sóylew bilimnen, tıńlaw mádeniyattan, túsiniw ruwxıylıqtan bolıp tabıladı. Bilimsiz insan sózdiń ma`nisin hám óziniń qádirin bilmegeni ushın kishi peyil bola almaydı. Nadanlıqqa qarsı bilim menen gúresiw ushın bolsa bilim, oylaw, joqarı dárejedegi minez-qulıq hám sóylew mádeniyatı zárúr” [2].

Pikirimiz juwmaǵında sonı keltirip ótiwimiz múmkin, jas áwladqa qarım-qatnas mádeniyatın qáliplestiriwde mektep turmısına qádem qoyǵanınan baslawımız kerek. Olarǵa ata-babalarımızdan miyras bolıp qalǵan danalıq sózlerdi tereń túsindirip barıw maqsetke muwapıq bolıp tabıladı. Sonı da aytıp ótiwimiz orınlı, sóylew mádeniyatın qáliplestiriw máselesi Shıǵıs oyshılları dóretiwshiliginde de tiykarǵı orın iyelep, házirge shekem óz qunın joytpaǵan.

Sol tiykarda, Farabiy sóylew mádeniyatı boyınsha tómendegishe pikirdi bildirip ótken: - “... sóylew kúshi sonday qúdretli kúsh esaplanadı, onıń járdeminde insan bili hám óner iyeleydi, onıń járdeminde minez-qulqındaǵı unamlı hám unamsız háreketlerdi ajırata aladı hám orınlanıwı zárúr bolǵan yamasa zárúr bolmaǵan jumıslardı atqaradı. Sonıń menen birge, zıyanlı hám paydalı zattı, lázzetli hám kewilsiz nárselerdi ajırata aladı” [3].

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. “Bilimlendiriw haqqında”ǵı Nızam. 23.09.2020;
2. Jumaniyozov R. Muomila madaniyati. Risola. T.: 2015 y.;
3. Muhiddinov A.G. O‘quv jarayonida nutq faoliyati. –T.: “O‘qituvchi”. 1995;

QARAQALPAQ XALIQ PEDAGOGIKASI ARQALI JASLARDI WATAN SUYGISHLIKKE TÁRBIYALAWDIŃ PEDAGOGIKA TIYKARLARI

E.Bekniyazova - NMPI magistrantı

Qaraqalpaq xalıq pedagogikası arqalı jaslardı watan súyerlik ruwxında tárbiyalawda tiykarınan watan túsinigi ne ekenin aytıp ótiw tiyis.Jaslardı watan súyerlik ruwxında tárbiyalawda watan-bul biziń kindik qanımız tamǵan jer,watan eń dáslep shańaraq bosaǵasınan baslanadı. Hár bir insan bul dúnyaǵa kelip, birinshi qádem taslawı, tuwılıp ósken jerimiz bul álbette watanımızdur. «Watan» sózin tilge alǵanda adam júreginde watanǵa degen muxabbat sezimi tolıp tasıp turadı. Watansız biz hesh nárseni kóz aldımızǵa keltire almaymız. Jáne watansız hesh bir adam óz maqseti jolında aldıǵa talpına almaydı. Watan súyerlik ruwxında jaslardı tárbiyalawda bunda ótken balalıǵım, shoqlıǵım, bári-bári júrekte altın sıya menen jazıladı. Báhárdiń keliwi menen tuwılǵan jerim jáne de jasaradı. Tereklerdiń sulıw sıldırlı japıraqları hám

miywe aǵashlarınıń zeyniǵdi ashatuǵın gúlleri, jerdegi gilem kibi tóselgen kók shópler misli jánnetke usap ketedi. Ana watandı táriyplep beriw bul biziń «Ana watan » aldındaǵı waziypamız bolıp esaplanadı. Hár qanday insan óz ana watanı aldında janıp jasawı, sol watan ushın sadıq bolıwı dárkar.

Jaslardı watan súyerlik ruwxında tárbiyalawda kóplegen insanlar óz shıǵarmalarında aytıp ótken. Sonday-aq, biz ana jurtımızdı tereń muhabbat penen súygen, pútkil ómirin onıń ǵárezsizligi, keleshegi ushın bagıshlaǵan insanlardıń watan haqqındaǵı pikirlerin oqısaq, kóp nárseni túsinemiz. Birinshi Prezidentimiz Islam Karimovtıń watanimiz haqqında úlken mehir menen aytqan pikirlerine itibar beriń:«Álbette, jáhán –keń, dúnyada mámleket kóp, biraq bul dúnyada biytákirar ana jurtımız, Ózbekistanımız jalǵız birew ǵana. Bul gózzal jurt, bul muqáddes úlke tek bizge atalǵan». Ullı aǵartıwshı babamız Abdulla Avloniy Watan haqqında bılay degen: «Hár bir kisiniń tuwılıp ósken qalası, awılı hám mámleketi sol kisiniń watanı delinedi. Hár kim tuwılǵan, ósken jerin janınan artıq súyedi. Hátte bul watan sezimi, tuyǵısı haywanlarda da bar. Eger bir haywan óz watanınan – úyinen ayrılsa, óz jerdegi kibi ráhátlenip jasamaydı, turmısı talqın bolıp, hár qashan da kókireginiń bir múyeshinde óz watanınıń muhabbatı turadı» degen edi.Áne usınday ullı adamlardıń sózleride jaslardıń watan súyerlik ruwxında tárbiyalawǵa sebeb boladı.

Jaslardı watan súyerlik ruwxında tábiyalawda watan sóziniń mánisi búgingi kúnde júdá keń. Házirgi waqıtta watan degende tek tuwılgan mákandı emes, eń aldı menen ózimiz jasap atırǵan, onıń puqarası bolǵan mámleketti túsinemiz. Insan tuwılǵan, er jetken úy, máhálle, awıl hám qala bolsa watan ishindegi kishi watandır. Watannıń ózine tán ózgeshelikleri, hátte, insannıń júz dúzilisi, bet-álpetinde de kórinedi. Máselen, ózbekti yaponnan, arabtı túrkten, latın amerikalını evropalıdan júzi hám kózine qarap ayırıw múmkin. Táǵdir talabı menen insan óz jurtınan uzaq jerlerde jasap qalatuǵın bolsa, onıń qálbinde watanınan miyras bolıp kelgen tuyǵı hám pázıyletler qayta oyanadı hám onı ana diyarı bawırına shaqıradı. Watandı shın qálbinen tereń sezim qılıw ushın xalıqtıń patriotlıq sezimlerin biliw, onı izzetlew, qadrine jetiw, bekkemlew kerek. Mine sol sezimler, mine sol gózzal insaniy joqarı pázıyletler búgingi erkin kúnimiz ushın haqıyqıy patriotlıq úlgisi bolıp tabıladı. Watan millet aqılı menen bar bolıp tabıladı, yaǵnıy millet watandıń ústini bolıp tabıladı. Tek ǵana sol jerde jasaǵanı ushın emes, bálkim onı sharapatlılaǵanı, hám ana jerdi watan bilgeni de oǵan uyqas bolıp tabıladı.

Jaslardı watan súyerlik ruwxında tárbiyalawda tiykarınan watan sezimi bolıwı kerek. Bul óz xalqın súyiw, ol menen maqtanıw, onı húrmet qılıw hám qadrine jetiw degeni bolıp tabıladı. Jaslardı watan súyerlik ruwxında tárbiyalawda tiykarınnan jaslarımızdı watanǵa degen muhabbatın,watanǵa degen sezimin,oy qarasların sáwlelendiriwimiz kerek bolıp esaplanadı. Watan sezimi - bul sol aziz jurtı óziniń hadal mańlay teri menen abadanlastırǵan babalarımızdı mudamı eslew bolıp esaplanadı. Watan sezimi-bul óz aqılı menen jáhán rawajlanıwına úlken ules qosqan watanlas ullı oqımıslılarımız, oyshıllarımız, xadis hám sufizm ilminiń sultanların esten shıǵarmaw bolıp esaplanadı. Jaslardı watan súyerlik ruwxında tárbiyalawda tiykarınan jámiyeti rawajlandırıw hám mámleketti bekkemlewde milliy ideyanıń ornı kútá úlken.Watandı xalqsız oyda sawlelendiriw qıyın. Watanımızdı ǵárezsizlikke

erisiwinde eń áhmiyetlisi, eń tiykarǵısı -xalqımız óziniń shıdamlılıǵın, oyshıllıǵı tolerantlıqtı, miynet súyerlik pázıyleti hám qurılısshılıq qúdıreti bolıp esaplanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Eshnaev N.J., Maratov T.G‘., Mirzaraximova G. (2020). O‘zbek milliy kino san’ati va madaniyatida psixoprofilaktik xizmat tizimini joriy etish masalalari. 2. Eshnaev N. J. (2021) “Ma’naviy-axloqiy muammolarni ilmiy tadqiq etishning o‘ziga xos jihatlari”

3. Дубровина И.В. Подготовка молодежи к семейной жизни, или «Забытое» самоопределение [Электронный ресурс] // Вестник практической психологии образования. 2015. Том 12.

4. M.M.Ahmedjanov, Z.Sh.To’xtayeva- didaktik vositalar majmuasi o’quv qo’llanma. “Fan va texnologiyalar” 2008-yil 100-bet.

5. Rubinskiy.V. Tarbiyaviy ish metodikasi. T-1991y

TEXNIKALIQ DÓRETIWSHILIKTIŃ ÓZINE TÁN ÓZGESHELIKLERI

A.Daniyarov - NMPI 2-kurs magistrant

Dóretiwshilik processinde logika hám intuiciyanıń hár qıylı áhmiyetke iye bolıwıng francuz alımı A.Puankare kórsetip ótken edi. Tiykarınan, ol «Pánniń ózinde intuiciya, eger bir qansha ústinliklerge iye bolǵanlıǵın esapqa alınmasa, analiz bárqulla dálildiń jeke nızamlıq quralı bolıwına umtılıp baratırǵan bir dáwirde hám ol oylaw tabıwda tiykarǵı qural bolıp qala beredi»-dep jazadı.

Dóretiwshilikti ámelge asırıw dáwirleri hám onıń basqıshları tuwrısında basqa alımlar hár bir neshe bar óz pikirleriń bildirgenler. Tiykarınan, bul haqqında belgili fizik M. Born tómendegilerdi jazadı: «…men pándegi analitikalıq halda aldınnan aytılǵan pikirlerdi kúndelik jumıslarımızdan keskin parıq qılıwın kórmey atırman. Ayırım kriteriyalar boyınsha kórsetilgen obraz tolıq esaplanıp, oǵan xarakterli bolǵan barlıq ózgesheliklerge iyeligin biz kúndelik turmısımızda esapqa alıp baramız. Biraq sintetikalıq tárepinen aldınnan aytıw tolıq emes málim bolǵan qubılıstıń real obrazı óziniń haqıyqatlıǵınan parıq qıladı, degen gipotetikalıq shamaǵa tiykarlanadı. Eger bul tájiriybede tastıyıqlansa, onıń tiykarında nızamlıq esaplanǵan gipoteza jatqan bolsa – da, aldınnan aytıw jańa bilim beredi. Biraq onıń tabısı intuitsiyaǵva júdá baylanıslı…». M.Born óz pikirin eki tiptegi oylap tabıwǵa tán tariyxıy mısallar menen : olardan biri bar teoriyanı logikalıq analiz qılıw menen ámelge asırıldı, basqası, usı kúnge shekem baylanıssız bolǵan tájiriybelerdiń óz-ara baylanıslıǵı bar ekenligi haqqındaǵı mashqalalardı jańa teoriya jaratıw menen túsindiredi.

Birinshisine, Adams hám oǵan baylanıssız xalda Leverelardıń basqa planetalar háreketinde júz bergen bir az ózgerisler tiykarında aytılgan teoriyasına muwapıq, Galiley tárepinen Neptun planetasınıń ashılıwı kiredi. M. Bornnıń aytıwınsha, bul jerde teoriya rawajlanmadı : «Bul matematika óneri hám shıdamınıń úlken siljiwi, sonıń menen birge, nátiyjelerge bolgan isenim edi. Biraq olardı aytpaǵanda, bul hal teoriyanıń qarasın keńeytirilgeni joq; bul málim bolǵan Nyuton mexinkasınıń qollanılıwın anatilikalıq tárepinen aldınnan aytıw edi». Ekinshi tip oylap tabıwǵa A. Eynshteyn tárepinen aytılǵan Quyash jaqınında jaqtılıqtıń shetleniwi kiredi. Bul, inert

hám gravitacion massanıń praporcionallıǵı haqqındaǵı zárúr faktti seziw hám M.Bornnıń aytıwınsha «tájiriybe nátiyjeleriniń uzın shınjırındaǵı gigant sintez» dep atalǵan jańa teoriyanıń jaratalıwın talap qıladı.

Dálil hám nomerlerden kelip shıǵıp ilimiy boljawlar qurıwǵa yaki tabıwǵa ótiwde, sonıń menen birge teoriyalıq juwmaqlardan ámeliy sınaw jumıslarına ótiwde ilimiy intuiciya sheshiwshi áhmiyetke iye boladı. Intuiciya, onıń logika menen baylanıslıǵı, oylap tabıwshılıq ideyalarınıń kelip shıǵıwında tutqan ornın belgilewdegi mashqalalar bolıp, onı házirge shekem tolıq sheshilmegen dep aytıw múmkin. Psixologiyalıq sózlikde intuiciya – «payda bolıw jolları hám shártleriańlanmaǵan halda bolıwshı bilimler sıpatında júzege keledi, soǵan kóre subekt oǵan «tikkeley júzege» kelgen nátiyje sıpatında iye boladı» dep táriyplenedi. Usı hám basqa ádebiyatlarda keltirilgen táriypler intuiciya tábiyatın, onıń payda bolıwshı tiykarın ózinde sáwlelendirmeydi hám usı sebepli onı tolıq dep bolmaydı. Biziń pikirimizshe kóre intuiciya –bul subekt tárepinen ózine pikirin qoyılatuǵın soraw hám mashqalalarǵa anlanmagan halatta júzege keliwshi juwaplar bolıp, ol toplanǵan tájiriybe hám bilimler tiykarında ámelge asadı.

Texnikalıq dóretiwshiliginde jańa sheshimlerdi islep shıǵıwdan, ta rásmiylestiriwge shekem bolǵan dáwirdi ámelge asırıwda, ondaǵı processlerdiń zárúrligi, quramalı hám áhmiyetine baylanıslı halda pikirlew processi turli dáwirlerde ámelge asadı. Bul orında eń úlken qıyınshılıqlar anıq, haqıyqattan bar buyım hám kórsetkishlerden abstrakt, jaratılajak modellerge ótiw hám teoriyalıq tájiriybe-sınaw jumısların orınlaw menen baylanıslı boladı. Talabalardaǵı ulıwmapedagogikalıq bilim hám kónikpelerinde reproduktivlik, reproduktivlik-dóretiwshilik, dóretiwshilik-reproduktivlik hám dóretiwshilik dárejelerge bolıp kórsetedi. Usı tiykarda texnikalıq dóretiwshiligi ideyaların ámelge asırıwdıń pikirlew xızmeti produktivlik hám reproduktivlik ózgeshelikleri almasınıwına baylanıslı bolǵan 4 dáwirdi ajratıp aldıq (1-forma). Birinshi dáwirde pikirlew xızmeti produktivlik ózgeshelikke iye boladı, bunda bar mashqalanı anlawı, qabıl qılıw, sheshimin tabıwǵa ıqtıyaj seziw processi baradı. Izleniwshiniń bilim hám tájiriybesi qanshelik kóp bolsa, bul processi usı qádem az waqıt dawam etip, reproduktivlik xarakterge iye bolgan ekinshi dáwir-mashqala sheshimin tabıwǵa ótiledi. Bul dáwirdiń dawamıylıǵı hám izleniwshi bazalıq bilimi, tájiriybesi, dúńya qarası keńligi, qıdırılıp atırǵan sheshiminiń izleniwshi qániygeligine baylanıslı bolıp, onda qaralıp atırǵan mashqalanıń sheshimi bolıp xızmet qıla alatuǵın xalatlar talıqlanadı. Úshinshi –produktivlik sheshiwshi tiyis bolǵan mashqala hám tanlanǵan sheshim óz-ara baylanısadı hám texnikalıq sheshim konsepciyası usınıs qılınadı. Ol oylaw tabıwshılıqtı ámlege asırıwdıń eń juwapkershi dáwiri bolıponıń tabıslı ámelge asırılıwı usınıs etilip atırǵan ideyanıń social bahasın qáliplestiriwge sheshiwshi tásir kórsetedi. Yaǵnıy, sheshim jaqsı nátiyje berse, onıń ámeliyatqa engiziliwine tiykar jaratıladı, yaki kerisinshe, sheshim kútip atırǵan nátiyjeni bermese ol inkár qılınadı. Tórtinshi, reproduktivlik dáwirde usınıs etip atırǵan sheshimdi tiykarlaw ushın esaplaw hám tájiriybe-sınaw jumısları orınlanıp, texnikalıq sheshimin islep shıǵıwdıń úshinshi dáwirinde ámelge asırılǵan jumıslardıń nátiyjesi teoriyalıq hám ámeliy dálillep beriledi.

ÁDEBIYATLAR

1. Avazboev O.I, Isyanov R.G, Odilboev X. Mehnat tálimi uslubiyotidan amaliy va

laboratoriya mashǵulotlari. Toshkent, 1993.
2. Davlatov.K. Mehnat va kasb tálimi, tarbiyasi hamda kasb tanlash nazariyasi va metodikasidan amaliy mashǵulotlar: Pedagogika instituti talabalari uchun qóllanma. – T.: «Óqituvchi», 1995.

JOQARÍ BILIMLENDIRIWDE BOLONIYA SISTEMASÍNÍŃ ÁHMIYETI

A. Djumashev - NMPI t.i.d
G.Mırzambetova - NMPI magistranti

Boloniya sisteması birden-bir Evropa joqarı bilimlendiriw zonasın jaratıw processi esaplanadı. Dúnyanıń bul tárepinde jedel rawajlanıp atırǵan integratsiya tendenciyalarınıń ayqın kórinisi bolıp tabıladı. Aqırǵı jıllarda Evropa kem-kemnen ózin tolıq bir pútinlik sıpatında sezinbekte: ulıwma ekonomikalıq mákan jaratıldı, shegaralar ashıldı, birden-bir valyuta engizildi hám ulıwmalıq Evropa miynet bazarı qáliplespekte. Bunday sharayatta joqarı bilimlendiriw sistemasınıń hár túrliligi, olarǵa berilgen qánigelerdiń teńsizligi qánige jumısshı kúshiniń háreketsheńligine tosqınlıq etedi.

Mámleketler Boloniya deklaraciyasına erkin túrde qosıladı. Deklaraciyaǵa qol qoyıp, olar belgili bir juwapkershiliklerdi óz moynına aladı, olardıń ayrımları waqıt penen sheklengen. 2005-jıldan baslap Boloniya processiniń qatnasıwshı mámleketleri universitetleriniń barlıq pitkeriwshilerine bakalavr hám magistratura dárejelerine bir úlgidegi Evropa qosımshaların biypul beriwdi basladı. 2010-jılǵa shekem Boloniya processiniń tiykarǵı talaplarına muwapıq milliy bilimlendiriw sistemasın reformalaw baslanǵan. Olar tómendegishe edi:

1) ulıwma Evropa bahaları; 2) oqıtıwshılardıń belsene qatnası; 3) kem támiyinlengen studentlerdiń sociallıq qollap-quwatlanıwı; 4) ómir dawamında bilimlendiriw.

Boloniya processiniń erkin parametrleri tómendegishe:
1) bilimlendiriw tarawında bilimlendiriw mazmunın úylestiriw; 2) studentler oqıwınıń sızıqlı bolmaǵan traektoriyaları, tańlaw kursları; 3) modullı dúzim;
4) aralıqtan oqıtıw, elektron kurslar;

2010-jılǵa shekemerisiwkútilip atırǵan processtiń tiykarǵı maqsetleri:
1) jumısqa ornalasıw imkaniyatları menen puqaralardıń háreketsheńligin rawajlandırıwdıń tiykarǵı baǵıtı sıpatında Evropa joqarı bilimlendiriw zonasın qurıw;
2) Evropanıńintellektual, mádeniy, sociallıq, ilimiyhámtexnikalıq mamanlıǵın qáliplestiriw hám bekkemlew; dúnyadaǵı Evropa joqarı bilimlendiriw abırayın asırıw;
3) studentler, pul, tásir ushın gúreste Evropa universitetleriniń basqa bilimlendiriw sistemaları menen básekelesiwin támiyinlew; milliy joqarı bilimlendiriw sistemasınıń elede úylesiwi hám salıstırılıwına jetisiw; bilimlendiriw sapasın asırıw; 4) universitetler Evropa sanasınıń tasıwshısı sıpatında qaralatuǵın, Evropanıń mádeniy qádriyatların rawajlandırıwda universitetlerdiń oraylıq rolin asırıw.

Mámleketimiz Boloniya processin tolıq túrde ratifikaciya etken bolmasa da, ondaǵı birqansha funkciyalardıń orınlanıwına eristi.

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti, Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı hám Tashkent pediatriya medicinalıq institutınıń Nókis filialı shet el oqıw orınları menen baylanısa otırıp, studentlerge tıyanaqlı bilim beriwdiń jańa usılların islep shıqtı [1.512].

Kóplegen oqıw orınları Ózbekstannıń mámleketlik qarjıları hám jeńilletilgen sırt el kreditleri esabınan zamanagóy ásbap-úskeneler menen qosımsha támiyinlendi. Solay etip, respublikanıń 4 awıl-xojalıq kolledji Yaponiya húkimetiniń krediti boyınsha ulıwma bahası shama menen 18 mlrd. swm bolǵan ásbap-úskenelerdi aldı. Basqa oqıw orınları Polsha, Qubla Koreya, Germaniya húkimetleriniń hám de Aziya rawajlandırıw bankiniń kreditleri boyınsha úskeneler menen támiyinlendi [2.195].

Germaniya mámleketi alımı professor K.Reyxal ilimiy sapar menen 1993-jılı kelip universitet studentlerine lekciya oqıwın ayrıqsha atap kórsetiwge boladı [3.77].

NMPI rektorınıń 238-sanlı buyrıǵı menen «2001 – 2005-jıllarda kompyuter hám xabar texnologiyaların rawajlandırıw» hám «internet» xalıq aralıq baylanısın támiyinlew dástúrin islep shıǵıwdı shólkemlestiriwdiń ilajları haqqında qararın orınlaw maqsetinde ziyrek studentlerge, kafedra baslıqları kompyuter hám internet tiykarların tereń úyreniw boyınsha sabaqlar shólkemlestiriw baslandı [4.154].

NMPI di hár jılı magistratura bólimin tamamlaǵan magistrantlardan kópshiligi NMPI ge oqıtıwshı bolıp jumısqa qabıl etildi. Magistraturanı tabıslı tamamlaǵan magistrantlardıń kópshiligi házirgi waqıtta Tashkent qalasında, QMU, NMPI, Ózbekstan Ilimler Akademiyasınıń Qaraqalpaqstan bólimi doktoranturalarında oqıp, ózleriniń ilimiy jumısların dawam ettirmekte [5.129].

Boloniya processiniń elimizde ornatılıwı ushın basqıshpa-basqısh háreketler bolıp atır, degen menen de bul sistemaǵa tolıq túsiw mashqalaları ele aldında tolıq sheshilmey kelmekte. Bul mashqala jumıssızlıq máselesi esaplanadı, onı tolıq túrde saplastırıw múmkinshiligi ele tolıq islenbesten kelinbekte.

Prezident Sh.Mirziyoyev basshılıǵında xalqımız benen birge qurılıp atırǵan jańa Ózbekstanda joqarı bilimlendiriw sistemasın basqarıwda túpkilikli reformalardıń dawamı sıpatında universitetlerge akademik hám qarjı erkinliginiń beriliwi tómendegi unamlı ózgerislerge tiykar boladı:

Joqarı bilimlendiriwge bolǵan jámiyet talabınıń ósip barıwı hám joqarı bilimlendiriw sistemasında básekiniń kúsheyiwi miynet bazarınıń sapalı kadrlar menen támiyinlew imkaniyatların beredi:

- jeke joqarı bilimlendiriw orınları menen mámleket sektorındaǵı joqarı bilimlendiriw orınlarınıń básekege kiriwi ushın teń imkaniyatlardıń jaratılıwına tiykar boladı.
- mámleket hám jeke sheriklik tiykarında joqarı bilimlendiriw sistemasın rawajlandırıwǵa keń imkaniyatlar jaratıladı.
- erkin básekelesiw ortalıǵın jaratıw arqalı bilimlendiriw sistemasında sapa kórsetkishlerin asırıwdı xoshametleydi.
- mámleket universitetlerinde qarjı resursların aqılǵa say bólistiriw sistemasın jaratadı, nátiyjege baǵıtlanǵan qarjılandırıw, ilimiy izertlewler nátiyjelerin bizneslewdi xoshametlewge xızmet etedi.

Bul reformalar joqarı bilimlendiriw sistemasınıń xalıqaralıq arenalardağı dárejelerin asırıwǵa, professor-oqıtıwshılardıń abırayın kúsheyttiriwge, bir sóz benen aytqanda Ózbekstanda baslanǵan úshinshi renessans dáwiriniń fundamentin bekkemlewge xızmet etedi.

Ádebiyatlar;

1) Qaraqalpaqstannıń jańa tariyxı (Qaraqalpaqstan XIX ásirdiń ekinshi yarımınan XXI ásirge shekem), «Qaraqalpaqstan» baspası, Nókis. 2003
2) A.Djumashev, S.Nurjanov, L.Urazova, R.Tajieva. Qaraqalpaqstan tariyxı (1991 – 2015), «Ilim» baspası, Nókis. 2018
3) R.Urazbaeva. Из истории высшего и средного специального образования в Каракалпакстане, «Qaraqalpaqstan» baspası, Nókis. 1994
4) Nókis mámleketlik pedagogikalıq Institutı (húJjetler hám jılnamalar), «Qaraqalpaqstan» baspası, Nókis. 2004
5) Teberik bilim dárgayı (Ájeniyaz atındağı Nókis mámleketlik pedagogika institutına 75 jıl), «Qaraqalpaqstan» baspası, Nókis. 2010

BOLAJAQ OQITIWSHILARDIN' KOMMUNIKATIVLIK KO'NLIKPELERIN QA'LIPLESTIRIW

A.S. Dinmuxammedovna - NMPI magistrantı

Shiǵis oyaniw dàwirinde ulli ilimpazlardiñ biri Abu Ali ibn Sinoniñ «Tadbir ul manozil» shiǵarmasinda tàlim beriwshiniñ qàsiyetleri tuwralì bayan etilgen oqitiwshiniñ tàlim-tarbiya prossesinen mas boliwi jeke hàm tayanish kompetensiyalarin jùzege asiriw ushin qollanilip atirǵan tàlim modelin oqiwshiniñ qaysi kompetentlerin qàliplestiriw rawajlaniwin esapqa alǵan halda aldinnan maqset qoyip tàlim-tarbiya prossesin shòlkemlestiriw lazim. Jas àwladti kàmil insan bolip jetilisiwi ushin pedagog, tarbiyashi hàm oqitiwshìlardiñ roli oǵada ùlken. Taniqli rus pedagog V.Suxamlinskiy «Jaqsi ustaz bolǵaniñda ǵana jaqsi oqtiwshi boliwin mùmkin. Oqitiwshiniñ pedagogikaliq màdeniyati , tarbiyaliq isinde tàsir etpese paydasiz jukke aylanadi [1]-dep piker bildirgen. Oqitiwshiniñ jetik qàniyge sipatinda kommunikativ kompetensyaliǵin rawahlandiriw òsip atirǵan jas àwladtti miynet iskerliginde òz ornin tabiwina, sapali tàlim alıwında, shaxslar ara social-màdeniy mùnasebetlerdi qàliplestiriwge jàrdem beriwi kerek, biraq eñ àhmiyetlisi – shaxsti talapqa toliq juwap beretùǵin dàrejede rawajlandiriw hàm oniñ imkaniyatlarin àmelge asiriw ushin zàrùr bolǵan sharayatlardi jaratiw eñ ùlken mashqala esaplanadi. Bolajaq oqitiwshilardiñ kommunikativ kompetentligin qàliplestiriw pedagoglardi taraylawdağı quramali mashqalalar qatarinda òzine tàn orin tutadi. Tàlimde moderinizaciyalaw menen baylanisli iskerliklerdin usi basqishta kasibiy pedagogikaliq isekerligine maslasiw mashqalasi aniq kòrinbekte.Oqitiwshilardiñ àmeliy, psixologiyaliq, metodik, izleniwsheñlik penen birgelikte kompetensiyalarinda bayitip bariw kerek.

Oqitiwshilardin' kommunikativlik ko'nlikpelerin qa'biletlerin rawajlandiriw da'rejesin to'mendegishe ta'minleydi: oqitiwshi ha'm balalar arasinda haqiyqiy psixologiyaliq baylanis, oqitiwshilardi a'detegidey haldan birgelikte poziciyasina o'tiwi ha'm sonin' na'tiyjesinde olardi pedagogic do'retiwshilik subiyektine aylandiriw,

oqiwshilar ha'm balalar menen ju'zege keliwi mu'mkin tosiqlardin' aldin aliw, oqitiwshilar ha'm balalar arasindag'ı na'tiyjeli mu'nasebetler, bunda jeke baynalis da'rejeleri ha'm sheberligi bir-biri menen tig'iz baylanista boladi. Psixologiyaliq – pedagogikaliq a'debiyatlarda oqitiwshinin' na'tiyjeli kasbiy iskeriligi ushin kerekli bolg'an sa'wbet qa'biletlerinin' orni isenimli ta'rizde ko'rsetip berilgen.

Oqitiwshilar ushin oqiwshilar menen na'tiyjeli mu'nasebet baylanis ornatiw actual bolip, sebebi balalar menen baylanis ha'm mu'nasebetlerd ornatiwdag'ı qiyinshiliqlar profisional oqitiwshi shaxsin qa'liplestiriwdi aldinnan belgilep beriwde da'slepki basqishlarda aniq boladi. E.N.Zarenskiydiñ pikirinshe kommunikativ iskerlik aniq bir tàrtipte àmelge asiriwshi hàreketler sistemasi bolip olardiñ hàrbiri jeke waziypalardi sheshiwge qaratilǵan hàm mashqala maqsetine qaray qoyilǵan òzine tàn «qàdem» sipatinda kòrip shiǵiliwi mùmkin.[2] Taniqli izertlewshi A.N.Leontevtiñ konsepsiyasina tayanǵan halda [3] ol Kommunikativ iskerlik»tiñ aniq strukturaliq komponentlerinen ibarat ekenligin kòriw mùmkin. Kommunikativlik kompenentliktiñ àhiymiyeti hàm dùzilisin sinshil uyreniw bizge eki òzara baylanis hàm òzara birgeliktegi dàrejelerin ajratiw imkaniyatin beredi. Birinshiden mùnasebettin òzinda kommunikativlik kompetentliklerin kòrsetiw menen belgilep beredi, ekinshiden oqitiwshiniñ kàsibiy motivatsyaniñ òzine tàn qàsiyetlerin hàm jònelislerin, oniñ baylanisqa ayriqsha mùtajligi arqali pedagogikaliq komunikativlik qadriyatlardi kiritiw kerek.

Ilimiy izleniwde mashqala: pedagogikaliq ka'sbiy sheberliktin' kommunikativlik quraminda sapa ha'm mazmun qasiyetlerin pedagogikaliq insititut talabalari ha'm pedagogikaliq universitet talabalari menen na'tiyjeli mu'na'sebet ornate aliw qa'biletin qa'liplestiriw sistemasi iskeriliginin' qa'siyetlerin ha'm o'mirdegi iskeriligin asiriw basil maqsetlerdin' biri bolip esaplanadi. Teoriyaliq ha'm eksperemental izertlewlerdin' gipotezasi pedagogikaliq insititutlar talabalari ha'm oqitiwshilardi tayarlaw mektep oqiwshilarinin' ja'miyettegi insanlar menen mu'nasebet ornate aliw qa'biletlerin qa'liplestiriw sistemasi iskerliktin' tiykargi boljamnan ibarat.

Bolajaq oqitiwshilardiñ kommunikativ kompitenlik intelektual sipatlari àmeliy kònlikpeleri, oz-òzin basqariw qàbilerleriniñ òzara baylanisliliǵin hàm socialliq màdeniy iskerilik dàrejesin kòrsetiwshi individual sipatlar tiykarinda analizledik. Evropa màmleketlerinde qàliplesken pedagogikaliq kommunikativligi oni qàliplesiwge qaratilǵan tàlim sistemasi -bilim, kònlikpe hàm tàjriybeler dàrejesi menen òlshenedi. Demek, pedagogikaliq kompetentlik oqitiwshi iskerilginde hàrtàrepleme obyekt bolip oni àmelge asiriw qiyinlaw bolip tabiladi.

Paydaliǵan àdebiyatlar:

1.Egamberdiyeva N.M. Ijtimoiypedagogika (darslik) –T.: 2009
2.V.Suxamlinskiy “Tarbiyahaqqinda “ Tashkent 1977 jil 18-bet
3E.N.Zarenskiy“Ritotrikateoriya I praktijareshevoykommunikatsiyMoskva

«DÁWLETIYARBEK» DÁSTANÍNDAǴÍ SYUJETLIK MOTIVLER

U.X. Esemuratova–NMPI tayanısh doktorantı

Qaraqalpaq xalqı folklorlıq dóretpelerge oǵada bay.Qaraqalpaq dástanları ishinde kompoziciyalıq qurılısı, stilistikalıq ózgesheligi, syujetlik motivleri menen ajıralıp turatuǵın dástanlardıń biri bul "Dáwletiyarbek". Dástan qurılısı jaǵınan pútini menen

qosıq qatarlarınan ibarat bolmay, dástannıń kórkemligin kúsheytiw ushın qara sóz aralas kelgen. Qaraqalpaq qaharmanlıq dástanlarınıń derlik barlıǵı «burıńǵı ótkrn zamanda, sol zamannıń qádiminde»,- dep baslanadi[4.135]. Folklorist Qabıl Maqsetovtıń jazǵan pikiri sıyaqlı dástanlardıń kópshilik bólegi usınday bolıp baslansa, Dáwletiyarbek dástanında, dástan dóregen orın, batırdıń qaysı ruwdan ekenligi hám waqıyanıń baslı qaharmanları sóz etiledi: «Álqıssa Qońırat jurtında balǵalı urıwında Eshmurat nayıptıń uǵlı Dáwletiyarbek dúnyaǵa keldi»[1.3]. Dástannıń baslanıwındaǵı kewil awdararlıq nárseniń biri bul, onıń ata-anasınıń súwretleniwi. Kópshilik qaraqalpaq dástanlarında batırdıń ákesi bay yáki patsha dep súwretlense, Dáwletiyarbek dástanında onıń ákesi Qońıratqa belgili Nayıp ekenligin kóriwimizge boladı. Sonday aq, Dáwletiyarbek jalǵız tuwılmay, onıń jalǵız qarındası boladı. Biraq, dástanda batırdıń qarındası haqqında derlik hesh qanday maǵlıwmat berilmeydi. «Dáwletiyarbek» dástanındakompoziciyalıq qurılısındaǵı syujetler fantastikalıq elementlerge emes, real turmıs waqıyalarına jaqın bolıp, bul qaraqalpaq eposında realizmniń elementlerin kórsetedi. I. T. Saǵıtov qaraqalpaq eposlarınıń xarakterli ózgesheliklerine xarakteristika berip: «Qaraqalpaq eposlarınıń xarakterli ózgesheliklerinen biri-onıń realizminde. Qaraqalpaq eposlarında qıyalıy nárseler (fantastikalıq) geypara basqa xalıqlardıń eposlarına qaraǵanda az gezlesedi, kóbinese shınlıq turmıs hádiyseleri súwretlenedi»[2.62] degen pikirine tolıq qosılıwımızǵa boladı.

Qaraqalpaq táriyxıy dástanlarınan biri «Dáwletiyarbek» dástanınıń kompoziciyalıq qurılısı qaharmanlıq, sotcial-turmıs máselelerine arnalǵan eposlardıń kompozicalıq qurılısı menen salıstırǵanda biraz uqsaslıqlar hám ayırmashılıqlar menen xarakterlenedi. Mısalı, batırlardıń atınıń júyrik, tulpar bolıp, at bayraqta jeńip shıǵıw epizodı derlik kópshilik dástanlarda ushırassa, batırlardıń qarındaslı bolıp tuwılıwı «Alpamıs», «Sharyar» dastanlarında, batırdıń qasında ózine uqsas márt, batır 40 jigittiń bolıwı «Qoblan» dástanında:

Eki birdey batırdıń,
Qırıq jigitpenen qosılıp,
Baratırsa batırlar,
Eki kózi alarıp...[3.501]

dep berilse, «Dáwletiyarbek» dástanında: «Alqıssa, Dáwletiyar qashına qırıq jigit alıp, atlanıp atırǵanda Maxmudjan-sárdar, Amin-xan Quwanısh-bahadır,Niyazaman qushaǵan yaqshı yigitlari bilan yolǵa tuship turǵanda, Maxmutjan-sárdarnıń anası kelip, yigitlarga qarap bir sóz dedi»,- dep kórsetilgen. Sonıń menen birge, «Alpamıs» dástanındaǵı Alpamıstıń Mástan kempirge aldanıp, uzaq jıllar dawamında zindanda bolıwı hám jas qız Arzayımnıń shıńqobızdan shertilgen namanı esitip Alpamıstıń kim ekenligin biliwi, oǵan kómek beriw epizodları «Dáwletiyarbek» dástanında da bar. Mısalı, Iran láshkerleri onı qolǵa alıp, Iranǵa alıp ketip, zindanǵa taslaydı. Aradan jıllar ótip zindan bashınıń qızı onıń shayırlıq sheberligin kórip, Ibrahim xan qızına ol haqqında xabar beredi. Patsha qızı bir topar qızlardı izine ertip, kóp inamlar alıp, zindannıń aldına kelip, Dáwletiyarǵa qarap bir sóz dedi:

Qız:
Kelibmiz sizni kórmege,
Keliń mehman tanıshalı,

Siziń halıńız bilmege,
Keldik búgin tanıshalı.
Dáwletiyarbek:
Kelseńiz bizdi kórmege,
Sizler bilen kórishmayman,
Ga yaqshı deń, gaha yaman,
Sizler menen tanıshmayman [1.40].

Dáwletiyarbektiń shayır, sózge sheshenligin kórgen qız bul haqqında patshaǵa aytadı hám patsha Dáwletiyardı zindannan aldırıp, óz eliniń ataqlı shayırı Asayı menen aytısqa túsiredi. Dáwletiyarbek óziniń talantı, ótkir zeyini menen bul aytısta jeńip shıǵıp, óz eline qaytadı.

Dástandaǵı waqıyalardıń bası hám ortalarınıń qanshama shiyelenisiwine qaramastan, aqırında bas qaharmannıń murat-maqsetine jetip tamamlanıwı barlıq janrlarǵa ortaq. Álbette, hár qanday janrdaǵı dástan óziniń úlken ózgesheliklerine iye. Soǵan qaramastan, olardı geypara ortaq bolǵan syujetlik motivlerdiń ushırasıwın bunday jaǵdaydıń xalıq erteklerinıń syujetinde de keliwi, jıraw, baqsılar tárepinen ásirler dawamında qollanıp kelgeninen derek beredi.

Ádebiyatlar;

1. Дәўлетярбек, Нөкис, 1995.
2. И. Т. Сағитов. Қарақалпақ қаҳарманлық эпосы, Нөкис, 1963.
3. Қарақалпақ фольклори. XIII том-Нөкис, 2010.
4. Қ. Мақсетов. «Қарақалпақ халқынын көркем ауызеки дөретпелери». -Нөкис, 1996.

PEDAGOGLARDÍŃ SHÓLKEMLESTIRIWSHILIK – BASQARÍWSHÍLÍQ KOMPETENTLIGI MAZMUNÍ

I.B. Japparbergenova - NMPI magistrantı

Kompetenciya - bul iskerlikte (xızmette) qáliplesetuǵın hám de oǵan bolǵan qádiriyatlı-mánili qatnaslardı integraciyalaytuǵın insannıńjeke qásiyeti, individtińhár túrli wazıypaların orınlawǵa bolǵan tayarlıǵı hám de potencial qabileti degenjuwmaqqa kelingen. Sonıńmenen bir qatarda kompetenciyanıń strukturasınquraytuǵın komponentlerin de belgilep ótken. Bular:

- biliw komponenti, yaǵnıy akademiyalıq taraw boyınsha bilimge iye bolıw, biliw hám túsiniw qabiletine iye bolıw;
- qádiriyatlar menen baylanıslı komponent, yaǵnıy kásip penen baylanıslı bolǵan wazıypalardı shaxstıń ózi ushın qádirli bolǵan predmet yamasa qásiyetlerden hám de motvaciyalardan kelip shıqqan halda sheshiwge háreket etiwi bolıp tabıladı;
- iskerlik (xızmet) penenbaylanıslıkomponentler, yaǵnıyshaxstárepinen Iyelengen bilimlerdiń belgili bir anıq situaciyalarda ámeliy hám operativ qollanaalıwı bolıp tabıladı.

Yaǵnıy XX ásirdiń 60-jıllarınan baslap bilimlendiriw sistemasına hám de pedagogikalıq processlerge kompetentli qatnasqa tiykar jaratılǵan bolıp, búgingi

kúnde Ózbekstan Respublikasındaǵı básekege shıdamlı kadrlarda tayarlaw menen baylanıslı bolǵan ideyalardıń negizinde de kompetentli qánigelerdi tayarlaw actual máselelerdiń birine aylanbaqta. Búgingi kúnde tek ǵana óziniń pánin bilip qoyatuǵın qánige emes, bálki hártárepleme rawajlanǵan, kásiplik potencialǵa iye, qabiletli qánigelerdi jetilistiriw tiykarǵı wazıypalardıń biri bolıp qalmaqta. Oqıw baǵdarlamalarında búgingi kúnge shekem tálim alıwshılardıń iyelewi tiyis bolǵan bilim, kónlikpe hám uqıplılıqlar kórsetilip kelingen bolsa, búgin oqıwshılar iyelewi tiyis bolǵan kompetenciyalar da anıq belgilep berilmekte. Sebebi qánigeniń kompetentligi tek ǵana óziniń qánigeligine baylanıslı bolǵan oqıw predmetin ózlestiriw menen qáliplespeydi. Bilimlendiriw tarawında tálimniń sapasın kóteriw actual máselelerdiń birine aylanǵan búgingi pedagoglardıń kásiplik-pedagogikalıq kompetentlikke iye bolıw shártlerinen jáne biri pedagoglardıń ózin-ózi rawajlandırıp barıwı bolıp tabıladı. Pedagog kadrlardıń óziniń oqıw predmetin jaqsı biliwi, óziniń biliw iskerligin jetilistirip barıwı, talabalarda erkin, tereń hám kritikalıq pikirlewdi rawajlandırıwı, shólkemlestiriwshilik qabiletlerge hám gumanistlik kóz -qaraslarǵa iye bolıw, sonday-aq óz kásibi hám wazıypalarına juwapkershilik penen qaraw menen bir qatarda pedagogikalıq processlerdi rawajlandırıwǵa qaratılǵan jeke baslamalardı kóteriw sıyaqlı funkciyalardı orınlawı olardıń:

- pedagogikalıq, yaǵnıy oqıw-tárbiyalıq jumıslardı alıp barıw,
- shólkemlestiriwshilik jumıslar,
- metodikalıq jumıslar,
- ilimiy jumıslar,

-innovacion baslamalar kóteriw sıyaqlı baǵdarlarda jumıs alıp barıwı menen belgilenedi.

İlimiy ádebiyatlarda shaxstıń ózin-ózi rawajlandırıwı – bul shaxstıń maqsetke baǵdarlanǵan xızmeti nátiyjesinde qabiletleri hám de jeke pazıyletleriniń bayıp barıwı bolıp, onıń tiykarın sociallıq tájiriybelerdi hám de mádeniyattıń jetiskenliklerin ózlestiriw hám ámeliyatqa enjaydırıwdan ibarat process ekenligi hám bul process tómendegi eki factor menen belgilenetuǵınlıǵı ulıwmalastırılǵan. Bular:

- individtiń oqıw, úyreniw iskerliginiń dárejesi,
- shaxstıń iyelegen sociallıq-mádeniy tájiriybelerin ámeliyatqa enjaydırıwı (Sovremennıyslovar` popedagogike. – M.: Akadem. Proekt, 2001. s. 247). Shaxstıń belgili bir tarawdaǵı óziniń jeke hám kásiplik rawajlanıwında terminaciyalap barıwı (anıqlap barıwı) kásiplik rawajlanıwdıń bas ideyası bolıp tabıladı.

Demek, pedagoglardıń da kásiplik rawajlanıwı onıń kásiplik hám individual rawajlanıwınıń birligi menen belgilenedi. İzertlewlerdiń nátiyjesinde pedagog kadrlardı kásiplik rawajlanıp barıwı:

- talabalıq dáwirinde iyelegen bilim, kónlikpe hám uqıplılıqlar,
- pedagogtıń ózin – ózi kásiplik baǵdarlapbarıwı, individual-dóretiwshiligi hám de nátiyjeli qurallardı paydalanǵan halda pedagogikalıq sheberlikke erisiw menen belgilenetuǵınlıǵı ilimiy teoriyalıq hám de ilimiy, ámeliy jaqtan dálillengen. Mısalı, pedagog ilimpaz A.K.Markova kásiplik rawajlanıwdı:
- kásiplik ózin-ózi ańlaw, ózin sol kásiptiń iyesi dep biliw;
- turaqlı túrde ózin-ózi tártipke keltirip, basqarıp barıwı;
- kásiplik qabiletlerin ózbetinshe rawajlandırıp barıw,

- óziniń kásiplik ósiw strategiyaların joybarlap barıwdan ibarat ekenligi haqqında pikirlerin bildirgen.

Respublikamızdıń kóplep pedagog, psixolog, sociolog alımları pedagog kadrlardıń kompetentlik dárejesi, oǵan qoyılatuǵın talaplar, onıń kásiplik sheberligi hám mádeniyatı mashqalaları ústinde tınımsız izleniwler alıp barıp, bul haqqında salmaqlı nátiyjelerge erisken. Olardıń temaǵa tiyisli izertlew jumısları proekt jumısımızdıń teoriyalıq-metodologiyalıq tıykarların shólkemlestiredi.Joqarıdaǵı ilimiy-teoriyalıq dereklerden sonday juwmaqqa keldik, pedagog kompetentligi onıń teoriyalıq-metodologiyalıq bilim hám ámeliy kónlikpeleri, bálki ol qanday strategiyanı qollawı, motivaciyası, sezimleri hám múnásibetleri, sonıń menen, pútkil bir sistemanı basqarıw mexanizmi talap etetuǵın quramalı máselelerdi sheshe alıw eplilikleri menen de baylanıslı. Demek, biziń pikirimizshe, kompetentlik – bul taraw iyesiniń kásiplik bilim, kónlikpe, tájiriybe, sonıń menen, jeke sıpat hám páziyletler integraciyası bolıp tabıladı.Alımlar tárepinen bilimlendiriw mákemelerinde oqıtıwshı hám oqıwshılardı motivaciyalawdıń bir neshe túr, usıl hám jolları usınıs etiledi:

- xoshametlew hám jazalaw;
- miynet arqalı motivaciyalaw;
- basshı menen bolǵan baylanıstı kúsheytiriw.

Pedagog kompetentligi bir qatar komponentlerdi óz ishine aladı hám onıń jetiskenligin kepilleytuǵın tıykarǵı faktorlar esaplanadı: joqarı ideyalıq-siyasiy dáreje, keń dúnyaqaras, quramalı bilim, qabilet, kreativ oylaw, shólkemlestiriwshilik, hadallıq, iniciativa,kommunikativlik, insanparwarlıq, jańalıqlardı tez qabıl qılıw, miynetke dóretiwshi jandasıw, kásiplik reflekciya, joqarı imidj, logikalıq pikirlew, pedagogikalıq deontologiya, aktyorlıq sheberligi hám basqalar.

Paydalanilǵan ádebiyatlar.

1. Ózbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. – T.Ózbekiston, 2014.
2. Sh.M.MirziyoyevTanqidiy taxlil, qat`iy tartib –intizom va shaxsiy javobgarlik- xar bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi. T.2016
3. Munavvarov A.K. Oila pedagogikasi. T.: “O’qituvchi”. 1994.
4. Mirqosimov M. Maktabni boshqarishning nazariy va pedagogik asoslari. T.: 1996 y.

PEDAGOGIKALIQ QARAMA-QARSILIQLAR MASHQALA SIPATINDA

G.B. Jańabaeva - NMPI magistrantı

Tárbiya protsesiniń dialektikası hám mánisi boyınsha onda ishki hám sırtqı qarama-qarsılıqlar bar. Bul qarama-qarsılıqlar balanıń jeke basın qáliplestiriwde sheshiwshi rol oynaydı.

Sırtqı qarsılıq ob`ektiv túrde burınnan bar minez-qulıq normaları menen dógerek átiraptaǵı adamlardıń minez-qulıqlarınıń sáykes kelmewinde kórinedi. Sonday-aq sırtqı talaplar menen oqıwshı minez-qulqı arasındaǵı qarsılıqlarda sırtqı qarsılıq túrine kiredi.

Ishki qarama-qarsılıqlar qatarına oqıwshınıń talapları menen imkaniyatları ortasındağı yamasa adamnıń jeke basın qáliplestiriwdiń tiykargı belgilerinen biri bolǵan talap penen onı qanaatlandırıw arasındağı qarsılıqlardı esaplawımız múmkin.

Tálim-tárbiya jumısları qarama-qarsılıqlarsız bolıwı múmkin emes.

Bul qarama-qarsiliqlardı sheshiw ushın tómendegi tárbiya principlerine súyenip jumıs alıp barıw kerek.

«Eger óz tárbiyalanıwshıńızda jaqsılıq dánesin ekpekshi bolsańız hám sońınan usı dánege tárbiya procesinde tayanbaqshı bolsańız, onda onıń jismi giltin qolǵa kiritesiz hám jaqsı nátiyjelerge erisesiz». Tárbiyashılarǵa usınday ápiwayı hám ıqsham keńeslerdi eski pedagogikalıq kórsetpelerde de ushıratıw múmkin.

Danıshpan pedagoglar hátte tárbiya kórmegen adamda da unamlı sıpatların izlestirip, usı arqalı sıpatlardı tárbiyalaw maqsetinde berilgen barlıq basqa sıpatlardı qáliplestiriwde turaqlı tabısqa erisiwi múmkin. Tárbiyada unamlıǵa tayanıw principi talapları ápiwayı: pedagoglar insandağı unamlı tárepin ayqınlastırıp hám oǵan tayanǵan halda ele jetkiliksiz qálilesken yaki unamsız jónelistegi sıparların rawajlandırıw, olardı kerekli dárejege hám garmoniyalıq úylesimlilikke shekem jetkeriw.

Bul princip filosofiyalıq tiykarı – insan taiyatınıń “qarama-qarsılıqlılıǵı” haqqında belgili filosofiyalıq reje. Unamlı sıpatlar (haywanlardı jaqsı kóriw, tábiyatqa ǵamxorlıq, tilekleslik, saqıylıq hám basqalar) insanda birge jasaydı hám unamsız sıpatlar menen (sózinde turmaw, ótirikshilik, erinsheklik hám basqa) talassız jasay beredi. Tutası menen “unamsız” da, júz procent unamlı da insalar bolıwı múmkin emes. Insanda unamlınıń basım, al uanmsızdın kem bolıwına erisiw – shaxs pazıyletlerin arttırıwǵa jónelgen tárbiya wazıypası.

Tárbiyashınıń iskerligi tabıslı bolıwı, tez hám tabıslı nátuyjelerge erisiw ushın principti ámelge asırıw qádelerin saqlaw kerek.

Konfrontaciya, tárbiyashı hám tárbiyalanıwshı gúresi, kúsh hám poziciyalardıń qarsı qoyılıwına tárbiya procesinde jol qoyıp bolmaydı. Tárbiyashınıń birge islesiwi, tózimi hám qızıǵıwı menen qatnasıwı ǵana tárbiyalanıwshı táǵdirinde unamlı nátiyjelerdi beredi.

Oqıwshılar minez-qulqındağı nuqsan hám kenshiliklerge dıqqattı kúshli qaratıwǵa jol qoyıp bolmaydı. Tárbiya ustasi kerisinshe háreket etedi – unamlılardı anıqlaydı hám qollap-quwatlaydı. Unamsız sıpatlar álbette talqılanadı hám dúzetiledi. Biraq eń baslısı – unamlı sıpatların qáliplestiriw, olardı aldın ala anıqlap alıw hám rawajlandırıw.

Tárbiyalanıwshılardıń unamlı sıpatlarına (biliw, estetikalıq, tábiyatqa, haywanlarǵa ǵamxorlıq hám basqalar) tayanıw pedagogikalıq jaqtan mudamı paydalı bolıp, bul arqalı miynet, ásdep-ikramlıq, estetikalıq tárbiyanıń kóp máselelerinin sheshimin tabıw múmkin boladı. Unamlıǵa tayanıw principi tárbiya procesindegi jetekshi buwındı tańlap alıw menen baylanıslı. Usı buwındı hár bir konkret jaǵday ushın tabıw – tárbiyashı wazıypası.

Unamlıǵa tayanıw jáne bir aspektke iye bolıp, ol unamlı tárbiya fonın jaratıwdı ańlatadı. Tárbiyalanıwshılardıń turmıs iskerligi de, tárbiya qatnaslarınıń stili de, hám hátteki oqıw-tárbiya ornınıń “ruwxı” (K.D.Ushinskiy pikinshe) usıǵan tiyisli boladı. Hár kim óz isi menen bánt bolǵan tınısh, iskerlik sharayatında hesh kim bir-birine kesent etpeydi, bunda miynetti hám dem alıstı utımlı shólkemlestiriw tetik, isenimli alǵa qarap ilgerilewdi támiyinleydi, bunda hátte diywallarda tárbiyalaydı, sebebi interer mayda-shúydesine shekem jobalı islengen, úylesimli túrde háreket etiwi hám

bir-biri menen ózara ǵamxorlıq qatnasta bolıw seziledi, iyigilikli háreketten bas tartıwı múmkin emes.

Tárbiyalanıwshılar, olardıń kemshiligi qayta-qayta eskertilgende, ózine, óz kúshine hám imkaniyatına degen isenimin joǵalta baslaydı. Tájiriybeli tárbiyashılar komplementlerge berilip ketpeydi, keleshek unamlı ilgerilewlerdi saqıylıq penen marapatlaydı. Olar jaqsı minez-qulıqtı joybarlastıradı, joqarı nátiyjelerge tabıslı erisiwine isenimin arttıradı, tárbiyalanıwshılarına isenim bildiredi, olardı tabıssızlıqta da marapatlaydı.

Unamlıǵa tayanıw principin, onıń menen sińisip ketken, tıǵız baylanıslı jáne bir princip – gumanizaciyalaw juwmaqlaydı.

Bul princip talap etedi: 1) tárbiyalanıwshı shaxsına gumanizmlik qatnas;

2) onıń huqıq hám erkinliklerin húrmetlew;

3) tárbiyalanıwshıǵa qolınan keletuǵın hám aqılǵa uǵras talaplardı usınıw;

4) tárbiyalanıwshı poziciyasın, hátte talaplardı orınlawdan bas tartqan jaǵdayda da húmter etiw;

5) insannıń ózi menen ózi bolıw huqıqın húrmetlew;

6) tárbiyalanıwshı sanasına onı tárbiyalawdıń konkret maqsetlerin sińirıw;

7) talap etiletuǵın sıpatlardımájbúrlewsiz qáliplestiriw;

8) shaxs ar-namıs hám qádir-qımbatın kemsitiwshi dene hám basqa jazalawlardan keshiw;

9) shaxstıń qanday da bir sebepler menen onıń isenimine (gumanitar, diniy hám basqa) qarsı keletuǵın sıpatlardıń qáliplesiwinen tolıq keshiw.

Insan huqıqları ulıwma Deklaraciyası birinshi stayasında ” “Barlıq insanlar óz qádir-qımbatı hám huqıqlarında erkin hám teń bolıp tuwıladı. Olar aqıl-oy hám húydan menen suwǵarılǵan hám bir-biri menen tuwısqanlıq múnásibette bolıwı kerek” delingen. Tárbiyashı óz tárbiyalanıwshılarında ǵárezsiz, oǵan qullar sıyaqlı baǵınǵan insanlardı kórmesten, kúsli húkimin órkermesten, tárbiyalanıwshılar tóbesinde turıp almastan, olardıń jarqın keleshegi ushın olar menen birgelikte gúresiwi kerek.

Paydalanǵan ádebiyatlar.

1. Подласый И.П. Педагогика.Новый курс: Учебник для студ. пед. вузов: В 2кн. –М.: Гуман.изд.центр ВЛАДОС, 1999. –КН.

2. Общая педагогика / Под.ред. В.А. Сластенина. – М.: ВЛАДОС, 2003.

3. Nauruzbaeva A.S.Nurjanova R., Naumova Z., EmbergenovaA. Tárbiya isleri metodikası T.,2018

TALABALÍQ DÁWIRDE OYLAW, BILIW PROCESSINIŃ PEDAGOGIKALÍQ HÁM PSIXOLOGIYALÍQ ÓZGESHELIKLERI

A.N.Jumamuratova,Ájiniyaz atındaǵı Nókis MPI,«Pedagogika» kafedrası oqıtıwshısı

Talabalıq jıllarında jaslar biologiyalıq tárepten bárkámallıq, social kóz-qarastan jetiklik, fizikalıq quwatlılıq basqıshına kóteriledi. Biraq, dáslepki óspirimlik 16 -17 jasta ayırım balalarǵa tán minez-qulıqtıń sırtqı ańlatpası belgili dáwirde óz tásirin ótkerip turadı. Joqarı tálimdegi dáslepki sınaq dáwirinde-aq talaba turmıs tek romantikadan ibarat emesligine, al izertlew, shıdamlılıq, zor beriw, intellektual miynet arqalı iygilikli niyetke jetiwi múmkinligine ıqrar boladı. Social sınaqtan keyin oqıwǵa,

turmısqa, insanlarǵa salıstırǵanda munásibeti saldamlı túrde ózgeredi, zat hám hádiyselerge, social jaǵdaylarǵa er jetken úlken adamlarday qatnas jasawǵa, haqıyqatlıqtı tuwrı, aqılǵa say (adekvat) sáwlelendiriwge, túsinip jetiwge háreket etedi.

Joqarı tálimdegi óz betinshe jumıslardıń barlıǵı: konspekt dúziw, referat, annotaciya, tezis, seminarǵa házirlik, kurs hám pitkeriw jumısların jazıw talabadan ǵárezsizlikti, dóretiwshilik jantasıwdı, (kreativlikti) mashqalalı jaǵdaydı, quramalı pedagogikalıq jaǵdaydı sheshiwdi talap etedi. Mámleket oqıw rejesinde kórsetilgen, dástúrde kózde tutılǵan materiallar hám ilimiy maǵlıwmatlardı ózlestiriw bilim-dárejeni keńeytiw menen qánaatlanbastan, al olardı túsiniw, ańlap jetiwdi talap etedi. Bul bolsa tikkeley oylawdıń funkciyası bolıp tabıladı. Yad bilimlerdi izbe-iz túrde tártipke keltiriw, eske túsiriw, olar ishinen eń zárúrli táreplerin ajıratıw, óz-ara salıstırıw, toparlarǵa kirgiziw, ulıwmalastırıw biliw processiniń intellektual jolı menen, yaǵnıy oylaw járdemi menen ámelge asırıladı.

Tálim processinde oylaw processlerinen ónimli paydalanıw ornına hár qanday quramalı bilimlerdi iyelew múmkinshiligi payda boladı. Talabalar oylaw formaları (túsinik, húkim, juwmaq shıǵarıw) dıń funkcional hám operacional tárepleri menen jaqınnan tanısadı, sonıń menen birge, olardan ǵárezsiz paydalanıw ushın barlıq intellektuallıq rezervlerin jumısqa salıwǵa háreket etedi. Húkim shıǵarıwdıń barlıq (jalǵız, jeke, ulıwma, qarama-qarsılıqlı, boljaw, biykar) kórinislerinen oqıw hám ǵárezsiz bilim alıw xızmetlerinde paydalanıw shárt-shárayatları tuwıladı. Juwmaq shıǵarıwdıń induktiv (jekeden ulıwmaǵa pikirdiń baǵdarlanǵanlıǵı) hám deduktiv (ulıwmadan jeke hallarǵa pikirdiń qaratılǵanlıǵı) jollarınan arnawlı bir tárizde biliw iskerliginde qóllawǵa umtıladı. Túsinikler (jalǵız, jeke, ulıwma, ayqın, abstrakt, toplanba) mánisin seze otırıp maǵlıwmatlardı iyelew, bilimlerdiń turaqlılıǵın támiyinleydi. Bul zatlardıń barlıǵı oylawdı rawajlandırıwına óz tásirin ótkeredi.

Joqarı tálim úzliksiz túrde dóretiwshilik oylawdı talap etetuǵın, mashqalalı ózgesheliktegi tapsırma hám máseleler sistemasınan ibarat esaplanadı. Hár bir lekciya, seminar shınıǵıw, óz betinshe tapsırmalar, hátte laboratoriya jumısları da mashqalalı jaǵday, jaǵdaydıń strukturalıq bólimlerinen dúzilgen boladı. Olardı sheshiw (orınlaw) dóretiwshilik izertlewdi payda etedi. Sebebi, mashqalalı jaǵdayǵa shekemgi dáwir, mashqalalı jaǵday, mashqalalı jaǵdaydan keyingi intellektual processler de talabadan dóretiwshilik izleniw, izertlew iskerligin talap etedi. Tapsırmanı ǵárezsiz orınlaw talabalardan oylaw processleri (analiz, sintez, salıstırıw, ayqınlaw, abstraktlastırıw, klassikaciyalaw, ulıwmalastırıw, sistemalastırıw) hám formalarınan (túsinik, húkim, juwmaq shıǵarıwdan) paydalanıwdı talap etedi.

Talabalardı oqıw iskerlik yamasa bilimlendiriwge tiyisli usıllar menen tanıstırıw oylaw rawajlanıwında bólek áhmiyetke iye boladı. Sonıń ishinde, túsiniklerge (jaǵdaylarǵa) túrli kóz qarastan qaraw usılın talabalarda quram taptırıw, sonday-aq onı jaǵdayǵa kóshiriwge úyretiw joqarı kórsetkishler beredi. Mına nárseni ayrıqsha aytıp ótiw kerek, ádette usıllardı kóshiriwdiń “bır jola”, az-azdan, “buzıp-dúzetip”, qayta qurıw, quramın tazadan dúziw, kórgizbeli materialdan, tekstli (logikalıq) materialǵa ótiw sıyaqlı kórinisleri bar bolıp tabıladı. Talabalarda oqıw iskerliginiń usılın quram taptırıw tómendegishe ámelge asırıladı.

Zat hám hádiyseler ózgesheligi yamasa nizamlıǵı kóbinese asırıp bahalanadı, geyde tómenletip bahalaw jaǵdayları da ushırasadı. Ayırım waqıtları bolsa, tuwrı

oqıwı haqıyqatında anıq bahalanıwı kózge taslanadı. Oylawdıń sın kóz qarastan hám baslamashılıq sapalarında ayırım kemshilikler ushıraydı. Talabalardıń umtılıwı menen óz-ózin bahalaw ortasındağı munásibet sáykeslikke, óz-ara uyqaslıqqa iye emes. Sol sebepli múmkinshilik (intellektual rezerv) menen qıyalıy ármanlar arasında qarama-qarsılıq payda boladı, nátiyjede awızbirshilik ornın qızǵanshaqlıq iyelep baslaydı. Bunday unamsız sezimli keshirmeniń, shaxs illetiniń aldın alıw hám ulıwma jónge salıw ushın arnawlı treningnen (tuwrı jolǵa jetekleytuǵın shınıǵıw - úlgilerden) paydalanıw unamlı nátiyjeler beredi.

Talaba – óspirimlik, dáslepki jaslıq dáwiri óziniń ónimliligi, refleksiv (ańǵarılıwı, sanalı rejelesire alıwı) ózgesheligi menen basqa jas dáwirindegi adamlardan ayrıqsha túrde ajıralıp turadı. Talabalıq jılları dóretiwshilik izertlewler, aqıl-ziyreklik rezervlerin iske sala biliw, intellektual qábiletti baǵdarlaw múmkinshiliklerine iye bolǵan shaxstıń jetiklik dáwiri esaplanadı. Qullası, bul jas dáwirde oylaw ónimli, tereń mazmunlı basqıshqa kóterilip, jaratıw, oylap tabıw, dóretiwshilik hám jańa ashılıwlar boladı. Bunday sapalardan aqılǵa say paydalanıw kerek.

Talabalar qánigelikke tán bolǵan oqıw predmetleri, pán tiykarların iyelew iskerliginde dóretiwshilik ónim beriw ushın tınımsız háreket etedi. Olardıń biliwge, bilim alıwǵa úndewshi meyilleri turaqlı, bekkem hám turaqlı qızıǵıwshılıqqa sheńber baradı, kórkem dóretiwshilik hám ilimiy-izertlew babında dáslepki iygilikli-niyetleri, ármanların ámelge asırıwǵa umtıladı. Atap aytqanda, filolog yamasa jurnalist talabalar kórkem dóretiwshilik penen, tábiyiy, anıq pánler salasındaǵılar bolsa baqlaw hám tájiriybe ótkeriw menen, tariyxshı-arxeolog talabalar social turmıs jılnamaların ashıw menen, bolajaq agrar tarawdıń xızmetkerleri awıl xojalıq mákemeleri menen, psixologlar kárxanalar hám mekteplerge ámeliy járdem kórsetiw menen shuǵıllana baslaydı. Talabalar ózleriniń intellektual miyneti jemisleri menen olimpiada, ilimiy-ámeliy ánjumanlarda, oylap shıǵarıwshılar hám racionalizatorlar jarıs-tańlawlarında tabıslı qatnasa aladı. Bulardıń barlıǵı oylaw járdemi menen ámelge asırıladı, materiallıq bolmıstı jáne de anıqlaw, ańlatıw, jaratıw xızmetlerinde belsene qatnasıw ushın umtılıw, mashqalalı jaǵday hám jaǵdaylardı sheshiw processleriniń jemisi retinde kórinedi.

Talabalar zat, hádiyseler, haqıyqatlıqtı tuwrı, aqılǵa say sáwlelendiriw, sociallıq turmıs talabı hám mútájliklerin ańǵarıw, sanalı túrde oylaw iskerligin shólkemlestiriw hám basqarıw múmkinshiligine iye esaplanadı. Olarda tálim processinde oylawdıń diskursiv hám refleksiv sapaların qáliplestiriw ilimiy, dóretiwshilik oylawdı payda etedi. Onıń ushın olardıń ǵárezsiz bilim alıw iskerligin durıs shólkemlestiriw hám basqarıwǵa úyretiw joqarı nátiyjeniń kepilligi bolıp tabıladı.

Talabalar oqıw iskerligi tabıslı bolıwınıń zárúrli shárti joqarı oqıw ornındağı tálim processiniń ayrıqsha qásiyetlerin úyreniw, diskomfort sezimin tártipke salıw, mikro ortalıqta júz beretuǵın qarama-qarsılıqlardıń aldın alıwdan ibarat esaplanadı. Ádette tómen kurslardağı talabalar oqıw iskerligin múmkin bolǵanınsha tolıqtırıw, oyda sáwlelendiriwge háreket etedi, biraq onı basqarıw boyınsha jeterli maǵlıwmatqa iye bolmaydı. Kóbinese olar oqıw iskerligin basqarıw degende, oqıw materialların ózlestiriliwin joybarlaw, baqlaw, bahalaw sıyaqlılardı túsinedi.

Tálimdegi qıyınshılıqlardı tártipke salıwdıń tiykarǵı sebepleri talabalar oqıw iskerliginiń tuwrı usılların bilmewi, intellektual miynette kúsh hám múmkinshiliklerdi bir tegis bolmawınan ibarat bolıp, bular intellektual zorıǵıwdıń tiykarı esaplanadı. Talabalarda payda bolǵan intellektual zorıǵıw túsinikli psixologiyalıq hádiyse emes, onıń túbirinde jeke oqıw iskerligin aqılǵa say basqarıw, oqıwınıń tómenligi jatadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Захарова Л.Н. Личностные особенности, стили поведения и типы, профессионально самоидентификации студентов педагогического вуза // Вопросы психологии, 1998. - № 2.-С.11-13

2. Кон, И. С. Психология юношеского возраста [Текст] / И. С. Кон. – М., 1994.

3. Матюшкин, А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении [Текст]/А.М.Матюшкин. - М.: Просвещение, 1972. – 280 с.

4. Якунин В.А. Психология учебной деятельности студентов. - М.-С.-Пет., 1994.

ҚАРАҚАЛПАҚСТАН ТАРИЙХЫН ОҚЫТЫЎДА «ИНТЕЛЛЕКТ КАРТА» СЫНАН ПАЙДАЛАНЫЎ

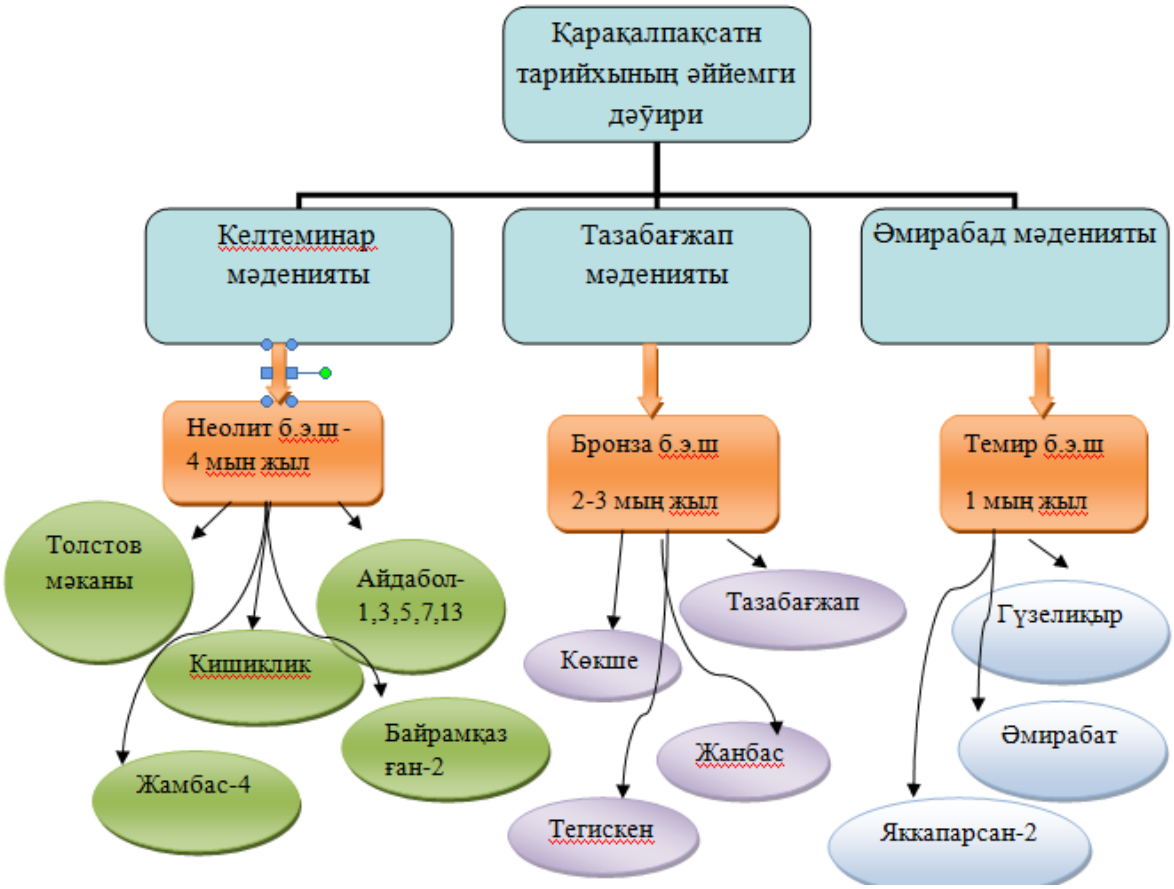
Г.С. Камбилова - Мойнақ районы
2-санлы мектеп оқытыўшысы

Бүгини күнде билимлендириў тараўында барлық дыққат итибар сапа ҳәм нәтийжеге қаратылған. Педагог кадрларымыз оқыўшыларға берип атырған билимлерди жеткериўде педагогикалық технологиялардан пайдаланыўдың сапа ҳәм нәтийжеге ерисиў жолларын билиўи керек. Бунда муғаллим оқыўшының берилген тапсырмаларды өз бетинше үйрениўи, есте сақлаўы, түсиниўи, үйрене алыў усылларын үйретип жол жоба көрсетиўи лазым. Оқыў барысы оқыўшылардан көп илим - билимлерди үйрениўди талап етеди, ал бизиң мийимиз жүдә көп мағлыўматларды сиңириў барысында дөретиўшилик пенен ойлаўға, есапларды шешиўе, анализлеўге, есте сақлаўға мәжбүр. Не ушын оқыў барысында қаншама барлық имканиятлары иске салып жазып, үйренгенде нәтийже төмен болады? Табысларға жетиў ушын оқып үйрениў барысында қалай ойлаў керек? Инсан өзиндеги ақылый ойлаў қәбилийтетин қалай раўажландырыў керек? Оны қалай орынлы пайдаланыў керек? Деген сораўларға жуўап излеймиз. Бул сораўларға жуўап излеў барысында оқып үйрениўде конспект жазып барыў оны еки реңнен пайдаланыў ҳәм қосымша графикалық сызылмаларды пайдаланыў үйрениўди еки есеге арттырды ҳәм оқыў барысында бир гелкиликтен, зеригиўшиликтен қутқарды.

Бунда «**Интелект-карта»** дүзиў усылы арқалы үйренилип атырған жаңа мағлыўматты түсиниўде ямаса реферат, курс жумысы яки таза теманы үйрениўде реже дүзиўге жәрдем береди. Сиз интеллект ойлаў картаңызда пайда болған пикирлерди көрсетиў ушын, сызықлар, реңлер, көрсеткиш белгилер ҳәттеки басқада өзиңиз қәлеген барлық белгилерди қолланыўға болады. Бунда ҳәр ким өз бетинше жеке белгилер қолланыўы мүмкин. Сиз көз алдыңызға

пикирлериңизди келтириўиңиз ҳәм оқыған мағлыўматларды түсирип барыўыңыз керек. Карта тийкарғы идеяға тутасқан басқа пикирлер сызығы менен тутасады ҳәм бул сызықларға тийисли болған пириклер белгиленип ямаса жазылып толтырып барыў менен толық көриниске ийе болады. Буларды орынлаў арқалы мағлыўматлар көз алдымызға карта сыпатында келеди ҳәм есте сақлап қалыўға көмек береди. Картаны сызыўдан алдын дәслепки сызылма сүлдери түсириледи, жетерли ўақыттан кейин бул сызылмаларды толықтырып барыўыңыз мүмкин. Дәслепки басқышта картаға тийкарғы мағлыўматларды түсирген мақул.

Булардың барлығы тегис емес ийрек сызылмаларды қолланыў арқалы әмелге асырылады. Қәлеўшилер сүўретлерди өзлери салыўы ямаса фото сүўретлерди (журналлардан қыйып алынған сүўретлерди) клей менен жабыстырыўы мүмкин. Кейин ала картадағы мағлыўматларды корректировка етиўи ямаса дүзетиўлер киргизиў мүмкин. Темаға тийисли тийкарғы сөзлерди бас ҳәриплер менен айырықша етип көрсетип жазыў керек (бул ядта қалыўға жәрдем береди) ал түсиндириўши сөзлерди болса майда әриплер менен жазып барыў керек. Демек интеллект-картасын ислегенде тийкарғы бас идея ортаға қойылады ҳәм басқа пикирлерди жазыў ушын орын қалдырып жумысты даўам еттириў керек. Тийкарғы оқ сызықлардан тарқалған пикирлерди жазыў ушын орынды көбирек қалдырыў керек. Себеби ўақыттың өтиўи менен мағлыўматларды толықтырып барыўыңыз мүмкин. Инсан илим-билимди, бир өмирге оқып- үйренеди, демек мағлыўматларды бир өмирге есте сақлаўымыз керек. Бул әлибетте жүдә қыйын, соған қарамастан бундада сизге мағлыўматларды узақ есте сақлаў ушын интеллект-карта жәрдем береди.

Пайдаланған әдебиятлар:

1. Р.Ишмухаммедов, А.Абдуқодиров, А.Пардаев «Таълимда инновацион технологиялар» Т., 2002

2. Д.Селби «Глобалное образование» ЮНИСЕФ. Тошкент. 2017

3.А.Қощанов, Т.Узақбергенова, О.Доспанов “Қаралақлпақстан тарийхы” 6-класс (сабақлық) 2016

BILIMLENDIRIW TARAWINDA BASSHI KADRLARDA LIDERLIK QÁSIYETLERDI QÁLIPLESTIRIW

N.S Keunimjaev - NMPI magistrantı

Búgingi operativ processda “Jaslar mámleketi” esaplanǵan Ózbekstanda jaslarǵa qaratılıp atırǵan itibar, jigit-qızlardıń oylaw tárizin jánede jetilistiriw, bilim dárejesin jánede bayitiw boyınsha alıp barılıp atırǵan basqıshpa-basqısh hám sistemalı jumıslar óz nátiyjesin kórsetip atır. Quwanıshlı tárepi sonda, jaslardıń social belsendiligi, huqıqıy sawatqanlıǵı, intellektuallıq ruwxıy potencialı hám dúnya kólemindegi ornı hám de ruwxıy álemi rawajlanıp atır. Bunnan jigirma jıl aldıńǵı qatarlaslarınan búgingi jaslar óz oylaw tárizi, dúnyaǵa kózqarası, ruwxıy mútajlikleri, bilim dárejesi, dúnyada hám elimizde júz berip atırǵan waqıya-qubılıslardı tereń analiz qılıw názerinende túpten parıq etedi. Biz jasap atırǵan XXI ásir – intellectual baylıq húkimranlıq etetuǵın ásir. Kimde-kim bul haqıyqattı aldınnan ańlap almasa, intellektuallıq bilim, intellektuallıq baylıqqa umtılıw hárqaysı millet hám mámleket ushın kúndelik turmıs mazmunına aylanbasa, bunday mámleket jáhán rawajlanıwı jolınan shette qalıp ketiwi anıq. Mámleketimizde tarawlarǵa basshi kadrlar rezervin qáliplestiriw, olardıń jámiyet basqarıwındaǵı belsendiligin asırıw maqsetinde Qatar ilajlar jobası islep shıǵılǵan.

Buǵan baylanıslı Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń “Perspektivalı basqarıw kadrların tańlaw tiykarında tańlap alıwdıń zamanagóy sistemasın jaratıw ilajları tuwrısında”ǵi qararı bul wazıypalardı basqıshpa-basqısh sheshiwde programmalı ámel bolıp kelmekte.

Usınıń menen birge, búgingi kúnde mámleketimizde mámleket hákimiyatın jánede demokratiyalastırıwdıń huqıqıy tiykarların jetilistiriw, nızam ústinligin támiyinlew, puqaralar hám isbilermenlik sub'yektlari huqıqları hám nızamlı máplerin qorǵawdıń tásirli mexanizmlerin engiziw boyınsha ámelge asırılıp atırǵan keń kólemli reformalar joqarı maman basqarıw kadrların tańlap alıw hám tayarlaw, olardıń rezervin qáliplestiriw sistemasın, atap aytqanda, buǵan baylanıslı zamanagóy jantasıwdı islep shıǵıw arqalı jetilistiriwdi talap etpekte [1].

Eńzárúrli waziypamiz – mámleketimizde tınıshlıq hám paraqatshılıqtı bekkemlew adamlardıturmıstan razı etiwden ibarat. Bul boyınsha mámleketimiz basshisi Shavkat Mirziyoyevtińtómendegi pikiri orınlıbolıp tabıladı: “El –jurtımız, áweli biz - basshılardıń iskerliginen razı bolıwı kerek. Onıń ushın hárbir basshıóz arbasın ózi tartıwı, óz salasında islerdińjaǵdayıushın ózi jeke juwap beriwi kerek. Sonnan keyin jámiyetimizde ózgeris boladi rawajlanıw boladi”[2].

Basshılıq tayınlanıwshı lawazım bolıp tabıladı, liderlik bolsa pikirlesler tárepinen kóterilgen shaxs poziciyasi. Eger basshi hám lider ortasındaǵı pariqqa itibar beretuǵın bolsaq, kóplegen táreplerdi sanap ótiwimiz múmkin. Mısalı, basshixizmetkerlerge iye bolsa, liderdiń pikirlesleri ámeldegi táreplesleri , basshi tayınlansa, lider jámáát aǵzaları arasından ajralıp shıǵadı, basshi óz hákimiyatqa tiykarlansa, lider bolsa abırayina, bilimine súyenedi. Basshi óz minnetlemesi boyınsha shólkem mápin birinshi orınǵa qóyadı hám sol ózgeshelik oǵan rásmiy tús berip, jámáát aldında liderge salıstırǵanda onı bir qansha "azzi" jaǵdayǵa qóyadı.Búgingi kúnde nátiyjeli basshılıqqa tiyisli tómendegi páziyletler ajıratıp kórsetiledi:

- Strategiyalıq joybarlawǵa beyimliliktiń kúshliligi;
- jumısshılardı, miynet resursların bólistiriw boyınsha maqul túsetuǵın hám waqtında qarar qabıllaw ;
- iskerlik sheńberin keńeytiw yamasa joqarı tártipte miynet qılıw ornına óz juwapkerligin asırıwǵa umtılıw ;
- qáwipli sharayatta dóretiwshilik hám ratsional qarar qabıl ete alıw ;
- óz kúshine sheksiz isenim;
- óz huqıqların ańǵarıw hám juwapkershilikti seze biliw ;
- baylanıs ilmiy tájriybelerin tolıq jetilistiriwge umtılıw ;
- quramalı hám krizisli jaǵdaydaǵı processlerdi analiz etiw hám intuitive tárzde boljaw ete alıw ;
- miynetke joqarı qádiriyat retinde qaraw hám oǵan pútkil kúsh-ǵayrattı jóneltiriw;
- ayıplını izlew emes, bálki mashqalanı sheshiwge umtılıw, táwekelden qorıqpaytuǵın hám ǵárezsiz pikirdegi xizmetkerler menen islew qálewi;

ámelge asırılıp atırǵan ideya hám nátiyjelerdi óndiriske engiziwge tap jeke múlkindey qaraw.

Jańalanip atırǵan Ózbekstan sharayatında basqarıwda jańa basshı kadrlarǵa mútájlik hám talap mazmunan jańasha princplardı qoyıp atır. Aldıńǵı ilimiy izertlewler hám innovaciyalar, joqari texnologiyalardiń jańa jetiskenliklerinde qatnasıw, kásiplik bilim, kónlikpe hám ilimiy tájiriybelerdi zaman talabına sáykes tárizde jańalaw jańa kásip, tálim hám ámeliyatqa jóneltirilgen programmalardi ózlestiriw, tálim mekemeleriniń joqari intelektuallıq – dóretiwshilik potencialǵa iye bolǵan pedagog hám ilimiy kadrlarin rawajlanǵan mámleketlerdiń jetekshi tálim hám ilimiy mekemelerinde mamanlıǵın asırıw hám basqada reformalardıń ámelge asırılıwı bul temaniń actual ekenligin kórsetedi. Prezidentimiz aytip ótkenindey "…Mine sonday múmkinshiliklerden nátiyjeli paydalanip, zaman talabın sezine almastan, eskishe islewge endi heshbirimizdiń haqqımız joq. Xalqımız búgin úlken arzıw-úmitler menen jasap atır. Bul arzıw-úmitlerdi kim ámelge asıradı? Áwele, mine usı zalda otırǵanbasshılar, kishi hámeldarlar hám qánigeler, nawqıran jaslarımız. Bunıń ushın bizde kúsh hám múmkinshilik, bilim hám potencial, qatań shıdamlılıq, umtılıw hám ǵayratlılıqta jetkilikli"[3].

Juwmaq ornında sonı aytıwımız múmkin, Ózbekstannıń keleshegi jaslar qolinda eken, basshılıqqa tayarlanıp atırǵan kadrlarda joqarı mádeniyat, intizam, adalat, adamgershilik, juwapkershilik, belsendilik hám watanǵa sadıqlıq ruwhında tárbiyalaw

hám de olardı jámiyette social belsendiligin asırıw boyınsha basqarıw procesine qosıw zárúrli táreplerge iye esaplanadı.

Paydalanilǵan ádebiyatlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Istiqbolli boshqoruv kadrlarini tanlov asosida tanlab olishning zamonaviy tizimini yaratish chora-tadbirlari tog'risida"gi Qarori. www.lex.uz

2.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruzasi. www.lex.uz

3. MirziyoyevSh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – harbir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerek. T.:O'zbekiston, 2017.

4. Usmanova A.A. " BasqariwPsixologiyasi "

5. Pardaev O.M. " Menejment " Tashkent 2021-jil

КОМПЮТЕР ОЙЫНЛАРЫ ҲӘМ ОНЫҢ БАЛА ТӘРБИЯСЫНА ТӘСИРИ

А. Қурмангалиева - НМПИ талабасы

Адамзат турмыс тәризиниң раўажланыўы жаңадан-жаңа ойлап табыўлардың жаратылыўына себеп болмақта. Бирақ турмыс тәжирийбелерине сүйенетуғын болсақ, көбинесе жаңа ашылыўлар белгили бир машқаланы шешиў процессинде жүзеге келеди. Биз компютердиң жаратылыўын XX әсирдиң уллы ашылыўларынан бири десек қәтелеспеймиз. Дәўир талабына сай бүгинге келип компютер технологиясы жүдә раўажланып бармақта. Бул өз гезегинде балалардың тәрбиясына, билим алыўға болған қызығыўшылығына, ҳәттеки мийнет пенен шуғылланыўынада өзиниң кери тәсирин тийгизбекте. Бүгинги күнде педагог-психологлардың мағлыўматлар ағымы үзликсиз коммуникациялық тармақлардан узаатылып атырған бир дәўирде қәўипсизликти тәмийинлеў, қорқыўлар, унамсыз ақыбетлердиң алдын алыўды жуўапкерли ўазыйпамыз деп билемиз.

[Шамшетова, Сулетбаева, Ержанова:7] Компютер ойынларының базылары өспиримлер интеллектиниң раўажланыўына, қыйын шәраятларда еркин пикир қабылқылыў көнликпелериниң формаланыўы, логикалық пикирлеўдиң асыўы, психиканың раўажланыўына жәрдем берди. Бирақ ҳәзирги күнде медицина хызметкерлери, психологлар, педагоглар, социологлар тәрепинен жәмийетти компютерлестириўдиң жақсы тәреплери менен бирге өспиримлерди интернет, телефон, әсиресе компютер ойынларына төбе болып қалыў ҳалатлары көплеп ушырап атырғанлығы ҳаққында тартысыўлар ҳәўиж алып баратыр. Компютер ойынларына қарамлылық, әсиресе, өспиримлерде көбирек гүзетилип, ўақыт өткен сайын минез- қулық формасына өтип барады. Қарамлылық қулықтың мақсети әпиўайы өмир, зеригиў, жалғызлық, мектеп ҳәм шаңарақтағы машқалалар, өмир қыйыншылықларынан қашыў болып есапланады. Компютер ойынларына қарам болып қалған өспиримлер өз машқалаларынан қашыў,

оларды умытыў мақсетинде тийкарғы ўақтын компютер ойынларына итибар қаратады. Бәрше қарамлылық қураллары сыяқлы, компютер ойынлары да, дәслеп унамлы сезимлерди пайда қылады (жеңимпазлық сезими, қушанышлылық, жақсы кейпият, руўхый ҳәм физикалық жеңиллилик) ҳәм унамсыз сезимлерди де (қорқыў, қапалық, айыпдарлық сезими, өзин жалғыз сезиў, ҳәлсизлик, қәўетерлик) жеңип атырғандай сезим оятады. Өспиримлер компютер ойынларына қарам болып қалыў процессинде ойын қаҳраманы ҳәм ондағы виртуал дүнья, өспиримниң реал өмириндеги қандырылмаған мүтәжлигин қандырыўға имкан берип атырғандай түйиледи. Ойынды ойнаў процессинде бала физикалық жақтан да, руўхый жақтан да виртуал әлемге кирип кетеди. Ойын қаҳарманы қылып атырған ис-ҳәрекетлерди тап өзи қылып атырғандай, ол айтып атырған гәплерди тап өзи айтып атырғандай болады. Баланы оқыўыда, дослары, шаңарақ ағзалары, ўазыйпалары ҳәм басқа нәрселер қызықтырмай кояды.

Өспиримди компютер ойынларының төмендеги тәреплери өзине тартады:

- жаңа қурал ҳәм көнликпелерди қоллаў арқалы ойында қойылған тапсырмаларды шешиў;
- душпан үстинен жеңиске ерисиў, махсетке жетисиў, жарыслар
- ақылый тапсырмаларды шешиў ҳәм жеңиске ерисиў
- ойында қандайда бир жаңалық жаратыў имканияты (мәселен: алдын болмаған предмет яки қуралларды)
- ойынның дүзилиси, графикасы, реңлери, сыпаты, туйғылары да өспиримди өзине тардады.

Изертлеўлер нәтийжесине көре, өспиримлер «урыс элементлери бар болған ойынларды жақсы көреди. Оннан соң пикирлеўге тийисли ойынлар, футбол ойыны, ойын-саяхатлар турады. Компютер ойынына қарамлылық минез-хулықта ҳәм организмде төмендеги жаман өзгерислерди келтирип шығарыўы мүмкин:

- ҳәдден тысқары тез шаршаў,
- дыққат ҳәм еслеў қәбилетиниң төменлеўи,
- оқыўда өзлестириўдиң жаманласыўы,
- жақын адамлары менен сәўбетлесиўден қашыў, қабағын уйып жүриў, бақырысты көтере алмаслық,
- алдаўшылық ҳәм алдаўға бийимлиликтиң артыўы,
- урысқақлық, агрессивис-ҳәрекеттиң артыўы,
- қолҳәм нерв тоқымасының зәрерлениўи,
- ҳәмме ўақыт пул сораў,
- көз жасларының қурғаўы ҳәм көзи қызарыў,
- бас аўырыў,
- арқадағы аўырыў,
- туўры аўқатланбаслық, аўқатланыў процессиниң бузылыўы,
- жеке гигиенаға әмел қылмаў,
- уйқының бузылыўы, уйқылаў тәртибиниң бузылыўы,
- минез-хулқының өзгериўи,
- фобиялардың пайда болыўы, апатия, депрессия, невроз ҳ.т.б.

Педагог ҳәм ата-аналар бундай жағдайларда бала тәрбиясына ҳам оның менен қарым-қатнаста жүдә абайлы болыўы керек, балаға өз гүмәнын сездирмей, оның минезиндеги өзгерислерди түсиндириўге ҳәрекет етиўи лазым.

Пайдаланылған әдебиятлар:

1.Қ.Қосназаров, А.Пазылов, А.Тилегенов «Педагогика» «Билим» Нөкис 2009

2.А.Шамшетова, Э.Сулетбаева, М.Ержанова «Билимлендириў мекемелеринде суицидтиң психопрофилактикалық илажларын шөлкемлестириў » Нөкис-2015.

KÓRKEM ÁDEBIYATLAR HÁM OLARDAN TARIYX SABAQLARINDA PAYDALANIW USILLARI

J.A. Mambetnazarova– Nókis qalalıq 9-sanlı ulıwma bilim beriw mektep oqıtıwshısı

Watanǵa muhabbat, xalıq párawanlıǵı hám kámil insan máselesi jazıwshı hám shayırlar dóretiwshiligindegi bas ideya bolıp tabıladı. Tariyx sabaqlarında tariyxıy dereklerdiń bir túri esaplanǵan kórkem ádebiyattan paydalanıw arqalı oqıwshılar ótmish haqqında janlı túsinikke iye boladı. Kórkem ádebiyattıń jaslardı kámil insan etip tárbiyalawdaǵı áhmiyeti úlken. Tariyxıy-kórkem ádebiyatlar tariyxıy proceslerdi ózlestiriwde áhmiyetli faktor esaplanadı.

Tariyxıy-kórkem ádebiyatlardan paydalanıwda oqıwshılardıń jas psixologik ózgesheliklerin inabatqa alıw zárúr. Kórkem ádebiyat obrazlarınan paydalanıw oqıtıwshı bayanatınıń tárbiyalıq áhmiyetin asırıw menen birge onıń este qalıwın, sabaqtıń qızıǵarlı bolıwın támiyinleydi, hámde úyrenilip atırǵan tariyxıy dáwir haqqında tolıq túsinik hám tariyxıy kóz qarasın payda etiwge xızmet qıladı. Belgili bir dáwirdiń jámiyetlik hádiyselerin real sáwlelendiriwshi haqıyqıy kórkem obraz, tipik obrazlar sol jámiyetlik hádiyseniń mazmun-mánisin ashıp beredi.

Tariyxtı oqıtıwda paydalanılatuǵın kórkem ádebiyatlardı: 1- úyrenilip atırǵan dáwirdiń ádebiy estelikleri hám 2-tariyxıy belletristik shıǵarmalarınan ibarat eki toparǵa bóliw múmkin.

Ádebiy esteliklerge tariyxıy hádiyse hám waqıyalardı óz zamanlasları jazıp qaldırǵan shıǵarmalar kiredi. Bul toparǵa kirgen shıǵarmalar tariyx páni ushın ótmishtiń ózine tán deregi bolıp xızmet qıladı. Kórkem ádebiyat estelikleri jazıp alınǵan awızeki dóretiwshilik shıǵarmaların: ápsanalar, dástanlar, qosıqlar, masallar hám basqalardı óz ishine aladı. Bunday shıǵarmalardıń kópshiliginde waqıyalar qayta-qayta islengen, xalıq fantaziyası menen bayıtılǵan hám bezetilgen boladı. Waqıyanı obektiv kóriniste sáwlelendirgen shıǵarmalar, estelikler bizge shekem jetip kelmegen jaǵdayda uzak ótmishti, máselen áyyemgi Greciya tariyxın jarıtıp beriwde áne usınday shıǵarmalardan da sınnan ótkerip paydalanıladı. Gomer dáwirindegi jámiyet tariyxı Gomer dástanlarınan hám grek ápsanalarınan alınǵan epizodlardı analiz qılıw tiykarında táriyplep beriledi. Kórkem esteliklerdiń tiykarǵı áhmiyeti sonnan ibarat, olar óz zamanındaǵı jámiyettiń ideyasın sáwlelendiredi hám bunı oqıwshılardıń túsinip alıwlarına, tariyxıy hádiyseler hám árbaplardıń jarqın kórkem obrazların ayqın kóz aldılarına keltiriwlerine járdem beredi. Sonıń menen birge oqıwshılar kórkem

ádebiyattıń jámiyet turmısındaǵı roli menen de anıq mısallarda tanısadı. Ondaǵı ájayıp pazıyletler oqıwshılarǵa unamlı tárbiyalıq tásir kórsetedi.

Áyyemgi dúńya hám orta ásirlerde jaratılǵan ápsanalardan, qaharmanlıq dástanları hám basqa ádebiy shıǵarmalardan tariyx sabaqlarında paydalanılǵanda, oqıwshılardı bul shıǵarmalarǵa sın kóz benen qarawǵa úyretip barıw kerek. Sonday-aq, olarǵa bul shıǵarmalar ótmishten qalǵan kórkem estelikler ekenligin, olardan sol dáwirlerde bolıp ótken waqıyalarǵa tiyisli bazıbir maǵlıwmatlardan paydalanıw hám qay tárizde paydalanıw mumkinligin, bul shıǵarmalardıń qaysı jeri oylap shıǵarılǵan hám kaysı jerlerinde real waqıyalar sáwlelendirilgenligin túsindiriw lazım.

Belletristik shıǵarmalarǵa - tariyxıy romanlar, tariyxıy temalarda jazılǵan shıǵarmalar, úyreniletuǵın dáwir haqqındaǵı kórkem shıǵarma hám gúrrińler kiredi. Bul shıǵarmalar tariyxıy derekler, memuarlar hám húJjetler, ilmiy tekseriw jumısları hám monografiyalardı úyreniw tiykarında jazılǵan bolıp, olarda ótmish waqıyaları kórkem kórinisler hám kórkem obrazlar arqalı sáwlelendiriledi. Belletristika tariyx páni ushın húJjetli derek bola almasada, oqıwshılarǵa ótmishti anıq túsindiriwde zárúr qural bolıp xızmet qıladı. Tariyxıy romanlardı oqıw nátiyjesinde oqıwshılarda tariyxqa qızıǵıwshılıq oyanadı.

Úyrenilip atırǵan dáwirge tiyisli ádebiy estelikler tariyx sabaqlarında kóbinese sabaq materialın juwmaqlastırıw hám ulıwmalastırıw ushın ushın tiykar bolıp xızmet qıladı. Belletristika bayan etilip atırǵan oqıw materialın anıqlastırıwǵa hám bayanattı qızıǵarlı qılıwǵa járdem beredi.

Oqıtıwshı kórkem ádebiyattı tańlawda materialdıń tálim-tárbiyalıq jaqtan bahası, sonday-aq tariyxıy hádiyselerdiń qanshelli haqıyqıy real hám ilimiy etip jarıtılǵanlıǵın itibarǵa alıw talap etiledi.

Oqıtıwshı ózbayanatında kórkem ádebiyatlardan paydalanıw menen birge oqıwshılardıń klasta hám klastan tıs kórkem shıǵarmalardı oqıwları ústinen turaqlı qadaǵalaw alıp baradı.

Kórkem ádebiyattıń bahası oqıwshı waqıyanı avtordıń qábilieti dárejesinde túsiniwge, onı kózi menen kóriwge, onıń shaxsı arqalı, ruwxıy dúńyası arqalı kóz aldına keltiriwge, ol ilgeri súrgen óz ámeliy iskerliginde ańlı ráwishte ámel qılıwǵa erisiwi menen belgilenedi.

Kórkem shıǵarmanı durıs tańlay biliw de shıǵarma ideyasın tálim-tárbiyalıq tárepten tereń ózlestiriwdiń zárúrli faktorlarınan biri bolıp, onı tańlawda belgili bir ólshemlerge tiykarlanadı, yaǵnıy kórkem shıǵarmanıń joqarı ideyalıq-kórkem bahası, avtor dóretiwshiliginde shıǵarmanıń xarakterli ornı (tiykarınan joqarı klaslarda): shıǵarmanıń jaratılǵan hám úyrenilip atırǵan dáwir ushın áhmiyeti (bul da tiykarınan joqarı klaslarda esapǵa alınadı); kórkem shıǵarmanıń bilimlendiriw, tárbiyalıq, rawajlandırıwshı qásiyetleri; kórkem shıǵarmanıń oqıwshı jasına maslıǵı, múnásipligi; oqıwshıda qızıǵıwshılıq oyatıwı; oqıwshınıń mánáwiy qızıǵıwshılıǵı, talabı, zárúriyatlarına juwap bere alıw dárejesinen ibarat.

Oqıtıwshı kórkem ádebiyattı tańlawda materialdıń tálim-tárbiyalıq tárepten bahası tariyxıy hádiyselerdiń qanshelli haqıyqıy real hám ilimiy etip jarıtılǵanlıǵın itibarǵa aladı.

Oqıtıwshı tariyx sabaqlarında paydalanıw ushın kórkem ádebiyatdan:

a) bilimlendiriw dizimi dástúrinde kózde tutılǵan tariyxıy waqıyalardıń kórinisine;

b) tariyxıy iskerler rolin kórsetiwine;

v) zárúr tariyxıy waqıyalar bolıp ótken orınlardı hám ol jerlerdiń anıq shárayatın súwretlewge hám usı sıyaqlılarǵa baǵıshlanǵan shıǵarmalardı.

Usı tárepten kórkem ádebiyattıń jaslardı kámil insan qılıp tárbiyalawdaǵı áhmiyeti úlken bolıp, ol tek ǵana bilim berip qoymastan bálkim tárbiyalaydı da.

Kórkem ádebiyattıń bahası oqıwshı waqıyanı avtordıń qábilieti dárejesinde túsiniwge, onı kózi menen kóriwge, onıń shaxsı arqalı, ruwxıy dúńyası arqalı kóz aldına keltiriwge, ol ilgeri súrgen óz ámeliy iskerliginde ańlı ráwishte ámel qılıwǵa erisiwi menen belgilenedi. Oqıwshı shıǵarmada súwretlengen tımsallar galereyası hám kórkemlew qurallarınıń tek ǵana gúzetiwshisine aylanbawı, bálkim avtor ilgeri súrgen tálim-tárbiyalıń ideyanı qanday nátijege eriskkenligi táreptende bahalawǵa úyrengen jaǵdayda ǵana onıń mazmun-mánisin tolıq, tereń ańlap jetiwi anıq.

Kórkem shıǵarmanı tuwrı tańlay biliw de shıǵarma ideyasın tálim-tárbiyalıq tárepten tereń ózlestiriwdiń zárúrli faktorlarınan biri bolıp, onı tańlawda belgili bir ólshemlerge tiykarlanadı, yaǵnıy kórkem shıǵarmanıń joqarı ideyalıq-kórkem bahası, avtor dóretiwshiliginde shıǵarmanıń xarakterli ornı (tiykarınan joqarı klaslarda): shıǵarmanıń jaratılǵan hám úyrenilip atırǵan dáwir ushın áhmiyeti (bul da tiykarınan joqarı klaslarda esapǵa alınadı); kórkem shıǵarmanıń bilimlendiriw, tárbiyalıq, rawajlandırıwshı qásiyetleri; kórkem shıǵarmanıń oqıwshı jasına maslıǵı, múnásipligi; oqıwshıda qızıǵıwshılıq oyatıwı; oqıwshınıń mánáwiy qızıǵıwshılıǵı, talabı, zárúriyatlarına juwap bere alıw dárejesi inabatqa alınadı.

Watanımız tariyxındaǵı tariyxıy waqıyalar boyınsha oqıwshıǵa kórkem ádebiyatdan paydalanıw tómendegilerdi beredi:

- ótmishtiń mádeniy miyrası, bul miyrastıń hár túrliligi, ózbek xalǵınıń tákirarlanbas qábilet iyeleri bolǵan babaları haqqında anıq hám qızıqlı maǵlıwmatlardı;

- oqıwshınıń ózligin ańlaw ushın bay mánáwiy bilim;

- ózbek milleti, shıǵıs xalıqları tariyxı, dini, mádeniyatı, úrp-ádetleri, dástúrleri haqqında kórkemlew quralları tiykarında ilimiy, haqıyqat, tariyxıy maǵlıwmatlardı iyelewge erisedi.

- ózbek xalqınıń ruwxıy halatı, ádep-ikramlıq ólshemlerinen qaharmanlıq, mártlik, miynecúygishlik, insánpárwarlıq, miymandoslıq, iyman-isenim, muxabatta sadıqlıq sıyaqlı qádiriyatlar haqqında hár tárepleme maǵlıwmat alıwǵa erisedi.

Kórkem esteliklerdiń tiykarǵı áhmiyeti sonnan ibarat, olar óz zamanındaǵı jámiyettiń ideyasın sáwlelendiredi hám bunı oqıwshılardıń túsinip alıwına, tariyxıy hádiyse hám mámleket iskerleriniń kórkem obrazların anıq kóz aldına keltiriwlerine járdem beredi. Sonıń ushın da kórkem ádebiyat oqıwshıǵa bay ruwxıy mádeniyatımızdıń tariyxıy bay tárepleri haqqında sonıń ishinde, ózbek xalqınıń ótmishi, qádiriyatları, ádep-ikramlıq ólshemleri haqqında hár tárepleme maǵlıwmat beriw imkanın jaratadı.

Oqıwshılardıń kórkem ádebiyat járdeminde ruwxıy mádeniyattı qáliplestiriwdiń pedagogika talaplarınan biri, onıń tárbiyalıq tásir kúshinen paydalanıwda oǵan dáwir kóz qarasınan jandasıw bolıp tabıladı. Kórkem ádebiyatlar mazmunındaǵı tereń

filosoflıq, parasatlılıq oqıwshını uzaq ótmishke sayaxat qıldıradı. Bunda jaslardan názik talǵam, qunt, tereń pikir tiykarında olardı úyreniw talap etiledi. Oqıwshılardıń bilimlerin jánede rawajlandırıw tariyxıy derekler hám basqa ádebiyatlarǵa múráját etiwdi talap qılar eken, bunda álbette Mámleketlik bilimlendiriw standartı hám oqıw dástúrinde berilgen talaplardı tereń ózlestiriwge qaratılǵan bilimlardi beriw názerde tutıladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1.Sagdiev A., Fuzailova G., Xasanova M. Tarix o'qıtısh metodikasi. – T. TDPU, 2008.
2.Toshpulatov T., Gafforov Ya. Tarix o'qıtısh metodikasi. (bakalavriat yunalishidagi talabalar uchun o'quv qo'llanma). - Toshkent: UzMU - Universitet, 2010.
3.Muxammedjonov A. "O'zbekiston Tarixi" (IV asrdan-XV asr boshigacha) Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 7-sinfi uchun darslik T-2017.

МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТӘЛИМНИҢ РАЎАЖЛАНЫЎЫ-ТӘЛИМ СЫПАТЫНЫҢ ГИРЕЎИ

А.Машарипова – ҚРХБХҚТ ОҚААО аға оқытыўшысы

Ҳәзирги күнде Мәмлекетимизде үзликсиз билимлендириў системасында болып атырған өзгерислердиң бири сыпатында мектепке шекемги билимлендириўдеги өзгерислерди айтып өтсек орынлы. Өзбекстанда, соның ишинде Қарақалпақстан Республикасында мектепке шекемги билимлендириў тараўын раўажландырыўға, әсиресе билимлендириўдиң сыпатын арттырыўға, сондай-ақ баланы мектепке ҳәр тәреплеме таярлаўға миллий ҳәм жәҳән тәжирийбелерин есапқа алған ҳалда тараўды модернизациялаўға айрықша итибар қаратылған. Нәтийжеде мектепке шекемги билимлендириў шөлкемлериниң материал-техникалық базасы, методикалық жақтан тәмийнлениўи жетилистирилип, оқытыў процессине алдынғы педагогикалық ҳәм хабар технологиялары кеңнен енгизилмекте.

Мәмлекетимизде мектепке шекемги билимлендириў системасын түптен жетилистириў бойынша бир қатар пәрман ҳәм қарарлар қабыл етилди: Өзбекстан Республикасы Президентиниң «2017-2021-жылларда мектепке шекемги билимлендириў системасын жәнеде жетилистириў ис-илажлары ҳаққында» ғы 2016-жыл 29-декабрдеги PQ-2707-санлы, «Мектепке шекемги билимлендириў системасын жәнеде жетилистириў ис-илажлары ҳаққында» ғы 2017-жыл 9-сентябрь айындағы PQ-3261-санлы қарарлары, «Мектепке шекемги билимлендириў системасын басқарыўды түптен жетилистириў ис-илажлары ҳаққында» ғы 2017-жыл 30-сентябрьдеги PF-5198-санлы пәрманлары мысал бола алады. Жәнеде Республикамызда мектепке шекемги билимлендириў шөлкемлерин шөлкемлестириў, тәлим-тәрбия жумысларынын нәтийжелилигин арттырыў машқалалары бойынша бир қатар илимий-изертлеў жумысларыда алып барылмақта. Мектепке шекем билимлендириў тараўы социал раўажланыўдың зәрүрли басқышы ретинде өзине тән раўажланып, жәмийетимиздеги раўажланыўдың тийкары болған. Раўажланыўдың тийкарғы

факторы болғаны мектепке шекемги билимлендириў тараўы тенденцияларын, раўажланыў жолларын, өзине тән өзгешеликлерин үйрениў, келешектеги раўажланыў жолларын белгилеў әҳмийетли мәселелерден есапланады.

Сол себепли, бул мектепке шекемги билимлендириў тараўындығы машқалаларды үйренип шығыў ҳәм сапластырыў мәселесинде Қарақалпақстан мектепке шекем билимлендириў тараўы ҳәм мектепке шекемги билимлендириў шөлкемлери раўажланыўы ҳаққында қатар тарийхый дереклер жаратылды. Мысалы Я.М.Досумов, академик С.А.Камалов, Р. Қосбергенов, Қ.Айымбетовлардың фундаментал илимий дөретпелеринде Қарақалпақ халқының бай тарийхы, мәденияты, билимлендириў тараўы менен байланыслы мәселелер комплекс тәризда үйренилди. Әсиресе Я. Досумовтың “Орта Азия халықлары билимлендириў тарийхынан очерклар” атлы диссертациясы Қарақалпақстанның билимлендириў системасы бойынша дәслепки илимий изертлеўлерден болды. Қарақалпақстанның мектепке шекем билимлендириў тараўы ҳәм мектепке шекем билимлендириў шөлкемлери бойынша изертлеў алып барған алым Р.Ю.Сейтимбетова болып табылады. Алым Қарақалпақстанның мектепке шекем билимлендириў тараўының бир нешше жыллық тарийхын үйренип, Қарақалпақстандағы дәслепки бақшалардың дүзилиўи ҳаққында, бақшаларға мектепке шекемги жастағы балалардың қамтып алыныўы, педагог-тәрбияшылар менен тәмийинлениўи, материаллық-техникалық база, оқыў методикалық -әдебиятлар менен тәмийинлениўиндеги мәселелер, сондай-ақ мектепке шекемги билимлендириў тараўындағы реформалар бойынша изертлеў жумысларын алып барған.

Бүгинги күнде алдымызға қойып атырған ўазыйпалардан келип шығып, мектепке шекемги билимлендириўди раўажландырыўға, әсиресе тәлим-тәрбияның сыпатын ҳәм нәтийжелилигин миллий ҳәм жәҳән тәжирийбесин есапқа алған ҳалда модернизациялаўға айырықшы итибар қаратылмакта.[3:56] Нәтийжеде мектепке шекемги билимлендириў шөлкемлериниң материаллық-техникалық базасы, методикалық жақтан тәмийнлениўи жетилистирилип, оқытыў процессине алдынғы педагогикалық ҳәм хабар технологиялары кеңнен енгизилмекте. Бундай жумыслардың енгизилиўи өз гезегинде Қарақалпақстанда мектепке шекемги жастығы балаларды бақшаларға қамтып алыў көрсеткишинин өсиўин тәмийинлеп берди. Усы орында айтып өтиў орынлы, 2017-жылы мектепке шекемги жастығы балаларды бақшаларға қамтып алыў 27,6 процентти қураған болса, бүгинги күнге келип бул корсеткиш 77,8. процентке жеткерилген. Бүгинги күнде аймағымызда 3-7 жасқа шекемги 153464 баладан, 119470 бала мәмлекетлик ҳәм мәмлекетлик емес мектепке шекемги билимлендириў шөлкемлерине қамтып алынған болып, 2020-жылға салыстырғанда 9,0 процентке өскен. Мектепке шекемги жастығы балаларды бақшаға қамтып алыў процентиниң өсиўи өз гезегинде билимлендириўдиң сыпатының артыўына әлбетте унамлы тәсирин тийгизеди.

Мектепке шекемги билимлендириў системасы үзликсиз тәлимниң биринши басқышы болып, бул жүдә жуўапкершиликли ҳәм әҳмийетли басқыш болып есапланып, келешегимиз болған жас әўладтың тәлим-тәрбиясында педагог-тәрбияшыларға үлкен ўазыйпалар ҳәм жуўапкершиликти жүклейди.

Пайдаланылған әдебиятлар:

1. «Илк қадам» Мактабгача таълим муассасасининг Давлат ўқув дастури. Тошкент- 2018.

2. “2017-2021 йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 29 декабрдаги ПҚ-2707-сонли Қарори.

3. К.Д.Тлеумбетова. **“**Мектепке шекемги билимлендириў: тәжирийбелер, машқалалар ҳәм раўажланыў перспективалары” атамасындағы Республикалық илимий - әмелий конференциясы.

BASLAWISH KLASS OQIW SABAQLARINDA XALIQ AWIZEKI DÓRETPELERIN ÚYRENIW ARQALI OQIWSHILARDIŃ SÓYLEWIN ÓSIRIWDIŃ BAZI BIR MÁSELELERI

J. Omirzakova – NMPI magistrantı

“Oqıw kitabi” sabaqlıǵındaǵı oqıw materialları balalarǵa bilim beriw, olardı tárbiyalawda áhmiyetli orın tutadı. Olar oqıwshılardıń jaratılıs haqqındaǵı bilimlerin bayıtadı hám olarda joqarı insaniylıq pazıyletlerdi qáliplestiredi. Oqıwshılardı kórkem, ilimiy ǵalabalıq dóretpeler menen tanıstırıw arqalı kıtapxanlıq mádeniyatı nrawajlandırıladı.

Ótken zamanda watanımız hám xalqımız basınan keshirgen áhmiyetli waqıya-qubılıslar súwretlengen dóretpelerdi oqıw arqalı oqıwshılarda social -tariyxıy bilimler qáliplese basladı. Elimizdiń qáwipsizligi jolında ata- babalarımız alıp barǵan gúresler tariyxı haqqında gúrriń etilgen dóretpeler balalarda watanǵa muhabbat sezimlerin tárbiyalaydı.

Baslawısh tálim oqıw programmasınan orın alǵan xalıq awızeki dóretpeleri oqıwshılardı mámleketimizdiń sociallıq-siyasiy turmısı hám xalıqtıń **jangovor mi**yneti menen tanıstırıwǵa járdem beredi. Baslawısh tálimniń barlıq klassları oqıw programmasınan orın alǵan xalıq awızekidóretpes bólimi klasstan klasqa ótiw dawamında tema átirapında, janr ózgesheligi hám kólem tárepinen keńeyip baradı. Xalıq awızeki dáretpeleri úlgileriniń insanruwxıylıǵına tásiri kúshli bolıp, bul oqıw sabaqlarınıń aldında turǵan wazıypalardı sheshiwde úlken faktor bolıp xızmet etedi. Oqıw baǵdarlamasında da oqıwǵa úyretiwdiń zárúrli wazıypaları retinde tómendegiler belgilep qoyılǵan:

- baslanwısh oqıw ilimiy tájriybelerin (tuwrı, tez, sanalı hám kórkem oqıwdı)jetilistiriw;
- balalardı oqıǵan shıǵarmalarınıń kórkem ádebiyatqa baylanıslı - estetikalıq qásiyetlerin tereń túsiniw, olardasúwretlengen waqıyalardıń mazmunın túsiniw, arnawlı juwmaqlar shıǵarıwǵa tayarlaw;
- balalarda joqarı ádep- ikramlılıq sapalardı hám estetikalıq sezimin tárbiyalaw;
- oqıwshılardı tekst ústinde islewge úyretiw;
- oqıwshılardıń ortalıq haqqındaǵı bilimlerin bayıtıw.

Bul wazıypalar baǵdarlamada berilgen kórkem, ilimiy-kópshilikke arnalǵan dóretpeler, atap aytqanda, xalıq awızeki dóretpeleriniń úlgileri tiykarında ámelge asıriladı.

Oqıw sabaqlıqlarına xalıq awızeki dóretpesiniń ertek, tımsal, qosıq, naqıl, tabısıw, tez aytıw, sóz dizbegikleri sıyaqlı janrlari kirgzilgen. Olar oqıwshılardıń bilimin bayıtıw, kórkem-estetikalıqtalǵamın tárbiyalaw múmkinshiligine iye.Xalıq awızsha ijodini úyreniw processinde sóylew ósiriw programma hám oqıw sabaqlarınıńaldına qoyılǵan til ósiriw wazıypasın ámelge asırıwı kerek.

Sóylew - kisi iskerliginiń túri, til quralları (Sóz, Sóz birikpesi, gáp) tiykarında oylawdı iske salıw bolıp tabıladı. Sóylew óz-ara baylanıs hám xabar, óz pikirin sezim-tınıshsızlanıw menen ańlatıw hám basqalarǵa tásir etiw wazıypasın atqaradı. Jaqsı rawajlanǵan sóylew jámiyette kisi iskerliginiń zárúrli qurallarından biri retinde xızmet etedi. Oqıwshı ushın bolsa sóylew mektepte tabıslı tálim alıw quralı bolıp tabıladı. Oqıwshılarǵa til úlgilerin beriw, olar ushın jaqsı sóylew sharayatın jaratıw zárúr. Sóylewdi esitiw hám onnan óz tájiriybesinde paydalanıw nátiyjesinde balalarda tálim metodikasına tiykarlanatuǵın sanalı túrde «tilni seziw» qáliplesedi. Balanıń sóylewinrawajlandırıqdıń metodikalıq shárti sóylew iskerliginiń keń sistemasın jaratıw, yaǵnıy, birinshiden, jaqsı sóylew úlgisin túsiniw, ekinshiden, úyrengen til qurallarından paydalanıp, óz pikirin bayanlaw ushın sharayat jaratıw esaplanadı.

Bala tildi sóylew iskerlik processinde ózlestiredi. Bunıń ózi jetkilikli emes, sebebi ol sóylewdi júzeki ózlestiredi. Sóylewdi iyelewdiń qatar aspektleri bar. Bular:

1. Kórkem ádebiyatqa baylanıslı til normaların ózlestiriw. Mektep oqıwshılardı kórkem ádebiyatqa baylanıslı tilde ápiwayı sóylesiw tilinen, dialect hám jargonnan parıqlawǵa úyretedi, kórkem ádebiyatqa baylanıslı tildiń kórkem, ilimiy, sóylesiw variantları menen tanıstıradı.

2. Jámiyetimizdiń hárbir aǵzası ushın zárúr bolǵan zárúrli sóylew ilimiy tájriybelerin, yaǵnıy oqıw hám jazıw ilimiy tájriybelerin ózlestiriw. Bunıń menen oqıwshılar jazba sóylewdiń qásiyetlerin, onıń awızsha-sóylesiw sóylewinden ayırmashılıǵın bilip aladı.

3. Oqıwshılar sóylew mádeniyatın jetilistiriw. Til jámiyettegi eń zárúrli baylanıs quralı bolıp tabıladı. Tildiń mine sol social áhmiyetinen kelip shıǵıp, mektepte oqıwshılardıń sóylew mádeniyatına bólek itibar beriledi. Bul wazıypalardı orınlaw ushın oqıtıwshı oqıwshılar menen rejeli jumıs aparıwı kerek. Onıń ushın bolsa oqıwshılar sóylewin ósiriw ústinde islew túsinigine neler kiriwin bilip alıw zárúrli bolıp tabıladı.

Sóylew rawajlandırıwda úsh baǵdarǵa ajratıladı:

1) Sóz ústinde islew; 2) Sóz birikpesi hám gáp ústinde islew; 3) baylanısıwlı sóylew ústinde islew.

Sóz, sóz birikpesi hám gáp ústinde islew ushın lingvistik baza bolıp leksikologiya (frazeologiya hám stilistika menen birgelikte), morfologiya, sintaksis xızmet etedi; baylanısıwlı sóylew bolsa logikaqa, ádebiyattanıw ilimi hám quramalı sintaktik pútinlik lingvistikasiga tiykarlanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. K. Qosimovahám b. Ana tilioqıtıwmetodikası.-T.: Noshir. 2009.
2. R. Mavlanova “Pedagogika”, Tashkent 2000-jıl.

3. www.pedagog.uz
4. www.ziyonet.uz

RAWAJLANGAN MÁMLEKETLERDIN BILIMLENDIRIW SISTEMASÍN BASQARÍW ÓZGESHELIKLERI

M.K.Perdebayeva - NMPI magistrantı

Bilimlendiriw sıpatı hám onı basqarıw rawajlanǵan sırt mámleketletlerde XX ásirdiń basınan baslanǵan. Bul processte bilimlendiriw sıpatın basqarıw nátiyjeliligin arttırıw usılların úyreniw jumısları dáslep sociallıq basqarıwdıń ulıwma teoriyası tiykarında ámelge asırıldı. Olarda bilimlendiriw sıpatı hám onı basqarıw mashqalaları kópshilik izertlewlerde joqarı bilimlendiriw sisteması hám onı ámelge asırıwshı bilimlendiriw orınları mısalında analiz qılındı.

Dereklerde kórsetiliwinshe, Yaponiyada joqarı bilimlendiriw májbúriy bolıp, ol kásiplik bilimlendiriw menen tıǵız baylanıslı. Olarda joqarı bilimlendiriw tómendegi túrlerde ámelge asırıladı.

- Tolıq túrdegi universitetler
- Tezlestirilgen universitetler
- Kásiplik bilimlendiriw kolledjleri
- Texnikalıq institutlar

Búgingi kúnde Yaponiyada 600 den aslam universitetler jaslardı qabıl etedi. Olardıń kópshiligi jeke oqıw orınları esaplanadı. Yaponiya óziniń aldıńǵı bilimlendiriw sistemasına iye. Ondaǵı struktura hám wazıypalar kóplep rawajlanǵan mámleketler menen ulıwmalıq baylanıslarǵa iye. Yaponiya bilimlendiriw sisteması joqarılıǵı menen dúnyada jetekshi orındı iyeleydi.

Angliyada bilimlendiriw sisteması kóp ásirler dawamında qaliplesti. Búgingi kúnge kelip kúshli talaplardı ózine sińdirgen sıpatlı bilimlendiriw sistemasına iye. Mámlekette 16 jasqa shekem bilim alıw májbúriy esaplanadı. Olardı bilimlendiriw sisteması 2 tarawda ámelge asırıladı.

1. Mámleket qárejetleri esabınan (biypul);
2. Jeke menshik (tólemli).

Angliyada ulıwma bilimlendiriw sisteması:

1. Mektepke shekemgi bilimlendiriw
2) Tayarlıq basqıshı
3) Baslawısh mektep
4) Orta mektep.

Bugingi kúnde Angliyada 600 den artıq mámleketlik hám menshik kolledjler bar. Mámlekette mámleketlik mekteplerden tısqarı menshik mekteplerde barshılıq. Eń qızıǵı sonda menshik mekteplerde ul hám qızlarǵa sabaqlar bólek ótiledi.

Dúnya mámleketleri arasında bilimlendiriw sistemasında óz aldına basqarıw ózgesheliklerge iye mámleketlerdiń biri Lyuksemburg bolıp tabıladı. Bul mámlekette joqarı oqıw orınları joq. Tek mámlekette 4 institut iskerlik kórsetedi. Olardıń hámmesi mámleketke tiyisli. Biraq olar haqıyqıy mánide akademiyalıq bilim beriwshi emes, al kóbirek kásiplik bilimlendiriw

baǵdarındaǵı oqıw orınları esaplanadı. Olardıń hámmesi mámleketke tiyisli. Biraq olar haqıyqıy mánidegi joqarı akademiyalıq bilim beriwshi oqıw orınları emes, al kóbirek kásiplik bilim baǵdarındaǵı institutlar wazıypasın atqaradı.

Xalıq bilimlendiriw sisteması 4-6 jaslı balalar ushın mólsherlengen mektepke shekemgi mekemelerden baslanadı. Keyingi basqısh bolsa májbúriy mektepler esaplanadı. Olarda oqıw múddeti 6 jıl (6-12 jas) bolıp, bul basqıshta biypul bilim beriledi. Bala 12 jasında orta mektepke baradı hám onda 3 jıl oqıydı. Mámlekette orta bilimlendiriw ulıwma hám ekinshi dárejeli texnikalıq bilimlendiriw bolıp bólinedi. Sonday-aq, orta mektepte bilimlendiriw klassikalıq hám zamanagóy liceylerde ámelge asırıladı. Klassikalıq liceylerde oqıw 7 jıl, zamanagóy liceylerde 6 jıl dawam etedi. Bunday bilimlendiriw tólemli bolıp, onda oqıq májbúriy bolmaydı. Oqıw oktyabr ayında baslanıp iyul ayında juwmaqlanadı.

Norvegiyada tiykarǵı itibar bilimlendiriw processi hám oqıw baǵdarlamaların bahalawǵa qaratıladı. Bahalaw prcessi húkimet tárepinen materiallıq jaqtan qollap-quwatlaytuǵın shólkemler arqalı ámelge asırıladı. Búgingi kúnde bilimlendiriw ministrligi quramına qadaǵalaw boyınsha Keńes shólkemlestirilgen bolıp, ol ǵárezsiz tárizde bilimlendiriw sıpatın asırıw siyasatın alıp baradı.

Ulıwma alǵanda rawajlanǵan sırt ellerde tálim hám tárbiya procesin shólkemlestiriw hám basqarıwǵa baylanıslı tájiriybelerdi respublikamız bilimlendiriw sistemasına engiziw arqalı tálim-tárbiya sistemasın jetilistiriw imkaniyatı jaratıladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Hoshimov K.va b. Pedagogika tarixi.Toshkent, “O’zbekiston”, 2006.
2. Xorijiy davlatlar ta’lim tizimiga oid Internet ma’lumotlari.
3. Jaxon tarixi . (darslik) T-2006 y.

ОҚЫЎШЫЛАРДАҒЫ КОГНИТИВ ҚӘБИЛЕТТИ РАЎАЖЛАДЫРЫЎДЫҢ ӘҲМИЙЕТИ

М.А Пазылов - НМПИ таяныш докторанты

Бүгинги күнде билимлендириў тараўында жүз берип атырған унамлы өзгерислер тек ғана келешегимиз болған жас әўладтың ақыл-санасын, ой-өрисин, пикирлеў қәбилетин раўажландырып қоймастан, ал усы тараў ўәкиллериниңде излениўшеңлигин, билиў қәбилетин жетилистирип ақлый мийнетиниң үстинлигин тәмийинлеп атырғанлығы оғада үлкен әҳмийетке ийе. Себеби, уллы данышпанларымыз бул дүньяда билгенимизден билмегенимиздиң, ал билиў ушын болса инсан барқулла излениўи, үйрениўи, тынымсыз оқыўдың зәрүр екенлигин атап өтеди. Билмегенди билиўге ҳәрекет етиўдиң тийкары бул қызығыўшылық болса, ал сол қызығыўшылық жетилисип қәбилетти пайда етеди. Ал балалардың қәбилетин жетилистирип, оны ўақтында сезиў ҳәм әмелиятқа ен жайдырыў тиккелей педагогика тараўы ўәкиллериниң ўазыйпасы болып есапланады.

Жақында Өзбекстан Республикасы Президенти Ш.М.Мирзиеевтиң «Мәденият ҳәм көркем-өнер тараўын және де раўажландырыўға байланыслы қосымша ис-илажлары ҳаққында»ғы қарары (ПҚ-112 сан. 02.02.2022)

жәрияланды. Қарарда «…мәденият ҳәм көркем-өнер тараўында қәбилетли жас дөретиўшилерди излеп табыў ҳәм қоллап-қуўатлаў, билимлендириў мекемелерин миллий саз-әсбаплары, музыка сабақлықлары, ноталар топламы ҳәм оқыў методикалық әдебиятлар менен тәмийинлеўдиң анық системасын жаратыў» [1] мақсет етип алынған.

Сонлықтан, балалардың музыкалық қәбилетин жетилистириўде педагогика илиминиң когнитив бағдарына итибар қаратыў ҳәм когнитив жантасыў тийис болып есапланады. Илимий әдебиятларда көрсетиўинше когнитив педагогика инсанның дүньяқарасын, билиў системасын сәўлелендиретуғынлығын көрсетеди. Атап айтқанда Рус илимпазы С.Ф.Сергеев басшылығындағы илимий мийнет жәмәәти менен биргеликте жазылған («Когнитивная педагогика: Технологии электронного обучения в профессиональном развитии педагога» атлы мийнетинде (Якутск 2016) кеңирек тоқталып «Тәлим ҳәм тәрбияның тәсирин алыў ушын масластырылған когнитив психология теориясы, методологиясы ҳәм қуралларынан пайдаланады» [2] деп, бул жерде муғаллимниң ролин оқыўшының индивидуал билиў қәбилетин, инсандағы билиў қуралларын раўажландырыўға алып келетуғын шәраятларды жаратыўдан ибарат екенлигин атап өтеди. Демек, музыкаға қызығыўшы балалардың психологиялық ҳәм жас өзгешеликлеринен келип шыққан ҳалда музыкалық қәбилетин жетилистириўде когнитив жантасыў керек болады. Бунда оқытыўшы оқыўшыға объектив түрде емес, ал субъектив түрде яғный оқыў процессиниң тиккелей қатнасыўшысы ретинде қараўы керек болады. Бул арқалы оқыўшының пикири, ойлаў искерлиги ең тийкарғысы дөретиўшилик қәбилети есапқа алынады.

Көпшилик жағдайларда қәбилетли жасларды анықлаў, оларды қоллап-қуўатлаў бойынша белгили бир түсиникке ийе екенлигимизди айқын дәлиллей аламыз ҳәм ол ҳаққында белгили бир пикиримизди де билдириў имканиятына ийемиз, деген қәбилеттиң қай дәрежеде тәрбияланыўы, қәбилетине илимий көз-қараста қараўымыз тийис екенлигине айрықша итибар бериўимиз керек болып табылады. Мәселен, бала музыкаға қызығыўы мүмкин, ол қандай да бир саз әсбапларында намаларды атқарыўға қызығыўы ҳәм оны белгили дәрежеде орынлайды. Бирақ, оның атқарып атырған намасының характерин, композитордың ишки кеширмелерин, оның қуўаныш-қайғысын сезбесе, композитордың нама арқалы айтайын деп турған сөзлерин түсинбесе ҳәм сол сезимлерди сәзенде атқарыў арқалы көрсете алмаса, атқарылып атырған наманың қунының жойтылыўы ямаса баланың қыялында музыка ең аңсат кәсиплердиң бирине айланыўы мүмкин.

Жуўмақлап айтқанда бүгинги күнде билимлендириў тараўына, әсиресе инталы қәбилетли жасларға қаратылып атырған итибар, олардан күтилип атырған нәтийже, үшинши ренессанс тырнағының қаланыўының дәслепки басқышында балаларды өзлери қызыққан тараўдың профессионал ийелери сыпатында таярлаўды талап етеди. Сонлықтан да, ҳәр қандай қәбилетти ўақтында аңлаў ҳәм оны тәрбиялап белгили бир бағдарды көрсетиўимиз керек болады. Себеби, миллий музыка мәдениятымызды шын мәнидеги ийелерине

исенимли тапсырыў ҳәзирги ўақытта тәлим ҳәм тәрбия ислерин жетилистириўге сөзсиз өзиниң унамлы тәсирин тийгизеди.

Пайдаланылған әдебиятлар;

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Маданият ва санъат соҳасини янада ривожлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-112 сонли Қарори Тошкент 02.02.2022

2. С.Ф.Сергеев, М.Е.Бершадский, Е.А.Бершадская и.т.д. «Когнитивная педагогика: Технологии электронного обучения в профессиональном развитии педагога» Якутск 2016 г. 10-стр

TIL BILIMDEGI FRAZEOLOGIZMLERDIŃ STILLIK QOLLANÍLÍWÍ

A.Saǵındikova – NMPI magistrantı

Til iliminiń tiykarǵı tarawlarınıń biri frazeologiya tarawı bolıp, bul taraw ele tolıq izertlengeni joq. Tildi taza sóylew menen birge shubaltpay mánerlep sóylew bul hár birimiz ushın eń tiykarǵı wazaıypa. Sózdi mánerli etip sóylewde kórkemlikti arttırıwda da, sonıń menen birge sóz qúdiretin arttırıwda da usı frazeologizmlerdiń áhmiyeti joqarı. Biz búgin jumısımızda usı frazeologizmlerdiń stili haqqında aytıwdı wazıypa etip aldımızǵa qoydıq. Bul boyınsha izertlew jumıslarına júzlengenimizde miynettiń oǵada az ekenine gúwa boldıq. Sonday-aq jazıwshılardıń stilin izertlew Allambergenova Gúljaxannıń avtoreferatınan basqa izertlew joq[1].

Biz bul jumısta xalqımızdıń milliy maqtanıshı, ólmeytuǵin mádeniy miyrası bolǵan tilimiz hám ádebiyattıń stilistika degen tarawın ele de túsinikli, ele de ápiwáyi etip túsindiriwge háreket etkenbiz. Ádebiyat atlı qutlı bosaǵanıń iri tulǵalarınan biri poeziya bolsın, miyli proza tarawında óz qáleminiń ótkirligi menen kózge túsken jazıwshı Muratbay Nızanov shıǵarmalalarınıń tilin úyreniwdi aldımızǵa maqset etip qoyǵanbız. Shıǵarmalardaǵı tiykarınan frazeologizmlerdiń stili boyınsh búgin sóz etemiz.

Solay etip, biz tildiń sisteması haqqında ilimiy maǵlıwmat beriw menen birge, jámiyettiń mánawiyatın qáliplestiriw hám rawajlandırıwda tálim-tárbiya isleriniń áhmiyetli ekenin jazıwshı shıǵarmalarındaǵı tárbiyalıq sózler menen dálillep bermekshimiz Sonı umıtpawımız kerek “Tárbiyanı bilimlendiriwden, bilimlendiriwdi tárbiyadan ajıratıwǵa bolmaydı” [2.8]. Jaslarımızdıń mánawiy sanası jetik bolsa, álbette jarqın keleshek tárep jol baslawımız anıq.

Mánawiyat-bul adamzattıń bilimi, tájiriybesi, miynet etiw mamanlıǵı, ádep-ikramı, iyman isenimi, ideologiyalıq kóz qaraslarınıń bir pútin sisteması bolıp tabıladı. Mánawiyatı hám ruwxıy dúnyası anıq emes nagúman bolǵan insan hám jámiyetti kóz aldımızǵa keltiriwimiz qıyın bolǵan qubılıs.

Frazeologizmlerdi izertlew búgini kúnde aktual máselelerden biri bolıp esaplanadı. Biz frazeologizmlerdiń izertleniw tarıyxın oqıy otırıp mınanday maǵlıwmatlarǵa kózimiz tústi. Kórnekli tilshi ilimpazlar frazeologizmlerdiń jay sóz dizbeklerinen baslı ayırmashılıqları jóninde ózleriniń pikirlerin bildiredi. Máselen, A.I.Efimov frazeologiyalıq sóz dizbekleri jay sóz dizbeklerinen ayıratuǵın eń tiykarǵı belgilerdiń biri onıń formalıq turaqlılıǵında dep esaplasa[3.66-69 b], D.N.Ushakov

onıń bir tilden ekinshi tilge awdarılıwında ekenligin kórsetedi[4], A.A.Reformatskiy frazeologizmlerdiń jay sóz dizbeklerinen ayırmashılıǵı, birinshiden, jay sóz dizbekleriniń sintaksislik jaqtan qaralıwında bolsa, ekinshiden frazeologizmlerdiń leksikalıq jaqtan qaralıwında dep kórsetedi[5.90-95 b].

Haqıyqatında da, sırtqı formasına qaraǵanda frazeologizmlerdiń jay sóz dizbeklerinen ayırmashılıǵı sezilmeydi. Sebebi qanday sóz bolmasın, eki sózden kem bolmaǵan, grammatikalıq jaqtan baylanısqan bir neshe sózlerdiń dizbeginen turadı. Biraq bulardı birdey dep qarawǵa bolmaydı. Mısalı: Úyinde illá dep ***awzımdı ashpayman***. (M.Nızanov «Muhabbat qosıǵı» romanı 163-bet) Gúzge qaray jawshılardıń ***ayaǵı biraz semdi***. (M.Nızanov «Ashıq bolmaǵan kim bar» romanı 47-bet)

Berilgen mısallardaǵı ***awzımdı ashpayman, ayaǵı biraz semdi*** sıyaqlı frazeologizmlerdiń quramındaǵı sózler jeke mánisin saqlap, jay sóz dizbegi xızmetinde atqarıp kete beriwi múmkin. Mısalı, awzın ashpadı – awzın ashpay otırdı, ayaǵı biraz semdi – ayaq basıwı azaydı, qatarǵa qosılıw – sońǵı qatarǵa qosıldı, qulaǵına tiyedi – shashı qulaǵına tiyip tur qusaǵan jay sóz dizbegi mánisinde de qollanı beriwi múmkin. Bunnan eger sóz dizbekleri frazeologiyalıq dizbek mánisinde qollanılǵanda, onıń quramındaǵı sózler ózleriniń jeke mánilerin joytıp, ulıwma bir leksikalıq mánige iye bolatuǵınlıǵın kóremiz.

Juwmaqlap aytqanda, Frazeologizmlerdiń stillik qollanılıwı túrlishi biz búgin onı ádebiyat penen baylanıstırdıq. Belgili rus jazıwshısı G.O.Derjavin shayır, jazıwshılarǵa bergen násiyatlarında «Sezim dúnyasın tastır, oqıwshıda da sezimler háwijlensin, kóz jasıńdı da tóge ber, sonda oqıwshılarda jılaydı» - degenindey sezimlerdiń ótkir bolıwında usı sózdiń qúdreti orınlı. Jazıwshı sózlerdi durıs qollanıw arqalı insannıń ishki keshirmelerine tásir jasay aladı. Mine, usılay eken hár bir sóz insan ruwxıyatına tereńnen tásir jasawına gúman joq.

Ádebiyatlar dizimi:

1. Алламбергенова Г.А. И.Юсупов асарларида фрозеологизмларнинг услубий қўлланилиши. Нукус: 2018

2. I. A. Karimov. “Yuksak manaviyat engilmas kuch” Manaviyat-Toshkent

3.Ефимов А.И. Об изучении языка художественных произведений. Минск, 1953, 66-69- бет

4.Ушаков Д.Н. Толковый словар русского языка. М., 1935

T.QAYÍPBERGENOVTIŃ «MUǴALLIMGE RAXMET» POVESTINDE FRAZEOLOGIZMLERDEN PAYDALANÍW SHEBERLIGI

Q.J. Sársenbaev– NMPI tayanısh doktorant

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev - «jaslarımızdıń erkin pikirleytuǵın, joqarı intellektual hám mánawıy potencialǵa iye bolıp, dúńya arenasında óz qatarlarınan qaysı taraw bolsa da bos kelmeytuǵın insanlar bolıp kamalǵa erisiwi, baxıtlı bolıwı ushın mámleketimiz hám jámiyetimizdiń bar kúsh hám imkaniyatların tolıq ámelge asıramız» - degen pikir bizdi ruwxlandırıp milliy ádebiyatımızdıń rawajlanıwında óz úlesimizdi qosıwımızǵa túrtki boldı.

Elimiz ǵárezsizlikke eriskennen keyin mámleketimizde hár bir tarawǵa, sonıń ishinde bilimlendiriw tarawına da ayrıqsha dıqqat qaratılıp atır. Keleshek áwladtı ruwxıy tárepten kámil hám jetik insan etip tárbiyalawda kórkem ádebiyattıń ornı óz aldına ekenligin atap ótiwimiz kerek. Húrmetli Birinshi Prezidentimiz I.A.Karimovtıń "Men shayır hám jazıwshılardı hámme waqıt jamiyettiń aldıńǵı qatarlarında júretuǵın, turmıstı baqlap, adamlardıń júreginde, ishki ruwhıy dúnyasında júz berip atırǵan ózgerislerdi tásirli obrazlar, anıq kórkem boyawlar arqalı sheberlik penen jarıqqa shıǵarıp bere alatuǵın, el-jurt ushın kúyip jasaytuǵın pidayı insanlar, dep bilemen,"[Karimov:8] - dep atap ótkenindey, házirgi kúni ádebiyatta turmıs haqıyqatlıǵın obrazlı sáwlelendirip, uluwmainsanıylıq hám global máselelerdi keń jámiyetshiliktiń názerine usınıp, oqıwshını oy-pikir júritiwge iytermeleytuǵın hám milliy ruwx sińdirilgen shıǵarmalar dóretiw hár bir jazıwshı- shayırdıń aldına qoyǵan azamatlıq wazıypası bolıwı kerek.

Ózbekstan qaharanı, Ózbekstan hám Qaraqalpaqstan xalıq shayırı T.Qayıpbergenov óziniń povestlerinde frazeologizmlerden sheberlik penen paydalanǵan biz onıń «Muǵallimge raxmet» povestinde tómendegi frazeologizmlerdi ushırattıq.

Qızıl kegirdek bolıw – kelispewshilik bolıw, jánjellesiw. ***Mısalı:*** Ol awılda birinshi payda bolǵanda awıl ishi ala-sapıran edi. Yaǵnıy, úlkenler óz ara kelise almay, birewleri «birigip jasayıq» dese, ekinshileri «yaq, darawara jasaymız» desip ***qızıl kegirdek*** bolısıp atırǵan kúnler edi. (3-bet)

Shırayında qan qalmaw – 1-shırayı qashıw, ashıwlanıw 2-qorqıw. ***Mısalı:*** Ol bir nársege ashıwlana kelse ***shırayında qan qalmaytuǵın*** edi. (47-bet)

Suwıq demin alıw – qıynalıw. ***Mısalı:*** – Skladqa urı túsıpti, - dep ol ***suwıq demin aldı***. (56-bet)

Júregi suw etiw – qorqıw. ***Mısalı:*** Shanıshqınıń úsh tili de jambasına kirip ketipti. ***Júregimiz suw ete qaldı***.(6-bet)

Bet burıw – 1-qaraw 2-baǵdar alıw. ***Mısalı:*** «Kórdiń be, maǵan mushın kórsetip baratırǵanın. Erteń sózsiz sabaydı», - degen oyǵa kelip úyge qaray ***bet burdım***.(10-bet)

Qol alısıw – sálemlesiw, kórisiw. ***Mısalı:*** Men dáslep qalay ***qol alısqan*** bolsam, olarda solay Meńlimurat aǵa menen ***qol alıstı***...(35-bet)

Qamshı boldı – túrtki boldı. ***Mısalı:*** Onıń ústine meniń menen jas Gúlay degen qızı bar Seralı degen qońısımızdıń aǵama kelip, jánjel kótergeni da aǵama ***qamshı boldı***. (36-bet)

Qulaǵın túriw – esitiw, dıqqat penen tıńlaw. ***Mısalı:*** Men de ***qulaǵımdı túrip tıńlap otırman***.(69-bet)

Awzına almaydı – aytpaydı, eslemeydi. ***Mısalı:*** Hesh kim Dúysen mollanı ***awzına almaydı***.(39-bet)

Eti túrshigiw – 1-qorqıw, 2-jerkeniw. ***Mısalı: Etim túrshigip***, shorshıp kettim. (57-bet) ***Kózi jetiw*** – anıq biliw, túsiniw. ***Mısalı:*** Sóylegen menen de paydasız ekenine ***kózi jetti*** me, moynın tómen alıp, ayıbın moyınlaǵan sekilli náylaj tura berdi. (58-bet)

Janın kelige qamaw – baqırıw, urısıw. ***Mısalı:*** – Joq, ókpelemeymen. Ókpelesem apam ***janımdı kelige qamaydı,*** - dep rasın aytıp edim, Turdıbay oyaw jatır eken túrgele sala maǵan asıldı. (23-bet)

Awzı gójedey qaynaw – tınbay sóylew, awzı tınbaw. ***Mısalı:*** Gúlaydıń apası meni kóriwden-aq, ***awzı gójedey qaynap*** tońqılday basladı. (39-bet)

Bir gelle kóriw – tóbelesiw, jánjellesiw. ***Mısalı:*** Búginen baslap dos bolıp júriń, - demegende, sabaqtan shıqqan soń onıń menen ***bir gelle kóre qalıw*** qıyalımda da joq emes edi. (24-bet)

Qara bası - jalǵız ózi, bir insannıń ózi degen maǵanada. ***Mısalı:*** Soǵan «áne barayıq, mine barayıq» dep júrgende Sársenbaydıń ***qara bası*** bizlerge qaramay barǵan eken.(5-bet)

Tasırayıp kóriniw – anıq kóriniw. ***Mısalı:*** Oǵan bildirmew ushın ayaqlarımdı ásten ǵana bawırıma tartıp edim, ústimdegi kórpe-tóseklerdiń barlıǵı qulap, ***tasırayıp kórindim***. (12-bet)

Juwmaqlap aytqanda, talantlı sóz zergeri Tólepbergen Qayıpbergenov óziniń «Muǵallimge raxmet» povestinde tariyxıy waqıyalardı sheberlik penen ashıp beriw menen birge, sózdiń tereń mánili qatlamı frazeologiyalıq birliklerdi oǵada ónimli qollanıp, kewilge qonımlı etip jarıtıp beriwge háreket etken.Jazıwshı T.Qayıpbergenovtıń shıǵarmalarında bunday sóz gawharları oǵada kóp, biz tek ǵana bir povest quramındaǵı frazeologizmlerine ǵana júzlenip óttik.

Paydalanılǵan ádebiyatlar;

1. Алламбергенов К. Кең дүняға қушақ ашқан жазыўшы. - Нөкис: „Қарақалпақстан“, 2019.

2. Мирзиёев Ш.М.Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Тошкент:-«Ўзбекистон», 2016-й. 8-бет.

3. Каримов И. Адабиётга эътибор-маънавиятга, келажакка эътибор. Тошкент, «Ўзбекистон», 2009, -Б.8

4. Қайыпбергенов Т. Повестьлер. - Нөкис: „Қарақалпақстан“, 2018.

ÓZLESTIRMEWShI OQİWShİLAR MENEN ÓTKERILETUǴİN TOPARLİQ HÁM INDIVIDUAL ILAJLAR

Klıcheva Z. Sherimbetova Z. - NMPI
“Psixologiya” kafedrası docenti

Ózlestirmewshi oqıwshılarda oqıwǵa degen qızıǵıwshılıǵın arttırıw ushın hár qıylı pánler boyınsha dógereklerge, texnikalıq dóretiwshilik penen baylanıslı hár qıylı ǵalabalıq ilajlarǵa tartılıwı lazım, bul olarda erklik sıpatlardı da qáliplestiredi.

Jámáát shólkemleri menen birgelikte bos ózlestiriwshi oqıwshılarǵa oqıwda hár qıylı túrdegi járdem beriliwi zárúr. Bunda jaqsı oqıytuǵın oqıwshılarǵa oqıwda hár qıylı túrdegi járdem shólkemlestiriliwi zárúr. Oqıw hám jámáát aktivleri arasında bos ózlestiriwshi oqıwshınıń kishigirim tabısına da itibar berip, marapatlaw, maqtaw zárúr.

Ayırım jaǵdaylarda tapsırmalardı almastırıp turıw zárúr, aldınnan túrli járdem kórsetip, ózine isenim hám shın kewilden aktivlikke iytermelew, oqıwda hám miynette tabısqa erisiw ushın shárayatlar jaratıp beriw kerek.

Juwapkershilik hám tártip-intizam ornına ayırım oqıwshılardıń ózlestiriwi jaqsılanıp atırǵanlıǵın bárqulla aytıp barıw kerek. Bos ózlestiriwshi oqıwshılar tárbiyası qıyın oqıwshılar menen islesiwde ayırım jaǵdaylarda májbúrlew hám sózsiz

boysınıw ilajların qollanıwı da múmkin, biraq olardan paydalanıw waqtı-waqtı menen bolıp, tárbiyalıq tásirdiń basqa usılları menen birgelikte alıp barıladı. Talapshańlıq ádalatlı, durıs hám ólshemli bolıwı tiyis.

Ózlestirmewshi oqıwshı shaxsınıń erkli, individual intellektual hám sezimlerinde óz ara muwapıqlıq joq ekenligin esapqa alıp, tapsırmalardı hám óz-ózin tárbiyalaw quralların tańlawda hár kúni járdem kórsetiw tiyis, bul jumıslardı juwmaqlap aytqanda jámáát aldında qollap- quwatlaw arqalı olardı marapatlaw zárúr.

Oqıwshılarda ózlestirmewshilikti joq etiw boyınsha ilajlar sisteması.

Ózlestirmewshi oqıwshı arqada qalıwın joq etiwge baǵdarlanǵan ilajlar sisteması bárqulla tabıslı bola bermeydi. Oqıwshılardı tereń hám tolıq úyreniwdiń jetispewshiligi, óz waqtında profilaktikalıq ilajlardı qollanbaw, kesellik, jasaw ortalıǵınıń ózgeriwi hám basqada bir qatar sebeplerge qaray ayırım oqıwshılarda dáslep waqtınsha, soń turaqlı ózlestirmewshilik payda boladı.

Bunday jaǵdaylarda oqıwshılar ózlestirmewshiliginiń aldın alıw ilajları menen bir qatarda onı joq etiwge qaratılǵan ilajlarda zárúr boladı. Eger ózlestirmewshiliktiń aldın alıw boyınsha ilajlar klassta hám toparda ótkeriletuǵın ilajlarǵa bólinse, onday jaǵdaylarda ózlestirmewshilikti joq etiwge qaratılǵan ilajlar individual xarakterge iye boladı.

Psixologiyalıq hám pedagogikalıq konsiliumda ózlestirmewshilik sebeplerin talıqlaǵanda, házirgi waqıttaǵı tiykarǵı sebepler anıqlanadı. Oqıwshı ózlestirmewshiliginiń tiykarǵı sebeplerin biliw kóbinese pedagogikalıq tásir quralları arsınan qolayın tańlaw, qısqa waqıttıń ishinde unamlı nátiyje beretuǵın, oqıwda arqada qalıwdıń tiykarǵı sebebin joq etiwge qaratılǵan usılların tańlaw imkaniyatın beredi.

Ózlestirmewshiliktiń hádiysesi bilimler hám arnawlı kónlikpe hám jetiskenlikler barlıǵında úzilis penen túsiniler eken, tańlanatuǵın ilajlar sisteması dástúrdegi temalardı ózlestiriwdegi úzilistiń joq etiliwine qaratılıwı maqsetke muwapıq boladı.

Oqıwshılar bilimindegi boslıqtı toltırıwǵa qaratılǵan ilajlar sisteması nátiyjeli bolıwı ushın bilim hám kónlikpelerdegi boslıqtıń tereńligi hám xarakterin birinshi náwbette izertlew, anıqlaw zárúr. Bul maqsette kurstıń qaysı bólimleri ózlestirilmegen, bul bólimdegi qaysı bólimler ózlestirilgen, túsindirmeniń qaysı elementleri jaqsı ózlestirilmegen, ámeliyatta mısallar sheshiwde, shınıǵıwlar orınlawda úyrenilgen kónlikpelerdi ámeliyatta qollanıwda qanday boslıqlar bar ekenligi anıqlanadı.

Bilimdegi boslıqtı anıqlaw hám toltırıwda dástúrlestirilgen tiptegi shınıǵıwlar úlken áhmiyetke iye. Mashqalanı kishi bólimlerge ajıratıw, hár biri durıs ózlestirlgenligin baqlaw, barlıq mashqalanı, oqıwda arqada qalıw sebebin joq etiwde nátiyjeli esaplanadı.

Kóbinese ózlestirmewshi oqıwshılar oqıwda arqada qalıwda oqıw isleri barısınıń rolin túsine bermeydi. Olar ózleriniń ózlestirmewshilik sebebin erinsheklik yamasa materialdı jaqsı eske túsire almawınan izleydi. Ayırım oqıtıwshılar da oqıw islerin ásten orınlaw, dástúrdegi zárúr maǵlıwmatlardı, materiallardı yadlay almawınan dep bahalap, qátege jol qoyadı. Sonıń ushın ózlestirmewshi oqıwshılar menen islegende, olardıń oqıw isleri barısın bárqulla anıqlaw zárúr.

Óz-ózin baqlawdaǵı kónlikpe hám jetiskenliklerindegi kemshiliklerdi joq etiwge ayrıqsha itibar qaratıw zárúr. Jaman orınlanǵan úá tapsırması ushın jaman baha qoyılsa, oqıwshı úyde sabaqlardı jaqsı tayarlaǵanlıqların aytadı. Bunday qátelesiwge

sebep úy tapsırmaların orınlap atırǵanda material ózlestirilgenin tekserilmewinen boladı.

Ózlestirmewshilikti joq etiwde biz kóbinese oqıwshınıń oqıwǵa bolǵan múnásibetin júzege keltirgen sebebin anıqlawımız kerek. Kóp jaǵdaylarda bunday sebepler qatarına kóp sabaq qaldırıw, oqıtıwshılar, ata-analar menen kelispewshilikler, oqıwdıń áhmiyetin túsinbewshilik oqıwshını oqıwdan shalǵıtatuǵın qızıǵıwshılıqlardıń barlıǵı, óz oqıw imkaniyatların nadurıs bahalaw kiredi. Kóp jaǵdaylarda bos ózlestiriwshi oqıwshıda ózine isenbewshilik, ózlestirmewshilikti óz kúshi menen joq etiw imkaniyatına isenbewshilik, oqıwǵa unamsız múnásibet júzege keledi. Ayırım waqıtları kerisinshe jaǵdaylar da boladı, oqıwshı barlıq nárseni jaqsı orınlap atırman dep esaplaydı, biraq oqıtıwshılar olarǵa hádden tısqarı talapshań múnásbiette bolıp atır dep oylaydı.

Bunday jaǵdaylarda oqıwshıda ózine bolǵan qattı isenim payda boladı. Soǵan uqsas jaǵdaylardı joq etiwdiń tiykarǵı quralı oqıwshı oqıw imkaniyatların bahalawdaǵı qáliplesken stereotiplerdi joq etiw bolıp esaplanadı, oqıwshınıń nadurıs qarasların ózgertiwdiń eń jaqsı usılı –ol kishi tabıslarǵa eriskende durıs bahalaw esaplanadı. Oqıwshınıń qızıǵıwshılıqlarına say wazıypalardı tańlap, oqıtıwshı gezektegi sabaqqa material tayarlaǵanda onı birgeliktegi xızmetke shaqıradı hám kórsetilgen aktivlik ushın maqtap, onı keyingi tapsırmalarǵa unamlı múnásibetin onshelli qıyın bolmaǵan temanı ózlestiriwde paydalanadı.

Oqıwshını jańa tabıslarǵa marapatlandırıw oǵan jánede quramalıraq tapsırmalardı orınlawǵa, bilim, kónlikpe hám jetiskenliklerindegi kemshiliklerdi toltırıwǵa iytermeleydi.

Anıq oqıw tapsırmaların orınlanıwın ob'ektiv bahalaw menen birge tabısları ushın bárqulla marapatlanıp qáliplesken tómen ózin-ózi bahalawdı hám onıń tiykarında júzege kelgen oqıwshınıń oqıwǵa degen unamsız múnásibetin joq etedi. Bulardıń barlıǵı oqıwǵa bolǵan unamsız múnásibetin joq etiw ushın shárayat jaratadı.

Ayırım waqıtları ózlestirmewshi oqıwshılar bilim, kónlikpe hám jetiskenliklerdiń kemshiligi menen baylanıslı oqıwǵa unamsız múnasibetin qáliplestiredi. Bunday jaǵdaylarda oqıwǵa bolǵan unamsız múnasibetin joq etiwdiń tiykarǵı quralı retinde oqıwshıǵa ózlestirmegen temalardı ózlestiriwde individual járdem beriw kerek.

Oqıwǵa degen unamsız múnásibetti joq etiw processinde júzege kelgen mashqalalı jaǵdaylardı sheshiw, yamasa klass jámááti, ata-analar hám oqıtıwshılardıń talaplarına unamsız múnásibetlerin joq etiw boyınsha arnawlı jumıslar alıp barıwǵa tuwrı keledi. Eger bunday jaǵdaylarda júzege kelgen unamsız múnásibet qapashılıq, narazılıq, jalǵızlıq sıyaqlılarda payda bolsa, oqıwshınıń klass jámááti, ata-anaları, oqıtıwshılar menen óz ara múnásibet xarakterin ózgertiwleri shárt. Bunıń ushın dáslep, bunday oqıwshı menen múnásebette tuwrıdan-tuwrı jazalawdan waz keshiw kerek. Sonıń menen birge oqıtıwshı oqıwshınıń oǵan qoyılatuǵın talapları haqqında óz pikirlerin bildiriwge iytermelewi zárúr.

Oqıtıwshılarǵa, ata-analar hám klass jámáátine unamsız múnásibetin ashıqtan-ashıq kórsetetuǵın hám sanalı ráwishte mashqalalardı tereńlestiriwge shekem baratuǵın oqıwshılar menen islew birqansha quramalıraq.

Olarǵa jazalawda, isendiriwde tásir etpeydi. Bunday jaǵdaylarda oqıwshınıń oqıwdan tısqarı jumıslarǵa qızıǵıwshılıqları hám sheberliklerine tayanısh jaqsı nátiyje

beredi, olardı klasstan tısqarı jumıslarǵa qaratıw arqalı klass jámááti, ata-analar hám oqıtıwshılar menen baylanısın bekemlew múmkin. Bul waqıttaǵı oqıwshınıń kúshli táreplerin kóre alıw júdá zárúr. Máselen, oqıwshınıń sportqa qızıǵıwshılıǵın esapqa alıp, oqıwshınıń tábiyiy pánlerge múnásibetin ózgertiw múmkin. Klasstan tısqarı jumıslar arasında dógerekler, sekciyalar, ásirese ul balalrdı qızıqtıratuǵın texnikalıq dógereklerge itibar beriw zárúr. Bunday jaǵdayda oqıwshı óz pikirleri hám hám qarasların qayta kórip shıǵadı. Bul bolsa bara-bara unamsız múnásibetti joq etiwge hám jetekshi xızmet túri bolǵan oqıwǵa qızıǵıwshılıǵın qáliplestirip baradı.

Oqıw materialınıń mazmunına, ásirese teoriyalıq máselelerdi úyreniwge unamsız múnásbitti joq etiw ushın ózlestirmewshi oqıwshıǵa teoriyalıq bilimlrdiń ámeliy paydasın anıq mısallarda kórsetiw lazım. Mısal ushın, kóbeytiwdi biliw dúkanǵa barıp nárse satıp alǵanda, aldanıp qalmawı ushın kerek ekenligin túsindiriw zárúr.

Oqıwǵa unamsız múnásibetin joq etiwde oqıwshılarda oqıwdıń social áhmiyetin túsindiriw, oqıw tek ǵana islep shıǵarıw miynetinde aktiv qatnası ushın ǵana emes, shaxstıń hár tárepleme, garmoniyalıq rawajlanıwı ushın da zárúrligin úyretip barıwı kerek.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Адизова Т.М., Тўлаганова Г.К. Мактаб психологининг ўзлаштира олмовчи бошланғич синф ўқувчилари билан амалга оширадиган психологик-коррекцион ишлари. Бу тўпламда: Мактабда психологик хизматни ташкил қилиш муаммолари. –Т.: ТДПУ. 1994. -Б. 18-32.

2. Нишанова З.Т. Мустақил фикрлашга ўргатиш.// Бошланғич таълим. 1999. №3. -Б. 34-35.

ОҚЫЎШЫЛАРДЫҢ КРЕАТИВ ПИКИРЛЕЎ ҚӘБИЛЕТИН РАЎАЖЛАНДЫРЫЎ УСЫЛЛАРЫ

Т.Ж.Сапаров– Қанлыкөл районы 19-санлы қәнигелестирилген мектеп оқытыўшысы

Шахста креативлик сыпатларын раўажландырыў ушын даслеп «креативлик» түсинигиниң мазмунын анықлаў талап етиледи. Креативлик сөзи англичан «create» сөзинен алынған болып, жаратыў мәнисин береди. Креативлик дегенде инсанның жаңалық жаратыў, машқалаларды шешиўге қаратылған дөретиўшилик қәбилети түсиниледи. Оның түп мәнисинде оригиналлық, әмелийлик, ностандарт ҳәм еркинлик жатады. Соның менен бирге, креатив пикирлеў арнаўлы бир мәселе орайынан ҳәр тәреплеме пикирлеў, бир пикирге түрли ракурсдан қараўды аңлатады.

Креативлик шахсты раўажлантыратуғын категория ретинде инсан ойлаўы, мәнаўиятының ажыралмайтуғын бөлеги есапланады, ол шахс ийе болған билимлердиң көп қырлылығында емес, ал жаңа идеяларға умтылыўда ҳәм орнатылған стереотиплерди реформалаў ҳәм өзгертиўде, турмыслық машқалаларди шешиў процессинде күтилмеген ҳәм ностандарт қарарлар шығарыўда көринеди. Яғный берилген билимлерди тәкирарлаў арқалы креативликке ерисиўге болмайды, дөретиўшилик пикирлеў процессинде жаңа пикир, жаңа идеяның пайда болыўы тийкарғы шәрт болып табылады. Мысалы,

англичан тилинде сөзлерди ядлап, грамматикалық қағыйдаларды «суў етип ишип» жиберген болсаңыз да, дөретпе жарата алмасаңыз, барлығы нәтийжесиз болып табылады. Сол себепли креатив пикирлеў процессинде ойда саўлелендириў зәрүрли рол ойнайды. Албert Эйнштейн «көз алдына келтириў билимнен әҳмийетли» дегенинде мине сол тәрепти нәзерде тутқан. Көбинесе ностандарт пикирлер, шешимлер кутилмегенде инсан қыялына келеди.[1. 3-4]

Оқыўшыларда креатив пикирлеўди раўажландырыўда алты креатив ойлаў қалпағы методынан пайдалансақ болады. Оның авторы америкалы профессор Эдвард де Боно. Бул инсанның өмири ҳәм дөретиўшилигине қысқаша шолыў жасасақ. Эдвард де Боно 1933-жылы Мальтада туўылған, 2005-жылы Нобель сыйлығы лауреаты, дөретиўшилик ҳәм концептуал пикирлеў бойынша халық аралық көлемде тән алынған. Бостонда болып өткен Халық аралық пикирлеў Конференциясында (1992-жылы) оған биринши болып мектеплерде пикирлеўди туўрыдан-туўры үйретиў усылларын ислеп шыққан шахс ретинде сыйлық тапсырылды. Эдвард де Боно дөретиўшилигиниң айриқша қәсийетлеринен бири бул олардың кең шеңбери: балалар бақшасында тәрбия алып атырған бес жаслы балаларды үйретиўден баслап дүньядағы ең ири корпорациялар басшылары менен ислеўи болып табылады.

Бул методты пайдаланыўда төмендеги факторлар болыўы керек:

1. Хәр ким ойланыў керек және ойларын айтады;
2. Ойлау, раўажланыў көнликпелериниң бири;
3. Ҳәдден тыс жагайларды әпиўайы жаўдайлар менен алмастырыў керек;
4. Системалы ҳәм басқышпа-басқыш ҳәрекетлер болыўы керек;
5. Бәсекелесиў емес, ал теманы үйрениў керек;
6. Мениң пикирим ҳәр дайым дурыс деместен, керисинше пайдалы усыныслар бериў керек. Тийкарғы ўазыйпа оны көриў болып табылады;
7. Биз көрмейтуғын, лекин көриўимиз керек болған шешимлер ҳәм идеялар болыўы керек.

Эвард де Боно тәрепинен ойлап табылған «пикирлеўдиң алты қалпағы» пикирлеўди шөлкемлестириўдиң атақлы методларының бири. Бул метод жеке ҳәм жәмәәтте (топарда) ҳәр қандай интелектуал жумыстын нәтийжели болыуына бағдарланған.

Алты қалпақ параллель пикирлеў идеясына тийкарланған. Дәстүрий пикирлеў қарама-қарсылықларға, тартысларға ҳәм пикирлер дүгисиўине тийкарланған. Бирақ, бундай жантасыўда ең жақсы шешим емес, ал дискуссияда табыслы турде алға сүрилген шешимлер жетискенликке ериседи. Паралель пикирлеў – ҳәр түрли пикирлер ҳәм жантасыўлар дүгиспейди, олар бирге жасайды.

Әмелий пикирлеўде үш тийкарғы қыйыншылықлар:

1.Эмоциялар. Базы бир ўақытлары бизлер ойлаў-пикирлеўге емес, бәлким көнликпелер ҳәм эмоциялар ҳәрекетлерине сүйенемиз.

2. Шарасызлық. Бизлерде жеткиликсиз сезимлер болыўы мүмкин: «Мен бул ҳаққында қандай ойлаўды билмеймен. Соңында не ислеўимди билмеймен».

3. Шәлкеслик**.** Биз бирден ҳәмме нәрсени ядымызда сақлаўға ҳәрекет етемиз, нәтийжеде тәртипсизликлерге дус келемиз.

Алты қалпақ усылы – *пикирлеў процессин бөлистириў арқалы бундай қыйыншылықларды жеңиўдиң аңсат ҳәм қолайлы усылы болып табылады.*

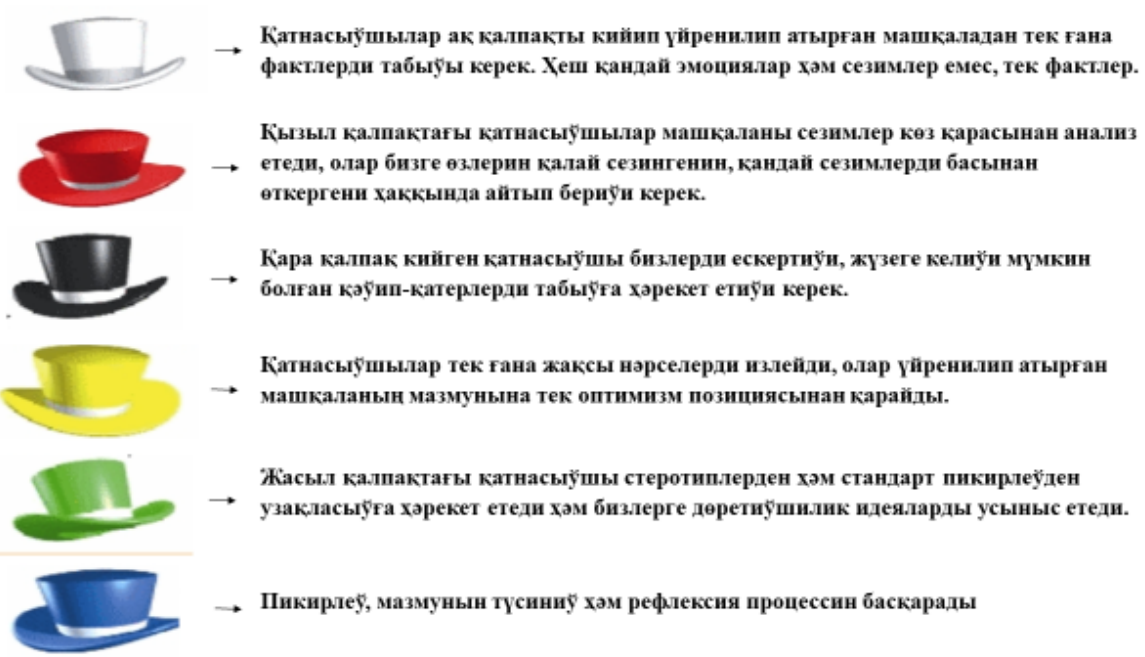
Алты қалпақтан пайдаланыўды жобаластырыў:

1. Усыл принсиплери ҳәм қолланылыўын үйреniў бул қағыйдаларды еслеп қалыўға ҳәм олардан пайдаланыўды үйреniўге ҳәм оларды саналы түрде әмелде көллаўға мүмкиншилик береди.

2. Кейининен анық машқалаларди шешиўде пикирлеў образын түсиниў, басқарыў ҳәм мәслестириў ушын орнатылған "пикирлеў тәртиплерин" қоллаң.

3. Өзимиздиң ойлаў усылымызды тек анықлаў ушын қалпақты кийип, шешип, аўмастырып, биз сол қалпақ көрсететуғын ролди өзимиз атқарамыз.

Қалпақлардан пайдаланыў қағыйдалары

1. Пикир жүритиўши қалпақ кийип, биз сол қалпақтың пикирин билдиремиз.

2. Арнаўлы бир реңдеги қалпақты шешип, биз сол пикирлеў формасынан ўаз кешемиз.

3. Бас кийимди басқасына алмастырғанда пикирлеў усылы өзгереди. Бул усыл адамды қапа етпестен пикирлеў тәризин өзгертиреди. Биз билдирилген пикирлерге қарсы емеспиз, оларды алмастырыўыңызды сораймыз [2.1-4].

4. Өз пикирин билдириў ушын тек қалпақ атын алыў мумкин, соның ушын пикирлеўдиң қайсы усылы қолланылғаны көрсетилген. Мысал ушын, егер де сиз тек қара қалпақты кийгениңизди айтсаңыз, идеяны усыныс еткен оқыўшыға қарсылық билдирместен пикирлеў мүмкин.

Алты пикирлеўши қалпақ техникасынан пайдаланыў мектеп оқыўшыларына тек ғана белгили билимлердиң көлемин берип ғана қалмастан, оларды бул билимлерди ийелеўге үйретиў, оннан жаңа билим ўаыйпаларын шешиўде пайдалана алыў, өзин-өзи баҳалаўға имканиятын береди.

Пайдаланылған әдебиятлар:

1. Жуманова С. Креатив фиклаш. Т., 2020

2. Горбунова Ж. Прием «6 шляп» как способ развития критического мышления// Инфоурок-М., 2015

МАХМУДХОЖА БЕХБУДИЙДИҢ ЖӘДИДШИЛИК-АҒАРТЫЎШЫЛЫҚ ПИКИРЛЕРИНДЕГИ ӨЗИНЕ ТӘНЛИК

Қ.Сейтмуратов - п.и.к., доцент

XIX әсирдиң ақыры XX әсир басларында Түркистанда жүз берген социаллық-сиясий, экономикалық өзгерислер процессинде жергиликли миллий буржуазия пайда бола баслады. Бул-миллий ояныў дәўириниң басланыўы болды ҳәм ағартыўшы зиялылар раўажланған мәмлекетлерге теңлесиў идеясын илгери сүре баслады. И.Гаспирали тийкар салған путин түрк дүньясының азатлығын ҳәм пәраўанлығына ерисиўди мақсет еткен жәдидшилик ҳәрекети Түркистандада пайда бола баслады. Бул ҳәрекет ағзалары азатлыққа ерисиўдиң бирден-бир ҳәм туўры жолы жасларымызға берилип атырған тәлим-тәрбия ислериниң сапасын жақсылаў деп билди. Елимизге бул ҳәрекеттиң кирип келиўинде 1905, 1907 жыллардағы Россиядағы революциялық ҳәрекетлер, Түркиядағы көтерилислер, 1916 жылғы ақ патшаның езиўшилик сиясатына қарсы Түркистандағы көтерилислер өз тәсирин тийгизди. Сондай ақ жергиликли зыялы қәўимниң дүньяқарасларының кеңейиўинде Қырымның Бақшасарай қаласында басылып шыққан «Бақшасарай», «Таржимон», Қазан қаласында басылып шыққан «Ўақыт», «Жулдыз», Стамбул қаласында шығатуғын «Сироти мустақил» (туўры жол) атлы ҳ.т.б. газета ҳәм журналлардың роли айтарлықтай болды. Жәдидшилик ҳәрекетиниң үлкемизге кирип келиўинде бир қатар зыялылар қатарында Махмудхожа Беҳбудийдиңде үлеси оғада уллы болды.

Махмудхожа Беҳбудхожа улы Беҳбудий-Түркистан жәдидлер ҳәрекетине тийкар салыўшылардың бири, дүньяға белгили болған өзбек географы, жәмийетлик искер, исламтаныўшы, уллы педагог, журналист- 1874 жылы 10 март күни Самарқандта руўханый шаңарағында дүньяға келген. Оның үрим-путағы Хожа Ахмед Яссаўийлер әўладына барып тақалады. 1862 жылы руслар Самарқандты басып алғанда Беҳбудхожа өз шаңарағы менен Самарқанд ўәлаятының Сиёб болыслығындағы Бахшитепа аўылына көшип барады. Махмудхожа усы аўылда дүньяға келеди.

Махмудхожа 6-7 жасларында дайылары Муҳаммад Сыдық ҳәм Молла Ачыллар жәрдеминде хат-саўатын ашады, араб грамматикасын үйренеди. Кейиншелик А.Жамийдиң араб тили қағыйдаларына бағышланған «Шархи молла» шығармасы, мантиқ илимине бағышланған «Шамсия», ҳуқықтаныўға арналған «Мухтасар ал-виқоя», «Хошия» шығармаларын, математиканы үйренеди. Әкеси қайтыс болғаннан соң ол Чашмаоб аўылында қазылық етиўши дайысы Муҳаммад Сыдықтың тәрбиясында болады ҳәм қазылықта мырза лаўазымына тайынланады. Махмудхожа мырзалық ўазыйпасын шын кеўилден атқарыўы, өзиниң ҳадаллығы менен халық арасында үлкен абыройға, исенимге ериседи. Соның менен бирге илим ийелеўге болған қызығыўшылық нәтийжесинде муфтийликке тийисли шәрият қағыйдаларын, диний ақыйдаларын қунт пенен үйрене баслайды. Нәтийжеде көп өтпей ол муфтий лаўазымын ийелейди[1.260].

Махмудхожа 1889,1900,1914 жыллары сапарларға шығып, Санкт-Петербург, Москва, Уфа, Казань қалаларында, шығыс мәмлекетлеринен Мысыр, Туркияда болады. Ол жерлерде жасаўшы халықлардың социаллық турмысы, жасаў шәраятлары, тәлим-тәрбия, мектеп-ағартыўшылық ислери менен танысады ҳәм ең жақсы деп тапқан турмыс тәжирийбелерин Түркистанға енгизиўге ҳәрекет етеди. Бир қатар мақалалар, китаплар жазады.

Беҳбудий өзиниң ойға алған барлық мақсетлерине ағартыўшылық жолы менен ерисиўди ойлайды. Тәлим-тәрбияны раўажландырыў ҳаққындағы идеяларын әмелге асырыў ушын дүньяның басқа еллериндеги сияқлы жаңа типтеги мектеплер ашыўды әрман етеди. Өз ҳәўлисинде балалар ушын бийпул жаңа усыл мектебин ашады. Басқа еллерде арттырған тәжирийбесинен келип шығып бул мектепте жаңа оқыў методларын, усылларын қоллап сабақ өтеди, диний пәнлер менен бирге анық пәнлер бойыншада сабақлар өтиледи. Соның менен бирге европа тәлим-тәрбиясын жергиликли мектеплерге енгизиў бойынша үгит-нәсият жумысларын алып барады, жаңа усылдағы жәдид мектепleриниң ашылыўына жетекшилик етеди.Себеби ол ғәрезсизликке ерисиўдиң, азатлыққа шығыўдың, раўажланыўдың бирден-бир жолы тәлим-тәрбияны жақсылаў деп билди.

1918 жылы Беҳбудий Ташкентке келип, Түркистан автоном совет республикасы халық комиссариатында нызам жойбарларын таярлаўға қатнасады. Мәмлекетлик тил мәселесинде интернационалист-сиясатшы сыпатында танылады. Ол Туркистан халқларының тағдири ушын гүресті аймақта жасаўшы барлық миллет үәкиллериниң ҳуқықлары ушын гүрес деп билди. Ол «Түркистанда өзбеклер, қазақлар, қырғызлар, түркменлер ҳәм басқада аз санлы халықлар жасайды. Ҳәр бир миллет ушын өз ана тили рәсмий тил болмағы керек»,-деп жазады[2.245]. Бирақ оның бул пикири сол ўақытлары инабатқа алынбайды.

1918 жылы Самарқандта «Мусылман рабочий ҳәм дийханлар кеңеси» дүзилгенде Беҳбудий билимлендириў комиссары етип тайынланады. Бул жерде ол жаңа типтеги мектеплер ашыў, олар ушын оқыў бағдарламаларын дүзиў, жаңа сабақлықлар жаратыў ислерин жедел раўажландырады.

Беҳбудий илим-мағрыйпатты нәсиятлаўшы 200 ден аслам мақалалар жазған. Өзбек ҳәм тәжик тиллеринде бир неше сабақлықлар ҳәм оқыў қолланбаларын дөретти. «Мунтахаби жуғрофия умумий» (Қысқаша улыўма география), «Китоб ул-атфол» (Балалар ушын китап), «Мухтасари тарихи ислом» (Исламның қысқаша тарийхы), «Амалиёти ислом» (Ислам әмелияты), «Мадҳали жуғрофия умроний» (Халық географиясына кирисиў), «Мухтараси жуғрофияи русий» (Россияның қысқаша географиясы) атлы китапларын баспадан шығарады. Ол «Беҳбудий нашриёти» атлы баспахана шөлкемлестирип, «Түркистан, Бухара ҳәм Хиўа картасы»н басып шығарады.Көркем әдебиятқада қол урып, 1912 жылы «Падаркуш» атлы пьесасын жазады. Бул пьеса Өзбекстанда театр өнерине тийкар салған биринши пьесалардан болып, үлкен қыйыншылықлар менен болса да Ташкент, Самарқанд, Бухара, Қоқанд, Андижан, Наманган, Каттақорған ҳ.т.б. қалаларда қойылады ҳәм халықтың кеўлинен шыққан үлкен абыройлы шығарма сыпатында танылады. Бул пьесаның дәслепки қойылған күн ҳәзир Өзбекстанда театр күни деп белгиленген.Беҳбудий 1913-1914 жылларда «Самарқанд», 1914-1915 жылларда «Ойна» журналларын басып шығара баслайды. 1918 жылы баслаўыш класс оқыўшылыры ушын «Жаңа есап» атлы сабақлығын жазып, өз типографиясында басып шығарады. 1919 жылы М.Беҳбудий Бухара әмириниң ләшкерлери таманынан жәдидлердиң ҳәм большевиклердиң жансызы деген айып қойылып, қамаққа алынады, еки айдан кейин Қаршы қаласының беги Тоғайбек тәрепинен өлим жазасына ҳүким етиледи.

Беҳбудий өз өлими алдынан жазып қалдырған үәсиятында өз алған бағдарынан қайтпаслығын үлкен мәртлик пенен былайынша билдиреди: «Биз өз қысыўметимизди билемиз. Егер бизиң өмиримиз азатлық ҳәм халқымыздың бахыт-саадаты ушын қурбанлық сыпатында керек болса биз өлимдиде қуўаныш пенен күтип аламыз… Мүмкиншилиги болғанынша жақсы мектеплер ашыў, сондай ақ ағартыўшылық ҳәм халқымыздың бахыт-ығбалын тәмийинлеў тараўы жолында тынбай исленген хызметлер биз ушын ескерткиш болады…»[2.246].

Беҳбудий дүнья халықлары ортасында дослық мүнәсибетте болыўды, миллетлерара, динлерара татыўлықты жақлайды. Ол «…көз-көреки басламаларда…стулда отырыў, қасық-вилка менен аўқат жеў, медаль тағыў, ҳаўаыссы болсада жалаңбас отырыў кәпирдиң иси деп қарала берсе, жер жүзинде бирде мусылман қалмаўы мүмкин…»,-деп жазады[2.247]. Яный ҳәмме нәрседен кемшилик таўып, кәпир-мусылман деп ажыратыла берсеоның тәлим-тәрбияға зыян беретуғынлығын ескертеди.

Беҳбудий халыққа, жасларға тәлим ҳаққындағы өз пикир-усынысларын илимий, тарийхый ҳәм шәриятлық дәлиллер менен тийкарлайды. Ол шығыста үлкен абыройға ийе болған Мысыр муфтийи, белгили алым Муҳаммед Абдоның сөзлеринен мысал келтирип, былай деп жазады: «…шляпа, шапка, европа кийимлерин кийиў ислам шәрияты бойынша гүна емес. Буны натуўры дейтуғынлар Расул сүннетинен, тарийхтан бийхабар адамлар. Муҳаммед пайғамбарымыз ҳәм оның саҳабалары түрли мәмлекетлерге барғанда сол елдеги отырықшы халықлардың кийимлерин кийип жүрген»[2.248].

Сондай ақ ол илим дүньясын, халықлардың үрп-әдетлерин ҳүрмет ете отырып, өмирде ҳәмийше өзгерислер, раўажланыўлар болып турағатуғынлығын, бул жаңалықларға ақыл-парасатлылық пенен мүнәсибетте болыўды нәсиятлайды. «Ўақыттың өтиўи менен әтираптағы көринислер ҳәм адамлар бәрқулла өзгерип турады, бул өзгерислер Адам-ата заманынан берли бар нәрсе»,- деп жазады. Беҳбудий бул пикирлери менен педагогика илиминиң ең тийкарғы әҳмийетин көрсетип турғанлығын көриўге болады. Егерде оқытыўшы тәрбиялаўшы үрп-әдетлердиң алдыңғылары менен ескиргенлерин байқай алмаса, ол тек жаслар тәрбиясына емес, улыўма раўажланыўға ҳәм тәлим-тәрбия тараўына пайда келтире алмайды. Беҳбудий дейди: «Үрп-әдетлердиң ишинде пайдалы ҳәм жақсысы болғаны киби, олардың жаманы ҳәм зыянлыларыда бар. Бурынғы заманда ысыраплы той ҳәм азаны отырыспадай етиўшилик жоқ еди, енди пайда болды. Қабыл еттик. Енди оның қолынан аңсатлық пенен қутыла алмай отырмыз…».

Махмудхожа Беҳбудий Исмоилбек Гаспиралиниң жәдидшилик-ағартыўшылық ҳәрекетлери ҳаққындағы идеяларынан рухланады ҳәм оны толық қоллап-қуўатлайды. 1893 жылы И.Гаспирали Самарқанд ҳәм Бухараға келгенде оның менен ушырасады ҳәм кең түрде пикир алысады [3.30].

Беҳбудий өзиниң «Улуғ Туркистон» газетасының 1917 жыл 12 июнь санында жәриялаған мақаласында «…Колониаллық қағыйдаларға муўапық бизди басқарар екен, айып өзимиздеде бар. Буннан қутылыў ушын жасларымыз текесалтаңлықты қойып, тезлик пенен билим алыўы тийис. Үлкен жастағыларда бул исте жаслар менен тең қәдем тасласын….Егерде тәлим-тәрбия исин усы тақылетте алып бармасақ Түркистанға ҳүрриятта, автономияда жоқ…».

Солай етип, Махмудхожа Беҳбудийдиң пүтин ис-ҳәрекети, өмири педагогика илими ҳәм халық билимлендириўи менен байланыслы екенлигин, мектеп ҳәм тәлим-тәрбия жумысларын раўажландырыў, оны түркий халықлар арасында әмелге асырыў ушын гүрес оның бас мақсети болғанлығын көремиз. Ҳәзирги дәўирдеде оның идеялары заманагөй тәлим-тәрбияны раўажландырыўда үлкен әҳмийетке ийе.

Пайдаланылған әдебиятлар:

1.К.Хошимов ва б. Педагогика тарихи. Тошкент, «Ўқитувчи»-1996.

2.Ўрта Осиёда педагогик фикр тараққиётидан лавҳалар. Тошкент,Фан-96.

3.Жадидчилик: ислоҳат, янгиланиш, мустақиллик ва тараққиёт учун кураш. Даврий туплам №1. Тошкент, «Университет»-1999.

MÁMLEKET HÁM MÁMLEKETLIK EMES MEKTEPGE SHEKEM TÁLIM SHÓLKEMLERINIŃ RAWAJLANIW SEKTORLAR

V.Shukurlayeva - NMPI magistrantı,
G. Jumasheva - .NMPI p.f.d., docent

Mektepke shekem tálim sisteması úzliksiz tálimniń baslanǵısh, eń tiykarǵı buwını bolıp tabıladı. Qánigelerdiń ilimiy juwmaqlarına kóre, insan óz ómiri dawamında alatuǵın barlıq informaciya hám maǵlıwmattıń 70 payızın 5 jasqa deyingi

dáwirde aladı. Sol sebepli balalardıń saw hámbilimli, jetik insan bolıp erjetiwinde mektepke shekem tálim tárbiyası júdá – zárúrli orın tutadı.

Mámleketimizde mektepke shekem tálim sistemasın túpten jetilistiriw, aldıńǵı shet el tájiriybelerdi esapqa alǵan halda nátiyjeli tálim hám tárbiya formaları hám de usılların engiziwge qaratılǵan mektepke shekem tálimdiń innovciyalıq sistemasın shólkemlestiriw boyınsha keń kólemli reformalar ámelge asırılıp atır. Ózbekstan Respublikası mektepke shekem tálim sistemasın 2030 -jılǵa shekem rawajlandırıw koncepciyasında "mektepke shekem jastaǵı balalardı hártárepleme intellektuallıq, etikalıq, estetik hám fizikalıq tárepten rawajlanıwı ushın shárt-shárayatlar jaratıw, mektepge shekem tálim sistemasına innovatsiyalardı, aldıńǵı pedagogikalıq hám informacion-kommunikaciya texnologiyaların engiziw" sıyaqlı ústin turatuǵın wazıypalar belgilengen. Bul wazıypalardı ámelge asırıw mektepke shekem jasdaǵı balalardı mámleket talaplarına muwapıq sóylewin ósiriw, zárúr bilim kónlikpe hám ilmiy tájriybelerdi hám ǵárezsiz pikirlewin qáliplestiriw boyınsha tálim beriw programmaların islep shıǵıw hám de balalardı ǵárezsiz pikirlewge úyretiw texnologiyaları kompetensiyaviy jantasıw tiykarında rawajlandırıw aktuallıǵın kórsetip atır.

Ótken dáwir dawamında mámleketimizde ósip baratırǵan áwladtı saw hám hártárepleme jetik voyaga jetkiziw, tálim-tárbiya procesin natiyjeli tálim hám tárbiya formaları hám de usılların engiziwge qaratılǵan mektepke shekem tálimniń nátiyjeli sistemasın shólkemlestiriw boyınsha keń kólemli jumıslar ámelge asırıldı.

Mektepke shekem bilimlendiriw tarawında mámleket-jeke sheriklikti rawajlandırıw ushın jaratılǵan qolay shárt-shárayatlar mámleketlik emes mektepke shekem tálim mákemeleri sanın jáne de asırıw hám olar kórsetetuǵın xızmetler túrlerin keńeytiw ushın bekkem tiykar boldı.

Usınıń menen birge, alıp barılǵan analiz, balalardıń mektepke shekem tálim menen qamrovini támiyinlew, mektepke shekem tálim mákemelerin zamanagóy oqıw –metodikalıq materiallar hám kórkem ádebiyatlar menen toltırıw, tarawǵa maman pedagog hám basqarıw kadrların tartıw máselelerin sheshiw zárúr ekenligin kórsetip atır.

Mámleketimizde mektepke shekem bilimlendiriw tarawı úzliksiz tálim sistemasınıń dáslepki buwını esaplanadi hám pútkil tálim-tárbiya sistemasınıń tiykarǵı maqseti bolǵan – bárkámal áwladtı ǵárezsiz pikirleytuǵın shaxstı tárbiyalawǵa erisiwde zárúrli áhmiyetke iye boladı. Usı tarawdı jetilistiriw maqsetinde qabıl etilgen programmada mektepke shekem bilimlendiriw tarawı úzliksiz tálim sistemasınıń baslanǵısh buwını retinde, bul processda mektepke shekem tálim shólkemleriniń balalar huqıqıy sawatlı adamlıǵın qáliplestiriwdegi ornı hám de respublikada tálim-tárbiya sisteması hám bárkámal áwladtı tárbiyalaw mámleket siyasatınıń tiykarǵı ústin turatuǵın baǵdarı ekenligin aytıp ótken.

Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev baslıqlıǵında 2017- jıl 16 – avgust kúni bolıp ótken jıynalısta mektepke shekem tálim sistemasın strukturalıq tárepten tupten reformalaw, usı shólkemlerge balalardı tolıq qamtıp alıw boyınsha zárúrli wazıypalar qoyılǵan edi. Buǵan baylanıslıǵı analizler nátiyjesinde qısqa waqıtta usi húǰjet — Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 9-sentyabrdegi "Mektepke shekem tálim sistemasın túpten jetilistiriw ilajları tuwrısında"gi PQ-3261-sanlı Sheshimi, 30-

sentyabrdegi “Mektepke shekem tálim sisteması basqarıwdı túpten jetilistiriw ilajları tuwrısında”ǵı PF-5198-sanlı Pármanı hám de “Ózbekstan Respublikası Mektepke shekem bilimlendiriw Ministrligi – iskerligin shólkemlestiriw tuwrısında”gı PQ-3305-sanlı sheshimi imzalangan.

Mektepge shekem tálim sistemasın jáne de jetilistiriw, balalardıń sapalı mektepge shekem tálimnen teń paydalanıwın támiyinlew, mektepge shekem tálim xızmetleriniń mámleketlik emes sektorın rawajlandırıw maqsetinde, sonıń menen birge, Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2018-jıl 30 -sentyabr degi “Mektepge shekem tálim sistemasın basqarıwdı jetilistiriw ilajları tuwrısında”gi PQ-3955-san sheshimine muwapıq islep shıǵılǵan Ózbekstan Respublikası mektepge shekem tálim sistemasın 2030 -jılǵa shekem rawajlandırıw koncepciyasında “mektepge shekem jas daǵı balalardı hár tárepleme intellektuallıq, etikalıq, estetik hám fizikalıq tárepten rawajlanıwı ushın shárt-shárayatlar jaratıw, mektepge shekem tálim sistemasına innovatsiyalardı, aldıńǵı pedagogikalıq hám informacion-kommunikaciya texnologiyaların engiziw” sıyaqlı ústin turatuǵın wazıypalar belgilengen. Bul wazıypalardı ámelge asırıw mektepge shekem jas daǵı balalardı mámleket talaplarına muwapıq sóylewin ósiriw, zárúr bilim kónlikpe hám ilmiy tájriybelerdi hám ǵárezsiz pikirlewin qáliplestiriw boyınsha tálim beriw programmaların islep shıǵıw hám de balalardı ǵárezsiz pikirlewge úyretiw texnologiyaları kompetensiyaviy jantasıw tiykarında rawajlandırıw aktuallıǵın kórsetip atır.

Sonıń menen birge, 2019 -jıl 8-maydaǵı PQ-4312-san “Ózbekstan Respublikası mektepge shekem tálim sistemasın 2030 -jılǵa shekem rawajlandırıw kontsepsiyasini tastıyıqlaw tuwrısında”gi qararları, Ministrler mákemesiniń 2019 -jıl 13-maydaǵı 391-san “Mektepke shekem tálim shólkemleri iskerligin jáne de jetilistiriw ilajları tuwrısında”gi sheshimi, Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2019 -jıl 16 -lekabrdagi O'RQ-595-san “Mektepke shekem tálim hám tárbiya tuwrısında”gi Nızamı hám de usı tarawǵa tiyisli basqa normativ-huqıqıy húJjetlerde belgilengen wazıypalardı ámelge asırıw maydanınan keń kólemli jumıslar alıp barılmaqta.

Kóp tarmaqlı qánigelestirilgen mektepge shekem tálim shólkemleri hám qospa tipdagi mektepge shekem tálim shólkemleri tuwrısındaǵı qaǵıydaǵa muwapıq balalardı kóp tarmaqlı qánigelestirilgen mektepge shekem tálim shólkemlerine hám qospa tipdagi mektepge shekem tálim shólkemlerine jibesh boyınsha medicinalıq -psixologiyalıq -pedagogikalıq komissiya tuwrısındaǵı qaǵıyda tastıyıqlanǵan.

Mektepge shekem tálim mákemeleriniń mámleket hám mámleketlik emes tarmaqların jáne de keńeytiw, mámleket hám mámleketlik emes mektepge shekem tálim mákemeleri ortasında saw báseki ortalıǵın qáliplestiriw sharayatların jaratıw, mámleket hám jeke sektor serikligi shártlerinde mektepge shekem tálim mákemeleriniń jańa formaların engiziw, sonıń menen birge, Ózbekstan Respublikası Mektepge shekem bilimlendiriw Ministirligi iskerligin nátiyjeli shólkemlestiriwdi támiyinlew maqsetinde Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2017 jıl 30 sentyabr degi «Ózbekstan Respublikası Mektepge shekem bilimlendiriw Ministirligi iskerligin shólkemlestiriw tuwrısında» PQ-3305-san sheshimi qabıllandı. Usı sheshimge berilgen túsindiriwde aytıp ótkeni sıyaqlı : «... búgingi kúnde mektepge shekem tálim mákemeleri iskerligin tupten jaqsılaw, mektepge shekem jas daǵı balalar qamrovini asırıw, aldıńǵı shet el tájiriybeni úyrengen halda, hár tárepten zamanagóy sistema

jaratıw máselesi aktuallıǵısha qalıp atır». Usı qararda mektepge shekem tálim sistemasın reformalaw daǵı orın alǵan mashqalalardı saplastırıw maqsetinde qararda keń kólemli ilajlardı ámelge asırıw názerde tutılǵan, sonday-aq, pedagog hám baslıq xızmetkerlerdiń mamanlıǵın asırıw procesin nátiyjeli shólkemlestiriw, bunda zamanagóy pedagogikalıq hám informaciya texnologiyalardan, shet el mámleketlerdiń aldıńǵı tájiriybesinen paydalanıw, tálim mákemelerin joqarı maman, zamanagóy bilimge iye kadrlar menen támiyinlew belgilengen.

XXI ásir kisisiniń idealın tálim sistemasına kirgiziw onıń barlıq buwınlarınıń, atap aytqanda, mektepge shekem tálim sistemasınıń sapa tárepinen jańalanıwı menen baylanıslı. Hámmege ekenin aytıw kerek, insannıń ómiriniń dáslepki jeti jılın óz ishine qamtıp alıwshı mektepke shekem tálim jas dáwiri óz áhmiyetine kóre kem ushraytuǵın jaǵday esaplanadı. Naǵız ózi jıllarda balada óz tiykarǵı insaniy qábiletleriniń qáliplesiwi júzberedi, onıń shaxsı rawajlandiriwdiń tiykarları qóyıladı. Insannıń keleshegi, onıń turpayı, qábileti, dúnyaǵa kóz qarası balalıq qanday bolǵanlıǵına, tálim qanday bolǵanlıǵına kóp tárepten baylanıslı. Bulardıń hámmesi balalıqtıń alısıp bolmaydı áhmiyetin, onıń bárkámal shaxs retinde qáliplesiwindegi bólek rolin belgileydi hám mektepke shekem tálim jasınan baslap tálim sapasın támiyinlew mashqalasın mámleket tálim siyasatınıń ústin turatuǵın baǵdarına aylantıradı.

Joqarıda belgilengen normativ hújjetlerdi ámeliyatqa ámelde qollanıwin úyreniw maqsetinde mámleket hám mámleketlik emes mektepke shekem tálim shólkemleriniń rawajlanıw sektorlarında tálim-tárbiyanı ámelge asırıw procesin jáne de jetilistiriw de názerde tutılǵan.

Sonı da aytıw kerek, shet el mámleketlerdiń mektepke shekem tálim sistemaların úyreniw, olardıń aldıńǵı tájiriybesin analiz etiw hám respublikamız sharayatına maslastırıw boyınsha anıq ilajlardı islep shıǵıw mámleketimiz mektepke shekem tálim sistemasın rawajlanıw zamanagóylestiriwga múmkinshilik jaratadı.

Ózbekstan Respublikası Mektepke shekem bilimlendiriw Ministrligi, onıń aymaqlıq bólimleriniń tiykarǵı wazıypaları hám iskerligi baǵdarları qatarında aldıńǵı shet el tájiriybeni esapqa alǵan halda mektepge shekem jasdaǵı balalardı hártárepleme intellektuallıq, etikalıq, estetik hám fizikalıq rawajlandırıw ushın shárt-shárayatlar jaratıw belgilengenligin gúzetemiz.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2017 jıl 30 sentyabrdegi «Mektepke shekem tálim sisteması basqarıwdı tupten jetilistiriw ilajları tuwrısında» PF-5198-san pármanında aytıp ótken sıyaqlı, «Mektepke shekem bilimlendiriw tarawı úzliksiz tálim sistemasınıń baslanǵısh buwını esaplanıp, ol hártárepleme saw hám bárkámal bala shaxsın tárbiyalaw hám mektepke tayarlawda oǵada zárúrli áhmiyetke iye boladı. Ǵárezsizlik jıllarında respublikada tálim tárbiya sisteması hám bárkámal áwladtı tárbiyalaw mámleket siyasatınıń tiykarǵı ústin turatuǵın baǵdarları dárejesine kóterildi. Biraq, ótkerilgen analizler mektepke shekem bilimlendiriw tarawında alıp barılıp atırǵan islerdiń nátiyjesi hám nátiyjesi jetkilikli dárejede emesligin kórsetip atır».

Sonday etip, bizin pikirimizshe, bilimlendiriw tarawında mámleket-jeke sheriklik, bul tálimdi basqarıw mámleket shólkemleri, tálim mákemeleri hám jeke biznes wákilleriniń resursların birlestiriw hám risklar, dáramat hám de qárejetlerdiń minnetlemesine muwapıq bólistiriliwine tiykarlanǵan tálim joybarın ámelge asırıw boyınsha teń haqılı múddetli sheriklik esaplanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar;

1. Ózbekstan Respublikasınıń “Tálim tuwrısında”giNızamı. Tashkent. 2020.
3. Ózbekstan Respublikası ministrler Mákemesiniń 2020 jıl 22 dekabrdegi 802-san “Mektepke shekem tálim hám tárbiyanıń mámleket standartı”ni tastıyıqlaw tuwrısındaǵı sheshimi. 22. 12. 2020 jıl.
4. Ózbekstan Respublikası Mektepke shekem tálim Kontseptsiyası. Duz.: F.Ílayıqova, Z. Ílayıqova, F. Vaxabova.- T., 2010.

INTELLEKT TERMININIŃ UQIPLILIQ TÚSINIGI MENEN BAYLANISI HÁM ETIMOLOGIYA

A.Turdımuratova - NMPI pedagogika kafedrası oqıtıwshısı

Málim bolǵanınday intellekt túsinigi psixologiya tarawında shártli túrde úlken iri úsh toparǵa:

a) psixogenetika

b) ulıwma

c) differencial psixologiya hám psixometriya bolıp bólinedi.

Intellekt terminin táriyplewimizden aldın individual ózgeshelikler teoriyası hám intellekttiń uqıplılıq sıpatında, ulıwma uqıplılılqlar teoriyası menen jaqınnan tanısıp alǵanımız maqul kórdik.

Uqıplılıq terminin áyyemgi grek filosofı **Platon** birinshilerden bolıp qollanǵan hám insanlardıń túrlishe uqıplılıqlarǵa iye ekenligin aytadı. Onıń pikirinshe insanlarǵa awızbirirshilikte jasaw ushın, olardıń hámmesinińde tuwısqan ekenligin, lekin barlıǵınıńda bir wazıypanı tolıq, sheberlik penen meńgere almaslıǵı, geyparalardıń basqarıw, bazı birewlwriniń jer awdarıw, ónermentshilikke iykemlesip tuwılatuǵınlıǵın yaǵnıy tuwma uqıplılıqlardıń bar ekenligin aytıp, insanlardı uqıplılıǵı boyınsha tilla, mıs, gúmis,temir sıyaqlı ajıralıp bólinetuǵınlıǵın, yaǵnıy individual ózgeshelikler hám tuwma uqıplılıqlar teoriyasına tiykar salǵan.

Belgili alım **Denri Didro**da insanlarda uqıplılıq tuwma bolatuǵınlıǵın biraq uqıplılıqlardıń waqıttıń ótiwi menen ózgeretuǵınlıǵın aytıp ótken.

Francuz filosofı **Rene Dekar**t barlıq insanlarda tuwma uqıplılıqlardıń bar ekenligine isenim bildirgen.

Luis Terman uqıplılıqlardıń tuwma bolatuǵınlıǵın, olarda uqıplılıq erte payda bolıp hátteki uqıplılıqlardı ólshew múmkinligin aytqan.

Insanlarda uqıplılıqlardıń tuwma bolatuǵınlıǵına qarama-qarsı pikirlerde joq emes. Málim bolǵanınday **Aristotel** tuwma uqıplılıqlardı biykarlap, insan áwladınıń miyi tap taza bolıp tuwılıp, uqıplılıqlardıń sırtqı ortalıq tásirinde, ásirese bilimniń oqıw hám tájriybe arqalı arttırılatuǵınlıǵın aytqan.

Qıtay ulaması **Konfuciy** ulıwma uqıplılıqtı intellekt yaǵnıy "chji" dep, ol analiz, ushqırlıq, tapqırlıq, bilimlilik bolıp tabıladı. Ullı danıshpan intellekttiń bilim arqalı arttırıw múmkinligin hám bilimge alıp keliwshi:

-oylaw,

-eliklew,

-tájriybe kibi úsh joldi atap kórsetiwi menen insanlardağı uqıplılıqlardıń tek ǵana arttırılıw múmkinligin atap kórsetken.

Francuz filisofı **Adrian Gelveciy** tuwma uqıplılıqlardıń bar ekenligin biykarlawı menen birge bárshe insanlar birdey uqıplılıqlar menen tuwılıp tek ǵana tájriybe, ózin-ózi tárbiyalaw tásirinde insanlardıń ózgeshelenetuǵınlıǵın aytqan.

Angliyalıq **Djon Lokk** insanlardağı individual ózgeshelikler, uqıplılqlar, ulıwma uqıplılıq intellekt dep atap, olardıń insanlarda hár túrli bolatuǵınlıǵı máselelerin kótergen. Sonıń menen birge, alım qızıǵıwshılıq, oylanıw, informaciyalar boranını ishinen ózine kerekliligin tańlap alıw, intellekttiń bilim menen rawajlanıwı, bilimnıń bolsa qızıǵıwshılıq arqasında payda bolatuǵınlıǵın óz shıǵarmalarında qayta qayta tákirarlap ótken.

Málim bolǵanınday, ulıwma uqıplılıq termini kópshilik dereklerde intekkektual uqıplılıq dep keltirilgen. Demek, ulıwma uqıplılıq terminin shet ellik alımlar ázelden intellekt terminine teńlestirgeni ayqın.

Intellekt túsinigi eń dáslep **Mark Tulliy Ciceron**nıń "Qudayǵa sıyınıwshılar, "*religiosi,* qayırqom, bawırı keń adamlar, dıqqatlı hám itibarlı insanlar bular "*relĕgere"* sózi túbirinen, *elegantes* názik didli adamlar bolsa *elegere* túsiniw, ajratıp biliw; sonday-aq, *diligentes* tırısqaq adamlar bolsa *diligere* tańlaw,bahalaw sózi túbirinen, a *intelligentes* aqıllı adamlar bolsa *inteligere* túsiniw yaǵniy *legere* toplaw, jámlew»-dep mánisi boyınsha ajıratıwı menen ilimge birinshilerden bolıp intellekt sózin engizgen [Park Young-sook, 1994).]. Bunda Mark Tulliy Ciceronnıń pikirinshe intellekt –bul túsimpaz, aqıllı adamlar tańlanbası bolıp, túsiniw, ózin-ózi ańlaw, dıqqat, shıdamlılıq hám moral bolıp tabıladı[56].

Inlellekt túsinigin tallaw boyınsha 1921 jılı AQSH ta simpozium bolıp ótedi. Bunda ekpertlediń názerine bola intellekt túsinigin keńirek hám anıǵıraq etip tallaw berjen 13 psixologtıń táriypin bahalı dep esaplaǵan hám "Psychology and education" jurnalında járiyalawdı maqullaǵan. Solardıń pikirlerinen úzindilerdıen tómendegishe keltiriwimiz múmkin:

1. Fruncuz alımı **A. Bine** boyınsha intellekt túsinigi mazmunlı oy, ámeliy túsinik, logika, yad, qálegen hám kútilmegen situaciyalarǵa beyimlesiw uqıplılıǵı bolıp esaplanadı. A. Bine intelekt teoriyasın rawajlanǵan oylawdıń 3 kórinisinde: maqsetti belgilew, beyimlesiw, bahalaw degen ideyanı alǵa súredi[54]. A.Bine intellekt dep jaqsı túsiniw, jaqsı pikirlew, tez ańlaw, este saqlaw funksiyaların aytadı.

2.**S.S. Kolvin** qorshaǵan ortalıqqa beimlesiw uqıplılıǵın intellekt túsinigi deydi.

3. Ataqlı ilimpaz, psixolog **Ch. Spirmen**[50] intellekti aqılıy energiya menen teńep ulıwma uqıplılıq dep táriypleydi. Alım eger subektte ulıwma intellektual uqıplılıq bar bolsa, onda usı subekt tárepinen sheshiletuǵın qálegen test tabıslı orınlanadı [3]. Bul jerde Spirmen boyınsha qálegen bir subektte, mısalı ushın oqıwshı yaki talaba sınalıwshıda ulıwma qábilet bar bolsa, demek usı sınalıwshınıń qálegen testtegi nátiyjesi unamlı boladı hám orınlanǵan testler arasında unamlı baylanıs yaǵnıy unamlı korrelyaciya bar boladı. Ch. Spirmen bolsa intellekt dep insanlardıń quramalı ortalńqqa beyimlesiw uqıplılıǵı ekenligin aytadı.

4. **Gerbert Budrow**[58] intellektti ráwshanlıq túsinigine jaqın ekenligin aytqan.

5. **V. Dirborn** boyiınsha intellekt arttırılǵan tájriybeden paydalanıw hám izleniw uqıplılıǵı bolıp tabıladı[9].

6. **V. Xenmon** bolsa intellekttı bilimlerdi hám kónlikpelerdi iyelew uqıplılıǵı dep táriyplegen[].

7. **Luis Terman** boyınsha intellekt abstrakciya hám simbollar menen jumıs islew uqıplılıǵı bolıp tabıladı. L.M. Terman intellekti mazmunnıń yaki pikir áhmiyeti ózgesheliginiń (koncepciya) túsiniliwi hám qáliplesiwiniń qábiyleti dep táriypleydi. Tap sonday-aq, L.M.Terman intellekt koefficientiniń aqılıy hám xronologiyalıq jasqa teńligi yaǵnıy Bine-Simonnıń shkalasın qayta isleydi[4].

8. **Edvard Torndayk** boyınsha intellektti úsh aspektte qaraǵan maqul: abstrakt aqıl, texnikalıq hám jámiyetlik uqıplılıqlar[25].

9. **Vilgelm Shtern** intellekt dep insannıń ulıwma uqıplılıǵı bolıp, jańa talaplarǵa kónligiwdi esapqa alǵan[46].

10. **Edvin Boring** intellektti ápiwayı túrde, intellekt testleri nátiyjesinde kelip shıǵatuǵın ólshem tárizinde táriypleydi[31].

11.**Robert Stenberg** boyınsha intellekt túsinigi shaxs yaǵnıy subekttiń haqıyqıy ómirge bolǵan tez hám jıldamlı beyimlesiw háreketi bolıp tabıladı. Bunda R.Stenberg intellektti aqılıy qábilettiń informaciyalardı jıldamlıq penen qayta islew hám jańa situaciyalarǵa tiyisli, sáykes juwap qaytarıw minez-qulqın názerde tutadı. [4,5]. Qısqa qılıp aytqanda, R.Stenberg boyınsha intellekt qorshaǵan ortalıqqa beyimlesiw, usı ortalıqta qáliplesiw, qorshaǵan ortalıqtı tańlaw.

12.**Devid Veksler** intellekt túsinigin individtiń maqsetke muwapıqlasqan minez-qulıq, racional oy hám qorshaǵan ortalıqqa bolǵan tásiriniń qábileti dep táriypleydi. Sonıń menen birge, Veksler óziniń modelinde 3 dárejeni: 1.ulıwma intellekt dárejesi, 2. Noverbal hám verbal intellektti, 3. Specifikalıq faktorlar dárejesin ajıratıp kórsetedi. D.Veksler intellekt testlerinin unamlı bolıwı ushın jergilikli mádeniyat, qızıǵıwshılıq, háreket iskerligi menen tıǵız baylanıslılıǵın atap ótedi[4,5].

13. **Raymond Kettel** intellktuallıq qábiletlerdiń 3 túrin ulıwmalıq, parciallıq (ayırım), operaciya faktorların ajıratadı. Kettel kóplegen korrelyaciyalıq izertlewlerdi analizley otırıp, bir neshe ierarxiyalıq dáreje súwretin eń tóbesinde general faktor, general faktordıń bir tekshe tómeninde flyuidli (suyıq) intellekt, kristtallı intellekt hám vizualizaciya faktorlarınan ibarat ekenligin dáliylleydi. Kristallı intellekt individuallıq iskerlik barısında intellektuallıq kónlikpeler járdeminde arttırıladı. Kettel 2 faktordı bir- biri menen baylanıslı faktor dep 3-faktordı biyǵárez faktor dep ataydı[4,5].

Amerikalıq psixolog G.Gardner boyınsha intellekt strukturası bir-biri menen baylanıspaǵan modullerden ibarat. Bular- formal-lingvistikalıq, abstrakciyalı logika-matematikalıq, muzıkalı, háreketli, shaxslar aralıq hám shaxslar ishindegi moduller bolıp tabıladı. Ilimpaz subekt intellektiniń óziniń shaxsıy tolıǵıraq etip aytqanda, qıyınshılıq jaǵdaylarında tánhá óziniń jeńe alıwı, unamlı nátiyjege erisiwde hám jańa bilimlerdi iyelewde júzege keletin tosqınlıqlardı ańsat sheshiw qábileti potencialı sıpatında qaraydı. Sonıń menen birge alım intellekt hár túrli mádeniyatta túrlishe túske dóniwin eskertedi[18]. Avtordıń pikirinshe insan uqıplılıqları tek ǵana jalǵız tarawda bolıp qalmastan, olar hár túrli tarawda dominantlıq etiwi sózsiz. Máselemkiden, oqıtıwshı kásibin iyelewi menen birge usı kásip iyesi qosıq aytıwǵa uqıplı bolıwı táájip. Insanlardaǵı usınıńday tań qalalarlıq multi-intellekt biybaha mádeniyattı, mádeniy ortalıqtı, qádriyatlardı tiklep hám mádeniyattıń joǵalıp ketiwinen aldın aladı.

Govard Gardner psixologiya tarawında birinshilerden bolıp multifunkcional intellekt yağnıy kóp túrli intellekt teoriyasın ilimge endiredi.

Solay etip, AQSH larında ótkerilgen simpoziumda intellekt termini uqıplılıq sıpatında qaralıp: tuwrı sheshimlerdi qabıl etiw, toplanılǵan tájriybeden paydalana biliw, oylaw abstrakciyası hám tallaw, sózlerdi hám simbollardı ańlaw, qabıl etiw, fizikalıq hám social ortalıqqa qáliplesiw sńpatında túsinilgen.

Intellekt-bul sonıńday konstrukciya, psixologiya tarawında alımlar hár túrli táriyplep, elege shekem tartıslı turle dáliyllemekte. Al, bizlerdiń túsinigimizshe ulıwmalastırıp aytqanda, belgili bir mádeniy ortalıqqa beyimlesiwshi, násillik tiykarlanǵan, oylaw operaciyalarnıń informaciyalardı tez pát penen qayta islewi, biliwge bolǵan motivler, regulyaciyalıq minez-qulıq hám ulıwmalastırıwshı qábiylettiń jetilisken shıńı dep esaplaymız.

Degen menen, intellekt sózi mazmunınıń tallanıwı óziniń uzaq tariyxına iye bolıwına qaramastan házirgi kúnge shekem anıq bir táriypke iye emes. Sonlıqtanda, biziń názerimizde, intellekt táriypiniı testler járdeminde ólshep úyreniwge bolǵan shet el, Rossiya hám mámleketimiz yağniy Uzbekstan hám Qaraqalpaqstan alımlarınıń ilimiy miynetlerinde sáwleleniwlerin teoriyalıq tallaw sıpatında sholıp ótiwdi maqul kórdik.

MEKTEPKE SHEKEMGI JASTAĠI BALALARDIŃ FIZIKALIQ RAWAJLANIWINDA ANATOMIK-FIZIOLOGIK PROCESLER

N.Q.Turdıbaeva - NMPI talabası

Balalardıń har bir jas toparlarına tàn organizmleriniń dúzilis hám funkcıyalarınıń ózine tán qásiyetleri, psixologik ruwxiy jaǵdayları olardıń ratsional fizikalıq tárbiya menen shuǵullanıwınan ózgeriwi múmkin. Bala tuwılǵannan keyin onda jeke rawajlanıw procesi baslanadı. Bala sırtqı ortalıqqa maslasıwına baylanıslı onda morfozlogik ózgerisler júz beredi. Individ endi ókpe arqalı dem aladı, kislorod arqalı dem alıp SO2 gazin shıǵaradı, úlken hám kishi qan aylanıw sheńberi payda boladı. Bala ómiriniń 3 jasına kelip jeke háreketlenedi, biraq úlkenlerdiń háreketlerine eleklewge qıynaladı. Bala 7 jasqa kelgende onda seziw organlarında, bulshıq etlerinde hám oraylıq nerv sistemasında rawajlanıwlar gúzetiledi. Olarda ósiw yağnıy kletka hám toqımalarının kóbeyiwi, molekulalarınıń tezlik pepen bóliniwi, toqıma hám organlarǵa azıqlıq zatlardıń jetip barıwı baqlanadı. Sonday-aq, olarda sıpat ózgerisleri, awırlıǵınıń artıwı, boyınıń ósiwi sıyaqlılar kórinedi. Sonı aytıp ótiw kerek, rawajlanıw degende balalar toqıması hám onıń dúzilisindegi ózgerisler akseleraciya procesine mısal etıp alsaq boladı. Akseleracıya-latınsha sóz bolıp, bala rawajlanıwınıń tezligi onıń fizikalıq shınıǵıwlar procesındegi organizmindegi ózgerisler; boyınıń ósiwi, salmaǵınıń artıwı menen baylanıslı boladı.

Omırtqa baǵanası-bala denesiniń tayansh apparati bolıp, kishi mektep jasındaǵi balada júdá iyiliwsheńligi menen hám kókrek quwıslıǵı, beldiń tetiksizligi menen ajraladı. Kókrek quwıslıǵı 7 jasta tolıq formalanadı. Stolda natuwrı otırıw bir qolda awır júklerdi kóterip júriw hámde bir tárepleme fizikalıq shınıǵıwlar buwınlardıń

ózgeriwine, beldiń búkireyip qalıwına hám qıysayıwına alıp keledi. Sol sebeblide tárbiyashi balalarǵa tuwrı otırıwdı úyretip ǵana qoymastan qadaǵalap barıwıda kerek.

Qol hám ayaq bulshıq etleri balalarda áste formalanadi, ayaq uzunliǵi mektepke shekemgi jastaǵı balada nárestenińayaq uzunlıǵına qaraǵanda 3ese tez ósedi. Qol suyekleri ayaq suyeklerine qaraǵanda tezrek juwmaqlanadı, ayaq suyekleri bolsa birqansha ósiwdi dawam etedi. Mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń súyekleri birqansha iyiliwsheń bolip, qıyın fizikalıq shınıǵıwlardı orınlaw waqtında sınıp qalıwı múmkin. Tarbıyashi óz iskerligi menen balalardı fizikalıq shınıǵıwlardı orınlawda olardıń jas ózgesheliklerin esapqa alǵan halda shınıǵıwlardı basqıshpa-basqısh orınlatıp baradı.

Balalar menen aqılıy shınıǵıwlar ótkergen waqıtta tuwrı tik otırıwların qadaǵalaw kerek, bunıń ushın jeńil bolǵan fizikalıq shınıǵıwlar qılıw kerek. Bunnan tısqarı aktiv dem alıwǵa baylanıslı shınıǵıwlardı isletiw maqsetke muwapıq. Aqılıy shınıǵıw ótkendede omırtqa baǵanasını tuwrı formalanıwı ushın tuwri otrǵızıw kerek. Aqılıy shınıǵıwdı fizikalıq shınıǵıw menen almastırıp turıw maqsetke muwapıq. Bunday shınıǵìwlar balalardıń jas ózgesheliklerin esapqa alǵan halda ótkeriliwi tiyis. Tárbiyashi bir waqıttıń ózinde aqılıy shınıǵıw menen fizikalıq shınıǵıwdı almastırıp barılsa balalar fizikalıq hám aqılıy rawajlanıwına unamlı tásirin tiygizgen boladı.

Balalar áste aqırın ósip barar eken olardıń jası ótken sayın bulshıq etleriniń úlkenligi, awırlıǵı hám bulshıq etlerdiń morfologik dúzilisi ózgeredi. 7 jasqa kelip balalardıń bulshıq etleriniń ulıwma awırlıǵı 28% ge shekem kóbeyedi, al tuwılǵan nárestede 23-24% ti quraydı eken. Bulshıq etler kletkalarınıń qısqarıwı nátiyjesinde miofibrillalar sanı asadı, energıyası kóbeyedi, suw muǵdarı kemeyedi. Jańa tuwılǵan nárestede bulshıq et talshıǵında 50-150ge shekem miofibrillalar bolsa, mektepke shekemgi tálimdegi 7 jaslı balada 1000-3000 ǵa shekem boladı. Kishi mektepke shekemgi jastaǵı balalarda qoldıń mayda bulshıq etleri intensiv rawajlanadı, buǵan háreketlerdiń turli formaları kómeklesedi. Mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń háreket funkcıyasınıń jetikligi, rawajlanǵanlıǵı nerv sisteması orayları arqalı belgilep beriledi. Sporttıń rawajlanıwı zamanaǵoy dárejesi menen organizmniń funkcional ımkanıyatlarına qoyılatuǵun talaplar házirde funk-cional dárejesin anıqlaw menen baylanıslı halda úyreniledi. Organizmniń bulshıq etleriniń intensivligi awır bulshıq et shınıǵıwların, kem energıya sarıplanatuǵın shınıwǵılarǵa almastırıw bolıp tabıladı. Organizm-niń ózgerip barıwı sırtqı ortalıqtıń shárt-shárayatlarına baylanıslı boladı. Bulshıq etleriniń qayta tikleniwi bioximiyaliq reakciyalar menen baylan-ısli, bular kislotalı proceslerge baylanıslı. Tárbiyashı balalar menen shınıǵıwlardı ámelge asırǵanda olarda fiziologıyalıq tárepten shıdamlı bolıwǵa tayarlaydı. Balalarda háreketsheńlikti tereńnen rawajlandıradı.

Kislorodqa bolǵan mútajliktiń artıwı qan aylanıwında hám dem alıw sistemasında seziledi Kislorodtı ókpeden toqımalarǵa úlken tezlikte jetkerip beredi. Dem alıw sistemasınıń hám qan aylanıw dizimlerine joqarı talab qoyıladı olardıń jaqsi rawajlanıwı júrek bulshıq etleriniń jaqsı islewine járdem beredi.

Qan aylanıw sistemasi fizikalıq shınıǵıw menen shuǵıllanatuǵun balalarda jaqsı rawajlanǵan boladı. Fizikalıq shınıǵıwdıń jeterli dárejede bolıwında júrek qisqarıw ciklıniń normal bolıwına alıp keledi. 7 jastan baslap 1minutta júrektiń qısqarıw ciklı 85-90 ǵa teń boladı. Júrek qısqarıwınıń páseyiwi nerv sistemasınıń buzılıwı menen

baylanıslı. 7 jasqa kelip simpatik nervtiń tásiri parasimpatik nerv tásirinen kóre kóbrek boladi, keyinshelik teńsalmaqlılıq saqlanadı.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalarda dem alıw ciklı menen baylanıslı bolǵan aritmiya kuzetiledi: bul nerv sistemasınıń buzılıwı dem shıǵarǵanda hawanıń shıǵıwınıń páseyiwi hám dem alǵanda bolsa kúsheyiwi menen baylanıslı. Dem alıw aritmiyası 6 jasta anı formalanadı. Ásirese, sportshılarda sport penen shuǵullanbaytuǵun adamlarǵa qaraǵanda aritmiya gúzetiledi. Aritimiyada seziliwsheńliktiń buzılıwı, bradikardiya, jùrek bulshıq etine tásir etiwi múmkin. Júrek qısqarıw ciklı ózgeriwin I.A.Arshavskiy aytıp ótti, úlken topardaǵı balalardıń júreginiń qısqarıw ciklı kishi jastaǵı balalar júreginiń qısqarıw ciklıne qaraǵanda joqarı boladı. Keyinshelik balalarda háreketleniwge baylanıslı fiziologik ózgerisler júz beredi. Iqtıyarlı háreketlerdi orınlaw balalar ushın qıyın esaplanadı. Bala háreketlerdi áste basqıshpa basqısh ózlestiredi. Balanıń ıqtıyarlı háreketleri nerv sistemasınıń tómengi bóliminde jaylasqan, shártli reflekslerge tıykarlanadı.

Koordinacion qábiliyeti fiziologik tárepten ortalıqqa maslasıw bolıp, 3túrdi: nerv sisteması, bulshıq etler hám háreket túrlerini ajratıw múmkin. Nerv koordinaciyası degende, háreket qılıwǵa alıp keliwshi nerv sistemasın túsiniw múmkin. Bulshıq et koordinaciyası degende háreket etiwde qatnasatuǵun bulshıq etlerdiń qısqarıwı hám bosasıwı túsiniledi. Háreket koordinaciyası denenıń háreket wázıypası ortalıqqa funkcional maslasıwı. Háreket dominantasınıń payda bolıwı ushın uzaq múddetli tásir etiw lazım.

Belgili ilimpaz A.A.Uxtomskiydiń pikirinshe, hàreket nátiyjege qaratılǵan anıq maqsetke qaratıladı. Fizikalıq shınıǵıwda payda bolatuǵun tiykarǵi eń áhmiyetli hàreketti islegende organizmniń funkcional maslasıwina kómeklesedi. Demek, maqset aldın belgililenedi háreket bolsa maqsetke tıykarlanadı. Maqsettıń qánshelli anıq, puxta rejelestirilgenligi nátiyjeniń jaqsı bolıwına túrtki boladı.

Skelet bulshıq etler háreketleriniń koordinaciyası gumoral mexanizm-ler àhmiyetke iye. Bıraq tıykarǵı háreket funkciyaları nerv sisteması tárepinen tártipke salınadı. Tıykarǵı ıqtıyarlı háreketler koordinaciyasınıń eń joqarǵı organı bas miy bolıp esaplanadı. Háreketler koordinatsiyası bas miy tárepinen basqarılatuǵun háreket apparatı hám miy ortasındaǵı cikllı baylanıslar tıykarında ámelge asadı. Háreketler koordinaciyası rawajlanıwı túrli jaslarda ózgerislerge sebeb boladı. Bala ápiwayi háreketler menen qıyın háreketlerdi ózlestiredi, júriw, juǵurıw hám sekiriw menen baylanıslı háreketler bolıp tabıladı. 7 jastaǵı balada júriwde ayaqta tobıǵtı búgiwdi baslaydı, úlkenrek jasta bolsa dizesin búgedi. Bunday ózgerisler balanıń rawajlanıwına unamlı tásirin tiygizedi hám balalarda fiziolgik tárepten rawajlanıwlardı túrtki boladı.

Juwmaqlap aytqanda, balanıń ósiwi hám rawajlanıwı ushın balaǵa itibar qaratıp barıw talap etiledi, bala áste aqırın rawajlanıp baradı. Sol sebeblide, balada ortalıqqa maslasıw hár qıylı boladı. Sonday eken, balanı tarbıyashı ortalıqqa tartıwdı, bala menen psixologik sorawlar otkeriwi hám bir balanı basqalardan ayırmay barlıǵina teń qatnasta bolıw kerek. Álbette, tárbiyashı ózinıń pedagogik sheberligi, tájriybesi arqalı balalar menen qatnas jasaydı, al ayrim tárbıyashılar pedagogik kónlikpeler iyelewi nátiyjesinde balalar menen túrli fiziologik shınıǵıwlar ótkeredi.

Paydalanılǵan ádebiyat:

1.R.M.Jóraev "Jismoniy tarbiya va sport fiziologiyası" Samarqand 2019-jıl

2.F.Axmedov, K.Norboev "Bolalar sportı mashǵulotlari nazariyasi"Samarqand 2016-jıl

3. F.A.Kerimov "Sport sohasidagi ilimiy tadqiqodlar" Toshken 2002-jıl

«BABURNOMA» TARIYXIY SHIGARMASI ARQALI OQIUSHILARDA ESTETIKALIQ KOMPETENTLIKTI QÁLIPLESTIRIW

B.X. Xodjaev - p.i.d professor TDPU,
J.R. Bekbagambetova - NMPI magistrantı

Ózbekstan Respublikası óz ǵárezsizligine eriskennen keyingi jillar ishinde ózbek hám qaraqalpaq xaliqlari jámiyetlik-siyasiy,ekonomikaliq hám mádeniy tarawlarda ayriqsha jetiskenliklerge eristi.Óz tariyxina jańasha kóz-qarasta qatnas jasala basladi. Prezidentimiz SH.M.Mirziyoyev:"Jas áwladti erkin pikirleytuǵin,joqari intellektual hám ruwxiy mádeniyatqa iye,dùnya jùzinde óz qatarinan hesh qaysi tarawda bos kelmeytuǵin insanlar bolip kamalǵa keliwi,baxitli boliwi ushin mámleketimiz hám jámiyetimiz bar kùsh jigerin baǵishlaydi"-dep keltirip ótken edi. Buriŋǵi Awqam dáwirinde qadaǵan etilgen ulli babalarimizdińqaldirǵan oǵada bay mádeniy hám ruwxiy miyraslarin qunt penen ùyreniwge mùmkinshilikler jaratildi.Ótkendegi qol jetpes ulli pedagogikaliq ideyalar,tárbiya hám tálim beriwge baylanisli bolǵan turmisliq tájriybeler,ulli oy-pikir iyelerinin' hu'rmetin ornina qoyiw isleri janlandirildi.Milliy pedagogikamiz benen milliy tárbiyamizdin' jámiyetlik áhmiyeti oǵada artti.Jas qánigelerdi zaman talabina ilayiq tárbiyalap shiǵariwǵa bolǵan talap keskin ku'sheydi.

Joqarı mádeniyatqa erisken hár bir xalıqtıń sonday ullı perzentleri boladı, olar tek ǵana óz jurtınıń emes, bálkim uluma jáhániń ilimli xalqınıń húrmet-itibarına iye boladı. Ózbek xalqi tariyxında dúnya civilizatsiyası rawajlanıwına úlken úles qosqan áne sonday ullı oqımıslılar, mámleket ǵayratkerleri kóplep tabıladı. Olardıń turmısı hám dóretiwshiligi dúnya ilimpazları tarepinen keń kólemde úyrenilip kelinedi. Bul pikirimizge, ásirese, Zahiriddin Muhammad Bobur ruwxıy miyraslarınıń jáhán ilmi, mádeniyatı hám kórkem ónerinde úyreniliwi ayqın mısal bola aladı. Baburdiń ómir joli jùda quramali. Ol 12 jasinda Andijan taxtina otirganinan baslap, 1530-jilǵa shekem –mashaqatli va quramali ómir jolin basip ótti.Maverennahrda oraylasqan mámleket dùziw arzusi ámelge aspadi. Keyin ol Kabuldi paytaxt etip, Avg`anistanda o`z saltanatin quriwǵa eristi. 1525-jilda bolsa, Hindistanǵa jùris basladi hám Ibrahim Lodidi jeńedi hám házirge shekem ulli monǵollar imperiyasi ati menen belgili bolǵan imperiya dùzdi. Bul imperiya 500 jil o`z abiroyin saqlap turdi.

Zahiriddin Muhammad Bobur XVI ásir turkiy ádebiyattıń kózge kóringen wákillerinen biri bolıp tabıladı. Ol Nizamiy, Xusrav Dehlaviy, Lutfiy, Nawayi dástúrlerin dawam ettirgen dóretiwshi bolıp tabıladı. Bobur dóretpeleri mazmundarliǵi hám kórkem tereńligi menen ajralıp turadı. Ol ózinińquramalı turmıs jolı, qarama-qarsılıqlı dúnyaǵa kóz qarası hám de bay kórkem ádebiyatqa baylanıslı -ilimiy oylawı menen túrk ádebiyatı hám mádeniyatı tariyxında múnásip orın iyeleydi.

Ataqlı mámleket ǵayratkeri Javoharlál Neru óziniń « Hindistonning kashf etilishi», «Jahon tarixiga bir nazar» dóretpelerinde Zahiriddin Muhammad Bobur haqqında sonday dep jazadı: «Bobur — gózzal shaxs. Oyanıw dáwiri húkimdarınıń haqıyqıy úlgisi bolıp tabıladı. Ol márt hám isbilermen adam bolǵan. Bobur oǵada mádeniyatlı hám kórkem insan bolıp, óz dáwirindegi eń jetik shaxslardan biri edi. Ol islamdaǵı mektepparasliq sıyaqlı shekleniw hám dinge berilgenlikten jıraq edi… Bobur kórkem ónerdi, ásirese, ádebiyattı qatti súygen».[2 22].Biz bul maqalamizda Baburnama shiǵarmasin estetikaliq jaqtan tallqilawdi maqul kórdik. Kompetentlik latinsha sóz bolip,somtetens-mùnásip.muwapiq,tiyisli,bilimli degen mánisti ańlatadi.Bul sóz eń dáslep Evropada 1596- jilda vikiped sózleginde qollanilǵan. Kompetensiya latinsha"competere"-maqsetke erisiw,mùnásip boliw degendi bildiredi. [3.6]. Estetikaliq kompetentlik te bolsa, oqiwshilardińruwxiy dùnya qarasi,insanniń ruwxiy hám sirtqi gózalligi sáwlelenedi.

Bobur ádebiyat, kórkem óner, tariyx hám ılım pánniń túrli tarawlarında gáziyneler jarattı. "Boburnoma"ni úyreniwge de ayriqsha jantasıw talap etiledi. Jáhán kóleminde keń tán alıwǵa iye bolǵan bul shıǵarmanı jazılıwı daǵı Boburdiń jazıw usılına áhmiyet beriw sabaqliqlariń dıqqat orayında bo'liwi kerek. Boburdıń suwret tártibine tán ayrıqshalıqlardan biri sonnan ibarat, ol qaysı bir zat yamasa jaǵday haqqında jazar eken, húkim shıǵarmaydı, bálki sol zat yamasa jaǵdaydıń sonday bir tárepin súretleydi, nátiyjede oqıwshı ol tuwrısında tıyanaqlı toqtamǵa keledi. Mısalı, avtordıń Samarqand haqqındaǵı jaziwlari menen tanısayiq. Ol qalanı qorshap turǵan qońiraw úlkenligin taripleb o'tirmaydi: "... buyırdımkim, qádem urdilar, on mıń altı júz qádem shıqtı" dep aytıwı menen usı qorǵan haqqında málim toqtamǵa keliw imkaniyatın óz oqıwshısına qaldıradi. Bunıń menen suwrettiń qalıslıq dárejesin asıradı. Oqıtıwshı Bobur ushın Samarqand bárháma qol jetpes árman bolǵanın, bul qalanı neshe márte qolǵa kiritip, neshe márte tapsırǵanı, aqır-aqıbetde onıń jurtınan shıǵıp ketiwine de bundaǵı jeńiliwi sebep bolǵan bolsa-da, avtor qalanıń eli haqqında sıylasıq penen jazǵanına dıqqat qaratılıwı kerek.

"Mundoq ulug ' daryo aslo ziroattin va imorattin ortmas, balki yozlar uch-to'rt oy Buxoroga suv yetmas. Uzumi va qovuni va olmasi va anori, balki jami mevasi xo'b bo'lur. Vale ikki meva Samarqanddin mashhurdur: … Samarqand va …Samarqand. Qishi mahkam sovuqtur, qori agarchi Kobul qoricha tushmas. Yozlar yaxshi havosi bor, agarchi Kobulcha yo'qtur." [3.31].

Ádebiyat oqıtıwshıları shıǵarma analiziniń hárqiyli usıllardan paydalana alıwları kerek. Oqıtıwshı arnawlı bir dóretpe analizi maydanınan klasstaǵı barlıq oqıwshılardıń birdey juwmaq shıǵarıwına intilmewi kerek. Áyne bir kórkem hádiyseden oqıwshılardıń túrlishe estetik-etikalıq mánis tabıwlarına múmkinshilik beriw kerek. Oqıtıwshı qandayda bir shıǵarmanı analiz qılıwda arnawlı bir klasstaǵı oqıwshılardıń rawajlanıw dárejeleri, psixik jaǵdayları, sonıń menen birge, miynettiń tásirlilik qásiyetlerin esapqa alǵan halda, jumıs kóriwi zárúr. Analizde tiykarǵı itibar miynettiń estetik qımbatın kórsetiwge, dóretpe kórkemligin támiyinlegen faktorlardı aqıl etiwine qaratılıwı kerek. Puqta hám tereń estetik analizgine úyrenilip atırǵan miynettiń oqıwshılar sezimine tásirin támiyinleydi. Bul processte oqıtıwshı tárepinen tańlaǵan usıllar sabaq natiyjeliligin asırıwǵa xızmet etedi.

Tálim sistemasında Bobur dóretiwshiligin úyreniw úlken áhmiyetke iye. Bul ullı insannıń shaxslıq sıpatları, dóretiwshilik úlgilerinen kelip shıǵatın mánis jaslarımız ushın “hár kúni, hár saatta hadal bolıw, ózin tamshı hám tamshı, bólekpe-bólek ullı maqsetler tárepke sharshamay, tınımsız saparbar etip barıw, bul pazıyletti turaqlı, kúndelik iskerlik kriteryasına aylandırıw” day ruwxıy qaharmanlıq misali bolıp xızmet etedi. Áne sonday ruwxıy mártlik úlgileri mısalında tárbiyalanǵan áwlad erteń ullı keleshekti óz qolı menen jarata alıwı anıq bolıp tabıladı. “Boburnoma” shıǵarmasınan alınǵan úzindiler tiykarında memuar - yadnama dóretpelerge tán ayrıqshalıqlar, olardıń kórkem hám ilimiy dóretpelerge uqsas hám de ayrıqsha tárepleri haqqında teoriyalıq maǵlıwmat beriledi. Ol jaǵdayda turkiy memuar ádebiyatqa Bobur tiykar salǵanı, onıń dúnya yadnama ádebiyatı rawajlanıwına qosqan úlesi haqqında toqtalinadı. Memuar dóretpe ilimiy-tariyxıy dóretpelerden ol jaǵdayda suwretlengen waqıyalarǵa avtordıń ózi tikkeley qatnasqan yamasa guwası bolǵan keshpeleri sáwlelendirilgeni menen parıq etedi. Avtor ózligi qanshellilik bálent bolsa, onıń pikirleri basqalardı sonshalıq ózine tartadı. Oqıtıwshı “Boburnoma”ni sol tárepten tekseriwdi oqıwshılarǵa tapsırsa, olar aldına mashqalalı jaǵday qoyǵan boladı hám sabaqtıń natiyjeliligi asadı.

Ádebiyat oqıtıwshısı “Boburnoma”ǵa tiykarınan kórkem estelik retinde jantasıwı, onıń estetik qımbatqa iye táreplerine itibar qaratıwı kerek. Pitkeriwshi klass oqıwshıları kórkem hám ilimiy dóretpeler arasındaǵı parqtı túsinedi. Olarda kórkem obraz hám obrazlı ańlatpa boyınsha arnawlı bir túsinikler qáliplesken. Olar “Boburnoma”nı úyreniw processinde kórkem táreplerdi taba aladi.

Juwmaqlap aytqanda,hár qanday shiǵarmani oqiǵanimizda biz ruwxiy aziq, estetikaliq zawiq alamiz. Xaliqtiń intellectual hám ruwxiy-estetik mùtájligin qandiriw, jaslardi erkin pikirleytuǵin, bekkem turmisliq pozitsiyaǵa iye, watanparwar hám ruwxiy bárkamal insanlar qilip tárbiyalawda kórkem-tariyxiy shiǵarmalardiń orni ayriqsha.

Ádebiyatlar;

1. Sh.M.Mirziyoyev «Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. –T “Ózbekiston” 2017

2.Mallaev N. O`zbek adabiyoti tarixi. T., 1976-yil

3.Zohidov V. Zahiriddin Muhammad Bobur. “O`zbek adabiyoti tarixidan”. T., 1961.

4.T.Utebaev Pedagogning professional kompetentligi va mahorati **(**uslubiy qollanma) Nukus 2020 .

КӨРКЕМЛИК БИЛИМЛЕНДИРИЎ СИСТЕМАСЫНДА ӘМЕЛИЙ ӨНЕРДИҢ РОЛИ ҲӘМ ЎАЗЫЙПАСЫ

Т.В. Уразимова– НМПИ доценти
К.Бекжанов– НМПИ магистрант

Дүньяға эстетикалық қатнасықта болыў көркем өнердиң, адамның дүньяны көркемлик пенен өзлестириўиниң тийкарында жатады ҳәм оқыўшыларда көркем өнер сабақларын оқытыў барысында раўажландырылыўы мүмкин.

Билимлендириўдиң мазмуны – бул жәмийетлик тәжирийбе, яғный оның раўажланыўының пүткил тарийхы даўамындағы адам искерлигиниң тәжирийбеси. И.Я.Лернер билимлендириўдиң мазмунының тийкарғы төрт элементин атап өтеди:

1. Билимлер (тәбият, жәмийет, техника, тарийх, мәденият, жумыс ислеў усыллары ҳаққында).

2. Жумыс ислеў усыллары (шеберликлер, уқыплылықлар).

3. Дөретиўшилик жумыс пенен шуғылланыў тәжирийбеси (дөретиўшилик мәселелерди шешиў).

4. Қызғын тәсирли баҳалылықлар қатнасықлары тәжирийбеси (сезимлер, ишки кеширмелер, қызығыўшылықлар, умтылыўшылықлар, тилеклер, жәмийетлик әдеп- икрамлылық, руўхый қатнасықлар ҳәм т.б. бойынша тәжирийбелер) [1, 33].

Көркем өнер тараўындағы билимлендириўге ҳәзирги заман көз-қарасында бул төрт қурам бөлек ажыралмас бирликте, бирақ оқыўшының жеке адам сыпатындағы көркемлик раўажланыўындағы орны бойынша кери избе-изликте жайластырылады.

Көркемлик раўажланыў тийкарғы ойы бойынша мектепти гуманизациялаўға жол ашыў сыпатында қаралады. Сонлықтан оқыўшыларға көркемлик билим бериўдиң баслы мақсети оларда өмирге эстетикалық қатнасты тәрбиялаў болып табылады.

Өмирге эстетикалық қатнас – бул адамның дүньяда өзиниң жуўапкершилигин сезинип жасаўы ушын зәрүр болған, жеке адамның айрықша қәсийети. Ол төмендеги уқыплылықларда көринеди:

- өзин қоршап турған шексиз дүньяның ажыралмас бөлеги деп туўрыдан туўры сезиниў;
- қоршап турған дүньяда өзиниң даўамын көриў;
- басқа адамға ҳәм пүткил адамзат тарийхына ҳәм мәдениятына өзиниң қатнасы бар екенлигин сезиниў;
- дүньядағы барлық нәрсениң пайда келтириўден басқа да баҳалылығының бар екенлигин түсиниў;
- өзине жақын әтираптағылардан баслап, өмирдеги ҳәмме нәрсе ушын өзиниң жуўапкершилигин түсиниў.

Атап айтқанда усы қәсийетлердиң раўажландырылыўы әдеп-икрамлылық, экологиялық, ўатанды сүйиўшилик ҳәм тәрбиялаўдың басқа да әдетте айырып көрсетилетуғын түрлериниң беккем тийкарын жаратады.

Жеке адамды көркем өнер усылары жәрдеминде раўажландырыў дүньяны бир пүтинликте сезиниўдиң, көркем өнер менен, оның барлық көп түрлилигинде, әдеп-икрамлылық ҳәм эстетикалық талапларға ылайық қатнасықта болыў орталығын қәлиплестириўге жәрдем бериўи тийис.

Әмелий өнерине оқытыўдың пүткил системасының тийкарында бақлаў методы жатады. Оқыўшылардың дөретиўшилик уқыбының раўажланыўының табыслы болыўы оқыўшыда қоршап турған әтирапты бақлаў, ҳақыйқый өмирдеги қубылыслар арасындағы байланысларды таба алыў, улыўма ҳәм жеке алынған ҳалатларды айыра алыў уқыпларының қандай дәрежеде

раўажланғанлығына байланыслы болады. Оқыўшыны әмелий өнердың арнаўлы усылларына, ҳәр қыйлы материалларынан пайдаланыў усылларына үйретиў керек. Тек сабақларда тәртиплестирилген оқытыў барысында ғана оқыўшылардың уқыплылық қәбилетлери қәлиплеседи. Сонлықтан әмелий өнери бойынша сабақларда шәртли түрде көргизбели ҳәм аўыз еки деп бөлиўге болатуғын ҳәр қыйлы усылларды қолланыў зәрүр.

Педагогикада қабыл етилген анықлама бойынша оқытыў методы алға қойылған мақсетке биргеликте кирисиўди нәзерде тутады, берилген сабақтағы оқыўшының да, оқытыўшының да барлық искерлигиниң сыпатын белгилейди. Оқытыў усылы – бир қанша жеке алынған, сабақлардағы жумыстың барлық өзине тән айырмашылықларын белгилемейтуғын, тек ғана тар, үйретиў мәнисине ийе болған жәрдемши жол. Оқытыўдың көргизбели методлары ҳәм усылларына, репродукцияларынан, үлгилерден ҳәм басқа да көргизбели қураллардан пайдаланыў; айырым затларды көзден өткериў; оқытыўшының әмелий өнер усылларын көрсетиўи; сабақтың соңында, исленген жумысларды көрсетиў ҳәм баҳалаў киреди.

Оқыўшылардың дөретиўшилик уқыпларының раўажланыўына әпиўайыластырылған, схемаластырылған үлгилерден пайдаланыў унамсыз тәсир көрсетеди. Әмелий өнердиң дөретпелери схема дәрежесине дейин әпиўайыластырылыўы оқыўшылардың алдына қойылған мәселени аңсатластырғандай болып көринеди. Схема оқыўшының зат ҳаққындағы анық белгили түсинигине сәйкес келмейди, себеби ол оқыўшы затты билип алыўы ушын зәрүрли болған, оған тән деталларға ийе емес.

Көз бенен анық көрип қабыл етиў нәтийжесинде пайда болған түсиникти жеке белгилерге ийе болмаған, тегисликли схемалы сүўрет пенен алмастырыўға болмайды. Бундай схема оқыўшыға заттағы ең баслысын айырып көрсетиўге жәрдем бермейди, ал тек ғана анық белгили заттың образының орнын басады. Бундай үлгилерден пайдалана отырып оқытыўшы әмелий өнериниң оқыўшының көзи менен көрип турған ҳақыйқатлық ҳаққындағы түсиниклерин беккемлеў сыяқлы тәрбиялық ўазыйпасы ҳаққында умытады. Таяр, схемалы үлгилерден пайдаланып оқытыў нәтийжеде тар мақсетке – қыйын емес формаларды ислеп шығарыў уқыплылығын қәлиплестириўге алып келеди. Бундай форманы жаратыўға қолды шынықтырыў сана-сезимниң жумыс ислеўинен бөлинип қалады.

Оқытыўшының әмелий усылларын көрсетиўи оқыўшыларға өзлериниң анық тәжирийбелери тийкарында керекли форманы саналы түрде жаратыўды үйретиўши көргизбели-тәсир етиўши усыл болып табылады. Көрсетиў еки түрде болыўы мүмкин: қол менен нусқап көрсетиў ҳәм әмелий усылларын көрсетиў. Барлық жағдайларда да көрсетиў аўыз еки түсиндириў менен бирге алып барылады. Нәтийжеде көзи менен көргенлерине сын көз бенен қатнас жасаў пайда болатуғын, анализлеп ойлаўдың раўажланыўы оқыўшыларға жолдаслары тәрепинен орынланған ҳәм өзи ислеген жумысларды әдиллик пенен баҳалаўға мүмкиншилик береди. Жумысларды анализлеўди ҳәр қыйлы нәзерден алып барыўға болады. Көбинесе ўақытты үнемлеў ушын педагог анализ ушын бир неше жумысты таңлап алады. Зейинли оқыўшылар менен олардың

уқыплылықларын ҳәм әмелий көнликпелерин есапқа алып жеке жумыс алып барыў керек. Қәлеген оқытыў процеси ушын жеке ислесиў принципи әҳмийетли болып табылады – бул оқыўшының жеке өзгешликлерин ҳәм мүмкиншиликлерин есапқа ала отырып оқытып-билим бериў жумысын шөлкемлестириў. Оғада көп санлы психофизикалық өзгешеликлер бар болғанлығы себепли, оқытыў ушын бул принцип айрықша әҳмийетке ийе,

Гейде таллаў ушын жумысларды таңлаўды оқытыўшы оқыўшылардың өзине тапсырады. Бундай жағдайларда барлық жумыслар бир столдың үстине жайып қойылады (ямаса стендке илдириледи) ҳәм оқыўшыларға өзлерине ең унағанларын таңлап алыў усынылады. Кейин оқытыўшы оқыўшылар менен бирликте таңлап алынған жумысларды бастан аяқ анализлеп шығады. Әмелий шығармаларды таллаўда оқытыўшы дәслепки ўақытлары дөретпениң дурыс ямаса надурыс исленгенлиги ҳаққында сораўлар берип оларға жәрдемлеседи. Кейин ала оқыўшылар унамлы ҳәм унамсыз баҳаларды өз бетинше дәлиллейди.

Нәтийжеде оқыўшыларда көркем өнер шығармасын таллаў уқыплылығы раўажланады. Оқытыўшы оқыўшылардың жумысларындағы ойлап табыўшылықты, фантазияны, өз бетинше пикирлеў уқыплылығын хошаметлеўи тийис.

Әдебиятлар:

1. Лернер И. Я., Скаткин М. Н. Современный урок. – М., 1992.

PEDAGOGIKALIQ TEXNIKANIŃ OQITIWSHI ISKERLIGINDE TUTQAN ORNI

S.M. Turimbetova - NMPI magistrantı

Házirgi zaman pedagogikaliq iskerlikte pedagogik texnikaniń roli ayriqsha. Sebebi ol oqitiwshiǵa ózin uslap biliwi (mimika, pantomimka), emociyalarin basqara biliwi, uqipliliq, qábiylet, sóylew texnikasin iyelew hám olardi oqiw iskerliginde, oqiwdan tis processlerde qollay aliw jollarin biliw lazim. Demek, pedagogik texnika kásiplik hám shaxsiy tájiriybeler jiyindisi, ol oqitiwshinińpedagogik iskerligin jolǵa qoyiw, oqiwshi jaslarǵa tásir kórsetiw, shólkemlestiriw hám basqariwda tiykarǵi faktor bolip xizmet etadi. Oqitiwshinińpedagogi iskerlik mádeniyati sistemasinda pedagogik sheberliktińquram bólimleri pedagogik texnika, pedagogik ádep-ikramliq, pedagogik múnásibet mádeniyatinińroli áhmiyetli ekenligi bayan etilgen.

Bul mashqalani hám pedagogik hám psixologik tárepten ilimiy-teoriyaliq hám ámeliy tárepten izertlegen YU.P.Gonobolin, N.V.Kuzmina, A.N.Sherbakov, V.A.Selastenin, L.I.Ruvinskiy, V.N.Kuxarev, I.A.Zyazyun N.N. Tarasevich, M.G.Davletshin, K.Zaripov S.Rajabova, B.Xójaev hám basqalar oqitiwshinińkásiplik tayarliginda pedagogik texnikanińáhmiyetli orin iyeleytuǵinin aytip ótken. L.I.Ruvinskiy oqitiwshinińpedagogik iskerliginde pedagogik texnikanińayriqsha áhmiyetke iye ekenligin aytip, tómendegishe pikir bildiredi:“Oqitiwshinińpedagogik texnikasi – bul tájiriybeler jiyindisi, ol pedagogqa tárbiyalaniwshilar kórip hám esitip turǵan nárseler arqali olarǵa óz pikirleri hám emociyalarin jetkiziw imkanin beredi” degen.Oqiwshi menen tuwridan tuwri islesiwde oqitiwshinińmine usi tájiriybeleri

onińis-háreketlerinde kórinedi. Belgili rus pedagogi A.S. Makarenko “Tárbiyashi shólkemlestiriwdi, oynawdi, quwnaq, qattiq-qol boliwdi biliwi lazim, ol ózin sonday uslawi kerek, onińhár bir háreketi tárbiyalasin”, degen edi.

N.N. Tarasevich bolsa ózinińPedagogicheskaya texnika – kak element” atli miynetinde pedagogik texnika haqqinda tómendegi pikirlerdi keltirip ótedi: “Oqitiwshi iskerliginińishki hám sirtqi kórinislerin táriyipleytuǵin usillar, emociyalar, psixik jaǵdaylar jiyindisinan ibarat sheberlik-pedagogik texnikadir". Sonińmenen bir qatarda zamanagoy hám navator pedagoglardińkásiplik iskerligin baqlaw sonnan derek beredi, oqiwshilar biliw iskerligin shólkemlestiriw h'm olarǵa tárbiyaliq tásir kórsetiwde pedagogik texnika áhmiyetli orin tutadi.

Pedagogikani úyreniwshi hám izretlewshi ilimpazlar(N.N. Tarasevich, N.V. Kuxarev) dińpikirinshe pedagogik texnika tájiriybeleri eki toparǵa bólinedi. Birinshi topar tájiriybelerge pedagogtińsóylew texnikasi, ózin basqara aliw, mimik hám pantomimik kórinisleri, emociyalari, keypiyati, aktyorlik hám rejissyorliq sheberlikleri kiredi.Pedagogik texnikanińekinshi topar tájiriybeleri kásiplik tájiriybelerinen ibarat bolip, olarǵa gnostik tájiriybeler, rejelestiriwshi tájiriybeler, konstruktiv (topadińdóretiwshilik jumislarin shólkemlestire aliwi, oqiwshi – talabalardi tárbiyalaw oqitiwdaǵi kásip-kárlik) tájiriybeleri kiredi.

Oqitiwshi pedagogik texnikasinińáhmiyetli tájiriybelerinen biri onińsóylew texnikasi (sóylew tempi, diksiyasi, dawistińjoqari, órta, tómen boliwi). Hámmemizge belgili, insan ómirinde sóz úlken áhmiyetke iye. Buni bárshe biledi hám hár bir insanǵa múnásibet ornatiw ushin zárúr. Sóz adamlardińbir birine tásir etiwdińkúshli qurali sipatinda insandi isendiriwi, miynetke, jen'iske baǵdarlawi, jaman joldan qaytariwi, quwandiriwi yaki ashiwina tiyiwi, hátteki óltiriwi múmkin.

Oqitiwshi iskerliginde de sóz júdá úlken orin iyeleydi, ol tálimiy-tárbiyaliq funkciyalardi orinlaydi. Oqiwshilar oqitiwshi sóylewi arqali bilim, pikir, isenimge iye boladi. Belgili emociyalardi túsinip, óz iskerliklerin sóz arqali jetkerip bergeni tiykarinda shólkemlestiriledi. Sózdińfiziologik tiykarlari I.P. Pavlov tárepinen táriyiplep berilgenligi sebepli biz seziwlerimiz, qabil etiwimiz, hám oylawimizdi átiraptaǵi sirtqi dúnyanińbirinshi signallari dep bilemiz; sóz hám oylaw bolsa, ekinshi signal sistemasin quraydi. Sóz waqiyaliqtaǵi nárse hám hádiyselerdi qabil etiw, olar haqqindaǵi oylardi payda etiwden ibarat bolǵan úzliksiz signal esaplanadi. «Insanda, - dep jazadi I.P.Pavlov , - bayan etiletuǵin, esitiletuǵin hám kórinetuǵin sóz sipatinda ekinshi dárejeli signallar payda boladi, rawajlanadi hám qáliplesedi. Bul jańa signallar sistemasi waqit ótkennen keyin insanlar sirtqi hám ishki dúnyasinan úzliksiz qabil qilatuǵin, pútkil oylarimizdi belgileytuǵin bolip qiladi...»

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Pedagogika. Oqıw qollanba. T. «Oqitiwshi» 1996
2. Ǵaybullaev N., h.b. Pedagogika . Oqiw qollanba. T. 2005
3. Ǵoziev E. Psixologiya. Oqiw qollanba. T. 1996

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН: ЁШЛАР ҒОЯВИЙ ТАРБИЯСИНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ

Қ.Қодиров - Ажиниёз номидаги Нукус ДПИ
Ёшлар масалалари ва маънавий-маърифий
ишлар бўйича биринчи проректори

Мамлакатимизда маънавият, миллий ғоя, маънавий-ахлоқий тарбия каби масалалар давлат сиёсатининг бош масаласи сифатида ҳам энг кўп муҳокама қилинаётган мавзуларга айланди. Ёшларнинг яхлит дунёқарашини шакллантиришда, уларнинг ижтимоий фаоллигини оширишда маънавий қадриятларнинг етакчи ролини эътироф этиш, бу ўринда эса меҳрибонлик, раҳм-шафқат, виждон, ҳамдардлик, сахийлик, масъулият каби маънавий-ахлоқий қадриятлар талабаларнинг терминал ва инструментал компетенцияларига, маънавий-ахлоқий фазилатларига айлантирилмоғи зарурлиги дасвлат сиёсатининг устувор йўналишига айланди.

Бугун мамлакатимиз ўз олдига эзгу мақсадлар билан «Миллий тикланишдан миллий юксалиш сари» ғояси ила тараққиётнинг 3-даври пойдеворини яратишга киришди. Бу эса бугунги ёшлар билан бевосита ишлашадиган таълим-тарбия муассасаларининг барча бўғинларида фаолият юритаётган масъулларга, жамоат ташкилотлари одимларига ҳамда униб-ўсиб келаётган юртимизнинг эртанги кун эгалари бўлган ёшларга жуда катта талабларни қўймоқда.

Бундай шароитда олий таълим муассасалари ходимларидан ҳар қачонгидан кўра фидоийликни, кўпроқ ўқиб изланишликни, бугунги голбаллашув жараёнида ёшларимизга ҳақиқий маънода устозлик қилиб, тўғри йўналтира олишликни, энг асосийси, ҳурматли устоз сифатида шахсий намуна бўлишликни талаб қилмоқда.

Ёшларимиздан эса,ахборот, коммуникатив маданият, ижодий, креатив, инновацион ривожланиш қобилияти, иш, касбий муносабатлар компетенцияларини ва кескин рақобат талабларига жавоб беришни, ўзида тадбиркорлик ва лидерлик фазилатлари билан бирга Ватанга садоқат, мустаҳкам мафкуравий иммунитет ва масъулиятни ўз зиммасига олишни талаб этмоқда. Зеро азалий миллий қадриятларни қадрсизлантирувчи «оммавий маданият», информацион хуружлар, ахлоқсизлик фалсафаси, экстремизм, нигилизм, «дунё фуқаролиги»ни (космополитизм), миссионерлик, прозелитизмни мадҳ этувчи сайтлар, турли шоулар, кўнгилочар кўрсатувлар ва мусиқий каналлар бугунги глобал ва локал маънавий ҳаётимизнинг объектив манзараларига айланмоқда.

Демакки, бу шароитда олий таълим муассасалари маънавий-маърифий ишлар тизими ўз устуворликларини ёшлар маънавий идеаллари, қадриятлари ва ғоялари билан боғлиқ бўлган аниқ ахлоқий фазилатлар кластерини таъминлашга йўналтирилиши лозим. Бу фазилатлар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Узлуксиз маънавий тарбия Концепциясида [1] белгилаб берилди. Мазкур Концепция узлуксиз маънавий тарбия жараёнини тизимли ташкил этиш, ёшлар орасида тарбия индикатори ва компетенцияларини тарғиб қилиш, тарбия соҳасини илғор инновацион технологияларни жалб этган ҳолда янада такомиллаштириш, ёшларнинг мустақил ҳаётга Ватанга садоқат,

тадбиркорлик, иродалилик, мафкуравий иммунитет, меҳр-оқибатлилик, масъулиятлилик, толерантлик, ҳуқуқий маданият, инновацион фикрлаш, меҳнатсеварлик каби таянч компетенциялар билан кириб боришини таъминлаш вазифаси юклатилди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти турли зиддиятлар кучайиб бораётган бугунги дунё манзараларида ёшларимизнинг маънавий иммунитетини кучайтириш, уларнинг бўш вақтини мазмунли ўтказиш ҳар қачонгидан ҳам долзарб эканлигидан келиб чиқиб, 5 та муҳим ташаббусни илгари сурди [2].

Президент Ш.Мирзиёев жорий йилнинг 19 январь куни «Маънавий-маърифий ишлар тизимини тубдан такомиллаштириш, бу борада давлат ва жамоат ташкилотларининг ҳамкорлигини кучайтириш» [3] масалалари бағишланган йиғилишида: «...бугун дунёда кескин кураш ва рақобат ҳукм сурмоқда, манфаатлар тўқнашуви кучаймоқда. Глобаллашув жараёнлари инсоният учун беқиёс янги имкониятлар билан бирга кутилмаган муаммоларни ҳам келтириб чиқармоқда. Миллий ўзлик ва маънавий қадриятларга қарши таҳдид ва хатарлар тобора ортмоқда. Фақат ўзини ўйлаш, меҳнатга, оилага енгил қараш, истеъмолчилик кайфияти турли йўллар билан одамлар, айниқса, ёшлар онгига устамонлик билан сингдириляпти. Шунингдек, терроризм, экстремизм, трансмиллий ва кибер-жиноятчилик, одам савдоси, наркотрафик каби таҳдидлар хавфи ошиб бормоқда. Баъзи ҳудудларда атайин беқарорлик юзага келтирилиб, миллатлар аро тотувлигимизга раҳна солиб, норозилик кайфиятлари авж олдирилмоқда», - деб аълоҳида таъкидладилар.

Ҳурматли конференция иштирокчилари! Бугун дунёда мана ман деган энг буюк давлатлар ҳаётининг турли соҳаларида, хусусан, маънавий-маданий ҳаётда юз бераётган инқирозий жараёнларга мутахасислар томонидан фавқулодда ҳолат деб, эътироф қилинмоқда. Яъни, дунёга машҳур сиёсатчилар - Ғарб дунёси ҳалокот томон бораётганлигини қайғу билан қайд этмоқдалар. Масалан, америкалик таниқли файласуф ва сиёсий шарҳловчи П.Ж.Бьюкененнинг сўнги йилларда эълон қилинган китоблари сарлавҳаларининг номланиши ҳаммани огоҳликка чорлайди: масалан: «Буюк хоинлик: Америка суверенитети ва ижтимоий адолат глобал иқтисодиёт тангрисига қурбон этилгани ҳақида» (1998), «Ғарбнинг ҳалокати: аҳолининг камайиши ва муҳожирликнинг кучайиши мамлакатимиз ва тамаддунимизга қандай таҳдид солмоқда?» (2001), «Ўнгларнинг сўлларга айланиши» (2004), «Ғарбнинг халокати» китобларида АҚШда вужудга келган вазиятни чуқур ва атрофлича таҳлил этар экан, муаллиф ўз юртининг таназзулини, аввало, маданиятининг емирилаётганлигини, азалий урф одатларнинг йўқолаётганлигини, асрлар давомида эъзозлаб келинган қадриятларнинг топталаётганлиги билан боғлайди ва бундай ишларнинг тепасида турган «маданий инқилобчилар»ни «замонамиз толибонлари», деб атайди.

Дарҳақиқат, юртимизда ёшлар тарбияси, ғоявий тарбия масаласи Президентимиз раҳбарлигида давлат сиёсатининг устувор йўналиши этиб белгиланди: «Жаҳон тарихига назар солсак, дунёдаги энг ривожланган бешталикдаги ҳар бир халқ, аввало, маънавий бирлашуви, миллий ғояси билан юксалган. Бугун янги ҳаёт қуриш, ривожланган давлатлар қаторига чиқиш

йўлидан бораётган мамлакатимизда ҳам миллий ғоя масаласи жуда муҳим аҳамиятга эга.

Ҳақиқатдан ҳам, Президентимиз таъкидлаганидек: “Агар жамият ҳаётининг танаси иқтисодиёт бўлса, унинг жони ва руҳи маънавиятдир. Биз янги Ўзбекистонни барпо этишга қарор қилган эканмиз, иккита мустаҳкам устунга таянамиз. Биринчиси – бозор тамойилларига асосланган кучли иқтисодиёт. Иккинчиси – аждодларимизнинг бой мероси ва миллий қадриятларга асосланган кучли маънавиятдир» [4].

Яқинда бўлиб ўтган йирик тадбирлар – давлатимиз раҳбарининг Олий Мажлисга Мурожаатномаси [5], Ўзбекистон ёшларининг биринчи форуми [6] ҳамда Хавфсизлик кенгашининг кенгайтирилган йиғилишида маънавият, ёшлар тарбияси ва бугунги ғоявий тарбия йўналишидаги долзарб вазифалар белгилаб берилди. Чунки бу борада ечимини кутиб турган, ўзгаришлар шамоли кириб бормаган масалалар кўп.

Афсуслар бўлсинки, айни бугунги кунда ҳам Миллий ғоянинг моҳиятини тўлиқ англаб етмаган, ёшлар тарбияси нечоғлик муҳим бўлиб турган бир пайтда, эски мафкурани тасаввур қилиб, бунга юзаки қарайдиганлар, бу менинг ишим эмас, ёки мендан кетганча эгасига етганча қабилида иш тутувчи масъуллар ҳам йўқ эмас. Шу боис ҳам Президентимизнинг кейинги нутқларида Олий таълим муассасалари фаолиятидан норозилик кайфиятилари, таълим муассасалари ўша ҳудуднинг ҳар томонлама маънавият ва маданият маркази бўлолмаётганликлари, шунингдек, жойларда, оддий аҳоли орасида давлат сиёсатини олиб боришда жонбозлик кўрсатиб, фидоийлик билан ёндошиш ўрнига сусткашликларга йўл қўйилаётганлигини алоҳида таъкидладилар.

Ҳаммамизга маълумки, давлатимиз раҳбари томонидан: «Биз яратаётган янги Ўзбекистоннинг мафкураси эзгулик, одамийлик, гуманизм ғояси бўлади. Биз мафкура деганда, аввало, фикр тарбиясини, миллий ва умуминсоний қадриятлар тарбиясини тушунамиз. Улар халқимизнинг неча минг йиллик ҳаётий тушунча ва қадриятларига асосланган», – деббугунги мамлакатимиз мафкурасининг асосий ғояси белгилаб бердилар.

Бугунги кунда таълим муассасаларида ғоявий тарбияни модернизациялаш мамлакатимизда «Ёшларни қўллаб қувватлаш ва аҳоли саломатлигини мустаҳкамлаш йили»Давлат дастурида белгиланган жараёнлар билан уйғун бўлиши талаб этилмоқда [7]. Мана шундай янги тарихий вазиятда «Янги Ўзбекистонни ҳар томонлама инновацион ривожлантириш учун, 3-ренессанс пойдеворини яратишимиз учун халқимиз, ёшларимизда қайси фазилатларни кучайтириб, қайси иллатларга чек қўйишимиз керак?», деган саволларга илмий жавоблар керак. Бу саволларга эса олий таълим муассасаларининг зиёли қатлами ҳамда маънавият жавоб бериши ва халқимизни бунёдкор ишларга даъват қилиши лозимдир [7].

Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб, қуйидаги таклиф-тавсияларимизни беришни маъқул топдик:

1. Бугунги кунда Олий таълим тизимида фаолият юритаётган ҳар қандай бўғиндаги ходим, аввало, юртимизда ҳамда дунё ҳамжамиятида рўй бераётган воқеалар мазмунидан хабардор бўлишлиги, воқеа моҳиятини чуқур англаган

ҳолда дарс машғулотлари давомида ёшларимизга биринчилардан бўлиб тўғри ва аниқ етказиш;

2. Юртимизда таълим жараёнига тадбиқ қилинган “Узлуксиз маънавий тарбия” концепциясининг Олий таълим тизимига қўйилган талабларини тўлақонли адо этиш;

3. Олий таълим муассасаларининг ижтимолий-гумантар фанлар йўналишидаги кафедралар томонидан ўқитувчиларнинг ишчи фан дастурлари ва маъруза матнлари мазмунини йилига бир марта эмас, балки тизимли равишда бугунги ғоявий ислоҳотлар, ёшлар тарбиясига қўйилаётган талаблар асносида доимий янгилаб, бойитиб бориш;

4. Олий таълимнинг ҳар қандай бўғиндаги масъули Президентимиз раҳбарлигида олиб борилаётган давлат сиёсасати нафақат олий таълимда, балки маҳалларда ва бошқада бириктирилган ўринларда ҳам энг фаол ва ташаббускор тарғиботчиси бўлишлиги лозим.

Хулоса ўрнидатаъкидлаймизки, бугунги даврнинг ўзи Республикамиз олий таълим муассаларига Янги Ўзбекистон ғоявий мафкурасининг драйвери сифатида бўлажак мутахассисларни тайёрлашда ғоявий тарбия ишларида илгари қўйилмаган янги вазифани амалга оширишни талаб қилмоқда. Яъни, илгари талабаларга миллий ғоя, бузғунчи ва бунёдкор ғоялар тўғрисида билим бериш билан чекланиб келинган бўлса, энди улардан ана шу олий мақсадларга йўғрилган бунёдкор ғоялар асосидаги билимларини ҳаётда қўллай билишни ҳам ўргатишни талаб этади.

Фойдаланилган адабиёталар;

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Узлуксиз маънавий тарбия концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 1059-сон Қарори. 2019 йил 31 декабрь

2. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати Кенгашининг «Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан илгари сурилган бешта муҳим ташаббусни амалиётга жорий этиш самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги 2020 йил 25 март Қарори.

3. «Жамият ҳаётининг танаси иқтисодиёт бўлса, унинг жони ва руҳи маънавиятдир”. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигида 19 январь куни маънавий-маърифий ишлар тизимини тубдан такомиллаштириш, бу борада давлат ва жамоат ташкилотларининг ҳамкорлигини кучайтириш масалаларига бағишланган йиғилишдаги нутқидан. Халқ сўзи газетаси, 2021 йил,20 январь №13

4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. Халқ сўзи газетаси, 2020 йил,30 декабрь №276 (7778).

5. «Ёшлар – Ўзбекистоннинг энг катта бойлиги, бебаҳо хазинаси”. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон ёшлари форумида сўзлаган нутқи.. Халқ сўзи газетаси, 2020 йил,25 декабрь №273 (7775).

6. Қ.Қодиров. Олий таълим тизимида талабалар маънавиятини юксалтириш – устувор масала сифатида. «Муғаллим ҳәм узликсиз билимлендириў» илимий-методикалық журнал. Нукус., 2021., 1-сон, Б.:18.

YOSHLARDA TARBIYA JARAYONI, TARBIYA TAMOYILLARINING MUHIM ASOSLARI

M.Sh.Ashurov assistent M.A.Meliyeva o'qituvchisi
Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti
akademik letsiyi tabiy fanlar kafedrasi

Buyuk mutafakkirlarimiz ma'naviy merosida, yozuvchi va shoirlarimiz asarlarida ham vatanparvarlik, burch, qadr-qimmat, milliy g'urur singari yuksak hissiyotlar bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy his-tuyg'ular chuqur aks etgan.Tarbiya jarayoni ko'p qirrali jarayon bo'lib, ular tarbiya mohiyatini yoritishga xizmat qiluvchi ichki va tashqi omillar asosida tashkil etiladi. Subьektiv omillar shaxsning ichki ehtiyojlari, qiziqishlari, hayotiy munosabatlarini anglatish, obektiv omillar esa shaxsning hayot kechirishi, shakllanishi, hayotiy muammolarini ijobiy hal etishi uchun sharoit yaratadi. Tarbiya maqsadi pedagogik faoliyat mazmuni, yo'nalishi, shakli hamda obektiv sharoitlar bilan qanchalik mutanosib kelsa, shaxsni shakllantirish borasida shunchalik muvaffaqiyatga erishiladi. Tarbiya jarayonining tashkil etilishi va boshqarilishida nafaqat o'qituvchi faoliyati, balki o'quvchining yosh va psixologik xususiyatlari, o'y-fikrlari, hayotiy qarashlari ham muhim o'rin tutadi. Tarbiya jarayonining yana bir xususiyati uning uzoq muddat davom etishidir. Tarbiya natijalari tez sur'atda yaqqol ko'zga tashlanmaydi. O'zida insoniyat sifatlarini namoyon eta olgan shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazishda uzoq muddatli davr talab etiladi. Maktab tarbiyasi shaxs ongi, dunyoqarashini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Chunki yoshlik yillarida insonda odob tizimi yuqori darajada ta'sirchan hamda beqaror bo'ladi.

Shu bois tarbiya muvaffaqiyati ayni o'quvchilik yillarida shaxsga to'g'ri tarbiya berish lozimligini taqozo etadi. Tarbiya jarayonining yana bir muhim xususiyati uning uzluksizligi sanaladi. Tarbiya jarayoni o'quvchilar va o'qituvchining birgalikdagi uzluksiz, tizimli harakatlari jarayonidir. Shu bois, oila, ta'lim muassasalari va jamoatchilik hamkorligida tashkil etilayotgan tarbiyaviy tadbirlarni uzluksiz o'tkazilishiga erishish maqsadga muvofiqdir. Demak, tarbiya jarayoni o'zida quyidagi tamoyillarda belgilanadi:

Tarbiya qonuniyatlari va tamoyillari. Tarbiya mazmunida oldinga qo'yilgan maqsad va vazifalarga muvofiq o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar, shaxs xulq-atvori hamda sifatlari mohiyati aks etadi. Tarbiya mazmuni shaxsning shakllanishiga qo'yiluvchi ijtimoiy talablar mohiyatidan iborat bo'lib, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot, kishilik munosabatlari mohiyati va darajasi, shuningdek, jamiyat mafkurasi g'oyalari asosida belgilanadi.

Tarbiya maqsadining aniqligi.O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy-siyosiy mustaqilligining dastlabki yillaridayoq Respublikada, amalga oshirilishi ko'zda tutilayotgan tarbiya maqsadi aniq belgilab olindi. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni, hamda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» g'oyalariga

ko’ra ijtimoiy tarbiyaning asosiy maqsadi - erkin, ijodkor, mustaqil fikr egasi bo’lgan komil inson va malakali mutaxassisni tarbiyalab voyaga yetkazishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish yo’lidagi asosiy vazifa - bu shaxsda umumiy madaniyat unsurlari, ya’ni, shaxsning aqliy, axloqiy, jismoniy, estetik, iqtisodiy, ekologik, huquqiy, siyosiy hamda mehnat madaniyatini tarbiyalashdan iborat. Bolalar va kattalarning birgalikdagi faoliyati. O’qituvchilarning bolalar bilan ma’naviy madaniyatini shakllantirishning eng yaxshi namunasini izlash, shu asosida tarbiyachi ishining hayotiy me’yor va qadriyatlarini aniqlash, o’quvchining tarbiya jarayonidagi faolligini ta’minlashga olib keladi. Dunyoqarashi hali to’la-to’kis shakllanmagan bolalar uchun kattalarning hayotiy tajribalari, ularning shaxsiy namunalari tarbiyaviy ta’sir kuchiga ega.

O’z-o’zini anglash. Tarbiya insonda e’tiqod, Demokratik qarashlar va hayotiy pozitsiyaning shakllanishiga olib keladi. Tarbiya mazmunining eng muhim unsurlaridan biri - bu insonning hayotiy o’z-o’zini anglashning o’z shaxsiy hayoti va faoliyatining subekti sifatida e’tirof etilishi bilan tavsiflanadi. O’zbekistonda fuqarolik, kasbiy va axloqiy o’z-o’zini anglash jihatlari muhim ahamiyatga egadir.

Tarbiyaning shaxsga yo’naltirilganligi. Mazkur g’oya ta’lim muassasasi amaliyotining markaziy nuqtasida tarbiyaviy ishlar dasturi, tadbirlar, ularning shakl, metod va vositalari emas, balki o’quvchi turganligini anglatishga xizmat qiladi. Tarbiya jarayonida uning shaxsiy xususiyatlari, qiziqishlari, o’ziga xos xarakteri, o’z qadr-qimmatini anglash tuyg’ulari rivojlantirilib borilishi zarur.

Jamoa yo’nalishi. Tarbiyaviy ishlar mazmunida jamoaga nisbatan ijobiy munosabatni qaror toptirish yotadi. Jamoa yordamida shaxsni hartomonlama o’z yurti, dunyoni anglash, uni to’laqonli talqin etish, insonparvarlik va o’zaro hamkorlik tug’ularini yuzaga kelishi va rivojlanib borishi kabi holat amalga oshiriladi. Zamonaviy pedagogik jarayonda tarbiyalanuvchiga: inson aqliy, estetik, axloqiy, jismoniy, siyosiy-g’oyaviy, iqtisodiy, ekologik hamda diniy tarbiya olishi lozimligini uqtirishining o’zigina kam samara beradi. O’quvchi uchun yuqorida qayd etilgan tarbiyayo’nalishlarining nima uchun kerakligi, ularning insonga nima bera olishi kabi masalalar qiziqarlidir. Rivojlangan xorijiy mamlakatlar tarbiya tizimida muammoning mana shu jihati birinchi o’ringa qo’yilmoqda. Yuqorida qayd etilgan g’oyalar to’g’ri tashkil etilgan pedagogik jarayonda — yetuk fuqaro, malakali mutaxassis hamda barkamol oila sohibini tarbiyalab voyaga yetkazish uchun xizmat qilishi lozim. Tarbiya jarayonini ilmiy asoslangan tarzda olib borish uning qonuniyatlarini chuqur o’rganishni talab qiladi. Bu qonuniyatlar voqealarning muayyan rivojlanishi uchun sharoit yaratuvchi sabab va oqibat o’rtasidagi muhim, zarur ichki aloqalarning ifodasi sifatida namoyon bo’ladi. Tarbiya jarayonining asosini ijtimoiy hayotning obektiv talablari insonning ijtimoiy mohiyatini va tabiatini aks ettiruvchi qonuniyatlar tashkil etadi. Tabiat yoki jamiyatdagi har qanday murakkab hodisada ob’ektiv ravishda mavjud bo’ladigan barqaror aloqalar kuzatiladi. Bunday aloqalar «qonuniyat» deb ataladi. Bunday qonuniyatga tarbiya jarayonida ham amal qilinadi. Tarbiya qonuniyatlari mohiyati bir tomondan ijtimoiy hodisa sifatida tarbiyaning o’ziga xos xususiyatlari, ikkinchi tomondan shaxsning rivojlanishi bilan bolg’iqdir. Tarbiyaning birinchi va eng muhim qonuniyati uning ijtimoiy muhitning ob’ektiv va sub’ektiv omillariga bog’liqligidir. Tarbiyaning ikkinchi muhim qonuniyati tarbiyaning shaxs rivojlanishi bilan birligi, o’zaro aloqadorligi va bog’liqligidir. Ayni chog’da

tarbiyaning mazmuni, shakl va metodlari shaxsning rivojlanganlik darajasiga ham bog'liq. Tarbiya jarayoni psixologiya fani asoslarini, shaxsning psixologik va fiziologik rivojlanish qonuniyatlarini bilishni talab qiladi. Tarbiyachi (o'qituvchi) tarbiyalanuvchi (o'quvchi) shaxsni har tomonlama o'rganishi va shu asosida unga to'g'ri psixologik tavsif berishi hamda ta'sir ko'rsatishi lozim. Tarbiyalanuvchining shaxsiy xususiyatlari va imkoniyatlari hisobga olinmas ekan, ularga har qanday tarbiyaviy ta'sir bir tomonlama yoki tasodifiy bo'lib qoladi. Shuningdek, ular boshqa tarbiyaviy ta'sirlarga mos bo'lmay qoladi. Tarbiyaning uchinchi qonuniyati faoliyat va munosabat birligini e'tirof etish, shaxsning ijtimoiy ijobiy fazilatlarini shakllantirishning asosiy manbayi bo'lib xizmat qiladi. Tarbiyalanuvchilarning faoliyati jamiyat uchun qanchalik foydali, maqsadga muvofiq tashkil etilsa, shaxs va jamiyat o'rtasidagi munosabat oqilona bo'lsa, tarbiya jarayoni shunchalik samarali bo'ladi. Tarbiyaning to'rtinchi qonuniyati tarbiyalanuvchilarning o'zaro tarbiyaviy ta'sirga ega ekanliklari, ularning o'zaro munosabatlari hamda faoliyatlari o'rtasidagi bog'lanishning mavjudligi sanaladi.

Tarbiya jarayonining qonuniyatlari bilan birga bola tarbiyasining ham o'ziga xos bir qator muhim qoidalari bo'lib, ular quyidagilar:

- tarbiyaning aniq bir maqsadga qaratilganligi;
- tarbiyani hayotiy faoliyat bilan bog'liq hodisa deb bilish;
- shaxsning jamoada tarbiyalashga oid o'rni;

-tarbiyalanuvchi shaxsiga nisbatan talabchan bo'lishi va uning shaxsini hurmat qilish;

-tarbiyalanuvchi (o'quvchi)ning tarbiya jarayonida yoshi va o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish;

-tarbiyaviy ishlarning izchilligi va muntazam olib borilishiga e'tibor.

Tarbiya jarayonining muvaffaqiyati uni tashkil etishda qanday tamoyillarga ko'ra ish ko'rilayotganligiga ham bog'liq. Tarbiya tamoyillari tarbiya jarayoni qonuniyatlarini aks ettiradi. Tarbiyaviy jarayonda ilg'or tamoyillarga amal qilinishi tarbiya samarasini ta'minlaydi.

Tarbiya tamoyillari quyidagilardan iborat:

• tarbiyaning maqsadga yo'naltirilganligi va g'oyaviyligi;
• tarbiyada demokratik va insonparvarlik g'oyalarining ustunligi;
• tarbiyada milliy, umumbashariy qadriyatlarning ustunligi;
• tarbiyada izchillik va tizimlilik;
• tarbiyaning ijtimoiy hayot bilan qo'shib olib borish;
• tarbiyani mehnat bilan bog'lash;
• tarbiyalanuvchi shaxsni hurmat qilish;
• tarbiyada o'quvchining yosh va alohida xususiyatlarini hisobga olish;
• jamoa va jamoa yordamida tarbiyalash;
•tarbiyada o'quvchi xulqidagi ijobiy sifatlarga tayanib, salbiy tomonlarni yo'qotish.

Tarbiyaning maqsadga yo'naltirilganligi va g'oyaviyligi - o'qituvchi ijtimoiy tarbiya maqsadi va vazifasini aniq tasavvur etishi va puxta anglab olishi zarur. Yosh avlodni yuksak g'oyaviylik ruhida tarbiyalash - ularning ongiga xalq, millat, yurt, jamiyat manfaatlaridan yuqoriroq manfaat bo'lishi mumkin emasligini singdirish,

ularni vatanga, xalqqa muhabbat ruhida va sadoqatli qilib tarbiyalash demakdir. O'qituvchi (tarbiyachi)lar jamoasi va har bir o'qituvchi - tarbiyachining maqsadi har tomonlama kamol topgan mukammal inson shaxsini tarbiyalashdan iborat bo'lishi lozim. Ana shunda mazkur tamoyil o'z vazifasini bajargan bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar;

1. Mirziyoev Sh.M.Yangi O'zbekiston strategiyasi.Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021.464-bet.

2. Quronov M. Ezgu g'oyalar ro'yobi. – T.: «Ma'naviyat», 2011. -160 b. 75..3. Muxsieva A. Milliy tarbiya nazariyasining dolzarb masalalari. //Xalq ta'limi.- Toshkent, 2003. -№3.-B.43-44.

4. Najmidinova K. U. Oila tarbiyasida milliy va umuminsoniy axloqiy madaniyatning o'rni. –T: Adolat, 2016.- 224 b.

5. Shodiev N, Shukurullaeva S. Yoshlarga ajdodlarimizning ilmiy merosi haqida. Uslubiy qo'llanma. – T., 2008. – 112 b. 146..

O'QITUVCHI SHAXSIDAGI ZARURIY LAYOQATLAR

N. I. Amirov - QarMII katta o'qituvchisi

Ma`lumki, so`nggi vaqtlarda ta`lim-tarbiya jarayoni, ta`lim sifati haqida ko`p bahslar yuritilmoqda. Yaqinginada e`lon qilingan ma`lumotga ko`ra Respublikamiz ta`lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan pedagog xodimlarning 56% talabga javob bermas ekan.Bu ma`lumot ko`p yillar davomida ta`lim jarayonida faoliyat olib borayotgan haqiqiy fidoiy xodimlar sha`niga yaxshi gap emas.Ammo yuqorida keltirilgan ma`lumotlarni ham batamom inkor etib bo`lmaydi albatta. Shu o`rinda biz o`qituvchi uchun zaruriy layoqatlar tarkibini endigina pedagoglik faoliyatini boshlagan shaxlarga uqtirishni joiz deb bildik.

Bugungi yoshlar ilmga chanqoq va intiluvchandir. O'qituvchi dars o'tishda o'ta madaniyatli, odob-axloqli, talabchan bo'lishi va tartib-qoidalarga qat'iy amal qilishi shart. Mashhur Naqshband tariqatida shunday hikmat bor **"...**Adab bu xulqni chiroyli qilish, so'zni va fe'lni soz qilishdir. Xizmat odobi ulug' baxtdan yaxshiroq, uning belgisi amalning qabuli, tug'yon esa amalning buzuqligidir. Adabni saqlash - muhabbat samarasi, yana muhabbat daraxti, yana muhabbat urug'i hamdir".[1.24]

O'qituvchilik sharafli, shu bilan birgalikda o'ta mas'uliyatli, murakkab, mashaqqatli kasb. Pedagoglik fidoiylikni, halollikni, ko'p mehnatni, o'z ustida diomiy ishlashni, zamon bilan hamnafas bo'lishni pedagogik mahoratni talab etadi. Ta'lim jarayoni ikki tomonlama jarayon hisoblanadi, ya'ni ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi tomonlar. Binobarin, ularning o'zaro bir maqsadga intilishi, muvofiqlashishi chuqur bilim egallashga olib keladi hamda ta'lim jarayonini sifat va samaradorligini belgilaydi.

Demak, o'z kasbining mohir egasi bo'lish uchun o'qituvchi muntazam o'z ustida ishlashi, tabiatdan, san'atdan, hayotdan, fandan bahra olib, rivojlanib, mukammallashib borgandagina maqsadga erishadi. Pedagogik mahorat - tug'ma qobiliyat, nasldan-naslga o'tuvchi irsiyat emas, u o'qituvchining tinimsiz mehnat mahsulidir. Shu o'rinda yosh pedagoglarni, mutaxassislarni o'qituvchilikning

quyidagi o‘nta fazilatini puxta o‘zlashtirishi ularni pedagogik mahoratga yetaklaydi.[2.37]

Birinchisi, talabalarga o‘quv materialini oson o‘zlashtirishlari uchun qulay shakl va uslubda yetkaza bilish layoqati. Hozirgi zamon o‘qituvchisi o‘z fanini mukammal bilishi, dars jarayonida pedagogik texnologiyalarni qo‘llay olishi, zamonaviy axborot texnologiyalarini yaxshi o‘zlashtirgan bo‘lishi, ma’naviy-axloqiy pok va siyosiy dunyoqarashi yuqori bo‘lmog‘i lozim. Pedagogik texnologiyaning asosiy kuchi o‘qituvchi va talabaning belgilangan maqsad sari birgalashib intilishi hamda kutilgan natijaga erishishida yaqqol ko‘rinadi.

Ikkinchisi, o‘qituvchining o‘quv materialini talabalarga tushuntira olish layoqati. Talabalarga berilayotgan o‘quv materiallari oddiy, sodda, tushunarli tarzda yetkazilishi axborotlarni puxta o‘zlashtirilishiga olib keladi. Pedagogning o‘quv materialini amaliyot bilan bog‘lab, hayotiy misollar orqali, ta’sirchan uslubda tushuntirishi yaxshi natija beradi. Shu o‘rinda, didaktikaning nazariya bilan amaliyotning birligi tamoyili muhim ahamiyat kasb etadi.

Uchinchisi, o‘quv auditoriyasini kuzatuvchanlik layoqati. Auditoriyada o‘tirgan barcha talabalarni zimdan kuzatish, talabaning ichki olamiga kirish, ayni vaziyatdagi holatni psixologik anglash lozim. Talabalarni shirin yoki xom xayollarga berilgan, toliqqan, zerikkanligini his qilish shart. Bunday holatda o‘qituvchi talabaga nisbatan ehtiyotkorona munosabatda bo‘lib, ruhiyatidagi ko‘z ilg‘amas jihatlarni his qila olishi kerak. Shunday vaziyatda o‘qituvchi o‘quv materialidan qisqa vaqt ichida lirik chekinish qilib, dolzarb, hayotiy, qiziqarli, ibratli rivoyatlar, hikoyalar, maqollardan misollar keltirib, talabalarni chalg‘itishi va diqqatini jamlab olishiga erishmog‘i shart.

To‘rtinchisi, notiqlik, nutq madaniyati va texnikasi layoqati. O‘qituvchi nutq madaniyatiga ega bo‘lishi, o‘quv materialini badiiy, ravon, tushunarli tilda bayon qilishi, uning nutqida shevadagi so‘zlar bo‘lmasligi kerak. Nutqda diksiya (talaffuz) so‘zlarga urg‘uni to‘g‘ri berish muhim ahamiyat kasb etadi. Nutqning tezligi, so‘zlarning jaranglashi, pauzalarga rioya qilish nutqning ritmini tashkil etadi. Nutqda tembr - ovozning shiraligi, ohangi, ochiqligi va yoqimliligi muhimdir. O‘qituvchining haddan ziyod baqirib yoki past gapirishi, bir xil tempda tushuntirishi talabalarni qiziqishini so‘ndirib, loqayd qilib qo‘yadi. Shuning uchun o‘qituvchining nutqida hamisha o‘ziga ishonch sezilib turishi, barchaning diqqat e’tiborini jalb eta olishi lozim. Nutqning tushunarli, chiroyli, badiiy, ravon bo‘lishi o‘qituvchining so‘z boyligiga bog‘liq bo‘lib, talabalarni faol bo‘lishga undaydi.

Beshinchisi, o‘qituvchining tashkilotchilik layoqati. Bunga o‘qituvchining didaktik, tashkilotchilik, konstruktiv, kommunikativ malakalari kiradi. O‘qituvchi bilim va malakalarini eng samarador metodlar va vositalar bilan talabalarga yetkazishi, auditoriyani mohirlik bilan boshqarishi, dars va darsdan tashqari jarayonni to‘g‘ri tashkil etishi, ta’lim beruvchi-ta’lim oluvchi muloqotini ijobiy yo‘lga qo‘yishi lozim. O‘qituvchi uchun talabalar orasida sog‘lom muhitni shakllantirish asosiy masala hisoblanadi. Talabalarni bir-biriga izzat-hurmatli, mehrli, do‘stona munosabatli qilib tarbiyalash, ular o‘rtasidagi ayrim tushunmovchiliklar va ba’zi jamoat ishlarini birgalikda hal qilish yo‘llarini o‘rgatish o‘qituvchidan katta ma’suliyat talab etadi.

Oltinchisi, e’tibor qozonish layoqati. Talabalar o‘rtasida o‘qituvchining e’tibor qozonishi uning insoniy fazilatlariga bog‘liq. O‘qituvchidan insonparvarlik, sofdillik,

poklik, halollik, ochiqlik, xushmuomalalik, bosiqlik, adolatlilik, kechirimli bo‘lishi talab etiladi. O‘qituvchining tashqi ko‘rinishi estetik ta’sirchan, yuqori didli bo‘lishi kerak. Uning qiyofasi, yuz ko‘rinishi, hatti-harakatlari qaddi-qomati, chiroyli yurishi, kiyinishi yagona maqsadga yo‘naltirilgan ya’ni, talabalar shaxsining tarbiyaviy shakllanishiga samarali ta’sir ko‘rsatishi lozim.

Yettinchisi, talabalar bilan erkin munosabat layoqati. Ba’zan talabalar o‘qituvchidan qo‘rqib, savol bera olmaydi, bilmaganini so‘rashdan tortinadi, erkin suhbatlasha olmaydi. Natijada, o‘qituvchi bilan talabalar o‘rtasida ko‘zga ko‘rinmas to‘siq paydo bo‘ladi. Bu o‘quv materialini chuqur o‘zlashtirishga xalaqit beradi. Shuning uchun, mashg‘ulot davomida, o‘quv materialini o‘zlashtirish jarayonida o‘qituvchi bilan talabalar o‘rtasida ko‘zga ko‘rinmaydigan to‘siq bo‘lmasligi lozim. Talaba o‘z fikrini, savollarini, tushunmagan materialni erkin so‘ray olishi, munosabatini bildirishi uchun imkoniyat yaratilishi shart.

Sakkizinchisi, kelajakni oldindan ko‘ra bilish layoqati. O‘qituvchi bilim oluvchilarning ijobiy tomonlarini, yaxshi sifatlarini izlashi, topishi va rivojlantirishi zarur. Talabalarni kelajakda mutaxassis, yaxshi inson bo‘lishlariga ishontirish, ularni ko‘tarinki ruhda tarbiyalash, o‘zlariga bo‘lgan ishonchlarini mustahkamlashi lozim. Do‘q urib, qo‘pollik qilib, haqoratli so‘zlar bilan talabalarning izzat-nafsiga tegib bilim o‘rgatib bo‘lmaydi. Chunki, bilim olish ham ijodiy faoliyat hisoblanadi. Dars mavzusiga tegishli bo‘lmagan turli xil voqea-hodisalar haqida gapirib, talabalar vaqtini behudaga sarflamaslik lozim. Buyuk pedagog Ralf Uold Emereon “Ta’limning siri o‘quvchiga hurmatda bo‘lishdir” deb yozadi.

To‘qqizinchisi, talabalar diqqatini jalb eta olish layoqati. Bu barcha pedagogik fazilatlarning ustuni hisoblanadi. Chunki talabalar diqqat e’tiborini o‘quv materialiga jamlamasdan maqsadga erishib bo‘lmaydi. Talabalar diqqatini jalb etishda shunday yo‘l tutish kerakki, biror talaba e’tibordan, o‘qituvchi nazaridan chetda qolmasin. Talabalar diqqatini jalb qilish o‘qituvchining pedagogik mahorati va texnikasiga bog‘liq.

O‘ninchisi, talabalarni ortidan ergashtira olish layoqati. O‘qituvchida ichki kuch (energiya) yetarli bo‘lishi, dars va darsdan tashqari jarayonda harakatchan, talabalarni o‘z ortidan ergashtira oladigan bo‘lishi kerak. O‘qituvchi zimmasiga yosh avlodni barkamol etib tarbiyalash vazifasi yuklangan ekan, u talabalarga namuna bo‘lishi lozim. Kiyinishi, muomala madaniyati, xatti-harakati pedagogga xos, yurish-turishi sipo, kamtar, mehribon, kechirimli o‘qituvchilarga talabalar beixtiyor taqlid qiladilar va uning ortidan ergashadilar. Zotan, pedagogik mahorat - o‘quv, bilim, ko‘nikma, malaka, tajriba va aql hosilasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar;

1. Najmiddin Komilov Xoja Bahouddin Naqshband o`gitlari. T.: 2018y.

2. Mamedov K.Q., Berdiyev G.J. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat Toshkent, ToshDU, 2003 y.

3.M.M. Axmedjanov, B.Q.Xo‘jayev, Z.D. Hasanova Pedagogik mahorat Toshkent, 2006 y.

SHAXSNI SHAKLLANTIRISHDA PSIXOLOGIK TRENINGLAR

N.X. Abdullayeva.– katta o’qituvchi
F.T. Ma`murova.– katta o’qituvchi
Akbarova. A.A. – 2 kurs magistrant
Namangan muhandislik-qurilish instituti

Jamiyatimiz talab etayotgan har tomonlama yetuk, komil insonni voyaga yetkazishda uning yoshiga oid psixologik xususiyatlarini bilish, yoshiga mos ravishda uning ichki imkoniyatlarini ro’yobga chiqarish, zarur bo’lganda kommunikativ, tashkilotchilik, liderlik va boshqa qobiliyatlarini shakllantirishning o’rni beqiyos bo’lib, bunda ayniqsa uning bir qator fazilatlari, xislatlari, qobiliyatlari, xarakgeri, temperamentinibilganholdata`limvatarbiyajarayoniniolibborish muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi davrda ta`lim jarayonida shakllantiruvchi psixologik eksperimentlar amaliyotda keng qo’llaniladi. Shakllantiruvchi eksperimentda psixologik treningdan keng foydalanish maqsadga muvofikdir. Ijtimoiy-psixologik trening o’quvchilar o’rtasida muloqotni, muomalani muvaffaqiyatli o’tkazish uchun ma`lum darajadagi:

–bilim

–malaka

–ko’nikmalarni o’zlashtirishga qaratilgan bilim tizimidir.

Bizning tadqiqotimizda trening asosan shaxsni muloqotga o’rgatish uchun:

– irodaviy

– intellektual xususiyatlarini shakllantirish uchun bajariladigan:

– o’yin

– mashqlar uzluksizligini tashkil etadi.

Trening mashg’ulotlarida psixologiyaning umumiy qonuniyatlarini aniqlashga doir o’tkazilgan tajribalar orqali ularning psixik xodisalarga tegishli:

– nazariy bilim

– tushunchalarni amaliy jihatdan tahlil qilinadi.

Shaxs o’zaro munosabatga kirishishi orqali:

– o’z-o’zini anglash

– kamol toptirish

– haq-huquqi erkinligini aniqroq va to’g’riroq tasavvur qilish imkoniyatini tushunib boradi.

Ular bir-birlari bilan o’zaro muloqotga kirishgan sari, xarakter xususiyatlari shakllanib boradi.

Shuningdek, shaxsda:

–umumiylik

–o’xshashlik

–uyg’unlik kabi xarakter xususiyatlari ham shakllanadi. O’quvchilar o’zaro munosabatga kirishishidan asosiy maqsad:

–o’zaro til topishi

–bir-birlarini to’g’ri tushunish natijasida xarakterining:

–irodaviy

–intellektual xususiyatlarini shakllantirishdir.

Ta`lim-tarbiya jarayonida ijtimoiy-psixologik trening muhim ahamiyatga ega bo'lib, dars jarayonida o'quvchilarda:

–irodaviy

–intellektual xususiyatlarini shakllantirish asosida o'qituvchi va o'kuvchi orasidagi:

–munosabatlarni

–bilim olishni

–fikrlash faoliyatini

–shaxsning shakllantirish o'quv o'yinlari mashg'ulotlarini tashkil qilish orkali amalga oshirilishi mumkin.

Trening mashg'ulotlari bosqichlarda va guruhlarda tashkil qilinsa:

–o'quvchilarning bilim olishini yaxshilaydi

–bilish jarayonlarini mukammallashtiradi

–irodaviy xususiyatlar shakllanishida o'qituvchi bilan o'quvchilarning shaxslararo munosabatlari yaxshilanishiga olib keladi.

Uni o'tkazish orqali shaxslarning:

–bir-birini tushunish

–muomala madaniyatini oshirish

–ichki muammolarni hal etish imkoniyati tug'iladi, bu esa irodaviy xususiyatlar shakllanishiga asos yaratadi.

Psixologik terningning muvaffaqiyatli o'tishi o'qituvchi bilan o'quvchilar hamkorligining faol harakatlarini talab qiladi. Natijada ishtirokchilar o'zining bilimi bilan salbiy yoki ijobiy emosiyalarni qabul qilishga irodaviy tayyorgarligi va o'z navbatida psixologik himoya hamda xarakter xususiyatlarini shakllantirib borish zarurligini tushunadi. Shuningdek, mashg'ulotlarni mazmunli o'tkazish darsda o'quvchilarning intellektual xususiyatlarini shakllantiradi. Mashg'ulot jarayonida o'qituvchi bilim berish bilan birga o'quvchilarda xarakterning irodaviy va intellektual sifatlarini tarkib toptiruvchi sifatida ishtirok etishi mumkin. Biz tadqiqotimizda o'zaro ishonchlilikka va ilmiy asoslanganlikka erishish uchun psixologik treningning:

–bahs-munozara

–muammoli vaziyat metodlaridan ko'proq foydalandik.

Bu metodning pedagogik-psixologik va ijtimoiy ahamiyati shundaki, unda har bir shaxsning:

–o'z nuqtai nazarini ma`lum qilishga

–tashabbuskorlik

–ishbilarmonlik

–botirlik

–o'zini tuta bilishi

–muloqotdagi bilimdonlik hamda aqliy-intellektual potensialidan to'liq foydalanish imkonini beradi.

Ya`ni, bu turkum metodlarning vazifalari ham uning ahamiyatli maqsadlaridan kelib chiqadi:

–munozara qatnashchilarni real vaziyatlarni tahlil kilishga, asosiy, muhim narsalarni aqliy fikr yuritish orqali nomuhimidan ajratishga va o'zini tutib olib muammoni anglashga o'rgatadi;

–muammoga taalluqli rang-barang qirralarni ajratish, ularning mohiyatini anglashga imkoniyat yaratadi;

–o’zgalar fikrini eshita bilish va shu asosda aqliy fikr yuritishga undaydi;

–muammoning turli-tuman muqobil yechimlarini sabr-toqat bilan aqliy fikr yuritish yo’li bilan topish mumkinligini ifodalaydi.

Ayniqsa:

–irodaviy zo’r berish

–intellektual fikr yuritishga doir mavzulardagi muammolarni hal qilishda munozaraning roli katta. Bunday sharoitda bahslashuvchilarning:

–yetuklik darajalari

–xarakterining irodaviy xususiyatlari muhim ahamiyatga ega. SHu urinda axloqiy-ma`naviy masalalarda munozarani tashkil etuvchi shaxsga alohida talablar qo’yilishini ta`kidlash kerak.

Munozara qatnuashuvchilariga:

–hech qanday tazyiq o’tkazmaslik

–har bir shaxsning erkin o’zini tutib

–aqliy fikr yuritishiga imkon berish

–fikrlarning tamoman ziddiyatlashib ketishiga yo’l qo’ymaslik

–bahslashuvdan kelib chiqadigan xulosa va qarorni guruhning o’ziga havola qilish zarur.

Chunki guruhning shaxs xarakter xususiyatlarini ijobiy baholashi uning jadal rivojlanib borishiga asos yaratadi. Bu usuldan oliy ta`limda qo’llanilishi bilan bir qatorda, turli bilim maskanlarida shaxs tarbiyasi bilan shug’ullanadigan har qanday jamaotchilik institutlarida foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Немов Р. Практическая психология. Учебное пособие. Владос. 1998.
2. Ivanov. P.I., Zufarova M.E. Umumiy psixologiya Darslik.– Toshkent, 2008.
3. Goziev E. Psixologiya. Toshkent, 1994.
4. Goziev E. Oliy maktab psixologiyasi. Toshkent, 1997.
5. Nishanova. Z.T. Psixologik xizmat. O`quv qo`llanma. Toshkent 2007

SHARQ MUTAFAKKIRLARI MEROSIDA MILLIY XUSUSIYATLAR MUAMMOSINING AKS ETTIRILISHI

L.Z.Asqarova Namangan viloyat ming buloq tumani 46-maktab amaliyotchi psixologi

Markaziy Osiyo mutafakkirlarining ijtimoiy munosabatlarga doir qarashlarini o’rganar ekanmiz, ularning g’oyalari islom dinida ilgari surilgan insonni baholash mezonlariga asoslanishini ta’kidlab o’tish lozim. Shu bilan birga, Markaziy Osiyo xalqlari o’zlarining ming yillar mobaynida shakllangan madaniyati, ma’naviy barkamol jamiyat an’analari bilan jahon xalqlari ma’naviy-ma’rifiy taraqqiyotiga katta ta’sir ko’rsatganini e’tirof etish lozim.

O’rta asr fan va madaniyatiga bebaho hissa qo’shgan ulug’ mutafakkir Abu Nasr Forobiy shaxs kamoloti, shaxs va jamiyat o’rtasidagi o’zaro munosabatlar haqidagi ko’plab fikr-mulohazalarini o’z asarlari orqali ifodalab berishga harakat qilgan

“Aholisi xushxulqqa ega bo’lmagan mamlakatda hokimiyatga ehtiyoj seziladi”, - degan fikri bilan Forobiy jamiyatning demokratlashuvi, inson erki va huquqlarining to’la ta’min etilishi mamlakat aholisining xulq-atvoriga, ma’naviy-axloqiy kamolotiga bog’liqligini ko’rsatgan . Mutafakkir agar aholi o’z huquq meyorlari doirasida amaldagi qonunlarga bo’ysunib yashashni turmush tarziga aylantirsa, o’z xatti-harakatini ma’lum qonun-qoidalar yo’nalishiga tushira bilsa, aql-idrok, odob-axloq kategoriyalarini hayotning har bir daqiqasida namoyon qilib borsa, jamiyatning ma’naviy qiyofasi barkamol, shaxsning yashash tarzi etuk, erkinliklari esa cheksiz bo’ladi, deya e’tirof etadi.

Forobiy, ayniqsa, ideal shahar aholisining fazilatlariga, bunday shahar boshlig’ining qanday fazilat va xislatlarga ega bo’lishga juda katta e’tibor beradi.

Uning fikricha, har qanday odam shahar boshlig’i bo’la olmaydi, u fazilatli, etuk shaharning boshlig’iga qator talablar qo’ydi: shahar boshlig’i har tomondan etuk va namuna bo’lishi zarur; ham jismoniy, ham ma’naviy jihatdan mukammal, qobiliyatli, barcha sezish organlari, ruhi yaxshi taraqqiy qilgan, fikri sog’lom, so’zga boy va usta bo’lishi lozim

Forobiy insonning insonligini ifoda etuvchi yagona mezon aql-idrok, ong va tafakkur darajasi bo’lsa, ularning mohiyatini ochib beruvchi, darajasi va ko’lamiga baho beruvchi bosh mezon xatti-harakat, hayotga va atrof-muhitga munosabat, o’zini-o’zi boshqarishdagi ichki qudratdir, deya Forobiy sharqning diyonat, or-nomus, sharm-hayo kategoriyalariga tayangan, asrlar mobaynida ularni oliy qadriyatga aylantirgan, shu orqali xalqning xulq-atvori o’ziga xosligini ta’minlagan.

Beruniy insonning ma’naviy qiyofasini, xulq-atvorini yaxshilik va imonlilik kabi axloqiy tushunchalar bilan belgilaydi.

Allomaning inson xulq-atvori xususidagi mulohazalari bundan ming yil avval qanchalik dolzarb bo’lsa, bugun ham shunchalik muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, uning inson mohiyatini aqlda, aql mohiyatini esa harakatda ko’rish mumkinligi xususidagi fikrining hozirgi zamon psixologiyasida ustuvor bo’lgan “psixika faoliyatda namoyon bo’ladi”, degan tamoyilga qanchalar hamohangligini sezsa bo’ladi.

Abu Rayhon Beruniy ham barcha davrlarda dolzarb bo’lgan - jamiyat, insonning ijtimoiy hayoti, uning baxti xususidagi masalalarni chetlab o’tmagan.

Beruniy fikriga ko’ra, u yoki bu xalqlarning ko’plab jismoniy xususiyatlari va farqlari ular yashayotgan sharoitlar, geografik muhitdagi tafovutlar bilan bog’liq

Xorazmiylar, so’g’dlar, yunonlar, rimliklar, forslar, hindlar, yahudiylar va boshqalarning qarashlari, an’analarini tahlil qilar ekan, alloma nihoyatda ob’ektiv bo’lishga intiladi. Bu yuqorida aytilgan fikrni tasdiqlab, uning ilmiy metodiga xos muhim jihatlardan birini ko’rsatadi.

Mutafakkirning qalamiga mansub bo’lgan «Donishnoma», «Risolai ishq», «Tib qonunlari» kabi asarlar O’rta Osiyo xalqlarining axloq-odobi, psixologiyasi va tabobat ilmida alohida o’rin tutgan yirik tadqiqotlar hisoblanadi.

Ibn Sino axloq madaniyati haqida gapirar ekan, axloq — bu insonning o’z-o’zini idora qilish haqidagi fan, uning o’zini kuzatish va o’zgalarning xulq-atvori, odobi

vayurish-turishiga bergan baholari natijasi ekanligini ta’kidlagan. Uning fikricha, axloq baxtli bo’lish uchun inson o’z axloqiy odatlari va xatti-harakatlarida qanday bo’lishi lozimligi xususidagi fandir.

Ibn Sino: «Eng yuksak sevgi — bu insoniy sevgi bo’lib, bunday sevgi kishini sahovatli qiladi, uni oq ko’ngil va jozibali kishiga aylantiradi» deb ta’kidlaydi. Mutafakkirning talqin etishicha, sevgi inson zimmasiga juda katta ahloqiy va huquqiy mas’uliyat yuklaydi. U inson baxtining negizi deganda, oshiqlik emas, balki oshiq-ma’shuqlikni tushunadi. Oshiq-ma’shuqlik bilan turmush qurish oila mustahkamligining asosi sifatida ta’kidlanadi.

Allomaning axloq-odob, poklik va salomatlik to’g’risidagi qarashlarida juda katta ibratli fikrlar bor.

Abu Ali ibn Sino to’g’ri so’zlash va to’g’ri ishlash, halollik, insofli va adolatli bo’lish, xushmuomala va shirinsuxanlikni odat qilish, nafsga berilmaslik, fozillar suhbatidan bahramand bo’lish, kattalarning izzatini joyiga qo’yish, kichiklarga shafqatlilik, samimiy do’stlik, muhtojlarga yordam berish va in’om-ehson qilishni unutmaslik, nodonlarga nasihat, maslahat berish kabi fazilatlarni barcha ezgulikning asosi ekanlignni ta’kidlaydi.

XI asrning atoqli shoiri va buyuk mutafakkiri Yusuf Xos Hojibdir. Donishmanddan bizgacha etib kelgan asari — saodatga eltuvchi bilim — «Qutadg’u bilig»dir. Asar o’sha davr adabiyoti hamda adabiy tilining nodir obidasi hisoblanadi. Unda O’rta Osiyo xalqlari, jumladan, o’zbek xalqining ijtimoiy-siyosiy va axloqiy-ta’limiy qarashlari o’zining badiiy ifodasini topgan.

Mahmud Qoshg’ariy (X asr) o’z davrining mutafakkiri, fozili edi. U arab, fors tili va adabiyotinnng puxta bilimdoni, turkiy xalqlar, elatlar va qabilalarnlng urf-odatlari, tilini atroflicha o’rgangan olim sifatida mashhur edi. Ayiiqsa, Mahmud Qoshg’ariy etuk elshunos (etnograf) va tilshunos ol1^m sifatida tinimsiz izlandi. Bu.to’g’rida uning o’zi quyida-gicha szgan edi:

Ulug’ mutafakkir Alisher Navoiy asarlarida ham shaxs, shaxsning kamoloti, uning jamiyatda tutgan o’rni xususidagi chuqur falsafiy-psixologik fikr-mulohazalarni o’qishimiz mumkin

Navoiy falsafaning barcha muhim nazariy va amaliy masalalarini qamrab olgan maxsus asar yozgan bo’lmasa-da, uning asarlarida ham shaxs, ham jamiyat to’g’risida qimmatli ma’lumotlar mavjud.

Yuqorida nomlari tilga olingan mutafakkirlarimizdan tashqari Imom al-Buxoriy, Imom at-Termiziy, Xoja Ahmad YAssaviy, Xoja Bahovuddin Naqshband, Najmiddin Kubro kabi allomalar ham shaxs kamoloti, shaxsning kamolotga erishuvida jamiyat va qadriyatlarning o’rni xususida o’zlarining noyob fikrlarini yozib qoldirganlar. Ajdodlarimizning ilmiy falsafiy ta’limotlari tor milliy qobiqda o’ralib qolmasdan, balki ham milliy, ham umumbashariy ahamiyatga ega bo’lgan ta’limotlardir

Demak, sharq mutafakkirlar falsafasida milliy xususiyatlar muammosining aks ettirilishi bugungi zamonaviy yoshlarimiz ongi va shurini millatimiz qadriyatlariga sodiq shunningdek ajdodlar me’rosini qadrlashga, avaylab-asrashga o’rganadilar.

Foydalangan adabiyotlar.

1. K.Hoshimov, S.Nishonova, M.Inomova va boshq Pedagogika tarixi.– Toshkent: O’qituvchi, 1996. – 48 b.

2. Platonov YU.P. Etnicheskaya psixologiya.-SPb.:“Rech’”,2001.-320 s

3.WWW.ziyonet.uz

TALABALARNING MADANIY-AXLOQIY TARBIYASI

K.D.Alimova Toshkent davlat stomatologiya instituti

Bugungi kunda dunyo miqyosida har qanday davlatni taraqqiy etishda eng avvalo, mamlakatda ta`lim sohasiga qaratilayotgan e`tabor muhim ahamiyat kasb etadi. Rivojlanib borayotgan zamonda tarbiya jarayonining jamiyat taraqqiyotidagi roli nihoyatda beqiyosdir. Abdulla Avloniyning " Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir" degan fikri buning yaqqol misoli bo'la oladi. Tarbiya insonning insonligini ta'minlaydigan eng qadimiy va abadiy qadriyatdir. Tarbiya har qanday jamiyat va har qanday mamlakat hayotida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Yosh avlodning, umuman , jamiyat a'zolarining tarbiyasi bilan yetarlicha shug'ullanmagan mamlakat turg'unlik va inqirozga mahkumdir. Shuning uchun yurtimizda oliy o'quv yurtlarida talabalarning madaniy-axloqiy tarbiyasiga, nafaqat talabalarning, balki barcha yoshlarning tarbiyasiga katta e'tibor qaratilmoqda. Madaniy – axloqiy tarbiya nima? Bu savolga javob berish uchun biz madaniyat va axloqiy tarbiya nima ekanligini bilib olishimiz juda muhim!

Talabalarni ma'naviy shakllantirishida ma'naviy – axloqiy tarbiya muhim o'rin tutadi. Ma'naviy – axloqiy tarbiyadan ko'zlangan asosiy maqsad talabalarga ijtimoiy hayotda o'z o'rnini o'zi topishi, o'zini kamol toptirishi, o'z taqdirini o'zi belgilashi, yaratishi uchun imkoniyat yaratib beradi. Ma'naviy – axloqiy tarbiyada umuminsoniy, milliy qadriyatlar asosida talabalarni ma'naviy – axloqiy shakllantirishi yotadi. Bu esa ta'lim – tarbiya jarayoni vazifasini ado etishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Mamlkat mustaqilligini mustahkamlash, ijtimoiy–siyosiy,iqtisodiy, harbiy, huquqiy va boshqa sohalardagi islohatlarining taqdiri, yurtning kelajagini barpo etish talaba yoshlarning ma'naviy – axloqiy tarbiyalanganlik darajasiga, yuksak ongiga, ijtimoiy faolligiga bog'liq. "Taraqqiyot taqdirini–deya ta'kidlagan **edi Prezidentimiz**, - ma'naviy jihatdan yetuk odamlar hal qiladi. Texnikaviy bilim, murakkab texnologiyani egallash qobiliyati ma'naviy barkamollik bilan, mustaqil tafakkur bilan birga borishi kerak. Aqliy zakovot va ruhiy ma'naviy salohiyat – ma'rifatli insonning ikki qanotidir." Shunday ekan, bugungi kunda har bir talaba, yoshlar (o'quvchi) ma'naviy immunitetga ega bo'lishi. Vatan va xalq oldidagi muqaddas burchlarini chuqur anglash, jamiyatda yuz beradigan har qanday axloqsizlik holatlariga qarshi kurasha bilishi zarur. Bugun butun dunyoda kuch – qudrat emas, aql tafakkur va g'oyalar jangi ketmoqda. Tafakkur cho'qqisiga esa ma'naviyat orqali boriladi.Ma'naviyat maqsadiga aylangan talaba, yoshlar esa dunyoda hech qachon, hech kimdan, hech bir sohada kam bo'lmaslikka intiladi.Hech vaqt insonning ma'naviy qarashlari o'z – o'zidan, bo'sh joyda shakllanmaydi. Uning vujudga kelishi va rivojlanishida tarixiy, tarbiyaviy va ijtimoiy omillarning, ayniqsa oila va oiladagi ma'naviy tarbiyaning o'rni beqiyos. Oila yoshlarni kamollik sari yetaklaydigan ma'naviy qo'rg'ondir.

Madaniyat deganda individual va jamoaviy amaliyotga rahbarlik qilish uchun avloddan avlodga o'tadigan ijtimoiy guruhning moddiy va ma'naviy boyliklari tushuniladi. Unga til, jarayonlar, turmush tarzi, urf-odatlar, odatlar, qadriyatlar, naqshlar, vositalar ,bilimlar eng asosiysi tarbiya kiradi. Madaniyat mohiyatiga ko'ra moddiy va ma'naviy madaniyatlarga bo'linadi. Kishilik tarixining uzoq davrlarida yaratilgan moddiy va ma'naviy boyliklarni yaratish jarayoni quyidan yuqoriga ,

oddiylikdan murakkablikka, alohidan umumiylikka ega, o'ziga xos uzluksiz jarayon hisoblanadi. Demak, madaniy tarbiya bu – moddiy va ma'naviy tarbiyadir. Axloqiy tarbiya - bu tarbiya tug'ilishdan boshlanadi va kundalik munosabatlar jarayonida hayot davomida davom etadi. Axloqiy tarbiya shaxs kamolotining asosidir. Insonning axloqiy fazilatlari oilada tug'iladi va shakllanadi. Axloqning birinchi tushunchasini chaqaloqqa uning onasi tabassum va ozgina qattiqqo'llik bilan nima yaxshi va nima yomonligini tushuntiradi. Bola uchun axloqiy namuna har doim ota-ona bo'ladi, u nima bo'lishidan qat'iy nazar. Shuning uchun mo'rt shaxsga to'g'ri o'rnak berish juda muhimdir. Shaxsning shakllanishi murakkab , uzoq davom etadigan jarayon bo'lib ota-onadan, ta'lim muassasalaridan , shuningdek, butun jamiyatdan e'tibor va sabr toqatni talab qiladi. Axloqiy fazilatlarni singdirishda shaxsning yoshini, uning axborotni qabul qilish , tushunish va uni to'g'ri qayta ishlash qobiliyatini hisobga olish kerak. Demak, madaniy - axloqiy tarbiya – talaba, yoshlarni ma'naviy-axloqiy madaniyati rivojini, shaxs tomonidan ijtimoiy tajribani o'zlashtirish darajasini, madaniy – hududiy hamjamiyat qadriyatlarini, madaniyatini o'zlashtirish darajasini oshirish jarayonini rag'batlantiruvchi shakllar, vositalar, usullar va tamoyillar majmui, talabalarni axloqiy qadriyatlar bilan tanishtirish, ularda axloqiy xis-tuyg'ularni rivojlantirish, axloqiy xulq – atvorga undash usullaridandir. Biz yuksak texnologiyalar zamoni, axborot va tafakkur asrida yashamoqdamiz. Serqirra va rang-barang zamonda talabalarni, yoshlarni zamonga uyg'un holda tarbiyalash biz pedagoglar uchun muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Oliy o'quv yurtlaridagi tarbiyaviy tizim bo'lajak mutaxassisning madaniy-axloqiy rivojlanishini rag'batlantirish, talabalarning umumiy-kaspiy madaniyatini shakllantirish, axloqiy me'yorlarga o'rgatish, madaniyat, o'zini-o'zi rivojlantirish va axloqiy ong tizimida o'z o'rnini anglab yetish g'oyalarini singdirish muhim o'rin kasb etmoqda. Bu g'oyani singdirishda, avvalo, pedagogning o'zi umuminsoniy va milliy – axloqiy qadriyatlarni puxta o'zlashtirib olishi hamda amaliy ishda ,ta'lim-tarbiya jarayonida axloqiy kamolot bobida shaxsan ibrat bo'lishini taqozo etadi. Madaniy-axloqiy tarbiya yoshlarni ma'naviy jihatdan shakllanishida ijtimoiy muhitning ta'siri , ijtimoiy munosabatlarning turmushga tatbiq etilishi bo'lib,vaqtli matbuot,radio, kino, televideniya, adabiyot, san'atning yoshlarga ta'siridir. Talabalarning axloqiy tarbiyasiga faqat rejali, biron aniq maqsadni ko'zlab uyushtirilgan omillargina emas, balki ijtimoiy hayot, turmush tarzi talabalarning faoliyati, aktivligi ham ta'sir o'tkazgan. Talabalarning madaniy – axloqiy jihatdan tarbiyalash vazifalari faqat professor-o'qituvchilarning ta'lim berishiga, tushuntirishigagina bog'liq bo'lmay, balki oliy o'quv yurtida yoshlarning amaliy faoliyatini uyushtirish birinchi navbatda dekanlar, kafedra mudirlari, professor–o'qituvchilar, jamoat tashkilotlari rahbarlarining bilim va mahoratlariga, shuningdek, talabalarda bo'lgan qobiliyat va intilishlarni hisobga olish, ulardagi kasbiy va aqliy qiziqishlariga e'tibor qaratish ham muhim o'ringa ega. Talabalarning ta'lim jarayonidagi, darsdan tashqari faoliyatini ham to'g'ri tashkil qilish, masalan, darsdan tashqari faoliyat (kitobxonlik kechalari, konferensiyalar , munozalar, musobaqalar, dam olish kechalari va suhbat) bularning barchasi talabalarda madaniy–axloqiy tarbiyani rivojlanishiga yordam beradi. Yoshlarning madaniy – axloqiy tarbiyasiga faqatgina pedagoglar emas, balki barcha kattalar e'tibor qaratishi lozimdir. Xalqimizda: " Bir bolaga yetti mahalla - ota-ona " degan naql bejizga emas.

Tarbiya haqida gapirganda, buyuk bobomiz Abdurouf Fitratning quyidagi fikrlari endi hayotga kirib kelayotgan yigit-qizlarimiz uchun juda o`rinlidir: "Halqning aniq

maqsad sari harakat qilish, davlatmand bo`lishi, baxtli bo`lib izzat-hurmat toppish, jahongir bo`lishi yoki zaif bo`lib xorlikka tushishi, faqirlik libosini kiyib baxtsizlik yukini tortishi, e`tibordan qolib, o`zgalarga tobe va qul, asir bo`lishi ularning o`z ota-onalaridan bolalikda olgan tarbiyalariga bog`liq"degan edi.

Har bir shaxs, xalq va millatning o`ziga xos orzu-umidlari, ma`naviy va moddiy boyliklarga bo`lgan ehtiyojlari mavjuddir. Ular orasida ta`lim-tarbiyaga bo`lgan ehtiyoj etakchi o`rinni egallaydi. Chunki har bir sog`lom insonda tinmay bilim olish, yangiliklardan xabardor bo`lish ehtiyoji mavjud. Demak, davlatning ta`lim-tarbiya tizimiga yuklatilgan vazifa jamiyat a`zolari bilimlarini ma`lum bir qadriyatlarga mos ravishda oshirish va ma`naviyatlarni yuksaltirishdir.

Ma`naviy-axloqiy tarbiyani tashkil etishda talabalar xatti-harakatlarida ko`zga tashlangan salbiy odatlar-jamoat joylarida qattiq gapirish qo`pol so`zlarni ishlatish, hissiyotga berilish, o`ylamay gapirish, ishonchli bo`lmagan hamda dalillar bilan tasdiqlanmagan voqea-hodisalar haqida fikr yuritish, boshqalarning suhbatini bo`lish, qo`lini siqib gapirish kabilarning bartaraf etib borilishiga alohida e`tabor qaratish zarur.

Arzimas bo`lib ko`ringan, lekin shaxsning kelajak hayot va kasbiy faoliyatini tashkil etishda, muvaffaqiyatga ega bo`lish yo`lida, zarali bo`lgan bu kabi odatlardan holi bo`lishda talabalarga yordam ko`rsatish muhim vazifa sanaladi. Talabalarda ijobiy sifatlarni tarbiyalash ularning salbiy xislatlardan holi bo`lishlariga yordam beradi. Bu esa dastlab talabalarga xulq-odob me`yorlari va qoidalarini anglash va shaxs ongini shakllantirishga doir metodlar asosida amalga oshiriladi.

Adabiyotlar ro`yxati;

1.Karimov I.A. Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot pirovard maqs adimiz. – Toshkent, O,,zbekiston, 2000. 19-12 betlar

2.Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yohud axloq.Toshkent, Oqituvchi, 1992.

3.Pedagogika. Munavvarov A.ning umumiy tahriri ostida.Toshkent Oqituvchi, 1996.

4.Podlasiy I.P. Pedagogika. Noviy kurs. Kn. 2. Protsess vospitaniya. – Moskva, VLADOS, 1999.

5. Saiko E.V. Mavzu: Yaratuvchi va ijtimoiy media. - m .: MPSsi, 2006 yil. -.

6. Iinsonning ma'nosi / Ed. F.V. Zann-Kay-Si. - Vladimir: VGPU, 2002. - 276

Подробнее: https://mirhat.ru/uz/heating/osobennosti-duhovno-nravstvennogo-vospitaniya-studentov/

TA‘LIMNI TASHKIL ETISH JARAYONLARI VA UNI O’QITISH USLUBLARI

D.K. Abdieva. - katta o'qituvchi QMII, Qarshi shahri

Mamlakatimizda hozirgi paytda yoshlarga ta'lim va tarbiya berishga alohida diqqat e'tibor qaratilmoqda. Yoshlar bizning kelajagimiz mevasi qanday bo'lishi esa hozirgi kundagi parvarishimizga bog'liq. Ta'lim-tarbiya jamiyat taraqqiyotining asosidir. Chunki, inson jamiyatdagi barcha munosabatlar, aloqalarning markazida turadi.

O’qitish uslublari deganda o’qituvchi bilan o’quvchi-talabalarning birgalikda ishlash usullari tushuniladi, shu usullar yordamida o’quvchi-talabalarning bilim,

ko’nikma va malakalarini egallashga yordam beradi, ularning dunyoqarashi shakllanadi, hamda keyinchalik mustaqil bilim olish va uni ijodiy qo’llash qobiliyati rivojlanadi. O’qitish metodi o’qituvchi va o’quvchilar nazariy va amaliy bilish faoliyatining ta‘limiy vazifalarini bajarishga qaratilgan yo’lidir.

Ta'lim metodlari quyidagi muayyan talablarni bajarishga qaratilgan bo'lishi lozim:

- O'quv materialini o'rganishning o'qituvchi tavsiya etgan yo'li fikrlashning dialektik-materialistik usuli mustaqil qarashlar, irodaviy xususiyatlari va xulqning shakllanishiga olib borishi kerak. Shuning uchun esa talab nuqtai nazaridan metod tarbiyaviy tusda bo'lishi lozim.
- O'qitish metodining ilmiy asosi yaqqol va aniq bo'lishi zarur. Shundagina o'qituvchi mazkur metod orqali qanday masalalar qo'yilishi va hal qilinishi mumkinligini, qanday masalalarni hal qilib bo'lmasligini ko'ra oladi.
- O'qitishning tizimliligi va samaradorligini belgilaydi.
- O'qitish metodining tushunarliligi: o'qitishning yo'li o'quvchi uchun qabul qilinishi va qo'llanishi, o'quv materialini o'rganishning usuli esa bilimlarni o'zlashtirishning imkoniyatlariga muvofiq bo'lishi lozim.
- O'qitishning onglilik va faollik zaruriyati nihoyatda jiddiy talabdir.
- Bilimlarning puxtaligi va asosliligi.
- O'qitish metodikasida nazariy va amaliy hodisalarning muvofiqligi

Har qanday ta'lim metodidan biror maqsadga erishish ko'zda tutiladi va shuning uchun u qandaydir maqsad qo'yishni, unga erishish bo'yicha faoliyat usulini, ana shu faoliyatni amalga oshirishda yordam beradigan vositalarni bilishni taqozo etadi.

O'qitish metodlarini tanlash o'qitish qonuniyatlariga va ulardan kelib chiqadigan prinsiplarga bo'ysundirilishi kerak. Bu metodlar ta'lim, tarbiya va kamolotga etkazish vazifalarini kompleks hal qilishga; qo'llanilayotgan metodlarning ilmiyligini ta'minlashga; ularning o'quvchilar uchun qulayligi, o'qishda faollik va mustaqillikni rivojlantirishga, bilimlar mahorat va malakalarning mustahkamligini ta'minlashga qaratilishi zarur. O'qitish metodlarini tanlashda o'quvchilarning o'quv imkoniyatlari mezoni o'qituvchi o'quvchilarning izlanish faoliyatini, materialni deduktiv o'zlashtirishga va mustaqil amaliy ishga uning tayyorgarlik darajasini, o'qishga munosabatlarini, o'qishda o'z-o'zini nazorat qilishning rivojlanganlik darajasi va ish qobiliyatining holatini albatta o'rganishini nazarda tutadi. Metodlarni tanlashda o'qituvchida o'sha metodlarning u yoki bu birikmasini qo'llash uchun vaqtning bor-yo'qligi ham hisobga olinadi. Turli o'qitish metodlarini tanlashda o'qitish davomida hal qilinadigan asosiy o'qitish vazifalariga (og'zaki-mantiqiy tafakkur, ko'rgazmali-obrazli tafakkur, tafakkurning mustaqilligi, xotirani rivojlantirish, nutq rivojlanishi, bilimga bo'lgan qiziqishni kuchaytirish, kasbiy mehnatga qiziqtirish, irodani kuchaytirish, his-xayojon uyg'otish) qarab tanlash zarur.

Nazariy va aniq bilimlarni tarkib toptirishda, material asosan nazariy-axborot xarakterida bo'lganda, o'quvchilar axborotni og'zaki o'zlashtirishga tayyor bo'lishganda, o'qituvchi tegishli mavzuni og'zaki metodda yaxshi egallaganda asosan og'zaki metoddan foydalanish yaxshi natija beradi. O'quv materialining mazmuni ko'rgazmali tarzda berilganda, mavjud ko'rgazmali vositalar o'quvchilarga tushunarli bo'lsa, o'qituvchi materialni o'tishga zarur bo'ladigan uslubiy va ko'rsatmali

qo'llanmalar mavjud bo'lganda o'qitishning ko'rsatmali metodidan foydalanish yaxshi natija beradi. Bu metodda o'quvchilarning kuzatuvchanligi rivojlanadi. O'quv mehnati malakalarini, kitob ustida ishlash, tajribalar o'tkazish, materialni to'g'ri eslab qolish, o'quv topshiriqlarini (referat) mustaqil hal qilish, asosiyni ajrata bilish, o'z ishini rejalashtira olish kabi mahoratlarni oshirishda asosan amaliy va mustaqil ishlash metodlaridan foydalanish lozim. Boshqa o'qitish metodlaridan ham o'quv materialining mazmuni, o'quvchilarning holatiga, o'qituvchining tayyorgarlik darajasiga qarab boshqa o'qitish metodlaridan ham foydalanib dars o'tish lozim.

Talabalarning bilish faoliyatini rivojlantirish uchun mashg'ulotlarda zamonaviy ta'lim metodlari va texnologiyalaridan foydalanish davr talabi hisoblanadi. Shunday metodlardan biri reproduktiv metoddir. Reproduktiv metodda bilimlar tayyor holda tavsiya etiladi, bilim nafaqat bayon qilinadi, balki tushuntiriladi, bilimlar ongli o'zlashtiriladi, ularning tushunilishi va eslab qolinishiga erishiladi, bilimlarning mustahkamligi tez-tez takrorlash yo'li bilan ta'minlanadi. O'qitishning reproduktiv metodida o'quvchi-talabalarning yangi tushuncha, hodisa va qonunlarni bilishdagi ijodiy aktivliklari darajasini baholash asosida qismlarga ajratiladi. Reproduktiv metodda hikoya usuli ishlatiladigan bo'lganda o'qituvchi faktlarni, dalillarni, tushunchalarning ta'rifini tayyor holda beradi, e'tiborni asosan mustahkam o'zlashtirib olinishi zarur bo'lgan asosiy tomonlarga qaratadi.

Keyingi vaqtlarda o'quvchi-talabalar bilan shug'ullanishni yaxshilash maqsadida guruhlarni kichik guruhlarga bo'lib dars o'tish yaxshi natija beradi. Bunday metodda o'qituvchi har bir o'quvchi bilan individual shug'ullanish imkoniga ega bo'ladi. Ba'zi hollarda o'quvchilarning qiziqishiga qarab ham guruhlarga bo'lib dars o'tish ham mumkin. Guruhlarni juftlik guruhchalarga bo'lib har bittasiga alohida o'qituvchi dars o'tadi. Bunda o'qituvchini tanlash o'quvchilarning o'z ixtiyoriga beriladi. Bunday o'qitish metodlarida o'qituvchiga katta ma'suliyat yuklanadi. O'quvchi o'ziga mos bo'lgan o'qituvchini tanlash imkoniga ega bo'ladi.

O'quvchi-talabalarni o'qitish, tarbiyalash va kamol toptirishda o'yinli texnologiyalardan foydalanish yaxshi natija beradi. O'yinli texnologiyalardan foydalanishning asosini talabalarning faollashtiruvchi va jadallashtiruvchi faoliyatini tashkil etadi. Didaktik o'yinlar mehnat bilan o'qishni bog'lovchi faoliyat hisoblanadi. Didaktik o'yinlarda ishtirokchi shaxs sifatida o'zini namoyon qilish, hayotda o'z o'rnini barqaror qilish, o'zini o'zi boshqarish, o'z imkoniyatlarini amalga oshirish kabi ishlarga асос яратади. O'yin ishtirokchilarida o'z xulqini boshqarish shakllanadi va takomillashadi. O'yin paytida o'quvchida ijobiy ish faoliyati kuchayadi, ixtiyoriy diqqat, xotirasi takomillashadi.

Hozirgi vaqtda dars o’zining an‘anaviy maqsadlari, mazmuni, tashkiliy-metodik jihatlari o’quvchilar ishlarini faollashtirish darajasi, strukturasi, sur‘ati, ta‘limning texnik vositalarga boyligi bilan farq qiladi. Har bir yangi o’tilgan mavzu o’quvchi-talabalar uchun muammoli bo’lishini ta‘minlash lozim. Agar darslar tizimida muammoli vaziyatlar ko’p o’rin olsa, bunday ta‘limni muammoli, kamol toptiruvchi ta‘lim deb hisoblanadi. Muammoli ta‘lim deganda o’quv materialini o’quvchilar ongida ilmiy izlanishga o’xshash bilish vazifalari va muammolarini vujudga keltiradigan yo’sinda o’rgatish tushuniladi. O’quvchining fikrlash faoliyatida

muammoli vaziyatlar vujudga keladi va ular o’quvchilarni ob‘ektiv ravishda izlanishga va mantiqan to’g’ri ilmiy xulosalar chiqarishni o’rganishga da‘vat etadi.

Adabiyotlar:

1. Karimov I.A. «Barkamol avlod orzusi». T.: 1999 y.
2. Azizxo'jaev N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. T.: 2003 y.
3. Gaybullaev N.R. va boshqalar «Pedagogika» T.: 1996 y.

РАМЗИЙ-МАЖОЗИЙ ТАЛҚИН ВА ПСИХОЛОГИЗМ МУНОСАБАТИ

Ж.Байзаков Тошкент вилояти
Чирчиқ ДПИ тадқиқотчиси

Ўзбек адабиётида роман жанри яратилганидан буён ўтган юз йилча вақт мобайнида адибларимиз томонидан кўплаб романлар ёзилди, уларнинг аксарияти китобхонлар меҳрини қозонди. Миллий истиқлол йилларида яратилган ўзбек романлари бармоқ билан санарли бўлса-да, уларда инсон ва жамият, одамлар ўртасидаги муносабат ва зиддиятлар ўзига хос тарзда фалсафий-бадиий ифодасини топмоқда. Зеро, “...бу дунёда инсонларнинг дард-у ташвишларини ўйлаб яшаш-одамийликнинг энг олий мезонидир. Халқнинг ғамидан узоқ бўлган инсонни одам қаторига қўшиб бўлмайди”.

Илмий-назарий тизимда ҳар бир жанр услубий хусусиятлари билан алоҳидалик касб этади. Барчамизга маълумки, кейинги йилларда яратилаётган, хусусан эпик жанрлар орасида икмонияти, мавзу доираси анчайин кенг роман жанрида рамзий-мажозий талқин ҳам етакчи унсурлар сирасига киритир. Аслида, аввалари назмий асарларда, яъни жадид адабиётигагача бўлган давр оралиғида ҳиссий кечинмани (бу ҳол кўпроқ лирикада) ҳаётий маъно ва фалсафий-руҳий тасаввурларни табиат жонзотлари тимсолида, баъзан уйғун равишда идрок этиш анъанаси кучайгани барчамизга ойдек равшан. Бунинг ёркин мисолида Гулҳаний масаллари, Турди Фароғий, Сўфи Оллоҳёр лирикасида кўришимиз мумкин. Адабий тадриж давом этгани боис, XX аср ибтидосида насрий асарлар урф бўла бошлаган бир даврда Қодирий, Чўлпон каби забардаст носирлар ижодида бунга ўзгача ёндашилди. Хусусан, шаклланган адабий анъаналар истиқлол даврига келиб ўзгача моҳият касб этди. «Биздаги адабий-илмий талқинлар ва таҳлиллар доираси кенгаймоқда; жаҳон адабиётшунослигидаги ўткинчи ва етакчи тамойилларга қизиқиш кучайди» (Б.Карим). Айни ушбу эътирофда жон бор. Эндиликда бадиий шакл (роман) бутун мураккаблигича рамз ва мажозга йўғирилиб, айнан шу кечинма орқали инсон руҳоний борлиғини – жамият ҳаётини, одамзот табиатини тасвирлаш туси урф бўлди. Демак, бадиий талқинларда реал ҳаётнинг қайноқ нафасини рамзларда акс эттириш ҳам бир санъат эканлиги аёнлашади. Ёзувчи «Исён ва итоат» романида давр кайфияти ва инсон руҳиятини реал ҳаёт ва рамзий-мажозий талқинни – синкретик (қоришиқ) ҳолда тасвирлайди. Давр муаммоларининг туб илдизи – исёну итоатнинг ибтидоси Одам Ато ва Момо Ҳаво даврига бориб тақалишини, илдизи ана шу ораликда бўй кўрсатишини

хилма-хил персонажлар табиати, тақидири, қисмати асосида чизишга мушарраф бўлади. Роман жанри бўйича жиддий тадқиқотлар олиб бораётган олимларимиздан бири Исломжон Ёқубов эътирофича «Роман оламнинг ўзига хос сиқиқ манзарасини мужассамлаштира бошлади. Кўп планли мазмун, сертармоқ сюжет, композицион ранг-баранглик, жаҳон эпик тажрибасига хос тасвирий восита ва усулларни қўллаш, шаклий ихчамликка интилишни ўзлаштира борди». Дарвоқе, олимнинг ушбу фикрини «Исён ва итоат» романига ҳам менгзаш мумкин бўлади. Шу жиҳатидан олиб қарайдиган бўлсак, У.Ҳамдам романларида «композицион ранг-баранглик»лар турфа кўриниши яққол кўзга ташланади. Бинобарин, романда ўзлигини, табиатини, ожизлигини англаш сари интилаётган, умуминсоний муаммолар хусусида мулоҳаза юритаётган Табиб, ёлғизлигидан сиқилиб, реал ҳаётда ҳам кўплаб одамлар – дўсту биродарлари орасида дили кемтиклигидан изтиробга тушаётган Лариса хола, умрини меҳнатга бағишлаган, ўзини асараб-авайламаган Турсунбой жонталаш, бойлик, роҳат-фароғат қучоғида яшашни мақсад қилган Маҳкам, ўз гўзаллигига шайдо бўлиб, гулдек умрини хазонга айлантирган ва бу йўлдан қайтишга жазм этган Диана каби персонажлар асар компонентларида етакчилик қилади. Буларнинг тақдирини, келажагини, ҳаётдаги ўрнини, жонли, реал лавҳаларда тасвирлаган ёзувчи ҳар бирига алоҳида меҳр билан ёндашади.

Ёш олима Манзура Пирназарова қайд этишича: «Бизнинг адабиётшунослигимизда, фикримизча, «Исён ва итоат» романидаги бадиий-фалсафий хулосалар кўлами «Мувозанат» асаридаги каби кенг ва салмоқдор эмас. Бироқ, муаллиф романда ўзига хос шаклий-услубий йўлни танлаган. «Қуръони Карим» сура ва оятлари, диний-илоҳий мазмундаги ривоятларни романнинг асосий кечаётган замон ва макондан мустақил тарзда, яъни ёндош баён қилган. Шунга қармасдан, улар романнинг бадиий мақсадини очишда ўзига хос уйғунликни юзага чиқаради. Дарҳақиқат, олиманинг ушбу фикрига яна шуни қўшимча қиладиган бўлсак, романга киритилган илоҳий-диний киритмалар асар композициясида муҳим ўрин эгаллайди, характер руҳиятини, унинг исён қилиб итоат йўлига ташлаган қадамининг АСЛ сабаби қай ўринда бошланганига, Одам Ато ва Момо Ҳавонинг билиб-билмай Адан боғидан чиқарилишини, ҳамда ўз маънавий-руҳий-ижтимоий мувозанати сари қадам ташлашида қандай тарихларни бошдан кечириши, изтиробларга мубтало бўлиши ҳолатларини англашга яқиндан ёрдам беради. Чунки айни шу каби бадиий киритмалар орқали ёзувчи бадиий нияти ҳам, давр кайфияти ҳам уйғунликда юзага чиқади. Демак, ёзувчи одамзотнинг кучли ва ожиз жиҳатларини турли ракурсларда ифода эта олганлигида кўринади. Жумладан, Акбарнинг бир тарсаки деб, уч йил озодликдан маҳрум этилиши ва белгиланган колонияда жазосини ўташи, кейинчалик устози Комил табибнинг маслаҳатига кўра узоқ ўлкага саёҳатга чиқиши, бутун умри давомида қилган гуноҳини исён йўли билан ювиб, Худодан мағфират сўраб ва ниҳоят итоатга келишдаги хилма-хил ҳаётий манзаралар реал ифода этилган ҳамда роман воқеасининг изчилликда баён этилиши ёзувчининг жиддий фалсафий ғояни илгари суришидан бу борада инсон хусусидаги илмларни теранроқ англаб етганлигидан дарак беради.

Айтиш жоизки, адибнинг «Исён ва итоат» романи борасида турли хил танқидий қарашлардан ҳам кўз юмиб бўлмайди, албатта! С.Содиқ, Отаули, Ҳ.Каримов талқин ва тадқиқотларида деярли бир хил фикрларни учратамиз. Барчаси бир нуқтада «романий тафаккур унсурлари Мувозанат романи каби етарли эмас. Асарнинг тили ва ифода услуби ўзига хос бўлгани билан характерлар яхши очиб берилмагани»га урғу беради (таъкид бизники – Ш.Ботирова). Дарвоқе, адабиётшунос олим Б.Каримнинг роман поэтикаси хусусидаги фикрлари айни юқоридаги танқидий ҳодисалар юзасидан жиддий баҳслар уйғонишига замин ҳозирлайди. Олим шундай дейди: «Бадиий асар поэтик тадқиқотга муносиб бўлган тақдирдагина унга адабиёт-чи олимлар такрор ва такрор мурожаат этиши мумкин. Бунда талқинчиларнинг ҳаётни, санъатнинг тилини, поэтик-бадиият қонуниятларини, санъат асарининг қарашлари савиясидан юксак бўлса, талқинда ўзига хос илмий кашфиётлар юзага чиқади… Санъат ва адабиётдаги фавқулодда, оргинал асарларни тушуна билиш ва тушунтира олиш учун олим санъаткор-ижодкор дарду дунёсига бир қадар яқинлашуви лозим». Дарҳақиқат, олимнинг бу хилдаги ёндашуви бугунги роман поэтикаси ва руҳий оламини кашф этишда, асар жозибасини синчиклаб ўрганишда муҳим фактор саналади. Шу боисдан, романдаги қўлланилган психологик лавҳалар, яъни характерни ёритшидаги ёзувчи идеалига кўпроқ эътибор қаратишни лозим топдик.

У.Ҳамдамнинг иккинчи «Исён ва итоат» романида ўзгача шаклу шамойил – тасвир ихчамлиги, тафсилот қисқалиги ва ана шу жараёнда характер бадиий тадрижини ривожлантиришда илоҳий-диний киритмаларни матн қарига усталик билан сингдириши бадиий яхлитлик касб этади. Роман кутилмаган вазият билан бошланади. Демак, асар муқаддимасидаги – тун рамзи ва Яратилиши биринчи кунидаёқ қаҳрамоннинг кейинги ҳаётига, унинг қисматига ишора мавжуд. Жанр ички интизоми, воқеалар кетма-кетлиги, ёзувчи бадиий нияти ва кўлами ҳам айнан, одамзотни тозариш сари қадам қўяётгани – Исён қилаётганини мантиқий асослаб боради. Мутолаа ва таҳлил жараёнида шу нарсани ҳис этиш мумкинки, романда инсон руҳий борлиғи турфа кўринишлари қабариб кўринади. Чунки асар воқеалари изчил суратда бир-бирига мантиқан боғланган - учта қисм, саксон саккиз бобдан иборат бўлиб, ҳар бир бобда ёзувчи тавирланаётган ҳодисотга қисқалик билан тўхталади ва айни шу ихчамлик шахс оламини англашга, давр зиддиятларидан воқиф бўлишга, ўтмиш ва келажак хусусида жиддий мушоҳада юритишга китобхонда тасаввур уйғотади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш.Ш. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2017.
2. И.Ёқубов. Бадиий-эстетик сўз сеҳри. –Т.: «ФТМ нашриёти». 2011.
3. Б.Каримов. Абдулла Қодирий. –Т.: «Фан». 2006.
4. М. Пирназарова. Ҳозирги ўзбек романларида услубий изланишлар. Филолология фанлари номзоди …дисс. автореф. Т., 2006.
5. Улуғбек Ҳамдам. «Исён ва итоат». Роман. Тошкент: Янги аср авлоди, 2003.

KATTA YOSHDAGILARGA TÁLIM BERISHNING XORIJ TAJRIBASI

D.Berdimuratova - Chimboy tumani 43-maktab óqituvchisi

Ózbekistonda katta yoshdagilarni óqitish va ularga tálim berish, dolzarb holat va rivojlanish istiqbollari loyihasi doirasida olib borilgan tadqiqotlar katta yoshdagilarning óqishga bólgan ehtiyoji yuqori ekanini aniqladi. Xususan, 24-33 yoshdagilarning 70 foizdan ortiǵi ózlarida bilim va kónikmalarning yetishmasligini his qilmoqda, 34-42 yoshdagi respondentlar esa, ularning fikriga qóshilgan. Jami respondentlarning 60 foizi bilim va kónikmalari yetishmasligini kórsatib ótgan. Sórovnomada ishtirok etganlarning deyarli yarmi bilim va malaka oshirish uchun imkoniyat yóqligini, oilaviy holatlar tufayli vaqt yetishmasligini, óqishning tólovi yuqori darajada ekanligini hamda ish beruvchining bundan manfaatdor emasligini kórsatib ótgan.[1]

Ózbekston faqat tálimni rivojlantirib hamda, eng muhimi, bunga aholining barcha qatlamlarini jalb qilib yuksak marralarga erishishi mumkin. Ammo uzoq vaqt mobaynida tálim sohasidagi qonunchilik mukammal bólmagan. 2020 yil 23 sentyabr kuni “Tálim tóǵrisida”gi Qonunning yangi tahriri Prezident tomonidan imzolandi va kuchga kirdi. Mazkur Qonunda ilk bor tálim xizmatlarini sezilarli darajada kengaytirishga asos bóladigan tálim olishning turli shakllarining tárifi berilgan.

Ular orasida “oilada tálim olish va mustaqil tálim olish”, “inklyuziv tálim”, “katta yoshdagilarni óqitish va ularga tálim berish”. Oxirgi atama **rasmiy, norasmiy va informal tálimni** óz ichiga oladi. Natijada katta yoshdagilar butun hayoti davomida bilimlarini kengaytiradi, kónikma va malakalarini boyitadi va talab etiladigan kasbni egallaydi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev tákidlaganidek**,** Ózbekistonda yangi bir uyǵonish - Uchinchi Renessans davriga poydevor yaratilmoqda.Ushbu muhim jarayonda esa, katta yoshdagilarni óqitish va ularga tálim berish mamlakatimiz taraqqiyotida hal qiluvchi rol óynashi kerak. Bu, ayniqsa, yangi, ilǵor axborot texnologiyalariga asoslangan raqamli bilimlarni ózlashtirish, zamonaviy kasblarni puxta egallashda yaqqol namoyon bólishi kerak.[2]

Zero, yurtimizning ertangi kelajagi innovatsion iqtisodiyot bilan chambarchas boǵliq. Mukammal bilimlarga tayangan holda qisqa vaqt ichida samarali va raqobatbardosh iqtisodiyotni yaratish mumkin. Shu bois ham yuqori sifatli tálim tizimiga ega bólish, inson kapitaliga sarmoya kiritish, rasmiy tálim bilan birga norasmiy tálimni ham rivojlantirish va qóllab-quvvatlash muhimdir.

2016 yildagi YUNESKOning katta yoshdagilarni óqitish va ularga tálim berish bóyicha global hisobotida tákidlanganidek, katta yoshdagilarga barqaror va sifatli tálim beradigan mamlakatlar, odatda, yuqori ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga, faol siyosiy va fuqarolik institutlariga, jamoatchilikning ishonchi va integratsiyasiga ega. Aksincha, hokimiyat va moddiy farovonlikda katta tengsizliklar bólgan joyda katta yoshdagilarni óqitish va ularga tálim berish zarar kóradi.

Butun dunyoda katta yoshdagilarni óqitish va ularga tálim berishning ijobiy jihatlarini kórsatadigan kóplab dalillar mavjud. Aksariyat hukumatlar byudjetning atigi 1 foizidan kamini katta yoshdagilarni óqitish va ularga tálim berish uchun ajratadilar, xolos. Istisno tariqasida, ushbu maqsadlar uchun davlat byudjetining

taxminan 10 foizini sarflaydigan davlat Finlyandiyadir. Umuman olganda, daromadlari yuqori va iqtisodiyoti barqaror bólgan davlatlarda katta yoshdagilarni óqitish va ularga tálim berishdagi ishtiroki ham yuqori darajada ekanini kórish mumkin. Ushbu mamlakatlar iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining ázolari bólib, bandlik va mehnat unumdorligi bóyicha katta kórsatkich va natijalarga ega.[3]

Agar bizda katta yoshdagilar uchun norasmiy tálimni qóllab-quvvatlash va rivojlantirish haqida endi sóz borayotgan bólsa, Yevropada bu masala ótgan asrda kótarilgan. Jumladan, 1953 yilda Yevropa katta yoshdagilar tálimi assotsiatsiyasi tashkil etilib, bugungi kunda u 34 mamlakatdagi 100 dan ortiq filiallarni birlashtirgan va butun Yevropa bóylab 50 milliondan ziyod erkak va ayollardan iborat katta yoshdagilar tálimini qamrab olgan.

Assotsiatsiyaning asosiy vazifalari orasida katta yoshdagilarni umrbod óqitish va ularga tálim berish ǵoyasini tarǵib qilish hamda siyosatini ishlab chiqish; óz ázolariga axborot va boshqa xizmatlarni kórsatish; loyihalar, nashrlar va treninglar orqali sohadan xabardorlikni rivojlantirish; xalqaro hamkorlik masalalari ustuvor órin tutadi.

Xalq universitetlari esa, kóplab mamlakatlarda katta yoshdagilarga tálim berish tizimining bir qismidir. Bu hammabop márifiy muassasalarda millionlab yevropaliklar, tálim darajasi va yoshidan qatiy nazar, kasbiy mahoratga ega bólishlari mumkin.**Janubiy Koreyada** butun hayot davomida uzluksiz tálim haqidagi qonunga binoan, ushbu sohadagi milliy siyosatni ishlab chiqish va amalga oshirishga mas’ul bólgan maslahat organi faoliyat olib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining Ta’lim tóǵrisidagi Qonuni, 23.09.2020-yildagi ÓRQ-637-son qarori.
2. SH.M.Mirziyoyev. Yangi Ózbekston strategiyasi.Toshkent-2021.224 b.
3. Umumiy pedagogika fanidan óquv uslubiy qóllanma materiallari.

ÓZBEKSTONDA TA’LIM SOHASIDAGI ISLOHOTLAR: INKLYUZIV TA’LIM VA YANGICHA PEDAGOGIK YONDASHUVLAR

G.J.Bektursinova NDPI 2-kurs magistranti

Inklyuziv ta’lim tizimida o'qituvchilarning kasbiy mahorati va hamkorligi, avvalo, alohida ehtiyojli bolalar bilan ishlashning o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq. Inklyuziv ta’lim nogironligi bólgan bolalarga nisbatan har qanday holatlarni istisno etadigan, barcha uchun teng muomalani ta’minlaydigan, lekin maxsus ta’lim extiyojiga ega bolalar uchun zarur sharoit yaratadigan mafkuraga asoslanadi.

Ózbekston Respublikasi Konstitutsiyasida barcha uchun ta’lim olish huquqi kafolatlangan. Milliy qonunchiligimizda ham nogironligi bólgan shaxslar uchun salohiyatlarini yuzaga chiqarishda teng huquqlar belgilangan. Bugungi kunda nogironligi va rivojlanishida nuqsonlari bólgan bolalar sifatli ta’lim olishlari va keyinchalik munosib ish topishlari uchun ularga haqiqiy inklyuziv sharoitlarni yaratish bóyicha mamlakatimizda bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda. Inklyuziv ta'limning muhim muammolaridan biri bólgan alohida ta’lim ehtiyojga ega bólgan

bolalar guruhini aniqlab, ularga sifatli ta’lim shakllarida bilim berish va salohiyatini oshirishdan iboratdir. Inklyuziv ta'limni rivojlantirishda ustuvor yónalishlarga ega bólgan tamoyillari va yo'nalishlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu maxsus ta’lim ehtiyojlariga ega bólgan maktabning ta'lim faoliyatiga, yo'nalishlariga, hamda imkoniyatlarga (jismoniy, intellektual) mos kelishi maqsadga muvofiqdir. Umumiy ta'lim dasturining muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun nogiron o'quvchilarga maxsus sharoitlar yaratib berilishi kerak. Avvalo, biz mashg’ulotga yondashuvlarniindividualizatsiya qilish, xususan, mashg'ulotni tashkil etish uchun shart-sharoitlarni tanlash, vazifalarni bajarish shaklini individuallashtirish va natijalarni taqdim etishning maqbul usullarini tanlash, natijalarni sifatli baholashga yondashish talab qilinadi.

Hozirgi eng muhim dolzarb masala xalqning ongidagi eskicha dunyoqarashni ózgartirish iqtisod, siyosat, madaniyat jabhalarida yangicha fikrlashni órgatish, mustaqillikni mustahkamlash sharoitida óz haq-huquqlarini anglash va noxush holatlarni hayotga kirib qolmasligiga, unga qarshi kurashishga tayyor turadigan ilmiy dunyoqarashli shaxsni tarbiyalashdan iboratdir.

Hozirgi davr óqituvchi va óquvchi oldiga katta talablar qóymoqda, bu talablarning eng asosiysi - darsning samaradorligi, uning sifatliligi, óquvchilarning bilim va kónikmalariga, maktablardagi turli xil óquv mashǵulotlari, ularni tashkil qilinishi va u orqali óquvchilarni turli bilim va kónikmalarni egallab olishidir. Bugungi kunda tálim jarayonini tóǵri va samarali tashkil qilishda innovatsion texnologiyalar, texnik vositalarning, jumladan, zamonaviy kompyuterlarning órni beqiyosdir.

Inklyuziv ta'lim tizimida o'qituvchilarni ishlashga tayyorlashning bilim tósiqlaridan biri bu hatti-harakatlarida passiv rivojlanish va tuzatishga qaratilgan ishlarini amalga oshirishga qaratilgan asoslar to'g'risidagi bilimlardir. Ushbu bilimlar orqali alohida ehtiyojga ega bolalarni o'qitish va tarbiyalashni tashkil qilishda pedagogik faoliyatning dolzarb vakolatlarini shakllantirishdir. Shu munosabat bilan o'qituvchining psixologik bilimlari va pedagogik vakolatlarini oshirishga qaratilgan maxsus treninglarni tashkil etish alohida muhim rol o'ynaydi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, inklyuziv ta'limda pedagogik jarayonning mazmun komponenti alohida ehtiyojli bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tarkibning o'zgaruvchanligini ta'minlashdan iboratdir. Har qanday jamiyatda kelajak vorislari bólmish farzandlarni ma’suliyatini his etadigan, ularni davlat taraqqiyoti va gullab yashnashiga salmoqli ulush qóshadigan munosib fuqarolar bólib yetishishlariga kata umid bilan qaraladi. Kóplab mamalakatlarda bólgani kabi Ózbekstonda ham imkoniyati chaklangan bolalar uchun maxsus tashkil etilgan maktablar mavjud ularning vazifasi esa ularni maxsus óquv yurtlariga tayyorlash hamda ijtimoiy hayotga moslashuviga shart-sharoit yaratishdir.

Adabiyotlar:

1. Azizxodjayeva N.H “Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat. Toshkent.: TDPU, 2003, 174 bet.

2. Axmedov M va boshqalar Matematika 1, Toshkent.: O’zinkomsentr, 2003, 160-bet.

3.Axmedov M va boshqalar 1-sinfda matematika darslari - Toshkent.: O’zinkomsentr, 2003, 96-bet.

4.Sayidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. - Toshkent: Moliya, 2018.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARI DARSLIK TIZIMIDA JISMONIY TARBIYANING AHAMIYATI

Sh.I.Djumaniyazova Ellikqal'a tumani 27- umumiy o'rta ta'lim maktabining o'qituvchisi

Sport jismoniy kamol topishga xizmat qiladi va ma'naviy-irodaviy fazilatlarni tarbiyalashga yordam beradi. Shuning uchun sport bilan shug'ullanish ayniqsa, kishi organizmining hamda inson shaxsining shakllanish davrida foydalidir. Jismoniy mahoratini shakllantirish va jismoniy tarbiyaning xilma-xil vazifalarini xal etish maqsadida o'quvchilar bilan ishlashda turli gimnastika mashqlari (saflanish umumrivojlantiruvchi mashqlar). Buning natijasida jismoniymashqlar va keying yosh bosqichlarida xilma-xil sport turlari bilan shug'ullanish uchun zamin yaratiladi.

Turizm harakat ko'nikmalarini mustahkamlashga va tabiiy sharoitlarda jismoniy fazilatlarni rivojlantishga imkon beradi. Maktabda bolalar bilan turli harakat usullaridan foydalangan holda (piyoda yurish velosipedda yurish va boshqalar) shahar tashqarisiga sayrlar uyushtiriladi. Sayr chog'ida yo'l-yo'lakay turli mashqlarni bajarish mumkin, (masalan, to'nkalardan sakrash arqonchalardan sakrab o'tish, arg'imchoqdan sakrash, koptok bilan bajariladigan mashqlar, harakatli o'yinlar va boshqalar). Jismoniy masqlarni ochiq havoda bajarish sog'lomlashtirishning samaradorligini oshiradi. Tabiatning sog'lomlashtirish kuchlari jismoniy tarbiya jarayonida ikki yo'nalishda olib boriladi:

Jismoniy mashqlar mashg'ulotini tashkil etishi va muofiqli sharoit sifatida o'tkazilishi (ochiq havoda, quyosh nurining ta'sirida, tong sharoitida va h.k). Ya'ni muhitning tabiiy omillari jismoniy mashqlar ta'sirini kuchaytiradi. Ikki yo'nalish organizmni chiniqtirishga nisbatan mustaqil vosita sifatida foydalaniladi.(Quyosh, havo vannasi, suv tadbirlari, artinish, chiniqtirish va h.k). Misol: Kasalxonalarda, kurortlarda ba boshqa turli dam olish tashkilotlarida havo va quyosh vannalari, suv va chiniqtirish tadbirlari keng o'rin egallaydi. Jismoniy mashqlar mashg'ulotida, tabiatning sog'lomlashtirish kuchlarini to'g'ri ishlata bilish kabi organizmiga jismoniy mashqlarni ijobiy ta'sirini oshiradi.

Xulosa o'rnida aytganda, tabiatning sog'lomlashtirish kuchlari (quyosh,havo,suv), bola organizmiga jismoniy mashqlarni ta'sir etish samaradorligini oshirish. Ochiq havoda, quyoshli kunlarda jismoniy mashqlar o'tkazish vaqtida bolalarda ijobiy xissiyot vujudga keladi, ko'proq kislorod yuritiladi, modda almashinuvi orqali, ayrim organlar va organizm tizimlarining quvvatini imkoniyatlarini oshiradi. Quyosh, havo va suv organizmni chiniqtirish uchun, yuqori va past xaroratga organizmning moslashuvini oshirish uchun foydalaniladi. Natijada issiqlikni boshqaruvchi apparat mashqlanadi va inson organizmi ob-havoning keskin o'zgarishiga o'z vaqtida javob berish qobiliyatiga ega bo'ladi. Bunda tabiatning tabiiy omillaridan jismoniy mashqlar moslanishi chiniqish samarasini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. DarslikA.D. Novikov, L.P.Matveev " Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi" , T.1975 y.,I –tom, 60-85b.
2. G.G.Talalaev, K.T. Raximjonova " Treneram o jenskom mbogobore", T.,1984
3. Darslik L P. Matveev " Teoriya I metodikasi fizicheskoy kulturo", FiS, M., 1991y., 28-48 b.

ХАЛҚ ПЕДАГОГИКАСИ – ЁШЛАРНИ ВАТАНПАРВАРЛИККА ТАРБИЯЛАШДА АСОСИЙ ВОСИТАСИ СИФАТИДА

Е.К.Оразымбетов - 2-босқич таянч докторант
Нукус давлат педагогика институти, Нукус ш.

Жаҳонда бугунги кунда таълим-тарбия тизимида янги ислоҳотлар авж олмоқда. Жумладан, таълим-тарбия жараёни умуминсоний ва миллий қадриятлар асосида ташкил этилмоқда. Халқнинг ёш авлод тарбияси борасидаги ижод намуналари асосида таълим-тарбияни миллий қадриятларимизга суянган ҳолда олиб бориш бош мақсад қилиб қўйилди. Буни амалга ошириш омилларидан бири халқ педагогикаси асосида ёшларда ватанпарварлик туйғусини ривожлантиришдир. Шу боис мамлакатимизнинг ижтимоий, иқтисодий, маънавий ва маърифий ҳаётида ислоҳотлар амалга оширилаётган бир шароитда, мустақиллигимизниавайлаб-асрашга хизмат қиладиган, миллий мерослар,қадриятларни эъзозлайдиган баркамол, етук авлодни тарбиялаш муҳим вазифалардан саналади.

Дунёда ёшларни ҳар томонлама тарбиялашда халқнинг миллий урф-одат, анъаналарига асосланган педагогик шакл ва усулларни ишлаб чиқиш ва уларни амалиётга жорий этиш орқали чин ватанпарвар ёшларни тарбиялаш устувор вазифага айланди. Ана шундай вазифаларни бажаришда халқ педагогикасининг ўрни катта аҳамиятга эга. Халқ педагогикаси асрлар давомида ривожланиб, халқимизнинг ҳаётий тушунчалари, таълим-тарбиявий тажрибаларини акс эттиради ва ёшларнинг маънавий ҳаётини издан чиқаришга қаратилган турли бузғунчи иллатларга қарши кураша олувчи, ватанпарварлик руҳи билан яшовчи, эркин фикрга эга ёшларни тарбиялашда муҳим аҳамиятга эга.

Луғатларда, энциклопедияларда ватанпарварлик – ўз ватанига бўлган меҳр, ҳалоллик, унга хизмат қилишга, уни ички ва ташқи душманлардан ҳимоя қилишга тайёр туришни билдиради.

Ватанпарварлик (юнонча πατριώτης – «ватандош», πατρίς–«ватан») – сиёсий тамойил, ижтимоий туйғу, унинг мазмуни Ватанга муҳаббат ва садоқат, унинг кечаси ва бугун билан ғурурланиш, Ватанни ҳимоя қилишга доим тайёр туришдан иборат. [1]

Ватанпарварлик рус тилида «Патриотизм», қозоқ тилида «Отансүйгіштік», тожик тилида «ватандўстӣ», туркман тилида «Ватаны сөйжүлик» қирғиз тилида «Патриотизм», қорақалпоқ тилида «Ўатансүйиўшилик» деб ифода қилинади.

Ўзбекистон миллий энциклопедиясида**«Ватанпарварлик** - кишиларнинг она юртига, ўз ошёнига муҳаббати ва садоқатини ифодалайдиган тушунча. Ватанпарварлик барча кишилар, халқ, миллатлар учун умумий бўлган, асрлар давомида сайқалланиб келган умуминсоний туйғу, маънавий қадриятлардан бири. ..» [2]. Педагогика энциклопедиясида **ватанпарварлик** – (*юн. patriotes – ватандош, patris - ватан*) туғилиб ўсган юрт, ватанга мухаббат, садоқат, ўз хатти ҳаракатлари билан унинг равнақи учун хизмат қилиш, ... – деб кўрсатилади. [3]

Ундаги асосий нарса–қийинчиликларга, қаршиликларга учрасада, ҳар бир инсон Ватаннинг, ўзининг келажагига катта ишонч билан, умид билан қарашга

бурчли. Бунинг учун, аввало ёшларда ватанпарварлик, миллий онг, туйғуларини шакллантириш зарур. Бу хусусиятлар ёшларнинг қалбига ўқиш, билиш, ўрганиш, интилиш ва тарбия билан сингади.

В.И.Даль «Ватанпарвар» тушунчасига қуйидагича таъриф беради. «Ватанпарвар – Ватанини севадиган, унинг бойлигини ҳимоя қиладиган, азамат» [4]. Бугунги кунда ватанпарвар деб Ватанини севадиган, ўз халқи ва Ватанига ҳалол хизмат қиладиган, унинг манфаатлари учун фидойилик ва қаҳрамонлик қилишга тайёр ватанпарвар инсонни айтиш мумкин.

К.Д.Ушинский «Ғурурсиз одам бўлмаганидек, Ватанга муҳаббатсиз одам ҳам бўлмайди ва бу муҳаббат инсон қалбига тарбиянитўғри йўналтирувчи калит бўлиб, унинг ёмон иллатларга қарши курашда кучли таянч бўлади» -[5] деб ватанпарварлик нафақат тарбиянинг муҳим вазифаси, балки кучли педагогик воситаси эканлигини кўрсатади.

Ватанпаварлик тарбияси – теран илдизотган, халқнинг неча минг асрлик орзу-умидлари, қарашлари, анъаналари ва маданиятининг тимсолидир.

Президентимиз Ш.Мирзиёев таъкидлаганидек «...ватанпарварлик ҳар бир давлат ҳаётининг маънавий асоси ҳисобланади ва жамиятни ҳар томонлама ривожлантириш борасида энг муҳим сафарбар этувчи куч сифатида намоён бўлади. Шунинг учун ҳам фуқароларимизда бизга мутлақо ёт бўлган зарарли таъсирларга қарши мустаҳкам иммунитетни шакллантириш ва Ватанимиз тақдири учун масъулият туйғусини мустаҳкамлаш бўйича аниқ чора-тадбирларни кўришимиз шарт» [6].

Бизнинг фикримизча, ватанпарварлик тарбия умумий тарбиянинг ажралмас қисми бўлиб, халқ педагогикасида ёшларни маънавий томондан юксалтириш, уларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш, ғоявий, ахлоқий, жисмоний сифатларни тарбиялаш ҳамда юксак фуқаролик туйғуларини шакллантиришда ватанпарварлик тарбиянинг ўрни алоҳида эканлигига катта аҳамият берилган. Халқ педагогикасида асосий мақсад тарбияга қаратилган. Чунки билим ҳамма одамда мавжуд. Одам ўқиса, ўрганса билим олади. Аммо билим бўлганлиги билан ҳамманинг тарбияси яхши бўлмайди. Ана шу тарбияни шакллантириш учун халқ педагогикаси тарбия мактаби хизматини бажаради. Халқ педагогикаси уммон кабидир. Унда тарбиянинг барча тури мужассам.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%BC

2. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Т.:2001.-704 б.

3. ПЕДАГОГИКА энциклопедияси. 1-жилд. –Т.: 2015. -320 б.

4. Даль В.И. Толковый словарь русского языка. Современная версия. – М.: 2000. – 736 с

5. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения: В 2 т. – М., 1974. – С.430

ЗАМОНАВИЙ РАҲБАРЛИКНИНГ МУҲИМ ЖИҲАТЛАР

С.Жумабаев - 2- курс магистранти

Жамоани самарали бошқариш учун раҳбар педагогик иш тажрибага эга бўлиши лозим. Таълим тизимини яхши тушунадиган, ундаги барча ўзгаришларни тезкорлик билан қабул қиладиган ва тўғри қарорлар қабул қилиш малакаларига эга бўлиши лозим.

Олимлар изланишларининг кўрсатишига қараганда, тажрибали маданиятли раҳбарнинг шахсий сифатлари орасида "қувноқ характер" доимо ажралиб туради. Чунки, у ходимларни ниҳоятда чарчаган ҳолатини ҳам тушуниб туриб унга ҳазил тарзда жавоб беришга, ёки ҳазиллашиб ўтиб кетишига аҳамият берса ходим чарчагани эсидан ҳам чиқариб юборади. Тажрибасиз ёки маданияти паст бўлган раҳбарлар эса аксинча, ҳажвий ҳикояларни тушунтираётганида ҳам, ходимларни кулишига йўл қўймайди, уларни жеркиб, тартибни бузмасликка чорлаб турадилар. Ҳазил-мутойиба сезгиси бўлмаган ўқитувчи ҳатто ходимларнинг енгил ҳазилини ҳам кечира олмайдилар, уларга қўпол муомалада бўладилар. Бу каби мисоллар ходимлар муомиласига салбий таъсир кўрсатади. Бошқарувда раҳбар маданиятига зид бўлган айрим ҳолатларни жуда яхши биламиз. Муассаса раҳбарлари томонидан ўқув-тарбия жараёнини илмий-методик асосда, юқори самарадорликка эришиш, педагогик ва замоновий ахборот технологияларни илғор ва самарали усулларини қўллаш ишлари етарли даражада ташкил этилмаётганлиги.

Таълим раҳбарияти томонидан ўқитувчиларнинг меҳнатини баҳолаш, устама белгилаш ва уларни рағбатлантириш ишларига адолатли ва одилона ёндаша олмаётганлиги, таълим раҳбарининг амалдаги меъёрий ҳужжатларни яхши ўзлаштира олмаганлиги, таълим фаолиятининг ҳар бир йўналишида олиб борилаётган ишлардан тўлиқ хабардор эмаслиги, бу борада унинг билими, тажрибасининг етарли эмаслиги. Аксарият таълим раҳбарларида ижодий ва ижтимоий фаоллик, ғоявий-сиёсий етукликлиги талабга жавоб бермаслиги. Раҳбарларда тадбиркорлик, ишбилармонлик, ташабускорлик, ташкилотчилик қобилиятларининг пастлиги. Раҳбарда фидойилик, таъсирчанлик, омилкорлик, ижодкорлик, билимдонлик ва илмийлиликни етишмаслиги каби муаммолар ва камчиликлар мавжуд.

Раҳбар қачон эл-юрт ишончини, эътиборини қозона олади? “Қачонки юраги, қўли тоза, кўнгли очиқ, ақл ва заковат соҳиби бўлса, унинг табиатида қатъиятлилик билан билим, талабчанлик билан адолат уйғун бўлса, у ўзи бошқарадиган одамларнинг ғам-ташвишларини ўз қалбидан ўтказишга қодир бўлади. У ўзининг иссиқ истараси, муамаласи бўладими, қандайдир бошқа ижобий жиҳати биланми, одамларнинг эътиборини ўзига тортадиган, бир сўз билан айтганда, халқнинг кўнглига йўл топа оладиган бўлиши шарт” деб, таъкидлаб қуйидаги:

- ташкилотчи, ижодкор, нуфузли ва ишончли;
- ташаббускор, ишбилармон, омилкор;
- мураккаб вазиятлардан чиқишга йўл топадиган, меҳрли ва жамоани ортидан эргаштира оладиган, ўз ишининг фидойси;

- иқтисод ва тежамкорликни йўлга қўядиган;

- масъулиятли, қатъиятли ва сўзининг устидан чиқувчи;

- виждонли, андишали, инсофли ва ўзига ишонч уйғота оладиган каби хислатларга эга бўлмоғи лозим.

Замонавий раҳбарлик тўғрисида фикр юритиш шуни таъкидлашимиз жоизки, раҳбар масъулияти, ўз иш фаолияти бўйича чуқур билимга эга бўлиши, малакаси, тажрибаси ҳақида гап кетганда қуйидаги муҳим жиҳатлар санаб ўтилиши зарур:

– раҳбарликка мослиги;

– масъулиятни ҳис этиш даражаси;

– садоқатлилиги, мустақилликка бўлган ишончи;

– собиқ тоталитар тузумга муносабати, унинг асоратларидан тўғри хулоса чиқара олиши;

– ташкилотчилик қобилияти;

– мустақиллик вазифаларини амалга оширишда халқ билан ўзаро ҳамкорликда иш юритиши;

–ўз атрофига соғлом кучларни тўплаши ва уларга таяниши;

–расмиятчиликка берилмаслиги;

– ўз билимини мунтазам ошириб бориши;

– янгича тафаккур тарзига, фикрлар хилма-хиллигига эга бўлиши;

– ўзгалар фикрини эшитиши ва ҳурмат қилиши;

– ўз манфаатини бошқалар манфаати билан уйғун қўйиши.

Бу фикрлар ҳар бир раҳбар учун кундалик иш фаолиятида ҳаракат дастурига айланиши керак. Шундагина таълим –тарбия самарадорлигини қўлга киритишимиз мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар;

1. Asqarova.“Bolangiz maktabga tayyormi ?” Toshkent. Ma`rifat-madadkor nashriyoti 2000y.
2. G’oziev E. Jabborov A. Faoliyat va xulq-atvor motivatsiyasi. – T, 2003.124 b.

FARG‘ONA VODIYSIDA XORIJIY OLIY TA’LIM MUASSASALARINI TASHKIL ETILISHI

I.Ismailov - katta o‘qituvchisi
Namangan muhandislik-texnologiya instituti

Mustaqillik yillarida respublikada chet el oliy o‘quv yurtlari faoliyatini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha amalga oshirilgan islohotlar natijasida 2017 yilga kelib mamlakatda 7 ta xorijiy oliy ta’lim muassasasi faoliyati yo‘lga qo‘yildi. Shu o‘rinda bir jihatga alohida e’tibor qaratish lozim. Xususan, respublikada chet el oliy ta’lim muassasalari faoliyatini yo‘lga qo‘yish borasidagi islohotlar ehtiyojdan kelib chiqibamalga oshirilmadi. Bunday deyishimizga sabab 2014 yilda respublika oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalarning umumiy sonining atiga 1 foizi xorijiy oliy ta’lim muassasalari va ularning filiallariga qamrab olingan edi[1,B.-17]. Bu o‘z navbatida past ko‘rsatkich bo‘lib O‘zbekistonning xalqaro standartlarga mos kadrlar

tayyorlash bo‘yicha amalga oshirishi lozim bo‘lgan taraqqiyot dasturlariga mos emas edi. Ikkinchidan yuqorida keltirib o‘tilgan oliy ta’lim muassasalarining barchasi Toshkent shahrida joylashgan bo‘lib, o‘ziga xos demografik hususiyatga ega va aholi zinchligi yuqori bo‘lgan Farg‘ona vodiysi mintaqasida bunday oliy ta’lim muassasalari faoliyati yo‘lgan qo‘yilmadi. Nafaqat Farg‘ona vodiysida balki, respublikaning boshqa hududlarida ham xorijiy oliy ta’lim mussasalari ochilmadi. Natijada respublikaning boshqa viloyatlarida bo‘lgani kabi Farg‘ona vodiysi viloyatlari yoshlarini O‘zbekistondagi chet el oliy o‘quv yurtlarida tahsil olish imkoniyati cheklandi.

Respublika viloyatlari jumladan, Farg‘ona vodiysi mintaqasida xorijiy oliy ta’lim muassasalari faoliyati yo‘lga qo‘yilmaganligining asosiy sabablaridan biri bu islohotlarga davlat tomonidan katta e’tibor qaratilmaganligi bo‘lsa, ikkinchi tomondan olib qaraganda hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi bunga to‘liq javob bermas edi. Ya’ni elektr enegrgiyasidagi muttasil uzulishlar, issiqlik muammosi va xokozolar shular jumlasidan. Bundan tashqari o‘sha davrda Toshkent shahrida joylashga oliy ta’lim muassasalari paxta yig‘im-terimiga jalb qilinmas edi. Viloyatlarda bu esa odatiy vazifalardan biri sanalardi. Shu va boshqa masalalar nazarimizda xorijiy oliy ta’lim muassasalarini viloyatlarda ochish uchun to‘sqinlik qilgan.

2017 yildan boshlab respublikada xorijiy oliy ta’lim muassasalari va ularning filiallarini ochish bo‘yicha amalga oshirilgan islohotlarning ikkinchi davri boshlandi. Ta’lim tizimlarining barcha bo‘g‘inlarida bo‘lgani kabi oliy ta’lim tizimida xalqaro standartlarga javob beradigan mutaxassis kadrlarni tayyorlashga katta e’tibor qaratila boshlandi. Ta’lim tizimining keyingi bosqichi – oliy ta’lim sohasida ham salmoqli islohotlar olib borilmoqda. So‘nggi ikki yilda mamlakatimizda 5 ta yangi oliy ta’lim muassasasi hamda 12 ta nufuzli xorijiy oliy o‘quv yurtining filiallari tashkil etildi[2,B.-19].

Xususan, 2017 yilgacha respublikada 7 ta xorijiy oliy ta’lim muassasalari va ularning filiallari faoliyat yuritgan bo‘lsa, 2020 yilga kelib ularning soni 25 taga yetdi. Oxirigi uch yilda respublikada 18 ta yangi chet el oliy o‘quv yurtlari va ularning filiallari faoliyati yo‘lga qo‘yildi[3]. Bu ijobiy o‘zgarishlarni e’tiborli jihati shundaki, yetakchi xorijiy oliy ta’lim muassasalari va ularning filiallarini nafaqat Toshkent shahrida balki viloyatlarda ham faoliyatini yo‘lga qo‘yishga alohida e’tibor qaratildi. Jumladan, respublikada birinchilardan bo‘lib O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 26 sentyabrdagi “Latviyaning axborot tizimlari menejmenti oliy maktabining Farg‘ona shahridagi filialini tashkil etish to‘g‘risida”gi PQ-3952-son Qarori[4] qabul qilindi. Qarorga asosan xorijiy oliy ta’lim muassasalarini hududlarda ochishga qaratilgan islohotlar natijasida respublika viloyatlari orasida ikkinchi, Farg‘ona vodiysi viloyatlari bo‘yicha birinchi xorijiy oliy ta’lim muassasasi filiali Farg‘ona shahrida tashkil qilindi. Filialda respublika hamda Farg‘ona vodiysi viloyatlari ijtimoiy-iqtisodiy sohalari uchun zarur bo‘lgan turizm, mehmonxona xo‘jaligini tashkil etish va boshqarish, madaniyat va san’at muassasalarini tashkil etish va boshqarish, xizmatlar sohasi, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni tashkil etish, informatika va axborot texnologiyalari sahalari bo‘yicha bakalavr, tadbirkorlik faoliyatini boshqarish, axborot tizimlari yo‘nalishlaribo‘yicha magistrlar tayyorlash boshlandi. Respublikada bo‘lgani singari Farg‘ona vodiysi viloyatlari yoshlarining xorijiy talablarga mos xolda oliy ta’lim olishga bo‘lgan imkoniyatlarini oshirish borasidagi islohotlar davom ettirildi.

Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 23 avgustdagi “Farg‘ona shahridagi Koreya xalqaro universitetini tashkil etish to‘g‘risida”gi 714-son Qaroriga[5] asosan yana bir xorijiy oliy ta’lim muassasasi Farg‘ona shahrida faoliyati yo‘lga qo‘yildi. Universitetning 11 ta fakultetida 1270 nafar talaba bugungi kunda tahsil olmoqda[6]. Bundan tashqari O‘bekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 10 apreldagi “O‘zbekistonda Sharda universitetini tashkil etish to‘g‘risida”gi PQ-4278-son qarori[7] qabul qilindi.Qarorga asosan Xindiston Respublikasining Sharda universiteti Andijon viloyatida tashkil qilindi. Universitetda axborot texnologiyalari sohalari bo‘yicha xalqaro andozalarga mos kadrlar tayyorlash boshlandi.

Yuqorida ta’kidlab o‘tganimizdek so‘nggi 3 yilda respublikada 18 ta xorijiy oliy ta’lim muassasasi tashkil etilgan bo‘lsa, shundan 3 tasi Farg‘ona vodiysi viloyatlari hissasiga to‘g‘ri keldi. Bu o‘z navbatida Farg‘ona vodiysi viloyatlari yoshlari uchun ilg‘or xorijiy dasturlar asosida o‘zlari yashayotgan viloyatda tahsil olish imkoniyatini yaratdi. Bugungi kunda bu xorijiy oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotganlarning 90 foizini mahalliy yoshlar tashkil qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.UzbekistanModernizasiya sistemы vыsshego obrazovaniya. 2014 iyun. Otchet № 88606-UZ. Dokument Vsemirnogo banka. 17-bet (http://documents1.worldbank.org/curated/en/737161501483080910/pdf/88606-28-7-2017-14-44-29-UzbekistanHigherEducationReportru.pdf

2. Mirziyoyev Sh.M. Bilimli avlod –buyuk kelajakning, tadbirkor xalq – farovon hayotning, do‘stona hamkorlik esa taraqqiyotning kafolatidir. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2018. – B. 19.

3. https://www.edu.uz/uz/pages/sss

4. O‘bekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 26 sentyabrdagi “Latviyaning axborot tizimlari menejmenti oliy maktabining Farg‘ona shahridagi filialini tashkil etish to‘g‘risida”gi PQ-3952-son Qarorihttps://lex.uz/docs/3920018

5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 23 avgustdagi “Farg‘ona shahridagi Koreya xalqaro universitetini tashkil etish to‘g‘risida”gi 714-son Qarori https://lex.uz/docs/4487440

6. O‘zbekiston – Koreya xalqaro universiteti rasmiy veb sayti. https://www.kiuf.uz/

MAKTAB O’QUVCHILARIGA PEDAGOGIK TA’SIR KO’RSATISHDA YOSH XUSUSIYATLARINI HISOBGA OLISH

Sh.Yo’ldashova Nukus DPI 1-kurs magistranti

O‘quvchilarga tarbiyaviy ta’sir etishning xilma-xil manbalari ichida alohida ahamiyat pedagogga beriladi. Chunki bola pedagog bilan to’gridan-to’g’ri ta’lim-tarbiya ishlarini olib boradi. Maktab o’quvchilariga umuman olganda tarbiyalanuvchilarga pedagogic ta’sir ko’rsatishda ularning yosh va individual xususiyatlati inobatga olinishi kerak. Tarbiyalanuvchining ongi, hissiyoti, faoliyati va xulqiga ta’sir etishda pedagoglar ko’plab imkoniyatlarga ega. Ijtimoiy-psixologik nazariyani va muomala qilishning pedagogik amaliyotini o‘rganish asosida kommunikativ ta’sirning ikki asosiy usullarini ajratish mumkin. Bular so‘z yordamida

ishontirish va ta’sir etish; his-tuyg‘u, tarbiya xatti-harakatini shakllantirish, mustahkamlash va o‘zgartirishga qaratilgan usullar yig‘indisidir. Lekin ishontirish va ta’sir etishning psixologik mexanizmi bir xilda emas. O‘quvchilarga ta’sir etishning har qanday usullari o‘zining spesifikasiga ega.

Pedagogik adabiyotlarda «Pedagogik ta’sir» tushunchasi qabul qilingan. Ta’lim sohasidagi olib borilayotgan islohotlar maktablar oldiga yangidan yangi vazifalarni, xususan o‘quvchilarni zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish, ijodkor, tashabuskor, mustaqil faoliyat ko‘rsata oladigan qilib tarbiyalashni qo‘yimoqda. Bu esa o‘z navbatida ta’lim – tarbiya jarayonini xamkorlik pedagogikasi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarda ilgari surilgan qonuniyat, qoida va usullar asosida tashkil etishni taqozo etadi. Ta’sir ko‘rsatishning bu xildagi ko‘rinishini taniqli pedagog A.S. Makarenko “Parallel ta’sir ko‘rsatish”, “Kelajak chizig‘lar tizimi” ta’limotlarida ta’riflagan edi.Ya’ni shuni ham aytib o‘tish kerakki, parallel ta’sir ko‘rsatishmi yoxud pedagogik ta’sir ko‘rsatishmi baribir jarayonda o‘qituvchi asos hisoblanadi. Uning uchun o‘quvchi ta’sir ko‘rsatishning obyekti hisoblanadi.Bu holatda o’quvchi bilan o’qituvchi orasida yaxlit Sistema hosil bo’ladi. Biroq o‘qituvchi ta’sir ko‘rsatish jarayonida o‘z navbatida o‘quvchi (obyekt)dagi ijobiy fazilatlarga hamda o‘quvchilar jamoasining tarbiyaviy kuchiga tayanadi. Boshqacha qilib aytganda, pedagogik ta’sir har bir o‘quvchida o‘z – o‘ziga ta’sir ko‘rsatish ham yuzaga keladiki, bu xol o‘zaro ta’sir ko‘rsatishni yuzaga keltiradi.

O‘sayotgan yosh avlod ijtimoiy muhit, tabiat bilan doimo o‘zaro ta’sirda bo‘ladi. O‘zaro ta’sirning natijasi uning ishonchliligi bilan o‘lchanadi. Ya’ni uning egallagan bilim, qarashlari va munosabatlari, xulq normalari sistemasining mukammalligi bilan belgilanadi. Ya’ni pedagog ta’sirining kuchi, ishonchliligi bilan belgilanadi.Masalan boshlang’ich maktab o’quvchilariga pedagogic ta’sir ko’rsatish birmuncha oson chunki ular ishonuvchan bo’lishadi.Bola ulg’aygan sari ishonchlilikning kamayishiga sabab kattalardir. Ya’ni bolalarga berilgan vadalar vajarilmasa va bu holat qayta- qayta takrorlansa bola tafakkurida ishonchsizlik paydo bo’ladi. O’qituvchining pedagogik ta’sir ko’rsatishida pedagogik mahorati katta ro’l o’ynaydi.Pedagog doimo o’z o’quvchilariga yuqori baho berishi ularni vaqtida rag’batlantirisb turishi kerak.Bundan tashqari o’qituvchi o’z sinfida ijobiy muhitni yaratishi, dars mobaynida ham o’z o’quvchilariga bo’lgan ishonchini ko’rsata olishi kerak, ularga ijobiy so’zlar bilan ta’sir ko’rsatishi lozim. Aks holda o’qituvchi salbiy so’zlarni ishlatsa o’quvchilar tafakkuri shunga moslasha boshlaydi Masalan: Yosh o‘qituvchi o‘z o‘quvchilarining imtihonga puxta tayyorlanishlariga erishish maqsadida doimo shu gapni takrorlardi: «Kim nimani bilishini imtihon ko‘rsatadi. O‘ylamanglar osongina o‘tib ketamiz deb». Oqibatda, imtihon o‘quvchilarning imkoniyatlaridan ham past natijani ko‘rsatdi. Hatto eng tanilgan o‘quvchilar ham «uch» oldi. Nima sodir bo‘ldi? O‘qituvchi bu o‘rinda butun o‘quv yili davomida o‘quvchilarga imtihondan qo‘rqish, o‘z kuchlariga ishonmaslik hissini beixtiyor shakllantirib keldi va oqibat ularning faoliyatini yo‘qqa chiqarib qo‘ydi.

Pedagogik ta’sirning maqsadini aniq tushungan o‘qituvchi uni ishontirish va ta’sir etish orqali amalga oshiradi. Tez-tez, oldindan maqsadli o‘tkazilgan ta’sir ayrim rag‘batlantiruvchi tarzda ham amalga oshiriladi: Masalan: «Mening esligim», «Yaxshi», «Olgan natijalaring juda yaxshi», «Barakalla», kabi ko‘rinishda bo‘lishi

mumkin. Lekin shuni esdan chiqarmaslik kerakki, bunday ta’sir ishonch bilan, qat’iy, erkin holda, ma’qullagan tarzdagi qarash, tabassum, ovoz ohangi, o‘qituvchining tashqi ko‘rinishida (uning yig‘inchoqligi, dadilligi, optimistik kayfiyati) ham namoyon bo‘lishi kerak. O‘quvchilar o‘zlariga nisbatan bunday munosabatni juda tez va aniq his etadi.

Pedagogik jarayonda ta’sir etish.Ishontirish metodi kabi ta’sir etish ham muhim rol o‘ynaydi. Ta’sir etish muomala va faoliyatda odamlarning o‘zaro munosabatlaridagi muhim vosita hisoblanadi. Uning asosiy hususiyati shundaki, u inson ongi va xulqiga bildirmasdan ta’sir o‘tkazadi, shaxs psixik strukturasiga nazoratsiz kirib boradi va bular kundalik turmushda xatti-harakat, intilish, motiv va ko‘rsatmalar tarzida amalga oshiriladi. Bu o‘rinda o‘zida ta’sirni sezayotgan odamning faol roli pasayadi.To‘g‘ri tashkil etilgan ta’sir o‘quvchilarning ongli aktivligini bevosita faollashtiradi. Turli ko‘rinishdagi ta’sir pedagogik ta’sirning vositalari, arsenalini boyitadi, o‘qituvchiga o‘quvchi shaxsiga nozik va taktik jihatdan individual yondashish imkonini beradi. So‘z yordamida bolada tetiklik yoki qo‘rquv, quvonch yoki xafagarchilik, o‘ziga ishonch yoki ishonchsizlik, qiziqish yoki zerikish hislarini yuzaga keltirish mumkin. So‘zning ma’nosi, mazmuni va nutq mantiqi bilangina emas, intonasiya, jest, mimika, harakatlardagi o‘ziga xoslik bola emosiyasiga o‘zgacha ta’sir etishi mumkin.

Ta’sir etish - pedagogik ta’sir metodi sifatida unga murojat qiluvchi yoki undan foydalanuvchi har qandayo’qituvchida , avvalo, uni amalga oshirish uchun yetarli darajada texnika bo‘lmasa, ta’sir natijasiz bo‘libgina qolmay, balki o‘qituvchiga nisbatan bolalarda kulgi yuzaga keltiradi. Yosh o‘qituvchilar ishini kuzatish shuni ko‘rsatadiki, ko‘pchiligi mimika va jestni yetarli darajada egallamagani uchun ma’nosiz, zerikarli xarakterdagi o‘git nasihatlar bilangina chegaralanadi, xolos. Ta’sir etuvchining faoliyat samarasi ba’zan oddiy, masalan, ovozi qandayligi, qarashi harakatlariga ham bog‘liq bo‘ladi. Jumladan, nasihat qiluvchining mimika aa jestlari so‘z bilan ta’sir mazmuniga hamohang bo‘lmog‘i zarur. Masalan, uyatchan, kamgap bolani tetiklashtirish, faollashtirish maqsadida, unga qaramasdan «Men ishonamanki, sen bugun yaxshi javob berasan» deydi, lekin bunday ta’sirning samaradorligi ancha past bo‘ladi. Chunki bunday ta’sir, hissiz, shunchaki aytilgan gapdan nariga o‘tmadi.Ta’sir etishni amaliy jihatdan qo‘llashda, his-hayajonni boshqarish o‘zining his-tuyg‘usini ifodalash uchun aniq ibora, so‘z, gaplarni topa bilish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar;

1.Egamberdiyeva N.M. Ijtimoiy pedagogika (darslik) –T.: 2009
2.Mavlonova R. va boshqalar. . Ijtimoiy pedagogika (o‘quv qo‘llanma) –T.: 2009
3.Azizxujayeva N.N Pedagogik texnologiya va pedagogik mahurat. Toshkent, 2003

HOZIRGI TA’LIMDA FLIPPED CLASSROOM (“AG‘DARMA SINF”) YONDASHUVI

U.R.Qodirov -tayanch doktorant
Samarqand davlar universiteti

Raqamli texnologiya – bu barcha sohalarni uddalash usulini osonlashtirgani kabi bu yangilik ta’limni ham chetlab o‘tmadi. O‘qitish borasida malakasi kamroq o‘qituvchilar o‘zlari tayyorlagan oddiy video orqali sinfdagi ko‘rsatmalarni

o‘zgartirishi yoki umumiy ishlardan birini tanlashi mumkin. Bu sohada malakasi yuqori o‘qituvchilar esa sinfda o‘qitishga oid tajribasini yanada yaxshilash va mustahkamlash uchun dasturiy ta’minot va texnologiyalarni chuqurroq o‘rganadilar. Hozirda bu usulda dars o‘tish uchun Instagramm, Facebook,Twitter va Telegramm kabi saytlar hamda Zoom platformasidan keng foydalanishadi. O‘qituvchilar onlayn viktorina savollari, testlar, tugash sanalari va hokazolarni joylashtirishlari mumkin. Talabalar birgalikda loyihalar ustida ishlash uchun post yozishlari va guruhlar tuzishlari mumkin.

Video darslarni kompyuterlarda, noutbuklarda, laptop, iPad smartfonlarida va hokazolarda olib borsa bo‘ladi. Kompyuterdan foydalana olmaydigan talabalarga (bu kunlarda kam uchraydi) kompyuter laboratoriyasi yoki media markazlarida o‘z ustida ishlashi va maktabda o‘qish paytida ma’lumotlarni va vazifalarni ko‘rib chiqishi zarur bo‘lgan talabalar uchun yaxshi sharoitdir.

Ko‘p odamlar “ag‘darma sinf” haqida eshitganlarida, faqat video ko‘rinishdagi darslar deb hisoblashadi. Aslo bunaqa fikrdan yiroq bo‘ling..O‘qituvchi va talabalar yuzma-yuz vaqt o‘tkazish davomida yuzaga keladigan o‘zaro ta'sirli va mazmunli ta’lim faoliyatini yuzaga chiqaradi. An’anaviy darslarda asosan, aniq tizimsiz ishlaydigan talabalar, o‘quvchilar butun darsni kompyuter ekraniga qarab o‘tkazishi, yakka holda ishlashni taqozo qiladigan talabalarning e’tibordan chetda qolish holatlari kuzatiladi.

“Siz o‘quvchilarning ongini jalb qilganingizdan so‘ng, o‘rganishga, to‘g‘ri o‘zlashtirishga ishtiyoq paydo bo‘ladi” [4, Berrett. 2012], “birma-bir e'tiborni jalb qilish o‘rtacha talaba doimiy fikr-mulohaza va tuzatish jarayoni bilan ta'minlanadi va o‘quv yutuqlari bo‘yicha talabalar natijasi 98 foiziga yetishi mumkin” [7, Houston va Lin. 2012]. Bu gaplar bundan 24 yil oldin aytilganiga qaramay, ko‘pchilik darslar hali ham o‘qituvchiga yo‘naltirilgan ma'ruzalar bilan o‘qitiladi. Lekin, bu model hali ham raqamli ta’limning eng yuqori ko‘rsatgichga ega brendlaridan biri sifatida Amerika ta’lim tizimida muhim rol o‘ynaydi. Bu uslubda faqat asosiy ko‘rsatmani yodda tutish kerak. Sinfdagi dars uy vazifasiga, uy vazifasi esa sinf ishiga aylanadi. Bunda talaba sinfda faol o‘rganish uchun ko‘p vaqtni mazmunli va maqsadli o‘tkazadi.

“Ag‘darma sinf” butun dunyo bo‘ylab ko‘plab o‘qituvchilar hamda bizning o‘zbekistonlik fan o‘qituvchilari ham ushbu modelni o‘zlashtirdilar va undan ingliz tili, matematika, boshlang‘ich, o‘rta, o‘rta maktab va oliy ta’limda ham dars berish uchun foydalanmoqdalar.Ushbu modelning eng katta afzalliklaridan biri shundaki, umumiy o‘zaro ta'sir kuchayadi, o‘qituvchidan talabaga va talabadan talabaga munosabat ortadi. O‘qituvchining roli kontentni taqdim etuvchi (asosiy ma’ruzachi/ma’lumot yetkazuvchi)dan sinfda yo‘l ko‘rsatuvchiga o‘zgarganligi asosiy vaqtni bolalarni tinglash va ularni to‘g‘irlash bilan mazmunli suhbatlashib o‘tkazadi. O‘qituvchining o‘qitish(sinf)dagi vazifasi o‘zgarganligi sababli, biz o‘quvchilarning bir-biri bilan o‘zaro munosabatini to‘liq kuzatish imkoniyatiga ega bo‘lamiz. Sinf bo‘ylab sayr qilarkanmiz, biz o‘quvchilarnio‘zlarining birgalikdagi guruhlarini ishlab chiqishlari, bir birini qo‘llab quvvatlashi, ma’lumot almashishi, fikrlar qarama qarshiligi va yakdilliklarini ko‘ramiz. Talabalar bilimni yagona tarqatuvchi sifatida o‘qituvchiga emas, bir-birlariga o‘rganish(suyanish)ga yordam berishadi. Bunaqangi manzarani kuzatishdanda zavqli ish yo‘q. Natijada,o‘quvchilarimizning birgalikda

ishlashlari va bir-birlaridan o‘rganishlari bizni eng quvontiradigan va qo‘yilgan maqsadga erishtiradigan yagona usuldir.

Darslar davomida “ag‘darma sinf” texnologiyasining o‘zlashtirishi qiyin bo‘lgan talabalar bilan individual yoki guruh bo‘lib shug‘ullanishda bir necha o‘qitish usullarini quyida ko‘rsatib o‘tamiz.

IClickers/polling (iClickers/so'rovnoma)

Vazifani bajarish vaqti: 5 dan 10 minutgacha; Guruh hajmi: 1tadan 2 tagacha

• o‘quvchilarga darsdan tashqari o‘rganilgan tushunchalar haqida darhol fikr bildirish uchun ideal tarzda qo‘llaniladi

• iClickers - bu sinfda so‘rov o'tkazish usullaridan biri bo‘lib, o‘quvchilardan javobini ko‘rsatish uchun harfli qog‘ozni yoki boshqa rangdagi qog‘ozni ko‘tarishlari orqali javoblarni aniqlash.

• talabalar sinfdan tashqari materialni o‘qigan yoki to‘liq tushunmaganligini aniqlash uchun ko‘p tanlovli savollar qo‘ying va javoblardagi farqni aniqlash uchun talabalar o‘rtasida so‘rov o‘tkazing.

Word webs/concept maps (So'z tarmoqlari/konseptsiya xaritalari)

Vazifani bajarish vaqti: 30 dan 45 minutgacha; Guruh hajmi: 1 dan 4 gacha

• individual yoki birgalikda amalga oshirilgan kontseptsiya xaritalari sinfdan tashqari o‘rganilgan vazifalarni mustahkamlashi va turli mavzularda muloqot o‘rnatishni amalga oshiradi.

• talabalar ma’lum bir tushunchalar, terminlar, g‘oyalar yoki nazariyalarning mavzu bo‘yicha qanday bog‘liqligini vizual tarzda xaritaga kiritadilar

•yuzaga kelgan har qanday bo‘shliq guruh yoki sinf darajasidagi muhokamalar o‘chog‘i bo‘ladi.

Individual problem solving (Shaxsiy muammolarni hal qilish)

Vazifani bajarish vaqti: 5 dan 10 minutgacha; Guruh hajmi: 1 dan 4 gacha

• sinf ichidagi muammolarni hal qilish mashg‘ulotlari o‘quvchilarga dars davomida o‘z tengdoshlari va o‘qituvchi bilan muammolarni muhokama qilish uchun individual yondashish imkonini beradi.

• muammoni hal qilishda amaliyot vaqtini ko‘paytirish va o‘quvchilarga noto‘g‘ri tushunchalar haqida darhol fikr bildirib o‘tish mumkin [2, E. F. Barkley. 2005].

Yillar davomida ota-onalar yig‘ilishlarida o‘tirganimizni eslaymiz va ota-onalar bizdan o‘g‘li yoki qizi sinfda o‘zini qanday tutishini tez-tez so‘rashardi, ular o‘g‘lim yoki qizim jimo‘tiradimi, hurmat bilan muomala qiladimi, ota-onaning savoli asosan tarbiyaviy tomoni nazarda tutilganligidadir. Lekin, talabalar asosiy e’tiborni o‘rganishga qaratish kerakligi haqiqiy muammoli savoldir. Ota-ona vao‘qituvchi munosabati quydagi savollar ustida bo‘lish kerak. Sizning talabangiz o‘rganyaptimi yoki yo‘qmi? Agar ular o‘rganmayotgan bo‘lsa, ularga o‘rganish uchun nima qilishimiz mumkin? Bu juda chuqurroq savol va biz buni ota-onalar bilan muhokama qilsak, biz haqiqatan ham talabalarni yaxshiroq o‘rganishga yordam beradigan yo‘llarini ko‘rishimiz mumkin.

Talabaning yaxshi o‘rganmasligining ko‘plab sabablari bor. Bunaqangi holatga har qanday pedagog faoliyati davomida duch kelishi tayin.Talabalarda kam ma‘lumot bormi?Talabalarning o‘qishiga xalaqit beradigan shaxsiy muammolari bormi? Yoki

talabalar maktab(oila)da o‘rganishdan ko‘ra bekorchi narsalar bilan ko‘proq shug‘ullanadilarmi? Ota-onalar vao‘qituvchilar birgalikda bolaning nima uchun o‘rganmayotganini aniqlay olsalar, unig taqdirini o‘zgartirishga bo‘lgan birinchi qadam shu bo‘ladi. Aynan biz yuqorida ta’kidlab kelayotgan metod o‘quvchining darsga bo‘lgan munosabatini o‘zgartirishiga ishonamiz. Chunki, bu metod o‘z nomi ila “Ag‘darma sinf” metodi bo‘lib, bolaning dars davomida o‘zini erkin munosabatga olib kirishi, o‘qituvchi bilan emas o‘z tengdoshlari bilan tanlangan mavzu yuzasida erkin fikr almashishi va yaqinlashishi uning har tomonlama o‘zgarishiga ozroq bo‘lsada ta’sirini ko‘rsatadi va o‘qituvchi ham qo‘yilgan maqsadga yetishishning mazmunli va foydali yo‘liga ega bo‘ladi.

Xulosa shuki, biz bu ilmiy yondashuvimizdan kelib chiqib, oldingi qo‘llanilib kelingan metodlarni butunlay sifatsiz va natijasiz, hozirgi aytib o‘tilgan “Ag‘darma sinf” modeli yuz foiz natija beradi demoqchi emasmiz. Biz faqat kuzatuvlarimiz natijasida ularning afzallik jihatlari va kamchiliklariga o‘z munosabatimizni bildirib o‘tdik. Zamonning o‘zgarishi va raqamli texnologiyaning rivojlanishi o‘qitish sifatiga ham ta’sir qilmasdan qolmaydi.Ayniqsa, bugungi texnologiya rivojlangan asrda buni inkor qilish imkonsiz.Yer yuzida ta’lim sohasi ham butunlay yangi texnologiya asosida o‘rgatish usullariga o‘tib ketdi. Hozirgi vaqtda har qanday o‘qituvchi ham o‘z sohasi bilan birgalikda raqamli texnologiyalarni malakali mutaxassisi bo‘lishikerakligi taqazo qilyapti.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Alvarez B. (2011). Flipping the classroom: homework in class, lessons at home. Learning First, Retrieved from http://www.learningfirst.org/flipping-classroom-homework-class-lessons-home

2.Barkley, E. F., Cross, K. P., & Major, C.H. (2005). *Collaborative Learning Techniques.* San Francisco, CA: Jossey-Bass.

3. Baqoeva M., Muratova E., Ochilova M. Ingliz tili o'qituvchisi. – T.: 2006 yil.Bergmann J., Sams A. Remixing chemistry class. *Learning and Leading with Technology.* Creativ Edition. Philippin.2008.

4.Berrett, D. (2012). How flipping the classroom can improve the traditional lecture. *The Chronicle of Higher Education.The Chronicle of Higher Education,* Retrieved from http://chronicle.com/article/How-Flipping-the-Classroom/130857/

5.E.V.Borzova Novyy Federalnyy gosudarstvennyy standart obshchego obrazovaniya va metodika obucheniya inostrannym yazykam. IASh, №7, 2013 yil, 10-17-s.

ZAMONAVIY PEDAGOGIKA FANINI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MUOMMOLARI

A.Qoylibaeva - Nukus DPI, 3-bosqich talabasi

Ma'lumki, so'ngi yillarida mamlakatimizda ta’lim tizimi tubdan isloh etilib, ertangi kunimizning munosib davomchilari bo‘lgan barkamol avlodni voyaga yetkazishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Shu sababli,Yurtboshimiz rahnamoligida sohaga oid bir qancha qonunlar, farmonlar shuningdek davlat dasturlari ishlab chiqildi

va shunga asosan ko‘plab ta’lim muassasalari yangidan qurildi, rekonstrukciya ishlari olib borildi , eng zamonaviy o‘quv anjomlari, kompyuter xonalari yangi kompyuter texnikalari bilan ta’minlandi. Maktablarda,texnikum-liceylarda har turli fan to'garaklari, sport seksiyalari, til o'rganish uchun alohida to'garaklar yoshlarimizni o'ziga jalb qilib kelmoqda.Bu esa o'z o'rnida o'quvchilarni chuqur bilim olishlari , yanada teran izlanishlar olib borib,Yurtimiz kelajagimiz faravonligi yo'lida xizmat qiladigan kuchli yetuk kadrlar bo'lib voyaga etishi uchun yaratgan juda katta imkoniyat demakdir.Shu o'rinda Hurmatli Birinchi Prezidentimiz Islom Karimovning: "Vatanimiz kelajagi xalqimizning ertangi kuni, yurtimizning jahon hamjamiyatidagi obro`-etibori, avvalambor farzandlarimizning unib -o`sib, ulg’ayib, qanday inson bo`lib hayotga kirib borishiga bog’liqdir. Biz bunday o`tkir haqiqatni xech qachon unitmasligimiz kerak" [1:1v]-degan ibratli gaplari biz yoshlar uchun katta motivaciya bo'lib kelmoqda. Ma'lumki, hozir fan-texnologiya shiddat bilan rivojlanmoqda. Pedagogika sohasi ham zamon bilan teng qadam tashlab,kundan kunga o'zining yangi -yangi metod-texnologiyalari, yangi o'quv dasturlari ishlab chiqilmoqda. Shunga asos, o'quv jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo’llashga bo`lgan qiziqish kundan-kunga kuchayib bormoqda desak adashmagan bo'lamiz. Chunki pedagogik texnologiya va interfaol metodlar o’quvchi yoshlarni yetuk malakaga ega bo’lishlarini ta’minlaydi shuningdek, ularning kasbga bo'lgan qiziqishlarini yanada kuchaytiradi.

Zamonaviy pedagogika bu -axborot texnologiyalari, ta ’limni kompyuterlashtirish va kompyuter tarmoqlari tizimida ta’lim jarayonini axborot bilan ta’minlashning rivojlanishini demakdir. Zero, milliy dasturni ro‘yobga chiqarishga doir tashkiliy ishlarda e’tirof etilganidek, «Ta’limni axborot bilan ta'minlash tizimini shakllantirish va rivojlantirish, uni jahon axborot tizimi bilan bog'lash, ommaviy axborot vositalarining ta'lim sohasidagi vazifalarini belgilash» malakali kadrlar tayyorlashning muhim mezonlaridandir. [2-11v] Demak, yangi asr-informatsion texnologiyalar asri.Buning yorqin dalili sifatida ta'lim tizimidagi masofadan turib o'qitish, online hujjat topshirish, shuningdek masofadan imtihon topshirishni ko'rsatish mumkin. Bu esa talim tizimiga pedagog va talim oluvchilarga bir qancha engilliklar yaratti. Malumki, maktab pedagoglari har 3-5 yilda pedagog- o'qituvchilarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish uchun o'qitiladi. Avval respublikamizni chekka hududlaridagi maktab o'qituvchilari uzoq yo'l bosib, shaharga kelib o'z malkalarini oshirich uchun o'qishga kelardi.Bu esa oqish jarayoni oxirigacha ijara, yotoq joy vaho kazo muommolarni keltirib chiqarishi dar haqiqat edi.Hozir esa ta'lim tizimdagi rivojlanish sababli masofadan turib o'qish imkonini berdi. Yagniy, pedagoglar masofadan turib internet tarmoqlari orqali online o'z malaklarini oshirsh imkoniyati yaratildi.Bu esa, o'qituvchilarni mushkulini bir qancha osonlashtirdi desak mubolag'a bo'lmaydi. Shuningdek, talabalar uchun ham masofadan o'qish imkoniyati yaratilgan. Internet tarmog'iga yangi "Modul" , "Hemis" platformalarini yaratib,karantin davrida talabalar masofadan o'qidilar, hattoki, imtihonlarni ham masofadan topshirdilar. Bu talim tizimidagi juda katta maoffaqiyatdir. Masofadan turib ta'lim olishni ham o'ziga yarasha muommolari bor bo'lib.bu internet tarmog'ining chekka hududlarda yaxshi ishlamasligi. Wi-fi tarmog'i chekka hududlarga yetib bormaganligi masofadan o'qitish tizimining dolzarb muommosi bo'lib kelmoqda va bu muommolarni bartaraf etish maqsadida keng ko'lamli ishlar amalga

oshirilmoqda.Ta'limni texnika va texnologiya bilan uyg'unlashtirish bu zamon talabi.Oquvchilarni bu tizimga to'g'ri yo'naltirish o'qituvchi-pedagoglarning ustuvor vazifasidir. Yoshlarni tarbiyalash juda murakkab, nihoyatda katta diqqat-e'tiborni talab qiladigan, ichki ziddiyatli jarayondir. Shunday ekan, pedagog o'quvchi yoki talabaning shakllanish-o'quv jarayonini zo'r havas va sinchkovlik bilan kuzatishi lozim[2:7v].Mamlakatimizda talim tizimini takomillashtirish,ilm-fan sohasi rivojini jadallashtirish мasalalari bo'yicha videoselektor yig'ilishida Prezidentimiz : "Maktabda o'qitish metodikasi o'zgarmasa ta'lim sifati ham, mazmuni ham , muxit ham o'zgarmaydi"[3:⁸] dep takidlab bu sohada ta'lim sifatining pastligini tanqid qildi. Bu muommoni bartaraf etish uchun yangitopshiriq va vazifalar berdi. Davlatimiz rahbari yoshlar zamonaviy ilm-fan va yuqori texnologiyalarni mukammal egallashi zarurligi, buning uchun barcha kuch va imkoniyatlar ishga solinishini aytib o'tdi. Shu maqsadda ta'lim tizimida tub islohotlarni amalga oshirilib , Sohada mutlaqo yangi tizim – Prezident va ijod maktablarda matematika, ximiya, biologiya fanlari bo'yicha maxsus maktablar tashkil etildi.Yoshlarimizga IT texnologiyalarni chuqur o'rgatadigan ta'lim maskanlarining soni tobora ko'payib bormoqda. "Biz iqtidorli yoshlarga o'z vaqtida har tomonlama e'tibor qaratib, qo'llab-quvvatlasak, o'ylaymanki, ular katta-katta zafarlarni qo'lga kiritadilar"[3:3]-dep o'z so'ziga yakun yasadilar Yurtboshimiz.

Maqolamga yakun yasar ekanman, biz yoshlarga yaratilib berilgan shuncha imkoniyatlardan unumli foydalangan holda, o'z sohamizni chuqur o'rganib, teran izlanishlar olib borib, yetuk pedagog-kadr bolib yetilishamiz va yurtimiz davomchilari bo'lmish keyingi avlodga ta'lim -tarbiya berishdek ma'suliyatli vazifamizni sitqi dildan bajarib, ota-onamizning,xalqimizning,Yurtboshimizning ishonchini oqlaymiz degan umittaman!

Foydalangan adabiyotlar:

1.I.A.Karimov "Yuksak manaviyat-yengilmas kuch" Manaviyat-2008

2.H.T. Omonov, N.X. Xo'jayev, S.A. Madyarova, E.U. Eshchonov

"Pedagogik Texnologiyalar va Pedagogik Mahorat " Toshkent «Iqtisod-moliya» 2009 7-11-varaq.

4. "Yangi Ozbekiston" gazetasi

TA'LIM MUASSASALARIDA TARBIYaVIY IShLARNI TAShKIL ETISh USULLARI

R.Mambetnazarov - Nukus DPI, 2-kurs magistranti

Xalqimiz qadimdan farzand tarbiyasini hamma narsadan ustun qo'yib, yoshlarning ongiga milliy fazilatlarni singdirib, ularga sifatli ta'lim-tarbiya berib keldi. «Adam urpaǵı menen máńgi jasaydi» degan dono xalqimiz bor imkoniyatini kelajak avlod tarbiyasiga bag'ishlagan. Buni ajdodlarimizning asrlar davomida ta'lim-tarbiyani mukammal o'rganib, yoshlarning kamol topishi tarbiyaga bog'liq ekanligini haqida meroslaridan ko'rishimiz mumkin.

Ma'lumki, ta'lim-tarbiya oldiga qo'yilgan eng muhim maqsad -umuminsoniy va milliy qadriyatlarga tayangan holda ta'lim-tarbiyaning mazmunida axloqiy g'oyalarni

kuchaytirish, shu asosda yoshlarda ma’naviy madaniyatni shakllantirishdan iborat. Shuning uchun bugungi kunda davlatimizda olib borilayotgan ta’lim-tarbiya tizimiga yangi islohotlar kiritishda quyidagilarni etiborga olish maqsadga muvofiqdir:

1. Yoshlarga ta’lim-tarbiya berishda milliy va umuminsoniy qadriyatlar ustuvor bo'lishiga erishish;

2. Tarbiyani shakllantirishda milliy xususiyatlarga zid vositalardan voz kechish.

Tarbiya jarayonida tarbiyani keng qamrovli olib borish maqsadga muvofiqdir. Chunki, yoshlarni har tomonloma tarbiyalash faqat pedagoglarning emas, balki ota-onalarning ham masuliyatli vazifasidir. Bugungi kunda, yoshlarda vatanparvarlikni shakllantirish uchun avvola, ularda huquqiy savodxonlik, burch va masuliyatni chuqur anglash, halollik, fidoyilik, mehribonlik, mehnatsevarlik, tashkilotchiliklik, ishbilarmonlik, iymon, insof, insonparvarlik, sadoqatlilik, jasorat, mardlik kabi fazilatlarni singdirish lozim. Mazkur fazilatlar badiiy asarlar, san'at, ma'rifiy-madaniy tadbirlar orqali turli usul va vositalar yordamida shakllantiriladi.

Shuningdek, yoshlar tarbiyasini takomillashtirishda ota-bobolarimizning tug'ilgan joy, el-yurt faravonligi yo'lidagi qahramonliklarini o'rnak sifatida ko'rsatish maqsadga muvofiqdir. Mazkur fikr va xulosalardan kelib chiqib, ta'lim muassasalarida yoshlarning tarbiyasini takomillashtirishda quyidalarni e'tiborga olish zarur.

- Yoshlar bilan o'tkaziladigan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarda tarixiy manbalar, hayotiy misollarni keltirish;

- urush qatnashchilari, harbiylar va mehnat faxriylari bilan uchrashuvlar tashkil etish;

- tarbiyaviy fazilatlarni targ'ibot etuvchi ko'rgazmali burchaklarini tashkil etish;

- Kutubxonalarda yoshlarga har tomonloma tarbiyani targ'ib qiluvchi, adabiyotlar bilan boyitib borish.

Tarbiyaning muhim xususiyati shundaki, u insonning ma'naviy-ruhiy tarbiyasida muhim o'rin tutadi. U inson hayotining turli jabhalarini, jumladan, uning salomatligi, xulq-atvori va boshqa xususiyatlarni, shuningdek, ta'lim-tərbiyani samarali amalga oshirishda ko'plab tarbiyaviy usullarni o'z ichiga oladi. Tajribada yoshlar tarbiyasiga ta'sir qiluvchi tushuntirish, o'rgatish, o'qitish, rag'batlantirish, qo'llab-quvvatlash, ishontirish, ko'ndirish, shaxsiy namuna, mashqlarni ko'rsatish, imo-ishoralar, jazo va boshqa usullar foydalanilgan.

Shu tufayli bugungi kunda yoshlarga o'z xalqiga mehr-muhabbat bilan qarash, uning avloddan-avlodga o'tib kelayotgan qadriyatlarini, urf-odatlarini, milliy o'zlikni saqlashda xalq pedagogikasi namunalaridan foydalanish samarali ekanlishini o'tkazilgan tajribalar ko'rsatdi. Bunda quyidagi usul samarali hisoblanadi.

- xalqimiznin tarixi, o'tmishi, urf-odat va an'analari, qahramonlari haqida suhbatlar, ekskurtsiyalar, konferentsiyalar tashkil etish;

- muzeylarida ekskursiyalar, tabiat bag'riga sayohatlar qilish;

- tarixiy ko'rgazmalar, jamoat arboblari, taniqli yozuvchilar, jurnalistlar bilan uchrashuvlar va madaniy-ma'rifiy tadbirlar tashkil etish.

Ta’lim-tarbiya jarayonida qo'llanilgan har qanday usul o'quvchilar ongiga ta'sir o'tkazadi. Bundan qobiliyatli va layoqatli tarbiyachilar mohirona foydalanib, samaradorlika erishadi. Albatta buni tarbiyachining pedagogik mahorati sifatida baholash lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.A.Karimov. Yuksak ma`naviyat – engilmas kuch. –T.: Ma`naviyat, 2008 y.
2. I.A.Karimov. Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot – pirovard maqsadimiz. –T.: O'zbekiston, 2000 y.
3. Bazarbaev J. Ruwxıyat tiykarları. –T.: 2019 y.

BO'LAJAK O'QITUVCHINING KASBIY TAYYORGARLIGI-IJTIMOIY-PEDAGOGIK FAOLIYAT SAMARADORLIGINING MEZONI SIFATIDA

Mamatxanova N.T. - tayanch doktorant
Namangan davlat universiteti

Bo'lajak o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi hozirgi kunda ko'plab tadqiqotlarning mavzusiga aylanibbormoqda, bu esa jamiyatdagi tub o'zgarishlar sharoitida mutaxassis sifatida o'qituvchiga, vaqolaversa, uning mustaqil pedagogik faoliyatga tayyorgarlik sifatiga talablarning kuchayishi bilanizohlanadi.

Zamonaviy fanda "kasbiy tayyorgarlik" tushunchasi kasbiy ta'lim bilan bog'liq bo'lib, mustaqil kasbiy faoliyat uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish jarayonini aks ettiradi:

- muayyan bir ishni, bir qator ishlarni bajarish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni tezkor ravishda egallash maqsadiga ega kasbiy tayyorgarlik tizimi;
- faoliyatning muayyan bir sohasidagi ishlarni bajarishga imkon beradigan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish jarayoni. Maqsad talabalar tomonidan ma'lum bir ish yoki bir qator ishlarni bajarish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni egallashni tezlashtirishdan iborat bo'lib, ta'lim oluvchining bilim darajasining oshishini anglatmaydi.

Biroq, kasbiy faoliyatga tayyorgarlik bo'lajakmutaxassislarni kasbiy faoliyatning faqat protsessual tomonini o'zlashtirish bilan cheklanib qolishi mumkin emas. Chunonchi, tanlangan faoliyat samaradorligini ta'minlaydigan kasbiy va shaxsiy muhim fazilatlarni shakllantirish va rivojlantirish uchun maqsadgayo'naltirilgan faoliyat zarurbo'ladi. Shularni hisobga olib, kasbiy tayyorgarlikni "shaxsda kasbiy yo'nalganlik, bilim, ko'nikma, malaka va kasbiy tayyorgarlik shakllanishini ta'minlovchi tashkiliy-pedagogik chora-tadbirlar tizimi –" deb tushunish maqsadga muvofiqroq hisoblanadi [1,b.141-143].

Ushbu nuqtai nazargatayanib, biz pedagogika universiteti talabalarini kasbiy tayyorlashni yaxlit pedagogik tizim sifatida ko'rib chiqamiz, uning faoliyati pedagogik faoliyat uchun muhim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish, kasbiy va shaxsiy ahamiyatga ega fazilatlarni rivojlantirish asosida pedagogik faoliyat samaradorligini ta'minlaydigan bo'lajak o'qituvchi shaxsini rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni yaratishni taqozoetadi.

Mazkurtushunchani ta'rifinikeltirishda biz u yoki bu yaxlitlik printsipi asosida ichki tashkil etilgan, barcha elementlari bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan, atrofdagi shart-sharoit va boshqa tizimlarga nisbatan yaxlit birlik sifatida namoyonbo'ladigan shaxsni rivojlantirish va yaxlit pedagogik jarayonda faoliyat ko'rsatishning yagona ta'lim maqsadi bilan birlashtirilgan o'zaro bog'liq tarkibiy

komponentlarning majmui sifatidagi pedagogik tizim deb tushunishdan kelib chiqdik [2,b.192-193].

Murakkab pedagogik tizim sifatida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi quyidagi xususiyatlarga ega: umumiy maqsad va yagona faoliyat bilan birlashtirilgan turli tarkibiy elementlarning birligi va o'zaro bog'liqligi; tizimning tarkibiy komponentlari o'rtasidagi aloqalar va bog'liqliklarga, atrof-muhit bilan o'zaro ta'sirga asoslangan yagona ichki tuzilma.

Pedagogik tizim strukturasini ob'yektning ichki va tashqi munosabatlarining tartibliligini aks ettiruvchi, uning barqarorligi, muntazamligi va sifat aniqligini ta'minlaydigan murakkab bir butunlik elementlarini bog'lashning nisbatan barqaror usuli sifatida qarash, zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda turlicha talqin etilgan. Biroq, ko'pchilik olimlarning fikriga ko'ra, pedagogik oliy ta’limmuassasasi talabalarini kasbiy tayyorlash tizimini tashkil etuvchi elementlarning o'zaro bog'liqligi ularning oddiy yig'indisini emas, balki ularning integratsiyasi asosida umumiy maqsadga erishish – kompetentli pedagog tayyorlashni anglatadi. Aynanshu maqsad bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi tarkibini belgilaydi.Bunda, tizimni tashkil etuvchi faktorisifatida o'qituvchi vatalabalarning turlichako’rinishgaegava mazmunan o'zaro bog'liq faoliyatitushuniladi.

Zamonaviy ta'lim tizimini rivojlantirish uchun asos bo'lgan kompetensiyaviyyondashuvnihisobga olgan holda, bo'lajak o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi maqsadini belgilash universitetda ta’limni talabalarning samarali pedagogik faoliyatga tayyorligini shakllantirishga yo’naltirishni keltirib chiqiradi. O'qituvchining kasbiy tayyorgarligi tuzilishi bo'yicha psixologik-pedagogik tadqiqotlarni o'rganish shuni ko'rsatadiki, ko'pchilik mualliflar uni tarkibiga bilim, ko'nikma va qobiliyatlarni, shuningdek, mutaxassisning shaxsiy xususiyatlarini ajralmas tarkibiy qism sifatida kiritadilar. Bu bo'lajak o'qituvchining yaxlit ta'lim sifatida kasbiy pedagogik faoliyatga tayyorgarligi tarkibida o'zaro bog'liq bo'lgan kasbiy pedagogik faoliyatga axloqiy-psixologik, nazariy va amaliy tayyorgarlikni mos ravishda xarakterlovchi uchta jihat: shaxsiy, kognitiv va praksikologik jihatlarni ajratib ko'rsatishni asoslabberadi. Birinchi jihat bo’lajak o'qituvchining ushbu faoliyat turiga ichki tayyorlik darajasini aks ettiradi. Ikkinchi va uchinchisi - tegishli xususiyatlarning birgalikda va alohida-alohida namoyon bo'lishining tashqi protsessual-faoliyatli shaklining o'lchoviniaksettiradi [3, b.203-204].

Shaxsiy jihat o'qituvchining kasbiy pedagogik faoliyatga axloqiy-psixologik tayyorlik darajasini tavsiflaydi. U qadriyat yo'nalishlarining shakllanish darajasini, tanlangan kasbiy faoliyat turiga qiziqishni, uning natijalaridan qoniqishni, pedagogik faoliyatga motivatsiyaning rivojlanish darajasini va o'z-o'zini takomillashtirish faoliyatida ishtirok etishni aks ettiradi.

Kognitiv component o'qituvchining amalga oshirilayotgan pedagogic faoliyatning mohiyati va mazmuni, o'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan talablar borasida tushunchaga ega bo’lishini, shuningdek, samarali kasbiy-pedagogik faoliyat uchun zarur bo'lgan bilim darajasini (umum pedagogik, uslubiy, maxsus-predmetli) aksettiradi. Zamonaviy o'qituvchi pedagogika fanining turli sohalarini yaxshi bilishi, o'zi o'qitadigan fan bo'yicha chuqur va mustahkam bilimga ega bo'lishi, uning pedagogic va madaniy muammolarni halqilish imkoniyatlarini bilishi kerak. U doimo

yangi izlanishlar, kashfiyotlar haqida xabardor bo‘lishi, o‘zi o‘qitayotgan fanning uzoq va yaqin istiqbollarini ko‘rabilishi muhimdir. Shu tariqa, ushbu komponent o'qituvchining tanlangan pedagogik faoliyat turini amalga oshirishga nazariy tayyorligi darajasini tavsiflaydi.

O'qituvchining kasbiy faoliyatga tayyorgarligining praksikologik komponenti pedagogik faoliyat funktsiyalarini amalga oshirish va uning samaradorligini ta'minlash uchun o'qituvchi ega bo'lishi kerak bo'lgan kasbiy ko’nikma va malakadan iborat. Ushbu komponent o'qituvchining kasbiy-pedagogik faoliyatga amaliy tayyorlik darajasini aks ettiradi.Ushbu komponentlar o'zaro va bir-biriga bog'liq munosabatda bo’lishadi: kasbga salbiy munosabat, kasbiy faoliyatning xususiyatlari va shart-sharoitlari, o'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan talablar haqida tasavvurga ega bo'lmaslik, kasbiy faoliyat metod va usullarini, zarur bilim, ko'nikma va malakalarni to'liq o'zlashtirishga imkon bermaydi. Va, aksincha, tanlangan kasbga ijobiy munosabat, u haqida to'liq va adekvat tasavvur kasbiy tayyorgarlik jarayoni samaradorligini oshirishga yordam beradi [3,203].

Ushbu qoidalarga tayanish pedagogika universiteti talabalarini kasbiy tayyorlash tizimining quyidagi jihatlarini aniqlashga imkon beradi: o’zida kognitiv va faoliyatli bloklarni aks ettiruchi shaxsiy va praksikologik. Shaxsiy jihat talabalarning pedagogik faoliyatga axloqiy-psixologik tayyorgarligini shakllantirishni ta'minlaydi. Praksikologik jihat bo'lajak o'qituvchilarning nazariy va amaliy kasbiy tayyorgarligini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, kognitiv blok bo’lajak o'qituvchilarning kasbiy faoliyatga nazariy tayyorgarligini shakllantirishga qaratilgan, faoliyatli blok amaliy tayyorgarlikni shakllantirishga yordam beradi.

Bo'lajak o'qituvchi kasbiy tayyorgarligining shaxsiy va amaliy jihatlari o'rtasidagi bog'liqlik ushbu tizimning yaxlit xususiyatini aks ettiradi va uning muvaffaqiyatli ishlashini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдуллина, О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования / О.А. Абдуллина. – М.: Просвещение, 1990. – 141с.

2. Бабанский, Ю.К. Проблемы повышения эффективности дидактических исследований: дидактический аспект / Ю.К. Бабанский. – М. : Педагогика, 1982. – 192с.

3. Осипова И.В., Тарасюк О.В., Осколкова Ю.В. Введение в профессионально-педагогическую специальность: Учеб.пособие. Москва: Из-во МГИУ. 2007. - 203с.

ABDULLA QAHHOR HIKOYALARIDA RUHIYAT TASVIRI

I.B.Madraximova TVCHDPI o‘qituvchisi,
Z.Sh.Muminov TVCHDPI 2-bosqich talabasi

O‘zbek adabiyotiga hikoya janrining tengsiz ustasi bo‘lib kirgan hikoyanavis adib Abdulla Qahhor 1907-yil 17-sentabrda Qo‘qon shahrida temirchi oilasida dunyoga keldi. Adibning bolaligiga e’tibor qaratadigan bo‘lsak, bolaligi Qo‘qon

atrofidagi Buvayda, Yaypan, Qudash, Olqor, Oqqo‘rg’on kabi, qishloqlarda o‘tdi,bunga sabab esa otasi Abduqahhor temirchilik kasbi bilan shug’ullanar va shu orqaligina ro‘zg’or tebratar edi. Demak, bo‘lajak yozuvchining bolaligi qiyinchlik, sarson-sargardonlikda o‘tishi yozuvchini kelajak hayotga tayyorladi. Biz buni, uning asarlari “Sarob” romani yoki uning avtobiografik asari bo‘lgan “O‘tmishdan ertaklar” qissasida o‘zining hayotidagi, xalqning hayotidagi, qiyinchilikka to‘la bo‘lgan, og‘ir kunlarini ko‘ramiz.

Abdulla Qahhor hikoyanavislik janrida yuksak cho‘qqiga erishgan yozuvchilarimizdandir. Uning hikoyalari birinchi navbatda o‘sha zamonlarni to‘la-to‘kis yoritganligi, haqiqiy hayot hodisalari va o‘quvchining tasavvurini jonlantira olishi bilan ajralib turadi. Abdulla Qahhorning o‘tmish hayotiga bag’ishlangan asarlari “Anor”, “O‘g‘ri”, “Dahshat”, “Millatchilar”, “Tomoshabog‘”, “Bemor” kabi hikoyalarida oddiy xalqning o‘tmishi, turmush tarzi, xalqning ichki ruhiy holatlari va kechinmalarini ko‘ramiz.

Xalqining achinarli hayotini yoritib beruvchi yana bir hikoyasi “Bemor”dir.“Bemor” hikoyasida oddiy xalqning qiyin ahvolda, qashshoq holatda hayot kechiryotganiga guvoh bo‘lamiz. Asarning boshlanish qismida ham Sotiboldining xotini kasal bo‘lishi bilan boshlanadi. **Hikoyada iqtisodiy-madaniy qoloqlikning yana bir fojiali oqibati – johillik quyuq bo‘yoqlarda aks ettiriladi.**Iqtisodiy-madaniy qoloqlik tufayli Sotiboldi avvalo iqtisodiy tomondan ilojsiz bo‘lganligi sababli, ayolini, xalq ichida tabib nomi bilan mashhur bo‘lgan insonga ko‘rsatadi, tabib ayolning nima kasal bilan og’riyotganini bilmasdan undan qon oladi. Natijada esa “betobning ko‘zi tinib, boshi aylanadigan bo‘lib” qoladi. Natija ayonki tabib bemorga foyda emas zarar yetkazadi. Tabibdan so‘ng baxshi kirib keladi, oyoq sinishiga ham bosh og‘rig‘iga ham bir xil narsani o‘qiydigan baxshidan ham foyda bo‘lmadi. Navbatdagi kelgan inson “o‘likni ustiga tepmoq” kabi, betobni nima bilan og’riyotganini so‘rab o‘tirmasdan tolning xipchini bilan savalaydi, tovuq so‘yib qonlaydi …… bundan ko‘rinadiki johillik va ma’naviy tomon oddiy xalning ong va aql-idrokiga o‘z ta‘sirini o‘tkazganligini. Barcha harakatlar foydasiz, samarasiz so‘nggi najot shaharda joylashgan doktorxona ammo doktorxonaga borish uchun pul yo‘q . Xalq kuni bo‘yi qilgan mehnati evaziga juda oz haq olishi natijada esa aholini oila boqish uchun iqtisodiy tarafdan turmush tarzi pasayib ketishiga olib keladi. Turli xil kasalliklarning aholi o‘rtasida toboro kuchayishi ortidan oddiy xalqning hayotdan erta ko‘z yumushi kabi holatlar tasvirlanadi.Hikoyaning mazmun-mohiyati, ta’sir kuchi hali bu bilan ham tugamaydi. O‘layotgan xotini uchun biror najot yo‘lini topa olmagan Sotiboldi qo‘shni kampirning maslahati bilan endi to‘rt yashar qizchasining saharlab turib uyqusiragan holda qiladigan duosiga umidvor bo‘ladi. Qarang, butun boshli jamiyat bor – kasalxona bor, tabib bor, baxshi bor, qo‘lida pul o‘ynagan boylar bor, har qanday mehnat bo‘lsa qilishga rozi Sotiboldi bor… biroq hech qayerdan hech qanday najot yo‘q! Bor-yo‘q umid – shu to‘rt yasharlik qizaloqning ojiz duosi. Demak… Demak, BEMOR faqat Sotiboldining xotini emas ekan-da! Butun jamiyat bemor – xasta, najotga zor, tuzalishga muhtoj ekan-da!

Qiz saharlari duo qiladi “Xudoyo , ayamdi daydiga davo beygin…” lekin bemor kundan-kun og’irlashdi, ko‘ngilga armon bo‘lmasin deb “Chilyosin” ham qildi “Chilyosin”dan bemor shifo topgandek bo‘ldi kechasi esa bemor jonlandi va xudo

qizimni saharlari qilgan duosini dargohiga qabul qildi deya so‘zladi. Dadasi endi qizimni saharlari uyg’otmang , sog’man, deya eng oxirgi so‘zini ta’kidladi. Bemor ko‘zini yumdi shu yumgancha qaytib ochmadi-saharga yaqin joni ham uzildi. Sotiboldi qizchasini onasini yonidan olib qo‘yar ekan doimgidek “Xudoyo ayamdi daydiga davo beygin……” deya uyqusiragan holatdan so‘zladi.

Hikoyada keltirilgan “yo‘g’on cho‘ziladi, ingichka uziladi” yoki hikoya epigrafi bo‘lgan “osmon yiroq, yer qattiq” kabi maqollardan foydalanish bejizga emas. Moddiy tarafdan boy bo‘lgan Sotiboldini xo‘jayini yoki o‘sha muhitning boy shaxslari yordamga qo‘l berishmasligini ortidan erta xazon bo‘lib o‘lib ketyotgan go‘dakkina qizning onasi vafotini ko‘ramiz.

“O‘g’ri” hikoyasida esa butun boshli amaldorlarning oddiy xalqning baxtsizligi ortidan kun ko‘radiga mansabdor shaxslar tasvirlanadi. Qobil boboning ho‘kizni topish ilinjida amaldorlar ortidan xonavayron qilinishi ko‘rsatilgan. Hikoyaning epigrafiga ham “Otning o‘limi-itning bayrami” maqoli tanlangan, bu bejizga emas, yo‘l-yo‘riqni bilmaydigan oddiy xalqning baxtsizligini, tirikchilik manbayiga aylantirgan amaldorlar nazarda tutilyapti. O‘g’ri obrazi orqali faqatgina ho‘kizni o‘g’irlagan o‘g’rilar emas, xalqning molini ko‘ppa-kunduz kuni talovchi amaldorlar nazarda tutiladi.Nochor oilaning bir ho‘kizni yo‘qolishi ortidan ellikboshi, amin, pristav, tilmoch kabi shaxslar manfaatdor bo‘ladi. Ko‘rinadiki, ho‘kiz yo‘qotgan kishi birgina ho‘kiz yo‘qotibgina qo‘ymasadan yanada ko‘proq zarar ko‘radi.Hikoyada keltirilgan ayrim jumlalarga qaraydigan bo‘lsak, “Tekinga mushuk oftobga chiqmaydi”, “O‘ynashmagil arbob bilan-seni urar har bob bilan”, “Berganga bitta ham ko‘p, olganga o‘nta ham oz”, “Dehqonning uyi kuysa kuysin, ho‘kizi yo‘qolmasin”, “Begim deguncha kishinng beli sinar”, “Quruq qoshiq og’iz yirtadi” kabi maqollar amaldorlar va oddiy xalq o‘rtasidagi munosabatlarni yaqqol ochib bergan. Abdulla Qahhorning qisqa so‘zda ko‘p ma’no ifodalash mahoratiga egaligini ushbu hikoyalarda ko‘ra olishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Adabiyotimiz faxri.Toshkent.:-O‘zbekiston, 2007-yil
2. Abdulla Qahhor. Anor. Toshkent.:G‘.G’ulom, 2012-yil
3. S.Mirvaliyev, R.Shokirova. O‘zbek adiblari.Toshkent.:G‘.G‘ulom 2016

TALABALARDA SALOMATLIKNI TARG‘IB QILUVCHI DUNYOQARASHNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Mattiev I.B. - (PhD),
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Talabalarning ilmiy dunyoqarashi, siyosiy, umumiy va ekologik madaniyatini shakllantirish, o‘z vataniga muhabbat, faol hayotiy pozitsiya, davlat burchini anglash, barcha millat vakillarining do‘stlik tuyg‘usini tarbiyalash bo‘yicha ishlarni tizimli ravishda amalga oshira olish, ongli intizom va mehnatsevarlik, fuqarolik odob-axloqi, insonparvarlik, mehr-oqibat va saxovat, sezgirlik va adolat, o'z-o'zini tanqid qilish, samimiylik va hayo, mehnat va aqliy faollikni tarbiyalash, kasblarga e'tibor berish, mehnatkashlarga hurmatni tarbiyalashdan iborat. Pedagogik hodisalarni (shartlar,

sabablar, rag'batlar, vositalar, namoyon bo'lish shakllari) mustaqil tahlil qilish, har bir qismni yaxlitlik bilan bog'liq holda tushunish, ko'rib chiqilayotgan hodisaning mantiqiyligiga adekvat qonuniyatlardan xulosa chiqarish, hodisaga to'g'ri tashxis qo'yish, ya'ni. hodisaning bir butun sifatida psixologik-pedagogik tushunchalarning qaysi toifasiga mansubligini aniqlash, barcha o‘ziga xos xususiyatlarni hisobga olgan holda asosiy pedagogik vazifa, muammo va uning optimal yechimini topish, pedagogik hodisaga alohida, har tomonlama, tarixiy yondashish; unda hal qiluvchi bo'g'inni, muhim xususiyatlarni, shaxsda - umumiy, ya'ni. pedagogik masalalarni nazariy va amaliy jihatdan yechish qobiliyatini egallashdir.Дунё таълим тизимида ўсиб келаётган авлод саломатлиги ҳар қандай халқнинг миллий қадрияти сифатида эъзозланиб, ушбу масалага муҳим ижтимоий-педагогик вазифа сифатида ёндашилмоқда ҳамда давлат истиқболи, миллат генофонди, мамлакат тараққиётидаги иқтисодий, интеллектуал, антропоген потенциал, унинг демографик таъминоти, жамият тараққиётини белгиловчи масалаларга оид илмий тадқиқот ишларини олиб боришга зарурат ошаётганлиги намоён бўлмоқда. Бу эса, ёшларни соғломлаштиришга йўналтирилган конструктив-профилактик технологиялар, тизимлашган ва интеграциялашган моделларни таълим жараёнига татбиқ қилиш, талабаларни зарарли одатлар таъсиридан ҳимоя қилишга мўлжалланган инвариантли-табақалаштирилган технологиялардан фойдаланиш, таълим муассасаси, ижтимоий институтлар, оила ва шахснинг валеологик ва профилактик фаолиятини оқилона ташкил этиш мазмунига янгича ёндашиш, қараш, муносабат, моҳият, шакл, мезон, талабни такомиллаштириш масалалари алоҳида долзарблик касб этишини кўрсатмоқда.Замонавий таълим жараёнларининг дунё миқёсидаги бугунги тараққиёти унинг таркибида турли ижтимоий-педагогик йўналишлар ва ўзгаришлар, ислоҳотлар, ҳаракатларнинг кўплиги, уларнинг ранг-баранглиги билан белгиланади. Ана шундай, бир томондан туб ижтимоий-сиёсий ўзгаришларга, замонавий трансформацияларга мойил, иккинчи томондан эса, таълим тизими ислоҳотлари янги мазмунда давом этаётган бугунги шарт-шароитда айнан талабалар саломатлигини муҳофазалаш ва мониторинг қилиш муҳим аҳамият касб этмоқда. Талабалар саломатлигини муҳофазалашга йўналтирилган “health care” айнан мана шундай янги йўналишлардан бўлиб, у ўсиб келаётган авлодлар саломатлигини таълим жараёнида муҳофаза қилиш асослари ҳақидаги назарий ва амалий билим, малака ва кўникмалар йиғиндиси, уларнинг замонавий талаблари мажмуидир. Ёшлар саломатлиги ҳозирги жамиятда ижобий ечимини топиш зарур бўлган энг долзарб ижтимоий аҳамиятли муаммолардан бўлиб, мазкур муаммога эътиборсиз бўлиш аслида жамият истиқболини қўлдан беришга тенг келади.Бизнинг мамлакатимизда қайта қуриш жараёнлари давом этаётган бир вақтда таълим тизимининг бир неча хос хусусиятлари мавжуд. Биринчидан, таълим тизимининг кескин ривожи, таълим тизими сифатига бўлган талабнинг ортиб бориши, мана шу жараёнда таълим олувчиларнинг саломатлигини муҳофаза қилиш зарурлиги. Иккинчидан, бугунги талабалар мана шу трансформациялар, яъни, туб ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар жараёнига даҳлдор бўлиб, мавжуд ижтимоий тажрибалар, қайта қуришлар, янги концепциялар шарт-шароитлари ёшлар

саломатлиги ҳисобига, уларнинг тиббий, психологик, жисмоний кучлари ҳисобига амалга оширилмаслиги зарурлиги, яъни, таълим тизимидаги ҳар қандай яхши ниятдаги ўзгаришлар талабалар саломатлиги ҳисобига жорий этилмаслиги даркор.

Мустақиллик йиллари давомида мамлакатимизда соғлом авлод ғояси асосидаги давлат сиёсати босқичма-босқич, режалаштирилган, мақсадли ва манзилли тарзда амалга оширилди. Унинг амалга оширилиши жараёни мунтазам моддий, молиявий ҳамда энг илғор моддий-техник база билан таъминланди. Соғлом авлод ғояси ўз мазмунига:

- янгидан барпо этилаётган демократик, ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятида инсон қадриятларини устувор англаш;
- миллат генофондини соғлом сақлаш ва эъзозлаш;
- соғлом авлод ғоясини тарғиб ва ташвиқ этиш;
- соғлом авлод ғоясининг амалда жорий этилиши учун моддий, ижтимоий, сиёсий, иқтисодий, тиббий ва педагогик омилларни ва шарт-шароитларни таъминлаш;
- ўсиб келаётган авлодни соғлом тафаккур эгасига айлантириш учун, унинг соғлом турмуш тарзи асосида ҳаёт кечиришига замин тайёрлаш учун мамлакат миқёсида соғломлаштириш инфраструктурасини (тиббий, ижтимоий, соғломлаштириш, жисмоний тарбия ва спорт) яратиш;
- инсон омилини тиббий, экологик, мафкуравий, информацион хуруж ва таҳдидлардан муҳофаза қилиш тизимини ташкил қилиш;
- жисмоний тарбия ва спортга ёшлар саломатлигини мустаҳкамлаш тизими сифатида қараш ҳамда мамлакатнинг ҳар бир ҳудудида унинг кенг тармоқланган инфраструктурасини яратиш каби масалаларни қамраб олди.

Ўзбекистон Республикасида амалга оширилган соғлом авлод ва саломатликни муҳофаза қилиш давлат сиёсати турли давлат ҳужжатлари, фармонлар, қарорлар ва директив йўриқномалар орқали ҳуқуқий таъминланди ва амалиётга жорий этиш учун қабул қилинди.Бугунги авлодни соғлом авлод қилиб етиштириш учун эса уларда соғлом турмуш тарзига риоя этиш кўникмалари ва малакалари мавжуд бўлиши, уларнинг ҳаёт тарзларида соғлом турмуш маданияти ғоялари шакллантирилган бўлиши лозимлиги таъкидланди. Мазкур долзарб йўналишлар давлат аҳамиятига молик вазифалар қаторидан ўрин олди. Мамлакатимизда соғлом турмуш тарзи, соғлом маданиятни шакллантиришга оид барча ижтимоий, иқтисодий ва маънавий чора-тадбирлар белгиланди ва уларни амалга ошириш бўйича давлат ҳужжатлари, махсус қонунлар, давлат дастурлари ва иш режалари қабул қилинди. Шундай қилиб, соғлом авлодни тарбиялаш истаги Ўзбекистонда умуммиллий ғоя даражасига кўтарилди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Musurmonova O., Jamoldinova O. Milliy istiqlol g‘oyasi va ma’naviyat asoslari fani yoshlarning sog‘lom turmush madaniyatini rivojlantirishda muhim omil // Xalq ta’limi. – Toshkent, 2010. -№1.

2. Mo'minov X. Sog'lom turmash - sog'liqqa yo' 1. - Urgench, 1996.

3. Maxkamov M,, Sodiqov O- Sog'lom avlod yarataylik. -T., «O'qituvchi» 1996 y

4. Абаскалова Н. П. Системный подход в формировании здорового образа жизни субъектов образовательного процесса: Дис. ... докт. пед. наук. - Новосибирск :2001.

5. Глебова Е.И. Здоровьесбережение как средство повышения эффективности обучения студентов вуза: Дис. канд. пед. наук.–Екатеринбург: 2005.

БЎЛАЖАК ТАРБИЯЧИ-ПЕДАГОГЛАРДА КАСБИЙ МОТИВАЦИЯНИ ШАКЛЛАНТИРИШ КОМПОНЕНТЛАРИ

Б.Машарипова - НукусДПИ 1-курс магистранти

Олий таълим тизимида талабалар бўлажак мутахассис сифатида жамиятда ўз мавқеини эгаллашга интилади. Интеллектуал ривожланади, дунёқараши кенгаяди, ижодий фаоллиги ортади. Талабаларниниг шахсий мотивлари ўқув фаолиятини самарали кечишини таъминлайди. Амалий машғулотларда талабаларнинг фаоллиги мотивлар негизида ошади, талабалар шахсий тажрибасига таянган ҳолда дарсларда эртак ва ҳикояларни саҳналаштирадилар. Бу эса уларда турли педагогик вазиятларни ижобий хал этишга замин яратади.

Касбий компетенцияни шакллантирувчи мотивлар бўлғуси тарбиячиларда педагогик фаолиятга қизиқиш уйғотади. Фаолиятга шахсий муносабат мақсадли йўналганлик, қизиқиш ва мотивлар таъсирида пайдо бўлади. Талабаларнинг фаол бўлишининг асосий манбалари мақсадли фаолият, ижодий ўзини намоён этиш, тарбиячилик маҳоратини ҳар томонлама эгаллашга интилишларидир.

Бўлажак тарбиячи-педагогларнинг касбий мотивацияси,асосан, ўқув фаолияти жараёнлари ҳамда педагогик амалиёт даврида шаклланади ва ривожлантирилади. Яъни “Болаларни саҳналаштириш ва ижодий фаолиятга ўргатиш” модулини ўқитишда назарий ва амалий машғулотлар интеграциясини алгоритмик лойиҳалаш ва таълимга дифференциал ёндашувнинг индивидуал, фронтал ва жамоавий шаклларидан фойдаланилади. Тўгараклар, малакавий амалиёт объекти учун таянч мактабгача таълим ташкилоти қошида ташкил этилган лабораторияда маънавий тадбирлар, “Болажон қўғирчоқ театри” ҳамда “Эртаклар оламига саёҳат”болалар театр гуруҳлари ташкил этилади.

Тажриба-синов даврида талабаларда касбий мотивацияни шакллантириш учун қуйидаги **педагогик шароитлар** яратилади:

1. Талабаларнинг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олиш.
2. Таълимнинг етакчи ва натижавий мақсадини белгилаш.
3. Қулай ўқув ва ахборот муҳитини яратиш.
4. Тарбиячи касбига ижобий муносабат туйғусини шакллантириш.
5. Бўлажак тарбиячиларда касбий компетентликни шакллантириш.

“Болаларни саҳналаштириш ва ижодий фаолиятга ўргатиш” модулининг ўқитиш жараёнида бўлажак тарбиячи-педагогларда касбий мотивацияни шакллантиришда қуйидаги шакллардан фойдаланилади:

1. Амалий машғулотларда талабалар томонидан тайёрланган ижодий ишлар кўргазмаси ва галерея ташкил этилади. Талабалар кичик гуруҳларга

ажратилади, уларга қўғирчоқ ва саҳналаштириш жараёни учун декорациялар тайёрлаш топшириғи берилади ва вақт белгиланади. Сўнгра улар ясаган қўғирчоқ ва декорациялар галереяси ташкил этилади.

2. Кўнгилочар соатларда талабалар “Кайфиятни кўтарамиз” мавзусида саҳна кўринишлари намойиш этадилар.

3. Лаборатория учун белгиланган таянч мактабгача таълим ташкилотларида талабалар томонидан болалар учун “Болажон қўғирчоқ театри” ташкил этилади.

4. “Ижодкор тарбиячи” тўгарагида талабалар томонидан тикилган қўғирчоқлар учун кийимлар, байрам эрталиги учун кастюмлар тайёрланади. Қўғирчоқ театрида намойиш этиш учун керакли жиҳозлар яратилади.

5. Шаҳар ёки тумандаги энг илғор тажрибали тарбиячи-педагогларлар базаси яратилиб, “Тарбиячилар уюшмаси” тузилади. Уюшманинг энг илғор тарбиячилари билан учрашув ва давра суҳбатлари ўтказилади.

Бундан ташқари, тажриба-синов даврида бўлажак тарбиячиларга педагогик фаолият алгоритмини тузиш топшириғи берилади. Педагогик фаолият алгоритми келгусида иш фаолиятини ташкил этиш учун йўриқнома сифатида тавсия этилади. Бунинг учун талабаларга қуйидаги кўрсатмалар берилади:

1. Қандай мутахассис бўлмоқчи, нималарга эришмоқчи, мақсадини қандай йўл билан амалга оширмоқчи.

2. Касбий фаолият ва келажакдаги иш жойи билан танишиш.

3. Мақсадга эришиш йўлини танлаш.

4. Касбий-педагогик фаолиятида дуч келиш мумкин бўлган тўсиқлар ва уларни хал этиш.

5. Мақсадга етишда педагогик қобилият, ирода, соғлиққа аҳамият бериш.

Юқорида кўрсатилган талаблар бўйича педагогик фаолиятни тўғри ташкил этишлари учун, ахборотли таълим муҳитини яратиш, амалий машғулотларда инновацион ва интерфаол усуллардан фойдаланиш, педагогик амалиётни методик жиҳатдан тўғри ташкил этиш бўйича бўлажак тарбиячи-педагогларга кўрсатмалар берилади.

Талаба шахсида мотивация икки кўринишда: экстринсив, яъни ташқи – шарт-шароит, ҳаракатларга ҳамда интринсив, яъни ички– унинг қарашлари, эҳтиёжи, қизиқиши, майл, истакларига боғлиқ ҳолда намоён бўлади. Таъкидлаш лозимки, бўлажак тарбиячи-педагоглар экстринсив мотивация шаклланишига олий таълим тизимида ўқув машғулотларидан ташқари “БСИФЎ” ўқув модули негизида “Болажон” қўғирчоқ театри ва “Ижодкор тарбиячи” тўгараклариташкил этилади. Талабалар амалий машғулотда ижодий ишлар кўргазмаси ва галерея методи орқали касбига бўлган қизиқишларини намоён этдилар. Бундан ташқари, касбий мотивацияни шакллантиришга йўналтирилган маънавий тадбир ва илғор тажрибали тарбиячи-педагоглар билан учрашув, таянч мактабгача таълим ташкилотидаги амалиёт ва давра суҳбатлари ўтказилади.

Талабаларда интринсив мотивациянинг пайдо бўлишида, асосан, уларнинг шахсий қарашлари, эҳтиёжи ва майл-истакларини инобатга олувчи шахсга

йўналтирилган ва ҳамкорлик технологиялардан фойдаланилади. Ҳамкорлик ўзаро узвий боғланган икки томонлама таъсир ўтказишдир.Ҳамкорлик муҳити талабаларнинг нутқий ва хатти-ҳаракатлари (жест-мимика), эмоционал ҳолати, қадриятлари, мақсадлар алмашунивини талаб этади, бинобарин, талаба билан ўқитувчи ўртасидаги шахслараро муносабат таълим олувчининг руҳиятига бевосита таъсир қилади. Ҳамкорлик фаолияти англашилган ўқув мотивларини таркиб топтириш, таълим босқичларида уларни қайта қуриш ва такомиллаштиришни кўзда тутади.

Адабиётлар рўйхати;

1. Ўзбекистон Республикасининг қонуни. Мактабгача таълим ва тарбия тўғрисида. Т.: 2019 йил 16 декабрь, ЎРҚ-595-сон. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 17.12.2019 й., 03/19/595/4160-сон).

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 30 сентябрдаги ПФ-5198-сон "Мактабгача таълим тизими бошқарувини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси-06/17/5198/0043-сон.

3. Ахмадовна Б.Н. Таълим муассасалари мутахассислари касбий компетентлигининг тузилиши. Т.Замонавий таълим.2019. -7 б.

4. Ибрагимова Г.Н. Интерфаол ўқитиш методлари ва технологиялари асосида талабаларнинг креативлик қобилиятини ривожлантириш. Замонавий таълим.2017.№4-30-34б.

Нурбоева М. Умумий ўрта таълим муассасалари ўқитувчиларининг касбий фаолиятини ривожлантиришда шарқ мутафаккирларининг ўрни. Халқ таълими. 2020.№2-72 б.

ЎҚИТУВЧИЛАРДА ПЕДАГОГИК АРТИСТИЗМНИ ШАКЛЛАНТИРИШ – ДАВР ТАЛАБИ

Б.Пиримбетов - Нукус ДПИ, мақсадли таянч докторант

Юртимизнинг келажаги мамлакатимизнинг интеллектуал салоҳияти, ақл-заковоти, миллий таълим-тарбия тизимини жаҳон андазалари асосида такомиллаштириш, унинг миллий заминини мустаҳкамлаш ҳамда кадрлар тайёрлашга бевосита боғлиқ.

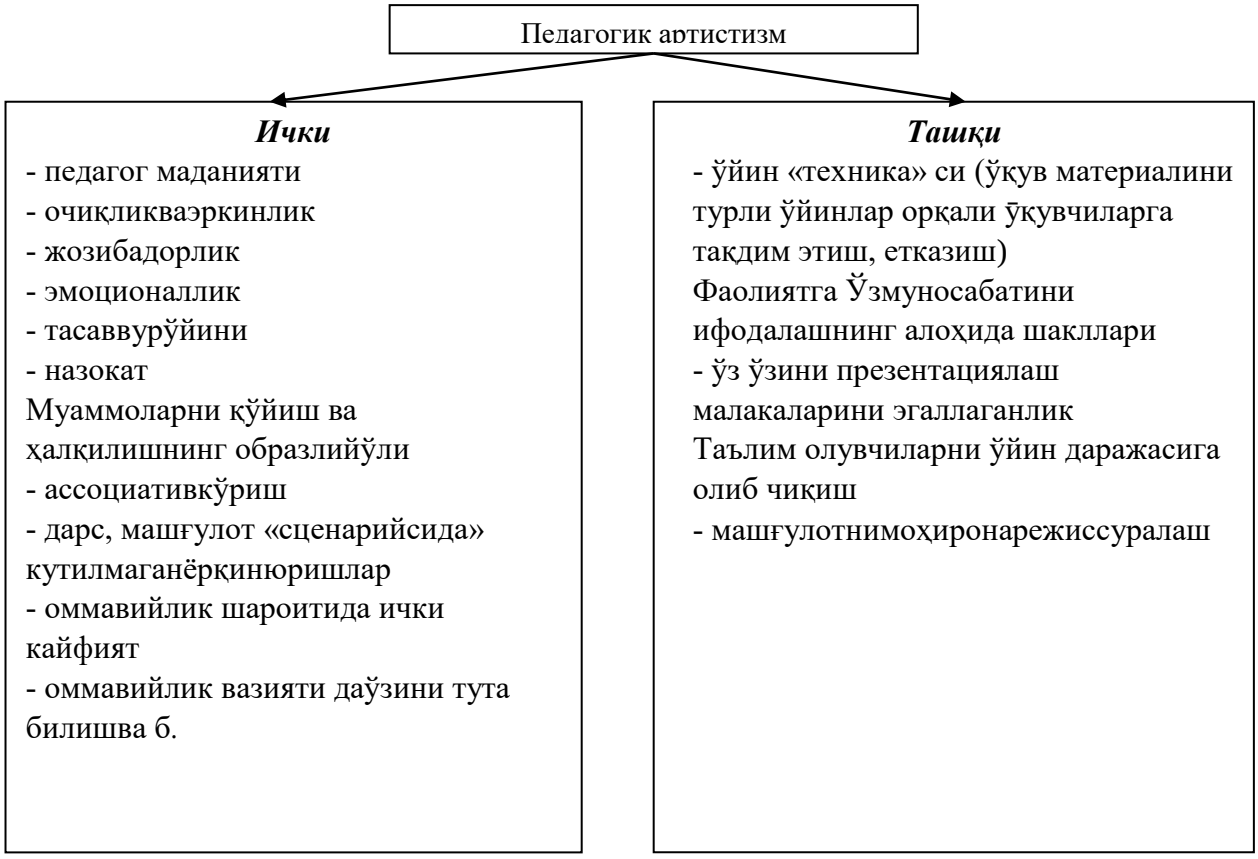
Касбий тайёргарлик сифатини такомиллаштириш, жумладан, актёрлик ифодалилиги воситаларини, аудитория диққатига таъсир этиш усуллари, ўз ҳаракатларида юқори вазифаларни қўйиш ва ҳал қилиш малакасини ва бошқаларни эгаллашда театр педагогикаси тажрибасига мурожаат қилиш ўқитувчининг ҳиссий маданиятини ривожлантириш, ўз-ўзини бошқариш усулларини эгаллаш, ихтиёрий диққат, интуиция кўникмаларини ривожлантириш ўта долзарб муаммолардан ҳисобланади

Педагогик артистизм –педагогик ижоднинг барча босқичларида у ёки бу даражада фаолият кўрсатадиган феномен. Таълим олувчилар билан алоқа ўрнатиш, уларнинг ишончини қозониш вашу асосда педагогик жараённинг

барча шароитларини ҳисобга олган ҳолда ҳаракатланишни таъминлайдиган жисмоний ва руҳий сифатлар бирикуви.

Педагогик артистизм таълим олувчилар билан алоқа ўрнатиш, маълум маънода болаларнинг ишончини қозониш, кейин мазкур дарс, машғулотнинг барча ҳолатларини (шароитларини) ҳисобга олган ҳолда иш кўришга ёрдам берадиган маънавий ва жисмоний сифатларнинг мураккаб қоришмаси ҳисобланади [3].

Педагогик артистизм структурасиикки: ички ва ташқи томондан иборат.

Юқорида баён қилинганлар далолат берадики, педагогик меҳнат шароитида педагог шахси структурасида артистизм турли, аниқроғи синтезловчилик, бойитувчилик, бошқарувчилик, ҳимоя, шакллантирувчилик ролини бажаради.

Ўз фаолиятининг юқори вазифасини қўйишва ҳалқилиш педагогни таълим олувчиларга мўлжалланган топшириқларга маълум дунё қараш ва ахлоқий контекст киритиш зарурати олдига қўяди (синтезловчилик роли).

Педагогнинг артистизми фаолиятда мантиқийлик ва образлиликни табиий бирлаштириш имконини беради, буунинг шахсий намоёнликларини бойитиш ва уйғунлаштиришга кўмаклашади (бойитувчилик роли).

Ички ва ташқи меннинг эркин лигимни ҳис этиш руҳлантиради, қанот бағишлайди, ўқитувчига янги куч бахш этади, унинг кайфиятини ва ижодга илҳомланишини бошқаради (бошқарувчилик роли).

Педагогик артистизм, ўз ҳиссиёти ва кайфиятини назоарт қилиш, табиий ва жонли хулқ-атвор, эркинликни ҳисқилиш педагогнинг ишончини, ўз-ўзига баҳосини оширади ва ҳимоя ролини бажаради.

Ўқитувчининг дарсда (машғулотда) эмоционаллик ва рационалликни мантиқий бирлаштириш таълим олувчига ўқув материали мазмунига янгича назар ташлаш, унда шахсан ўзи учун қизиқарли ва аҳамиятлисини топишҳамда таълимга нисбатан мотивацияли-қадриятли муносабатни шакллантириш имконини беради [1].

Шундайқилиб, педагогик артистизмни, унинг структураси ва функциясини, шунингдек, ўқитувчи шахси структурасидаги роли; педагог-артист меҳнатининг мақсади, вазифалари ва натижаларини кўриб чиқиш бўлажак ўқитувчининг артист бўлишга интилиши олиб келиши мумкин бўлган истиқ болларни аниқ тасаввур қилиш учун муҳим саналади. табиийки, ҳозирги шароитда ҳарбир педагог ёрқин фиодаланган артистизмга эга бўлишини хоҳлаш мушкул. Эҳтимол, келгусида, трансляциялаш мумкин бўлганлар (билимлар, малакалар ва кўникмалар) техник воситалар ёрдамида узатилади, педагогнинг асосий вазифаси эса таълим олувчи шахсини шакллантириш, унга ижодда ёрдам беришдан иборат бўлади.

Ўқувчилар умумий ўрта таълим мактабларида замонавий фан, техника, технология ва мустақил, мантиқий фикрлашнинг умумий асосларини ўрганади, ишлаб чиқариш тамойиллари билан танишади. Бошланғич синф ўқувчилари эса миллий таълим-тарбиянинг дастлабки жиҳатларини эгаллайдилар, уларнинг муайян соҳага қизиқишлари, лаёқатлари шаклланади.

Фойдаланилган адабиётлар;

1. Мардонов Ш.К., Алматов Т.А. Профессиональное средство учителя// Сб. научно-метод. ст. «Формирование интеллектуального, творческого и духовного потенциала личности обучающихся в современных условиях». – Ташкент: УзНИИПН им. Т.Н.Кары-Ниязи, 2009. Ч.1.- С.93-97.

2. Русская Е. Имидж современного педагога// Мир образования. – М., 1995.- № 1.- С.91.

3. Фарберман Б.Л. Передовые педагогические технологии. – Ташкент: Фан, 2000.- 120 с.

BO’LAJAK PEDAGOGLARNING O’ZINI O’ZI RIVOJLANTIRISH KASBIY TAYYORGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISH SHARTI SIFATIDA

D.A.Rajabova G’Abduqodirov
Nizomiy nomidagi TDPU, o’qituvchisi

Ta’limni modernizatsiya qilish sharoitida mehnat bozorida raqobatdosh, vakolatli va o’zkasbini yaxshi biladigan mutaxassislarni kasbiy tayyorlash muammosi alohida ahamiyatga ega.

Bugungi kunda bo’lajak mutaxassislarning kasbiy o’zini o’zi rivojlantirishga yo’naltirish davlat va jamiyat talablarini amalga oshirishning muhim omillaridan biridir. Bunday sharoitda talaba uchun yaxshi kasbiy tayyorgarlikka ega bo’lish, ham shaxsiy, ham kasbiy jihatdan muvaffaqiyatli shaxsga aylanishi mumkinligini anglash juda muhimdir. Shu bilan birga, undan mustaqil faoliyat yurita olish va diplomatik munosabatlarga kirisha olish, yangi ishsharoitlariga moslashish va mobil mutaxassis bo’lishtalab etiladi.

Bo’lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi mazmunini belgilaydigan amaldagi dasturiy hujjatlar tahlili shuni ko’rsatadiki, ularda kasbiy o’z-o’zini rivojlantirish masalasi yetarli darajada hisobga olinmagan. Shuningdek, mamlakatimizda bugungi kunga qadar olib borilgan tadqiqotlardaham bo’lajak pedagoglarning kasbiy o’zini o’zi rivojlantirish muammosi maxsus tadqiqot predmeti sifatida o’rganilmagan. Demak, bu muammo pedagogika va psixologiya sohasidamuyyan tajribalar asosida chuqur o’rganishni taqozo etadi.

Shu o’rinda ta’kidlash joizki, zamonaviy pedagogik jarayon ijtimoiy-madaniy hayotning murakkabligiyu ziddiyatlarini aksettiruvchi ko’pqirrali hodisa bo’lib, unda yuzaga keladigan muammolarni halqilish uchun odatdagi yondashuvlar juda kam natija berishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan yoshlarni jamiyat hayotining zamonaviy haqiqatlariga moslashishi bilan bog’liq muammolarni samarali yechishga qodir bo’lgan bo’lajak pedagoglarning ham nazariy, ham amaliy jihatdan kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish muammosi paydo bo’ladi. Bo’lajak pedagoglarning kasbiy o’z-o’zini rivojlantirishni yo’lga qo’yish uning refleksiv ko’nikmalarini shakllantirishga qaratilgan kasbiy yo’nalishga ega bo’lishlarini talab qiladi.

Kasbiy o’z-o’zini rivojlantirish muammosi – bu shaxsning rivojlanishini faoliyat bilan belgilash g’oyasi bo’lib, unda inson o’z kasbiga muvofiqligi va faoliyatining muvaffaqiyati nuqtainazaridan o’rganiladi. Professional darajadagi mutaxassis bo’lish nafaqat kasbiy, balki ham shaxsiy rivojlanish birligida amalga oshishimumkin.

Shaxsning hayotiy faoliyatini o’rganish shuni ko’rsatadiki, unda faol faoliyat sub’ekti fazilatlarining shakllanishi ushbu faoliyat davomida kechar ekan.

Demak, shaxsning faoliyat sub’ekti sifatida o’zini o’zi rivojlantirish xususiyatlari o’zining ijodiy qirralari namoyon bo’lishining maqbul sharoiti tarzida kasbiy faoliyat ahamiyatini belgilaydi. Shu munosabat bilan, shxsning kasbiy rivojlanish natijasi kasbiy tajribaning an’anaviy ravishda ajralib turadigan shakllari - bilim, ko’nikma va malakalardan kengroq tushuncha sifatida aks etadi.

Ma’lumki, o’zgaruvchan bozor munosabatlarining ta’siri ostida mehnat maqsadlari va natijalari bir-biridan tubdan farqqiladi. Masalan, "Men" kontseptsiyasi dinamikasida o’z-o’zini baholashda shaxsiy maqsadlar sezilarli darajadagi qiyinchiliklar, fikrlash vositalari va faoliyat uslublarini o’zgartiradi.

Shaxsning kasbiy rivojlanishining haqiqiy shaxsiy tarkibini o’rganish mutaxassislarning professional jihatdan rivojlanishini boshqarish uchun maxsus psixologik texnologiyalarni ishlab chiqishni taqozo qiladi.

Kasb muayyan shaxs uchun mavjudlik manbai va shaxsiy o’zini o’zi anglash vositasidir. Rus psixologi A.K.Markovfikriga ko’ra, kasbiy kompetentsiya turlarini xarakterlovchi individual kompetentsiyani ochib beradi. Bunda kasbiy o’z-o’zini rivojlantirish kabi faoliyatning yaxlit jihati yoritiladi va uning mazmun-mohiyati quyidagi xususiyatlarda:

- ✓ kasbiyo’z-o’zinianglashi;
- ✓ o’zini mutaxassis sifatida qabul qilishi;
- ✓ doimiy o’zini o’zi belgilashi;
- ✓ kasbiy qobiliyatlarni o’zi muntazam rivojlantirib borishi,
- ✓ o’ziniva ichki imkoniyatlarini o’zi loyihalashi,

✓ o’zining kasbiy o’sish strategiyasini yaratishi,

✓ kasbiy faoliyatini amalga oshirishi va h.k.

Ijtimoiy-madaniy merosning yangi turini tasdiqlash va oliy ta’lim muassasalarida texnologik ta’lim bo’yicha qarashlarning kontseptual tizimini qayta ko’rib chiqish sharoitida ta’lim oluvchilarning o’zini anglashi, o’zini o’zi takomillashtirishi va rivojlanishini rag’batlantiradigan psixologik-pedagogik sharoitlarni aniqlash muammosi dolzarb bo’lib qolmoqda.

O’z-o’zinirivojlantirish g’oyasi professionalning muayyan ijtimoiy muhit va faoliyatning o’zgaruvchan talablariga dinamik moslashuvini ta’minlaydigan jarayon bo’lib qolmoqda.

Shaxsning o’zini rivojlantirishning ahamiyati uning vazifalarini tartibga solish bilan belgilanadi. Inson u yoki bu qarorni atrofdagi haqiqatning turli jihatlariga bo’lgan sub’ektiv munosabatni inobatga olganholda aniq qabul qiladi. Shuningdek, bu jarayon ijtimoiy munosabatning sub’ekti sifatida o’ziga va umuman shaxslar aromunosabatlarni o’zichiga oladi. Demak, kasbiy yetuklik darajasi o’z qarorlarini qabul qilish va qiyin vaziyatlarda ongli ravishda tanlov qilish qobiliyatida namoyon bo’ladi.

Ma’lumki, kasbni mustaqil ravishda, shakllangan munosabat va qadriyatlar tizimi asosida, ijtimoiy talablarga asoslanib tanlagan kishi mehnat sharoitlariga tez, oson moslashib boradi va natijada o’z faoliyatidan mamnunlikni his qiladi. Shu munosabat bilan shaxsning kasbiy o’zini o’zi rivojlantirish muammosi oliy ta’lim pedagogikasida o’z yechimini kutayotgan dolzarb muammolardan biri bo’lib qolmoqda.

Bo’lajak pedagoglarning kasbiy o’zini o’zi rivojlantirish – bu kasbiy tayyorgalik jarayonida o’zini uzluksiz o’zgartirish, kasbiy rivojlanishini ongli boshqarish, kasbiy maqsadlari yo’lida ta’limiy vositalarni tanlash uchun faoliyatning yaxlit, ko’p komponentli, shaxsan va kasbiy jihatdan takomillashtirish jarayonidir. Bu esa, o’z navbatida, bo’lajak pedagogning kasbiy faoliyatini individual tarzda shakllantirishga yordam beradi hamda o’zini o’zi kasbiy anglash va takomillashtirish vositasi sifatida mustaqil faoliyatini tushunish gayordam beradi.

Adabiyotlar:

1. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 312 с.

2. Салаева М.С. “Инновацион таълим шароитида педагогнинг шахсий-касбий ривожланишининг психологик омиллари”// “Образование и наука в XXI веке” международный научно-образовательный электронный журнал. Выпуск № 12 (том 3), март, 2021.- Б.567-570.

3. Салаева М.С. “Педагогнинг самарали инновацион фаолиятини таъминлашда шахсий-касбий ривожланишини психологик қўллаб-қувватлаш” / “Инновацион таълим: халқаро тажриба, муаммо ва ечимлар” мавзусидаги Халқаро илмий-амалий конференция. Тошкент шаҳридаги ЁДЖУ техника университети. Электрон тўплам. 3-қисм. 2021 йил 21 апрель. - Б.405-407.

4. Салаева М.С. “Педагог профессионализмининг шаклланиши интегратив психологик ҳодиса сифатида” / “Педагогические и психолингвистические особенности развития, формирования и становновления

личности врача” мавзусидаги Халқаро илмий-амалий конференция. Электронный сборник. СамГМИ. 5 мая 2021 года. – С.178-180.

5. Салаева М.С. “Профессионал даражага эришиш мақсадида педагогнинг виртуал мобиллигини ривожлантириш” / “Хорижий тилларни ўқитишнинг долзарб масалалари: муаммолар ва ечимлар” мавзусидаги Халқаро онлайн илмий-амалий конференция. Электрон тўплам. Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат Ўзбек тили ва адабиёти университети. 2021 йил 5 май. – Б..230-234.

6. Салаева М.С., Джумабаева М. “Таълимни модернизациялаш шароитида педагог шахсининг ижтимоийлашуви ва профессионаллашуви” // UzACADEMIA Ilmiy-uslubiy jurnali. ISSN (E) – 2181 – 1334. Barcha sohalar bo’yicha electron jurnal.VOL 2, ISSUE 9 (19), July 2021. Part - 1. - C.54-60. www.academscience.uz.

O`QUVCHILARIDA MA`NAVIY EHTIYOJNI SHAKLLANTIRISHNING AMALIY SHART-SHAROITLARI

Seytjanova U. - Ajiniyoz nomidagi Nukus DPI

Bugungi kunga kelib jamiyat maktab o`quvchilarining ijtimoiy-ma`naviy, milliy madaniyatni egallash ehtiyojini shakllantirishga zaruriyat sezmoqda.Buning uchun yoshlarni yo`naltiradigan ularda milliy ma`naviy qadriyatlarni egallashga ehtiyoj hosil qiladigan ta`lim jarayonini tashkil etish zaruriyati vujudga kelmoqda.Bunday jarayon o`quvchi yoshlarga o`zining shaxsiy hayotini tashkil etish, qurishga yordam beradi. Ularning ma`naviyati o`sadi, o`zlari va jamiyat uchun mas`uliyatli qarorlar qabul qila boshlaydilar, o`z hayot yo`llarini to`g`ri va ongli tanlashlari uchun imkoniyat tug`iladi. Bularning barchasi ta`lim-tarbiya jarayonini o`quvchilarda milliy ma`naviy qadriyatlarni egallash ehtiyojini shakllantirishga yo`naltirish asosida amalga oshiriladi.ta`lim jarayonining markazida o`quvchi shaxsi qo`yilishi bugungi kunning muhim talabidir. Chunki har bir o`quvchi ta`lim-tarbiya jarayonining sub`ekti sifatida betakrordir. Maktabda o`qituvchi va o`quvchilar ma`naviy, hissiy jihatdan umumiy yaxlitlikka ega bo`lishlari kerak.

O`quvchilarda eng avvalo milliy ma`naviy qadriyatlarni o`zlashtirishga bo`lgan zaruriyat va talabni qaror toptirish lozim. Ular o`z faoliyatlarida milliy-ma`naviy qadriyatlarga nisbatan zaruriyat va muhtojlikni his etishlari kerak. Shu zaruriyat tufayli ham boshlang`ich sinf o`quvchilarining o`z-o`zlarini tarbiyalashlari, milliy-ma`naviy jihatdan takomillashtirishlari kabi masalalar pedagogik nuqtai nazardan alohida dolzarblik kasb etmadi. Bunda badiiy adabiyot, tarix, milliy san`at va madaniyat namunalaridan foydalanishga ahamiyat qaratilmadi. Vaholangki o`quvchilar bu yoshda o`zliklarini tanib, anglab boradilar.Ularning ichki ma`naviy olami ochiladi. Bu yosh juda mas`uliyatli bo`lib, bu davrda o`quvchilarda milliy axloq ko`nikmalari tarkib toptiriladi. O`ziga, atrofdagilar hamda jamiyat a`zolariga nisbatan ijtimoiy munosabat qaror topadi. Bu mazkur yosh davrining asosiy mayllarini tashkil etadi. Bular o`z-o`zini anglash, o`zligini namoyon etish, o`z-o`zligini ta`kidlash va

tasdiqlatish, o`z-o`zini tadbiq qilishga bo`lgan kuchli intilishlari orqali namoyon bo`ladi.

Maktabdagi mavjud holatni tahlil qilish natijalari shuni ko`rsatmoqdaki, boshlang`ich sinf o`quvchilarida moddiy boyliklarga ega bo`lish istagi ma`naviy qadriyatlarni egallash istagidan kuchliroqdir.

Pedagogikada bu muammo quyidagicha tadqiq etilgan, K.D.Ushinskiy ma`naviy ehtiyojning hosil bo`lishi va shakllanishi, P.P.Blonskiy shaxsning ma`naviy-axloqiy rivojlanishida hissiyotning ahamiyati, S.T.Shatskiy shaxsning ma`naviy shakllanishida ijtimoiy omilning o`rni, N.I.Pirogovning yuqori darajadagi axloq va ilmiy dunyoqarashga ega bo`lgan shaxsning insoniylik haqidagi qarashlari, tarbiyaning asosiy ekanligi haqidagi g`oyasi kabilar shular jumlasidandir.

Bugungi kunda umumiy o`rta ta`lim maktablarida vujudga kelgan zaruriyat bilan milliy qadriyatlarni egallash ehtiyojini shakllantirish jarayoni orasidagi qarama-qarshilikni bartaraf etish uchun yagona maqsadga yo`naltirilgan 5-9-sinflarning milliy qadriyatlarni egallash ehtiyojini shakllantirishga qaratilgan pedagogik tizimni vujudga keltirish maqsadga muvofiqdir. Shu bilan bir qatorda boshlang`ich sinf o`quvchilarida milliy qadriyatlarni egallashga bo`lgan ma`naviy ehtiyojni shakllantirish strategiyalarini aniqlash va ularni amaliyotga tadbiq etish vositalari, usul va metodlarini belgilab berish ham muhim vazifalardan biridir.

Bugungi kunga kelib shaxs ma`naviyati hamda ma`naviyatlilik darajasi haqida juda ko`p gapirilmoqda. Bu ishlar shubhasiz ta`lim oluvchilar ma`naviyatini ularning ehtiyojlari darajasida shakllantirishda muhim o`rin egallaydi.Biroq, ushbu yo`nalishdagi aksariyat ishlarda ma`naviyat tushunchasi, uni o`quvchi ongiga etkazish, u yoki bu o`quv predmeti doirasida ta`lim oluvchilar ma`naviyatini shakllantirish haqida fikr yuritilgan. Shuning uchun ham bugungi kunda o`quvchi shaxsi ma`naviyatini shakllantirishning muhim jihatlari, jumladan ularda milliy-ma`naviy qadriyatlarni egallashga bo`lgan ehtiyojlarni tarkib toptirish orqali o`quvchilarni ma`naviyatini tarkib toptirish ustida izchil, tizimli tadqiqot ishlarini amalga oshirish muhimdir.

Ma`lumki, o`zbek xalqi o`zining asl ma`naviy madaniyatidan ko`p yillar davomida asta-sekin uzoqlashdi. Milliy ildizlarimiz va an`analarimizdan uzoqlashish milliy ijtimoiy ongning tanazzuliga olib keldi. Ma`naviy ildizlardan uzoqlashish natijasida jamiyat hayotidagi ijtimoiy muhit, ijtimoiy munosabatlar buziladi. Ma`naviy inqiroz, o`zligidan uzoqlashish vujudga keladi, xudbinlik va jinoyatchilik kuchayadi. Bu jarayonda ayniqsa, yoshlar ko`proq qatnasha boshlaydilar, mavjud bo`shliq o`rnini yot madaniyatlar egallay boshlaydi. Yoshlar bu ta`sirga ko`proq beriladilar.

Shuning uchun ham bugungi kunga kelib, jamiyat maktab o`quvchilarining ijtimoiy-ma`naviy, milliy madaniyatni egallash ehtiyojini shakllantirishga zaruriyat sezmoqda.Buning uchun yoshlarni yo`naltiradigan, ularda milliy ma`naviy qadriyatlarni egallashga ehtiyoj hosil qiladigan ta`lim jarayonini tashkil etish zaruriyati vujudga kelmoqda.Bunday jarayon o`quvchi yoshlarga o`zining shaxsiy hayotini tashkil etish, qurishga yordam beradi. Ularning ma`naviyati o`sadi, o`zlari va jamiyat uchun mas`uliyatli qarorlar qabul qila boshlaydilar, o`z hayot yo`llarini to`g`ri va ongli tanlashlari uchun imkoniyat tug`iladi. Bularning barchasi ta`lim-tarbiya jarayonini o`quvchilarda milliy ma`naviy qadriyatlarni egallash ehtiyojini shakllantirishga

yo`naltirish asosida amalga oshiriladi.Insonparvarona ta`lim jarayonining markazida o`quvchi shaxsi qo`yilishi bugungi kunning muhim talabidir. Chunki har bir o`quvchi ta`lim-tarbiya jarayonining sub`ekti sifatida betakrordir. Maktabda o`qituvchi hamda o`quvchilar ma`naviy, hissiy jihatdan umumiy yaxlitlikka ega bo`lishlari kerak.

Bugungi kunga kelib shaxs ma`naviyati hamda ma`naviyatlilik darajasi haqida juda ko`p gapirilmoqda. Bu sohada talaygina ilmiy tadqiqot ishlari ham amalga oshirilgan.Bu ishlar shubhasiz ta`lim oluvchilar ma`naviyatini ularning ehtiyojlari darajasida shakllantirishda muhim o`rin egallaydi.Biroq, ushbu yo`nalishdagi aksariyat ishlarda ma`naviyat tushunchasi, uni o`quvchi ongiga etkazish, u yoki bu o`quv predmeti doirasida ta`lim oluvchilar ma`naviyatini shakllantirish haqida fikr yuritilgan. Shuning uchun ham bugungi kunda o`quvchi shaxsi ma`naviyatini shakllantirishning muhim jihatlari, jumladan ularda milliy-ma`naviy qadriyatlarni egallashga bo`lgan ehtiyojlarni tarkib toptirish orqali o`quvchilar ma`naviyatini tarkib toptirish ustida izchil, tizimli tadqiqot ishlarini amalga oshirish muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Buriev O. Oila va yangi an`analar Toshkent O`qituvchi-1988 y.
2. Axloq-odobga oid hadis namunalari. Toshkent Fan-1990 y.
3. J.Fozilov «O`quvchi ma`naviyatini shakllantirish» Toshkent-2000 y.

INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANINI O‘QITISHDA PEDAGOGIK DASTURIY VOSITALARDAN FOYDALANISH

S.R.Sayidova Informatika o‘qituvchisi
Zarafshon shahar kasb-hunar maktabi

Respublikamiz ta’lim tizimiga yangi o‘qitish texnologiyalarining kirib kelishi o‘qituvchi zimmasiga katta mas’uliyat yuklab, ulardan zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalarni puxta o‘zlashtirishni talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan qaraganda, hozirgi sharoitda har bir kasb egasi o‘z mutaxassisligi bo‘yicha yetuk bilim, ko‘nikma va malakalarga ega bo‘lishi lozim.

Ta’lim tizimida faoliyat olib borayotgan professor-o‘qituvchilar tez rivojlanayotgan axborot kommunikatsiya texnologiyalari, internet tizimi va ulardan ta’lim-tarbiya jarayonida foydalanishni bilishi juda katta ahamiyatga ega. Bularni amalga oshirishning muhim omillaridan biri ta’lim muassasalarida o‘qitiladigan o‘quv predmetlari bo‘yicha pedagogik dasturiy ta’minotlarni yaratishning zarur va shartligidir.

Bo‘lajak informatika o‘qituvchisi yangi axborot texnologiyasini, zamonaviy pedagogik dasturiy vositalarni chuqur o‘rgangan, shuningdek, jamiyatni, ta’limni axborotlashtirilayotgan sharoitda ishlash uslublarini egallagan bo‘lishi lozim.

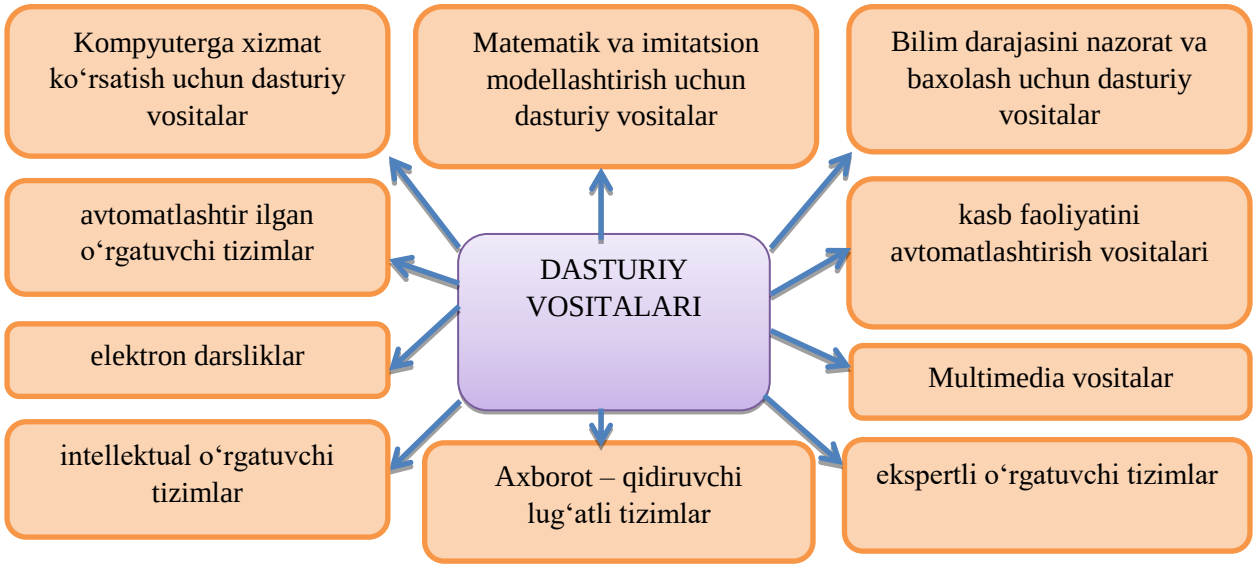
Dasturiy ta’minot sohasida informatika o‘qitish metodikasi yangi dasturiy mahsulotni ishlab chiqishda u yoki bu ma’lum dasturiy mahsulotdan foydalanish maqsadga muvofiqligini asoslab beradi. «Informatika» kursining dasturiy ta’minoti kompyuterlarning tayanch dasturiy ta’minoti va informatika kursining ma’lum bir mavzularini o‘rganishga yordam beradigan pedagogik dasturiy vositalar kompleksidan tashkil topadi.

Pedagogik dasturiy vositalar o‘z ichiga quyidagilarni oladi:

- o‘quv o‘yin dasturlari;
- o‘rgatuvchi va mashq qildiruvchi dasturlar;
- test dasturlari;
- elektron o‘quv materiallarini yaratish

Pedagogik dasturiy vositalarni o‘rganishga ehtiyoj. Bizga ma’lumki, xar bir kasb egasi o‘z mutaxassisligi bo‘yicha yetuk bilim, ko‘nikma va malakalarga ega bo‘lishi lozim. Respublikamiz ta’lim tizimida yangi o‘qitish texnologiyalarining kirib kelishi o‘qituvchi zimmasiga katta mas’uliyat yuklab, ulardan zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalarni puxta o‘zlashtirishni talab etmoqda.

Pedagogik dasturiy vositalar- ta’lim jarayonida qo‘llanadigan dastur vositalari. PDVlar o‘z ma’lumot omboriga, shuningdek, modellashtiruvchi, boshqaruvchi, o‘rgatuvchi, nazorat qiluvchi sifatlarga ega bo‘lib, ta’limning ko‘rgazmaliligini ta’minlaydi, ta’lim subyektlari faoliyatini tezkor tahlil etish, nazorat qilishga mo‘ljallanadi.

Har bir mavzuni o‘tgandan so‘ng shu mavzuni mustahkamlash maqsadida amaliy va laboratoriya mashulotlari o‘tkaziladi. Mazkur mavzular yuzasidan o‘rganilgan materiallarini chuqur va mustahkam o‘zlashtirish muhim bo‘lib, shu asosda o‘quv muammolarini axborot vositalari orqali hal qilishga qaratilgan bilim, ko‘nikma va malakalar hosil qilinadi. Buning uchun har bir mavzuga mos amaliy topshiriqlar va laboratoriya mashulotlarini tanlash asosida kutiladigan natijalarga erishish mumkin.

Talabalarning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda ta’lim berish. Bugungi kunda “Informatika va axborot texnologiyalari” sohasi fanlarining o‘qitish jarayonida uni mazmunan va texnik jihatdan o‘zgaruvchanligini hisobga olib, amaliy va laboratoriya mashulotlari mazmunini yangilash, ularni o‘tkazish metodikasini takomillashtirish va mos pedagogik dasturiy ta’minotni yaratish talab qilinmoqda.

“Informatika va axborot texnologiyalari” sohasi fanlarining o‘qituvchilari va o‘quvchilar bilan bo‘lgan suhbatlar ularning darslariga kirib qilingan tahlillar, olib

borilgan tadqiqitlardan kompyuter va axborot texnologiyalaridan o‘quv jarayonida samarali foydalanish nuqtai nazaridan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, “Informatika va axborot texnologiyalari” sohasi fanlarining amaliy va laboratoriya mashulotlarini o‘qitishda qator muammolar mavjud. Bu muammolardan biri amaliy va laboratoriya mashulotlari uchun to‘laqonli pedagogik dasturiy ta’minotni yaratish texnologiyasi ishlab chiqilmaganligi va undan o‘quv jarayonida foydalanish metodikasining mavjud emasligidir.

“Informatika va axborot texnologiyalari” fanidan metodik ta’minot, pedagogik dasturiy vosita, pedagogik dasturiy ta’minotlarning mazmunini loyihalash va yaratish, amaliy va laboratoriya mashulotlarining pedagogik, psixologik, uslubiy tomonlari xorijiy davlatlar, shuningdek, respublikamiz olimlari tomonidan o‘rganilib, bu sohada qator tadqiqotlar bajarilgan. O‘qitish metodlarini takomillashtirib borish, o‘qitishda PDVni yaratish va qo‘llash umumiy tan olingan jarayon hisoblanadi.

Metodik talablar pedagogik dasturiy vositalar asosida o‘qitishga mo‘ljallangan o‘quv fanining o‘ziga xos xususiyatlarini, uning qonuniyatlarini, izlanish metodlari, axborotga ishlov berishning zamonaviy usullarini joriy qilish imkoniyatlarini hisobga olishni ko‘zda tutadi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. “2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida»gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni // Xalq so‘zi gazetasi, 2017 yil 9 fevral.

2. Mahmudova M.A Effectiveness of opportunities in the use of electronic resources in education. ACADEMICIA:An International Multidisciplinary Research Journal ISSN: 2249-7137 Vol. 10 Issue 5, May 2020 Impact Factor: SJIF 2020 = 7.13 1081-1085 page no., DOI number 10.5958/2249-7137.2020.00463.2

ХАЛҚ ОҒЗАКИ ИЖОДИНИНГ ФАРЗАНД ТАРБИЯСИДА ТУТГАН ЎРНИ

М.Сабирова, А.Менлибаева
Нукус ДПИ, ассистент ўқитувчилари

Халқ оғзаки ижоди қадим замонлардан бўён жаҳон халқларининг, шу жумладан ўзбек халқ педагогикасининг ҳам муҳим тарбия воситаси бўлиб келган. Халқ оғзаки ижодининг турли жанрлари оилада болаларни тарбиялашда воситаси сифатида ҳозиргача фойдаланиб келинмоқда. Оилада болаларни тарбиялашда мақоллар, афсона ва ривоятлар, эртак ва достонлар, масаллар катта аҳамиятга эга.

Мақоллар халқнинг оғзаки ижоди ҳисобланса-да, дастлаб уни бир киши яратади. Маъноли гапдан ҳузурланган одамлар уни эслаб, кейин ўз нутқларида ишлатадилар. Шунчаки айтмай унга жило берадилар, ўзларидан яна бир маъно қўшадилар. Ибратли гаплар шу зайлда одамлар тилига кўчади. Айрим мақоллар юз йиллардан бери тилдан тушмай келади. Бир сўз билан айтганда, мақоллар халқнинг узоқ даврлар мобайнида эришган ҳаётий тажрибасидан ҳосил бўлган иборалар, халқ донишмандлигининг биллур томчиларидир.

Мақоллар орқали оилада болаларда билимлилик, касб-ҳунарга эга бўлиш, адолат, инсонийлик, садоқат, камтарлик, жасорат, ширинсўханлик, поклик, вафодорлик, дўстлик, мардлик, меҳнатсеварлик каби ахлоқий хислатлар таркиб топади. Аксинча, билимсизлик, нодонлик, манманлик, номардлик, вафосизлик каби хислатларга нисбатан мурсосасизлик тарбияланади.

Қўшиқлар қадимдан халқ орасида кенг тарқалган. Улар асосан куйга солиниб ижро этилган. Қўшиқ аслида кенг маъноли тушунча бўлиб, ўз ичига бир қанча турларни олади. Улар орасида меҳнат ва маросим қўшиқлари, ҳунармандчилик, чорвачилик, деҳқончилик билан боғлиқ қўшиқлар, мавсум қўшиқлари, лирик қўшиқлар ва бошқалар бор.

Қўшиқларда алоҳида кишиларнинг шодлик ва ғами, ҳис-ҳаяжони туйғулари, фикр-мулоҳазалари ифодалансада, уларда асосан кенг халқ оммасининг орзу-умидлари, ўй-хаёллари, ижтимоий муносабатлари, урф-одатлари, дунёқараши мужассамлашган. Шунинг учун ҳам уларда шу халқ тарихи муайян даражада бадиий ифодасини топган бўлади.

Қўшиқлар ҳаётий воқеликни бадиий ифода этганлиги сабабли кишилар кўнглига тез етиб боради. Ана шу сабабли ҳам оилад болаларни тарбиялашда мазкур халқ оғзаки ижоди жанрининг ўрни катта. Масалан, болаларни «саломлашиш»га ўргатиш уларни тили чиқиши биланоқ бошланадиган ва ота-она ҳамда оиладаги катталар олдида турган дастлабки педагогик фаолият – инсоний бурч ҳисобланади. Қўшиқларда ўз фарзандини «саломлашиш»га ўргатган ота-она мақталади, тақдирланади:

Қизил-қизил олма тердим, тепа шоҳидан эгилиб,
Қизларжон ўтиб борадир сочбоғи ерга тегиб,
Салом берсам алик олди тол хивичдек эгилиб,
Ўстирган онангга раҳмат, ўлмагайсан кўз тегиб.

Акс ҳолдаги кўринишлар қаттиқ қораланади. Ота-она тиурли таъна ва иснодга қоладилар:

Икки юзинг пишган олма,
Ноз этиб ҳаргиз буролма,
Ишдан ҳеч бўйин товлама,
Чиройлисан, кўрдик келин.
Онанг сени ўстирган ҳам,
Сўзларимни уққин тамом.
Катталарга бергин салом,
Шунда қадринг ортар келин.

Ота-она обрўси. «Авторитет» сўзи лотинчадан таржима қилинганда, таъсир этиш, куч деган маънони билдиради. Авторитет болалар учун «атайлаб» махсус ҳосил қилиниши мумкин эмас. У ота-оналарнинг ўзлари билан боғлиқ. Унинг ўзаги – ота-оналарнинг хулқ-атвори, уларнинг ғоявий ва маданий қизиқишлари, хатти-ҳаракатлари, ишга, фикрга, одатларга, муносабатида.

Педагог олимларнинг фикрича, «ҳақиқий авторитет ота-оналарнинг фуқаролик фаолияти, фуқролик туйғуси, бола ҳаёти ҳақидаги билим, унга уларнинг ёрдами ва уларнинг бола тарбиясига масъулитига асосланади».

Агар ота-оналар бола ҳаёти ҳақидаги тўлиқ билимга эга бўлса, унга эътибор қаратади, ана шунда болалар уларни ҳақиқатдан ҳам ҳурмат қилади.

Ота-оналар уларнинг болалари ўсиши, ўзгаришини эсда тутишлари керак. Таълим муассасасидаги ҳар бир дарс, ҳар бир ўқилган китоб, янги учрашувлар болаларнинг одамларнинг характери, ўзаро муносабатлари билан танишишларини чуқурлаштиради. Маълум бўладики, ота-она обрўси бешикдаги вақтдагидек қолади, деб ўйлаш тўғри бўлмайди.

Шуни таъкидлаш керакки, ота-она обрўсини сўз ва иш бирлиги мустаҳкамлайди. Болалар бизга жуда диққат билан эътибор билан қарашади ва улар бизнинг хатти-ҳаракатларимиздаги сўз ва иш мос келмаслигини пайқашса – бу биз учун ҳақоратнинг бошланиши. Чуқур ўйламасдан, бажара олишингизга ишонч ҳосил қилмасдан болага ҳеч нарса ваъда қилмаслик лозим.

Ота-она обрўсини шакллантиришда ҳал қилуви ролни уларнинг ўз сўзга муносабати ўйнайди. Талаблар оҳанг ва мазмун жиҳатдан жиддий ва дадил бўлиши керак.

Инсон ҳам *табиат*нинг бир мўъжизаси бўлганлиги боис, оилада болаларни табиат воситасида тарбиялаш уларнинг баркамол бўлиб вояга етишларида муҳим аҳамиятга эга. Чунки табиатга муносабат, унга бўлган ғамхўрлик тўйғуси инсон шахси маданиятининг бир белгисига айланади.

Ҳар бир инсон, албатта табиатдан завқ олишни истайди. Аммо бу дегани ҳали табиатга муҳаббат дегани эмас. Табиатга муҳаббат уни тушунишдан, унинг гўзалликларини англашдан, табиат билан муносабатга киришишдан бошланади.

Табиат ҳам инсонда инсонда кузатувчанлик, сезгирлик, назокатлиликни тарбиялайди. Бу инсонда икки томонлама намоён бўлади: бири табиатга муносабат орқали, иккинчиси ўз-ўзига муносабат орқали.

Инсон маънавиятини тарбиялашда *санъат*нинг ўрни беқиёсдир. Санъат инсон туйғуларини бойитиб ва ривожлантириб, унинг ҳаётини маънавий жиҳатдан янада яхшилайди ва мазмунли қилади. Чунки санъат инсоннинг гўзалликка бўлган эҳтиёжларини қондириш, унинг дидини шакллантириш, ижодий қобилиятини камол топтириш билан уларни жаҳолатда сақлайди, эзгулик сари етаклайди. Бу билан санъат инсонинг маънавий ўсишига имкон беради, энг мураккаб муаммоларни ҳал этишига, ҳаётда ўз ўрнини топишига кўмаклашади. Лекин бунинг учун аввало, санъатни тушуниш, у билан ошно бўлиш, уни ёшлар онгига сингдириш лозим.

Хулоса ўрнида шуни айтиш жоизки, оилада болаларни тарбиялашда санъатнинг турли шакллари: тасвирий санъат, қўшиқ айтиш, театр, музей кабилардан фойдаланиш бола қобилиятини юзага чиқариш, унда ахлоқий, эстетик сифатларни шакллантиришда муҳим аҳамиятга эга.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Мусурмонова О. Оила маънавияти – миллий ғурур //Ўқув қўлланма. – Т.: Ўқитувчи, 1999. – 200 б.

2. Нишонова С. Эзгулик йўли. – Т.: Маънавият, 2000, 25-26-бет

3. Педагогика /А.Қ.Мунавваровнинг умум. таҳ. остида. – Т.: Ўқитувчи, 1996. – 200 б.

БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИ АХЛОҚИЙ-ЭСТЕТИК ТАРБИЯСИДА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР

Ж.Сарсенова - 2- курс магистранти

Бўлажак ўқитувчиларни ахлоқий-эстетик тарбиялашда, уларнинг шахсини камол топтиришда инсонпарварлик ғоялари билан суғориш; маданий мувофиқлик –миллий-маданий, умуминсоний, ахлоқий-эстетик қадриятлар устуворлиги билан; шахсга қаратилганлик – шахсга диққат-эътибор, у афзал кўрадиган нарсаларга, унинг танловига, ўқиш ва ҳаётда ўзини намоён қилишига эътибор қаратилади.

Шахсни камолга етказиш омили – бўлажак ўқитувчиларни ахлоқий-эстетик тарбиялаш бўйича долзарб ижтимоий-педагогик аҳамиятга эга ва амалий жиҳатдан эҳтиёж сезилган муаммодир.

Бўлажак ўқитувчилар ахлоқий-эстетик тарбиясининг муваффақиятли ҳал бўлишидақуйидаги омилларни келтириб ўтишимиз мумкин:

- концептуал-педагогик омиллар- давлат таълим сиёсати мазмун-моҳиятида;
- методологик- назарий омиллар – янги педагогик фикрлаш, замонавий педагогика фанига мувофиқ;
- ижтимоий-педагогик омиллар – тадқиқотни давлат таълими вазифалари, ижтимоий ва ижтимоий-педагогик вазифаларни ҳал этишга йўналтириш;
- миллий-маданий омиллар – ўзбек халқининг миллий анъаналари ва тарихий-маданий қадриятларига мурожаат қилиш;
- бўлажакўқитувчи шахсига тааллуқли бўлган маънавий-ахлоқий ва маънавий эстетик омиллар;
- ўқув материалининг мазмуни, бўлажак ўқитувчининг шахси, унинг келгусидаги таълим-тарбия фаолияти билан ҳамоҳанг бўлган ахлоқий-эстетик омиллар;
- талабаларнинг руҳий ҳолати, ёши, уларнинг қизиқишлари, қобилиятлари ва эҳтиёжларига, “шахс” феноменига, талабаларнинг сабаб тушунчасига, ахлоқий-эстетик материални билиш-қабул қилиш-англаш-тушуниш ва адекват онгга интериоризация қилишига оид психологик омиллар;
- тушунчавий-мезоний омиллар- талабаларнинг зарур терминлар, тушунчалар, эстетик ва ахлоқий, ахлоқий-эстетик категорияларни билиши;
- фанлараро омиллар;
- назарий-педагогик омиллар- муаммони илмий асосланган, педагогик асосларда ҳал қилиш;
- руҳий-ўргатиш омиллари – ёрқин, эсдан чиқмайдиган руҳий таъсир кўрсатадиган ахлоқий-эстетик юқори маънавиятли, эстетик тўлақонли, фольклор, тарихий-маданий, нафис, бадиий-тасвирий, миллий-анъанавий материалдан фойдаланиш;
- технолого-педагогик омиллар – конструктив-мақсадга йўналтирилган;
- назарий-амалий омиллар – муаммони ҳал қилишда илмий амалий асослардан фойдаланиш;

- бўлажак ўқитувчиларнинг вазифаси, илмий иши ва фаолиятининг турлари ва вариантларига тааллуқли бўлган, ахлоқий-эстетик билим, тушунча, тасаввур ва қобилият талаб этадиган интеллектуал-ижодий омиллар;

- методик омиллар – энг самарали усуллар ва воситалардан, муайян-предметли методикадан фойдаланиш;

- ижтимоий-коммуникатив омиллар- бўлажак ўқитувчиларни ахлоқий-эстетик мавзу, муаммо, фаолият билан боғлиқ бўлган диалогга, оммавий чиқишларга, ўз фикри, дунёқарашини ҳимоя қилишга ўргатиш.

Талабаларни ахлоқий-эстетик тарбиялаш мезонларига тўғри келадиган мақсад, муайян амалий вазифа ва кутилаётган натижадан келиб чиққан ҳолда шахсни камол топтириш мақсадида бўлажак ўқитувчиларни ахлоқий-эстетик тарбиялашга тизимли ёндашиш. Тизимли ёндашишда бўлажак ўқитувчиларни ахлоқий-эстетик тарбиялашга кўмаклашувчи мотивацион тамойил ва омиллар инобатга олинади.

Тизим ичидаги тузилмада мотивацион -мақсадли, назарий-амалий, реал-амалий, интеллектуал-ижодий ва тарбиявий томондан шакллантирувчи билим-таълим берувчи компонентлари ҳамда ижтимоий-коммуникатив, сўнгги-якуний-натижавий компонентлар инобатга олинган.

Ўрганилаётган жараённинг мотивациион (I), шакллантирувчи-билим-таълим берувчи компонентларида тўҳталиш лозим.

Мотив, мотивацияни ундаш, онгли хоҳиш, қизиқиш ва эҳтиёж воситаси деса бўлади. Мотив ташқи талаблар таъсирида, лекин фақат ўз хоҳиши, қизиқиши ва эҳтиёжига кўра юзага келиши учун ишонтириш-эҳтиёж шакллантириш даражасида методологик давлат таълими қоидалари ва кўрсатмалари, касбий-шахсий ва ҳаётий истиқболлардан фойдаланади. Бундай мотив ўз ҳаёти мазмунини англаш, ўз шахсини ахлоқий-эстетик тарбиялаш ва баркамолликка интилиш учун турткидир. Бундай мотивация – шахсни ахлоқий-эстетик камол топтириш, унда муҳим инсоний фазилатларни шакллантириш гаровидир.

Фойдаланилган адабиётлар;

1. Шермухамедов С.Ш. Формирование нравственно-эстетического сознания личности. – Тошкент: Фан, 1991. – 25 с.

2. Мурадимова Т.Я. Вопросы национальной идеологии в духовно-нравственном развитии учащихся. – Тошкент, 2000. – 99 с.

BARKAMOL AVLODNING SHAKILLANISHIDA TA'LIM JARAYONINING O'RNI

U.Seytjanova- NDPI,docenti
A.Pirniyazova-Mustaqil tadqiqotchi

Mutafakkir A.Avloniy ta'kidlaganidek, "Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir". Insoniyat tarixiga nazar tashlar ekanmiz, hamma davrlarda pedagogik faoliyat ham mavjud bo'lgan. Insonni dunyoga kelishi, faqat tug'ilishidan iborat tabiiy-biologik hodisa emas, balki tug'ilgandan keyin

o’z zamonasining taraqqiyoti darajasiga ko’tarilishi, mavjud ijtimoiy-tarixiy tajribani egallashi, jamiyatda o’z o’rnini belgilab olishi, tarixiy jarayonning faol ishtirokchisiga aylanishi, ya‘ni tarbiya olishi kerak. Bu jarayonda katta avlod o’zining yashash, kurash va mehnat tajribasini, bilim va malakalarini kichik avlodlarga bera boshlaydi, yani yangi tug’ilgan odam bolasining rivojlanishi, shakllanishi va voyaga yetishi jarayoniga rahbarlik qilingan, boshqarilgan. Bu tarbiya deb atalmish ijtimoiy hodisa orqali amalga oshirilgan. Jamiyat rivojlangani sari yetuk, barkamol shaxslarni yetishtirish ehtiyoji ham ortib borgan hamda o’zgarib, yangilanib, jamiyatga xizmat qilgan. Insoniyat jamiyatning turli bosqichlarida ta‘lim-tarbiya muassasalarini yaratish, yosh avlodlarni o’qitish va tarbiyalash sohasidagi tajribalarni nazariy jihatdan anglash, umumlashtirish va hayotga tadbiq qilish jarayonida Pedagogika fani paydo bo’la boshladi. Pedagogika ta‘lim-tarbiyaning maqsadi va vazifalari, davlat ta‘lim standartlari, ta‘lim va tarbiyaning usullari, tashkil etish shakllari, umuman uning qonuniyatlari haqida bilim, ma‘lumot beradigan fanga aylandi.

Ta‘limning, o’qitishning vazifasi fuqarolar yoshlarning eng asosiy konstitutciyaviy huquqlaridan biri bo’lgan har bir kishining aqliy-amaliy imkoniyatlarini ro’yobga chiqarish, ijodiy qobiliyatlarini namoyon etish, intellektual jihatdan rivojini ta‘minlash, o’zi hohlagan kasbini tanlash, uni mukammal egallab, shu sohada baxtiyor faoliyat ko’rsatish uchun moddiy-ma‘naviy, tarbiyaviy-didaktik shart-sharoit yaratishdan iboratdir. Bu umumiy vazifadan ta‘limning har bir bo’g’ini, turi va bosqichlarining o’ziga xos vazifalari kelib chiqadi.

Yuqoridagilar jamiyat hayoti barcha jabhalarining muvafaqiyatini belgilab beruvchi, shu bilan ularning poydevori hisoblanuvchi ta’lim-tarbiya sohasiga ham to’laligicha tegishlidir.

Darhaqiqat, XX asr kishilik jamiyati taraqqiyoti tarixidan fan va texnika sohasida yuz berish inqiloblar davri sifatida joy oldi. Ilm-fan va texnika rivojining yuksak sur’ati moddiy ishlab chiqarish jarayoni nazariy (g’oyaviy) hamda amaliy jihatdan boyitib borish bilan birga ijtimoiy munosabatlarni yangicha mazmun kasb etishini ta’minlaydi. Xizmat ko’rsatish sohalarining paydo bo’lishi, yangicha turmush tarzi kishilarni moddiy va ma’naviy ehtiyojlarining ortib borishiga zamin hozirladi. Ijtimoiy ehtiyojlarninig yangilanib hamda ortib borishi o’z navbatida ularni qisqa muddat va sifatli qondirilishini ta’min etuvchi faoliyatnining yo’lga qo’yilishini taqozo etadi. Ijtimoiy zarurat mahsuli bo’lgan texnologiya sohasi va uning takomillashib borishi qisqa vaqt oralig’ida, kam jismoniy kuch sarflagan holda yuksak sifatli mahsulot ishlab chiqarish imkoniyatini beradi. Moddiy ishlab chiqarish, xom-ashyoni qayta ishlash sohalari (qishloq xo’jaligi, sanoat, transport, maishiy xizmat ko’rsatish va boshqalar) da mahsulot ishlab chiqarish jarayonini tashkil etish nisbatan texnologik yondashuv an’anasi yuzaga keladi. Texnologik yondashuv ishlab chiqarish jarayonining umumiy tavsifini yuritishga xizmat qiladi. Muayyan mahsulotni ishlab chiqarish maqsadida xom-ashyoni tanlash (dastlabki bosqich) dan mahsulotni iste’molchiga etkazib berishgacha bo’lgan (so’nggi bosqich) davrini o’z ichiga olgan jarayon taxnologik jarayon sifatida e’tirof etiladi. Ishlab chiqarish jarayoniga nisbatan texnologik yondoshuv muayyan sohalarda islohatlarni tashkil etish ularni muvaffaqiyatini ta’minlash, erishilgan yutuqlarni boyitib borish kabi maqsadlarga erishishning samarali omili sifatida namoyon bo’ladi.

Moddiy ishlab chiqarish sohalariga zamonaviy ilg’or yuksak texnologiyani tadbiq etilishi bir qator shartlar asosida kechadi, xususan ilm-fan hamda texnikaning so’ngi yutuqlariga tayanish, yirik moliyaning mablag’lar va yuksak darajadagi kasbdagi kasbiy mahoratga ega malakali mutaxasislarning mavjudligi bu boradagi yuutuqlarning kafolatlaydi.

Moddiy ishlab chiqarish sohalarida ilg’or texiologiyalarni qo’llash shartlaridan biri-malakali mutaxasislarni tayyorlash, ularning kasbiy mahoratini doimiy ravishda oshirib borishga erishish ekanligidan ham anglanadiki, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy hayot bir-biri bilan uzviylik, aloqadorlik hamda yaxlitlik tamoyili asosida rivojlanib boradi. Jamiyat ijtimoiy hayotida etakchi o’rin tutgan g’oya va qarashlar iqtisodiy ishlab chiqarish rivojida o’z ta’sirini o’tkazsa, o’z navbatida, iqtisodiy o’sish aholining madaniy turmush tarzini yaxshilanshiga olib keladi.

Demak, mavjud ta‘lim- tarbiya ishlarini o‘rganish va unga yangi talqin bilan yondoshib, umumta’lim maktablarimizda ta‘lim- tarbiya jarayonlarida foydalanish har tomonlama rivojlangan shaxs tarbiyasini amalga oshirish bilan birga O‘zbekiston Respublikasini rivojlangan mamlakatlar qatoriga olib chiqishda o‘z xissasini qo‘sha oladigan yoshlarni tarbiyalash imkonini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. K. Ishmatov “Ilg’or pedagogik texnologiyalar”, Namangan 2000-yil.
2. R. Mavlonova “Pedagogika” , Toshkent 2000-yil
3. J.X. Yo’ldashev “Yangi pedagogika yo’nalishlari, muammolari, yechimlari” . “Xalq ta’limi” jurnali, T.,№4 1999-yil.Internet materialları

ZAMONAVIY SHAROITDA QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH MASALALARI

M.Tangirbergenova - Nukus DPI, assistent o‘qituvchisi

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikning dastlabki kunlaridan boshlab ta’lim tizimi islohoti bo‘yicha aniq maqsadga qaratilgan ishlar izchillik bilan ro‘yobga chiqarilmokda, ta’lim tarbiya jarayoni ishtirokchilarining moddiy va ma’naviy turmush sharoitini yaxshilashga yo‘naltirilgan chora tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Birinchi Prezidentimiz Islom Karimovning «Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch» nomli asarlaridagi umuminsoniy qadriyatlarni tiklash haqidagi mulohazalarida ta’lim tarbiya jarayonlarida o‘sib kelayotgan yosh avlodni yangiliklarni tez qabul qilishga undash, istiqlol yaratgan keng imkoniyatlardan foydalanib, faoliyatimizning hamma sohalarida yuksak natijalarga erishishga undab, shu jumladan, kelajak avlodni tarbiyalashda oila, maktab va mahallaning roli benihoyat katta ekanligini ta’kidlab o‘tganlar. Shuning uchun, avvalo oilada ayol-ona farzandlar tarbiyasida yetakchi o‘rin egallaydi. Asosan, ona o‘g‘il-qizlarni to‘g‘ri tarbiyalashda yuz foiz javobgar shaxs hisoblanadi. Chunki ona farzandlarini kechayu kunduz, har daqiqayu soniya qaysi faoliyat bilan band ekanligini kuzatib, nazorat qilib yurishi lozim.

Avvalo, ona o‘g‘il-qizlarining bolaligidan ko‘ngliga yo‘l topa olishga harakat qilishi kerak. Qizbolani tarbiyalashda onalar ularning ichki hissiyot dunyosiga e’tibor berib hamisha hamdard bo‘lishga intilishsin. Qizlar nozik va murakkab tabiatlari

tufayli juda ko‘p qiyinchiliklarga uchraydilar, shunda, ularga o‘z vaqtida yordam qo‘lingizni cho‘zmasangiz keyinchalik kech bo‘lishi mumkin.

Qizlarni oilada jinsiy xususiyatiga ko‘prok e’tibor berib tarbiyalash eng muhim muammo hisoblanadi. Qizchalar ko‘pincha qo‘g‘irchoq bilan o‘ynashni yoqtiradilar, onalariga taqlid qilib, qo‘g‘irchoqni «ovqatlantiradilar, uxlatadilar…», demak, tabiiy ravishda onalik instinkti rivojlanadi. Maktabga borganda ham o‘z sinfdoshlariga mehribonik qilish, sho‘x o‘g‘il bolalarni toza-ozoda yurishini talab qiladilar.

Ammo, maktabda, o‘g‘il-qizlarni boshlang‘ich sinfdan boshlab aziz pedagoglarimiz, kelajak oilaviy hayotga ham tayyorlash kerak deb qayg‘uradilarmi?

Maktabda, boshqa fanlarni ta’lim berish jarayonida, hamda sinf rahbarining sinfdan va maktabdan tashqari o‘tkaziladigan tadbirlar mazmun mohiyatida, qaysi darajada mazkur muammoga e’tibor beriliyaptimi? Qizlarni, individual xususiyatlari inobatga olinib va milliy tarbiya mezonlariga asoslab, ishlar olib borish yulga qo‘yilganmi?

Oxirgi vaqtlarda dars jarayonida ko‘proq ta’lim mazmunini to‘laqonlik bilan o‘zlashtirishga, olingan bilim, malaka, mahoratni hayotda tadbiq etishga, juda ko‘p e’tibor berilayapti.

Ko‘pincha, oliy o‘quv yurtini bitirgan, ko‘p badiiy va adabiy kitoblarni o‘qigan, bir qancha hunarlarni moxir ustasi bo‘lgan, oshpazlik sirlarini egallagan qizlar ham yangi oila qurgan davrda, oddiy muomala madaniyatiga e’tibor bermaganliklari uchun, oila a’zolari bilan til topisholmay ko‘p qiynalib yurishlari ham bo‘lgan.

Xulosa qilib aytganimizda, oilaviy hayot, juda murakkab sinov maktabi hisoblanadi va onalarimiz o‘g‘il-qizlarini ana shu hayot sinovidan o‘tishga tayyorlashlari lozim. Chunki farzandlarni kelajak hayotda o‘z o‘rnini topib, jamoada, ko‘pchilik bilan muomila madaniyatiga asoslab, ishlab, o‘nib-o‘sishi uchun, ularni avvalo, oilaviy hayotga tayyorlash kerakligi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hasanboeva O., Holiqov D., Toshpo‘latova Sh.K., Nurmatova N.Sh. va boshq. Oila pedagogikasi. –T.: Aloqachi, 2007. – 382 b.

2. Xalmatova M. Oilaviy munosabatlar madaniyati va sog‘lom avlod tarbiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2000. -216 b.

ZAMONAVIY TARBIYA JARAYONINING O‘ZIGA XOSLIKLARI VA PEDAGOGIK ASOSLARI

Turımbetova Z. - Nukus DPI, assistent o’qituvchisi

Tarbiya asosan maktabda amalga oshiriladigan pedagogik jarayondir.Bu jarayonda o‘qituvchilar ham o‘quvchilarning o‘zlari ham ishtirok etadilar.Maktabda o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatini yahlit qiladigan asosiy jarayon ta’limdir. O‘qitish jarayonida bolalarga faqat bilim berilibgina qolmasdan, har bir fan mazmuniga muvofiq tarbiya ham amalga oshiriladi. Buni biz ta’limning tarbiyalovchi xarakteri haqida gapirganda batafsil ko‘rib chiqqan edik. Shuni esda tutish kerakki, ta’lim va tarbiya yagona jarayondir. Ammo ularni aynan bir jarayon deb o‘ylash mumkin emas.Chunki, har birining o‘ziga xos xususiyatlari, o‘ziga xos belgilari bor.Tarbiya

mantiqi, tarbiya mantiqini tarbiyalamaydi.Tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish bilan bog‘liq faoliyatda o‘qituvchi ta’limdagidan farqli o‘laroq boshqa vazifani amalga oshiradi.Bu faoliyatning mazmuni ham, formasi ham, metodlari xam ta’limdagidan farq qiladi. Tarbiyaning o‘ziga xos xususiyati, ta’limdan farqi nimada .?

O‘sib kelayotgan yosh avlodni ongli inson qilib tarbiyalashda maktab olib borayotgan ish xildagi ta’sirlar bilan qo‘shilib ketadi. Shuning uchun tarbiya ko‘p qirrali jarayondir deyishimiz mumkin. Ta’limda esa o‘qituvchi asosiy siymo bo‘lib xizmat qiladi. Uning bilim berishga, o‘qtish metodlariga, bayonining va vazifalarning mazmuniga hech kim qarshilik qilmaydi.

Tarbiyaviy ishlarda esa muallimning bolalarga ko‘rsatadigan tarbiyaviy ta’sirlariga qarshilik ko‘rsatadigan turli omillar bo‘lib, ularga duch kelgan bola o‘qituvchi ko‘rsatmasiga zid bo‘lgan omillarin o‘tganib olishi mumkin.

Maktabdagi tarbiyaga zid bo‘lgan ishlrani bola oilada ham ko‘radi, ba’zi xollarda ota-onalar bola tarbiyasida pedagogik xolatlarga yo‘l qo‘yadilar. Masalan, mehribon ona bolasga ortiqcha bino qo‘yib, uni taltaytrib yuboradi va erka tanti, o‘jar, xudbin qilib o‘stiradi. Lekin bizning jamiyatdagi sog‘lom tarbiya muxiti bolalarga kuchli ta’sir etadi. Shuningdek, maktabdagi tarbiyaviy ishlar ham yaxshi yo‘lga qo‘yilgan bo‘lsa, bularning barchasi qo‘shlib, tarbiya borasida ayrim oilalarda ota-onalar tomonidan yo‘l qo‘yilgan kamchilik va xatolarni sog‘lom oila mikromuhitidagi salbiy ta’sirni bosib ketishi mumkin. Ammo bu kamchilik va illatlarga qarshi albatta kurash olib borish kerak.

Demak, tarbiyaning birinchi xususiyati uning ko‘p qirrali jarayon ekanligi bo‘lib, unda maktab oila, jamoatchilik kasaba uyushmalari, kino-teatr, radio, televidenie, adabiyot va san’at ishtirok etadi. Bu bir tomondan tarbiyani yaxshi yo‘lga qo‘yish imkoniyatini beradi, ikkinchi tomondan, uni murakkablashtiradi, ba’zan salbiy hollar yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi.

Tarbiya jarayonining xususiyatlaridan yana biri uning uzoq muddat davom etishidir. Buning uchun oylab, yillab ishlash talab etiladi.Ma’lumki, tarbiya bolaning maktabga kirishidan ancha ilgari boshlanadi. Maktabdagi yillarida va uni tamomlagandan keyin ham butun umir bo‘yi davom etadi.

Maktab yoshidagi bolani tarbiyalashda maktab yetakchi o‘rinni egallasa ham, bolalarga uzluksiz tarbiya ta’sirini o‘tkaza olmaydi, chunki bolalar ma’lum vaqitgina maktabda, o‘qituvchining tarbiyaviy ta’sirida bo‘lib, qolgan vaqtlarining ko‘p qismini oiladi, ko‘chada, jamoat orasida o‘tkazadilar. Ba’zan bolalar kuzgi, qishki, bahori ayniqsa yozgi tatillari davrida maktab o‘qituvchisi ta’siridan chetda qoladilar. Demak, maktabda bolalarni tarbiyalash vaqt jihatdan chegaralangan bo‘lib, sinfdan maktabdan tashqarida amalga oshiriladigan tarbiyaviy ishlardan holi vaqtda ular o‘qituvchi va tarbiyachining tarbiyaviy ta’siridan uzoqlashadi. Bolalarga maktabning tarbiyaviy ta’sirini susaytirmaslik maqsadida sinfdan, maktabdan tashqarida va ta’til vaqitlarida tarbiyaviy ishlar olib boriladi. Mamlakatimizda ishlab chiqarish korxonalari, otaliq tashkilotlari, maxalla ham bola tarbiyasida maktab va oilaga ko‘maklashmoqda.

Tarbiyani ta’limda farqlantiruvchi yana bir xususiyati shundaki, yaxlit holda va konsentrik asosda amalga oshiriladi. Tarbiyaning turli tomonlari bir-biri bilan uzviy bog‘langandir. Ta’limda, masalan,. fizika yoki ona tilining mazmunini yaxlit holda emas, balki bo‘lib, programmaga muvofiq ajratilgan vaqt ichida o‘rgatiladi.

Ta’limda ko‘proq muntazamlik ketma-ketlik ustun turadi. Tarbiya jarayonida esa tarbiyaviy ishlar mazmunida doimiy takrorlanishga duch kelamiz. Maktabdagi tarbiyaviy ishlarning taxminiy programmasida ham bu e’tiborga olinadi. Boshlang‘ich sinflarda ham, o‘rta va yuqori sinfda ham, ayni bir narsa , masalan, jamoatchilik, do‘stik, o‘rtoqlik, mehnatga va ijtimoiy mulkka ob’ektiv munosabatva boshqalarni tarbiyalash ko‘zda tutilgan. Lekin ularning mazmuni bolalarning yoshi va hayotiy tajribasiga muvofiq kengayib va chuqurlashib boradi. Tarbiyaviy ishning ma’lum bir davrida tarbiyachi shaxsning biror fazilatini tarbiyalashga alohida e’tibor berishi mumkin. Buni sinfdagi bolalarning xulqi jamoaning rivojlanish bosqichlari taqazo qiladi.

Tarbiya jarayonida bolalarning o‘zlari aktiv iishtirok etadilar, ya’ni ularning o‘zlari xulq qoida, normalarini o‘zlashtiradilar, o‘z o‘rtoqlari, jamoa bilan munosabatlarni belgilab oladilar. Agar tarbiyalanuvi sust, bo‘shang, faoliyatsiz bo‘lsa, har qanday tarbiya ta’siri kuchsiz bo‘ladi. Tarbiyachilarning urunishlari yetarli darajada samara bermaydi. Ayniqsa o‘quvchi tarbiyachining ta’siriga qarshilik ko‘rsatkudek bo‘lsa, tarbiya ta’sir kuchi bo‘shashib ketadi. Bunday hollarda tarbiyaning vazifasiga bu qarshiliklarni bartaraf etish hamda bolalarda hulq atvorni kerakli qoida va normalarin o‘zlashtirish istagini xosiil qilishga yordam beruvchi motivlarni vujudga keltirish motivlari vujudga keltirish zarurati tug‘iladi.

O‘qituvchilar, murabbiylar va ota-onalar tomonidan oliib borilgan tarbiyaviy ishlarinning hech biri oqibatsiz qolmaydi. Shu bilan birga beriladigan tarbiya natijasi ham tezda namoyon bo‘lavermaydi.Oilada, maktabda, maktabdan tashqari muassasalarida, berilgan tarbiyalar bolalar qalbida ozmi-ko‘pmi o‘rin olib asta-sekin to‘planib boradi. Ana shu tarbiyaviy tadbirlar natijasida bolalrda ayrim fazilatlar tadrijiy va yashirin ravishda shakillaniib boradi.

Tarbiyaviy ishlar muvaffaqiyatini ko‘pgina omillar belagilaydi, bularga ta’limning tarbyaviy imkoniyatlarini kengaytirish, maktabdagi o‘quvilar bajaradigan ijtimoiy - foydali mehnatni aniqlanlashtirsh , maktab, oila va jamoatchiilikning ta’ribiyaviy imkoniyatlarin kengaytirish maktabdagi o‘quvilar bajaradigan ijtimoiy foydali mehnatni aniq planlashtirish, maktab , olia va jamoatchilikning tarbiyaviy ta’sirin markazlashtirish va birlashtirish, maktabda turli xildagi ish formalarini, chunonchi, klub ilarni kengaytirish tarbiyani o‘z-o‘zini tarbiyalash bilan birga qo‘shish kabi omillardan keng foydalanish muvaffaqiyatning garovidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ishmuhamedov R. J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari..-T.: TDPU, 2004.

2. Yo‘ldosheva D. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi asosida ta’lim maqsadini belgilashning didaktik asoslari. –T.: Fan, 2006.

3. Mavlonova R., To‘raeva O., Holiqberdiev K. Pedagogika. –T.: 2001.

AJDODLAR MEROSIDAN FOYDALANIB ZAMONAVIY TARBIYA BERISH

M.T.Tajibayeva - Namangan davlat universiteti
1-bosqish doktoranti. Namangan shaxri

Bugun o'sib kelayotgan yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadryatlar ruxida tarbiyalashga yetarlicha e'tibor qaratmaydigan va bu yo'lda o'zing tarixiy, madaniy, ahloqiy merosini asrab -avalashga ularni boyitishga va ko'paytirishga munosabat bildirmaydigan har tamonlama uyg'un rivojlangan mustaqil fikrlaydigan, o'z qarash va yondashuviga, fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan shaxsni kamol toptirishni o'z oldigi maqsad qilib qo'ymaydigan har qanday davlat, jamiyat tarix hamda taraqqiyot yo'lidan chetda qolib ketishi mumkin. Shu nuqtai-nazardan qaralganda birinchi navbatda o'tmish ajdodlarimizning milliy merosimizni, ayniqsa yosh avladni har tamonlama yetuk inson qilib tarbiyalashga qaratilgan boy tajribalarni , ushbu masalaga bag'ishlangan asarlarini qarashlarini chuqur o'rganish va ulardan bugungi kunda samarali faydalanish imkoniyatini ko'rsatib berish o'ta zarur muammolardan hisoblanadi .

O'z davrining yirik olimlari ilmiy meroslarida insonnig aqliy, jismoniy ,estetik, ruxiy axloqiy takomili masalalariga aloxida e'tibor qaratilgan. Jumladan, Muxammad al- xorazmiy (783-850) insonni kamolga yetishi va insoniy munosabatlarni yo'lga qo'yishda ilm-fanning muxim ahamiyatga ega ekanligi to'g'risidagi g'oyani ilgari surgani bilan pedagogik fikr taraqqiyotida munosib o'rin egallaydi.O'rta asr sharq mutafakkirlari Abu Nasr Farobiy, Abu Rayxon Beruniy, Ibn Sino va boshqa ko'plab o'z davrining yetuk olimlari bizga ta'lim-tarbiya, oila,jamiyat ma'rifat, madaniyat, ma'naviyat insoniylik , vatanparvarlik kabi tushunchalarni o'z asarlarida ifodalab berganlar. Bugungi kunda biz bu meroslardan oilada farzand tarbiyasida qanchalik foydalana olyapmiz.

Oilada farzand tarbiyasi**,** oila baxti, farzandlarning tarbiyali yetuk inson bo'lib yetishidagi ota-onaning sa'y-harakati hisoblanadi. Oiladagi farzand tarbiyasi uning kelajakda kim bo'lib yetishishida muhim o'rin tutadi. Demak, bola oilada jamiyatning qiyofasini ko'radi, bo'lajak fuqaroning tabiati, dunyoqarashi va axloqiy qiyofasi oilada shakllanadi hamda shunga ko'ra kamol topib boradi.

Farzandlarimizni ilm-fan va ta'lim-tarbiya asosida voyaga yetkazish maqsadga muvofiq, o'z o'rnida tarbiya ma'naviyat bilan chambarchas bog'liqdir. Zero, yoshlar kelajak egalari hisoblanadi. Yoshlarimiz ma'naviy kamolotida esa ma'naviy tarbiya katta ahamiyat kasb etadi.Bugun butun dunyoda inson kapitali uchun kurash, eng katta sarmoya farzandni yaxshi bilimli bo'lishiga, tarbiyasiga tikilayotgan bir vaqtda farzand tarbiyasiga e'tiborsizlik illati kuchayib borayotganligi hammamizni tashvishlantiradi.

Xo'sh bugun biz farzandlarimizga qanday tarbiya beryapmiz? tarbiyani tug'ri bera olyapmizmi?bugun xayotimizda sodir bo'layotgan ba'zi bir voqealar ota-onalar o'rtasida farzand tarbiyasiga e'tiborsizligini ko'rsatib bermoqda? Farzandi tarbiyasi bilan shug'ullanishiga qanday omillar to'sqinlik qilyapti?Ota-onalar tarbiyaviy yondashuvlarini biladimi? Ular buyuk mutafakkirlarimizning tarbiya to'g'risidagi qarashlaridan xabardormi? Xabardor bo'lishsa amalda to'g'ri foydalana olishyaptimi?

shu savollarga to'g'ri javob topib ijobiy yondosha olsak maqsadga muvofiq bo'ladi . Imom G'azzoliy aytganidek "Bolalar ota-onalariga berilgan bir omonatdir. Bolaning qalbi har qanday naqshu tasvirdan xoli bir qimmatbaho gavhardir.U qanday naqsh solinsa, qabul qiladi, qayoqqa bukilsa, egiladi. Agar yaxshilikka o'rgatilsa, shu bilan o'sadi va shu asosda kamolot va saodatga erishadi. Uning savobiga ota-onasi ham, har bir muallimu ustozlari ham sherik bo'ladilar.Agar yomonlikka odatlantirilsa, hayvonlardek o'z holiga tashlab qo'yilsa, oxir-oqibat halok bo'ladi.Gunohi esa uning tarbiyasi uchun javobgar bo'lganlarning gardaniga tushadi".

Bugungi kunda har bir ota-ona pedagog bo'lishi kerak. Ota-onalarning farzand tarbiyalashdagi eng samarali metodbu- o'rgatish metodi. chunki uning ichida tushuntirish ham bor, suhbat ham bor, ko'rsatish ham bor, aytish ham bor, namuna ham bor .Bugun ota- onalar tarbiyani zomonaviy usulda tashkil eta olmasalar natijaga erishish kiyin masala.

Eng muhimi, farzandlarimiz tarbiyasiga etiborli bo'laylik, bolalarimizni ma'nan va ruhan sog'lom, ota-bobolariga, tariximizga, Vatanimizga, ona tilimizga, o'z milliy qadriyatlarimizga hurmat bilan qaraydigan barkamol bo'lib o'sib ulg'ayishsin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Sharq uyg'onish davri mutafakkirlari qarashlarida insonparvarlik g'oyasi va ularning mikkiy tarbiya tizimi mavzusida Respublika ilmiy-amaliy fnjuman materiallari.(Andijon 2015 yil)

3.http: www.ziyo.net.uz.

4. http: www.pedagog.uz

SHAXSGA YÓNÁLTIRILGAN INNOVACION TÁLIM

R.Uzaqbaeva - NukusDPI 2-kurs magistranti

Óqitishning zamonaviy texnologiyalarini qóllash, óqitish jarayonini yagona shaklga keltirish va yuqori samaradorlikka erishishga imkon yaratadi. Endi shaxsga yónaltirilgan texnologiyalarning nima uchun bugungi kunda dolzarb bólib borayotganligi, nima uchun mazkur texnologiyalar tálimning hozirgi kuni, kelajagi bólib qolganligi hamda ularning mohiyati haqida qisqacha tóxtalamiz.

Mazkur óqitish texnologiyasida pedagogikaning óquvchiga munosabati avtoritar xarakterga ega, yáni tálim jarayonida u yagona subyekt sifatida namoyon bóladi, óquvchilar esa faqatgina obyekt vazifasini bajaradi, xolos. Boshqacha qilib aytganda avtoritar óqitish texnologiyasida óquvchining tashabbusi va mustaqilligi deyarli yóqoladi, óqitish majburiy yósinda amalga oshiriladi. Hanuzgacha jahonda eng kóp tarqalgan óqitishning sinf-dars tizimida mashǵulotlari asosiy birligi dars bólib, u bitta fanining bitta mavzusiga baǵishlanadi va óqituvchi tomonidan boshqariladi.[1]

Texnologiya asosan óquvchilarda bilim, kónikmalarni shakllantiradi, ular shaxsini rivojlantirishni kózda tutmaydi. Óz-ózidan kórinadiki, an'anaviy óqitish texnologiyasi óz tabiatiga kóra tálim muassasalari oldiga jamiyatimiz tomonidan qóyilgan talablarga butunlay javob bermaydi. Bundan farqli ólaroq shaxsga yónaltirilgan texnologiyalarda óquvchi tálimning milliy modeli mohiyatiga kóra pedagogik jarayon markaziga qóyiladi, uning rivojlanishiga va tabiiy imkoniyatlarini

róyobga chiqarishga qulay shart-sharoitlar yaratib beriladi. Tálimning milliy modelini – shaxs, davlat va jamiyat, uzluksiz tálim, fan, ishlab chiqarishdan iborat 5 ta tarkibiy qismida «shaxs» asosiy tarkibiy qism – birinchi órinda turadi. Boshqacha aytganda, butun tálim tizimi, shu jumladan óqitish óquvchi shaxsiga yónartirilgan bólishi lozim.Bugungi kunda bir qator rivojlangan mamlakatlarda óquvchilarning óquv va ijodiy faolliklarini oshiruvchi hamda tálim-tarbiya jarayonining samaradorligini kafolatlovchi pedagogik texnologiyalarni qóllash borasida katta tajriba tóplangan. [2]

Shulardan biri hamkorlikda óqitish texnologiyasidan foydalangan holda darslarni loyihalashtirish. Hamkorlikda óqitish har bir óquvchini kundalik qizǵin aqliy mehnatga, ijodiy va mustaqil fikr yuritishga órgatish, shaxs sifatida onglilik, mustaqillikni tarbiyalash, har bir óquvchida shaxsiy qadr qimmat tuyǵusini vujudga keltirish, óz kuchi va qobiliyatiga bólgan ishonchni mustahkamlash, tahsil olishda mas`uliyat hissini shakllantirishni kózda tutadi.

Hamkorlikda óqitish texnologiyasi har bir óquvchining tahlil olishdagi muvafaqqiyati guruh muvafaqqiyatiga olib kelishini anglagan holda mustaqil va sidqidildan aqliy mehnat qilishga, óquv topshiriqlarini tóliq va sifatli bajarishga óquv materialini puxta ózlashtirishga, órtoqlariga hamkor bólib, ózaro yordam ubshtirishga zamin tayyorlaydi.[3]

Shaxsga yónaltirilgan innovatsion tálim - óquvchi shaxsiy imkoniyatlariga moslashtirilgan pedagogik muhitni hamda tálim-tarbiya jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi.Bu texnologiyada kommunikativ metodlardan keng foydalaniladi, ularning ayrim asosiy belgilarini qarab chiqamiz:

1. Har bir óquvchiga buyuk shaxsdek qarash, uni hurmat qilish, uni tushunish, qabul qilish, unga ishonish.

2. Tálimning shunday muhitini yaratish kerakki, unda óquvchi ózini shaxs deb sezsin, unga bólgan e’tiborni tuysin.

3. Bolaga tazyiq ótkazmaslik hamda uning kamchiligini bórttirmaslik; bilimlarni ózlashtirmasligi, ózini yomon tutishi sabablarini aniqlash va ularni bolaning shaxsiyatiga zarar yetkazmaydigan tarzda bartaraf etish;

4. Tálimda “muvaffaqiyat muhiti”ni tashkil etish, bolaga óqishda muvaffaqiyat qozonishga yordam berish, uning óz kuchi va iqtidoriga ishonchini orttirish. Óquvchiga atrofdagilarning har biri ózi kabi ekanligini anglatish, unda jamoaga aloqadorlik hissini rivojlantirish.

5. Óquvchining hurmati va ishonchini qozonish, óziga ham shaxs nuqtai nazaridan qarash. Kasb-hunar kollejining óquvchi shaxsiga yónaltirilgan tálimni amalga oshirish faoliyatida bolalarning kognitiv (aqliy), kommunikativ (nutq-muloqotchanlik), ijitmoiy-hissiy va jismoniy rivojlanishiga sharoit yaratilishini táminlash juda muhimdir. [4]

«Paradokslar» darsi óquvchilarning faolliklari va qiziqishlarini oshirish maqsadida órganilayotgan mavzuni har turli «paradokslarga» boǵlab bayon qilish hamda tegishli tahlillar ótkazish asosida tóǵri xulosalarni aniqlash darsi. Seminar darsi yangi dars mavzusiga doir savollar bóyicha óquvchilarga oldindan berilgan topshiriqlarni bajarish natijalari tóǵrisida málumotlarni tinglash orqali guruhdagi barcha óquvchilar darsni ózlashtirishlari va bilimlarini mustahkamlashni táminlash darsi. Ekskursiya darsi óquvchilarni turli ob‘ektlar: muzey, ziyoratgoh, korxona,

ustaxona, tabiat, ilmiy muassasa va boshqalar bilan tanishtirish orqali ularning bilimlarini hayot bilan boǵlash va kasbga yónaltirish ishlarini amalga oshirib borish táminlanadi.

Adabiyotlar róyxati:

1. Tolipov O. Usmonboyeva M. “Pedagogik texnologiyalarning tadbiqiy asoslari”. T. Fan. 2006.

2. Zagvyazinskiy V.I. Órganish nazariyasi: zamonaviy talqin. - M: Akademiya, 2001. - 192 b.

3. Pólat E.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. Óqituvchilar uchun qóllanma - M, 1997. - 258 b.

4. Slastenin V. A. Pedagogika. Innovatsion faoliyat. M. - 2005. - 410 b.

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ИНГЛИЗ ТИЛИНИ ЎҚИТИШДА ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ ТАРБИЯНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Д.Утепбергенова Нукус ДПИ ўқитувчиси,
А.Утепбергенова 2-сонли ўрта мактаб ўқитувчи, Мўйноқ

Ўқитувчи дарс жараёнида интерфаол усуллардан фойдаланишдан олдин мавзу буйича асосий тушунчалар ҳакида маълумот бериб утади. Шундан сунг, талабаларнинг мустақил равишда узлаштиришлари, такрорлашлари, олган маълумотлари доирасини кенгайтиришлари ва мантиқий фикр юритишлари осон кечади. Бунда интерфаол усулларнинг аҳамияти янада ошади.

Талабаларга хорижий тилни ургатишнинг мақсади ёзиш, тинглаб тушиниш, гапириш ва уқишдан иборатдир. Дарсларни кузатиш давомида педагогик технологияларнинг қулланилиши турли интерфаол усуллар орқали булиб, улар жуда юқори натижа бермокда.

Жумладан, тажрибали хорижий тил ўқитувчиларига дарсда «Play» методидан фойдаланиш тавсия килинди. «Play» методидан инглиз тили дарсида куйидагича фойдаланилади: ўқитувчи дастлаб талабаларни икки ёки уч гуруҳга булади. Уларга таниш булган бир сузни айтади ва маълум бир чегараланган вақт беради. Талабалар шу сузга алоқадор булган сузларни дафтарга ёзадилар. Масалан: “write” сузини олайлик. Бу сузнинг ўзбекча таржимаси «ёзмоқ»дир. Талаба белгиланган вақт ичида бу сўзга боғлиқ бошқа сўзларни ёзиши ва гаплар орқали мисоллар келтириши керак. Уйиннинг асосий шартларидан бири шундан иборатки, улар уйин давомида луғат, китоб ва дафтарларидан фойдаланмайдилар. Берилган вақт тугагандан кейин гуруҳларнинг топган мисоллари туғри ва нотуғрилиги аниқланади ва натижалари баҳоланади. Бу методни қуллаш уқитувчига талабаларнинг фикрлаш доираси ва уларнинг луғат бойлиги кай даражада эканлигини били-шига ёрдам беради. Талабаларга эса мантикий фикрлаш, гуруҳ билан ишлаш куникмасини шакллантириш, ҳар бир уқувчини фаолликка ундаш, узлари билмаган ва тополмаган мисолларни гуруҳдошлари ёки рақиб гуруҳ топган мисоллар орқали эслаб колишларига

ёрдам беради. Бундай методлар дарс жараёнида бир неча марта фойдаланилса, албатта талабаларнинг суз бойлиги янада ошади.

Бундан ташкари дарс жараёнида талабаларга хорижий тиллардан дарс утишда «Speak», яъни «гапирмоқ» методини қуллаш мумкин. Бу методда талабалар узларининг суз бойлиги ва грамматик билимига таянадилар. Ўқитувчи доскага битта содда феълни ёзади. Ўқитувчи танлаган ўқувчилар бу феълдан кетма-кет содда ва мураккаб гаплар тузадилар. Бу методни қўллаш жараёнида ўқитувчи талабаларнинг грамматик билими ва суз бой-лигини яна бир бор синовдан утказади. Масалан ўқитувчи доскага «do» феълини ёзади. Танланган талаба эса уни содда гапга айлантиради. Масалан «I go» ёки «he goes», «go to school» ва шу тариқа кейинги танланган талабалар бу гапни кетма-кетликда давом эттирадилар. Бу мисолни куйидаги матнда куриб чикамиз:

Талаба: - go

1. талаба: - go to school

2. талаба: - go to school said my father

Бу мисоллар кетма-кетлигини таъминлаш, энг аввало, талабаларнинг билимларни узлаштиришларига боғлик. Бу методни ўқитувчи гуруҳлар мисолида ҳам қулласа булади. Талабаларни ўқитувчи иккита гуруҳга булиб, уларга иккита феълни доскага ёздиради ва ҳар бир гуруҳ қатнашчилари навбат билан феълни гапга айлантириб, гаплар кетма-кетлигини давом эттирадилар. Гапларнинг грамматик жиҳатдан туғри ишлатилганлиги ва сузларнинг туғри ёзилиши уқитувчи томонидан назоратга олинади ва улар умумлаш тирилиб баҳоланади. Энг яхши курсаткичга эга булган талабалар ўқитувчи томонидан урнак қилиб курсатилади ва рағбатлантирилади.

Бу каби методлардан куплаб мисоллар келтиришимиз мумкин ва улардан хорижий тил дарсларида унумли фойдаланилса булади. Булардан келиб чикадиган ҳулоса шуки, уқитувчи уз дарсига илғор педагогик технологияларни қанчалик куп даражада олиб кирса, уларни таълим мазмунига синг дириб, уз урнида фойдаланса ва узи ҳам бундай методларни янада ривожлантириб, янгидан-янги инновациялар кашф килса, анашундагина у кузлаган натижага эришади.

Демак, «Ўқитувчи чет тили дарсларини педагогик технологиялардан фойдаланиб шундай ташкил этсинки, у самарага эришсин»[1:76]. Бу эса уз навбатида юқори компетенцияга эришган ўқитувчининг педагогик махоратига боғликдир.

Таълим самарадорлигига эришиш учун бугунги хорижий тил ўқитувчисига куйидаги талаблар куйилади:

1. Талабаларни узида мужассамлаштирган уқитувчи етарли билим, куникма, малакага эга булиши, педагогик технологияларнинг мохиятини аник билиши.

2. Таълим жараёнида психологик индивидуал ҳусусиятларни ҳисобга олиб педагогик технологияларни қуллаш.

3.Ўкитувчининг фазилатларидан бири у уз фанини юқори савияда билиши таълим самарадорлигини оширишда педагогик технологиялардан унумли фойдаланиб, натижага эри-шиш.

4. Ўқитувчи касбига оид талаблардан бири педагогик технологияни қуллаш орқали уларнинг хорижий тилга нисбатан меҳрини уйғотишдан иборат булиши лозим.

Демак, хорижий тилни педагогик технологиялар орқали уқитиш ёшларни келажакда мустақил фикрга эга баркамол авлод булиб тарбияланишида муҳим аҳамият касб этиши лозим.

Адабиётлар:

1 Кенжабоев А. Педагогик махорат асослари. - Т.: «Навруз», 2012. -76-б.

2.Феберман Б. Илғор педагогик технологиялар. - Т.: «Фан», 2000.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA FANLARNI INTEGRATIV O‘QITISHNI ZARURATI

A.Hayitov- TAFU o’qituvchisi

Dunyoda bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarning fanlarni integrativ o‘qitishning shakllantirish jarayonida interfaol metodlarni ishlab chiqish, integrativ ta’lim muhitini yaratishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirishga alohida e’tibor qaratilib kelmoqda. Shu bilan birga bo‘lajak o‘qitiuvchilarda fanlarni o‘zaro bog‘lash va shu orqali integrativ ta’lim (Blended Learning) asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarda musathkam bilim, ko‘nikma va malakalrni shakillantirish masalasiga doir ilmiy munozaralar va forumlarni tashkil etishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Shuningdek, fanlarni integrativ yondashuv asosda o‘rgatish bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchirag vaqtni oqilona taksimlash, ularni o‘rganish uchun bo‘sh soatlar hisobiga o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga, ularning shaxsiy imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishga qaratilgan ishlarni takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu esa bo‘lajak boshlan-ich sinf щыituvchilarda fanlarni o‘qitishda integrativ yondashuvni shakllantirishning didaktik shart-sharoitlarini takomillashtirish, modelini ishlab chiqishni taqozo etmoqda.

Maxsus fanlarni o‘qitishda texnologiyadan foydalanish dolzarb vazifa sanaladi. Fanlararo aloqalar turli fan o‘qituvchilari faoliyatini muvofiqlashtirishni talab qiladi. Fanlararo aloqalarga asoslangan darslarni o‘tkazishda tashabbus o‘qituvchidan kelib chiqishi kerak, u boshqa fan sohalarida axborot madaniyatining dirijyori sifatida harakat qilishi kerak[1].

Ta’limning tarbiyaviy ta’siri: o‘quvchining ongi, hissiyotlari va xatti-harakatlaridagi ijobiy o‘zgarishlar u bilishning faol sub’ekti, aloqa o‘rnini egallagandagina mumkin bo‘ladi. O‘quv faoliyatini tashkil etishda uning tuzilishini, fikrlash, aqliy, kognitiv, reproduktiv, ijodiy, badiiy, amaliy, baholovchi, kommunikativ, nutq faoliyati kabi tarkibiy qismlarning o‘zaro bog‘liqligini hisobga olish kerak. O‘quv jarayonida turli xil faoliyat turlarining o‘zaro ta’siri o‘quvchining qobiliyatlari va to‘laqonli shaxsning ehtiyojlarini har tomonlama rivojlantirish uchun qulay imkoniyatlar yaratadi[2].

Umumta’lim maktablarini isloh qilish talablari nuqtai nazaridan ta’lim va tarbiya birligini mustahkamlash vositasi sifatida fanlararo aloqalar uch yo‘nalishda amalga oshirilishi kerak:

1) zamonaviy jamiyatda turli xil ijtimoiy ong shakllarini (fan, mafkura, falsafa, axloq, san’at, din) va ijtimoiy-tarixiy amaliyotni aks ettiruvchi mafkuraviy va amaliy g‘oyalarni rivojlantirish va takomillashtirish orqali fan, san’at va inson mehnat faoliyatining qadriyat jihatlarini ochib beradigan fanlararo aloqalarga asoslangan aksiologik bilim tizimlarini shakllantirish;

2) tegishli fanlar uchun umumiy bo‘lgan kognitiv, amaliy va ayniqsa muhim baholash ko‘nikmalarini shakllantirish va ular asosida to‘g‘ri baholash metodikasini ishlab chiqish;

3) insonning hayoti va faoliyatida axloqiy va baholash yo‘nalishlari uchun asos yaratadigan mafkuraviy va siyosiy e’tiqodlar, axloqiy va estetik ideallarning umumlashtirilgan bilim va ko‘nikmalari tizimlari asosida shakllantirish.

O‘quv fani mazmunini qurishda fanlararo aloqalarni amalga oshirish vazifalari quyidagilardan iborat: boshqa fan bo‘yicha “mumkin” (tegishli) fanlararo aloqalarni aniqlash hamda “zarur” (oldingi va istiqbolli) fanlararo aloqalarni aniqlash uchun turli o‘quv fanlari tarkibining umumiy elementlarini aniqlash.

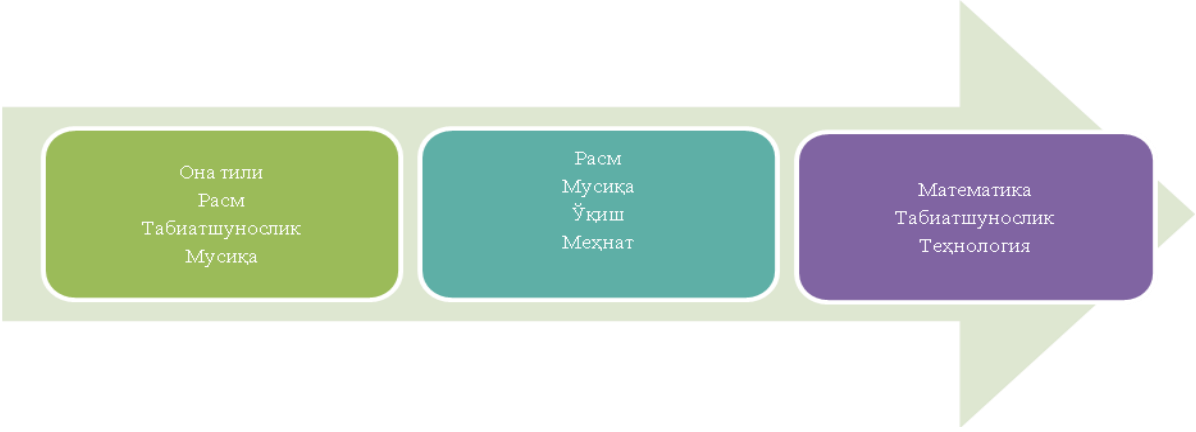
1-sinf

2-sinf

3-4-sinflar

Boshlang‘ich sinflarda turli xil va fanlararo aloqalarni o‘rnatish va integratsiyani ta’minlash bilan bog‘liq mavzuning an’anaviy namunasi sifati tabiatshunoslik fani hisoblanadi.

Tabiatshunoslik kursining mazmuni tabiiy, gumanitar va badiiy sikllarning o‘zaro bog‘liqligi bo‘lishi mumkin. Shuning uchun dasturning etakchi g‘oyasi – “tabiat, inson, jamiyat munosabatlari” ni shakllantirishga to‘liq va ekologik muammolar nuqtai nazaridan yondashishga imkon beradigan turli yo‘nalishdagi sub’ektlar bilan fanlararo aloqalarni o‘rnatish kerak.

Fanlararo aloqalarni aniqlash va o‘quv mavzularining mazmunini tahlil qilish uchun tabiatshunoslik dasturida foydalanamiz. Muammoni tematik ko‘rib chiqish turli o‘quv fanlari mavzulari o‘rtasidagi fanlararo aloqalarni amalga oshirish imkoniyatini beradi. Ushbu yondashuv ikki tomonlama aloqalar va akademik fanlarning “siklik koordinatsiyasi” deb ataladigan cheklovlardan aloqalar sun’iy ravishda ikki mavzu doirasida yoki ma’lum bir sikl (tabiiy-matematik, gumanitar, badiiy va estetik) bilan cheklangan bo‘lsa qochadi.

Boshlang‘ich sinflarning ta’lim mazmunini integratsiya qilish muammosini nazariy va amaliy o‘rganish natijalarini sarhisob qilar ekanmiz, uni amalga oshirish shakllaridan biri sifatida integratsiyalashgan darslarni amalga oshirish degan xulosaga kelishimiz mumkinki, ushbu muammo juda dolzarb va ko‘p qirrali bo‘lib, uni o‘rganish amalda o‘quv jarayonini qurishga, ta’lim mazmunini qurishga yangicha yondashishga imkon beradi.

Ta’lim mazmunini integratsiyalash, uni takomillashtirishda yangi qadam bo‘lib, o‘rganilayotgan fanlarga qiziqish uyg‘otadi.

Xorijiy va milliy ta’lim tajribasini umumlashtirib, u umumiy va integratsiyalashgan darslarda integratsiya muammosini uning namoyon bo‘lish shakli sifatida to‘liq tahlil qiladi. Nazariy asoslarni bilish ushbu mavzuni amaliyotga tatbiq etishga ijodiy yondashishga yordam beradi.

Tadqiqot ishimizda to‘g‘ridan-to‘g‘ri amalda boshlang‘ich maktabda o‘quv fanlarini birlashtirish uchun haqiqiy imkoniyatlarni ko‘rsatdi va shu bilan alohida o‘quv fanlari funksiyalariga bo‘ysunish, o‘quv materiallarini mustahkamlash va to‘plash, uni o‘rganishda takrorlanishni bartaraf etish, boshqa fanlar asosida o‘rganilishi mumkin bo‘lgan etarli miqdordagi o‘quv materiallarining mavjudligi to‘g‘risida nazariy qoidalarni tasdiqlashga harakat qilamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения. В 6-ти томах. / Сост. С.Ф. Егоров. – М.: Педагогика. 1989.

2. Зверев И.Д. Максимова В.Н. Межпредметные связи в современной школе. – М.: Педагогика, 1981. – с.26.

3. R.A.Mavlonova va bq “Boshlang`ich ta`limda pedagogika, innivasiya, integrasiya”, Toshkent ,”G.G`ulom” nashriyoti 2013-yi,158-bet.

UMUMTA’LIM MAKTABLARI MATEMATIKA DARSLARIDA MATHCAD DASTURIDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI

Shakadirova N.I.–o’qituvchi
Yergeshbayev Y.Y. – 2-kurs talabasi
Nizomiy nomidagi TDPU, Toshkent shahri

Bugungi kunda mamlakatimizda yoshlarga ko’rsatilayotgan e’tibor har qachongidan ham yuksak darajaga ko’tarildi. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev o’z nutqida “Bizni o‘ylantirib keladigan yana bir muhim masala – bu yoshlarimizning odob axloqi, yurish turishi, bir so‘z bilan aytganda dunyoqarashi bilan bog‘liq. Bugun zamon shiddat bilan o‘zgarmoqda. Bu o‘zgarishlarni hammadan ham ko‘proq his qiladigan kim – yoshlar. Mayli, yoshlar o‘z davrining talabalari bilan uyg‘un bo‘lsin, lekin ayni paytda o‘zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug‘ zotlarning avlodimiz, degan da‘vat ularning qalbida doimo aks-sado berib tursin, o‘zligiga sodiq qolishiga undab tursin” deb ta’kidladi .[1]

Ta‘lim jarayoni nihoyatda murakkab va ko‘p komponentlidir. Ta‘lim samaradorligi o‘qituvchi va o‘quvchilarning faolligiga, ta‘lim vositalarining mavjudligiga, ta‘lim jarayonining tashkiliy, ilmiy-metodik mukammalligiga, jamiyatda ilmiy kishilarga bo‘lgan ehtiyojga va boshqa hali aniqlanmagan ko‘pgina omillarga bog‘liq. Bugungi kunda xalqimiz yoshlari mamlakat yuragi hisoblanadi. Shuning uchun ham yoshlarni maktab davridan boshlab bilimli bo‘lishiga barcha birdek harakat qilishi lozim.

Prezidentimizning aniq fanlarga bo‘lgan e‘tibori va islohotlaridan kelib chiqib, umumta‘lim maktab o‘quvchilarining aniq fanlardan bilimini oshirishimiz kerak. Buning uchun barcha metodlarni va texnik vositalarni qo‘llay olishimiz muhim o‘rin tutadi. Maktab o‘quvchilarining aniq fanlardan bilim va ko‘nikmalarini oshirish uchun turli dasturlardan foydalanish mumkin. Xususan, algebra va geometriya darslarida turli darajadagi misollarni ishlashda keng foydalanilishi mumkin bo’lgan dasturlar: Mathcad, Mathematica, Maple va Matlab dasturlari o‘quvchilarga samarali foyda beradi. Bu dasturlar turli misollarni aniq va tez ishlash bilan bir qatorda tenglamalarni ishlanish yo’llarini ham ko’rsatib beradi.

Matematik misollarni grafiklari bilan ko‘rsata olishi o‘quvchi yoshlarning darsga bo’lgan qiziqishlarini yanada oshirish bilan bir qatorda ularning fazoviy tasavvurlarini ham boyitishda muhim o’rin tutadi. Bu dasturlar ichida Mathcad dasturi alohida o‘rin egallaydi, chunki bu dastur o‘zining sodda interfeysi bilan boshqa kompyuterli matematik tizimlardan ajralib turadi.Bu esa o‘quvchilarning ushbu dastur bilan ishlashini osonlashtiradi. Quyida Mathcad dasturi haqida to‘xtalib o‘tamiz:

MathCad bu matematikaning turli sohalaridagi masalalarini yechishga mo’ljallangan kompyuterli matematika tizimidir. Uning nomlanishi ikkita – MATHematika (matematika) va CAD (avtomatik loyihalash sistemasi) so’zlarining birikmasidan tashkil topgan. MathCad formula, sonlar, matnlar va grafiklar bilan ishlaydigan universal tizimdir. MathCad tili matematika tiliga juda ham yaqindir, shu sababli unda ishlash matematiklar uchun juda qulaydir.[2]

Hujjat-ilovalarni yaratish **WYSIWYG** (***W**hat **Y**ou **S**ee **I**s **W**hat **Y**ou **G**et* — «*nimani ko’rsang, shuni olasan*») tamoyiliga asoslangan.

MathCAD dasturiy sistemasining o’z analoglaridan farqlari quyidagilardan iborat:

1. Universallik

2. Ko‘rgazmalilik
3. Integrallashuvchanlik
4. Shaxsiy tiliga ega
5. Statistik va muoliyaviy funksiyalar
6. Kuchli ma‘lumot olish bazasi
7. Elektron darsliklar olish mumkin[3]

MathCAD dasturida oddiy hisoblashlar va differensiyal hisoblarni bajarish jarayonini ko’rib o’tamiz.

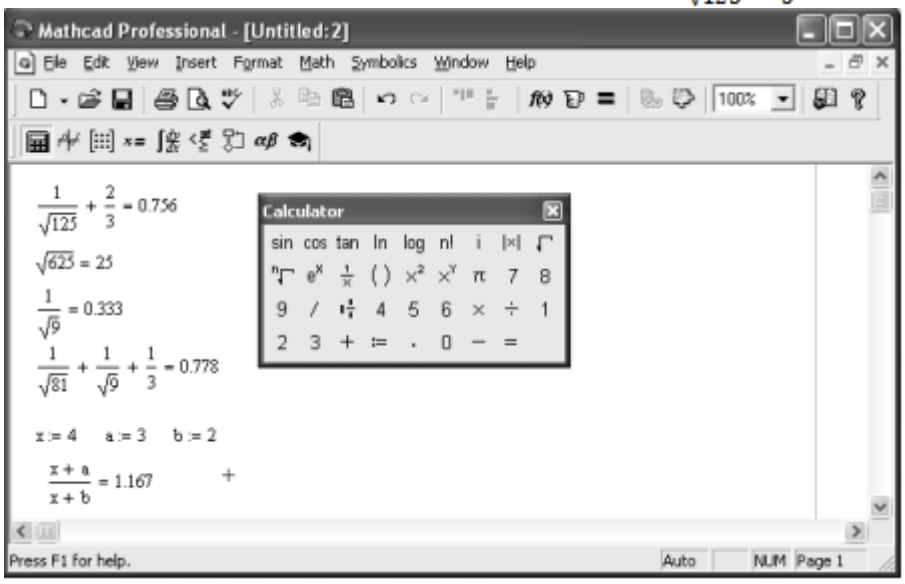
Mathcad interfeysining ish maydonida kursor qizil rangdagi plyus belgisi ko‘rinishida bo‘ladi. Ifodalarni kiritishda bu belgi kiritilayotgan ifodani egallab olgan ko‘k burchakli holatga aylanadi. Ifodada turli matematik funksiyalar va asosiy matematik shablonlar olinadi.

O‘zgaruvchilarga qiymat berish uchun o‘zlashtirish operatori “=” ishlatiladi. Hisoblashlarni amalga oshirish uchun oldin formuladagi o‘zgaruvchi qiymatlari kiritiladi, keyin matematik ifoda yozib tenglik “=” belgisi kiritiladi, natijada ifoda qiymati hosil bo‘ladi.

Masalan: ushbu $\frac{1}{\sqrt{125}}+\frac{2}{3}$ ifodani kiritish tartibi. Calculator(Kalkulyator) – asosiy matematik operatsiyalar shablonidan quyidagicha amalga oshiriladi:

- $\frac{1}{x}$ bosiladi;
- $\sqrt{\ }$ bosiladi va $\frac{1}{\sqrt{\ }}$ hosil bo‘ladi;
- $+$ va $\frac{1}{x}$ bosiladi va $\frac{1}{\sqrt{125}}+\frac{1}{x}$ hosil bo‘ladi;
- Kursor turgan joyga 3 raqami teriladi, suratga 1 raqami o‘rniga 2 raqami teriladi va $\frac{1}{\sqrt{125}}+\frac{2}{3}$ hosil bo‘ladi;

- “=” belgisini terish orqali ifodaning natijasi hosil qilinadi, yani: $\frac{1}{\sqrt{125}}+\frac{2}{3}$=0.756.

1-rasm. MathCAD tizimida matematik amallar bilan ishlash

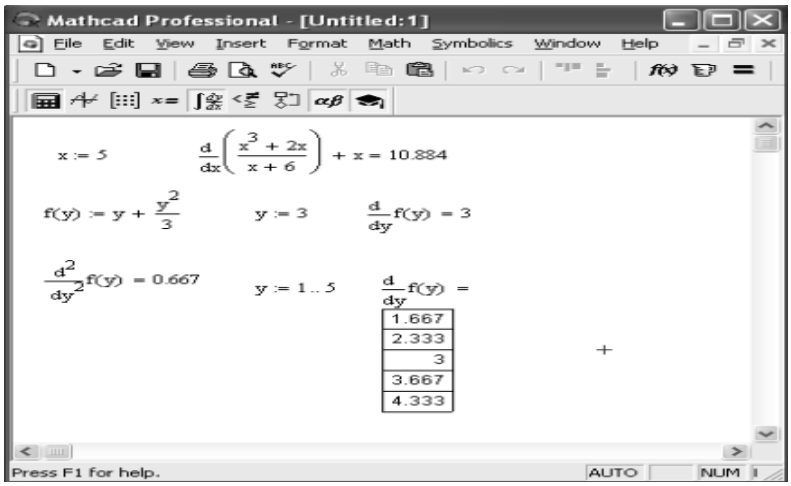
Boshqa hisoblashlarni ham huddi shu tarzda amalga oshiriladi.

Mathcadning hosila operatori berilgan nuqtada funksiya hosilasining miqdoriy qiymatini topish uchun mo‘ljallangan. Masalan, x^3 ning x=3 nuqtada x bo‘yicha hosilasini topish uchun quyidagilarni bajarish lozim:

- Avval hosilani toppish kerak bo‘lgan nuqtani kiritish kerak. x:=3

- Hosila operatorini operatorlar politrasidan $\frac{d}{d*}$ *ko‘rinishni hosil qiling.
- Maxrajdagi bo‘sh joyga esa ifodani kiriting: $\frac{d}{dx}x^3$
- “=” belgisini bosing natijada $\frac{d}{dx}x^3$=27hosil bo‘ladi.

Huddi shu tartibda funksiya n-darajali hosilaning biror nuqtadagi miqdoriy qiymati ham hisoblanadi va o‘zgaruvchining diskret qiymatlarida ham funksiya hosilasining qiymatlarini hisoblash mumkin.

2-rasm.MathCAD tizimida funksiya hosilasini toppish.

Xulosa qilib aytganda, Mathcad dasturi umumta‘lim maktablarining matematika fani o‘qituvchilari uchun zaruriy dasturlardan biri hisoblanadi. O‘qituvchilar tomonidan dars o‘tish davomida ushbu dasturdan foydalanish fanlararo integratsiya bilan bir qatorda o‘quvchilarning matematik bilimini oshirishi, tasavvurini boyitishi hamda kompyuter savodxonligini rivojlantirishi, kompyuter dasturiy vositalaridan foydalanish imkoniyatini kengaytirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.M.Mirziyoyev "Ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash, muqaddas dinimizningsofligini asrash – davr talabi" mavzuidagi anjumanda so‘zlagan nutqi. 2017-yil15-iyun. http:/www.uza.uz/

2. Q.M. Karimov, I.D. Razzoqov “MathCAD va Matlab muhitida ishlash” Qarshi “Nasaf” nashriyoti, 2014. (6-28)

3. R.H.Ayupov “Ixtisoslashgan dasturiy vositalar” Toshkent-2020. (8-32)

СОВРЕМЕННЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ. ИЛИ АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МЕНТАЛИТЕТА

А.Алламбергенов студент 2 курса факультета педагогикиНукусского ГПИ им.Ажинияза

Не секрет, на сегодняшний день система образования очень сильно устарела, положение дел не устраивает ни преподавателей, ни студентов, ни работодателей. Ведь, современная система образования это фундамент государственного строя. Но, к большему сожалению, на данный момент мы можем наблюдать, что из ста студентов всего одна пара может ввести нововведения в страну, должны признать весь проект образования является,

чьим докторской работой или проектом и позаимствованы или доработаны системой образования. Для запуска ответственных проектов, по внедрению новых технологий в заводы, фабрики, идеи или участники привлекаются из зарубежных стран, возложить полную ответственность на наших сограждан никто не осмелится. А почему? Потому что у нас слабые студенты и некомпетентные преподаватели. В государственные органы выбирают из худших в лучшее, в основном методом своего взаимосвязанного набора на вакансию.

Высказанные здесь мнения и выводы основаны на *международных исследованиях, а также примерах других стран взятые мной за основу*. *Итак, к*ак я вижу систему образования?!

ДЕТСКИЙ САД - дети в возрасте от 1 до 5 лет, должны посещать образовательные учреждения.

От 1го до 3х лет – обучение минимальной дисциплине, социализация детей, игры и т.д., Самое главное не держать Матерей прикованным к своим детям до 3х лет, в этом случае детские сады выполняют роль нянек.

От 3х до 6 лет – детей должны подготовить к дисциплине, к начальной письменности, чтению, считать и к базе одного иностранного языка, обучение должна проходить в непринужденной обстановке, через развивающие игры, показ мультфильмов и т.д.

От 6 до 7 лет - нужно организовать нулевой класс (почемучка), так скажем годовой курс по подготовке к переходу в начальную школу.

Начальная школа – детей принимают с семи или не полных семи лет, которая должна длится 5 лет, в этот период у ребенка закладываются основы для дальнейшего предметного обучения и они должны успеть закрепиться. Некоторые исследователи считают, что, например, скорость чтения практически не изменяется у человека с 12 лет: то есть, примерно с 5 класса человек читает с той же скоростью, что и во взрослом возрасте. И логично уделить больше времени развитию этого навыка, чтобы ученику было легче осваивать дальнейшую учебную программу. Из начальной школы ученики могут перейти во вторую ступень образования, сдав тестирование сразу по окончании начальной школы, на компьютере или в специальном листе как при поступлении в ВУЗ. Думаю эти меры в дальнейшем послужат стимулом для родителей в обучении своих детей, соответственно простимулирует и учеников. Исходя из анализа проведенного мной, начальная школа не так уж и порочна, вполне сносна по уровню знаний учеников, по моему мнению, это заслуга профильного образования **педагога-психолога**, так как чаще всего после получения степени бакалавра, студенты идут работать именно в школы.

Важное место надо уделить связь преподавателя и родителей учащегося, для этого понадобится создать **электронный портал (дневник/hemis)**, который будет доступен, учителю и родителям учеников, у каждого участника будет свой аккаунт. Внесенные данные нельзя будет изменить, без участия единого государственного комитета по контролю данного портала.

На мой взгляд, нужно внедрить в систему общеобразовательной школы **метод ротации** для учителей и администрации школы сроком на 5 лет.

Обустройство в начальную школу будет проходить следующим образом: в электронном портале, после окончания пятилетнего срока, в период летних каникул, кандидату надо разослать свое резюме в разные школы, а также школы в свою очередь будут иметь информацию о вакантном месте преподавателя начальных классов. Нельзя забывать и о студентах, которые закончили вуз, у них тоже будут рейтинги, которые они заработали на практике и на уроках, они тоже могут участвовать в рассылке резюме и претендовать на место учителя, метод оценки рейтинга студентов остается открытой.

При окончании средней школы 10 класса, при том что удовлетворительно прошел экзамены, ученик имеет право выбрать пойти учиться 3 года в профильном **колледже** и получить степень бакалавра или сдать дополнительные профильные экзамены, чтобы учиться 4 года в **университете** или институте и получить степень магистра, а также степень магистра можно получить, после окончания профильного колледжа, но придется учиться еще 2 года. У Медицинского колледжа или института прием в том же порядке, но время обучения другое. Смысл преобразования колледжа в ВУЗ заключается в том, что на данный момент существуют множество академических лицеев и профильных колледжей, но это абсолютно пустая трата времени. Ведь колледжи и лицеи были открыты с целью получения диплома, после которого можно устроиться на работу, но на практике это не работает и диплом не ценится работодателями. В период обучения в колледже **большинство** детей занимаются самообразованием и ходят к репетиторам, почему посещают репетитора, ведь эти же предметы нам преподают в школе и колледже, а значит нам нет надобности в дополнительном образовании, но на практике это не так! Поэтому в моей работе самый сложный период именно в школьное время, воспитывать детей нужно до зрелых 18 лет, а потом уже бесполезно, так как уже в зрелом возрасте разум и мировоззрение закреплены и очень сложно что либо изменить.

В каждое учебное полугодие будут проводиться итоговые экзамены для студентов, также на компьютерах или в специальных бланках, которые будут пронумерованы на каждого студента.

Так же в ВУЗах стоит поставить хорошие лаборатории отвечающие требованиям учебного процесса и научного исследования, оснащенных последними моделями оборудования для проведения научных изысканий. Так как наука должна опережать обучение для того чтобы обучение подтягивалось вслед науке. И студенты могли проводить конкретно научные опыты.

Признаки кризиса в образовании уже были видны в конце 80-х гг. прошлого столетия. Традиционная моноуровневая система подготовки специалистов не может решить нарастающих проблем. В Российском государственном педагогическом университете им. А. И. Герцена с 1992 г. стали опробовать и развивать гибкую многоуровневую систему подготовки педагогических кадров, в основе которой лежала компетентностная парадигма [3—4]. Эффективная в индустриальную эпоху система «знания — умения — навыки» позволяла готовить специалистов, хорошо знающих область своей деятельности (например, преподавание физики), умеющих самостоятельно

подготовить методическое обеспечение урока, уверенно работать в различных образовательных средах (например, в сельской или городской школе, преподавать физику в специализированной физикоматематической школе или классе с гуманитарным уклоном). Компетентность обозначает, что человек хорошо видит решаемую задачу, знает, где и какую информацию надо найти для ее решения, способен исправить ошибки и в конечном итоге сделать то, что не умеют другие. Полученное в вузе образование является базой для саморазвития, успешной миграции в широком пространстве профессиональной деятельности и правильном реагировании на его изменения, например, на изменение ролей, которые играют разные субъекты образовательного деятельности (школьник уже становится не учеником, а делателем самого себя, учитель из главного источника знаний становится навигатором в море знаний, директор роль начальника меняет на роль менеджера и т. д.). «В информационную эпоху существует представление, что знания надо копить как деньги на кредитную карту. Чтобы было что потом оттуда взять. Иначе скажут: “Ваша карточка не принимается”»[1]. К этому, однако, следует добавить, что могут не принять не только пустую карточку, но и ту, на которой лежит никому не нужная, не конвертируемая валюта. В заключение разговора о современном образовании можно напомнить хорошо известную истину — Ноев ковчег был построен до того, как наступил Всемирный потоп.

Список используемых источников

1. Спиваковский В. Образовательный взрыв. Киев: ИФ МУВЦ «Гранд-Экспо», 2011. 2.

2. ФельтдштейнД. И. Приоритетные направления психолого-педагогических исследований в условиях значимых изменений ребенка и ситуации его развития» // Педагогика. № 7. 2010. С. 3—11.

3. Бордовский Г. А. Педагогический университет XXI в. СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2011. 108 с.

4. Бордовский Г. А. Избранное. Т. 2. СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2011. 302 с

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

М.Ж Аллаяров - преподаватель
НГПИ им Ажинияза

Общеобразовательные школы - ключевой этап в формировании комплексных экологических знаний и практических навыков. Отношения человека с природой неразрывно связаны со степенью организации этого этапа, эффективностью его последующей работы по использованию, защите ее ресурсов, оставлению ее чистой для будущих поколений. Это потому, что жизнь каждого действительно проходит в общеобразовательной средней школе. Необходимость и актуальность формирования у учащихся экологического сознания, культуры, знаний, убеждений, веры, навыков обучения заключается в том, что: во-первых, общеобразовательные школы охватывают всех детей

общества и являются важным звеном в формировании общего общественного сознания в жизни человека. . Во-вторых, задача интеграции различных дисциплин экологии в интересах охраны природы - это средство углубления и расширения знаний учащихся по фундаментальным наукам за счет усиления взаимосвязи школьных предметов; в-третьих, социальный характер и содержание общего среднего школьного образования ориентированы на формирование у учащихся практических умений, в том числе на реализацию природоохранных умений. Хорошо известно, что по мере перехода учащихся из класса в класс их экологические знания и практические навыки развиваются. Углубляется и расширяется содержание усвоенных экологических концепций [1-3].

В настоящее время сознание учеников начальных классов расширяется, а экологические концепции осваиваются в процессе просмотра таких телепрограмм, как «Живой мир», «Мир растений», «Климат» и мультфильмов, изображающих различные природные явления. Таким образом, в теории педагогического менеджмента от учителя требуется педагогико-психологическая смекалка. Педагог должен своевременно узнавать различную информацию, стимулы. Необходимо иметь глубокие познания в основах педагогических и психологических наук, чтобы иметь возможность дать всестороннее образование учащимся начальных классов в школе с учетом их возраста. Для развития экологических знаний учащихся начальных классов на уроках чтения необходимо использование дополнительных изображений природных ландшафтов. Ученикам необходимо объяснять жизнь современных героев мультфильмов и сказок так, чтобы это было актуально для реальной жизни, при этом чувствуя их интерес и чувства. При этом от учителя требуется максимально использовать передовой педагогический опыт, приобретать и развивать теоретические и практические знания с помощью литературы, направленной на экологическое просвещение [1]. Например, учитель должен уметь объяснять термин «экология» простым языком, принимая во внимание потребности некоторых одаренных учеников в классе, и историю появления этого понятия, принимая во внимание их психологические возрастные особенности. Сам учитель должен знать, что понятие экология впервые ввел в науку немецкий биолог Э. Геккель в 1866 году, это греческое слово, обозначающее условия жизни живых существ, их взаимодействие с внешней средой. Только после этого он сможет объяснить читателю эту информацию простыми словами.

Учитель начальной школы должен иметь в виду, что понятие экологии существовало в сознании людей с древних времен в смысле чистоты, чистоты, сохранения природы, не снижая при этом готовности учеников к школьной деятельности. Мысли об этом широко отражены в научных трудах таких ученых, как И. Пономарева, В. Д. Федоров, Т. Г. Гильманов, А. Тухтаев, Ю. Шодиметов.

В процессе обучения школьников начальных классов в каракалпакских школах по экологическому просвещению учитель, полностью подготовленный к уроку, должен уметь использовать различные виды, формы и методы

экологического просвещения, исходя из своего опыта. На первом занятии ученикам начальных классов следует дать информацию о Государственном флаге Республики Узбекистан и Республики Каракалпакстан, основном законе этих стран, Конституции. В основном, чтобы дать им экологическое образование, основанное на современных требованиях, можно развить их экологическое и правовое понимание на основе предоставления информации о представителях разных национальностей, проживающих в Узбекистане. Например, в каракалпакских школах учащихся знакомят с информацией, изложенной в статье 48 Конституции Республики Каракалпакстан, которая гласит, что «граждане имеют право бережно относиться к окружающей среде».

При использовании различных видов, форм и методов экологического просвещения учащихся начальных классов в каракалпакских школах учитель должен быть в курсе достижений экологической науки. При выборе учебных материалов, основанных на различных формах обучения студентов, их возрастных характеристиках и уровне знаний, рекомендуется обращать внимание на представление концепций студентам с учетом региональных особенностей [2-3].

К основным задачам экологической науки сегодня относятся: изучение закономерностей взаимодействия различных групп организмов с факторами окружающей среды; изучение условий жизни организмов с учетом антропогенного воздействия; целенаправленное использование биологических ресурсов при естественных изменениях жизнедеятельности человека; заранее знать процессы, происходящие в природе, научиться управлять ими; разработка способов борьбы с вредителями; -создание безотходной технологии в производстве, внедрение ее в практику.

Вышеуказанные задачи выполняются различными методами.

Требуется использование различных инструментов для улучшения экологического просвещения в классе. Обсуждаются особенности природы и особенности Навруза: Навруз, годжа, сумалак и различные игры Навруза. Чтобы помочь ученикам понять и понять природу, им следует больше участвовать в фестивалях, кружках по приготовлению сумаляка. Это потому, что уроки в начальных классах, проводимые в гармонии с природой, дают ожидаемые результаты. В процессе обучения учителю необходимо будет использовать выездные экскурсии и целевые игровые методы.

Например, для реализации экологического образования в соответствии с возрастом учащихся особое педагогическое значение имеет проведение конкурсов, помогающих первоклассникам разобраться в различных играх и различить особенности весны на уроке. Подобные эксперименты являются результатом мониторинга, проводимого в школах Джизакской области Республики Узбекистан. Сегодня многие педагогические технологии разработаны и рекомендованы к использованию в образовательной практике. Например, в пособии описаны способы повышения эффективности уроков в результате организации учебного процесса в начальной школе на основе новых педагогических технологий с использованием методов соревновательно-ориентированной игры.

Использованная литература:

1. Авазов Ш. Пути реализации экологического просвещения в школе. - Т .: Республиканский учебно-методический центр, 1990. –28 с.

2. Авазов Ш. Экологическое воспитание старшеклассников в сельских школах в процессе отечественного обучения.- пед. поклонник. Номз. дисс. - Т .: 1993. 161 с.

3. Айымбетов Н. Моделирование экономических и социальных процессов в сложной экологической ситуации. NDA. Т., 2000, 38-с

ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ НРАВСТВЕННОСТИ УЧАЩИХСЯ РАЗЛИЧНОГО ВОЗРАСТА

Д.А.Джуманиязова студентка 3 курса факультета педагогики и психологии Нукусского ГПИ им.Ажинияза

Различные факторы окружающей жизни, с которыми человек вступает в определенные отношения, воздействуют на его психику и формируют нравственные убеждения, закрепляющихся затем деятельности. Чтобы усилить это влияние, необходимо целенаправленное руководство нравственным развитием каждого ребёнка.

Практическое решение этой важной задачи в школьной практике встречает затруднения. Одно из них - недостаточно последовательное и углублённое изучения ряда важных проблем воспитания.

Своеобразие нравственных убеждений специфика процесса их формирования, условия эффективного воспитания у школьников моральной устойчивости настоящее время является актуальной задачей воспитателей-педагогов.

Предметом нашего исследования мы избрали одно искреннее убеждение, имеющее определённые границы. Содержание его отражает существующих требований нашего общества.

В структуре этого убеждения логически сочетаются основные виды отношения человека к окружающему.

Основным показателем наличия того или иного нравственного качества является личное поведение человека. Мы считаем, что сложившиеся убеждение о необходимости полезной деятельности должно проявляться в жизни школьника не ситуативно, а постепенно, в различных условиях.

В педагогической литературе неоднократно указывалась на свойственную большинству подростков неустойчивость поведения. Стремление приблизиться к объективной оценке нравственного поведения учащихся различного возраста использовать нас использовать несколько источников информации об их учебном труде и общественной работе.

1. наблюдение за поведением учащихся во время внеклассных работ.

2. ознакомление с результатами их деятельности.

При изучении поступков, действии школьников мы условно различаем на следующие группы

К первой группе относятся школьники, у которых в работе появилась активность в подавляющем большинстве ситуаций.

На вторую группу включаются те, добросовестность труда которых зависят не только от личных нравственно ценных побуждений, но и от внешних условий (наличие авторитетных лиц, чёткость организации деятельности и др.)

Третья группа состоит из учеников, равнодушно или противоречиво относящихся к труду.

В четвёртую группу входят те, кто обнаруживает устойчивое отрицательное отношение к своим обязанностям или выполняет ценности (утверждение своего превосходства над другими)

В процессе изучения личного поведения учащихся намечается решить две задачи:

1. определить степень устойчивости одинаково мотивированного поведения школьников по возрастной группе.

2. установить в нравственном опыте каждого ученика соотношение учебной и общественной деятельности.

Об особенностях отношения к учебному и общественному труду нужно судить главным образом, по совокупности фактов поведения каждого ученика в разнообразных типичных ситуациях с дополнительным учетом мнения о нем окружающих людей.

Еще предполагается несколько вариантов позиции учащихся по отношению к сверстникам нарушителям нравственной нормы.

1. Непримиримость, разоблачение отрицательных мотивов деятельности, противопоставление им своих правильных взглядов и стремлений.
2. Несогласие с позицией товарища при отсутствии активного противодействия.
3. Отношение равнодушия, терпимое.
4. Непоследовательно противоречивая оценка действий.
5. Стремление оправдать, защитить взгляды и поступки сверстника.

В практике воспитательной работы не всегда обеспечивается единство создания и поведение учащихся.

Это свидетельствует о том, что решающее влияние оказывает недостаточно целесообразная система воспитательной работы.

В результате теоретического и экспериментального исследования ученых выдвинутые положения также нашли свое значимое подтверждение, в том числе и статистическое:

1. Проявления нравственности младшего школьника как совокупность представлений, суждений и поведения (намерение к действию), дифференцируются в зависимости от социально-педагогических условий, среди которых определяющее значения имеют следующие: воспитание в семье, в учреждениях интернатного типа; обучение в общеобразовательных и коррекционных учреждениях; воспитание в постоянных и изменившихся условиях (переход из семьи в детский дом).

2. Социально-педагогические условия определяют уровень развитие нравственности детей младшего школьного возраста: условия социальной (семейной) депривации определяют преконвенциональный уровень нравственного развития.

3. Существуют определенные психологические особенности проявления нравственности у мальчиков и девочек.

4. Познавательно-мотивационные и эмоциональные характеристики детей младшего школьного возраста, такие как мотивация, тревожность и эмоциональное состояние, взаимосвязаны с уровнем развития нравственности детей младшего школьного возраста.

Воспитание в семье определяет соответствие нравственных представлений общечеловеческим ценностям, тогда как воспитание в учреждениях интернатного типа ведет к преобладанию материальных.

Литература

1. Занков А. В.- О предмете и методах дидактических исследований М.,1983 стр.13

2. Рута О. И.- Основы методики формирования нравственных убеждений у учащихся. К. 1992 стр.6

3. Шинкарук В. И.- Качество и сущность. М., 1989 стр. 9

ВОСПИТАТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ СЕМЬИ

А.В.Зуева студентка3 курса факультета педагогики,
Нукусского ГПИ им.Ажинияза, zuevaarina712@gmail/com

Воспитательный потенциал семьи рассматривается как совокупность имеющихся средств и возможностей для формирования личности ребенка, как объективных, так и субъективных, реализуемых родителями как сознательно, так и интуитивно. Предлагаются критерии его оценки: возможность семьи удовлетворить социально-психологические потребности личности; уровень педагогической культуры родителей; характер взаимоотношений в семье; способность семьи обратиться за помощью в случае критических ситуаций к различным социальным институтам.

На современном этапе развития общества проблемы воспитания заботят каждого здравомыслящего человека. На решение этих проблем должна быть направлена вся деятельность не только системы образования на всех уровнях, но и всех других заинтересованных министерств и ведомств. В последние годы в учреждениях образования усилием членов педагогического сообщества решается вопрос о том, что и каким образом нужно сделать на федеральном, региональном, муниципальном уровнях и в каждом конкретном образовательном учреждении, чтобы объединить усилия участников образовательного процесса в интересах личности ребенка, поскольку жизненное самоопределение детей и молодежи является главным предметом нашей заботы [2]. Учитывая все выше сказанное, можно считать тему "Воспитательный потенциал семьи" на сегодняшний день актуальной.

Традиционно главным институтом воспитания является семья. То, что ребёнок в детские годы приобретает в семье, он сохраняет в течение всей последующей жизни. Важность семьи как института воспитания обусловлена тем, что в ней ребёнок находится в течение значительной части своей жизни, и

по длительности своего воздействия на личность ни один из институтов воспитания не может сравниться с семьей. В ней закладываются основы личности ребёнка, и к поступлению в школу он уже более чем наполовину сформировался как личность.

Именно в семье ребёнок получает первый жизненный опыт, делает первые наблюдения и учится как себя вести в различных ситуациях. Очень важно, чтобы то, чему родители учат ребёнка, подкреплялось конкретными примерами, чтобы он видел, что у взрослых теория не расходится с практикой. Главное в воспитании маленького человека – достижение душевного единения, нравственной связи родителей с ребёнком. Родителям ни в коем случае не стоит пускать процесс воспитания на самотек [1, с. 23].

Характеризуя современную семью, мы отмечаем также, что существенно меняется сфера занятости родителей. При сохранении традиционного разделения "мужского" и "женского" труда первый в массе своей (кроме деревень и малых городов) сведен к минимуму. Более трети матерей и отцов заняты в негосударственной сфере. Немало семей, где родители работают в коммерческих структурах. В таких семьях чаще всего главными ценностями являются деньги, материальное состояние. Появилось большое количество матерей-домохозяек. С одной стороны, это положительный факт (повышение контроля за детьми, уход за их здоровьем, повышенное внимание их образованию и развитию); с другой - сужение кругозора матери, замыкание ее интересов на домашних делах. Это не исключает возможности потери авторитета матери перед детьми. Зачастую они не обращаются к ней за советом, считая ее неспособной дать компетентные рекомендации. Тревожно, что отец при этом тоже не обретает статус советчика. Чаще всего эту роль в жизни ребенка играет сверстник или взрослый, более значимый, чем собственные родители. Да, дети нередко имеют более высокий уровень образования, возможность проводить большую часть свободного времени вне семьи. Это время они наполняют интересующими их занятиями, далеко не всегда заботясь об одобрении их времяпрепровождения родителями. Авторитет родительской власти сегодня часто не срабатывает. На смену ему должен прийти авторитет личности родителей. Не означает ли это, что роль семьи как института социализации снижается?

Об актуальности работы в сфере повышения воспитательного потенциала семьи говорит то, что родители признают недостаточность своих психолого – педагогических знаний, проблемы в общении с детьми, необходимость в специализированной профессиональной помощи, допускают серьезные просчеты и ошибки в воспитании детей, так как не осознают всей силы влияния на детей уклада жизни семьи. Имеют место неумение управлять собой, скрытый родительский авторитаризм, ведущий к неуважению личности ребенка, формирование комплекса родительской неполноценности по отношению к детям. Когда семья не справляется сама со своими функциями, ей необходима помощь.

Мы провели экспериментальную часть, которую разделили на три этапа: констатирующий, формирующий, контрольный. На первом этапе была

проведена первичная диагностика родителей по проблеме воспитания младших школьников с целью изучения их педагогических возможностей. Были использованы такие методики, как:

1. Анкета уровня развития воспитательного потенциала семьи (автор В.Г. Максимов)
2. Тест-опросник родительского отношения (авторы А.Я. Варга, В.В. Столин).
3. Методика «Сотрудничество семьи и школы».

На втором этапе была разработана программа «Я и моя семья», которая включала в себя: родительское собрание «Мой дом – моя семья», круглый стол «Правила для родителей и детей», беседу «Как помочь ребенку быть внимательным», собрание-практикум «Трудовое воспитание в семье», совместные спортивные мероприятия (учителя, дети, родители), конкурсы сочинений «Я люблю свою маму», «Об отце говорю с уважением».

На третьем этапе мы провели повторную диагностику, с помощью анкеты уровня воспитательного потенциала семьи, на которой выявили заметные улучшения в показателях и пришли к выводам: семья и школа, будучи основными институтами воспитания ребенка, обладают большими воспитательными возможностями, формируя нравственные ориентиры, жизненные принципы. Составляющими воспитательного потенциала семьи являются внутрисемейные отношения, нравственный пример родителей и их личностные качества, состав и структура семьи, ее жизнедеятельность, уровень образования и педагогической культуры родителей, степень их ответственности за воспитание детей. Семейное и школьное воспитание дополняют другу друга в своем воздействии на личность ребенка. Этот процесс наиболее эффективный, когда родители взаимодействуют с образовательной организацией.

Таким образом, полученные нами в ходе эксперимента результаты подтверждают, что большинство родителей удовлетворены работой школы. Они заинтересованы в дальнейшем сотрудничестве со школой и состоят в хороших отношениях с классными руководителями своих детей. Родители уважают своих детей, принимают активное участие в их воспитании, проводят с ними свободное время, учитывают мнения детей при принятии семейных решений, разделяют с ними их увлечения.

Список литературы:

1. Антонов А.И. Кризис семьи и пути его преодоления / А.И. Антонов, А.Л. Борисов. – М : ИС, 2002. – 470 с.
2. Арнаутова Е.П. Общение с родителями / Е.П. Арнаутова, В.М. Иванова. – М : Просвещение, 1999. – 114 с.
3. Воспитание и формирование личности. Исследование Аналитического Центра Юрия Левады, 19 – 23 марта 2010 г.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДА ТЕСТИРОВАНИЯ ПРИ ДОКАЗАТЕЛЬСТВЕ ТЕОРЕМ НА УРОКАХ ГЕОМЕТРИИ

Д.М.Курбанбаева Ш.Т.Кожамуратова – студенты 3 курса Нукусского ГПИ им.Ажинияза

Слово «тест» в переводе с английского означает задачу, испытание. Тестирование — целенаправленное, одинаковое для всех обследование, проводимое в строго контролируемых условиях, позволяющее объективно измерять характеристики и результаты обучения, воспитания, развития учащихся, определять параметры педагогического процесса. От других способов обследования тестирование отличается точностью, простотой, доступностью, возможностью автоматизации.[1]

Педагогическое тестирование- это форма измерения знаний учащихся, основанная на применении педагогических тестов. Включает в себя подготовку качественных тестов, собственно проведение тестирования и последующую обработку результатов, которая даёт оценку обученности тестируемых. [2]

В практике применяется много разновидностей тестовых заданий. Приведем примеры по курсу теоретической педагогики.

1. Задания, требующие конкретных коротких ответов на вопросы, начинающиеся со слов «кто», «где», «когда», «что», а также «почему», «как» и т.д. Пример. Что показывает коэффициент умственного развития?

2. Задания, в которых надо заполнять пропуски. Пример. Тестирование - .....обследование, проводимое в..... и позволяющее.....

3. Тестовые задания с выбором ответа. Пример. Можно ли отделить педагогическое тестирование от психологического? Ответы: 1) да; 2) нет; 3) условно; 4) не знаю.

4. Тестовые задания с усложненным выбором ответа. Пример. Какие тесты служат для диагностики успеваемости? 1. Интеллектуальные. 2. Диагностические. 3. Обученности. 4. Классификационные. 5. Аналитические.

Известны и другие способы организации тестовых заданий, например тестовые задания на определение соответствия, последовательности, умение выявлять, распознавать, искать определенный объект, классифицировать по заданным признакам и т.д.

Метод тестирования в преподавании математики обычно используются для контроля или закрепления учениками новых знаний, но его можно также использовать и при доказательстве теорем на уроках геометрии. Приведем пример. Пример1. В учебнике по геометрии 8 класса на стр.9 есть следующая теорема:

Теорема(свойство). Диагонали параллелограмма пересекаются и точкой пересечения делятся пополам.

Для доказательства данной теоремы можно предложить ученикам следующий тест (в доказательстве не приведены чертежи, так как ученики сами должны рисовать их на тетради- это развивает у них творческую и мыслительную деятельности).

Доказательство. 1). Пусть дан параллелограмм ABCD и:

А) О- точка пересечения диагоналей АС и BD;

Б) О- точка пересечения диагоналей AD и BC;

В) О- точка пересечения диагоналей АВ и DC.

Докажем, что АО=ОС и DO=OB. 2). Треугольники AOD и COB равны по:

А) по третьему признаку равенства треугольников **(равенство треугольников по трем сторонам);**

Б) по первому признаку равенства треугольников (р**авенство треугольников по двум сторонам и углу между ними);**

В) по второму признаку равенства треугольников**. (равенство треугольников по стороне и двум прилежащим к ней углам).**

3). Отсюда следует, что:

А) АО=ОС и DO=OB; Б) АО=ОС и DO=OB В) АВ=DC и AD=BC.

Теорема доказана.

По приведенному примеру видно, что такой метод требует углубленного мышления (так как будет обсуждаться каждый предложенный в качестве ответа вариант), вспоминания большинства знаний, полученных на предыдущих уроках; а также будет способствовать развитию у учеников воображения и способности доказывать подобные теоремы самостоятельно, что весьма важно в педагогике.

Использованная литература:

1. И.П.Подласый, Педагогика. М., Высшее образование, 2006г. 152стр.

2. Аванесов В. С. Композиция тестовых заданий. — М., Центр тестирования, 2002.

3. А.А.Рахимкариев, М.А.Тохтаходжаева, Геометрия (учебник для 8классов школ общего среднего образования). Т.,Узбекистон, 2019г. 9стр.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СОТРУДНИКОВ ОВД

Э.Ж.Нурымбетова доктор философии по психологическим наукам (PhD) Нукусский ГПИ им.Ажинияза

В мире особое значение уделяется научным исследованиям в рамках комплексного системного характера подготовки профессиональных кадров в правоохранительные органы. Основной блок исследований, проведенные в отечественной юридической психологии направлено на изучение психологических особенностей молодых курсантов и сотрудников органов внутренних дел. Поскольку труд сотрудников органов внутренних дел способствует отчасти становлению правового государства и государства, нацеленного на сохранение общественного порядка и безопасности граждан, трудно переоценить важность исследования всех тех аспектов, которые способствуют повышению профессиональной компетентности сотрудников ОВД (высокая социальная значимость профессиональной деятельности сотрудников ОВД).

Большой вклад в развитие отечественной юридической психологии внесли: В.Г.Щепоткин, И.Р.Эргашев, М.Х.Ахмедова, Е.Ю.Агзамова, Г.А.Нормуродов, И.Х.Арифходжаева и др.

В работе В.Г.Щепоткина (1992) впервые проведено психологическое исследование законности как особого свойства следственной деятельности, на которые влияют психологические особенности личности следователя, социально психологические условия его деятельности и психолого-организационно управленческие факторы.

Изучена динамика отношений законности со стороны следователей в процессе формирования и «образа - Я» профессионала и показана необходимость целенаправленного формирования такого отношения в процессе вузовской подготовки [4].

В исследовании Е.Ю.Агзамовой (2001) раскрыты факторы, которые определяют индивидуально - психологические особенности личности сотрудников органов внутренних дел.

По данным результатов факторного анализа всей выборки автором выявлены 4 фактора, которые влияют на проявление индивидуально-психологических особенностей личности сотрудников ОВД:

- фактор «психической надежности и устойчивости»;
- фактор «профессиональной чувствительности и восприимчивости»;
- фактор субъективного контроля» занимает третье место;
- фактор «самоактуализации и коммуникативности».

Распределение факторов у слушателей Академии несколько иное, чем у сотрудников ОВД, это объясняется влиянием фактора «учебная деятельность», который требует «обращения к себе» [1].

В работе И.Р.Эргашева (2001) экспериментально изучены психологические особенности профессионального общения следователя с участниками предварительного следствия и раскрыты условия взаимодействия участников контактных групп. По мнению автора, эффективность и плодотворность работы следователей в большей мере зависит от профессионального общения и психологического контакта следователя с участниками предварительного расследования преступлений. А совершенствование этих особенностей как считает исследователь, зависит от уровня и качества профессиональной подготовки, будущих специалистов, т.е. с момента активного становления личности профессионала [5].

В диссертации И.Х.Арифходжаевой (2011) осуществлена попытка разработки «банка методик» отвечающим психометрическим требованиям для профессионального отбора, профессионального выбора, профессиональной подготовки. Также по результатам данных исследования были выявлены профессионально-значимые качества для профессиональной деятельности сержантов.

По результатам эмпирических данных на профессионализм сержантов влияют: коммуникативный, организационный, волевые стороны, самоконтроль, нервно - психическая устойчивость, адаптированность, стрессоустойчивость, степень тревожности личности.

На основе полученных данных исследователем были разработаны критерии «психологической характеристики для профессиональной деятельности сержантов», которая при организации в индивидуальном подходе обеспечит профессиональное развитие деятельности сержантов [2].

Именно, как мы отмечаем в своей работе, регулирование конфликтными ситуациями и эмоциональным состоянием на работе, предопределяют уровень успешности профессионального развития и формирование себя как профессионала. Поскольку, по схеме, предложенной Е.А.Климовым (1988), труд сотрудника ОВД, соответствует схеме «человек-человек». Всякая деятельность, в том числе профессия сотрудника ОВД, проходит в условиях познания окружающего мира и общения. Также, мы в своём исследовании полагаем, что поведение в сложных ситуациях, регулирование конфликтами, отражается на эмоциональном фоне личности.

Таким образом, исходя из проанализированных работ, можно отметить, что любая деятельность неразрывно связана с внешними и внутренними условиями деятельности, а также индивидуальными качествами личности. На основании изученных исследований по проблеме профессионального становления ОВД, позволяет выделить направление изучения его с позиции профессиональной подготовки и обеспечения.

Литература

1. Агзамова Е.Ю. Факторы, определяющие проявления индивидуально-психологических особенностей личности сотрудников органов внутренних дел: Дис. …канд. психол. наук.- Т., 2001. -160с.

2. Арифходжаева И. Х. Ички ишлар идоралари сержантлар таркиби фаолиятини такомиллаштиришнинг психологик омиллари. Дис. … канд. психол. наук. Т., 2011. 195.

3.Климов Е.А. Введение в психологию труда.- М.: Изд-во МГУ, 1988.с. 107-108

4.Щепоткин В.Г. Психологические аспекты укрепления законности в следственной деятельности. Дис. … канд. психол. наук. – Ташкент, 1992

5. Эргашев И.Р. Психология профессионального общения следователя с участниками предварительного следствия: Автореф. дис. канд. психол. наук. – Т., 2001. – 23с.

ОСОБЕННОСТИ САМООБРАЗОВАНИЯ ПЕДАГОГА В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

И.К.Пирниязов – к.п.н РЦП и ПКРНОРК

Проблема самообразования учителя не нова. Ее актуальность сохраняется на протяжении многих лет. Это обусловлено как спецификой самой профессии учителя, так и изменениями в обществе.

Глобальные компьютеризация, информатизация, принципы вариативности, интегративности, непрерывности современной системы образования в Узбекистане, осведомленность общественности о различных формах и методах

обучения предъявляют высокие требования к учителю. Традиционно базовое образование не успевает за социальными, экономическими, производственными, информационными изменениями, принципиально не может обеспечить педагога знаниями, умениями и личностными качествами на всю жизнь. Современное образование сегодня рассматривается не как сумма усвоенной информации, а готовность и способность человека действовать в различных проблемных ситуациях.

Так, Т. А Стефановская среди основных требований, которые предъявляются к педагогу (классному руководителю) как профессионалу, выделяет исследовательскую компетентность, коадаптивное мастерство, медиаобразованность [8]. Это означает, что современному педагогу необходимо владеть знаниями и опытом в области педагогического исследования, самостоятельно вести научный поиск, изучать педагогические явления, факты с целью выработки новых знаний о закономерностях, структуре, содержании, технологиях обучения и воспитания. Это овладение навыками целенаправленного, систематичного, объективного (непредвзятого, беспристрастного), воспроизводимого педагогического исследования в новых условиях.

Кроме того, на современном этапе педагогу важно владеть высоким уровнем адаптационных умений, основанных на коадаптационных знаниях. Коадаптация – коррелятивное приспособление, т. е. соотнесение различных понятий, суждений, теорий, идей; выявление взаимосвязей и взаимозависимостей существующих систем, технологий, а также приравнивание,приспособление к имеющимся, действующим в той или иной теории и реализующимся на практике [8].

Множество теорий, идей, точек зрения дает учителю возможность выбора и аргументации своей точки зрения. Педагогу нужно уметь из множества теорий, идей, точек зрения отобрать и квалифицированно приспособить отобранное к конкретными условиям школы и класса.

Медиаобразованность педагога заключается в овладении совокупностью систематизированных медиазнаний, умений и определяемым ими уровнем мастерства по реализации медиаобразования школьников в педагогическом процессе.

В реализации вышеуказанных характеристик большую роль играют самый главный навык, который должен быть у каждого высококвалифицированного педагога – это навык самообразования.

Г. М. Коджаспирова характеризует самообразование как «специально организованную, самодеятельную, систематическую познавательную деятельность, направленную на достижение определенных личностно и (или) общественно значимых образовательных целей: удовлетворение познавательных интересов, общекультурных и профессиональных запросов

и повышение профессиональной квалификации» [3].

Рассмотрение самообразования как важнейшего средства формирования профессионально-личностной компетентности любого специалиста обосновывается его функциями.

Основными функциями самообразования выступают:

•экстенсивная – накопление, приобретение новых знаний;

•ориентировочная – определение себя в культуре и своего места в обществе;

•компенсаторная – преодоление недостатков классного, школьного обучения, ликвидация«белых пятен» в образовании;

•саморазвитие – совершенствование субъективной картины мира, своего сознания, памяти, мышления, творческих качеств;

•методологическая – преодоление профессиональной узости, достраивание картины мира;

•коммуникативная– установление связей между науками, профессиями, сословиями, возрастами;

•сотворческая– сопутствие, содействие творческой работе, непременное дополнение ее;

•омолаживание – преодоление инерции своего мышления, предупреждение застоя в общественной позиции;

•чтобы жить полноценно и развиваться, нужно время от временииотказываться от положения учащего и переходить на положение – учащегося;

•психотерапевтическая– сохранение полноты бытия, чувства причастности к широкомуфронту интеллектуального движения человека [4].

Заострим внимание на процессе самообразовании как источнике образованности личности. Изначально мотивация к самообразованию возникает в ответ на потребность в знаниях.

Однако какие виды и формы знания обуславливают и определяют процесс, посредством которого человек становится образованным существом?

Традиционно сложившийся подход к образованию (также и в деле самообразования) как к наполнению учащегося отчужденным знанием, обнаруживает свою несостоятельность вреализации вышеуказанных характеристик педагога (исследовательская компетентность,коадаптивное мастерство, медиаобразованность). Образование в логике информированиячаще всего имеет репродуктивный характер.

Е.А. Климов отмечает, что кризис образования в современных условиях связан с отставанием образования от развития культуры в широком смысле (достижения человечества, наука общественное устройство) [2].

Кроме того, Ю. В. Сенько, М. Н. Фроловская отмечают, что стать соразмерным культуре невозможно только путем наращивания знания. В самообразовании большую роль играетсоучастие в культурном процессе. Стать соучастником культурного процесса, вести диалог с ней, т. е. быть не только потребителем культуры, но и ее носителем, творцом, можно, прежде всего, через переживание – глубочайшего процесса перевода знания в ценностный план, вновую категорию оценки. Это положение послужило исходной предпосылкой в поисках наиболее эффективных способов воздействия на

личность педагога с целью переориентировки его на гуманистическую парадигму [6].

В современных условиях образования гуманитаризация образования – одна из сильных сторон образования, которая может быть взята в качестве исходного принципа при организации условий развития профессионального мышления педагога средствами самообразования.

В рамках данной парадигмы сущность образования основывается на знании как личностной ценности, позволяющей выстраивать свой образ, на основе его личностной значимости дляобучаемого и как ценностного ориентира в его жизни и профессии.

Современный педагог должен учиться самостоятельно усматривать, осознавать то, что неизвестно, а не просто ждать направления поиска, очередную познавательную цель. Знания учителя о способах своих конкретных действий с предметным материалом, обслуживающих организацию деятельности по добыче новых необходимыхзнаний, наиболее важны для того, чтобы самообразование было продуктивным, и, что немаловажно, интересным и привлекательным для самого педагога.

Таким образом, проблема самообразования педагога актуальна. Традиционные подходы к самообразованию педагога преимущественно в логике информирования изжили себя, а новый подход позволит педагогу самому прийти к знанию.

Литература

1. Указ Президента №УП-4947 от 7 февраля 2017 года «О Стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан»

2. Климов, Е. А. Пути в профессионализм (Психологический взгляд) : учеб. Пособие [Текст] / Е. А. Климов. – М. : Флинта, 2003. – 320 с.

3. Коджаспирова, Г. М. Педагогика : учеб.для студ. образоват. учреждений сред. проф. образования [Текст] / Г. М. Коджаспирова. – М. :Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 2003. –

352 с.

4. Морева, Н. А. Основы педагогического мастерства : учеб.пособие для вузов [Текст] / Н. А. Морева. – М. : Просвещение, 2006. – 320 с.

5. Митина, Л. М. Психология труда и профессионального развития учителя : учеб. Пособие для студ. высш. пед. учеб.заведений [Текст] / Л. М. Митина. – М. : Изд. центр «Академия», 2004. – 320 с.

6. Педагогика понимания : учеб.пособие [Текст] / Ю. К. Сенько, М. Н. Фроловская. – М. :Дрофа, 2007. – 189 с.

8. Стефановская, Т. А. Классный руководитель. Функции и основные направления деятельности : учеб.пособие для студ. высш. учеб. заведений [Текст] / Т. А. Стефановская. – 3- изд., стер. – М. : Изд. центр «Академия», 2008. – 192 с.

АРТ-ТЕРАПИЯ КАК СРЕДСТВО ГАРМОНИЗАЦИИ И РАЗВИТИЯ ПСИХИКИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

М.С.Салаева - кандидат психологических наук,
доцент кафедры «Педагогики начального образования»
М.В.Павлова - студентка 1-курса Начального образования
ТГПИ им. Низами, Ташкент, Узбекистан

Среди глобальных проблем человечества, наиболее остро заявляющих о себе в XXI веке, особое место занимает психическое и физическое здоровье детей. Многочисленные подходы к решению этой проблемы чаще всего основываются на изучении внутрисемейной атмосферы, отношений ребёнка с близкими взрослыми, социального окружения, а также восприимчивости детей к заболеваниям и других внешних факторах.

Наряду с этим, значительно менее изучены внутренние факторы, влияющие на психическое здоровье детей, становление исходно благополучной психики и важнейшие условия, определяющие это благополучие. В качестве одного из таких внутренних факторов, являющихся мощным регулятором психики ребёнка, а соответственно и его здоровья, можно рассматривать эмоциональную сферу как сложно организованную систему регуляции поведения ребёнка [4].

Сегодня более внимательно и уважительно относиться к эмоциональной сфере, - фактор многочисленных эмоциональных нарушений в поведении детей, проявляющихся в виде различных симптомов и не составляющих клинических форм заболеваний, а относящихся к непатологическим формам пограничного характера. Эти нарушения проявляются в виде неустойчивого настроения как эмоционального (возбудимое или депрессивное настроение) фона ребёнка, в виде особенностей характера (акцентуации по типу раздражительного, гневливого или чрезвычайно угодливого поведения), в виде некоторых социально-неприемлемых состояний (агрессия, страхи, фобии др.).

Вопросы возникновения, проявления и диагностики эмоциональных нарушений у детей изучались в современной психолого-педагогической науке [1, 2].

Точная и глубокая диагностика эмоциональных нарушений, а также коррекция и прогноз развития детей с такими симптомами имеют огромное значение для здоровья ребёнка и его жизни, также для жизни всей семьи и общества в целом. С точки зрения позитивного подхода, психическое здоровье есть сохранение человеком способности к развитию и обогащению личности, её индивидуализации. Поэтому обоснованным является растущий интерес в нашей стране к терапии творчеством, или арт-терапии, что объясняется ориентацией этого вида терапии на присущий каждому человеку внутренний потенциал здоровья и силы, её акцент на естественное проявление чувств, настроений, эмоций. Арт-терапия используется в социальной, педагогической, психологической работе как средство гармонизации и развития психики человека через его занятия художественным творчеством и относится к психологическому воздействию искусством.

Арт-терапия (лат. ars — искусство, греч. therapeia — лечение) представляет собой методику лечения и развития при помощи художественного творчества. Арт-терапия в современном времени считается одним из наиболее эффективных методов, используемых в работе психологами, психотерапевтами и даже педагогами.

Словосочетание «арт-терапия» в научно-педагогической деятельности понимается как забота об эмоциональном состоянии и психологическом здоровье личности, группы, коллектива, а так их комфорте в учебном заведении, средствами художественной деятельности.

Процесс восприятия искусства детьми представляет собой сложную психическую деятельность, включающую в себе познавательные и эмоциональные моменты. Арт-терапия способствует сенсорному развитию детей: способности различать цвет, форму, звуки. Принципы арт-терапии опираются на традиционные общепедагогические принципы, принципы специальной подготовки, принципы художественно-эстетического развития: принцип гуманистической направленности педагогического процесса, социально-личностного развития личности, принцип дифференцированного и индивидуального подхода, учета возрастных особенностей ребенка, принцип образовательной рефлексии, личностного целеполагания, принцип выбора индивидуального маршрута, интегративной связи предметов, продуктивного обучения, креативности. Особенно ценно положительное влияние арт-терапии на детей с проблемами в развитии. Также искусство, используя творческие способности ребенка, помогает в символичной форме воссоздать травмирующую ситуацию и позволяет найти пути ее разрешения посредством преобразования данной ситуации. Это является первым приемом арт-терапии. Второй прием тесно связан с возникновением эстетической реакции, которая позволяет изменить эмоциональное состояние с негативного на позитивное. На сегодняшний день описывается множество направлений арт-терапии, среди которых:

• изотерапия — терапия изобразительным творчеством, в первую очередь рисованием, а также работа с репродукциями, различным художественным материалом — глиной, пластилином, соломой (декоративно-прикладное искусство) и т.д.;

• музыкальная терапия — это контролируемое использование музыки в образовании и воспитании детей;

• драматерапия — воздействие через театр, образы, а также использование готовых материалов (фильмы, спектакли);

• сказкотерапия — метод, использующий сказочную форму для интеграции личности, развития творческих способностей, расширения сознания, совершенствования взаимодействия с окружающим миром;

• кинезитерапия — это все, что связано с движением: ритмопластика, танцевально-двигательная терапия;

• фототерапия — применение фотографии (слайдов) для развития и гармонизации личности, а также работа с готовыми фотоматериалами или создание оригинальных авторских снимков;

• песочная терапия — форма активного воображения, предполагающая игру с песком и миниатюрными фигурками, что, в свою очередь, позволяет активизировать фантазию и выразить возникающие при этом образы средствами художественной экспрессии.

Метод арт-терапии простой, естественный и действенный. Задача педагога создать безопасное и комфортное пространство для ребенка. Именно такая среда позволяет снять мощные механизмы защиты, доверится самому себе и миру, раскрыться и поделиться беспокойством, которое таится внутри. Техника арт-терапии – это техника активного воображения, открывающая неограниченные возможности для самовыражения и самореализации в продуктах творчества. Это оказание помощи, основанная на искусстве.

Занятия с младшими школьниками не должны ограничиваться традиционными способами. Ребенок более охотно включается в процесс, отличный от того, к чему он привык.

Изобразительные способы мотивируют деятельность, направляют и удерживают внимание [6]. Имеет значение получение ребенком необычного опыта. Раз опыт необычен, то при его использовании снижается контроль сознания, ослабевают механизмы защиты. В таком изображении присутствует больше свободы самовыражения, а значит, неосознанной информации. Младшие школьники с удовольствием включаются в создание изображений необычным способом, например, с помощью сухих листьев или ниток. Немного фантазии, и на песке, приклеенном к бумаге, расцветут цветы, в воздух взлетит фейерверк из мелких бумажек, кляксы превратятся в бабочек, пятна краски — в невиданных животных. Ребята почувствуют свой успех, ведь они смогут победить злых чудовищ, сжечь свои страхи, помирить игрушки.

Коррекционные возможности арт-терапии:

✓ увеличение внимания к своим чувствам и переживаниям, возможность выйти из зоны комфорта, что повышает самооценку;

✓ возникновение чувства внутреннего контроля, умиротворения и порядка.

✓ процесс творчества дает возможность свободно выразить свои чувства, эмоции потребности и фантазии в виде рисунка, коллажа, звуковой композиции, сказочной истории, танца, являющегося безопасным способом разрядки напряжения;

✓ освоения новых форм опыта. Самое главное, что арт-терапия– это процесс, от которого ребёнок получает удовольствие.

Арт-терапия помогает исследовать состояние физического и ментального здоровья, так как она влияет на настроение и повседневную жизнь. Конечный результат арт-терапии – позитивное психофизическое изменение состояния ребенка – лекарство для души ребенка [4]. Ребенок не артист, не «материал» для постановки. Театр лишь сырье для решения внутренних проблем индивидуума. Общение и совместная деятельность – это та основа, из которой фактически состоит вся жизнь ребенка. Общение – это и основное условие и главный источник его развития, познание самого себя посредством других людей. Каждый ребенок несет в себе свой опыт общения [7].

Арт-терапия – путь к установлению отношений. Она может стать выходом для тех, то не желает посещать традиционного психотерапевта. Средствами искусства человек может не только выразить себя, но и больше узнать о себе и о других людях. Строя отношения с людьми, владеющими языком звуков, красок, движений, то есть языком несловесного общения, он получает новый опыт, который может нести в жизнь, облегчая свое общение с другими людьми. При выполнении творческих заданий у обучающихся возникает желание самостоятельно комбинировать свои впечатления, создавать новые произведения.

Таким образом, арт-терапия в образовательном учреждении – это не просто метод коррекции и развития обучающегося посредством художественного творчества, а это процесс, от которого он получает удовольствие, а также является одним из эффективных способов достижения лучшей социальной адаптации [5].

Исходя из выше прочитанной информации, можно сделать вывод и заключение, что арт-терапия необходима в современном мире образования, так как она является самым безопасным и нежным методом. Ее методы с каждым годом набирают актуальность, что приводит к улучшению и развитию методов подхода к ребенку. Это так же незаменимая помощь для педагогов и психологов, которые каждый раз сталкиваются с различными ситуациями в работе.

Литературы:

1. Алексеева М.Ю. Системное использование педагогом элементов арт-терапии //Среднее профессиональное образование. 2007. № 6. С. 64-66.
2. Богданович В. Новейшая арт-терапия. О чем молчат искусствоведы / В.Богданович. - Пенза: Золотое сечение, 2008. - 224 с.
3. Вальдес Одриосола М.С. Интуиция, творчество и арттерапия / М.С.Вальдес Одриосола. - М.: ИОИ, 2012. - 96 с.
4. Павлова М.В., Салаева М.С. Формирование позитивных эмоциональных состояний студентов средствами арттерапии / “Ta’lim tizimida innovatsiya, integratsiya va yangi texnologiyalar” mavzudagi masovafiy I Respublika ilmiy anjumani. - NamDU. 2022. № 1. – С.3-15.
5. Салаева М.С., Павлова М.В. Роль арттерапии в образовательном процессе // “Образование и наука в XXI веке” международный научно-образовательный электронный журнал. Выпуск № 22 (том 3) (январь, 2022) - Б.1099-1103.
6. Салаева М.С., Бекназарова Х.Х. Формирование мобильности личности как педагогическая проблема / SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 3 | ISSUE 3 | 2022 ISSN: 2181-1601. Uzbekistan www.scientificprogress.uz Pages 384-390.
7. Salaeva M.S., Luxmanovna N.M. Kichik maktab yoshdagi o’quvchilarni ijtimoiy faolligini rivojlantirish / SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 3 | ISSUE 3 | 2022 ISSN: 2181-1601. Uzbekistan www.scientificprogress.uz Pages 380-383.
8. Salaeva M.S., Shoyunusova F.S. Bola shaxsini shakllantirishda ota-onalarning o'rni // “Образование и наука в XXI веке” международный научно-образовательный электронный журнал. ISSN: 2658-7998. Электронный журнал. Выпуск № 24 (том 4) (март, 2022). - С.751-754.

ЗНАЧИМОСТЬ ПОВЫШЕНИЯ ЛИНГВОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ ВУЗА

З.Ж.Сарсенбаева
докторант Нукусского ГПИ им. Ажинияза

Лингвокультурология – новая отрасль науки, занимающаяся проявлениями культуры разных народов, которые отражаются в языке. Эта новая область лингвистических исследований представляет собой слияние двух отдельных дисциплин лингвистики: социолингвистики и культурологии. Большой интерес к культурологии и ее фактическое восхождение из состояния любительских спекуляций в серьезную науку относятся к концу 20 века. Исследования в этой области в основном используют социолингвистические методы для объяснения различных языковых явлений. Этот подход был полезен, когда внутренние данные языка не могли объяснить некоторые необъяснимые факты. Лингвокультурология направлена на изучение языковых единиц в связи с историческим и социальным развитием нации в разные периоды. Таким образом, лингвокультурология обеспечивает общее широкое понимание языка как сложной системы.

Лингвокультурология занимается многими вопросами, связанными с языком, такими как роль культуры в формировании языковых понятий, связь между языковым символом и культурным смыслом слова. Важно определить культурную семантику, которая может быть получена при взаимодействии двух разных областей — языка и культуры. У Зимней понятие компетентность определяется как интеллектуальная и личностная способность личности к практической деятельности, а компетенция как содержательная составляющая данной способности в виде знаний, умений и навыков [7, с. 34-42]. Когда мы анализируем отношения между языком и культурой, мы видим, что язык формирует культурные взаимодействия, а культурные взаимодействия формируют язык. Поэтому мы должны учитывать, что отношение языка к культуре может заключать в себе множество противоречивых проблем. Например, проблема может возникнуть, когда культурная информация языковых единиц в основном приобретает некоторый скрытый подтекст, поскольку значения некоторых слов иногда могут меняться с течением времени.

Под словом «компетентность» понимается совокупность способностей, рассматриваемых как конечный качественный результат образования, и различают такие виды компетенций, как интеллектуальная, методическая, личностная, социальная, социокультурная, коммуникативная компетентность. Для развития интерпретационных, интерактивных и продуктивных компетенций учащимся необходимо развивать вспомогательные компетенции. Одной из важнейших вспомогательных компетенций является языковая компетенция. Эта компетенция включает в себя изучение и овладение грамматикой, произношением и словарным запасом, необходимым в данном контексте. Эта классификация компетенций вполне понятна, но ее следует дополнить. Однако предполагается, что языковая осведомленность никогда не может быть достаточной, если она не сочетается с культурной

осведомленностью. Поэтому следует принимать во внимание лингвокультурные, социокультурные и невербальные компетенции. Как указывал Чин, культура управляет поведением, с которым сталкивается человек, а также тем, как человек действует или реагирует на определенные ситуации [3, с. 1-8]. Культуры имеют разные способы практик, которые бесспорно отражают вербальные и невербальные языковые проблемы. Богатую культуру, историю каракалпакского народа и национальный характер можно описать в народных пословицах. Ж. Эшбаев в своей работе по каракалпакскому языку [8] указывал на взаимосвязь и различия между фразеологизмами и пословицами следующим образом:

1. Пословицы состоят из основных значимых слов без добавления вспомогательных слов. Структура пословиц может быть аналогична литературным словам. Например: *“Qáwmetine isengen, qáddin búgip ótedi, Kópshilikke isengen, Maqsetine jetedi” (Meaning: A man who believes in many and achieves his goal).*

2. В пословицах очень силен национальный характер жизни людей. Например: *“Alǵıs alǵan arimas, Qarǵıs alǵan jarımas” (Meaning: He who takes people’s dua (make dua-to pray for something) will live happily, he who is cursed (saying bad wishes) will be unhappy).*

3. Каждый раз значение этих слов определяется со второй строки, и эта строка дополняет слово в первой строке. Например: *“Hár kimdiki ózine, Ay kóriner kózine” (Meaning: Blood is thicker than water/The black crow thinks his own birds white).*

4. Структура пословиц иная, и повторение слов в форме сложного слова можно увидеть следующим образом. Например: *“Tama tama kól boladı, Jawın jawsa sel boladı” (Meaning: Many a little makes a mickle).*

5. Пословицы имеют характер увещевания в смысле воспитания людей нормами лучшего человечества. Например: *“Jamannan qash, Jaqsıǵa jantas” (Meaning: Better be alone than be in the bad company).*

6. Пословицы не содержат невообразимых лишних слов и в основном носят образный характер в прямом смысле. Например: *“Qızım saǵan aytaman, Kelinim sen tıńla”, “Sóz-gúmis, Úndemew-altın” (Meaning: My daughter, I tell you, my daughter-in-law, listen to me / Speech is silver but silence is gold).*

7. В одних изделиях одни компоненты повторяются по отдельности в одном и том же состоянии, а другие повторяются с помощью дополнений ко второму компоненту. Значение первого слова подтверждается и дополняется повторяющимся вторым словом. Например: *“Kóz kózge túsedi, Miyrim shapaat júzge túsedi”, “Mal iyesine usaydı” (Meaning: Eye to eye, Mercy intercession to face / The work shows the workman).*

8. Хотя некоторые компоненты пословиц входят в состав притяжательных местоимений и повторяются в пословице несколько раз, их синтаксическая функция будет различной. Например: *“El ústine el kelse, ol eldiń da’wleti, El ústinen el ketse, ol eldiń miyneti” (Meaning: When nations unite, it is the wealth of the people, When nations are scattered, it is the labor of the people).*

На сегодняшний день пословицы использовались в качестве полезных инструментов, особенно при обучении моральным ценностям и социальным навыкам. Думитру Станчу в своей статье «Пословица и проблемы образования» указывает, что существуют специальные пословицы, касающиеся таких вещей, как ум, мудрость, опыт, ученость, авторитет и учитель [4]. Пословицы обычно включают в себя воспитательную мудрость, а в педагогике они использовались при обучении общечеловеческим переживаниям, в качестве дидактических инструментов в воспитании детей и при обучении языку в школах. Кроме того, пословицы играют важную роль в качестве педагогического инструмента в современном обществе, особенно в школах. Мы предполагаем, что пословицы следует преподавать в рамках общего образования, поскольку они являются общеизвестными практически для всех носителей языка. Кроме того, они считаются очень эффективным средством передачи мудрости и знаний о человеческой природе и культуре. Студенты, которые недостаточно компетентны в использовании пословиц, могут быть ограничены в разговоре, могут иметь трудности с пониманием широкого спектра печатных материалов, радио, телевидения и могут не понимать пародии на пословицы, которые предполагают знакомство с общеизвестной пословицей [5]. При этом предлагаемая деятельность по обучению иностранному языку должна быть коммуникативной и аутентичной. Пословицы используются при обучении родному языку и для привнесения культурных традиций в аудиторию, изучающую иностранный язык. В каракалпакских аудиториях английский язык преподается как иностранный и английский как целевой по некоторым специальностям. Когда учащиеся изучают пословицы, они могут использовать их в значимых контекстах и действовать в соответствии с мудростью, поэтому они могут обращаться с абстрактными и метафорическими пословицами как с правилами нравственного поведения. Кроме того, пословицы могут играть важную роль в преподавании английского языка как иностранного, где они включены как часть метафорического и культурного преподавания и обучения. Когда преподавателя планируют учебную программу и разрабатывают учебники для преподавания английского языка как иностранного (EFL), они должны выбирать эти пословицы для включения в эту часть англо-американского паремиологического минимума. Следует преподавать пословицы, которые используются сегодня, как утверждает Майкл Абади в своем обзоре «Притчи как учебный план ESL (английский как второй язык)» [6]. Пословицы обладают большим потенциалом в развитии лингвокультурной компетенции и всех видов речевой деятельности. Пословицы можно использовать на занятиях по английскому языку как средство улучшения навыков устной и письменной речи, аудирования и чтения. Анализ показывает, что поиск новых форм аудиторной и самостоятельной работы каракалпакских студентов с целью формирования языковой компетенции по дисциплине актуален и на сегодняшний день. После изучения материалов студенты смогли понять значение словосочетаний, найти синонимы народных пословиц в двух языках в сравнении. Берк указывает, что пословицы являются стратегиями обращения с ситуациями, подразумевающими, что некоторые ситуации могут

оказаться похожими или идентичными [2]. Таким образом, мы предполагаем, что они могут иметь сходные языковые структуры. Однако анализ пословиц разных языков, возникших в разное время и в разных культурах, может оказаться сложной задачей.

Таким образом, мы предполагаем, что в языках могут быть пословицы с похожей структурой. Для достижения поставленной цели и обоснования выдвинутой гипотезы мы намерены проследить закономерности сходства и различия английских и каракалпакских пословиц на основе семантики. Поэтому мы предполагаем, что формирование лингвокультурной компетентности учащихся должно быть важнейшей целью лингвистических и неязыковых классов, и учителя становятся важными игроками для достижения этой цели. Преподавание иностранного языка может дать учащимся возможность отразить свой собственный язык и культуру через опыт общения с иностранным языком и культурой [1]. Кроме того, внесение дополнений в программу предмета «Педагогика», внедрение культуры как на занятиях по иностранному языку, так и на занятиях по неязыковым специальностям могло бы способствовать повышению лингвокультурной компетентности студентов. Пословицы рассматриваются как средство совершенствования лингвокультурной компетенции и коммуникативных навыков студентов, поддерживающих различные дебаты и дискуссии, написание рефератов и сочинений. Также в процессе обучения английскому языку на основе пословиц могут быть улучшены социокультурные знания учащихся, а смысловое понимание пословиц может привести к увеличению лексических знаний учащихся.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Альптекин, С. На пути к межкультурной коммуникативной компетенции в ELT. Журнал ELT, 56 (1), 2002. с. 57-64.

2. Берк, К. Философия литературной формы. Исследования символического действия, Нью-Йорк. Калифорнийский университет Press (3-е издание). 1974. 463 с.

3. Чин, Н. Культурное разнообразие в преподавании английского языка: голоса учащихся. Преподавание английского языка, 6(4), 2013 г., с. 1-8.

4. Дмитрий, Станчу. Пословицы говорят громче слов: народная мудрость в искусстве, культуре, истории фольклора, литературе и средствах массовой информации. Питер Лэнг, Нью-Йорк (2008 г.). 1986 год.

5. Ханзен, М. В Риме поступай, как римляне. Пословицы как часть обучения английскому языку. 2007.

6. Майкл, К. Абади. Пословицы: Справочник издательской группы Greenwood. 2000.

7. Зимняя, И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма образовательного результата. Высшее образование сегодня, (Том 5), 2003. с. 34-42.

8. Ешбаев, Ж. Краткий фразеологический словарь каракалпакского языка. Нукус., изд. Каракалпакстан, 1985. с. 18-25.

МАСТЕРСТВО ПЕДАГОГА КАК ВАЖНЫЙ ЭЛЕМЕНТ В ОБУЧЕНИИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Г.Б.Сейтбаева - студентка 2- курса
Научный руководитель: У.К.Сейтжанова к.п.н
Нукус ГПИ имени Ажинияза

«Ни один наставник не должен забывать, что его главнейшая обязанность состоит в приучении воспитанников к умственному труду и что эта обязанность более важна, нежели передача самого предмета»

К.Ушинский

На данный момент существуют новые требования современного общества к системе образования, когда школа является важнейшим фактором становления полноценной личности. Учитель начальных классов является не только наставником, но и как организатор, эксперт, мастер к нему предъявляются высокие требования как к человеку целеустремленному, высокообразованному, инициативному, духовно и умственно развитому.

Педагог-мастер- это специалист высокой культуры, мастер своего дела, он в совершенстве владеет преподаваемой дисциплиной, методикой обучения и воспитания, обладает психологическими знаниями, а также знаниями в различных отраслях науки и искусства [5 с.13]

Путь к становлению педагога мастера нелёгок, но как показывает опыт мастеров, это возможно. В педагогической деятельности развивается мастерство, которое обеспечивает высокий уровень профессиональных знаний, педагогические способности и педагогическую технику.

Педагогическая техника - это форма организации поведения учителя. Педагогическая техника - это совокупность приёмов и средств педагогического воздействия на окружающих людей [5 с.14]. Оно проявляется в креативном и быстром решении самых разнообразных педагогических задач, в эффективном достижении учебно-воспитательных целей и высокого уровня выполнения своей работы. Знание без умений, без владения техникой невозможны. Большое значение педагогической технике придавал А.С.Макаренко. Он писал « Не может быть хорошим воспитателем тот, который не может придать своему лицу необходимого выражения или держать своё настроение. Воспитатель должен себя вести так, чтобы каждое движение его воспитывало и всегда должен знать, чего он хочет в данный момент и чего не хочет»[2 с.20]

Одним из элементов педагогического мастерства является творчество учителя, то есть умение активизировать учеников и развивать их способности. Вести за собой учеников может только учитель с развитой волей, который должен быть сообразительным, изобретательным, настойчивым и отзывчивым. Оно должно проявляться в нестандартных подходах к решению педагогических задач, в разработке новых форм, методов и приёмов проведения занятий, а также в эффективном использовании имеющегося опыта в новых условиях.

Важной основой педагогического мастерства является знание. Знания преподавателя обращены с одной стороны к дисциплине, которую он преподаёт, с другой- к учащимся. Содержание профессиональных знаний составляет знание учебного предмета, его методики, а также педагогики и психологии[2 с.19]. И

как сказал М.Монтень «Для того, чтобы обучить другого требуется больше ума, чем для того чтобы научиться самому». Талант учителя заключается в умении легко и просто передать знания другому.

Педагогическое общение является важным компонентом развития взаимодействия учителя и ученика, направленное на установление доверительных отношений. Оно может быть просьбой, одобрением, осуждением, приказом, в котором играют роль культура речи, постановка голоса, лица, правильное дыхание. « Я сделался настоящим мастером только тогда, когда научился говорить «иди сюда» с 15-20 оттенками, когда научился давать 20 нюансов в постановке лица, фигуры, голоса», - говорил А.С.Макаренко.

Специально-организованное в школе методическая работа является одним из главных условий совершенствования профессионального мастерства учителя. В ряде школ по инициативе руководителей и педагогов создаются коллективные, профессиональные органы- методические советы, которые реализуют задачи методической работы, поставленные на текущий год. Методический совет рассматривает инновации, нововведения; контролирует работу методических объединений, кафедр; способствует совершенствованию мастерства учителей и стимулирует самообразовательную деятельность учителей.

Я.А. Коменский требует, чтобы учитель внимательно относился к детям, был приветливым и ласковым, не отталкивал от себя детей своим суровым обращением, а привлекал их отеческим расположением, манерами и словами. Учить детей нужно легко и радостно, «чтобы напиток науки проглатывался без побоев, без воплей, без насилия, без отвращения, словом, приветливо и приятно» [1 с.366]

Таким образом, педагогическое мастерство учителя имеет большое значение для подрастающего поколения, для общества. Педагог с большой буквы- это личность, рождающая, формирующая другие личности. Для этого ему необходимо не только внимание и уважение со стороны его учеников, но и со стороны всего общества.

Список используемой литературы:

1. Подласый И.П. «Педагогика начальной школы: учебник»-Киев-Владос.2008г.- С.405

2. Кадырова Ф., Рустамова Ш., Кулдашев М., Рахимова С. «Педагогическое мастерство как профессионализм педагога»- Бухарская область. Узб. Наука Мысли УДК 378.12-2014г. С.18-22

3. Наркулова Б., Мамаева А., Джахаева А., Алтаева Н., Рысбаева Г. «Педагогическое мастерство учителя начальных классов новой фориации в контексте модернизации современной школы»-Шымкент «Пед.науки», УДК 961:06-15/209-2015г с.514-517

4. ВостряковаН.В.»Основы педагогического мастерства»-Луганск. Учебное издание-2017г. С.84

5. Ткачева С.А. «Педагогическое мастерство»-Каракол, Учебно-методическое пос.-2017г. С.100

МЕТОД ПРОБЛЕМНОГО ОБУЧЕНИЯ В ПРЕПОДАВАНИИ ФИЛОСОФИИ СТУДЕНТАМ ВУЗА ГУМАНИТАРНОГО ПРОФИЛЯ

А.С.Султанов, докторант 1 курса НГПИ им. Ажинияза

Модернизация системы высшего образования, и в особенности университетского, процесс сложный, противоречивый и далеко небезболезненный, поскольку идея университета как концентрированное выражение его сущности имманентно содержит интенцию на сохранение, воспроизводство и трансляцию исторически сложившихся культурных ценностей, а также принципов, определяющих его бытие в социуме.

Под методами преподавания подразумевается способ взаимодействия преподавателя и студента с целью решения образовательных задач. К методам относят лекцию, семинар, практические упражнения, дискуссию, работу в мини группах и т. д. Мы рассмотрим такой метод обучения философии как анализ философских текстов. Традиционно под формой обучения подразумевается целенаправленная, чётко организованная, содержательно насыщенная и методически оснащённая система познавательного общения, взаимодействия. В начале нового века стала интенсивно развиваться такая форма обучения как электронная образовательная среда, на наш взгляд данная форма обладает большим потенциалом для решения ряда задач, поэтому уместно её широкое использование в процессе преподавания философии. Под средством обучения подразумевают материальный или идеальный объект, который используется с целью усвоения знаний, формирования компетенций. Традиционными средствами обучения философии являются учебники, учебные пособия, схемы, таблицы, фильмы и т. д.

Семинарское занятие (практическое занятие) является формой коллективной познавательной деятельности. В отличие от лекции, где возможно только изложение ключевых понятий, теорий по любому курсу, на семинарском занятии производится проработка, проговаривание терминов, обсуждение проблем, устанавливается обратная связь между студентами и преподавателем. Современное проведение семинарских занятий требует от преподавателей применения различных методических приемов, но многие из них имеют общую платформу - проблемное обучение.

Методика преподавания философии в системе образования во многом зависит от понимания самой философии преподавателем, но «концептуальная задача преподавателя философии заключается в том, чтобы выявить в развитии философской мысли позитивные тенденции и ознакомить с ними студента. Методически это может быть достигнуто приобщением его к оригинальным философским текстам, к анализу проблемных ситуаций, зафиксированных в мировом философском процессе и русской философской мысли», - пишет Мартынова Е.А [1]. Нельзя не согласится с этой позицией, поскольку основной единицей общения является текст и вполне логично, что он выступает одной из основных дидактических единиц. Тем более важна роль образцовых текстов в изучении гуманитарных дисциплин.

В преподавании курса философии очень важно провести мысль о том, что каждое значительное философское учение (концепция, теория) формирует собственную категориальную «топологию» мышления, достраивает либо перестраивает предшествующие категориальные структуры, вводя в них новые концепты и правила работы с ними.Одним из важных в преподавании курса философии является вопрос о существовании и правомерности различных типов философского дискурса.

Современный американский философ Р. Рорти предлагает рассматривать философию как своеобразный «разговор человечества», в котором участники, в лучшем случае, могут лишь попытаться понять друг друга[2]. Этот образ представляется достаточно перспективным, поскольку философия в таком случае могла бы выступить в качестве некой универсальной модели формирования толерантности, рационального обсуждения и поиска эффективного консенсуса относительно путей и средств решения множества сложнейших проблем, с которыми столкнулась современная цивилизация.

Широкое использование в процессе преподавания философии анализа философских текстов мотивируется следующими причинами. Во-первых, видится неэффективным знакомить студентов со взглядами философов только по учебникам, поскольку их авторы неизбежно накладывают отпечаток своего видения, своей интерпретации. Студенту же необходимо научиться вырабатывать собственную позицию, научиться смотреть «своими глазами», а не только через призму понимания другого человека, пусть и авторитетного исследователя. Во-вторых, оригинальный текст в большей мере способствует пониманию хода мысли его автора, погружает в язык и атмосферу изучаемой науки, делает более доступным мировоззрение мыслителя. В-третьих, на страницах учебников невозможно отразить всё богатство тем и их разработок в наследии философов, а внимательное чтение их оригинальных текстов позволяет раскрыть это богатство, приучает к логике философского размышления, формирует навыки анализа информации, представленной в разных жанровых и стилевых вариантах.

На первом этапе использования данного метода обучения текст анализируется преподавателем: показывается, как находить основную тему и идею автора, видеть ценностно-смысловое полерассуждений, отслеживать логику доказательства позиции, вычленять аргументы, приводимые в пользу утверждения, видеть и понимать итог размышлений философа и формировать собственную позицию по отношению к основной мысли текста. Этот этап может занять несколько занятий.

На следующем этапе в процессе анализа преподавателем задаются проблемные вопросы, организуется беседа или мини-дискуссия о возможностях интерпретации позиции философа, о других вариантах и подходах к решению проблемы, затронутой философом. В дальнейшем анализ осуществляется самими студентами, его ход сохраняется прежним, но неизменным требованием является озвучивание собственной позиции по обсуждаемой проблеме и её аргументация.

Непременным элементом каждого этапа, должно быть задания, обязательные для выполнения каждым студентом, это обеспечивает выполнение программы и формирование необходимых общекультурных компетенций, заложенных в ней. Задания рассчитаны на углубление уже полученных знаний (если требуют для выполнения привлечения дополнительного материала), на выработку логического мышления, умения критически мыслить. Важным элементом являются задания для выполнения которых у студента нет готовых средств, что обуславливает постановку вопросов, выдвижение гипотез, поиск версий, интерпретацию различных точек зрения и нахождение удовлетворительного ответа, при этом студент должен помнить о приемлемости и неприемлемости найденной позиции относительно гуманистических ценностей культуры, времени, социума.

Также большинство семинарских тем сопровождается не обязательными для выполнения заданиями. Студент обращается к ним, если есть интерес к изучаемой проблеме, желание подняться на более продвинутый уровень овладения учебной дисциплиной, необходимость получить дополнительную оценку или просто проверить себя. Данные вариативные задания представлены широким спектром тестов, кроссвордов, заданий на установление соответствий между мыслителем и его портретом, афоризмом или произведением, а также возможностью открыть дискуссионную площадку и обсудить интересующую философскую проблему.

Дидактические средства являются неотъемлемым компонентом любого учебного процесса. Одним из многофункциональных дидактических средств повышения учебной мотивации, индивидуализации процесса обучения, повышения эффективности семинарских занятий, помощи в становлении субъектности является рабочая тетрадь по предмету [3].Данное средство даёт возможность увидеть особенности и потребности студента за счёт анализа тех заданий, которые выбирает и выполняет студент, он может индивидуализировать обратную связь. Рабочая тетрадь способствует индивидуализации обучения, т. к. содержит разноуровневые задания репродуктивного, продуктивного и творческого характера.

Таким образом, использование в процессе преподавания философии комбинирования определённых методов, форм и средств обучения может существенно повышать эффективность образовательного процесса. Применение анализа философских текстов, электронной обучающей среды и рабочей тетради по философии в совокупности позволяет не только повысить интерес студентов к философии, организовать их продуктивную самостоятельную работу, способствует формированию компетенций.

Таким образом, проанализировав возможности проблемного обучения на семинарских занятиях по философии, специфику семинарского занятия у студентов можно сделать следующие выводы:

1. Проблемное обучение предполагает диалогичность общения преподавателя и студента, что практически осуществляется на семинарском занятии как форме оганизации самостоятельной работы студента.

2. На семинарском занятии закладываются организационные начала самостоятельной работы студентов, создается возможность учета индивидуальных особенностей студента, их мыслительных способностей, степени социальной активности.

3. Занятия могут проходить различными способами, главное - это пробудить у студентов интерес к истории философии, творческий поиск в решении поставленных проблем.

4. На семинарском занятии по философии у студентов гуманитарных специальностей необходимо соблюдать по мере возможности интерпредметные связи между предметами.

Для того чтобы обеспечить максимальное участие студентов в обсуждаемой проблеме, концентрировать их внимание и поддерживать интерес, необходимо применять *полимодальную* методику организации форм подачи материала. Одной из таких форм является мини-сообщение. При аналогичном построении лекционного и семинарского материала (на семинарских занятиях изучаются историко-философские проблемы) мини-сообщение представляет собой разработку не всего вопроса плана семинарского занятия, а ответы на вопросы в виде подготовки дома для выступления перед аудиторией. Такая форма работы максимально активизирует большое число студентов, позволяет пошагово разобраться в одной, затем в другой и т.д. проблемах. Например, в теме «Классическая немецкая философия» в вопросе «Общая характеристика философии И. Канта» возможны следующие мини-сообщения: «Структура познавательного процесса И. Канта», «Что такое рассудок», «Что такое антиномия», «Что такое трансцендентное», «Что такое категорический императив» и т.д. [4].

Результатом будет являться выработка собственной позиции по обсуждаемым вопросам, умение ее отстаивать и одновременно умение прислушиваться к другим мнениям, к аргументации оппонентов, соглашаться с иной точкой зрения.

Проблемное обучение представляет собой один из важных дидактических принципов, который успешно можно реализовать в ходе проведения семинарских занятий. Возможно применение межпредметных связей. Семинарские занятия по философии способствуют выработке умений ставить проблемы и рационально-критически анализировать реальные процессы в жизни, правильно выделять существенное у предмета мысли и адекватно излагать необходимые и достаточные признаки предмета мысли и формированию познавательных способностей студентов в области истории философских размышлений и основных направлений исследований человеческого существования в современной философии.

Список использованной литературы:

1. Мартынова, Е.А. Духовность как основа образования // Интеграция образования. - 2011. - №2. 58-60 с.

2. Писарчик Л.Ю. «Р. Рорти о природе философского знания и научной рациональности». Вестник ОГУ (143) 2012.№7. – 38 с.

3. Южанинова, Е.R Философия. Рабочая тетрадь: учебно-методическое пособие / Е.R Южанинова. Оренбург: ООО ИПК «Университет», 2012. - 127 с.
4. Ким В.В. Философия. Учебно-методическое пособие. Екатеринбург, 2000. - 54 с.

ОЦЕНКА УСТОЙЧИВОСТИ ГРУНТОВЫХ ОТКОСОВ С ОПРЕДЕЛЕНИЕМ ПАРАМЕТРОВ ПОВЕРХНОСТИ СКОЛЬЖЕНИЯ

С.И.Умархонов [1], Ш.И.Норматов [2], О.М.Хайдарова[1]
[1]Институт механики и сейсмостойкости сооружений им. М.Т.Уразбаева АНРУз, Ташкент, Узбекистан
[2]Наманганский инженерно-строительный институт

Задачи исследования устойчивости грунтовых откосов возникают при проектировании и эксплуатации сооружений гидротехнического, промышленного, гражданского, транспортного и других назначений на основании, имеющие откосы и уклоны. При этом в качестве грунтовых откосов выступают основания, откосы плотин, насыпей и выемок, борта и уступы глубоких карьеров, естественные склоны при их хозяйственном использовании. Под устойчивостью грунтовых откосов обычно понимают их способность в течение длительного времени противостоять сдвигающим усилиям, сохраняя свою форму. Устойчивое положение откосов и склонов определяется соответствующим напряжённо-деформированным состоянием, формируемым силовыми воздействиями. [1 – 6].

Для расчета устойчивости в настоящее время разработаны многочисленные методы в рамках теории предельного равновесия грунтов на сдвиг [3 – 4]. В качестве потери устойчивости считается скольжение некоторой части грунтового массива относительно неподвижной части откоса грунта. Граница раздела оползающего массива с неподвижной части грунта подразумевается поверхностью скольжения. Сопротивление сдвигу грунта по этой поверхности скольжения рассчитывается для статических условий. Вдоль всей поверхности скольжения принимается критерий разрушения грунта в виде закона Кулона – Мора:

$$\tau = \mu \cdot \sigma_N + C = \sigma_N \cdot tg\ \phi + C\ , \qquad a)$$

где τ, σ_N – касательное (сдвигающее) и нормальное напряжения вдоль поверхности скольжения; C, ϕ – удельное сцепление и угол внутреннего трения грунта. Расчетное сдвигающее напряжение сопоставляется с предельным сопротивлением сдвигу (1) грунта, а результат этого сравнения выражается в виде коэффициента устойчивости. [2 – 4]:

$$k = \frac{F_{удер}}{F_{сдвиг}}\ , \qquad b)$$

где $F_{удер}$,$F_{сдвиг}$ – удерживающие и сдвигающие факторы, действующие вдоль наиболее вероятной поверхности скольжения.

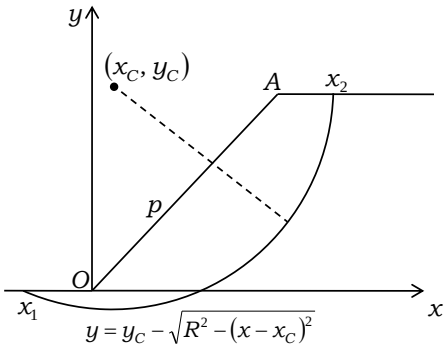
. Цель данной статьи является отыскание параметров кругло-цилиндрической поверхности скольжения, дающее минимальное значение

коэффициента устойчивости (2). Заметим, что обычно для нахождения центра кругло-цилиндрической поверхности скольжения используется метод итерации, т.е. ищется самая критическая поверхность скольжения. В статье – созданный метод и алгоритм отыскания всевозможных критических поверхностей позволяет найти не менее (в зависимости от пользователя) 10 поверхностей скольжения, в том числе соответствующие минимальному значению коэффициента устойчивости.

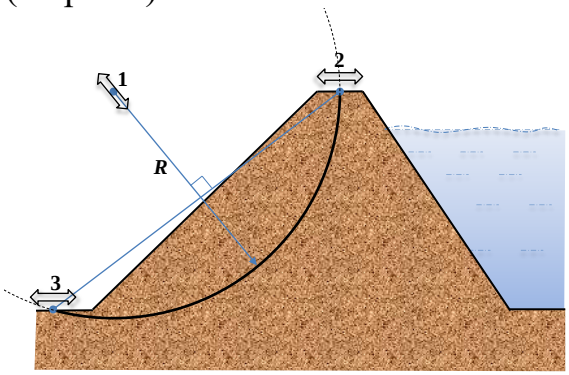
Постановка задачи. В инженерных расчетах, как обычно, поверхность обрушения предполагается кругло-цилиндрической или плоской, а в некоторых случаях – произвольной [3 – 5]. В качестве факторов в (2) могут служить силы, действующие вдоль возможной поверхности скольжения или в случае кругло-цилиндрической поверхности скольжения по методу Терцаги сил моментов относительно центральной оси цилиндра K может быть найдена по формуле

$$K = \int_c \frac{M_{удер}\,dl}{M_{сдвиг}\,dl} = \frac{\int_{x_1}^{x_2}\left[f\gamma(y-p)\cos\alpha + \frac{c}{\cos\alpha}\right]dx}{\int_{x_1}^{x_2}\gamma(y-p)\sin\alpha\,dx}, \qquad (3)$$

где γ – удельный вес грунта; c и f – сцепление и коэффициент угла внутреннего трения $f=tg\phi$; α– угол между касательными линиями поверхности скольжения и вертикальной линией; p – функция, описывающая профиль поверхности откоса или склона; y_1 – функция, выражающая поверхность обрушения: x_1 и x_2 – ординаты границ поверхности обрушения (см.рис.1).

а

б

Рис.1. . Схема расчёта для круглоцилиндрической поверхности скольжения.

Напомним, что из-за неоднородности и геологической особенности грунтового откоса удельный вес, сцепление и коэффициент угла внутреннего трения зависят от координат x,y, а функции p и y_1 являются произвольными от x. Функция, описывающая профиль плоской поверхности откоса;

$$p = \begin{cases} 0 & x < 0, \\ x/m & 0 \le x \le x_A, \\ h & x \ge x_A \end{cases} \qquad (4)$$

где $h=y_A$ – высота откоса; $m=x_A/y_A=x_A/h$ – коэффициент заложения откоса. В случае кругло-цилиндрической поверхности скольжения функция, описывающая профиль поверхности обрушения, согласно кругло-цилиндрической поверхности (дуги окружности), имеет вид $y = y_c - \sqrt{R^2 - (x - x_c)^2}$, где

(x_c,y_c) – и R – координаты центра и радиус окружности, дуга которой описывает профиль предполагаемой поверхности обрушения. Отсюда видно, что функция y_1 непрерывная и непрерывно дифференцируемая, а функция p непрерывно дифференцируемая кусочно. Естественно, для функции (3) существует точка (x_c,y_c), которая имеет минимальное значение.

Функция y непрерывная и непрерывно дифференцируемая, а функция p – непрерывно дифференцируемая кусочно. Производная функция y:

$$y' = \frac{dx}{dy} = \frac{x - x_c}{\sqrt{R^2 - (x - x_c)^2}} = -\frac{x - x_c}{y - y_c}, \qquad \sin\alpha = \frac{x - x_c}{R}, \qquad \cos\alpha = \frac{y - y_c}{R} \tag{5}$$

Интеграл в знаменателе (3) равен

$$M_{сдвиг} = \int_{x_1}^{x_2} \gamma(y - p)\sin\alpha dx = -\int_{x_1}^{x_2} \gamma(y - p)\frac{x - x_c}{R} dx = \frac{1}{R}\left\{A_2 x_1^2 + B_2 x_2^2 + A_1 x_1 + B_1 x_1 + C_1\right\} \tag{6}$$

где

$$A_2 = \frac{\gamma y_c}{2}, \quad A_1 = -\gamma y_c x_c = -2x_c A_2, \quad B_2 = -\frac{\gamma y_c}{2} + \frac{\gamma x_A}{2m} = -\frac{\gamma}{2}(y_c - h),$$

$$B_1 = \gamma x_c y_c - \gamma x_c \frac{x_A}{m} = \gamma x_c (y_c - h), \quad C_1 = \gamma y_c h\{(y_c - h)^2 + y_c(y_c - h) + y_c^2\} + \gamma x_A h(\frac{x_c}{2} - \frac{x_A}{6}) \tag{7}$$

Интеграл в числителе (5) имеет вид

$$F_{удер} = \int_{x_1}^{x_2}\left[f\gamma(y - p)\cos\alpha + \frac{c}{\cos\alpha}\right]dx = F_{удер1} + F_{удер2} \quad , \tag{8}$$

где $F_{удер1} = \int_{x_1}^{x_2} fy(y_1 - p)\cos\alpha dx, \quad F_{удер2} = \int_{x_1}^{x_2} \frac{c}{\cos\alpha} dx.$

Вычисляя этих интегралов, находим выражения коэффициента устойчивости (5) в удобном виде

$$K = \frac{\frac{1}{R}\left\{\begin{array}{l} A_3 x_1^3 + B_3 x_2^3 + A_{21} x_1^2 + B_{21} x_2^2 + A_{11} x_1 B_{11} x_2 + R^2(x_1 - x_2) + C_2 + \\ + D_1 R^2 \arcsin\frac{(x_1 - x_c)}{R} + D_2 R^2 \arcsin\frac{(x_2 - x_c)}{R} + D_3 R^2 \arcsin\frac{x_A - x_c}{R} \end{array}\right\}}{\frac{1}{R}\left\{A_2 x_1^2 + B_2 x_2^2 + A_1 x_1 + B_1 x_2 + C_1\right\}} \tag{9}$$

где

$$A_3 = -\frac{\gamma f}{3}, \quad B_3 = \frac{\gamma f}{2} = -A_3, \quad A_{21} = \gamma f x_c, \quad B_{21} = -\gamma f x_c = -A_{21}, \; A_{11} = \lambda f\left(x_c^2 + \frac{y_c^2}{2}\right),$$

$$B_{11} = -\gamma f\left(x_c^2 + \frac{(h - y_c)^2}{2}\right), \; D_1 = \frac{\gamma f}{2} y_c + c, \quad D_2 = \frac{\gamma f}{2}(h - y_c) - c, \quad D_3 = -\frac{\gamma f}{2} h,$$

$$C_2 = \gamma f\left(\frac{y_c}{3m}\left\{(y_c - h)^3 - \left(\sqrt{R^2 - x_c}\right)^3\right\} - \frac{h y_c^2}{2} + \frac{h x_A}{2}(h - y_c)\right).$$

Очевидно, минимальное значение выражении (9) равно коэффициенту устойчивости откоса. Выражение (9) является функцией, аргументом которой служат независимые параметрыR,x_c,y_c.

Метод решения задачи.Для каждого узла этой сетки, варьируя значения радиуса кругло-цилиндрической поверхности скольжения от значений R_a до наименьшего (равным значению расстояния от центра до откоса) вычисляется коэффициент устойчивости по выбранным методам и определяется радиус, вызывающий наименьшее значение коэффициента. Необходимо отметить, что,

принимая достаточно большую область искомых центров, можно с точностью определить искомый центр и радиус кругло-цилиндрической поверхности скольжения.

Численные результаты и их анализ. Рассмотрим некоторые результаты определения поверхности скольжения с использованием разработанной методики. Был рассмотрен грунтовой откос плотины 15м с углом заложения α=30°, сложенный полутвердой глиной со следующими физико-механическими характеристиками: плотность ρ=1.89г/см^3; удельный вес γ=18.5кН/м^3; удельное сцепление C=19.82 кПа (2.02 кгс/см^2); угол внутреннего трения ϕ=14°.

На рисунках 2 – 3 приведены зависимости значений коэффициента устойчивости от радиуса предполагаемой поверхности обрушения. На рис.2 кривые *1 – 5* соответствуют границам поверхности скольжения $x_{вверх}$=22.5 м, $x_{вверх}$=23.5 м, $x_{вверх}$=24.5 м, $x_{вверх}$=25.5 м и $x_{вверх}$=26.5 м при $x_{нижн}$0. Здесь тоже наблюдается увеличение значений коэффициента устойчивости с ростом радиуса кругло-цилиндрической поверхности скольжения. Отсюда также можно сделать вывод, что, во-первых, радиус кругло-цилиндрической поверхности скольжения не может быть бесконечным, т.е. предполагаемая поверхность скольжения массива грунта не может быть плоской, во-вторых, верхняя граница возможного обрушения (если не имеется трещин, отколов или других особенностей) охватывает гребную часть грунтового откоса.

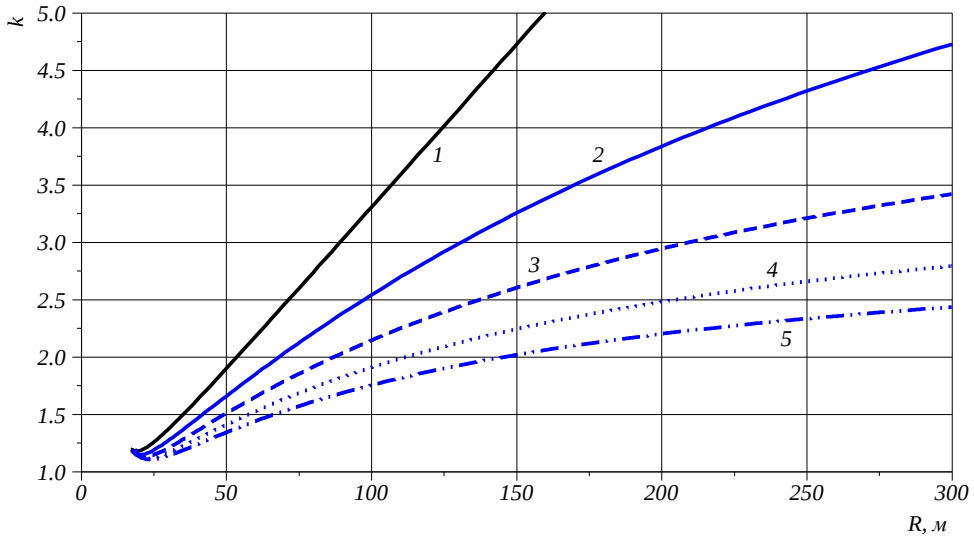

Рис. 2. Зависимость коэффициент устойчивости откоса от радиуса кругло-цилиндрической поверхности скольжения при $x_{нижн}$=0

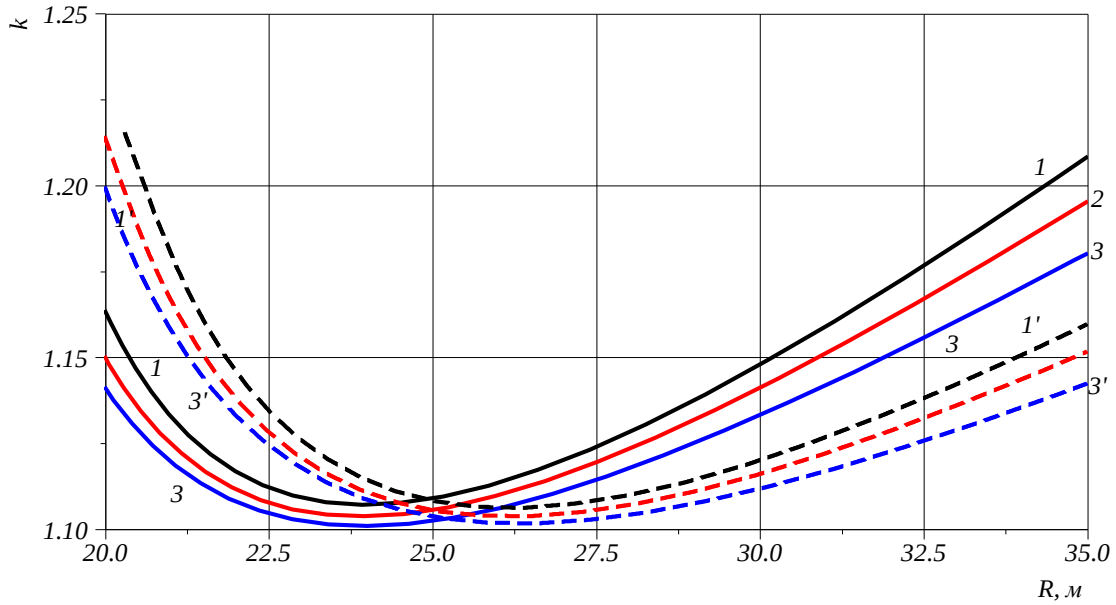

Рис. 3. Зависимость коэффициента устойчивости откоса от радиуса для различных границ кругло-цилиндрической поверхности скольжения

На рис. 3 приведены зависимости коэффициента устойчивости грунтового откоса для различных границ кругло-цилиндрической поверхности скольжения, т.е. для различных точек пересечения поверхности скольжения с профилем грунтового откоса. Кривые *1 – 3* на рис. 3 соответствуют левой точке пересечения поверхности скольжения с профилем откоса (граница кругло-цилиндрической поверхности скольжения) $x_{нижн}$=0, $x_{нижн}$=-1 м, $x_{нижн}$=-2 м, кривые без штрихов относятся к правым точкам границы $x_{вверх}$=26.5 м, а со штрихами – $x_{вверх}$=25.5 м. Как видно из рис. 3 коэффициент устойчивости принимает наименьшее значение (примерно на 1.1) при $x_{нижн}$=-2 м и $x_{вверх}$=26.5 м, т.е. поверхность скольжения пересекает 2 м у основания и обхватывает около 4 м гребня.

Выводы. Использование в инженерной практике большого числа расчетных методов для оценки устойчивости грунтовых массивов свидетельствует о сложности задачи и незавершенности процесса поиска ее решения, которое удовлетворяло бы исследователей и проектировщиков. Существующими методами нахождение наиболее опасной круглоцилиндрической поверхности скольжения путем выделенной области не гарантирует нахождение минимума значения коэффициента устойчивости, поскольку возможно существование в других областях нескольких локальных минимумов. Разработана методика определения центра и радиуса кругло-цилиндрической поверхности скольжения. Путем сравнения результатов с другими методами показано преимущество методики и область, обеспечивающее минимум коэффициенту устойчивости, лежащий за пределами выделенной области при применении традиционными способами.

ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Султанов К.С., Хусанов Б.Э.* Определение просадки нелинейно-деформируемого грунтового массива при увлажнении // Основания, фундаменты и механика грунтов. 2002. № 3. С. 2–4.

2. *Khusanov B., Khaydarova O.*Stress-strain state of earth dam under harmonic effect // E3S Web of Conference. Vol.97. 2019. P. 05043.

3. *Khusanov B., Rikhsieva B.* Thickness dimensions of the contact layer of soil-rigid body interaction // E3S Web of Conference. Vol.97. 2019. P.04040.

4. *Abirov R.A., Khusanov B.E., Sagdullaeva D.A.* Numerical modeling of the problem of indentation of elastic and elastic-plastic massive bodies // IOP Conference Series. Materials Science of Engineering. Vol. 971. 2020. P. 032017.

5. *Sultanov K.S., Khusanov B.E., Loginov P.V., NormatovSh.I.* Method for Assessing the Reliability of Earth Dams in Irrigation Systems // Construction of Unique Buildings and Structures. Vol. 89. 2020. P. 8901.

6. *Умархонов С.И., Норматов Ш.И., Хайдарова О.М.*Методики определения параметров круглоцилиндрической поверхности скольжения и оценки устойчивости грунтовых откосов

ДУХОВНО - НРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ ЛИЧНОСТИ

М. К.Якупбаева студентка 3 курса
Нукусского ГПИ им.Ажинияза

Воспитание играет важную роль в развитии и становлении человека. Именно духовно-нравственное развитие отличает воспитанного человека от невоспитанного. Ни интеллектуальное развитие, ни психологическое, ни уровень профессиональных качеств личности не характеризуют человека как воспитанного. Определяющей характеристикой воспитанного человека выступает надлежащее развитие духовности и сформированность духовной культуры.

Главное, что отличает человека от всех других живых существ – душа. Как только жизненная сила (душа) покидает тело, оно перестает иметь какую-то ценность. Душа является высшей целью всего человеческого развития. Лишь духовный прогресс – достойный внимания смысл человеческого развития. При формировании и развитии духовности в человеке формируются и потребности в получении необходимых знаний, совершенствовании умений и навыков. Эти потребности плавно переходят в требования личности к самой себе, которые заключаются в нравственном становлении человека. То есть духовность тесно связана с нравственностью, в которой отражены наиболее ярко выраженные черты и качества человека, способы действий и формы поведения.

В основе поведения человека должны лежать:

1) знания о том, что правильно, а что – нет, т.е. определенные понятия и представления о моральных нормах;

2) оценка моральных норм – выработка нравственного сознания как регулятора всех действий и поступков человека.

В раннем возрасте дети не могут самостоятельно определить направление их поведения. Ребенок – очень восприимчивое существо, он впитывает в себя все то, что видит вокруг и это впоследствии отражается на его дальнейшем поведении. Знание о нравственности также приобретается стихийно, в

основном при восприятии взаимоотношений окружающих. Поэтому очень важно с самого раннего возраста учить ребенка только хорошему, развивать в нем духовность. Институтами, в которых начинается и продолжается нравственное воспитание личности являются семья, школа, общество и государство. Все эти институты должны знакомить детей с такими понятиями как:

Воспитание патриотизма

Воспитание гуманизма

Воспитание бережного отношения к природе

1) Воспитание патриотизма – любви к своему народу, отечеству.

Патриотизм – качество, рассматриваемое как проявление идейности и политической осознанности человека. У патриотического воспитания есть несколько направлений:

- воспитание любви к родному краю, месту, позволяющее детям усвоить знания об общественном и политическом строе страны, законах и событиях, происходящих в стране;

- знакомство с государственными символами (гербом, флагом, гимном) и дальнейшее их использование;

- воспитание любви и хорошего бережного отношения к окружающему миру, природе;

- изучение истории родной страны, ее географии и литературы;

- формирование и развитие интереса к культуре, традициям, обычаям родного народа.

2) Воспитание гуманизма – нравственного отношения к другим людям, основанное на мировоззрении человека; мировосприятия, т.е. уважения к другому человеку, дружелюбия и доброжелательности, готовности прийти на помощь; терпимости, предполагающей понять слабости и затруднения другого человека, прощать его.

3) Воспитание бережного отношения к природе – тоже рассматривается как часть общественных отношений. Бережное отношение к природе – забота о ее сохранности, правильное использование ее ресурсов, защита природных богатств.

Духовно-нравственное воспитание личности - это залог, личного и общественного благополучия. Развитие духовности и нравственности делает осознанным процесс постижения научных знаний, умений и навыков.

Ценность семьи как общности родных и близких людей, в которой передаются язык, культурные традиции своего народа, осуществляется взаимопомощь и взаимоподдержка.

Ценность добра – как проявление высшей человеческой способности – любви, сострадания и милосердия.

Ценность познания мира – ценность научного знания, разума, осуществление стремления человека к постижению истины.

Ценность красоты как совершенства, гармонии, приведения в соответствие с идеалом, стремление к нему – «красота спасёт мир».

Ценность труда и творчества — как стремления к созидательной деятельности, нацеленной на создание условий для реализации остальных ценностей

Ценность свободы выбора – как возможность совершать суждения и поступки в рамках норм, правил, законов общества.

Процесс превращения базовых ценностей в личностные ценностные смыслы и ориентиры требует включения ребенка в процесс открытия для себя смысла той или иной ценности, определения собственного отношения к ней, формирования опыта созидательной реализации этих ценностей на практике.

Список литературы:

1. Коменский Я. А. Учитель учителей: Избранное: учебное пособие. М.: Издательский дом «Карапуз», 2008.

2. Подласый И. П. Педагогика: Учеб. для высш. учеб. заведений - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2006. – кн.1: Общие основы. Процесс обучения. – 387 с.

РАЗВИТИЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ В РЕЧИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКЕ РУССКОГО ЯЗЫКА

Д.Курбаниязова – магистр 1 курса
«Начальное образование» НГПИ имени Ажинияза

Развитие компетентности в речи у учащихся на уроке русского языка зависит в основном от учителя и конечно же и от ученика тоже. Для развития речи на уроке русского языка можно использовать различные упражнения, задания, методы, приемы, наглядности по теме, развивающие игры и другие.

В процессе развития компетентности в речи у учащихся на уроке русского языка в основе лежит компетентность и речь:

1) Само компетентность – это то что называется люди имеющие знания, навыка, опытов и другие в области их обучения.

2) А к речи относится грамотное чтение, саморазвитие, умение, чтение и другие.

Но в конце концов компетентность и речь совмещаются с друг с другом они взаимосвязанные между собой. И конечно же хорошо развивает у ребенка компетентность в речи у учащихся. А самое главное их можно использовать на уроке русского языка потому что без него никак.

На основе развития компетентности в речи учащихся на уроке русского языка лежит само развитие речи. Развитие речи делается на несколько видов.

Виды речи:

1) Внешняя – (звучащая) А) монологическая; Б) диалогическая – а) устная, б) письменная.

2) Внутренняя.

Существуют следующие требования к речи учащихся:

1) содержательность;

2) логика речи – последовательность, обоснованность изложения;

3) точность речи – выбор языковых средств;

4) богатство языковых средств, их разнообразие;

5) ясность речи – доступность слушателю и читателю;
6) выразительность речи – ярка, красива, убедительна;
7) правильность речи – её соответствие литературной форме.

А в развитии речи у учащихся главный роль играет учитель. Потому что учитель с первого же дня обучает, даёт образование и даже воспитывает каждого ребёнка.

Следует отметить что развития компетентности в речи учащихся на уроке русского дает возможность быть устойчивым. Для этого особенно в развитии компетентности в речи учащихся нужна большая сила учителям для того чтобы обучить и дать образование детям и в том числе у них надо развивать компетентности в речи. А это слово по своему говорит о том что развить речь учащихся.

При этом дать хорошего образования чтобы они были грамотными и могли бы выразить свои слова полностью не затрудняясь. Для этого изначально сам учитель должен быть грамотным и быть человеком знающего своего предмета, языка и конечно же дело. Во главе всего у каждого учителя должен быть цель по которому он будет двигаться вперед и при этом давать образование детям на высшем уровне.

С этим я хочу сказать о том что развитие компетентности в речи у учащихся на уроке русского языка в данный момент играет главный роль у каждого ученика но и учителя. Конечно же все учителя со всех сил стараются развивать речь учащихся и дать им хорошего образования. Для этого они используют различные методы, способы, приемы, цели и другие. И в данный момент развитие компетентности в речи у учащихся хорошо развита и с каждым днем развивается все больше и больше.

Литературы:

1. Арасланова Е.В. Речевое развитие младших школьников на уроках русского языка // Начальная школа. - 2008. - № 4. - С. 13 - 14.

2.Афонина Г.Н. Уроки развития речи: Пособие для учителей. 1 - 4 класс. - М.: Рольф, 2001.

3.Баранов Г.Н. Развитие речи в школе. - М.: Проспект, 2000.

4.Гуров П.Н. Развитие речи у детей. - М.: Браво-пресс, 2000. - 145 с.

5.Присяжная А.Ф. Прогностическая компетентность преподавателей и обучаемых // Педагогика. - 2005. - № 5.

МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СВЯЗНОЙ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОГО КЛАССА С ПОМОЩЬЮ СОЧИНЕНИИ

Б. Жалменова – магистр 1 курса
«Начальное образование» НГПИ имени Ажинияза

Методы формирования и совершенствования связной речи учащихся начального класса с помощью сочинении с одной стороны развивает речь, взглядов, мнения, делают детей быть самостоятельным и другие.

Все методы развития являются по своему актуальным и по своему развивает каждого ребенка. С этим же методы формирования и

совершенствования связной речи учащихся начального класса с помощью сочинении тоже развивает ребенка.

С сочинением у учеников развивается фантазии в основном словарный запас. На уроках проверки знании с помощью сочинении. Для этого учитель дает одну тему и дает им задание написать сочинение на эту тему. А в начале этого дает дополнительные слова для использования в тексте для удобства исходя их темы. С этим тоже у них и развивается речь.

К работе в развитии речи выделяетсятакие направлении как:

– работа на звуковом стороне речи,

– словарные работы (обогащения, уточнения и активизации словарных запасов),

– работа в предложении и словосочетании в планах развитии речи,

– развития в связном речи (сочинении, изложении, работы по картинкам),

– все богатства и культуры речи;

Всегда необходимость возникает в исправлении речевых развитии у ребёнка, пришедшегодля обучении;

1. Все воспитания в звуковом культуре речи.
2. умениеуточнять словарных запасов.
3. Выявлениипутей сформированности фразовых речей учеников.
4. Все совершенствовании речевого общения

Пути использования возможности уроков и внеурочных работ в развитии речевых деятельностейучеников делится на несколько частей:

– все основные введения нового слова и лексические их значения;

–Всевведенияна уроке пословицы и поговорок, крылатые фразы и выражения, потешки, стихотворения.

– Все организации диалогов, т. к. монологических речей формируютв основах речевых общении.

– применения дидактических игр

Все методы помогают развивать речь у учащихся, а также это учет их быть самостоятельным. С этим же у них развивается словарный запас, а это в свою очередь делает учащихся быть грамотным.

Пути методовформирования и совершенствования связной речи учащихся начального класса с помощью сочинении является хорошим путем методов развития связной речи учеников. К развитии связной речи используются сочинения. С сочинением ученики начинают самостоятельно думать, размышлять и обдуманные пишут в виде сочинении используя ключевые слова. А ключевые слова им помогают легко написать сочинения на данную тему. В начале всего все учителя объясняют как нужно писать сочинение в нужной форме с чего начать, что писать, какие слова использовать. Как больше пишут и сочиняют сочинения ученики тем больше и больше у них развивается и дополняется словарный запас слов.

Литература:

1.Карпова, А. А. Развитие речи учащихся на уроках в начальной школе / А. А. Карпова. — Текст : непосредственный // Образование и воспитание. — 2016. — № 5 (10). — С.

2.Жинкин Н. И. Речь как проводник информации. — М.: Наука, 2009.

3.Трошева Т. Б. Формирование рассуждения. — Тула: Автограф, 2000
4.Селезнева, Е. П. Развитие речи детей. — М.: Просвещение, 2001.

THEORY AND METHODOLOGY OF TRAINING AND EDUCATION

A.B.Bazarbayeva, student of the Nukus SPI named after Ajiniyaz

Pedagogy has now accumulated a vast amount of theoretical material, descriptions of pedagogical phenomena and knowledge. Therefore, a large number of branches have formed in pedagogy, which are developing as independent sciences. These include: the history of pedagogy, the pedagogy of the school, the pedagogy of vocational education, military pedagogy, subject methods (sciences about the laws of teaching and studying educational subjects), preschool pedagogy, pedagogy of higher education, defectology, which is divided into typhlopedagogy - the theory of education of the blind, oligophrenopedagogy - mentally retarded, deaf pedagogy - the deaf, speech therapy - the theory of teaching children with speech disorders, etc. The basic concepts of pedagogy, called categories, are: development, education, training, upbringing.

Human development is the process of becoming his personality under the influence of external and internal, controlled and uncontrolled, social and natural factors. Distinguish mental, physical and general development of the individual. Mental is the development of mental, physical, moral and other qualities of a person.

Education is the process and result of students mastering the system of scientific knowledge and cognitive skills and abilities, forming on their basis the worldview, moral qualities of the individual, and developing his creative abilities.

Education is a purposeful process of interaction between a teacher and a student, during which a person is educated. Education in a special pedagogical sense is the process and result of a purposeful influence on the development of the personality, its relationships, traits, qualities, attitudes, beliefs, and ways of behaving in society. Education in a broad sense is the process and result of personality development under the influence of purposeful training and education. The formation of personality is the process and result of its development under the influence of the environment, heredity and upbringing. A comparative analysis of the development of pedagogy is carried out by its branch, conventionally called comparative pedagogy. Pedagogy does not stand still, it is constantly evolving, strengthening and improving its ties with other sciences.

Pedagogy borrows many ideas and research methods from other sciences, which help to better penetrate the essence of education, and develops its theoretical material. Philosophy, for example, is used to study a number of problems and build the methodological foundations of pedagogy.

Biology is used as the natural science base of pedagogy. Sociology provides information about the influence of the social environment on a person. Psychology helps pedagogy in studying the patterns of mental principles. The totality of branches of pedagogy and connection with other sciences forms a single system of pedagogical theories. All concepts in pedagogy are closely interconnected and complement each

other. The meaning of the existence of human ancestors was predetermined by their worldview. At first glance, the upbringing of primitive people looked unsystematic, spontaneous, it was not a function and manifested itself in traditions and folklore. The family has always been the basis of social education.

Actions related to upbringing were given a sacred meaning. Small members of the family were given considerable freedom in behavior. The punishments were not severe. Children played a lot, imitating the life of adults. The origins of theoretical pedagogical thought are revealed in the works of the great ancient philosophers - Plato and Aristotle. The word "pedagogy" itself is of Greek origin, translated as "childbearing", "child-bearing". Pedagogy acquired the status of a science thanks to the works of the outstanding Czech teacher Jan Amos Comenius (1592–1670), who outlined his main ideas in the work The Great Didactics.

Intensive development of pedagogical theory and practice (within various educational institutions) in the VIII century. led to the founding of special educational institutions for the training of teachers. The first such establishments appeared in Germany.

In modern conditions, pedagogy is considered as a science and practice of teaching and educating a person at all age stages of his personal and professional development. The essence of education in the structure of the educational process

Education is the process of transferring knowledge and cultural values accumulated by generations. In the education system of all levels and types, the country's intellectual and moral potential is being accumulated.

The socio-cultural tradition has a significant impact on the formation of a person’s character, style of behavior, his values, aspirations and interests, i.e., the lifestyle accepted in society, as well as on the development of various forms of life (labor, professional, socio-political, family household) and the development of a person's spiritual potential for creativity.

In different socio-political conditions, education acts as a stabilizing factor between new social ideas and the ideas of previous generations, makes it possible to determine the merits and demerits of the actions of both generations and contributes to a person's adaptation to new conditions.

In the process of training and education, a person masters socio-cultural norms that have cultural and historical significance. The meaning of education lies in the reproduction of established forms of social life in the space of culture.

Educational systems are social institutions that purposefully prepare a person for independent life in modern society. Goals and objectives for specific educational systems depend on the social order within the entire education system of the country. So, for a long time, education in our country developed outside the context of world and national culture.

Its main parameters were buried by ideology. At present, it is necessary to return education to the context of culture, that is, to orient it towards universal human values. World and national spiritual culture, the development of humanistic learning technologies, the creation of an environment in educational institutions that forms a personality capable of creative implementation in modern conditions.

Educational institutions are social institutions that acquire the state status of the education system in the country as preschool, school, secondary specialized, higher and additional education.

The social function of these institutions is to provide educational services to the population of the country. The state norm of this or that type of education is determined by the state educational standard, which also chooses the compulsory curriculum for each school or university.

The state standard consists of two parts: the first part is a set of disciplines required for all schools or universities, the second is the disciplines chosen by students.

The spiritual principle in a person is manifested due to his infusion into the "cultural" heritage of the family and the cultural tradition that he masters through the processes of education, upbringing and professional activity throughout his life. Education accelerates the process of development and formation of a person as a person. Teachers in the educational process create conditions that provide individual, personal growth of students, and each academic discipline is focused on the development of this quality.

The personality of a child of any level is brought up not in parts, but as a whole, therefore the educational process consists of a moving system of relational situations. The educational process is integral, it is not divided into separate types of education, and each type of activity and communication to one degree or another forms an integral personality. In the process of life interaction, under the influence of social relations of children, their own idea of the world is formed, habits of behavior are formed, skills of activity are acquired. Of great importance for the formation of personality are the natural inclinations, abilities and needs of the child. By accumulating social consciousness, comprehending ideas and shaping their own behavior, the child develops a character, a life position, and it becomes possible to set goals for conscious self-improvement.

All adults are potential or real participants in the educational process. Regardless of his moral behavior, interests and education, an adult influences a child by the fact that he lives and acts. Moreover, adults influence the child when they realize the meaning and goals of their lives, feel responsible for their actions, and carry out their spiritual, moral and physical improvement.

The next participant in the educational process is the team. Children not only constantly participate in an adult team, but also create, unite themselves in teams. These are school, labor and amateur associations, public organizations, sports teams, household and game groups. At the same time, adults contribute to the awareness of children of socially valuable goals and prospects for the development of collective life, the introduction of elements of moral, aesthetic and social requirements. The main link in the educational process is life situations that arise at three main levels.

First, at the level of the necessary, mandatory. Secondly, at the level of a free, selective kind of activity of the relation. And, thirdly, situations arise at the level of casual communication and relationships, temporary interests and responsibilities. The logic of the educational process lies in the obligatory appropriation by the younger generation of the social experience of the elders, which has been repeatedly confirmed by socio-historical practice.

The active nature of the child does not tolerate monotony and stagnation. The process of cognition of the surrounding reality for him is not limited to mental activity. Children learn the world with their whole being: intellect, feeling, intuition, in active creativity and communication. Therefore, in order to include the child in the educational process and ensure the full functioning of all his cognitive forces, it is necessary to constantly alternate the organizational elements of activity within each educational form. Then the educational process will appear as a harmony of interacting forms and types of activity: mental, physical, creative, entertaining, research.

Ushinsky wrote: "... education, created by the people themselves and based on folk principles, has that educational power that is not in the best systems based on abstract ideas ... Every historical nation is the most beautiful creation of God on earth, and education only needs to draw from this rich and pure source.

Bibliography:

1. Gerasimov, Sergey Alexandrovich Theory and methods of educating children of primary school age. Textbook for students of institutions of secondary vocational education / Gerasimov Sergey Aleksandrovich. - M.: Academy (Academia), 2018. - 752 p.

2. Glikman, I. Z. Education. In 2 parts. Part 1. Theory and methods of education / I.Z. Glickman. - M.: Research Institute of School Technologies, 2018. - 168 p.

3. Glikman, I. Z. Theory and methods of education. Education / I.Z. Glickman. - M.: School technologies, 2018. - 320 p.

4. Glikman, I.Z. Education. Textbook for students of pedagogical universities. In 2 parts. Part 1: Theory and methodology of education. Vulture of the Ministry of Defense of the Russian Federation / I.Z. Glickman. - M.: Public Education, Research Institute of School Technologies, 2016. - 556 p.

5. Glikman, I.Z. Theory and methodology of education / I.Z. Glickman. - M.: Book on Demand, 2017. - 176 p.

6. Glikman, I.Z. Theory and methodology of education. Education. Vulture of the Ministry of Defense of the Russian Federation / I.Z. Glickman. - M.: Public Education, Research Institute of School Technologies, 2015. - 694 p.

THE TOTAL PHYSICAL RESPONSE IN TEACHING VOCABULARY

A.Baxromova student of Kokand SPI
Supervisor: Ergashev M., PhD teacher, Kokand SPI

"The mediocre teacher tells. The good teacher explains. The superior teacher demonstrates. The great teacher inspires" - William Arthur Ward.

TPR is one method of learning in teaching English as a foreign language developed by James Asher, a psychology professor at San Jose State University. Furthermore, Richards and Rogers (2011: 73) revealed the Total Physical Response is a language teaching method built around coordination of speech and action, it attempts to teach language through physical activity. Total Physical Response is a language

teaching method that is based on coordination between speech and action, the method for teaching languages using motor physical activity.

When teaching young learners, TPR can be very beneficial as it responds favourably to their tendency to learn best by doing; it also respects children's need to develop listening comprehension before speaking and to take as much time as necessary before they feel ready to speak.

As Peck (2001, 143) notices it, children „seem to learn language quickly and thoroughly when the brain and body work together".

The physical aspect of TPR learning process makes it possible to integrate physical exercise and play into language teaching quite naturally and to enhance children's physical activity and engagement outside Physical Education classes, contributing not only to their linguistic, but also to their physical development.

Some benefits of TPR:

- It helps students remember new phrases or words
- It can be used in both large and small classes
- It doesn't require much preparation (bye bye worksheets!)
- It gets students excited about learning and involved in the lesson
- It is effective for all age groups and abilities.

TPR ACTIVITIES FOR TEACHING ENGLISH TO YOUNG LEARNERS Children are holistic learners and they need to use language for meaningful purposes and real communication. Therefore, the activities in the classroom should cater for their language learning needs: focusing on meaning, instead of on accuracy; stressing the value of activity, not the value of the language; involving collaboration and social development; providing a rich context, a lot of movement and activities that are interesting and fun, like songs, chants, poems, rhymes, stories or games that involve a lot of movement and gesture in response to rhythmic and repetitive language (Peck 2001, 140–145). Moreover, TPR activities appeal to kinesthetic learners and support their learning of a foreign language. TPR activities, especially action games, can be used to introduce new language in a very effective way. The teacher interacts with children in the following sequence: giving commands, modelling the desired behaviour, removing the model after a few repetitions (when children respond confidently), combining commands in unexpected and creative ways, or turning them into stories and competitive games. Curtain and Dahlberg (2010, 63–64) describe the procedure as specific steps to be followed by the teacher, and give the following examples:

- Raise your hand. Put your hand on your foot. Turn around. Put your hand on the floor.
- Put your hand on your elbow. Raise your knee. Turn around. Jump backwards three times.
- Put your elbow on your knee and turn around.
- Raise your hand. Walk backwards to the map, put your left hand on your head and put your right elbow on South America
- (someone), hold the (stuffed animal) monkey with your right hand. (someone), put your right elbow on the monkey's head. (someone), put your elbow on the

monkey’s nose. Class, take out your (imaginary) cameras and take a picture of the monkey and his friends. Smile.

Conclusion. The article has explored benefits of using TPR method in teaching a foreign language to children: body movement can reinforce language learning and potentially strengthen physical development of children; enjoyment created in stress-free activities that focus on physical movement can further foster children’s engagement and make foreign language learning truly effective.

References:

1. Savić M. V: Total Physical Response (TPR) Activities in Teaching English to Young Learners, пос. Изд, књ. 17, 2014.
2. Pinter, A. (2006). Teaching Young Learners. China: Oxford University Press.

FEATURES OF TEACHING LEFT-HANDED CHILDREN

G.N.Berdikhanova 3rd year student of the pedagogical faculty of Nukus SPI named after Ajiniyaz

The most important is the pedagogical issue of teaching left-handed children to write.What should an adult teaching a lefty always keep in mind?

1. Slowness of left-handed children, with a characteristic jam at the beginning of any kind of activity, which should not be the subject of reproaches. In no case should a lefty be rushed, in the rush he will either make a lot of mistakes, or stop altogether. And in a situation of stress, such a child often falls into such a panic that it is not necessary to dream of a successful completion of work. Therefore, he should not be angrily threatened with "try not to write", it is harmful to remind him before work about the past failure. When working with left-handed children, you need patience, a sense of humor, the desire to understand and tune in to another, the desire to constantly think and look for a way to win.

2. The need to create a calm, friendly atmosphere during the lesson, designed to calm the majority of emotionally unstable and anxious kids who are deeply worried about their failures and blunders. Such an environment will increase the chances of success.

3. It is necessary to take into account once again the repeated cause of left-handedness - a different, different from right-handed, organization of the activity of the hemispheres of the brain, which is reflected in any activity of left-handed children. Left-handed children behave differently, trying by all means to achieve clarity in the question they are interested in, sometimes ignoring tact and interrupting the interlocutor, regardless of age. Therefore, a left-handed child is rarely loved by a teacher. His irresistible desire to clarify and some boredom cause the teacher to protest if the adult does not explain to himself the reason for the described behavior by the peculiarities of the course of the child's mental activity. After all, he is not always so incomprehensible. Obviously, it is in this issue that the lack of formation of the primary factor, such as, for example, spatial representations, affects, and since there is no support, the child is forced to build logical chains that lead him to the right

decision. Moreover, most often left-handed children are not limited to the correct result, but in the course of their numerous refinements, they assimilate the knowledge they have gained in order to use them again at an opportunity. Therefore, it is much more useful for an adult to think about the essence of what is being clarified and explain it in the best way.

4. The presence of more or less confusion in the spatial representations of left-handed children with the consequent need to look for an arithmetic error, at least at the beginning of learning, primarily in them, although, of course, the most "ordinary" student mistakes are allowed.

5. The need to use a step-by-step presentation of the material, not from the point of view of a tiny dosage followed by immediate testing, but with the allocation of the necessary stages in the process of mastering any algorithm, with the help of which you can describe almost every one of the skills obtained in elementary school, as this facilitates the building of a logical chain by left-handed children to master this material and create a holistic picture. learned. Hence the inadmissibility of skipping any of the stages in the explanation process.

Why is it ideal for teaching left-handed children to break down the entire system of actions into sequential operations? Because a left-handed child must perceive everything strictly consistently, a skip in the explanation of some stage will remain unnoticed by a right-handed person, but it will completely unsettle the poor lefty. Therefore, he himself tries to structure the material, albeit in a peculiar way.

6. In fact, the need to use creative tasks in work, on the one hand, providing intellectual development and supporting both the interest and the desire for victory of inherently inquisitive left-handed children, and on the other - showing that not everything is as simple as it may seem at first glance, and not everything can be reduced to algorithm and mastering a certain type of tasks.

7. It is necessary to maintain constant feedback with the left-handed child. A lefty can't study something without understanding. He learns the material strictly by stages, and skipping or misunderstanding something leads to the loss of the thread of reasoning. By giving a strict algorithm and teaching them how to use it, you will defeat the child's impotence, but without analyzing the mistakes he makes or eliminating a sudden hitch, you will deprive him of confidence.

A left-handed child with his own individual characteristics is difficult to adapt to such a complex and strict world of school. Help and explain in more detail the essence of his mistake, and then work out this task - and the uncertainty will go away.

It is better to treat mistakes philosophically, with the interest of naturalists. The guys will help you find the reason, and they themselves learn from other people's mistakes.

A left-handed child who constantly makes sure to do everything right turns into a non-initiative performer. You can collect interesting variants of mistakes, which allows you not to be afraid to commit them and partially reduces the possibility of stress. But the presence of feedback also implies activity on the part of the left-handed child himself. Hence, a strict rule follows: a lefty should catch the moment when the misunderstanding began, and signal about it. Thus, it is possible to avoid entanglement and unnecessary loss of time for the investigation of the explanation from the very

beginning. It will be even better if a left-handed child can formulate what exactly he did not understand, or at least indicate a difficult place in the explanation on the blackboard. After all, the ability to ask a question needs to be learned, and the timely exclamation "I don't understand" saves left-handed children from a complete misunderstanding of the new material.

Recommendations:

1. it is necessary to help a lefty organize his workplace, change the tilt of the notebook when writing, the position of the forearms, take the pen correctly, make sure that the light falls on the right;

2. you should not require a right-handed letter from a lefty, it would be more expedient for them to write directly;

3. it is categorically contraindicated to demand from him an unbroken letter;

4. any motor actions should be decomposed into elements, explaining step by step, each element should be performed consciously;

5. it is advisable to perform special exercises, play games with the child that develop visual perception and hand-eye coordination;

6. it is necessary to work with the parents of a left-handed child, explaining to them the causes and consequences of the characteristics of their son/ daughter, advising how to help the child overcome the objective difficulties that already exist and preserve the mental and physical health of the child;

7. never show a negative attitude to left-handedness, use the characteristics of such a child in the classroom to instill in children respect for the individual characteristics of each person, tolerance towards the manifestation of properties that are not characteristic of the majority.

It is not necessary to emphasize the features of the child's left-handedness, to worry (the anxiety of adults is always transmitted to the child) and to worry in advance because of some failures that may arise. It is important to agree with the baby that he will always use only his left hand for writing and drawing (it is not necessary to shift the pen from one hand to the other, it is better to take a break if the hand gets tired quickly). In order that in the future he does not have problems when learning to write, it is necessary to teach him to sit at the table correctly, hold a pen and a notebook before school (after 5 years). For the correct posture when writing, it is necessary to:

-sit straight;

-lean back on the back of the chair;

-do not touch the table with your chest;

-keep your legs straight, put your feet on the floor or stand;

-keep the torso, head, shoulders straight;

-both hands in the forearm area should rest on the edge of the table, while the elbows should protrude beyond the edge.

Now about the notebook. The kid should learn to put it right in front of him and move it slightly so that its lower right edge is slightly to the left. This option allows you not only to sit correctly, but also to move your hand more easily and freely along the line from the beginning to the end. As the sheet is filled, the notebook moves up. First, the right hand supports it from below, and when the page is filled at the bottom - from above. The light when writing falls on the right. It is most expedient, by tilting

the notebook to the right, to write straight, without blocking the line and observing the correct fit, and not the right shoulder, as in a right-handed person, but the left shoulder should be pushed forward a little.

Special attention should be paid to how to hold the handle correctly:

1. The pen should be on the right side of the middle finger. The index finger holds it from above, and the thumb supports it on the right side. All three fingers should be pulled out as far as possible and not squeeze the handle too much. The index finger can easily rise, and the handle should not fall. The ring finger and little finger can be inside the palm or lie freely at the base of the thumb. While writing, the hand rests on the upper joint of the little finger bent inwards.

2. The distance from the tip of the rod to the index finger should be no more than 4 cm. This is slightly higher than that of the right-handed, and is necessary in order not to close the letter line. The index finger does not form an angle with the handle, but is, as it were, its continuation. You need to hold the pen so that it is in line with the hand.

Learning how to hold a pen correctly is not easy. Do not rush, be nervous, scold the child. You need to start with a few simple strokes, do everything slowly, calmly. When dealing with a left-handed baby, do not forget about the work on the development of friendly action of both hands. Games and exercises with a ball, swimming, modeling, embroidery, knitting, macrame weaving and other activities that develop the coordination of movements of fingers and hands can be recommended here.

When raising and teaching a left-handed child, the adult's task is to develop in him a sense of optimism, self-confidence, self-worth, and an active attitude to life.

Quite often, left-handed children find it difficult to determine the right and left hands. In such cases, you can "mark" their leading hand with a bracelet or watch.

Rejection, according to psychiators, is one of the most dramatic options. With rejection, everything in the child causes annoyance, irritation, exasperates. The reasons for rejection may be different, but, unfortunately, the child's left-handedness may also be such a reason.

When school difficulties arise, the recipe is usually simple and monotonous: do more. However, using this advice in practice is not so easy. Firstly, the child himself, without the help of adults, as a rule, cannot do it. Most often, parents work, which means that only late evening hours remain for classes, when neither the child nor the parents have the strength. These classes usually end in tears, irritation, reproaches, their effectiveness is extremely low.

Helplessness in learning manifests itself in a decrease in interest in learning (up to a complete refusal to go to school or learn lessons), and in an increase in mental and physical stress. The whole complex of these unfavorable factors is the cause of neurotic reactions and their development into stable forms of behavior and reaction. One of these factors is the wrong tactics of the relationship with the child. The well-known child psychologist A.I. Zakharov identifies the following features of incorrect tactics of parents.

Low cohesion and disagreements of family members on the issue of upbringing.

A high degree of inconsistency, inconsistency, inadequacy.

Increased degree of guardianship and restrictions in any areas of children's life.

Increased stimulation of children's capabilities, in this regard, the frequent use of threats, condemnations.

They have a negative effect on the child, contribute to conflicts, create stressful situations, which means that such personality traits of parents (and, above all, mothers) as:

-increased emotional sensitivity, a tendency to take everything "to heart", easily upset and worried;

-emotional excitability or mood instability, mainly in the direction of its decline;

-tendency to worry;

-contradictory personality;

-the desire to play a significant, leading role in relationships with others;

-egocentrism - fixation on one's point of view, lack of flexibility of judgments;

-hypersociality - increased integrity, exaggerated sense of duty, inability to compromise.

Nervous breakdowns of parents in the form of a shout, punishments, various kinds of deprivation ("you won't go for a walk", "you won't watch a cartoon"), countless remarks do not contribute to the formation of a child's self-confidence, confidence in the ability to overcome difficulties.

Very often parents cannot provide real help to the child, but they have plenty of advice and guidance. And this does not give birth to confidence in the child, but, on the contrary, increases anxiety, fear of failure. It is equally important to learn to love a child not for his luck, successes, achievements, but simply because he is beloved, unique, the only one.

They say that today's children are much more difficult than those who grew up 20-30 years ago. Yes, they are more open, mobile, less disciplined (or maybe they are just free and less constrained?). But after all, their life is different from the life of their peers in the 1950s and 1960s. They live such a busy life that not every adult can withstand. Some of them spend more than 10 hours at school, they have to control themselves all the time, they don't stay alone for a minute, and the amount of information that needs to be absorbed is simply unbearable.

Almost all left-handed children are not satisfied with themselves, consider themselves to be "weak students" and at the same time consider the parents' dissatisfaction to be fair. What should they do if they don't believe in themselves and know that adults don't believe in them either. And what should parents do, what tactics of behavior should they choose, how to help a left-handed child not to lose himself?

So, the first condition is that a left-handed child should never, in any form, in any situation, feel your negative attitude towards left-handedness.

The second condition is not to dramatize the situation of school failures. The child must be sure that there is nothing irreparable, that all difficulties are transient and with your help he will cope with them.

The third condition is a rational daily routine.

The fourth condition is that the preparation of lessons should not be the cause of quarrels, mutual irritation, conflicts. It is better if from the first day the child sits down for lessons himself and learns to ask you for help if he needs it.

The main difficulty is to find a middle ground that combines exactingness and respect for the child, a kind attitude towards him.

List of literature:

1. M.M.Bezrukikh. A left-handed child at school and at home.- M., 2005.
2. A.V. Semenovich. These incredible lefties.- M., 2007.
3. E.I.Nikolaeva. Left-handed child: diagnosis, training, correction.- St. Petersburg, 2005.
4. M.M.Bezrukikh. Is the child ready for school?
5. Prescriptions for children with learning difficulties and left-handed.- M., 2007.
6. M.M.Bezrukikh. The child goes to school.-M., 2000.
7. M.M.Bezrukikh. Why learning is difficult.-M., 1995.
8. O.S.Lobzyakova. We learn to speak correctly and clearly.-M., 2004.

PECULIARITIES OF TRAINING FUTURE SPECIALISTS WITHIN THE FRAMEWORK OF EDUCATION DIGITALIZATION

D.R. Taktasheva- Senior teacher
Branch of Russian State University of oil and gas
(NRU) named after I.M. Gubkin in Tashkent city

Currently changes in social, political, economic and cultural life in contemporary society definitely influence the education system as a whole. This is reflected in the search for new ways and techniques of organizing education process, the increasingly widespread use of innovative pedagogical technologies, etc.The reforms ongoing in the field of education are aimed, first of all, at achieving the fact that graduates of educational institutions should be not only highly qualified specialists, but also harmoniously developed, spiritually rich individuals who have analytical and creative thinking, skills in using advanced information - communication facilities and technologies capable of practically applying English in their daily activities, able of generating new knowledge and their application within the framework of globalization.

Within the framework of ongoing socio-economic conditions, the development of education in the Republic of Uzbekistan receives a high status, since it is the factor that will facilitate transition to the information society and the formation of priorities for the development of the state. This is proven by the fact, that currently the government focuses on the problems of the formation of harmoniously developed youth as the main strategic reserve of socio-economic reforms in Uzbekistan, without which the further development of society is impossible,

The development of digital technologies in the field of education is justified by the relevance and is supported at the state level and general public. In particular, 2020 in Uzbekistan was declared the year of the Development of Science, Education and the Digital Economy, which indicates that the problem of digitalization is relevant throughout the state as a whole.

Currently digitalization is not only the introduction of modern digital technologies in various spheres of life and production, but also a new social situation

of digital socialization. The main changes in education are associated with the digitalization of education. In the process of digitalization, the very structure of education and the organization of the educational process are fundamentally changing. The use of new information and communication technologies is the initial condition for the further development of digital pedagogy.

Consequently, the formation and further development of the digital economy put forward requirements for the formulation of appropriate professional competencies among highly qualified specialists. Improving the educational process in a higher educational institution can be prerequisites for the formation of a high-quality system of new knowledge that can enhance industry processes in various spheres of economic activities[2. 280]. In this regard, it should be noted that the nature of the objectives in universities is becoming more complicated, including educational reforms, methodology of the educational process, as well as technologies of vocational training.

This problem becomes especially essential in the aspect of educating future specialists within the framework of mastering up-to-date knowledge, in particular, coverage of modern practices and principles. In this regard, the education of qualified personnel in terms of the digital economy development assumes formation of appropriate professional competencies based on actions that can strengthen human capital, including, but not limited to:

- updating the content of academic curriculum in some general professional and special disciplines with the account of the most advanced knowledge;
- development and application of forms and teaching technique that are directly related to digitalization [3. 91].

It should be noted that the introduction of new forms and methods of teaching requires not only an understanding of the task at hand, but also knowledge of how to solve it: design, mastering and support. The task is complicated by the fact that there is no single, universal model for the implementation of the standard and in each university it will have its own characteristics. Consequently, the issue of developing models and technologies adapted to the conditions of a particular university is being considered and they should include both a certain general algorithm of actions, created on the theoretical and methodological foundations of modern pedagogy, and actions of an adaptive nature.In addition, the most important thing, the sought-for model for the implementation of the educational standard should lead to a new quality of education at the university.

In our opinion, the success of these actions for the formation of professional competencies in future specialists corresponding to the level of development of the digital economy to a great extent depends on the skill and potential of the teaching staff who provide the methodology and technology of professional education.

Nowadays it is necessary to offer future specialists not only the required amount of knowledge, but also the opportunity to develop skills and abilities that enable application of various digital products to solve professional problems in almost all areas of business. In this regard, a particular attention should be paid to the available opportunities for training qualified personnel in terms of the digital economy development, including practice-oriented teaching technique using modern Internet services and cloud software products hosted on remote servers.The development of the

latest and most sophisticated teaching techniques in reliance upon these services provides a higher educational institution with opportunities for organizing a dynamic learning process.The use of these software solutions in teaching enables to update educational goals not only for individual topics or sections, but also for academic subjects which can ensure creation of a methodological portfolio that can be crucially important for solving various applied problems. Study assignments based on the use of Internet services and distant cloud programs aimed at the formation, development or strengthening of digital competencies in future qualified corporate governance specialists may pursue different educational goals: modeling processes and phenomena, collective gathering and processing of information, search for methods of its analysis, etc. The ability to solve educational problems using Internet services and distant cloud programs can provide professional opportunities in the future, in particular, to present new ideas, develop a set of tasks to achieve goals, create visual support - charts, diagrams, maps and graphs, illustrate connections between parts of objects, expand the boundaries of analytical thinking and many others.

Obviously, education forms and teaching technique for the formation of professional competencies of specialists corresponding to the level of development of the digital economy, based on Internet services and distant cloud programs, depend on the content of academic subjects and should involve a system of exercises that can develop the dialectics of reproductive and problem teaching technique.

In conclusion, it should be noted that the practice of introducing digital technologies influences not only innovations in the equipment of the educational process, but also the modernization of research activities, and currently we can say that digital technologies are a unique mechanism for the diversified development of a modern higher educational institution. An opportunity has been created for a quick exchange of experience and knowledge, adaptation of online learning, development of digital libraries and digital campuses, and the number of persons receiving unique information that was previously only available to a few experts and scientists is increasing. Due to digital technologies, we can confidently talk about the globalization of the scientific world and the active development of academic mobility.Definitely, in the conditions of comprehensive modernization, a modern higher educational institution must adapt to preserve its unique qualities and competitive advantages, competently create the strategy for its development, areas of expert development and research development model.

Reference

1. AltukhovP.L., MavlyutovaG.A., NojkinaYe.B. Sustainable development of digital economy as an element of ensuring national security of the Russian Federation // Economic security and quality. № 1 (30). 2018. - p. 19-24.

2. Grinenko A.D., Luzhevskiy I.V., NojkinaYe.B. Measures to counter the criminalization of the securities market // Actual problems of modern economic science: materials In the International Scientific and Practical Conference of Students, Postgraduates and Young Scientists. Vol. 2. Omsk: Omsk State University. 2017.- p. 278-281.

3. KolodnikT.D.Education of qualified personnel in terms of the digital economy development//Collection of materials of the International Scientific and Practical Conference “Digital Transformation of Education”, Minsk. 2019. -p. 90-92
4. MavlyutovaG.A.Digitalization in modern educational institution//Scientific and practical journal “Economic Security’ and Quality”, №3 (32), 2018. - p.5-

INCREASING THE MPORTANCE AND EFFECTIVENESS OF TEACHING ENGLISH WITHOUT TRANSLATING RELEVANT TERMS IN HIGHER EDUCATION AND VOCATIONAL SCHOOLS

F.Yuldasheva, S.Yuldasheva senior teachers of UzSWLU

In recent years, our country has been consistently working to improve the quality and efficiency of the education system and the development of knowledge and skills among young people, ensuring the continuity of education and the practical application of the acquired knowledge. At the same time, it is necessary to take systematic measures to create a modern national education system in order to create the necessary conditions for the education of young people as both physically and mentally healthy people.

In accordance with the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan DP-6108, further development of electronic resources and distance education, involvement of youth in IT, introduction of highly effective international practise in the education system, preparation of students for the future and practical training Great attention is paid to teaching the use of their knowledge and skills, vocational guidance of high school students in vocational schools, and the introduction of practice-oriented educational programs. The demand is also the same for effective teaching of English and other foreign languages. It is clear that the development of highly effective methods for teachers to teach foreign languages and the use of international educational technologies is an important factor.

Today, there is a growing influx of foreign devices, equipment, and tools in medicine, banking, industry and manufacturing, social spheres, education, and other fields, and a growing demand for their use, and in most of them, The use of English terms, names, and commands in real situations is not automatic, but students are accustomed to remembering the Uzbek name first and then finding its English equivalent and translating it. General translation leads to the misunderstanding of words and the misuse of terms in the study of vocational schools, the provision of services, the performance of operations on equipment, and the failure to fully convey the basic meaning in translating the practice to the listener.

The use of learning and teaching technologies without translating general English vocabulary plays an important role in achieving the intended goal in teaching without translating the ability to understand and explain field terms in English without translation. The use of translation exercises in English teaching and the emphasis on translation have been criticised by some researchers. Including D. Newson cites four different shortcomings of language teaching through translation. According to him, teaching with translation:

✓ encourages thinking in their own language and translation into another language;

✓ deprives the teacher and the student of the benefit of working in a single language;

✓ perfect individual compatibility between languages is the wrong idea;

✓ Generally accepted goals, such as emphasis on oral language, do not help.

Carreres Angeles also describes translation-based language teaching as follows: "Translation is an artificial exercise that has no place in communicative methodology and it limits language practise to only two skills: reading and writing."

Taking into account the above points, teaching English terms in the field will facilitate the understanding of the equipment or tools to be used in the process when working with various foreign colleagues in the future. The subject of the work will be commands that the student will automatically understand. For example, car repairmen and spare parts dealers are accustomed to using Russian names in everyday communication. Uzbek translations of most parts of the car can be found in dictionaries. Almost all of them use Russian names as service providers. This makes it easier to recall a term that has been voluntarily acquired in a conversation.

Terms can be memorised and used in practise without knowing the Uzbek translation in a foreign language. It is advisable to organize lessons through original, artificial or illustrative subjects at the beginning of teaching subject terms to students and learners of English as a foreign language in vocational schools and higher education.

Given that grammar is the mainstay of English in higher education and that no specific textbooks have yet been created, it is now possible to use textbooks that meet two needs. English Vocabulary in Use for Pre-Intermediate Students, English Vocabulary in Use for Pre-Intermediate Students Supplementary Exercises, English Vocabulary in Use for Intermediate Students, English Vocabulary in Use for Intermediate Students Supplementary Exercises, Destination B1, Destination B2, as an example. These textbooks include grammar, thematic and field-related basic terms, word phrases, a variety of word learning techniques, and exercises that can reinforce memorized words.

Today, as technology develops rapidly, new technologies and scientific achievements are entering our lives. In this process, speed and efficiency are expected from all actions. Most of the marketing tools of language training centres are focused on speed and high results. These factors have made it important to equip the education system more quickly and efficiently. Therefore, it is important to avoid spending too much time trying to speed up language learning. Working with word translation on a regular basis takes a lot of time from students and develops the habit of thinking about the subject only in their own language and then translating. In vocational students, this habit is likely to cause difficulties in their future careers.

References

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan, DP-6108 dated 06.11.2020. https://lex.uz/docs/-5085999.

2. Newson, D. 1998. “Translation and Foreign Language Learning.”: In Translation and Language Teaching. Language Teaching and Translation, K. Malmkjaer (ed.), 69-76. Manchester: St. Jerome Publishing.

3. Carreres, A. (2006, December). Strange bedfellows: Translation and language teaching. The teaching of translation into L2 in modern languages degrees: Uses and limitations. In Sixth Symposium on Translation, Terminology and Interpretation in Cuba and Canada. Canadian Translators, Terminologists and Interpreters Council.

МАКТАБ ЎҚУВЧИЛАРИНИНГ БЎШ ВАҚТЛАРИНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ ШАКЛЛАРИ

С.О. Ибрагимова
Нукус давлат педагогика институти 2-босқич таянч докторанти

Бугунги кунда мактаб ўқувчиларининг бўш вақтларини самарали ўтказиш муаммоси долзарб бўлиб қолмоқда. Ахборотлаштириш жараёнида мактаб ўқувчиларининг кўпчилиги бўш вақтларининг асосий қисмини компютер ва телевизорлар қаршисида ўтказишмоқда. Оилада ота-оналар боласини тарбиялаш учун етарли вақт ажратишга кам вақт ажратишмоқда. Шунинг учун ҳам мактабларда ўқувчиларининг бўш вақтларини мазмунли ташкил қилиш воситаларини аниқлаш зарур.

Бўш вақт - бу бола ўзининг қизиқишларини, қобилиятини қондиришга қаратилган билимларни, фаолият усулларини ўзлаштириш ва ўзини ўзи англаш ва маданий мослашишга кўмаклашиш жараёни ҳисобланади.

Мактабларда ўқувчиларнинг бўш вақтларини самарали ташкил этиш учун имкониятлар мавжуд. Ўқувчиларнинг бўш вақиларини тақсимлаш, уни чуқурлаштириш, кенгайтириш ва мактаб шароитларидан тўлиқ фойдаланиш имкониятини яратиш, ҳар бир боланинг индивидуал когнитив, эстетик, ижодий эҳтиёжларини қондириш лозим.

Ўқувларнинг бўш вақтларида қўшимча таълим бериш - кўп қиррали шахсни тарбиялашда, уни касбга йўналтиришда аҳамиятга эга. Ўқувчилар учун бўш вақтлари қўшимча таълимнинг аҳамияти шундаки, у умумий таълимнинг ўзгарувчан компонентини кучайтиради ва ўқувчиларга касбий фаолиятни белгилашда ёрдам беради, уларнинг кучли томонларини, асосий компонентда олган билимларини рўёбга чиқаришга ҳисса қўшади.

Ўқувчиларнинг дарсдан ташқари вақтларида ўз-ўзини тарбиялашини кучайтириш, уюшганлик ва ўзини тута билишни ривожлантириш кўникмаларнинг пайдо қилиш зарур. Бўш вақтни мазмунли таҳлил қилиш, болаларга амалий кўникмаларни шакллантиришга имкон беради ва соғлом турмуш тарзи кўникмалари, салбий таъсирларга қарши туриш қобилиятини ривожлантиради. [1].

Замонавий шароитда бўш вақтнинг самарали ташкил этилиши кўп жиҳатдан ўқувчилар ва уларнинг ота-оналарнинг қизиқиш ва эҳтиёжларига боғлиқ бўлади. Бўш вақтни ўтказишнинг у ёки бу усулини танлаш, бир томондан ўқувчининг маданий ривожланиш даражасини оширади, бу

уларнинг талаб ва мақсадлари тизимида, бошқа томондан эса, жамият унга манфаатларини амалга ошириш учун берадиган имкониятларида намоён бўлади. Унда бўш вақтни амалга оширишни таъминлайдиган ташкилий шакллар ҳар хил турдаги мазмунли тадбирлар орқали ташкил этиш имкони яратилади.

Мактаб ўқувчиларининг бўш вақти - бу мактаб ва уй меҳнати доирасидан ташқарида бўлган фаолияти. Бунинг натижасида ўқўвчилар ўзларининг қизиқишларини орттиради, кўникма ва қобилиятларини ривожлантиради. Ўқувчилар бўш вақтларида келажакда мақсадларга эришиш, ўз ҳаётий йўлини белгилаш, муҳим жиҳатларини ривожлантириш ва такомиллаштириш йўлларини белгилайди.

Ўқувчиларнинг бўш вақтларидаги фаолияти турларини уч гуруҳга бўлиш мумкин:

а) ўйинлар ўйнаш;

б) таълим олиш;

в) ижодкорлик билан шуғулланиш.

Мактабларда ташкил этиладиган кечалар, турли мавзудаги баҳслар, мусиқа ҳафталиклари, болалар китоблари ва бошқа тадбирлар ўқувчиларнинг бўш вақтларинг мазмунли ўтказишга хизмат қилади.

Ўқувчилар учун мактабдан ташқари машғулотлар мажбурий эмас. Шунинг учун барча ўқувчилар қамраб олинмайди. Айрим ҳолларда ўқувчиларнинг бўш вақтларини ташкил этиш ишларини амалга оширишда турли хил шакл ва усулларидан фойдаланмайди ва ҳар доим ҳам мақсадли амалга оширилмвйди. Бунга мактабларнинг жиҳозланиши ва ўқувчиларни қизиқтирадиган фаолиятнинг бўлмаслиги ва бўш вақтларининг профессионал тарзда ташкил этилмаганлиги асосий омил бўлиши мумкин.

Бўш вақт - бу таълим ва тарбияни бирлаштирадиган фаолият тури. Бу ўқувчида маълум ҳодисаларнинг моҳияти ҳақида турли тасаввурларнинг шаклланишига ҳисса қўшади ва белгили бир кўникмаларни ривожлантиради ҳамда турли тарбиявий фазилатларини шакллантиради.

С.А. Шмаков бўш вақтларини хар хил кўргизмали ташкил этишни ўқувчиларнинг дунё қарашини ўзгартириш усули сифатида белгилайди ва тарбиявий муносабатларни камол топтиришда педагогик вазифаларни ҳал қилади деб таъкидлайди.

Ўқувчининг бўш вақтини ташкил қилишда С.А. Шмаков улар билан ҳамкорлик қилиш ва биргаликда ижод қилишнинг қуйидаги шаклларини аниқлайди:

- ўйин;
- театрлаштириш усуллари;
- рақобатбардош;
- ҳамкорлик усуллари;
- вазиятларни тарбиялаш усуллари;
- импровизация.

Шунингдек, С.А. Шмаков, бўш вақтни таснифлаш учун, ўқувчиларнинг шахсиятини, когнитив фаоллиги ва қобилиятини ривожлантиришга таъсири

нуқтаи назаридан кўриб чиқадиган ўқувчи фаолиятининг хусусиятини кўриб чиқади. [2].

Бўш вақт тушунчасининг мазмуни ва ундан фойдаланиш турлича бўлиши мумкин. Илм-фанда турли хил фалсафий, иқтисодий ва социологик ёндашувлар асосида бўш вақт муаммоси ўрганилган. Сухомлинскийнинг фикрича, бўш вақтни маданиятнинг марказий элементи деб тушуниш керак, у билан чуқур ва мураккаб алоқалар мавжуд. [3]

Мактаб ўқувчиларининг бўш вақтларини мазмунли ўтказиш қуйидагича амалга оширилади:

- Юқори синф ўқувчиларининг бўш вақтининг ҳақиқий таркиби ва мазмунини аниқлаш;
- Ўқувчиларнинг қизиқишлари, мойиллиги ва эҳтиёжларини ўрганиш;
- Ўқувчиларнинг бўш вақтидан оқилона фойдаланишлари учун шароитлар яратиш;
- Мактабнинг ўқув ва тарбиявий ишларида ўқувчиларнинг бўш вақтларни самарали ташкил этиш тизимини яратиш;
- Мактабнинг ўқув ва тарбиявий ишлари жараёнида ўқувчиларнингбўш вақтларини ташкил этишнинг оммавий, гуруҳли ва индивидуал шаклларидан фойдаланиш;
- Ўқувчиларнинг бўш вақтларини ташкил этиш бўйича мактабдан ташқари муассасалар ва маданият муассасалари билан ўзаро алоқаларни амалга ошириш;
- Ўқувчиларнинг ота-оналарини ва жамоат ташкилотлари вакилларини тарбиявий ишларга жалб қилиш.

Бўш вақт доирасида ўқувчиларга педагогик таъсир қилиш ҳақида гапирганда, биз бўш вақтнинг йиғиндиси таърифини ҳисобга олишимиз керак. Бунда машғулотлар билан тўлдирилган, уйғун, ҳар томонлама шакллантириш учун мақбул фойдаланиладиган педагогик жиҳатдан тартибга солинган, ўз-ўзини бошқарадиган вақт назарда тутилган.

Бўш вақт жамият ҳаётининг бир кўринишидир. Бўш вақт нафақат индивидларни ишлаб чиқариш учун керак бўладиган қобилиятларини тиклашгина бўлиб қолмасдан, балки маънавий сифатларни ривожлантириш, ўсиб келаётган авлодни тарбиялаш ва ижтимоийлашувига ёрдам бериш каби ижтимоий вазифалардир. Социологияда бўш вақтни зарурий бўш вақт ва эркин бўш вақт тушунчаларига ажратилади. [4].

Хулоса қилиб айтганда шахсни ривожлантирувчи бўш вақт имкониятларини аниқлаш учун, дастлаб, бўш вақтнинг тузилишини, унинг мазмун-моҳиятини, ўқувчилар томонидан фойдаланишнинг ҳақиқий усулларини билиш зарурлиги тўғилади. Мактаб ўқувчиларининг бўш вақтидан оқилона фойдаланиши, уларнинг бўш вақтлари давомида ўз-ўзини ҳар томонлама ва уйғун ривожлантириш мақсадида ижтимоий аҳамиятга эга.

Адабиётлар:

1. Кон И. С. Ребенок и общество. – М.: Академия, 2003.
2. С.А.Шмаков. Учимся, играя. М.2003
3. В.А.Сухомлинский. Духовный мир школьника подросткового и юношеского возраста. М.: Учпедгиз, 1961.
3. К.Юнусов Социология. Ўқув қўлланма. А.: 1997 й.

МАЗМУНЫ

1-sekciya
Zamanagóy tálim hám tárbiya texnologiyalarí: tájiriybeler, mashqalalar hám perspektivalar

Алғы сөз..... **3**
Qaypbergenova A., Orazbaeva G. Zamanagóy oqitiw processin shólkemlestiriw hám olarǵa qoyilatuǵin talaplar…….. **5**
Abdullaev A. Kásiplik etika - pedagogtiń tiykarǵi Minez-quliq mazmuni..... **6**
Abdieva S. Pedagogikada ruwxíy-tárbiyalíq oy-pikirlerdiń áhmiyeti…….. **8**
Amanova Q.A. Balalardi huqiqiy tárbiyalawda innovaciyaliq joybarlardi jaratiw waziypalari..... **10**
Arzimova L., Romanova S.E. Muzika sabaǵinda zamanagoy texnologiya hám hám sabaq nátiyjesi..... **13**
Baltabaeva S.M. Naqil-maqallardi oqitiw barisinda axborot texnologiyalarinan paydalaniw házirgi zaman talabi……. **14**
Bekbergenova G.S. Tekstli oqiw xabarlarin vizual formada bayanlaw..... **16**
A.A.Bekimbetova, M.B.Jaksilikova. Shíǵís oyshíllarínińn basqarıw ilimi haqqında kóz- qaraslarí……..... **18**
A.A.Bekimbetova, A.P.Muratova. Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkemlerinde basqariwda zamanagóy pedagogikaliq texnologiyalardi qollaniw. ……..... **21**
M.A.Embergenova, M.R.Tilewmuratova. Balalarǵa qaraqalpaq ádebiyatında anekdottíń tárbiyaliq áhmiyeti…….. **22**
Z.U. Ilyasova. Kitap oqiwǵa bolǵan qiziǵiwshiliqti rawajlandiriw jollari….. **25**
P.Joldasbaev. Jumanazar bazarbaevtiń jaslardi patriotlik ruwxinda tárbiyalaw haqqinda pikirleri……. **26**
S.A.Kabulova Klasstan tis jumislarda zamanagóy pedagogikaliq texnologiyalardi qollaniw usillari…….. **28**
Kenjebaeva S., Edenbaeva M. Zamanagoy pedagogikaliq texnologiya shaxstiń nátiyjeli qáliplestiriwshi hám aniq maqsetke baǵdarlanǵan oqiw procesi……..... **30**
A.Kossheterova Baslawísh klasslarda sóylewdiń tiykarkǵí qásiyetleri..... **33**
S.Mambetniyazova Baslawish klass oqiwshilariniń oqiw tapsirmalarin jetilistiriwdiń áhmiyeti……..... **34**
A.Niyetullaeva Óspirim jastaǵi oqiwshilardi shańaraqliq ómirge tayarlawdiń pedagogikaliq-psixologiyaliq tiykarlari..... **35**
T.D.Piralieva Tariyx sabaqlarinda sabaqliq teksti menen islesiw usillari…… **36**
J.Q. Palimbetova Zamanagóy oqitiw processinde bilimlerdi test qadaǵalawi tiykarinda bahalawdiń nátiyjeliligi……. **39**
Z.J.Pirniyazova Baslawísh klass oqíwshílarín únemlilikke úyretiw arqalí olarǵa ekonomikalíq tárbiya beriw……..... **41**
G.A.Primbetova Tariyx sabaqlarinda interaktiv metodlardan paydalaniw abzalliqlari……..... **42**

M.M.Salieva Baslawish klass matematika pánin oqítíwda proektli texnologiyadan paydalanívdíń pedagogikalíq sharayatlarí…… **44**
S.Saburova Kishi mektep jasindaǵi oqiwshilardiń ana tili sabaqlarinda klastan tis jumislardi shólkemlestiriw…… **46**
Z.B.Shaniyazova, G.A.Tulepova Joqari oqiw orinlari talabalariniń reproduktiv salamatliqqa tiyisli bilimlerdi rawajlandiriw procesleri..... **48**
Z.B.Shaniyazova, G.A.Tulepova Mektep balalarina ekologik tálim-tárbiya beriwde innovacion usillar……..... **51**
Tajetdinova S.M., Tursinbaeva U. Muzíka tálimi arqalí oqíwshí jaslardí tárbiyalaw……..... **53**
B.B. Tulepbergenova Milliy qahraman tímsalínda baslawísh klass oqíwshílaríníń tariyxíy sanasín rawajlandíríw……... **55**
Z.D. Turǵanbaev Tariyx páninde kórgizbeli oqitiw metodinan paydalaniwdiń áhmiyeti……..... **56**
N.Umirberova Perzent tárbiyasinda shańaraqliq múnásibetler hám tárbiyaniń social-psixologiyaliq qásiyetleri. …….. **59**
N.Q.Xudaybergenova Baslawish klass ana tili sabaqlarinda oqiwshilardiń awizeki, jazba hám baylanisli sóylewin ósiriw..... **61**
S.J.Zayirova Oqiw processinde tariyxiy-mádeniy miyraslardan paydalaniwdiń tárbiyaliq áhmiyeti..... **63**
A.Abdrazakova Chet tillarni o'rganish jarayonida axborot texnologiyalarini foydalanish ……..... **66**
A.X.Abdullaev Musiqa ta`limida pedagogning interfaolligi……. **67**
B.B.Abdug‘aniyev, Z.Sh.Abdug‘aniyeva “Keys-stadi” metodi texnologiyasi matematikani o‘qitishning interfaol usuli sifatida…… **69**
Sh.Alimova Maktablarda ona tili darslarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida yondoshuv…….. **72**
Д.Қ.Абдиева Таълим жараёнида инновацион технологиялардан фойдаланиш……..... **74**
Ш.Абдуразакова, Р.Калимбетова Бошланғич синфларда инглиз тили фанини ўқитишда таълим-тарбия технологияларини ривожлантириш….. **77**
Р.Т.Ауезова Бўлажак математика ва информатика ўқитувчиларининг мустақил таълимиини ташкил этишда веб-квест технологиясининг имконияти……..... **79**
N.I. Amirov Globallashuv sharoitida talabalarnig’oyaviytarbiyalashning dolzarbligi……..... **81**
K.A.Abrorxonova, S.Q.Xudoyberdiyeva Boshlang‘ich ta’limda ekskursiya darslarini tashkil etishning o’ziga xos jihatlari..... **84**
M.Allambergenova, Sh. Yuldasheva Zamonaviy ta`limda o`quv mazmunini tasvirlashda axborot texnologiyalardan samaralifoydalanish..... **87**
Z.P.Allambergenova Boshlanǵich sinf o'quvchilariga ona tilini o'rgatishning lingvistik asoslari……..... **90**
B.S.Bekniyazov Tarixiy-madaniy yodgorliklarini kreativ o'rganishga qaratilgan sinfdan tashqari mashg'ulotlar mazmuni (qoraqalpog'iston misolida)..... **93**

A.Bekmuratov, Sh.Mambetyarov O’quv jarayoniga zamonaviy innovatsion texnologiyalarni joriy etish..... **96**
Sh.I.Botirova Adabiy ta’limda ta’lim turlari o‘rtasida integratsiya..... **99**
M.X.Bo‘riyev U.X.Bo‘riyev Yoshlarning axborot-psixologik immunitetni shakllantirish masalalari……..... **102**
Д.О.Вохидов Мактабгача таълим ташкилоти тарбияланувчиларида табиат хақидаги тасаввурларни шакллантиришнинг педагогик ҳусусиятлари……..... **105**
Д.Ж.Гаипов, Р.М.Асанов Янги мавзуни ўргатиш жараёнида ўқувчиларнинг амалий кўникмаларини фаоллаштиришнинг ўзига хос жиҳатлари……..... **108**
D. Dauletnazarova, G.Saparboeva, M.QOdirberganova Ta`lim jarayoniga zamonaviy ta`lim texnologiyalarini kiritish va ularni qo`llashdagi vazifalar..... **110**
D.Dauletnazarova, N.Otajonova, Z. Xasanboyeva Pedagogika fanini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o`rni va ahamiyati... **112**
Г.Джумамуратова, Р.Калимбетова Мактабларда четтилини ўқитишда замонавий таълим – тарбия технологияларини ривожлантириш……. **113**
Sh.I.Djumaniyazova Boshlang’ich sinflarda interfaol usullardan foydalanish samaradorligi……..... **115**
R.Esonov Innovatsion texnologiyalar va adabiyot o‘qitishda virtual laboratoriyaning o‘rni……..... **117**
С.Жумабаев Замонавий раҳбарликнинг муҳим жиҳатлар..... **120**
J.Juginisova Boshlang’ish ta’limda darslarda interfaol testlardan foydalanish……..... **122**
E.T.Jumayev Zamonaviy texnik vositalarni o'quv jarayonida qo'llashning asosiy talablari……..... **124**
Г.Жумамуратова, Т.Азизова Бошланғич синфларда ўқитишнинг замонавий технологияларидан фойдаланиш..... **125**
A.Z. Zaripova Tenglamalar va ularning sistemalarini yechishda fraktal grafika imkoniyatlaridan foydalanish..... **128**
A.Z.Zaripova Fraktal tasvirlarni yaratuvchi dasturlarning za’monaviy ta’limdagi ahamiyati……..... **130**
M.Ibadullaev Zamonaviy pedagogika fanini rivojlantirishning dolzarb muammolari……..... **132**
Э.Ж.Кенесбаева Модулли технологиялар ёрдамида ўқувчиларнинг интеллектуал соҳаларини ривожлантиришнинг мазмуни ва моҳияти **134**
G.K.Koshimova Zamonaviy ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish……..... **136**
M.O.Ko’shnazarova, N.A.Hamidullaeva, O.Q.Pardayeva Bo’lajak mutaxassislarni kasbiy tayyorlash jarayonida o‘zbektilini tutgan o’rni..... **138**
M.X.Jumaniyozova S.J.Saparova Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarini qo‘llash..... **141**
Ж.У.Шараповна Мактабгачакатта ёшдаги болаларда ўз-ўзини адекват баҳолаш даражалари..... **144**
М.М.Джолымбетва ўқувчилар тафаккурига ёш инқирозларининг таъсири **146**

Ш.С.Турсунова ,М.М.Тошмирзаева Барқарор ривожланиш ва таълим тараққиётини ривожлантиришдахорижий манбаларнинг аҳамияти (атрофимиздаги олам фани мисолида)..... **149**
В.Б.Коптилеуова Педагогик инновация ва инновацион фаолият-таълим сифатинининг кафолати……..... **152**
F.P.Mustafaeva Zamonaviy ta’lim-ta’rbiyada texnologiyalardan foydalan ishmohiyati……..... **154**
S.D.Mawlenbergenova O’qitish jarayonida tarbiya metodlaridan foydalanish **158**
M.Mambetniyazov Mustaqil ta`limini tashkil etishda komp`yuter texnologiyalarining o`rni va ahamiyati…….. **160**
M**.E.Magdiyeva, B.Haqnazarov, G.Fayzullayeva** Xalq hunarmandchiligi va badiiy loyihalash fanining ustuvor yo‘nalishlari…… **162**
M**.F.Norova, B.Sh.Umarqulova** Zamonaviy ta’lim-tarbiya texnologiyalarini rivojlantirish – zamon talabi……... **164**
A.I.Odilov Zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati……..... **165**
J.Palımbetova Zamonaviy pedagogika fanini rivojlantirishning dolzarb muammolari……..... **167**
S.E.Romanova Darsni tashkil etishda ilg’or pedagogik texnologiyalarning ilmiy nazariy asoslari……..... **170**
Г.В.Расулова Замонавий тилшуносликда муқобилсиз лексика ва ўзлашма сўзлар қатлами масаласи..... **172**
У.Сейтжанова, М.С.Усмонов, Ж.Абдижаббарова Интерактив электрон ўқув курсларни яратишда мультимедиа технологияларидан фойдаланиш……..... **173**
J.Smetova Maktab talimida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish……... **175**
J.Smetova Uzluksiz tálim tizimida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish **177**
F.J. Toxirov Talabalarga dasturlashni o‘rgatishda muammoli ta’lim texnologiyasidan foydalanish…….. **179**
А.Ж.Турекеева Биология дарсларини маҳаллий материалларан фойдаланиб дарс ўтиш……..... **181**
У.К.Тайлаков Умумтаълим мактаблари учун яратиладиган мультимедиали электрон ўқув адабиётларга қўйиладиган талаблар..... **187**
S.Toshmuhammedova Boshlang‘ich sinf “o‘qish” darslarini zamonaviy texnologiyalar asosida o’qitish metodlari..... **190**
U.S.Xonimqulov Ta’lim jarayonida kompyuter texnologiyalaridan foydalanishning o‘rni va ahamiyati..... **192**
D.A.Qahharova Shohlik va shoirlikda kechgan mazmunli umr…….. **195**
A.O.Xushanov O`rta ta`lim maktablarida metodlardan foydalanishning uslublari “aqliy hujum” metodi…….. **197**
A.I. Hayitov, I.Axtamova Boshlang’ich sinf ona tili darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etishning samarali yo’llari……... **199**
Ж.У.Шоназаров Замонавий таълим-тарбия жараёнида ёшларнинг интеллектуал салоҳиятини ривожлантиришда педагогнинг инновацион фаолияти……..... **202**

B.E.Yusupov Zamonaviy ta'lim-tarbiyajarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalar……..... **205**
Р.М. Юсупов, Б.Б.Абдуғаниев Ўқувчиларнинг лойиҳалаш маданиятини ривожлантиришда замонавий педагогик технологиялардан фойдаланиш……..... **208**
G.S.Allamuratov Zamonaviy ta'limda tarixiy-madaniy merosni foydalanish texnologiyalari: muammolar va yechimlar..... **212**
D.Berdimuratova Katta yoshdagilarga tálim berishning xorij tajribasi…… **214**
Анваров А., Анварова М. Развитие информационной культуры студентов в современных образовательных технологий …… **217**
Д.А.Джуманиязова Использование инновационных процессов в просветительной деятельности ……... **220**
К.А.Мамбеталиев Для обучения студентов филологии основам анализа и литературных терминов……... **222**
Н.В.Пирниязова Современная школа и современный педагог……. **225**
М.С.Салаева А.Р.Маткаримова Особенности взаимоотношений между братьями и сёстрами в семье…… **228**
N.Q.Abdullaeva problems and prospects of using electronic resources in teaching mathematics in secondary schools…… **232**
A.Anvarov Development of modern educational technologies through information culture……..... **235**
Z.Makhkamova , M.Ergashev The role of methods in teaching languages to children……..... **238**
M. K.Reymov, A.M.Tleumuratova Conflicts in preschool children…… **239**
D.R. Taktasheva, T.M. Galmutdenov Organization of self-study of students of oil and gas university as a factor of professional competence development.. **242**
Z.Sh.Sherimbetova, A.Tleumuratova Research of small groups in foreign social psychology……..... **245**
F.K.Yuldashev, S.F.Yuldasheva Increase vocabulary in a foreign language.. **247**

2-sekciya

Zamanagóy pedagogika ilimin rawajlandíríwdíń aktual máseleleri

A.G.Abdiazizovna Shet ellerde joqari bilimlendiriw tarawindag'i zamanagóy tendenciyalar hám perspektivalar..... **250**
G.Allanazarova shayir i.yusupovtiń qosiqlarinda watan súyispenshiligi..... **251**
B.M.Baltabaeva Baslawish klass oqiwshilariniń qarim-qatnas mádeniyatin qáliplestiriwde sóylew mádeniyatiniń áhmiyeti…… **253**
E.Bekniyazova Qaraqalpaq xaliq pedagogikasi arqali jaslardi watan suygishlikke tárbiyalawdiń pedagogika tiykarlari…… **254**
A.Daniyarov Texnikalıq dóretiwshiliktiń ózine tán ózgeshelikleri..... **256**
A. Djumashev, G.Mırzambetova Joqarí bilimlendiriwde boloniya sistemasíníń áhmiyeti……..... **258**
A.S.Dinmuxammedovna Bolajaq oqitiwshilardin' kommunikativlik ko'nlikpelerin qa'liplestiriw……... **260**

U.X. Esemuratova «dáwletiyarbek» dástaníndaǵí syujetlik motivler…… **261**
I.B. Japparbergenova Pedagoglardíń shólkemlestiriwshilik – basqaríwshílíq kompetentligi mazmuni……..... **263**
G.B. Jańabaeva Pedagogikaliq qarama-qarsiliqlar mashqala sipatinda…….. **265**
A.N.Jumamuratova Talabalíq dáwirde oylaw, biliw processiniń pedagogikalíq hám psixologiyalíq ózgeshelikleri ……. **267**
Г.С. Камбилова Қарақалпақстан тарийхын оқытыўда «интеллект карта» сынан пайдаланыў……... **270**
N.S. Keunimjaev Bilimlendiriw tarawinda basshi kadrlarda liderlik qásiyetlerdi qáliplestiriw……..... **272**
А. Қурмангалиева Компютер ойынлары ҳәм оның бала тәрбиясына тәсири……..... **274**
J.A. Mambetnazarova Kórkem ádebiyatlar hám olardan tariyx sabaqlarinda paydalaniw usillari……..... **276**
А.Машарипова Мектепке шекемги тәлимниң раўажланыўы-тәлим сыпатының гиреўи……..... ..... **279**
J.Omirzakova Baslawish klass oqiw sabaqlarinda xaliq awizeki dóretpelerin úyreniw arqali Oqiwshilardíń sóylewin ósiriwdíń bazi bir máseleleri……..... **281**
M.K.Perdebayeva Rawajlangan mámleketlerdin bilimlendiriw sistemasin basqariw ózgeshelikleri…… **283**
М.А.Пазылов Оқыўшылардағы когнитив қәбилетти раўажладырыўдың әҳмийети…….. **284**
A.Saǵındikova Til bilimdegi frazeologizmlerdíń stillik qollanílíwí……. **286**
Q.J. Sársenbaev T.Qayípbergenovtíń «muǵallimge raxmet» povestinde frazeologizmlerden paydalaníw sheberligi…… **287**
Klıcheva Z. Sherimbetova Z. Ózlestirmewshi oqiwshilar menen ótkeriletuǵin toparliq hám individual ilajlar..... **289**
Т.Ж.Сапаров Оқыўшылардың креатив пикирлеў қәбилетин раўажландырыў усыллары……... **292**
Қ.Сейтмуратов Махмудхожа бехбудийдиң жәдидшилик-ағартыўшылық пикирлериндеги өзине тәнлик…….. **295**
V.Shukurlayeva, G. Jumasheva Mámleket hám mámleketlik emes mektepge shekem tálim shólkemleriniń rawajlaniw sektorlar..... **298**
***A*.Turdımuratova** Intellekt termininiń uqipliliq túsinigi menen baylanisi hám etimologiya……..... **302**
N.Q.Turdıbaeva Mektepke shekemgi jastaǵi balalardíń fizikaliq rawajlaniwinda anatomik-fiziologik procesler……... **305**
B.X. Xodjaev, J.R. Bekbagambetova «Baburnoma» tariyxiy shigarmasi arqali oqiushilarda estetikaliq kompetentlikti qáliplestiriw..... **308**
Т.В. Уразимова, К.Бекжанов Көркемлик билимлендириў системасында әмелий өнердиң роли ҳәм ўазыйпасы..... **310**
S.M. Turimbetova Pedagogikaliq texnikaniń oqitiwshi iskerliginde tutqan ornı……..... **313**
Қ.Қодиров Янги ўзбекистон: ёшлар ғоявий тарбиясининг устувор йўналишлари……..... **315**

M.Sh.Ashurov, M.A.Meliyeva, Sh.Rashidov Yoshlarda tarbiya jarayoni, tarbiya tamoyillarining muhim asoslari..... **319**
N. I. Amirov O‘qituvchi shaxsidagi zaruriy layoqatlar..... **322**
N.X. Abdullayeva, F.T. Ma`murova, A.A.Akbarova Shaxsni shakllantirishda psixologik treninglar..... **325**
L.Z.Asqarova Sharq mutafakkirlari merosida milliy xususiyatlar muammosining aks ettirilishi..... **327**
K.D.Alimova Talabalarning madaniy-axloqiy tarbiyasi…… **330**
D.K. Abdieva Ta‘limni tashkil etish jarayonlari va uni o’qitish uslublari..... **332**
Ж.Байзаков Рамзий-мажозий талқин ва психологизм муносабати..... **335**
D.Berdimuratova Katta yoshdagilarga tálim berishning xorij tajribasi..... **338**
G.J.Bektursinova Ózbekstonda ta’lim sohasidagi islohotlar: inklyuziv Ta’lim va yangicha pedagogik yondashuvlar..... **339**
Sh.I.Djumaniyazova Boshlang’ich sinf o’quvchilari darslik tizimida jismoniy tarbiyaning ahamiyati……..... **341**
Е.К.Оразымбетов Халқ педагогикаси – ёшларни ватанпарварликка тарбиялашда асосий воситаси сифатида..... **342**
С.Жумабаев Замонавий раҳбарликнинг муҳим жиҳатлар..... **344**
I.Ismailov Farg‘ona vodiysida xorijiy oliy ta’lim muassasalarini tashkil etilishi……..... **345**
Sh.Yo’ldashova Maktab o’quvchilariga pedagogik ta’sir ko’rsatishda yosh xususiyatlarini hisobga olish…….. **347**
U.R.Qodirov Hozirgi ta’limda flipped classroom (“ag‘darma sinf”) yondashuvi……..... **349**
A.Qoylibaeva Zamonaviy pedagogika fanini rivojlantirishning dolzarb muommolari……..... **352**
R.Mambetnazarov Ta’lim muassasalarida tarbiyaviy ishlarni tashkil etish usullari……..... **354**
Mamatxanova N. Bo’lajak o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi-ijtimoiy-pedagogik faoliyat samaradorligining mezoni sifatida..... **356**
I.B.Madraximova, Z.Sh.Muminov Abdulla qahhor hikoyalarida ruhiyat tasviri ……..... **358**
Mattiev.I.B. Talabalarda salomatlikni targ‘ib qiluvchi dunyoqarashni takomillashtirish masalalari……... **360**
Б.Машарипова Бўлажак тарбиячи-педагогларда касбий мотивацияни шакллантириш компонентлари..... **363**
Б.Пиримбетов Ўқитувчиларда педагогик артистизмни шакллантириш – давр талаби……..... **365**
D.A.Rajabova, G’.Abduqodirov Bo’lajak pedagoglarning o’zini o’zi rivojlantirish kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirish sharti sifatida..... **367**
Seytjanova. U. O`quvchilarida ma`naviy ehtiyojni shakllantirishning amaliy shart-sharoitlari……... **370**
S.R.Sayidova Informatika va axborot texnologiyalari fanini o‘qitishda pedagogik dasturiy vositalardan foydalanish……. **372**
М. Сабирова А.Менлибаева Халқ оғзаки ижодининг фарзанд тарбиясида тутган ўрни..... **374**

Ж.Сарсенова Бўлажак ўқитувчиларни ахлоқий-эстетик тарбиясида таъсир этувчи омиллар. ……..... **377**
U.Seytjanova, A.Pirniyazova Barkamol avlodning shakillanishida ta'lim jarayonining o'rni……..... **378**
M.Tangirbergenova Zamonaviy sharoitda qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash masalalari. ……..... **380**
Z.Turımbetova Zamonaviy tarbiya jarayonining o'ziga xosliklari va pedagogik asoslari……..... **381**
M.T.Tajibayeva Ajdodlar merosidan foydalanib zamonaviy tarbiya berish. ……..... **384**
R.Uzaqbaeva Shaxsga yónáltirilgan innovacion tálim…….. **385**
Д.Утепбергенова, А.Утепбергенова Олий таълим муассасаларида инглиз тилини ўқитишда замонавий таълим тарбияни ривожлантириш масалалари……..... **387**
A.Hayitov Boshlang'ich sinflarda fanlarni integrativ o'qitishni zarurati **389**
Shakadirova N.I., Yergeshbayev Y.Y. Umumta'lim maktablari matematika darslarida mathcad dasturidan foydalanishning afzalliklari……. **392**
А.Алламбергенов Современный менеджмент в системе образования. Или актуальные проблемы менталитета..... **394**
М.Ж Аллаяров Экологическое образование учащихся начальной школы как педагогическая проблема..... **397**
Д.А.Джуманиязова Особенности проявления нравственности учащихся различного возраста……..... **400**
А.В.Зуева Воспитательный потенциал семьи..... **402**
Д.М.Курбанбаева Ш.Т.Кожамуратова Использование метода тестирования при доказательстве теорем на уроках геометрии..... **405**
Э.Ж.Нурымбетова Психологические особенности сотрудников овд **406**
И.К.Пирниязов Особенности самообразования педагога в современной системе образования..... **408**
М.С.Салаева, М.В.Павлов Арт-терапия как средство гармонизации и развития психики младших школьников..... **412**
З.Ж.Сарсенбаева Значимость повышения лингвокультурной компетенции студентов вуза..... **416**
Г.Б.Сейтбаева, У.К.Сейтжанова Мастерство педагога как важный элемент в обучении учащихся начальных классов..... **420**
А.С.Султанов Метод проблемного обучения в преподавании философии студентам вуза гуманитарного профиля..... **422**
С.И.Умархонов, Ш.И.Норматов, О.М.Хайдарова, М.Т.Уразбаева Оценка устойчивости грунтовых откосов с определением параметров поверхности скольжения……... **426**
М. К.Якупбаева Духовно - нравственное воспитание личности..... **431**
Д.КУрбаниязова Развитие компетентности в речи учащихся на уроке русского языка……..... **433**
Б.Жалменова Методы формирования и совершенствования связной речи учащихся начального класса с помощью сочинении..... **434**

A.B.Bazarbayeva Theory and methodology of training and education…….. **436**
A.Baxromova, M.Ergashev The total physical response in teaching vocabulary. ……..... **439**
G.N.Berdikhanova Features of teaching left-handed children……. **441**
D.R. Taktasheva Peculiarities of training future specialists within the framework of education digitalization…… **446**
F.Yuldasheva, S.Yuldasheva Increasing the mportance and effectiveness of teaching english without translating relevant terms in higher education and vocational schools……..... **449**
С.О. Ибрагимова Мактаб ўқувчиларининг бўш вақтларини ташкил қилиш шакллари……..... **451**